

АЛЫҚЬСА ГОГӘУА

Аеыкәаҳа

ББК 84 5(Абх) 6-5 Гә 58

Алықьса ГОГӘУА. АФЫКӘАХА. *Ароман.* Адхәынтшәкәтыжыырта. Акәа, 2013. – 504 д.

Апсны жәлар рышәкәы ооы, Д.И.Гәлиа ихьз зху Аҳәынтқарратә премиа занашьоу Алықьса Гогәуа ироман «Аеыкәаҳа» (1966) бызшәа ссирла иоу, итҳаулоу оымтоуп. Уи атып чыда ааннакылоит ҳлитература оы иреигьҳ оу ароманҳ рахь ипҳьазоуп.

Ари аусумта ССО 1.0 ала иарбоуп. Алицензиа ахоылаа шәахәапшырц азы шәтал: https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/deed.ru

> © Гогәуа А.Н., 2013 © Апҳәынтшәҟәтыжьырта, 2013

Ашьжьымтан у°еатца кашәар, ишьтых – ахш илашәоит.

Ахәылпаз уҿатца кашәар, ишьтумхын – ашьа илашәоит.

(А п с у а ж ә л а р р ҳ ә а м ҭ а)

В нимбе разуверенья и знания...

М. Цветаева

АШЬЫЖЬ

1

Макьана цқьа имшацызт. Дигәа деыхан, дышьтоуижьтеи такәгьы аатцуан. Игәы афада ирханы, инапқәа ихы иататдан дахьиаз, апенџьыр алартақәа еишьылза хәычы-хәычла ишыхтуаз дахәапшуан.

Дааит, дааит уи иеыхәа иатаа дақатааны, ипсы заны ҳамзырха даақалеит...

Дарбану?

Ашьыжь.

Иеыхәда дықәкны длаша-лашо дааигоит иҳәаны изтәаз...

Дабаизтәаз?

Шәышьханхытц.

Илыхьзузеи?

Амра!

Уи лабраа деихрартцеит, ахьы шәахәа илыртаз лшоит. Иззылшода?

Лара шәы-шьхак дырхытцаанза иеыхаз, лара шәышьхак дырхытцаанза игылаз...

Дигәа ишьапоуқәа реиџьны иахьикыз иеааитцихшәа иуит, аха ишитахыз иеизмырххеит. Уи ажәытә каруат хәычы уажәшьта дазкуамызт. Џьара дшаақәацалак, иаргьы рыцҳахәха ичыжьчыжьуеит, лазарак амаҳамкәа.

Хыхь афнду ауадақәа руак ағы игылоуп фыџьа зынзало, арагәапшь иалху акаруат еихых-еитцых ду. Аха фыџьа рзоуп...

Ишьапоуқа ахыза и фытциган д фагылеит. Дышгылаз инапы а фынаирхан, а фымца лампа а а и пшааит. Ианааиртцаи, алашара ахше и пшауада ины фнатаеит.

Дигәа ифны афымца неигеижьтеи рацәак туамызт, аркыга арцәага уҳәа инагӡаны еиқәшәамызт. Аха аус злоу, алашара иман. Афымца лампа хәычы пытраамтак инапсыргәыта иантцаны икын. Уи шаҳәшаҳәуа инапы арпҳон. Нас, ишуа ианалага, зыпсы тоу акеипш днахәаччан иаауишьтит. Астол иқәыз акалендар ааиртын днахәапшит:

Декабр 4. Амеыша. Амра гылеит 8.33 м. рзы. Иташәоит 15.59 м. рзы. Амш ыкоуп 7.18 м. Амза тәуеит 7.24 м. рзы.

Амеыша.

Апсыршьага иан дикәыхшоуп!

Амш ҿарҳасымтак ыҟам.

Иматәақәа зыхшьыз аҟәардә днадгылан, хымақсыма аееилаҳәара дналагеит. Абри аееилаҳәара иаго аамта башаза ицәызуа акы акәны, шаҟа илшо еиҳеикыр итахушәа. Апенџыр днахан ианааиртза, аҳауа иаман иааҩнаҳаит амҩаду нымҩахыҵ астолб иаласаз арепродуқтор абжыы. Уи пытрак апша абжыы аанагон, нас акеҩакеҩҳәа аҵәҵәабжыы нықәнарҩын, агимн аацәырнагеит. Адәныҟантә иаауаз аҳауа еиҳа ипҳан.

Ашьхарахь ажөфан цөытдлашаауа, икеикеиуа ицқьан. Агәахьшәа џьара-фыџьара, итаа-маауа икыдымбалацкәа икыдын етдәақәак. Апсы штоу удырратәы иаақәацон пшашәышәык кәандашьшьыраза. Декабр акәым, сентиабр акәзаргьы иацәымыцхәхартә. Дигәа дахьынзапшуаз, зыбгьы еилышлаа ус изқәыжьыз ашәапыџьап, изыкәшаз ацәацәашь еипш, ажәфан иадубалон.

Дхынчкөын. Зны-зынла уи иажьаны шөырқөакгьы, тамажалақ акгы шәтуеит...

Дигәа дахьышьталоз ауада, ишьтыхны игылаз афнду итдаћатдан. Хыхь макьаназ уи знызатдәыкгьы дышьталан дмыцәацызт.

Уа, ауада тбаатыцә ионагылоуп арагәапшь иалху акаруат псыршьага...

Ашә аартны дындәылтцын аматцуртахь иеынеихеит. Уаанза дымназацкәа, ианпса аматцурта ашәхымс дхытцын арахь дааипылт. Дигәагьы дгачамкшәа дналыхәапшит.

Ас шьыжь дгыло збахьадаз...

Ихыркны иаазоу цхөызбак лакөымзар, лара лықөла зықөлоу ус дынтахан дыцөо имбацызт Дигөа. Амра акыр ифаган, ахөхөа деархасуа дфагылон. Лхы лыршышуан. Аеа хатцеибак дталцшых уазаргы каларын...

Акраатцуан Дигәа уи лыла-еимтуеижьтеи. Ларгьы ари иалылҳәаара лыздырамызт, аха изтцаашьагьы дақәшәомызт. Дмагьыкәа атцаашьа лхаштҳъан. Араҳь

иара длыхәаччо дышгылоу, иацәҳара шамуа аҟара лгәаҟәышра илнаҭозар акәҳарын.

Уи илызхымгоз Дигәа идыруан: афната аиҳабыра ахьиоуз акәын. Аиашаз, ихатагьы итах аг әышьамызт, аха убас дақәшәеит. Еиҳабы-еиҵбыла акәзар, уажәы апхьагьы уи зыкәнагоз ианду лакәын. Аха афната ахаынтқарра иафызоуп, иныкаызгаша деихабызароуп. Рыфната аихабы – «рхэынтқар» – Дигәа иаб Хмажыр «дахыргагәышьеит». Афнатафы афазэы амчра дазгәшьны, чархәарак, еилафынтрак иахітьаны акәзам. Ани vaф дызматәазам «ачаала зку» даалапшықәитан, аћыт ааихимыртцит. Хынфажәи жәохә шықәса инареиханы адунеи къакъа ду ацьабаа икрибахъаз днахәапшын, назазатәи апсшьара наитан, днеихытіны дцеит. Хмажыргьы гәышптдағара адгьыл жны дыфтадыргылан, «иузыласхааит» рхаан, иаатырхыз зегьы наћ ифеиқәыжыны, анышә агәы фылырхит. Убасћаноуп Дигәагьы цқьа ианеиликаа «анышә агәы ытурчааит» ҳәа ианпса илеытакыз ашәирагьы змааназ.

Дигәагьы зымчра зхы иазырхәоз «ҳәынтқармызт», аха иара «иҳәынтқаррагьы», рацәак еҟьарта инатомызт... Ианду кәрыжәаа дрықәлан, амҳаџьырра даныҟаз иахьеипш илгәалашәоит (ҳәарада, лыхшыҩ анааимҟьо). Ианпса лакәзар, ацара дықәгылан (иара дахьақәгәыгуаз акәу, ус игәы инатон).

Уи уажәы, имҩа лкырц лтахушәа, Дигәа дипырагылан. Лыџымшықәа хышышыы, лпынта ду хиатааза, итыҿа, ана-ара пшшәы змазамыз ахәыц қыцә-мыцәқәа ақәпсан. Амзеитасымтеипш данааим-кылоз, шықәсык ахь ҩынтә-хынтә, лыблақәа, ашша рыхшылоушәа, игәыбзыгза икалон. Уажәыгь ус икан.

Изеипштәуам акәымзар, дылпыркьан, ибла дахьамбоз џьара дцар шпеитахыз...

Шаћа икказа длыграпшуазиз, шаћа икказа дибозиз... Деилазгазеи иаб рыцҳа! Лапшташаран дақашаоу... Иара иатқыс акыр деитбын, апҳаыс ӷәӷаа ду, аҩната еиламырсзака иныһаылгап игаахазар акахап... Арупап!..

X

– Дигәа, уарамыжда, умбо апсаатә ҳшеимыртцәаз, ушәақь аадәылган унарылахысыр, псаатә жьыкгьы ҳамфарыз... – лҳәеит уи ақәатцахь лнапы налырххан. Леы анааихылҳ, атцармақьа пшшәы зоухьаз лыразны ҳапыцҳәа днарытцапшит.

Дигәа ажь анитаауаз ицә еахалон. Дуафы хьантан, атіла хаурақға рықғин атіла фатақғен дырзынкыломызт. Абас ианицәынхалак, апсуа-жьы шкәакәа акраамта иҿахон, џьара сык ақәнауаанза, ҵаа цәгьак ахьзаанза. Сынтәа, уеизгьы, тагалан мза анфытцшәа инаркны, цыхьк, таак акәым, иара усгьы қәацк камшәацызт. Уажәы, егьырт ажьцәынхақәа анынщәа, афатәқәа анмацха, макьана џьара еиқәшәы ажь шеаттарказ апсаата агамаркатыл каампа рыц рзалакуамызт. Ариабжьарак ардәынақәеи архьынақәеи «рескадронқәа» гәып-гәыпла, ићырлышуа ажь шкәакәа зқәыз амжәақәа ифарылахауан. Ажь цәынха ргәы танацан, «еықә-еықә», «цыр-цыр», «цәырр-цәыррыт» ҳәа шаанза ақәатца рхаргалон.

- Ыы? Иаҳзушьындаз иҳамфарыз... лҳәахт Дигәа ианпса, иара аҳәҿимтуашәа анылба.
- Гәаҟрас иҳамоузеи ардәына ҟәартҳәа шьны? иҳәеит уи.
 - Унан, иихоо закоызеи, сыпсындаз!

Быпсрада анцәа бнимыжьуа ҳәа акы налыркызар...

– Азынра ардәынақәа апазана иаганы иҟоуп! Архьынақәа ракәзар, урт ржьы ақхынгьы ирфоит.

Псаатә жьыла драазозшәа.

Уаҳа длыламцәажәакәа, ашҳаҿ алаҳамахә иадчаҳалаз аҿырҳәҳәагахь иҿынеихеит. Иацы ахәылҳаз адәҳьан аҿы иааихәаз асапын аацәыриган, аҳьаад-цәа аахихит. Асапын аҳытҳындрафҩы ахын илаҳалаҳауа.

Ианцса дымцакәа, дадырсызшәа уа дахьынижьыз дгылан... Дигәа дцәытыпшшәа дналыхәапшит.

Егьа ус ићазаргьы рыцхак лоуп.

Сыесырхаауеит ҳәа даналаго, зынӡа дрыцҳахоит. Иамур даныцәҳауа, еиҳа усыс дукуам. Уи ала лгәы лырдоит.

Дзатцәуп. Адунеиа ү уа и и и тах зам... уа оды з тах зам. Дтынхада зам, лашь цәа оы џьа г таза инхоит. Аха лара ауа оы тәы оса и ү ы кәаз тха з былуа лак әым.

Хмажыр рыцҳа уаҩ тынчк, круҩык иакәын. Идам здам ари апҳәыс уаҩы дизыхгомызт. Насгьы уи даагылазар аӡлагара дахатәан. Дахнагон. Хмажыр убас дшы-казгьы, лара илҳәац лҳәон, аха аӡәгьы анлылаҿимтӡалак дкарахон, лееиҳәылкуан.

Уажәы, Дигәа иаб данцсгьы, лара сцоит ҳәа даламга-кәа, иара иҿала излаҳәомызт. Дзеицшразаалак, ауа- ҩеибга, бзыцсу рахь бца ҳәа уналҿагыланы ишцалоу-ҳәари...

Дигәа уахь уаҳа дыпшуамызт, аҳа иныруан лара лҿааҳан иара иаҳь дшааиуаз.

Изқәылкызеи ари иахьа?!

– Абри афы... Рапхьашаа итоутааз уажашьта ићамлахьеи? – дтааит уи данааидгыла. Иаргыы дхьапшын

дналых әапшит. Лыблақ әа ашша рыхшылоуш әа и кәыбз-кәыбзуа, дыччош әагын да қын.

- Ићамлакәа, ишпаћамлац.
- Уи иузахымхуазар акәхап... днапыркәычышьапыркәычуа даақәхеит.
 - Иахахамхыкәа аныха ахагылоума!
 - Нас излахоуртааауазеи?
- Ауалыр бжата ыкоуп. Уи итоу макьана ифызуп акәымзар...
- Уаха сышьтрахьтә азәы даауазар ҳәа сгәыӷуан, уи азы акәын...
 - Бзиала даабеит. Асас ицәаҳтцәаҳуа ззаҳтаҳыда?..

Абри иҳәеит, ларгьы ашырҳәа дааҳәтцәиаан, аматурта дныҩнашьшьы дцеит.

Акы итылдыраарц лгәы итоушәоуп леыкатан дшыкоу.

Дигәа игәы аафбахеит.

X

Иеи инапи анизәзәа, аюнду ахь иеынеихеит. Хыхь дыюхалан, рапхьа арагәапшь иалхыз акаруат ахьгылаз дныюнапшит. Уи цәарта-хызала иртәны, аиарталаршә ақәыршәны игылан. Дигәа иеааникылан, ацәартеиқәтцара илапш нахигеит. Пытрак дгылан ус. Убасканеиликааит,уипаса-пасаихалагьдызцәыпхашьоз ихәыцрақәа, уажәшьта иштышәынтәалаз, игәаеы рзин шылырхыз...

Нас ианду дахьышьталоз ауада тшәа хәычы дныфналт. Ианду деилаҳәаны лиарта дықәтәан, ахыц еипш ихәахьаз лызқәа леиқәара касы ықәыршәны. Дызлытцыз аиарта кәашза икан, ицқьан. Изакәу здырхуада, Хмажыр дыцсижьтеи, Дигәа ианцса ланхәа абыбыц лықәлыршәуамызт, мацқьа-шьацқьа дныкәылгон. Цаса лымпангы дықәломызт. «Адунеи хыбфаашама, абра и ехәызааша...» – дкәындкәындуан уи егьарааны дубаргы, зыбз ада зыхәламыз атакәажә длызхымго.

Атакәажә дтәан дкәитза, ипаткәыр мацараха иказ ллаба лпышьтцаргәан. Лхы хьыдышьшь, быжьрабжьтцаантә акы дазызырҩуашәа. Дигәа даныналыдгыла, лхы фышьтыхшәа днаихәапшит. Тачкәымк иакарамыз лхы-леы џьара жьеибгак ақәымкәа еимакычы икан.

Азыршы изааршыз асахтан еипшыз лцәа, лыбаю иакәыршан. Иташәашәахьаз лқьышә хәычқәеи, икәыркәырза ажьаза зхылаз лыблақәеи – дахьынеимаз, адунеи алаф алылхларц, дахыччаларц мацара дықәхазшәа дыкан.

– Умбои, нан, стаца нап сыдкылан сышныкаылго? – лҳаан лҳьыша хаычҳаа ааимылхын, дыччашаа калтеит. – Акааскьа аҳацаа сааганы слыртаан, атыстра иху сифызоуп.

Уи даара игәнылгон аеҳәа дыеҳәганы арахь дахьааргаз. Уа, лара лҳәашьа, амца «алакҳа» дынҳаҳшуан. Аҳа Дигәа ианҳса, иаб даныҳсы, «сшәоит ҳаҟа сзышьҳалом» лҳәан, иаҿалыршәит. Аҳакәажә лҳала уеизгьы дрызныжьуамызт, еилаҳәарак еиҳш даашьҳырҳын, араҳь дҳаргалт. Зны-зынла лаҳа анырмоуаз, сасҳаҳәақанырҳаз,ҳәлаанҳа абра аиарҳадшыларшәыз данынҳалоз ыҟан.

- Стаца лнапы сықәыргылазан слымоуп...
- Ибзиами нас уи?
- Аа, ишцоуҳәеи, лынкылага ҟалтцоит уҳәама? Аиашаз, уаҩ длыхәарҭам аҭакәажә. Илбеит – илҳәеит.

Хмажыр ицсы антазгы абри ацхэыс даниднагала, иаразнак лееиталкит атакәажә. «Нан, Хмажыр, сыңкәын хәыңы, нан, сыцсра утахгәышьоуп... Уи зтаху шәеиҳахеит, аха саргы изутдәкьом, – лҳәалон, нас лқышәқәа ааимыхны, «ҳы-ҳы-ҳы» ҳәа лыцсыц ааулышьтуан. Дыччон. – Уцҳәыс хәыңы, лгәы нхар ҳәа ушәоит, нан, Хмажыр. Аха сара макьана изжәша азыхь ахы ытднамхыц. Уи атқыс иахьа ацшаҳәахы уналбаан, алаҳәа шьны исзаага. Убри алаҳәажә аз, абла иахәшәуп рҳәоит. Сыблақәа маңк ирыгҳазшәа збоит... Иара уаргы уцшқоу џьушьома, нан, ублақәагь инарҳушьылап, итнарыцқьаап...»

Дигәа ианду иара зегьы дреиқъалшьон. «Уара азәзатдәык уоуп сыпсра зтахым, – лҳәон уи, – угазами, агазацәа адунеи иаақәыршаз зегьы алакә реиқъаршьоит. Лакәк уасҳәалоит... Аха уаргьы пҳәыс дааугаанзоуп, уцәмызкаанза!..»

Аиашаз, лыбз хны илеоуп ари кәрыжәаа ирықәлоу атакәажә. Ианлаазгыы таааи-цышәи еиқәызмыртәоз азәы лакәын рҳәоит.

Есымша алаф лҳәомызт атакәажә. Уи зны-зынла лҳы ҳьышьшьы акы дазҳәыцуан. Нас иташәашәаҳьаз лҳьышә канӡаҳәа еимаҳәа-еимаҳәаа иалагон. Лҳы еергьҳәа ианҩышьтылҳлак, иажәӡаз лыблаҳәа иҿыцҳҳараӡа иҟаз алабжышҳәа рҳагылон, гәаҟра баапсӡак итшьааны ишамаз убон. Лыблацәаҳәа ҟапшьӡа иҟалон, урт ирывтыжжуа лабжышымкәа, шьоушәа.

Лара илгәалашәоит лыпстазаара еиҳа дангәаҟхьоуи еиҳа дангәырӷьахьоуи.

Дцо-даауа урт еиталҳәон, дышьтрақәлон, ибжьысыз апластинка иааҟәымтҳзакәа акы мацара анаҳәо аипш.

 шьа рымазамкәа, агәхаштра амшын ихыпсалан, абаа пеыхақәа реипш.

Аха иара убас дшыкоугы, ианакәызаалак илхалырштуам лара леипш апсра иалахәмарратә икақәам, апстазаара ада хәыцырта змам.

«Агәырқъара анумоу агәаҟра атәы ухоумырштын, агәаҟра анумоу – агәырқъара атәы!» – абри ажәа ҟәышгы лара илҳәамтоуп.

– Баала, нанду, а•ҳәахь бызгап, – инапы аалыкәыршан дҩеиргылт. Атдысхәеипш дласʒа дыҟан уи.

Изакәы хацхәу лыпсы зку уара идыр...

Абартца ианнық әгыла, лара даагылт.

– Соушьт, соушьт, схала сылбаауеит, – лқьышә хәычқаа ташаашааза иааимылхын, дафыстааха дааччеит. – Санызгабыз, акаашараҳаа саналті, абри уара иуеипшу хфык-пшьфык мыраапсака сықатуамызт, – апша иаутар иагома уҳаарта иҟаз лнапы Дигаа иааимылхын, ифышьтылхт, дкаашарі лтахушаа.

Дпеипеиуа ахауа дышьтыхны дакушаа ауп дшыласу.

- Нанду, бара аком-сарра балатцазар акөын, баазқәылаз уасы бытдыркьаны бизкуам.
 - Уи закаыхи?..
- Аха изхәартоузеи, анкета анхабыртәаауа «аҳәаанырцә сыҟан» ҳәа аныбтҳароуп, буадаҩхашт...
 - Аа, ыы... лҳәеит уи еилылкаатцәҟьазшәа.

Аматцурта ианыны@нала, Дигәа ианпса даарпылан, атакәажә ауаџьак апхьа игылаз акәардә лакә днықәлыртәеит.

Бымч шпацазеи, ди рыцха, сзымпсуазеи иахауеи...лхәеит уи атакәажә деипхьышьшьаауа.

Иацы лымч тазза дыћаз џьушьап.

Дигәа ашырҳәа ддәылтырц иҿынеихеит.

– Дигәа, нан, – лыбжьы наиқәлыргеит ианду леыргызмалны, – алаҳәажә сызшьы, нан, алаҳәажә. Сыблақәа акгьы рымбо иҟалар, сызгаша сигарым. Абра судҳалоит...

Дигәа, ашә ныдтан абарта даннытала, иџьашьаны дагьаагылеит.

Иара ас ианакәызаалак атцәы алатцан димацәажәацызт.

Иахьа иаалҳәалак амаза-шыз еипш гәырҩак алаӡҩоуп.

Нырцәи аарцәи дрыбжьагылан апсра далахәмаруеит, аха апстазаара дзалахәмаруам...

Иара иахьагьы...

Убри апстазаара алахәра, зны-зынла акы рафымшәо иканатоит алашара зтынтдәахьоу лыблақәа.

Баша ирҳәом, аблақәа ракәым агәоуп акры збо ҳәа. Иара иҽшипсахызгьы уи илаҩымшәеит.

«Алаҳәажә сызшьы, нан, алаҳәажә...»

Ишеит ишшара.

Дигәа ашьшьыҳәа макьана ашьац иатцәаӡа, итатаӡа изқәышьшьы иҟаз амӡырха днықәлеит. Иахьа игәалаҟара акы иазырхәашьуа иҟамызт.

Уи дынхоит ҩ-зык рыбжьара. Азқаа руакы дууп, икеикеиуа ииакьан ицоит. Егьи хаашьуп, апсы аарлаҳаа итоуп, ицауоу имцауоу аилкаара уадаҩуп. Амҩаду џьара умҩахытуеит, нас – аеаџьара. Масар гарала ихьчоуп уи амзырха. Имзырха иахьчоит иҩны, иҩны иахьчоит арагапшь иалху акаруат псыршьага, нас – иабацаа рыеҳаамца.

Иказарма еитцҳәа акәзар – аҩы зҭашуа иуалырҳәа...

Дигәа дышиашаз иашта атыхәахь игылаз аказармахь ифынеихеит. Икрандаран. Дахьынапшуаз макьана азә џьара дымқрацацызт. Нахьхьи амфаду тацрын, итран асаба ианыжьлоу. Уахынла ирхаркыз алашарақра ыцран, акыр шықрса креи-си ирыз эзрахьоу рфыракра рылахь иапыракны, амхнызцра рхры зго ахрсакра реипш, амфатрекьа иангылан ақытантри адрубани акрыфартеи. Урт рышьтахьшра астолб иаласаз арепродуктор, адры ықрарцражрауа иахьа амш зеипшрахо ахрара иафын.

Сынтәала цыхь змысыцыз, абыржәытдәкьа ашьха иаақәтдызшәа, иҳәлықь-слықьуа ахкаара итаз арахәтдәкьагьы уажәакәын ицәыс-жьысуа иангылоз. Џьара рқьышәгьы нышьтарымкыцызт. Зынза ргәы тәны икан.

Руакы ихы нахеикит. Адстхәеидш ажьагь кәыбры неи фахаит.

- Хаи шәныбзақьааит!

Инапала инахицеит. Уи афы иахыындашра ишны, аиқәтәара иағын. Урт ахпагь пхалк-пхалк акара рыгын. Дигәа имахәар ааилихәан, аус напы аиркит. Ибжатаз

ауалыр хазы анышә иқәгылан. Иара убригь уажәакәын ианеиқәтәоз, иҟанатаз ашәах иахьынзатацәыз зегьы артаын, уажәы акыдбалара иасын. Убри абжата итаз ала иртаыр акаын ишны изыгхаз ахуалырк.

Аха уаха асас даауазар, обаћа пхал зегьы реиха итцохьоу уалырк иахыхтоуп.

Зегь рапхьа иатцихыз афы, фыц иааихраз ашэтр уалыр итан. Афы иашрны, итацрыз аиахра иангылаз апхал аашьтихын, уи днадгылт.

Афы зтабзиахо аџьтә уалыр еипш аеакы зыкалом рҳәоит. Аха ашәтәгьы итабзиахоит. Хынфажәа зкуаз ашәтә уалыр ду, аиха акәуала амаршәа кны анахь, арахь дасуа мацара иркәадан, арыптдә аахиршәеит.

Афтыхга ауалыр интеикын, инапсыргаытдала арахьтаи ахы даннас, афы аеырхаа аеынанахеит. Ицаытлашьцааза иахыыказ аказарма афнытка, еикаатаа самсалха акаын афы апшшаы шубоз.

Итцәхьаз афы, аффы џьбараза, аказарма ныфнартәааит, егьырт аффкәа зегьы натцарзны. Ашәах шкәакәаза, апҳал акыркы ифтшәан афыфанахеит. Дигәа, ицнапык нагзаны, атзывараф атцәымг иахаршәыз акәапеи аакнихын, ашланг нтеикит. Пытк тыршаны инкеикьан, нас иртәит. Акәапеи итеитәаз афы ипынтца фахеикын, фынтә ракара ирпҳақаа рызна аффы лбааидеит. Афы макьана ақалмышь ффы ахын.

Нас акәапеи неиҿеикын, ҿамҩак ижәын, ибз иҿажәҩан инадырӷәӷәало, иқьышә абжьы рго, ҩынтәҟа иааихьишьит.

Гьама чыда хәа акгьы амам. Зынза ифы шьахәуп.

Ицахәцахәо Дигәа ибз иацралон, ишыкаларыз икалахьан.

Уи ауалыр а•еа пҳалкгы ахихит. Нас ауалыр бжата акынтәи афы аихырпсара далагеит. Иҳацәны игылаз афыпҳалқәа зегыы рызна аакаитҳан, ауалырқәа рхарҳаара нап аиркит.

Амкъыбатъ матра ду ашътъ уалыр инахаиргылан, апҳал ахы нахеикит. Афы, амцапшь еипш еилыпҳо, абз хәхәаза аматра ифҳанакит. Дигәа аматра аҳарӷъӷәаны иаҳеитцазаап, апҳал абжара теиҳраҳьан еипш, афы ҳачын, шәақьҳысрак еипш иҳкьеит. Аеырҳәагьы инеиеатәеит.

Уажәнатә ахагара азаахьеит ари агызмал.

Аматра ицнапыкала доахан, икны ататарара доалагеит. Апхал атацаымтаз, «пык» хаа инхаытцапжаон, аха аоы азткьомызт. Абас мацара изгыз ауалырка зегьы иртаын, дасны арыптака рхеитцеит, цьара псыпк зрывымшао. Нас днеины аоы зтаз апхал даахан, каапеик азна нтатааны, хаычы-хаычла днасыхао, ауалырка зыкагылаз акдхсахака руакы асы днатаеит. Ипсы ааивигарц. Аоы самоацыпхьаза ицаеиижьи еимнадон. Акапеигы хаычык аказамызт, оба антаирцаы дуалуашо даакалеит.

Ссиршәақәа иҡоуп аҵыхәтәанза иҿахо ажь. Ус ақәаҵа уныҵаларгьы, афҩы кәазо уналаҳауеит. Уналакьысыр, иааҿухыр афҩы иаҳагьы иӷәӷәахоит.

Абас, зегьы ртцыхәтәанза инхаз ажь итаауан уи зны. Атцыхәтәанза инижьит атцла катақәа. Урт иара изы рытаара цәгьан, еергьҳәа дныркылон. Итартаруа, ацәашьеипш ихәхәаза игылаз тіла катак дшықәыз дааит УИ.

- Нар улбааит!
- Бзиара збаша!

Атіла ката ашьапы инаркны ахыцәқәакында иаатартарит, уажәы-уажәы адыхҳәа иааихжәап уҳәаратәы. Али-пси рыбжьара дҩалбаапеит. Лааира дахьеигәыргьацәаз иахкьаны акәу, зында иҿы акит.

– Ажьфара сымҩахыщит, исҿоущару?

Уи лыбла пшзақға хыхәхғала дихғапшуан. Лара зынзасқғы дыпхашьомызт, аха иара дахьыпхашьоз лгғы иахғон.

Бзеиарас иалоузеи апхашьара, аха иудыруазеи ани леипш икоу ахәсахәычкәа ргәы итоу...

Ихьанта-хьантаза ажьымжәақәа, макьана азаза рықаымбацка, ибаазажжыраза илыдигалон уи фымт, апхыз далоушаа. Ибон лызнапык ала ажьымжәа фышьтыхны, лнацакьара хәхәақаа рыла ажьыргаыц шамылхуаз... Нас акраамта ажьыргаыц лфы иахьтаз илыцацаон.

Иара даакъымтцзакъа иреигьыз, иршәны икоужьыр жьыргәыц злымшәоз ажьымжәақәа алхны, акалат аархәны иахьгылаз, иқәыз арас илаитцон. Лара, ари еиқәырчакә еиқәитцаз ажь днахәапшын, нас иара дахьитцагылаз, лапшыла иханытә ишьапакынза дааимылдан, аккаҳәа лыччабжь аатлыркьеит. Иаргьы дналыхәапшит, ихьыз изымдыруа.

Аха лара дшыналых апшыз еипш, иаргы ачча дакит. Дыччон ирпхак а ишрымчыз. Ахаан убаскак ипсшьаны, насып иман дмыччацзаргы каларын. Дача дунеик ашә изаатны днық әгылазшәа ак әын ихы шибоз. Абри аминут азы УИ даныналых әпш, еиликааит фыры ауаа цәанырралагы, гәаанагарылагы иана зәхалак, апстазаара зак әтаку иаиуа.

Акаршәра иқәлан ицоит оыџьа аныкәаоцәа. Иараапсеит акаршәра мацара, џьара хә-наак иадамзаргыы ҳапҳьака акы ҳахьыпшындаз ҳәа икоуп. Ус ргәыреанҳамкәа, рапҳьака џьара инагәыдыпшылт шьҳакы.

Амҵәыжәҩақәа реипш наҟ-ааҟ иақәуп асыпсақәа ҟәашкакараза...

– Шьыта! – иҳәеит уи, – Шьыта! Уи аҩыза ахьӡ ссир ианакәызаалак имаҳац!

Адыроаены, атыхәтәанынза атла катақаа иреихыз абри ажь лыпшаах ала итәыз аиаҳаа ду, ишьапқаа цқьа изазааны, иеиқаа уатаашапаранза итаркаакаа днангылт. Ажь хаара далагеит. Ажьымжаа еибгақаа еиларкаыцны дахьнеиуаз, ажьырзы аархачылон ишьаптыпқаа. Зата днаскьацыпхьаза ишьапоуқаа капшькапшьза ажьагь иашәуан. Знык еилахааны, аиаҳаа аханынтаи атыхаанза даныназа, дхынҳаит арахь, ишьтра деитақалан. Даатгылан ишьапы гагаақаа рыла ихаоит, ихаоит, ихаоит, ихаоит, ихаоит, ачаҳаа ишуеит.

Афыз убаскак ирацәахеит, уи ишьапы иатцган иагоит макьана инагзаны ихәахәам ажьымжәа еилатаатдәақәа, тұфа змам ажьыргәыц еыцқәа. Аха Дигәа ишьапала ипшаауеит урт, аиаҳәа аварақәа ирыдир-кьацылоит. Аусура далашуеит. Ихәоит, ихәоит, ихәоит, ихәоит. Азлеиреипш аиаҳәа артәуеит афыз, ашәах ихчыло еиҳа-еиҳа ижәпахоит.

Иара далашы@кны ихәоит, ихәоит, ихәоит...

Адырҩаены ашьыжь, дыццакы-ццакуа аказарма ашә анааирт, аиаҳәа хырқәацәаауа ажьаӷь чны ихаббала ианын. Аҩи ажьаӷьи еилытцит.

Иабаћоу урт икахәхәа-кахәхәа, злакьысра гәытыылацәаз ажымжәа ссирқәа?

Иабаћоу урт ажьымжәа оупшаылқаа?

Урт зныказ ипсит. Аха ашьжьымтан рыпсы талт. Иоханы еилашуа аиахәа иануп, иаатумхыр, ихытаны, ихызсаны ишцара.

Нас ауалырқәа реы, аҳапшьақәа реы ишны ианеиқәтәалак, иназеакәаз адунеи аеакала ибо дааҟанатцоит... Сеисоит ҳәа иалагазгьы, аӡи амцеи иреисаз диеипшхоит.

Ауафытәыфса ифнытіка ашәа шиуеипш, адгьыл иалтууеит, азахәа иалтууеит афгьы.

Ашәа еипш.

Дигәа иҿаччо ишуаз аҩы, ашәагьы аҳәошәа иаҳауан. Инытцыҩ-аатцыҩны иааҩуеит ашәақәа: «Ачарашәа», «Аҭацаагарашәа»... Изакә чароузеи, изакә насыпузеи зышьтыбжь иаҳауа, ашәаны, ашәаны, ашәаны мацара. Тагалан аарыхра акәым, абзиабарагьы таргалоит...

Дигәа ахәыцра дызлаз даалтын данаапш, аказарма иаду агәыбжа амахәтақәа ахьтышәшәаз амра ашәахәақәа аххьа рахәыц еипш икылнадахьан. Дҩагылт. Дырҩегьых дҩахан кәапеик ижәит.

Иржәышт иара ифнатафгьы дук мыртыкәа.

Иржәышт.

Иржәааит!

Уи агәыртыара ари афната апхыз иалоуп... Афната акәым «аҳәынтқарра!..»

Ускан зегьрыла «иҳәынтҳаррахоит». «Аҳәынтҳарпҳәысгьы» дкалоит... Аха иззатәузеи уажәтәи «иҳәынтқаррабжаҿ» уи иахатцгыло уаҩ дыкам. Ианпса, асахьаз акәзаргьы, ажәытәтәи «лаҳкәажәра» ахьз лзынхар лтахуп. Уи, ҳәарада, дахатцгылом. Ианду лакәзар усгьы дызгылом. Аха иара зегь рзы дгылаз, уеизгьы маҳәра иуроуп...

Иржәааит, иржәааит уи ауха, аеынгьы...

Напыла ҟазарагь ыҟоуп, аха агәы, абзиабара зегьы ирыцкуп. Егьа дҩыҟатаҩызаргьы, «напыла» мацара

ићаитцозар, гәы атцамзар, уафы ихаҳауам. Ари гәыла ићатцоу фуп, абзиабара иарццакыз, иарҿыцыз. Уи ашьеипш рдақәа ирталашт, ахшеипш ирзызфыдахашт изжәуа.

Иара Дигәа иакәзар, ачара анеилгалак, зегьы анеиқәтәалак, ашьшьыҳәа атаца луадахь дныфналап. Дналыдгылап. Лкасы дфахан, насып зху, иаапсаны икоу лыблақәа дырхыпшылап. Нас, «абри фыхтыпсас» ҳәа ипхаза икоу лқьышәқәа днарыгәзып. Иагьизаатып дырфегьых, ажь анитаауаз лара данихтыгәлаз еипш, жәфангәашәпхьара... Уи нахыс иара нхартас иоушт убри адунеи ссир...

Дигәа, ишьап шьац амыреуа аказарма даадәылтын, ашә апалқәа нылшьны еитаиркит. Нахьхьи, сыпса еыткгьы џьара изызгаршәымыз, ахаҳә еикәжәаха дуқәа реипш апстақәа ирылыҳәҳәоз акатдәарақәа инарывтҳхьан амра. Уи ашәахәақәа ахәыжә еипш иакьазшәа иагаза, игылоз амра акәым иташәоз еипшын. Ашьхақар реикәпара апыргы рыбжьоушәа, ихәыжжаза икан. Апста ааигәақәа инадыркны, арахь дахьынзаапшуаз амра назлапҳаз ашәапыџьап рыбгьы, ахьҩеижь еипш еихәлыпҳо ирықәжьын.

Уи ихы доахан ажэоан ахь дыпшит. Ажэоан агэахьы азыжь еипштакьа итамтамуа икан, џьара пстхаацк хыршаламызт...

Ажәҩан ҵыкка ду даннаҵапш, Дигәа илапш надхалеит. Убасҡан, аҳачаҳәа акы ааигәалашәан, даақәгьежьааит. Аказарма аҵыхәтәантәи аҿахьы днеит. Уа иҵаҡаҵамызт. Хыхь акы анлеиуаз арахә иныҵагылалон, рҡәаҡәа мцәаакырц.

Дигәа ахарпақәа днарықәыпш-аарықәыпшит, аха итацәын. Абракәын иахыықәтәалоз ичакыга ахьшь.

Иацы уи ишьтит, уажәы ихынҳәызар збоит ҳәа акәын дзааиз.

Ахышь ауаф инапы ианаиршыцылалак, пхынрак ала иалоу зегьы алихуеит. Апстазаара зегьы фымз ркынза еитцеикуеит. Убаскак «аус» аируеит, убаскак ирпыруеит. Убриакара ча акуеит, аха «ахапыц анаакөнаргыло» иамихуеит. Нас ишнеи-шнеиуа ахьшьгыы амч мачхоит, пша злымкызоз ахөы-жөпа агахоит, ицөыхөмыхөны иаанхоит. Уаха акамеипш ахауа еифдырффом амтрыжөфакөа. Уаха ачарч еипш амч рыман еитцала-еитытуам, ача анаклак ирыгга икөнамтарц акыраамта сахтанла итазны икоу ашьапхыцкөа. Ача анабалак апсы еилалан иашьталартө, апшөма уи еснагы ахөы еифшаны еитоит, инапы ианыпшылоит... Ажөакала, ауафы еилеигоит ахышыкөа ахааназ апсабара ирзалнахыз азакөанкөа зегьы. Ианирбырлак урт ианрыкөкьалак, егьазырееиуам, егьазынтуам.

Ахьшь хнымҳәыц... Иҟалоит ихынҳәыр.

Аха еигьын ихнымҳәыр... Иаднакылар изцәнымхо уи ажәҩан аӡыжьра...

Ахьшьқәагь рыцҳауп.

Ачақәагь...

Зны, ачақәа рысакьахәымҳаз, Дигәа арха асры дылалан дышцоз, ахьшь игәанаҳаанҳа, амҳдыжәҩа ишьапы иаҳҳан ача икит. Ишҳассирыз уи, ишәыгәҳа, икәит-ҳситуа, абла гьежь хәыҳқәа кәыскәысуа... Ихьшьгьы уажәы-уажәы ишазыҳрысуаз, ииулак иаҳәҳаны иоуишьҳит. Иара инаҳала иахьикыз, уи аиҳәырҳара идушәа игәы иабон. Ианоуишьҳ, еиҳаны инеимпыҳҳҳраан, ҳара имҳаҳакәа аҳәаҳҳаа асры аеҩыланаршәын, илашәакьан аеаҳҳахит.

Ићалап, аены ихьшь ашьапхыц иампыхьашазар иара убри ача ахата...

Чашәарантә аҩны данааилак, лыблақәа ашша рыхшьылоушәа иҟәыбзҟәыбзуа дааицылон ианцса.

– Унан, умнеиц шахҳәоз ушпахынҳәи, уаамыцца-кыр а•а убриаҟарагь ааумгоз.

Ачақәа зтаз артмаћ хыма-псыма наћ иналиркуан.

– Ааит, удырфатә еиӷьхааит, унаршә шпахиазаарыз!– дгәыргьон уи иартмак дтапшуа, алапкьа рылатан ишьыз џьушьап.

Нас егьарааны дубаргьы дныг фала-ааг фытуа, ашша лымпыт дак әк әа, ихыблааны и каз рыба фхан қа ач қа ач қа а, ит аб фак хьаз лыразны хапыц қа ирыт дапыт әт рыфара да фын.

Дигәа сынтәадагы инапала ахышь кны имыбжьацызт. Сзашьтоузеи ҳәа акат наргылан дахыдәытатәаз, иааигәаны, аџыынта каҿаны ибжьидоз асқыынџь фынтә-хынтә ракара иааны иқәтәо ибеит хышы еиқәатдәа пшзазак. Уи убаскак ипшзан, казара ҳәа акы илазар илыршәшәан иеазикит акра. Иагыиқәеиеит. Зны асқыынџь иахынықәтәаз иабеит уи ипырпыруа, қыафшақә акәушәа ихәмаруаз акыршы. Ахееипш аеаанахан изцәымцашаз акат иалашәеит...

Уи даара акраамта аеинатомызт, иауамызт абжара. Атыхәтәаны, ачашәара абжара аниас, игәы иауа-иамуа исышьтып ҳәа избеит. Аха иаалыркьаны ахьшь еитаст, иаразнак инапаеы иааит, имашьцахеит. Абриакара аамта изхымсуаз апагьара нампытдазаа ицеит. Дигәа азәы иеы имҳәеит, аха акраамта игәы иалан ахьшь иазымычҳакәа аеахьинатаз.

Издыруада, иахьишьтыз итахазар? Издыруада, ажөфан ахь ианхала агөы еилнаргазар иацөызыз ахақөитра?..

Ажәҩан деитаҩатапшит Дигәа. Уа иҳаракҳаны псаатәқәак пыруан, ииакьан иахьимбоз џьара ажәҩан аиатҳәара иалаҳуан, нас дырҩегьых иахьибартаз иааиуан. Уи абра адгьыл дахьықәгылаз иааинырт, урт шака рхы иақәгәыӷуаҳ, ишыртахыҳ ала ишыкаҳ, ишыпыруаҳ.

2

Шаанда, иблатцәкьа азы хымшьылакәа, дыҿкьаҿкьо ахкаара итганы илбаагаз амҩахәаста даныланы днеиуан Саса. Ирезина магә тыпхтәи аҳәынтдәа рылашәызшәа, анәышапшь пшшәахәы рыман. Ақытантәи амодисткацәа аибашьра аилгамтаз китель ҳасабла изырзахыз акьаҿ, уажәы иахьҩазахахьаз акнытә, пштәыс иамоу аилкаара уадаҩны, ихәда ытдарбака еибаркны ишәын. Изынтә хылпа азымҳацәк хьарены, егьи амҳацә лашьтны, изамҩа инадсыло ихан. Еснагь асахьаз иикыз, алшықәсанык аушәақә акәзаргьы џьара матдәык злахимтдәазо иеигәышә иаҿаз ажьакца еиқәатдәахахахьан. Аха усгьы икын...

Амхы тыргеижьтеи акырза шытуазгьы, арахә убриаћара ишыршьаћьахьазгьы, атабаш уажаыгь џьараџьара ушьапы иатахауа амфахаста ианыжылан.

Алцхынрак абра азаза уаф дахәомызт. Убахтааза афны уныфнытцуан, нас ақәаршфы ухьзазшәа, амфахь укылсаанза уеилабаа уканатон.

Амшгацәа ауафы дрылахар убасоуп. Абри шырхтәу азәы ихала иеиликаарцу? Мап...

Ари амфахастала иныкао рахь зқыта змыпсахыз иара азак иакаын... Ахацаа рахь... Егьырт Ткарчал ашахтақаа рахь ицаз цеит, архахь илбааны инхаз нхеит.

Иара Ткарчалка ицаз, меышаказы рыоныка иангаарлогы, џыара ебыгак нықаыршыр амуаз, аха уаҳа умпсит...

Иара уи аха абаимаз... Еиҳарак апҳхын, апсеилахараха... Аамҳа џьара иаабжьиркьар ауазаргь, урҳ реипш иказ аусқа инапы нагҳаны дрылакьысуамызт...

Дыпшқам-дҳасым. Иара усгьы дгылам, дтәам. Жәлар инарыдсыло ҳәа жәлантәык инарылтыз иара аӡә затцәык иоуп, нас амҩаду аҟынӡа дызланеиуа амҩахәастатцәҟьа рзымрыцқьо... Убригь баҩ алоума? Аха зегьы рхы иашьтоуп, рхы, рхы... Иара аӡә затцәык иакәхеит. Ҵәҩанк ала аанда узышшуам.

Азаза данамых аза, Саса арезина маг әқ әа ааих әан, зынгы ы тынгы днартацало дд әық әын. Ари адгы кын фаалара иқ әиаау аза ат әа, егы ахкаара итиаазаргы уи имаг ә ах әы иахысырт ә изы гы дық ы тын азары уы имаг ә ах әы иахысыр тә изы гы дық ы аккаара итиаазаргы уы имаг ә ах әы иахысыр тә изы гы шахысыр тә изы гы шахысыр тә изы гы шахысыр тә изы гы шахысыр тә ш

Убри азтцаарагьы – ари ала избеит. Далгеит.

Итцегь данычкөыназ ари агьал дыфны мацара дылбаакьон. Аха уажөшьтатдөкьа, еихарак ианкьытдөыраз, ахымзаах инарбон. Ибгартцаз ахахө еипш дыццакшөа данынталалак, дамхафуан, нас мчыла иешникылоз мацара, дгөашаха така дналбаауан.

Уажәы амҩа бахҵәаза иҟан. Днақәгәықын, акәара ахықә даназааигәаха, днахыпхыпны дахьынталаз, ицәа-ижьы иара итәзамшәа аеааимнахт, ауардын зманы ахылақъарае иҩыз ацәқәа реипш. Уаҳа иеизнымкылазакәа, тцаҟа дналбаауан еипш, зытцақәа ҩызхьаз имагәқәа дҩықәдыртдәраан, «атаз» аашьтиргеит. Иханы ажәҩан аанаҳәы-ааҳәызшәа ибеит. Ихылпагь, зызымтдәыжәҩак ылапыртдәаз ауарбажә еипш, ихууааны ицан, асаба ахәап аалнаргеит.

– Ацәакәа мҩасааит, тоубаста, изакәытә дгьыл мчымхартоузеи ҳазтаха! – дагьуа-дыпсуа дҩагылан, дагьынапшы-аапшит... Ауаа рахь ари аҩыза ипсы иа-

хырзааны ихәо дыкоума мамзар... «Хабацәа ирдыруан иахьынхатәыз, апша ахәхәаҳәа иқәсуа, зынгьы-пхынгьы ашьха иқәу ҳаиҩызоуп...» – иҳәон уи ауаа рҿы, рыдгьыл дара ирзымдыруа аеакы адибалазшәатдәкьа.

«Ахалареи албаареи мацара уеилнаћьоит, абафчыда уланатдоит», – ихэалон уи аизарақа раан, ари адгыыл мчымхарта ауаа ргаы азырхатдо.

Ихартцозу ихарымтцозу уафы издырам, изахауаз ақәçыртуамызт.

Усгьы иихаац ихаон.

Уи иаргьы ихы алаирқьиарц ихәон. «Арахь улбааны унхарауазеи, уанаџьалбеит, уеихо абри аеадахьарта узкыду, адгьыл уцәынтцәама» ҳәа иеҳныркылар ҟалон. Инхоз рахьтә еиҳараҩык тытҳны ицахьан.

Саса уи аха изтода...

Уеизгьы дахьынхац дынхон.

Иеааирыцқьақәан иеынеихеит. Асынтәи акәара ахықә даннықәгыла, акауарқәа, агәыцәмакьа хәареқәа нак-аак фонкрамак ирықәчапашәа, цҳас аҳаҳә дуқәа ирыбжьдаз, нырцәтәи аҳы ықәҳны нак ишьтан. Абри ацҳа ҳызтаз иара Саса иакәын. Пҳынрак, ататын казармае, амашьынақәа аҳьыкартоз ацәынҳамынҳақәа ирылиҳын, датазза ара иааигеит.

Ифаган ара ифыбжьидан, азхык, иара убри аказарма аћынтәи иигаз адач ала расыгәыгәк ашьапы иадих алт.

Уи анхищази уажәи рыбжьара, азәымызт-фыџьамызт азы итанажыхьаз. Анцәа иџьшьаны, уа уалыфрыргы, азакынза кьанфаак бжьамызт, иара азгы лак иажәра тамызт. Баша ршьапы арбаазон ауп. Акәара анхытдак, азхык аақәхны нак ақәыц инаднаҳәалон, егьи азхык адач иашьтуамызт.

Аха Саса, уахынлазаргь иманшәалан дықәсуан. Асахьаз иқәчапаз агәыцәмакьа хәареқәеи акауар жәпақәеи дрықәымгылакәа, азыцәеипш итдәыр-тдәырза итдагылаз ишьапқәа ааимеыхны, нак-аак аварақәа днарықәгылан, дтаатиуа днықәлон.

Иара егьараан дубаргы арезинатә магәқәа ишьан. Азы апсы антамыз, уи амагә ахәы абжарагь изахысуамызт, аха уеизгы шьапыла дталомызт. (Имагә аҳәынтҳәа иамазгы амызәзәарыз). Даныхәыҳыз абри акәара зызлан дамоуп ҳәа дацәдыршәалон. Усҡан, ианааилахәла нахыс, уахь тҳәаҳәаркылагь уаҩы дизнагомызт. Иара уажәыгь, уахынла акәара дантысло, хыма-псыма ицҳа кьача днықәсуеит. «Ыы, Шьашәы бтарблааит...» – дҡәындҡәындуеит уи, изқәа кыдыпсаауа атҳх дагәо амарда дахькыду. Аха пытҳрак даныҩаскьалак, ихы дацәыпҳашьан, игәаанагарақәа аахьеиршшалоит. «Ишпаҳалаеу уаа мыждақәа, ишәиҳаша ажәытәра ацәынҳақәа. Уажәы абри исҳытҳһаз азәы иаҳар, игәы иаанагозеи?.. Ма усыс изқу – иказмыжыц аҳә сакәындаз... Ус ҳбызшәа иалахеит ауп...»

- Ҳаи ушьапгәацә уасааит, ҳаи тазгәыла уқәзааит! ипсахы еилалан дагьуеит Саса. Нас иеигәышә лакьыта апынтца аҿарпаны, дацрыхо мацара, ицнапыкала икыртә даахоит уи ицҳа «хазына». Ииулак нырцәҟа иқәижьуеит. Доықәлан аҿҿа шахго днықәсуеит. Нас уи ахы аашьтыхны, пыхьа иахьықәыз ахаҳә қәацә иныкәитцоит.
- Азәы иџьабаа ҳатыр ақәзымто дабатәи мышгаҩу, иабадихәа. Уаҳа ихгьы дацәыпҳамшьо... иҳәоит уи ибжьы нытганы, еизарак аҿы дышцәажәо еипш.

Акәара дахьныршәаз, ауардынымҩа ҭҭәыхаа иган. Дыццакы-ццакуа днанылт.

Аха изтадаз...

Ари акәара хьзы амазамызт. Ақыта ақәцәахь хәык аҿы цаҟьа еиҟәпақәак рҿы итцытцуан. Иахьытцытцуа зда ыћам зыхьуп. Азымтцар ду хуп, иутаххар, уи ианпаны ауп ишкатәо. Акәша-мыкәша инхоз ракәым, акыр инацэыхаразгыы, зыржәтәыс иргоит, убаскак зыхы бзиоуп. Апхын, мзафала ианиасуаз, еиха еихсыгьуан, аха ианакәызаалак итабаны ићамлацызт. Азынгыы, уа иахьнытытуаз алфата ахыззы ицон. Акраамта итгрицәиуа илбаауан уи агәафарахь. Цаћа ианылбаалак, затца инаскьацыпхьаза, еиха-еиха ашьамхы атцзаауан, абжьы цон. Нас ана-ара аз башақәа, ажра зқәа алалон, амш аныцэгьаз - афарз ахэынтцэа ршьышьны иаланагалон. Ишнеи-шнеиуаз, еикәшаны азиасттәкьа иалалаанза, кәара хбыцк иаћарахон, аха еилашьшьы, алакьаб хтатала, азыткәа аффы ахылон. Иахьыцыцуаз изымбацыз дызустазаалак абри зыхьын хәа иоуҳәар изхатцомызт. Анышә тата ду иалсны иахьцаз итнажаауан, азыжьқәа ҟанатон, аха ауаа реыркәабомызт. Ажәхьа цқьақәа, аеыоқәа азба иаргәаҟуа ианынахагылалак, инафоны, рқышықаа нзаамкылазакәа ихынҳәуан. Иаапсаны, зшьапы иазнанамго, џьара шәшьырак ҳныҵаҳандаз ҳәа иҟаз, шьыбжьон ҳәа интрыжьыз ацаагаацақаа иржауан. Изааиалан реыдырхьуеит акамбашьқәа... Ихылан изсогьы иазааигәан инхо ркәатақәа ракәзоуп...

Амш анбаапсхалак, уи акәара иара атәала ихытуан, аеуаф дырнахуа акынза. Нас мчыбжык акара, акәара хәычкәа тлашаауа, ахаҳәқәа гәыхны изәзәаны, иахапаны иказ абардрақәа, ауапа аҿацәқәа реипш нак ирфахон. Ари аус ду иауз иаркаран, ахыхыаҳәа итысны ицон иаргыы.

Усћан ажәхьацқьақәагьы иатцашьшь иржәуан, иржәуан рқьышә кәашқәа зааршышылан аеыю пшзақәагы...

Аха иахындалшоз ианхымтууаз, афардқаа иаларгалоз аҳаынтуаа азгомызт, аҟаара иҳаҳауан, ахаҳақаа ирықашауан. Иаргыы акраамта аҳаынтуаа апшшаы аман адафа итубаауан, имцадо, ус атлафа еипш еиқашаы инхазшаа.

Акәара акалмаҳақәагь ныҟәнагон. Аха урт ҵкьыҵ-кьашьан азәгьы дрылакьысуамызт. Ес-аапынра, акәара азыжьқәа реы, алаҳқәа реипш иҳәылҳәылуа, акалмаҳа-сса таҳауан. Маҷк ианыҩеидаслак, азҳыҵра иаццон наҟ, акәара злалоз ашьҳа зиас аҳь. Уеизгьы пытқ аанҳон. Урт инҳоз ипеипеиуа, атҳара-тҳара еисуа азыжьқәа ирҳын. Уҳацәа ишнықәпшыз, ма угага акәара ишынҳыслаз еипш, азы ырҳәашьны, азаҩа иҩҳәыҵатануан. Ақытантәи аҳәыҷҳәа апсыз зтаз азыжьҳәа инарҳыкәша-аарҳыкәшон, аҳа урт апсызҳәа, рызҳара роуазу, аҵәгәыр иаҿаломызт, напыла ирызқуамызт, аматҳәа ирыцәшәон...

Саса, абри акәара ацсыз амоуп ҳәа зҳәоз зегьы, амшгацәа ҳәа дрышьтан. Уи убриаҟара ихы агәра аиргеит, ибла ишабо ацсыз аатганы ицатцатуа ацслымз инылоутцаргьы, «уара сузжьарым» ҳәа днаувсуан.

Уахи ени акәара дахьтысуаз, ус апсыз татцәҟьазар збоит ҳәа даахықәгылангьы дтампшыцызт.

Дыпшқамкәа-дҳасымкәа, амшгацәа реипш азытҟәа дышпатапшуеи, апсыз азы изаау збоит ҳәа...

Еиҳаракгьы, знык апсыз там ҳәа ауаа рҿы ианиҳәа... Насгьы, ихы агәра игоит уи макьана...

X

Саса дыццакы-ццакуа деиханы анаара пканы днеиуан, агбеипш ақыта иалыҳәҳәоз ахәахьы. Ахәы ақәцәантіәкьа иаахаргьежьаан хьараџьран, бгызран. Харантәи ахәы ақәцәа бнароушәа иубон, аха хыхьтіркьа уфеир, агәта кылгьагьаза адәхәыпш ықәын. Убри адәҳәыпш иахьазеикараз, изыхныҳәоз аҳапшьа жын. Иахьа уажәраанзагы, ес-тагалан аҳапшьа ахәламшәа ифкылаті оиреигыз фыла идыртәуан. Ахәгын наџьнатә аахыс «Аныхахә» ҳәа иашытан... Саса уахытіркьа дфазомызт. Ласкьа анышәынтрақаа инарывакны, ахәызқәа дықәгылан акәын аҿытра дшалагоз.

Уажәы иеытыртае днеит, итака ана-ара еилыблаауа зыбгы цәаны изқәу абаҳчақәа ирылубаауа аҩнқәа лапшыла иааимидеит. Нас еиҳа арахь иааскьоу, збетонтә шьапқәа зтаӷӷа ашшара иқәгылоу аҩны ҳарак ду ихы нақәикын, «ҟҳы-чҳы» ҳәа икыркы аатирыцқьааит. Ихәда адақәа тытіны ицо иеааирххеит, аха иаразнак ибжьы мааит. Зныкыршәа иааунашьтын, ашәақьткьареипш уи аҩны иақәкны аеынеирхоит.

- Оо, Шьасиа!
- Шьасиа... Шьасиа-аа-аа, Шьасиа-аа-аа!.. рҳәан наскьа-ааскьа ақыҳа иахагылаз ашьхардҳәа, абахәҳәа иааимырдеит.
 - Шьасиа!!!

«Аа-аа» – наскьа игылоу абахә инаҿафуеит, «уууу» – иааимнадоит арахынтәи абахә. Иааикәыршан абахәқәа иццәажәо иалагоит. Саса иеы амаалықыдәа тыпрааны, бахәыцыпхьаза, шьхарпыцыпхьаза инықәпыруа, иажәахә рыма ицошәа, иааиентшеоз еинкыенныруа ирыма инықәлоит. Нас, ахаратдәкьа изымцакәа, абахәқәа ирылкьан, акы иакзамшәа, изқәикыз афны ашта интаҳауеит.

Адәышша иқәгылаз афнгьы, абахчахь ихоу апенџырқәа руакы аатын, азәы лхы аакыллырҳәҳәеит.

– Ибцәышьыбжьааит, Шьасиа, ибцәышьыбжьааит!.. Атак ҳәа акгьы мҳәакәа, уи ахы а•атцәахуеит. Нас ишьхәа даақәгьежьааны, ҵаҟа-ҵаҟа иҟьаны абаҳчақәеи ақәаҵақәеи ирылапсоу аҩнқәа, ирылыҳә-ҳәо алҩақәа нкылкаа-нкылкаан, дреихсуашәа нарықә-ҳитуеит.

Иахьа меышоуп. Насгьы уажәы ауаа рымхқәа зегьы тырган, абар, мчыбжьык туеит рыпсы ршьоижьтеи. Убри акнытә, абри амчыбжьык абригадир Саса ибжьы рмаҳацызт. Иахьагьы хәҩык-фҩык аҳәсахәычҳәеи ачҳәынцәеи роуп зызҿитыз... Еиҳа, ипҳьырцәу, иеил-кьоу, цәгьарак бзиарак аҿы аматураҿы ипышәоу... Иахьа рҳытаҿ ҳатыр ду зҳәыз, иара Саса чыдала аиуара ахьимоу, иҩнеипш иибо, дзыҳәгәыӷуа аҩнатаҿы агәыргьара реаздырхион.

Ари – ақытантәи артцафы Аџыр ифната акәын. Иахьа рацәак рызеимтит Саса, иеы итыпрааны хәык акынтә даеа хәык ахь ибжын наскьазгоз «амаалықыцәагыы» рацәак џьа димырбеит.

Аха икалон убри еипш ашьыжьқа, Саса азаза ихьшы, ашацкыраз абри ахаы днықагылан, саатк инеиханы анфитуаз. Уи ифытбжьы, агашақа аамыртзака аштақа ирталон, ашақа шарку афынқа ирыфналон, аиарта ипхаза илоугы, азаы инапы баазаза ица инадитазша дфартрысны, нармеиқазаттаы, харпзаттаы даадаылнагон...

Иахьа, алакә аҟнеипш, адунеи аханы уҟазар, атыхәан иҟоу уиацәажәоит, убра уидгылоушәа, убри афыза аибардыргақәа избеит ауафы. Саса иакәзар, иңытыбжыы еиҳа дақәгәыӷуеит, зегь реиҳа агәра игоит. Иҟоуп бригадақәак, атруба хтдәахақәеи арельс хтдахақәеи уҳәа ахәқәа рңы икназҳауа. Абригада иалоу еизарц аныртаху, реихатәы лабақәа рыла урт иаарысуа адырра рыртоит.

Аха шықәсык зны, мыждарақә, еизарак аҿы Аџыр акы ааиҿшәан, убри нахыс Саса исаркьал ахаҳә наҳәлашәеит. «Асаркьал иасуеит ауаҳәама иҳалоушәа» ҳәа даҳыччашәа, аҳшы налаҳашәа иҳәеит уи. Ари Саса иаҩшәаны иҟалома... Еиҳаракгьы Аџыр ианиҳәа.

Бга ахьтоу ауп ла ахьташуа, уи ус аушаақа ихаомызт...

Иахьа уажәраанда дыбригадируп Саса, иахьа уажәраандагьы есышьыжь ибригадеи иареи цҳаражәҳәарарызнауеит иҿыҳыбжьы.

Уажәы зызеыттәқәаз зегьы анрызеит, ани рапхьа ихы зқәикыз афнахьы даахьахаын, дынцаытцаччан еитаеитит:

– Шьасиа, о, Шьасиа, ибцәышьыбжьааит, ибцәышьыбжьааит!

«Шьасиа-аа-аа-.. жьа-аа-ит!» – Саса и фы и ты праауаз «амаалықы дәа хәы ч қәа» ари еимыр кьо ирыма ины қәлеит, бах әык а кынтәи бах әык ахь.

Саса дпышәырччан асаркьа даныпшылоушәа иеааириашеит, икьае ахәда аагәеитеит., ахәынтдәрақәа зегьы еибаркума ҳәа... Нас, ахәызқәа днықәсны, надаада даеалан иеынеихеит.

Арт ишәыз аматәақәа, еыц ианизахыз, ишпаинаалоз. Ауха аизара рыман. Ажәа имҳәар игәы иам-уит. Дахьынапшыз ибон шьоукы-шьоукы рыпшышьақәагь...

Уи ианакәызаалакгы аха иоуны, ихы деизаны дкамлацызт.

«Шьасиа, ибцәышьыбжьааит, ибцәышьыбжьааит, Шьасиа...

Уи ианакәызаалак ихы деизаны дкамлацызт.

Иара? Хатца-хыпа дызбахьада?! ...Хатца-хыпа дызбахьада?!

3

«Ибцәышьыбжьааит...» Уи ларгьы илдыруеит. Аха иара ахлаҳәацәгьагь ицәхышәтит.

Харцзатцәы лиарта днықәтәеит Шьасиа. Афны зегьы еилаххаа ицәан. Тынчран.

Ацхырааразгьы шаанза ауаа узларық әларызеи?!.

Абар, хымшуп ацхыраараз илархәеижьтеи. Ариакара наскьа иааны ирымҳәаргьы калон, аха иларҳәеит. Убарт рыҩны днеины рашта дныҳәпшыр, лара ишылтахыз еипш даргьы иртахызшәа...

Уахылатәи лхарп аркьара лнапы нталтан, лгәыпҳәқәа ааипхылышышьааит. Урт татаза, ишаҳәшаҳәуа икан. Ахарп аркьара днахан, руакы арахь иаатылгеит. Уи иагымхацызт, иагыхынҳаламызт, аха пасеипштаркы икацаза икамызт, идырдыруа иалагахын. Ахы, абаз тыпк акара, игыжыза игылпштәалан лкыка иаакәыршан, иара арахы иалыҳәҳәомызт. Уи арахы иалыҳәҳәо, ихәҳәаза икаларцаз, аҳәычы духшароуп, аҳәычы икыроуп, ицәароуп...

Шьасиа лгэыпҳэы нак инталтцан, лхарп аркьара ааималыџыгэеит. Дыхәхәаза лиарта днықәиан, лылацәа неиқәылыпсеит.

...Уаргьа шьапы нхугоит ашәхымс... Нас – уарма. Еизаашәшәо изахны иушәу утқы кәашза уныфналоит уи афны. Назазаз... Атацафызцәагь, егьырт ифналогьы иршәу шкәакәоушәа убоит. Акасы шкәакәақәа, ахтыр- да шкәакәақәа, акәымжәы шкәакәақәа. Иаагылазар

ашәы зшәызымхыц, зыбжьфы-пацәа аибашьра итахаз ани апҳәыс быргҵәҟьа шкәакәала лхы ҵакуп. Иччоит зегьы, рхапыцқәа ҟәаш-ҟәашӡа, аха азәгьы дцәажәазом. Абри акәхап «шьапымшла» захьзугьы...

Нас гәыблаак азна ашырз наудыркуеит... Ауадақәа акакала урыфнысуа, аҳәиҵә-аҳәиҵәҳәа иуҟьоит... Иуҟьоит ашырз... Мап, анасып, анасып... Еихыфазәо унапсыргәыҵа иану ашырз, аапын ззааиз анышә аҿы инкапсар, иқеиқеиуа иангыло еипш, иуцгыларц анасып абри афнатаҿы...

Нас атаца лзыхәа ирхианы икоу ауада уныфнаргалоит. Ачкәын дааган ушьамхы днықәдыртәоит... Абри афната атдәфаншьап змырзша ахатцарпыс рапхьа уцәа далашәарц...

Ус, ухы уҩахан, иуҿаршәу укасы ҵаӷаӡа уалдшны унарыладшыхуеит: зегьы аиқәара ршәуп!... Акасы еиқәарақәа, ахтырда еиқәарақәа, алашараҵәҟьа еиқәароуп. Ашырҳәа укасы ааухыхны унахәадшуеит: акасы шкәакәа ҵәахны, аӡәы акасеиқәаҵәа ухалҳазаап...

Дарбан, дарбан ари афыза зграгьыз?!

Дарбан абриаћара гәы-зызтам, згәы ахаҳә иаҩызоу?! Анасып иазхьуа игылоу атаца хәыч лшьамҳқәа лытцазырһәылаз, лыгәнаҳа ззымгаша!

Дарбан абри афната уаҳа ашә маатӡакәа ишылашыцаку инхарц зтаху, дзустада абасҟак уафра злам?..

Убри иирц икоу асаби иагоу!

Ихароузеи, анацьалбеит, амаалықь?! Џьара зны азәы зык иимыржәуаз, ҳәыск рызҳхьеимцарыз, ирымимдарыз ацәмаа...

Иабаћоу уи бзызхьуа афната?

Бара бзыфнагыларц иказ афны аматааха азы иркааз атдлақаа пказамкаа ус инхеит. Ашьац рықаиаан икоуп уажа прара, иалшаымхыц шаымзырха... Шахаыштааратып.

Иара деибганы дыћазар длыхьзашт, илшәхихышт уи аиқәара...

Аха иара дыкам, дыкам, дыкам...

Шьасиа уаҳа илзымычҳакәа, лгәы ҵааршәха лылацәақәа аахылтын, лиарҭа даақәтәеит. Лхы нагӡаны апенџьыр иҩкылылган, адәахьтәи аҳауа еиҳа лыпсы ааивнагеит.

Уажәшьта лыешеибылто аамтагьы аауеит.

Ахьышәтҳәа, абаҩ ҷыда лылалазшәа, хыма-псыма лиарта аалырееит.

Лкаруат ашьапахьы ихшьыз лытцккаа оба шьтылхит ишьталтцеит, аха илгаапхомызт. Иоазахахьан, аусура илшаылтцалон.

Иреигьыз лытккөа, лахөшьеитыб Шьыта дахьышьтаз ауадае, ашифонер итакнахан. Аха уи луада афныткала ашө алыркуеит – зынгыы-пхынгыы. Шьасиа дангыло – Шьыта лыцөапсымтоуп. Уажөшьта дгылаанза дылзыпшыроуп, уаха псыхөа лымазам. Лара иахьа илтахымызт ишабалакь ддөылтыр. Зны, лара зынза данкөыпшыз, дкаткато, лзамфакөа ттөраауа, апстазаара даеыпсаауа даныказ,лыфны дшындөылтыз еипш деилахөазар лтахын... Убри рапхьатөи леиниара ашыкөс инаркны, иахьа уажөраанзагы, лытккөа, уеизгыы-уеизгы, ирылоуп аткы жөфангөапштөыла... Уи лшөылтоит ес-аапны, аеа антысуа... Уажөы мыш затанык аапнылтөыр лтахуп, иахьазатык. ИАРА дипылоушөатыкы...

Уахынлатәи лхарп аалшәылхын, такатәи лыматәақәа рышәтцара далагеит. Уртгьы илымаз иреитыз ракәын. Шьасиа абжыаапны итцегь апсгарта лызтоз аилақықәа лшәылтцалон. Аха иахьа еиха деиқәкаца дыказар лтахын. Убри акнытә, абжьаапны иныкәылгоз ааста, номерк ала еитаз алылхын, уажәшьта издыруада еибасыркып ҳәа лнапқәа ааипылгалон, аха аилақь аттақәа лымпытікьахуан, илызтакуамызт. Атыхәтәан убас ишлымчыз илырххеит, лнапқәа хьарті әины лышьтахька иандәықәылтіа, лжәы фшәакьақ әа еидыкшалоз ірылшьеит. Иагьеибалыркит. Аха уажәы ус цәалажьыла илыцлеит, ускан урт ус иказтіоз а еакын. Лылахь ааикәнатіеит.

Нас, лхарп шкөакөа налшөылтан, асаркьа днадгылт. Ићан аамтакөак, данацклапшуаз. Иагьарааны днахөы-аахөуа асаркьа даныпшыларгьы, дгөыргьан дпышөыр-ччон, дкапа-чапо ашөа лхөон, лхы лгөы акөыбзиан.

Уажәы лызқәа асаркьахь илырхан, лыжәҩахыр дхыпшны лышьтахь дахаапшуеит. Лыгачамах тагьагьа, лзарагьы еиқәханы иҟоуп макьана, лыжәҩахырқәа еицхыгьежьаан, данқәыпшызтәи леиекаашьа зынза имцацызт. Нас даахәны днаныпшылт. Лхы-леы еиха аеапсаххьан, лзамфакра пасеипш еилыбзаауа ићамызт, рыпшшны аеакын, рыпшшны иагын. Ашықәсқәа рыцҳашьарада ллакытцақәа инарытцыргеит акычырақаа. Лхахаы еиқаащаа аказар, иалаз ашлацқәа уажәшьта рыпхьазара узалагомызт... Амала, егьа иаапсазаргь, лыбла зыпштәылақәа рыпшшәы рмышьтыцызт, лхы-леы иацхраауан, лықәра еитцартәуан. Лыџьымшьқәа ракәзар, ахьшь амтцәыжәфақәа реипш, лхы-леы шьтыхны иркушәа акәын нак-аак ишцоз. Аиашаз, макьанагьы зыпшрагьы зеижкаашьагьы еикәшәаны иказ леипш зеипшу апхәызба ара дмачын.

Зны Афзыбжьара ақыта пшь-колнхаракны ишан. Ускан, лара дызтанакуаз аколнхараф, Шьасиа илы-

цызгоз азəгьы дыкамызт. Ашьтахь урт апшьколнхарак оба рылырхит. Ишнеи-шнеиуаз, ақыта зегьы колнхаракны еидылт.

Иахьа уажәраанда, егьа илцәышьыбжьаазаргьы, апшреи, асахьеи, агәыкреи рзы Шьасиа илыцызгоз апҳәызба Аҩӡыбжьара дмачын. Ус, иахьа иҩагылаз атыпҳацәа рҳәыпшрала иргон. Аҳыта чҳғынцәа рылапшҳәа урт рахь еиҳа ихан уажәшьта...

X

Шьасиа даақөыпсычҳан, асаркьа даадтын дзыроит. Аха тынчран рыонгьы, иара зхагылоугьы — зегьы цөыблакы илкызшөа. Азөы ихөда абжьы гомызт. Макьана лыреыхара гөагьылацөан. Шьасиа лкаруат ахахьы иқөгылаз арадиоприомник днеины днадтөалан иалыркит. Пытрак ус итылашаауа енатуамызт, нас еишьылкакараза иаатыстысит абла, еихьыс-еипысуа быжьқөакгьы аатыоит. Шьасиа иахьылтахыз инықөлыргылт. Даара иаапсаны иказ пҳөыс быргк, лажөақа лцөыхьантоушөа илымыроуа дцөажөон. Аены Москва амш зеипшрахоз атөы лҳөон: «...Апша иахнаркьацөом, ишөшьуп, шьыбжьаарапны асы аура иалагоит. Атемпература еынла минус 15 градус иназоит... Ихыркьацөамкөа икалоит ауртгыы...»

Иахьа асы ахьауагьы џьара ыкоуп. Азынра зынращас иахьцо...

Шьасиа зегь реиҳа икьаҿу ацәҳәырпа аҿы иҳәлыргылт. Уи шьыжьымтанла, хәылбыехала акраамта абри ацәҳәырпа дазызырҩуан.

Пытрак ус баша ашшыхәа ҿнатуамызт. Нас иаалырҟьан, азәы аӷьеҩ-аӷьеҩҳәа ибжьы ааиргеит.

Икказа иуаҳауан аҳаирплан аҟынтәи аеродром ахь адырра ахьыҟаитцоз:

– Я – 18083. Вошел в вашу зону. Высота 6 000 метров. В облаках, слабая болтанка. Температура минус 180. Путевая скорость 650 км в час. Разрешите подход. Условие посадки.

Уи инақәырццакны тұаҟантәи азәы хрыжь-хрыжь ибжьы тахәае ҿитуан:

– Я – Терек. Разрешаю подход со снижением на 1200. Наблюдаю засветы правее линии трассы. Погода: 10/3 слоистодождевая, кучевая 600 по прибору, давление 759,3, видимость 9,5, посадочный курс 275...

Уажәы џьара ишшәырза, ицырцыруа, амра шәахәа иакәабо ибжьтдәраа иааиуеит уи аҳаирплан. Апырҩы... Уи зынза дычкәынзоуп. Уажәы-уажәы дпышәырччауеит. Деибга-дызҩыда дантәалак, деилфача аҳаирплан даҳъааҳытуа, ҳарантәи агәашә аҿы дахыгылоу илапш налықәшәоит уи... Ирццакны иҿынеихоит...

Шьасиа даақәыпсычҳан арадио лырцәеит.

Ицәалапсыма иахьа абарт ауаа...

Идагәаза игылан зышәқәагь зпенџьырқәагь ытцарбака иаркыз афны. Афны зегьы псцартас иамаз Шьасиа дахьышьталоз ауада акәзан. Егьырт ауадақәа зегьы рышәқәа рцапхақәа фынтә итаргьежьны иадыркуан, апенџьырқәа аихаттақәа ылаттан инышьталон.

Зынгьы-пхынгьы.

«Азәы даафналар?..» – лҳәоит Шьыта улазтцаар.

«Азәы дыфналар?..» – лан улазтцаар.

Дарбану абарт зегьы убри «азәы» ҳәа изышьтоу?...

Ажәытәза, иаҵахаз ар рыцсгатәы рыма, абаа италан, аихатәгәашә дуқәа анадыркуаз еицш.

Нас уи абаа итазцалаз агацәа баапсқәа рызбахә шырғытцакзаз еипш, артгы афны ашәқәа рхаркны,

«азэы» избахэ хэытхэытла ианырхэо уахар, уцэа уаатазызарын. Убри аминут азы акэылацэа мацэазшэа афны иакэшан итэоу џьушьап...

Џьара хьшьык кәчышьк рцәамгацзар, гәыр тадак иадамзаргын, ианакәызаалак цәыз рмоуцызт. Аха икартац картан еснагь.

Зегьы шьталаанза лара уеизгьы арадио дазызырфуа уа дтәан, лпенџьыргьы ытдашьыхаа иакын. Зегьы шынышьталалак, лпенџьыр днахан икьакьаза иаалыртуан. Уаха шаанза ус иаартын. Зынгьы-пхынгьы... Џьара қәаршфык, сытәҳәак фнанамҳәозтгьы... Ес-аапны ишәтуаз абаҳча акнытәи ашәтыцқәа ҿӷәыхаа иааганы лиарта иныланапсон апша. Ашьыжь, лиарта асы ыланаузшәа, аффы лаҳа-лаҳауа, ашәт кәашза ишылапсаз даапшуан. Тагалан, ацәҳәра иаҿыз абаҳча абыгьқәа ҿышәшәаны аранзагьы иааҳон.

Аха луада апенџыыр аартны дшышьталоз уафы издырамызт. Ларгыы шаанза дгылан уи ашьтамта лырзуан акөымзар, есуаха иааины апенџыыр арку иаркыму гәарталашт, икалоит агөышөкөа адөныка иадыркзаргы. Апенџыыр шаарту рдыруазар, лара лаамчыдарахаз азө дыцөо дыкамызт афны. Зызхара цөа камлазо лаҳөшьа еитцбы Шьытагыы лацәааихышь калташамызт ускан.

Амала Шьыта џьара гәҩарак лымазар ҟалап. Рацәак тҳзом Шьасиа луадахь ихоу ашәгьы ацапха ыларҟаца дышьҳалоижьҳеи.

Шьасиа лееилаҳәаны дыҟазаргьы, дәылтшыа лымазам. Апенџыр дызхытцзом, иара ус илгәаӷьыргьы, иҳаракуп, ухәда хымжәакәа уа цашьа амазам. Аҩны ашьтахь шәы ҿазам. Апхьала иҩналаз, апхьала ддәылтроуп.

Уаҳа хәшәы ыҟаӡам...

– Шьыта, о, Шьыта! Шьыта! – ашәвази ашәи лхы рыбжьарқақа, лыбжьы нытцакны иналыргеит. Шьыта ғылтуам.

Ииашоуп, ашә алыркыртәгьы дыкоуп Шьыта... Лаҳәшьа дабалыр ехәари акәымзар, уи лықәла зықәлаз, леипш изыпшныз Аоҳыбжьара уажәы дыкамызт. Шәагаала лара латқыс деитан, илыццәан, аха а еакгыы узлывбомызт.

Ашәқәагьы ытцашьыхаа иаркын, аха акгьы дазнымкылеит, уафгьы дизгәамтеит уи зхы еилалгаз арцыс... Апхзы лылхәата лиарта дшылаиаз даалпаан дигеит... Абас рҳәаргьы ҟалоит мышкы зны.

Шьасиа дпышөырччо ашә дывтагылоуп. Гәаныла ма дналахәмарлап. Шьыта леакынтакьа ари атыхала егьлызҳәомызт, лаҳәшьа шлакәызгьы. Лара хатацара дахыпан, дыпҳәызбатәахьан дыкан. Шьыта қәрала лцара аамтатдәкьа дтагылоуп. Илызҳәом акәымзар, Шьасиа лгәы иаанагоит лара дымцацкәа дахьыкоу, лаҳәшьеитыб лцара иапырхагахар ҳәа дшацәшәо.

Шьасиа цқьа-цқьатцәкьа илдыруеит уи бзеиртаны ацәажәара шлымоу. Убри еилылкааижьтеи Шьыта аеакала длыхәапшуеит, еиҳа деилылкаауеит... Бзеиртаны аилкаарагьы ус имариам... Шака имаҷузеи уи еилызкаахьоу...

- Шьыта, о, Шьыта!

Ҿылтуам.

Абар, уажәшьта амрагьы гылоит.

- Шьыта, Шьыта! ашәгьы днас-наст.
- Еи, еи! лара лакәымкәа аеазә ибжьы гоит. Ари афната апшәма иоуп.
 - Афны ашә пыбеуама, бара насыпда!

Ари лан лоуп. Шаћа лажәа дазымхәыцкәа дцәажәазеи уажәы. Насыпда... Аха уи ариабжьаракгыы лгәы алаћам. Изыхѣьазаалак, изынпазаалак...

Шьасиа ашә деитасуеит.

Уажәшьта ипылкуазеи! Усгьы иеыхеит...

Ус Шьасиа илаҳауеит Шьыта дмыццакӡакәа дахьгыло лышьтыбжь, акраамта лшьапқәа рыла лтцарҟьапқәа шылпшаауа, нас урт агәра иқәырҳәазо арахьлыҿшаалхо.

Лшьапы шыхту џьеи шьа фак ћалтцап.

Ашә ацапха фылшәан иаатит Шьасиа уахь даныфнала, Шьыта деиташьталахьан.

Шьыта дахьышьтоу карыкыроуп, ицаытдлашьцароуп. Ашақаа, апенџыырқаа – кылҳарас икоу зегьы ануџьгалак, уаҳа ишпакалои!

Шьасиа фымт днеины агрышрқра ирылаз аихатцркра аалылхын, иаалыртит. Алашара ауада иаафнапхеит.

- Азеык аарты, уаха мап, лхәеит Шьыта.
- Ианшагьы иабмыртуеи, бара, быфнацсылмыт-куеит абра.

Шьыта фылымтит. Апенџьыр азфык аћынтои ахауа цкьа афаанахеит. Уи ашоура ифназ ирласны иаздоылгомызт, аха упсы угарто ићалеит.

Шьасиа ашифонер ашә аалыртын, лыҵкы жәҩангәапшшәала аатылган, илшәылҵеит. Нас иҿыцҳаҳараӡа игылаз атриумо днадгылт. Аиашаз, илнаалон.

- Сыхцәоуп сызцәаашьо, аилыргара саатк сатахуп,
 Шьасиа иаушьтны ишьқьыруа иналықәтцан, лыхцәы аҳәара дналагеит.
- Бабаццакуеи ас, щаара пхашьарам, бееилаҳәабееилаца?

Шьасиа дхьахәны Шьыта цқьа дналыхәапшит.

Уи уажөааны ас икказа ацөа далтуамызт. Уахыки енаки рыла жәеиза-жәаҩа саат инарықәгәыӷуа, еилассы икоу лыблапынықәа ирытдакуп уи лыҩбла гәыгра-

тбаақәа. Уажәы урт гачамкны лара илыхәапшуан, лара дгачамкны дара дрыхәапшуан. Шьасиа илбон лаҳәшьа дыцәамижьтеи акыр шаатуаз.

Пхашьароума нас уи пасеипш дынтахан дызмыцоозар... Лара ахоычы хоа акоын дышлыхоапшуаз Шьыта, аха уи лхы акыр пнакозаап, лгоы иашазаап, ачкоын бзиа далнахит. Уи нацоахыла еибадырбогы иакозам... Убыс дшыкоугы, лара иаразнак лгоы дахьеилнаргаз ауп ибзиоу.

– Саса ибцәышьыбжьааит ҳәа сызҿитит, ибмаҳауаз?! – дааччеит Шьасиа лхы ҳәо, асаркьа даныпшыло, – сцоит... Хата...

Шьасиа лхы ҳәаны, рапҳьа ҩбаны ипаны илыҳәылтеит. Нас еитах пытрак днаҳәы-ааҳәуа асаркьа дадгылан. Акыртуама алента шкәакәақәа быбышӡа иалапаны ашкол ахь данцоз аахыс? Акыргьы туан. Рацәакгьы туамызт.

- Ашлақәа акы аакыдтұуам, имшлац роуп икыдтұуа,
 лыхцәы анылҳәоз икыдтыз лхахәыцқәа еиларҳәуа иахьылкыз, лылахь ааиқәылтеит Шьасиа.

Илытцалазеи иахьа, ари ацутеи еибагаргьы ак усыс изкзамшәа иказ апҳәызба?

- «Ибцәышьыбжьааит» рымҳәеи, сара шьыжьызар стахуп... Шьасиа лыхцәы апарақәа ыршан лышьтахь иааизылган, ахлатақәа рыла иаанылкылт.
- Ари бытқкы ақхьа тырҳан, амра қхошәа бахьажьо қхынроу џьыбшьома, зынроуп!

Ма иаха цхыз цэгьак лбеит, ма зынза дызмыцэеит.

– Ибасымҳәеи, мшәан, зынроуп рҳәеит, аха сара иаапынразар стахуп...

- Есымша быпшқахо џыбымшьан...
- Ибыхьзеи, бара?
- Сара акгьы смыхьзеит...
- Иазхоуп... Сара стәы сара сағап, бара акгьы ибпырхағам. Башаза бацәымшәан былахь ада пыстрар ҳәа.

X

Шьасиа лгәы иалсит лаҳәшьа лцәажәашьа.

Издыруада, иареи лареи џьара акы рыбжьацшызар! Лара лхарала акы ҟамлазар, иара уи азы дшәартам. Лгазара лхьымзандаз... Абзҳәацәа рыда уаҩ дылтахым... Лхатәы анылзымдыр.

- Абиблиотека ацапха сыт, Шьыта, лҳәеит... Шьасиа, лгәынхара иаразнак иаалхыпсаан, иахьа зны схалар ҟалап уахь.
- Бара иахьазны бхалоит, сара уажә сҩагылар уахь сцоит...
- Бзиоуп нас, амарџьа, бара быћамкәа азәы ды@намлааит, ауаа зегьы еипшым, асћатәи шәһәы ахьыһоу...
 - Иахьада исымкыц ацапха...
 - Исхаштыз, саргьы исыматцәҟьами ацапха...

Шьасиа уаҳа акгьы лымҳәакәа дындәылтит. Макьана лгәы итахәҳәа итан Шьыта лажәақәа, лцәажәашьа...

Убасћак излылыжжызеи? Убасћак лара уа@ дизхым-го дћалама? Зегьы дырпырахама?

Ашта даннық әгыла, ашыха цәыббылқ әа руакы а çакәара аб феи пши на шты п калахын... Амра гылон.

Ашта дтытцны амфаду данынангыла, иеыцхахараза иаалгалашаеит иахьа илзыпшыз амш. Лгаы

аалыпсахит. Шықәсык иаћароушәа лгәы иаанагеит иахьатәи амш. Иахьа хәлаанза уи изцәышьыбжьааз апҳәызба тәахьа лакәымзароуп, иахьа хәлаанза лара дқәыпшуп, лаапынра хынҳәны дтагылоуп. ИАРА ихата дыћам... Аха уа инхазар акәхап ихәычра, иқәыпшра ашьтамта. Лара заћа дгәыкны дыћоу ала убригь лызлырхап.

4

– Сшьапы ббазар, бара, џьаракыр? Иабакоу избазомеи!.. Исцөызт, исцөызт! Ҳа-ҳа-ҳа, – икьатеиах ддөодыччон Лаз ииарта дахьықөтөаз. Иуатәа ашшара-ҳытдәкьа ахьхтдөаз, идагәаза ихыза ицәытдыҳәҳәон.

Шьашькәа дахьышьтаз, қымт азал агәта икнаҳаз абажур дахәапшуан, акы адылбалазшәа. Уи иқәқылымтуашәа аниба, Лаз иқьышә тага ааихаиргәгәан, итчаа иказ илацәақәа ааиркәычит.

– Иацтәи иахьагьы исхыцсаауам убауоу, еааны имиша...

Ипынта хиатрааза, ихчаа иказ ихы-иеы, иблака – зегы ирхаон уи афыжара иешадицалоз.

Доагылан, изшьапык ала дынкапо иеиқәа ишьеитеит. Нас ихарп ааишәихын нак инықәыжьны, ицламҳәа пшьыркца игәы иқәыргәгәан лапшыла ицәаижьы еимидон. Игәышпы макьана ихьынҳала-мынҳалан жьы ақәмызт, имгәагьы атыпаҿ икан. Уахгьы-еынгьы ицәагәо азәы инапқәа реипш, итбаатыцәза иказ инап дуқәа рыла ицәа-ижьы ааипҳьишьшьааит.

Абриаћарагь ижәуеит, абриаћарагь дтәоуп, аха уи акы иааинымпшит.

Ихы дымфахазакөа, ипшьыркцаза иказ ихы-ифы кьакьазы ссиршөакөа ихөычыз, атдөымгшьтеипш илақта иалыҳөҳөоз иблақөа нцөытдырпшны ипҳәыс лахы

днапшит. Аха уи аеаџьара дыћан, хәыцрак дтаршәзан даман.

- Ех, сзеипш цкәынузеи, уафы сгәеитом акәымзар! дааччеит Лаз ихы фышьтыхны. Ацәхәдеипш иџыџза иказ ихахәда-кьаф аахьарҳәны инапқәа дырфахан, ижьышәқәа пакә-пакәза ифықәиртәеит.
- Учкәынамкәа, иацы ухнамыршәеи... лҳәеит Шьашькәагьы арахь дааҳәын. Лыбжьы татан, исаҳаландаз уҳәарын. Лыхцәы даара еилашыҩкхьан, аха лхы-лҿы макьана ахаацәа ахьыкәкәа иҟан. Цәаҵшшәаҳәылагь, сахьалагь лыҵҳаиҳаб Шьасиеи лареи акыр иеиҵшын.
- Сыңкөынам бҳоашама, нас?! дааччеит Лаз, ибла еихмарсықъзакоа иқҳоыс ахыза ахьынзалықомыз длыхоапшуа. Длыхоапшуа, длыхоапшуа, изшьапык ала доышьтыпан, лапхьа днықотоеит.
- Иуҿҟьозеи, уанаџьалбеит, аҳапшьазәзәага уфазшәа... ашырҳәа дивтіны дҩагылт. Хыма-псыма лытікы аалшәылтіан, еилыжәжәа иказ лыхцәы, ус иааизгашәа итіалкит. Ҳаракық, леиҿкаашьа бзиа еицамкцкәа, макьана аеарҳа иаҩызаз пҳәысын Шьашькәа. Иҩашьомызт, ианлаатіәкьаз, теитіпшлеи планлеи лыпҳацәа дышрытіамхоз.

X

Лаз иччацшь неи рабан, иқыш тақақ а еихардсы, дыдан, дыр фегы и иара инартахы днық әт әент.

- Ҵаҟатәи сыматәақәа сзыпшаа, ицқьоу. Цәаҳәацәаҳәа изылдоу скостиум ҿыцгьы, – иҳәеит уи ибжьы хьыр-вырҳа.
 - Иахьа меышоума, мшәан?
 - Исзырхиа, исзырхиа...
 - Уабацои, щаара пхашьарам?..

- Уазызырыф илҳәо. Уаҳа акгьы бмаҳаӡои, бахьдәыҳәу? Блымҳаҳәа џьганы бныҟәома! Иахьа Аџыр днаскьаргоит...
 - Иаба, дабанаскьаргои?
- Єымдыр кабымтцан... Арык иреигьу ауафы «табуп» ҳәа иарҳәарц, иахьа убра ауаа рацәа еизоит... Ииааӡахьоу, иаирҳхьоз, атҳара зиртҳоз... Араион акынтәи икалоит, Акәантә иаауеит.
 - Упсы ушьанда...
- Сара лымкаала исаҳәоуп. Толбашьсгьы салихуазар акәхап...
 - Уара уафыбжак уалимхыр, ауаа ицэынтцэама?..
- Уи иалихуа, иара дидыруеит. Ус еипш икоу ачара иабалак изныкатом. Ажара мацара акаым ара аус злоу, асасцаа ишахатоу ҳатыр рықатцатауп... Баша-маша уаа кало џьыбшьома? Акаа аахыс аиҳабыра калоит.
- Сара сакәзар «сажәит, анцәа иџьшьоуп, апенсиахь сцоит» ҳәа ачара сзугәышьом, гәыбӷан аӡәгьы исимтааит.
- Баргьы зны-зынла бымхәыцзакәа бцәажәалоит. Аџыр, Аџыр башам!..

Шьашькәа уаҳа илаҿымткәа ашифонер ҿыц ацапҳа аалыртдәин, Лаз ихарпи инармеиқәеи аатылхын, иршәны ииарта инықәлыпсеит. Нас, икостиум акнаҳага ишаҳарпаз иаатылган, инарҳәы-аарҳәуа пытрак даҳапшуан.

- Аматәақәа апакәи kартцара иkоуп, иахьа пшак рсырсроуп, ашәқәа аартны...
- Ашәқәа аартны џьара бымцан. Асҟатәи лашьапыфацәа ахьықәу, уаахьапшаанза уеимырҵәоит. Пытчытк шҳамоу здыруа зегьы рылапш ҳхуп, индәылҵуазар ҳәа...
 - Сабоушьтуеи, аматәақәа сырпыртіны...

Иханы икыдгылаз, илаба хьантакәа феитдаргылан, акыгә-акәыгәҳәа итдарсуа ашә аҿы днеин, уи зларкыз аихатдәы хьанта фылыршәан, агьараҳәа нак иныдижьлеит. Ацапҳа фынтә интаргьежьны ашә ааиртын дындәылтит.

Шьашькәа, уи амардуан дылбаанза, дгылан илабақәа рышьтыбжь дазызырфуан. Нас ашифонер ашә лызқәа надылтан, ұыцбарах илбазшәа азал дныфнапшит. Азал дун. Атзамцқәа зегьы уархаллеи кыдыршәылалеи ихітын. Дара ахышыталоз аметәы каруат *чыцқаа рханы илашьтыз акыдыршаыла ианын чаца* псыла дукрак, рыбга укриан уцрартр. Фба ажржрахра ихәуан, егьи ақьышә кәазза, атәыфа дуқәа азшьтымхуа ибыбза цьара ипшуан. Шәы зҿазамыз ашьтахьтәи атзамц, иқәтцаны ићатцаз аеа кыдыршәыла дук ихнаћьон. Шәарыцацәа гәартак, еы-псылазақәак ирықәтәан, ртциар-лақәа рганқәа х-аршьынк рташәо, еипхьытта, злымхақәа хгьарза зызқәа иқәпсаз жьа-мзышәа хәычык иашьтан. Шьашькәа дгылан убас лапшыла атзамцқәа еимылдон, нас лышьи-лышьи еиқәтіо леыналхан, агәышәқәа зларкыз аихатцәы хьантақәа амхны агьефха икыджьыло, иаартуа леыналхеит.

Апхьатәиқәа аҩбагьы анаалырт, азал хар амамкәа иаалашеит. Аваратәи апенџьырқәа руак днахан ианаалыртза, аҳауа-цқьа ҿыхьшәашәааза иааҩналт.

Риартақәа рімьнтәи ахызақаа аақахны адиван инықаылтан, ашьыршьафқаа апенџьыр ихырхахан илыршашаеит. Аиартақаа анлырееи, акаруатқаа рханы ихшьыз акитаи иарталаршақа ісахьақа инылалыршаит. Шьашька лылапш урт ирныз асахьақа инарыдхалт. Акитаи тахмада, ишьапқа итапсан ашьац дылатан, апипи аирхаон. Уи

ипипи злыхыз акалам акартарақа еилыкка иубон. Иааика иршан азы итало азыцаеипш, ршьап-марса хаычка ашьац иларшышы игылан акаламқаа. Атахмада ипатдақа реипш игар-пшарза икан ашьацгыы.

– Аа, бгылама, соупшэыл, аферым! – Лаз ибжьы хьыр-вырза адэахьынтэи игон. – Аат, бара сыча псыла, хэча злазам сыча хэычы...

Уи Шьыта лакәын дызеыз.

– Аа, ҟаумтцан, – леырқынцыцуа лбжыы гоит Шьыта, – аа, счыхә-чыхәуеит... аи-аи-аи... Ҳа-ҳа-ҳа...

Уи уажәы џьара дыг сацалан, ихысга наца лоытра итцеикуеит, лыхада иахьишьуеит, лікатарақа ирыдикшалоит.

Аеада хәмарра...

Шьашькәа астол днадтәалан, лхы лнапы натілыргаеит.

Шьыта лоуп иара иитаху. Шьасиа лыпсы тасгьы дыкам. Лара игаалтахьоушь? Ишпагаалымтац. Шьасиа леипш агаы зызтоу акы лафшаома! Аха ианакаызаалак, ажаа брык алагь убри лнылмырпшыц... Уи лакара ипшқоу, уи лакара игагаоу аеазаы дмачуп...

- Аа, сыча хәычы, ибжьы ааҩуеит Лаз, бара бызхәаз сықәихит...
 - Аа, ҟоумтцан! лыбжьы гахуеит Шьыта.

Нас Лаз илабақәа рышьтыбжь ааҩуеит, еиҳа-еиҳа иааигәаҳо.

Ицқьоу мпахьшьык сытишь, сыхәда цқьа иахьысшьыроуп акәымзар, сыблуз ахәда иаразнак ицәашьуеит.

– Шьыта лоуп, дад, ауафы, – ихәеит уи, ампахышьала ифы рбо, – угәы ҟалтцоит, ухы ҟалтцоит, лҳәа уашьуам луы уашьуам, укәа дтысны умагра дталоит.

- Урт азәгьы дыцәгьагәышьазам...
- Аусураф дзеицшроу бдыруоу! Сара сызфу зегьы ааланаужыргы, усыс имкыкаа икалтоит. Быцшла, мышкызны афы ыжәны аколнхара абухгалтерра лысымтозар. Ма ачотқы шцаталцсо. «Афаф», «афаф», «афаф», мфа-мжәра улзызырфлап. Ачотқы ауп ахи атыхәеи!
- Ааи шьта, аус злоу ачотқь ауп... даапышәырччеит Шьашькәа.
- Бара бгәы ишпаанагоз! Аҳа, бласны сыматәақәа сытала. Сыблуз, ашкәакәа!.. уи ихәда ҟапшьӡа иҟалаанза ампахьшьы ахьишьын наҟ иналиркит.

Лаз иблуз анишәитца, игалстук еибалыркырц ишьтахька диасны днагылт Шьашькәа.

- Есымша иазхауама ари ухәда ҟадыџь!
- Ауғә ақәбтцарауазеи...
- Аугә акәым, абри аҳәынҵәра сзеибаркуандаз... Шьыта ашә даалагылт.
- Сара сцеит... Исцәышьыбжьааит.

Хатцеи пхәыси хьапшны рыпҳа иналыхәапшит. Шьыта ишьацпшшәалаз тқы мӡанрак лшәын. Лыласатә џьемпыр шкәакәа лыжәҩа итарпаны, атцәахаҳеипш деикәапҳо дгылан.

- Сара сбымгазои, сыча цсыла хәычы?
- Сара афада сцоит.
- Аиеитцәҟьа. Бца, бца, сыча хәычы, беагбмырхан. Шьыта даақәтцәиаан дцеит.

X

– Изыпшнынгы эхы егьтам, егьыззеилымцо дубап, – иҳәеит Лаз, – Шьыта зегьы лылоуп. Аҵла амҵан уаҩ дынлырхап. Уи дызгаз, дынхаҵәҟьеит. Амала сара соуп ала рзы адәы иҳәхаша...

- Иудыруазеи, уара, уи дзеипшрахаша? Лыпшреи лсахьеи ыкагәышьоуп, аха шьыбжьаанда ацәара ада акгьы лаҳмырбадац... Уаҩ длыцхраароуп акәымзар, иузыкалтцозеи...
- Шьытоу бара? Ићалҵотгьы! Хазыҵәҟьа ддәықәҵеи, дзеипшрахо цқьа иблырбап!
- Ушакантира нак, удинаныс! Сысаби лзы сгаы обоумтанн. Лхазы, лхазы... Агабзиара лоуааит, егьирахь леицш зеицшу азаы дышцеимгари!..
 - Зегьы рхазоуп адәы изықәу!
 - Ушаћ вы тура!
 - Ааи, ааи, зегьы рхазы...

Шьашькәа еымт най днаидтит.

Лаз иееилаҳәара даналга, илабақәа ҟыгә-ҟыгәҳәа аӷәра иқәыкшо, днеины атриумо днадгылан, днаныпшыла-ҩаныпшылан, ашә ахь иеынеихеит.

- Иббахьоума, бара, пхаызбак «быказшьа бзиоуп, зегьырзыбыганаалоуп» хаалархаан, даарадеигаыргьо? Аха «бара быпшзоуп, бссируп, боупшаылуп» анухаа, дгаыргьан ажашан ахь дызцом, уаха акы лыгхом... ихаеит уи аша асы даннеи, даахьаханы.
 - Уи зхухааазеи?
- А@ны цқьа бахылапш, бгәытны џьара бнамқәацароуп, ашәқәа цқьа иаркымкәа. Асҟатәи лашьапыфацәа...

Уи дындәылтит.

Шьашькәа днеины астол днадтәалеит. Уи илаҳауан Лаз амардуан ҳарак даҳьылбаауаз илабақәа рышьтыбжь... Дтәан алабақәа рышьтыбжь иааҩуаз ныбжьаҳаанҳа. Дтәан уи ашьҳаҳығыы.

I

Адәышша*қы их*@ежьхаахьоу аҳаскьын, ирхны ишьтоу атаа аф@ы ахуп. Адәышша*қы ақыша цәаакы абри аҳас-*

кьын инылакуа ихәуеит аван, авйыс айакәашо. Амра гылан ианнақәыпха, ахы фышьтыхны изыргәабзыгуаз ашәахәақәа ифарыйагылт.

Алацәақәа неиқәыпсаны.

Уи алымҳацәқәа ақәыжьны иахыгылоу еитагалашәоит еснагь иагәалашәо. Зынҳа имархәацны ҿыц ианырыбжьаз акәын. Еимтахарак аҿы, иахҳыҳо изааҳаҳ, изыбжьаҳ арпыс дақәтәаны, ажәлар иџьаршьо иқәгылан ишыхәмаруаҳ, иқәҟьан аеаҳнымкылакәа ицаны икаҳаит. Иара акгы амыхыкәа и@аҋҟьеит, аха апшәма уа дынхеит... Ажәлар агәырқыҳәа ианынаихеибагәа иеааиҋихит. Аеыбҳаҟаҳа еыҳқәала дтахеит... Аеысакаса данҳаны, «Ауау» еипш, «Аҳар» ҳәо дрыма инаҳысит..

«Азар» рҳәон. Арҧыс иҩыза бзиа иҳәон ахапа... Ибжьы ҳ҇әаа-ҳ҇әаауа аҳауа еиҩнахуан. «Азар» рҳәон. «Азар» рҳәон... Аеысакаса даҳәҳан, иуапа дылаҳәаны дыргоит иҭахаз аеыбҳаҟаза...

Ахы ақғыжыны игылоуп аған...

Ус ишәаны ахы ифахоит.

Аейыс ашьапоуқға хьышьашза цьарак изгылом. Ифуеит, ифуеит, ифуеит. Апкара-пкарахға адғышша ахи айыхгеи еимнадоит.

Уи ашьа еилашуеит. Ажәҩан акынтәи акәушәа, алымҳа акынза иааҩуеит арашьқәа рхашьа иаҳхьошәа... Адгьыл рееиуатәны иахьнеиуа дыдраҳас ршьапышьтыбжь ааҩуашәа. Аргамаду иаҳауеит аеҳыс урт рышьтыбжь... Ишҳаҳыруеи! Ҵхызла иамбацзар, лаҳшҳаба иамбац ари еиҳш аҩшьа... Нҳәара зыҳәзам акаршәраҳәа ирыҳәхысаа инеиуеит ааҳсареи ҳсшьареи ззымдырдо арашьҳәа...

Ахы хәычы шьткәыцәаа икны, ашьапоуқәа ирықәгыла инеиуеит иаргыы, ари адәы-тшәа иазымкуа... Убарт зышьтыбжь агәы иқәыфуа арашықәа ирывагылоушәа.

Ихарацәаны ианцалак, аин ахыгылоу абжыы тахәаеза иаақәырқәыруеит:

Хара умцан, хара умцан!

Ухынҳәы арахь, арахь ухынҳәы!

Аейыс иаҳауеит ани аҳьайдыҳьайдыбжыы, аха аеазынкылом.

Аған еиқәырццакны иқәырқәыруеит:

Уртқәа зегьы урыхьзап, сара ақсыха сыт! Ухынҳәы!

Аейыс аахынҳәуеит. Икәлаауа аин инадыххылан иаагылоит. Ахы нахьшьы-аахьшьуа, уи агәшәа-мшәа аҳәазшәа иаартынчуеит. Нас аҳьышә шкәакәа хәычы аин ачыргә инадкылан, икъыбзктыбзуа икоу акыкмацә-ҳәа руакы наҳыйакны, абз иҩанйаны аҳажәҩан инаднарҳәҳәалоит. Аҳаскын-кала агьама алкьо, аҳы еиманаҳәахуа, акыркы иҩтысны иҳхаза аҳынанахоит ахш. Агәашьамхы тазйо, уахи-ҳни иаззырҳауа, абаҩ ацәыласны, ашьамхы зырџьбаро ахш. Азышхәеипш иажәуа ахш.

Аейыс азхара ахш анацәалак, аин инакәша-аакәшоит. Нас иаразнак инатрысны икәаша-кәашо иаақәлоит.

Аеан агәы ийаххны иқәырқәыруеит:

Умгәаҟын!

Ааигәа уҟаз!

Аейысгы аеыннакылоит. Ашьапы хышьашқәа харахара иргылан, ақышә лагзо, ашьац пшқақәа пшааны иныхнайәйәа-аахнайәйәоит.

Аған дырҩегьых ағаартынчуеит. Уи агғы иқғышуеит «Азар»... Алацғақға еиқғықсаны иахыгылоу, еиқғайға-еиқғайғаза нак-аак алагырзқға авйыжжны, ашышықға ацламхға тахақға ирталан илеиуеит.

5

Ианакөызаалак аамта ганы ииарта дылтуамызт Басиат иахьеипш, аха ариабжьарак даара игөы еикө-шәамызт. Дышнеиуа акәымкәа, ипсып изеивымго, аҳауа изымхо даналагалак, доунашьтаанҳа днатәон.

Иаха данышьталагь акраамта ицәа тынчмызт, аха ашарпазшәа пытк дыцәеит. Уажәы дангыло еиҳа иҳы еиӷьны ибон. Игәы ҳытшәа дыҟан. Иееилаҳәан ддәылтырц иҿанынеиҳа, дзыниалаз акаруат ашьапаҳьы, данышьтоу ибалартә икыдыз апатрет днадгылт. Инапы ааҳьишьын, ҳәычык инааны икыдызшәа ибан, иааирееит.

– Шьыжьбзиа, дад! Акы анаасылакьакьа сланашьтуаз џьысшьон, аха сара аҟармыџажә сызургозеи, сшьапы сықәгылахт умбои! – ихәеит уи, апатрет ихы нақәкны.

Апсра азбахә шпоуҳәо, саб, апсра азбахә шпоуҳәо, саб... Ауаҩы дыпсыр ҟалоит, дтахар ҟалоит, аха ауаҩы имцахә ыцәар ҟалом... Имцахә...

- Ее, анцәа ду, избан арт шеоу акәампа зыешәо!..

Иугәалашәома, саб, азын мшы? Ақәабаа-сабаа ауан ашьыжь инаркны. Амш ашьа афытуан. Еилабааза хафны иаачыжатит хфык ачцаа. Рычкаатакьа кыцьқыџьуан. Урт руазәы, итдагахахьаз, зхәы цахьаз иуапа даатцигеит иеыхәа иақәыртәан иааигоз азқаб хәыцы. Уи лылагырзқәа леыкәкәа лыци-лышәи еихагыломызт. Иаразнак афныћа хрыпхьеит. Хуаџьак ду ћапшьза итшааны, ар рымца тан агәгәаҳәа. Усҟан сан лыпстазаара далтұхьан, уареи сареи ххала хакәын афны зхагылаз. Сара сцан, ани хара хеыф леишәацәгьа отганы аказарма егьи афахьы итаскит. Иреигьыз атәа, ибахтцәаза, аффы лаҳа-лаҳауа, ицҟьаны аеыхәчара ифтажьны, хасасцэа рыеқэа нахасыргылт. Аха сара санааи, иуура узымдыруа угылан. Азгаб хәычы дызлаупсахрыз уздыруамызт. Уи лнапқәа ахьта рылтуа ианалага илхьаауан, лара лыбжьы мыргазакәа дтцәуон. Саақәгьежьаан азы кнасҳаит, сыфны сцан, сан лыматәақәа зтаз ашәындыкәра аартны аимдара салагеит. Уи даныпсы, лышықәс азы лыматәақәа зегьы ҳшахьан, аха издыруан акы нханы ишыказ.

Абри дқәыпшны данаанагаз илшәыз атқы... Атқы мацара акәмызт – такатәи аматәақәагь. Инаган азғаб хәычы илыстан, леылыпсахт. Ҳәашьа амам шака илнаалаз, шака ишьтылхыз. Дытцәрышкәаза. Нас лнапқәа наган азыркәанда инзааскылан, хәычы-хәычла ахьта рылтит.

Егьырт наскьа-ааскьан ишоушоууа еихсыгьра змазамыз амца иехәатәан ибахтдәаза, итәы-ипха. Азгаб щәрышкәа хәычы лакәзар, лзамфақәа ттрараауа, зцәеизжьи хьшэашэахахьаз сан лыматэақэа ддырпхан дыххаччо дтәан. Зегь убри аамтазы убас рхы-реқәа ыћан, даара насып рыман. Аиашаз, уаргыы саргыы насып хаман. Уаргыы саргыы азгаб хәычы хлыхәапшуан. Уи илшәыз атққы сара ақы сгәаланаршәон, уаргыы – аеакы. Аха убарт афбагьы дхарран, дхарран. Асасцаагь, абри хамца, хабацәа рабацәа, урт рабацәа, урт рабацәа зны зхы еи еаркыз хамца иах әа пшуан... Ирны х әон. Убригь пхарран, пхарран, пхарран. Ишоушоууа ипхан амца зтеихымсыгь зоз хуацьак. Нас, иуг раламшро, ауха афы аажәуан. Азгаб түрышкәа ахьачапа леастүон... Нас зегьы ҳаибаныҳәон, ҳаибаныҳәон... Убригь дхарран, **дхарран, дхарран.** Нас ашәа ҳҳәон. Уи аӡӷаб хәыҷгьы дхаркәашеит. Илшәыз атқкы, акәашара шпанаалоз, мачк ишлыцәдузгьы, даныгьежьуаз, апрашкәакәеипш ичуан. Убри ауха убасћак насып ҳаман зегьы... Убри зегьы пхарран, пхарран, пхарран... Хамцахаара акәын уи...

Басиат акраамта апатрет дадгылан. Аччапшь ихыиеы икрыжж, атахмада иблатцекьа дхыпшылон арматәа зшәыз, зхатамтатракьа итагылаз арпыск. Апилотка ихан. Ирнаан акәымкәа ус иапхыака илахы нтахалашәа. Иблуз ахәдақәа реы иамаз апетлицақәа ирҳәонуидышлеитенантеитбыз.Ихы-иеы аазыхәхәан иабаамкәа. Иблақәа иара убри иҩежыхахыз апатрет акынгыы шәахәала итәын, агәытбаара ашәахәала.

Дырҩегьых инапы апатрет инахьишьын, деихо дындәылтит. Дахьындәылтцыз ихы дҩахан ажәҩан дҩатцапшит.

Пхынчкөын. Уажаазы упсы унаршьошаа, уеихьнагзошаа убоит, аха аапын иазеицаоуп. Амаха- фиаа иапырхагоуп. Насгьы, азын агата ари еипш апхарра ачымазара адыруеит. Ачымазарақа капсар калоит...

Иашта тбаа ашөыртдлақәеи азахәатдлақәеи рацәаны изықәгылаз днықәыпшит, аха машәырла иешәан инықәшәаз брыцқәак ракәымзар, ицқьан. Ашәапырыап рышәшыра иахьчоз, имблыцыз ашьац иетдә-какараза икан, иаха ашьац аагага аланауазшәа. Ус, цьара-цьара амра ирласны иназхыҳәҳәарц икоу ашьха еимеапа иазхаз атдлақәа хәытдыпхон, афымца лампақәа рылакнаҳазшәа.

Басиат аматцурта ашә аартны дныфналан, дышнеиуаз ауаџьак ахь и фынеихеит.

Акәардә лакә хәычы игылаз днахан, иааигәаны аеҳәа дныеҳәатәан, меы цыблыхак аашьтыхны, амца ахьеҳаҳәаз инхәытцеиршьшьит. Зныказ ахәа мацаран, хәышпыртыҳәа акгьы имбеит. Басиат дгәак-гәакуа ахәа апсакьара далагеит.

Игәы шеихьнашьуаз ауп иаха уи аџь гылфа шҿеиҳәаз. Зынза иаапсахьан, афнытіка агәапшь зегьы ҳәаш-ҳәаша ашылеипш иагран. Ус икоу анцәаакым ирласны амца акуеит, ирласны ибылуеит, уаха шаанза иазычхауам. Имшазо азын тых ду...

Ихәытишышауа, ихәытишышауа дышнеиуаз, атыхәтәан ихәыжжаза, ишапшапуа ахәа иаалпшит апырӷқәа. Аџытә гылҩа былзеит, агапшығыы ццышәхеит, аха атыхәахы џыара игәгәазаарын, иннажыыз апыргқәа еилшаауа ахәа илан.

Басиат ипсы ааталт. Амцеиқәтцара даламгакәа, апырӷқәа еитанхәытцаишьшьит.

Дахьдэылтыз даатгылт.

Утәык аныҟам, иҟазар ианузымуа – абри ауп ауа@ы ипстазаараф зегьы иреицәоу.. Зегьы иреицәоу... иреицәоу...

Даахәыцхәыцын, ажьырахь и ынеихеит.

Ажьыра ашә анааирт, еиқәыхьшәашәа, еиқәылашьца дныфнапшит. Зегьы аццышәи алфақи ирганы ићан. Басиат илапш нархигеит, зћатцара дахьымзакаа икәаптеины икапсаз аихақәа, аигәышәқәа, абаҳақәа, ацәеихақәа... Ага еиқәаҳан ус игылан, апхьатцәҟьа арацәа рцаны икәеицеиуа, еиқәырчаҟәа еиқәын. Амца алакта хьшәашәеижьтеи акраатуан. Ашьшьыҳәа дныфналан, ишаанагара иказ жьах вак аашьтихит. Анкьа зны ажьыра златцирцәажәаауаз... Аихаза уаркалеиуа иршны итиуа ићаитон. Нас ахаызба пштакаеи, аебыгақәеи, амзеипш игьежьза аееимаа жәпақәеи, ицыоцыоуа акәатанқәа ирфартоз ацәеихақәеи, исахьа мацаран ићаитоз архышьнакәеи инапаеы излааигоз, излашьақәиргылоз ажьахәа акәын ари. Уи уажәыгь апсынгыри иақәкны афынаирхеит. Иахыитаху иақәиршәартә апсынгыри акынза изнамгакәа, инапы ааилышшан, ажьаҳәа импыҵҩырны агәараҳәа инкаҳаит. Имшьхәылтц џьара иқәкшазшәа цытраамтак икачкачон.

- Aa-xa-xa!

Ибла траа дырҩегьых ажьыра дныҩнапшы-ааҩнапшын, уи ҿапарашәа иаҿакыз ахь дныҩналт.

Абра изытан пшь-ҳапшьак. Урт иртаз есышықәса абра аус аниуаз изааиуази иареи иржәуан. Ае•еаҳәа ацыпҳъ зытыдды ицоз ажьаҳәа ҳьанҳа адыжәҳәа аӷәра инықәыжьны, ипҳзы имаграла инапҳъаҳәан, араҳь дныҩналон.

Аҳапшьақәа руакы аҳлымв ааҳыҳны, ашәаҳ зыҳьшы иҟаз алаҳабӷьы ҟьаҟьақәа аақәыҳны, икәапеи нтишьуан. Асы еиқәыцә ианышьтоу аӡынгәтазы, ажьфҩы лаҳа-лаҳауа, аапын ицәагәаны ишьтартцаз адгьыл бзиа афҩы алаӡҩан абрантә идәылҩуан.

- Иа, Шьашә ду, уазылдха абри ажыыра, ага еснагы адсыд аграмзо ичны, амцадшы еснагы аихаза иақәтдәиаашо, ажыахәашытыбжы ашара иадысуа... акәапеи неимырда-ааимырдон иаадибагалоз.
- Сазыразны икастоит, абарт аихапсыхәқәа ахыншытышышуа имарымажахааит зегьы... Ацәеиха назхыысуа анышә хәашхәаша икалааит, асага назтцашәкуа гьацааит... Шьашәы илыпха-игәыпха ала снапы итцысхуеит. Шьашәы илпха-игәыпха ацтаны шәнапы иасыркуеит... акәапеи антеирцәлак, ашацкыра иатагылан ажьаҳәа мҩантара иалагаз, ишны иказ ауаҩы ицәа-ижьы ааимнадон, ибаҩ-ишаҩ еиҳа ицәыласхон, ихы-игәы ақәыбзиан дааканатон.

Нас, убри иныҳәапҳьыз рықәшәазшәа, иеихапсыхә назхьысыз гьацон. Ацәеихақәа назларкыз анышә иқәыҳәҳәы иҩеиуан илартцоз, инеибеипшны ииатдәахон иаарҳәны ишьтаз анышә цәхапшьқәа, анышә еиқәатдәақәа. Аеагақәа назтыргаз амҳқәа, ашәа еипш

ркыркы ахҳәатҳә ҩкылачуан... Еимашьшьы иӷьон аихаҳасҳаҳәа, наӡаӡаз еинышәон абна шәыри атәым маҳәи... Ирхылтҳуа ссирхараз...

Алшықәсанык, абас акакала итацәуан аҳапшьақәа зегьы. Руакы ада. Уи уажәыгь итәны итоуп, псып царта амамкәа ихҩаны. Иавагылоуп апсынгьари хәычы, ажьаҳәа хәычы ахы иқәттан. Шықәсык ахь зны, абри ажьыра иаттанакуаз еизаны иахныҳәон аҳапшьа. Шьашәы илыпҳа ритаразы...

Егьырт ахҳапшьак уажәы итацәын, ах ртабахьан, асаба ртаҩҩы икан...

Басиат илымҳа аҟынҳа еергь-еергьҳәа иааҩуашәа ибон, арҳ аҳаҳшьаҳәа ирыднагалоз ауаа рыбжьы, аҳа нас ишнеи-шнеиуаз инаскьон, инаскьаҳон, иаҳауашәаимаҳауашәа... Асы зыҳнаулаз ашьҳаҳәа реиҳш, еима-фыҳ агәҳашҳра асаҳара иныҳәыҳ ицон...

Ихапшьақәа тацәын...

Басиат ажыра дындәылтын, ижәытә кәаскьа ду апхьа даагылт. Уи ҿыцбарах ибазшәа акраамта датапшуан. Абарташә зҿаз агәашьқәа рыбжьара ибжьапсаз аҳарџь ианын ҩыџьа ауаа, наҟ-ааҟ астол иадтәалан, ратандақәа кны. Икәадырны, агәра ақәыршәны, ушьапы ашькыл аныргылаха уамразакәа ишнатікьара игылоуп аеыкәаша.

Ас катца хәа ауаста иазҳәаз иара Басиат иакәын. Игәалашәоит шака гәы бжьихыз. Шака даргәамтізеи ауаста уи акатцара... Усгьы, егьа иеишәандазгьы, Басиат игәы ишаанагоз изыкамтіеит... Аеы хар амамкәа иалтит, аха ауаа – астоли, дареи, ратірцақәеи еилафынтшәа, иаразнак унахәапшны ианыз узеилкаауамызт.

Уи акәаскьа аниргылоз ашықәсан Басиат изы имшапылбаашаран. Убри ашықәсан иҩны диит ахатҳарпыс, дшаны...

Уи ашықәсан Басиат игәы иатахқааз рацаан: зегьы ирцаажаар, зегьы рыг-реахаар итахын. Аха ауаста иара ишитахыз амеы измырцаажаеит...

Убаскан ииз ичкөын иоуп уажөы зпатрети зыччапшьи мацара изынхаз. Абри аеафа, абри ахауа, абри адгьыл қьиа ду дахызбааз дыреагыланы дахьықөпоз, зны ажөыларазы дфатікьан аеыфхәа дахьнапаз, ишөышәуа инаилакацаз ахы, хфаа-тіфаа змазамыз акаршәра ихы хьыхәхәа днықәнатіент... Убаскан, нацәа тыпк инамзоз ага ишәақь акылхәыхәра интікьаз, ихьантаза импсуа-имыцәо агәырфа аанагеит абранза... Абри ашьац иатіра зқәышышыы икоу имзырханза, иаб игра-кынза... Псраки гәырфашәки ахылтит убри ахызатір...

Хыхь дыфхалан, афнашә аартны иаразнак илабашьа апшаара далагеит. Атзыварахь дыпшыр, ипҳәыс лпатрет дахәапшыр ҳәа дшәон.

Апатретқәа, апатретқәа... Урт роуп ари афнатағы инхазаз...

Акәаскьа мца еқәитцазомызт. Ауаџьа ахәа тыпссаны икан. Ианбатәи хәоу, ианбатәи меу уа иццышәха итахаз уара идыр. Еиқәызтцозгьы, иара иакәу еазәу здыруада!..

Аматурта е акәын уажәы амца ахьеиқәитцоз. Акримфар каломызт, иажәыз, зцәа тцагахаз, ахьта ззымычҳауаз инапқәагьы анлаҳәлак, инахеикыр акәын. Насгьы мцак алакта дынтапшуа, атаҳмада ипстазаара иабжеиҳараз ихәыцрақәа иеынароужьны днатәалар акәын...

Ауаџьаћ ашьтахь иавагылаз ашыцтә лабашьа хьантаза иааг фигеит.

Уажәы ишимбогьы идыруеит апатрет акынтәи ицҳәыс дышихәапшуа. Уи ускан пҳәыс ҿаӡан. Лара данпсуаз Арушьан дмачын... Илыздыруам лысаби затҳә илтҳыз. Лара дызхьымҳаз абзеираҳәа, илыгҳаз зегьы иара насыпны, гәабзиараны ицлар акәымзи...

Илоуҳәозеи? Уналыхәапшыр, ухы ахьугара узымдыруа уҟалоит. Ҳәатәыс иумоузеи?!

Уаҳагь ихы дымҩахазакәа дындәылтын, ақәа иафахьаз абетонтә мардуан днаҿалт.

Басиат ахтыста дынхытын, абахча даннытцалатцакъа, иаразнак бызгаыр фоык неи фахаит.

Ҳәақәак тамлакәа иҟам. Сынтәа игәарымтацызт. Иабакылнагеи, изхьыпшызеи?

Басиат иааирццакын атрамтдақаа ирхны ирытдаз атра далапшуа иеынеихеит. Ахраруац ахганы, атрақаа црахахан икажыын зегыынрыара.

 Аа, алышькынтыр агәаҵәахы акыроуп уи алажә, апынҵа аҳәа рфҩы ҳамкәаӡо еимазгалазеи, алареимхәа ахьма?!

Уи макьана егьлажәзамызт, аха ашарпаз инықәтны ицон, нас ахәылпаз зны игәарлон икара-псараха, аламгәа таҿаҳәа. Басиат акраимтар игәы иауамызт. Иара азхара анафалак, илтаҳан ицәон. Нас атҳх агәы анеифнашо еипш зны ианаапшлак, митәык абазшәа «уауаау» ҳәа ихәааны ифытҳѣьон. Агәылацәа рлақәа зегьы рҿыхан, хыла-гәыла ифеилатҳаны, иара афны инытҳытшәа афаршътра иахътагылоу иаахырш-ҿыршны, иааины атып акны имтәац шуҳәо, ацәа иагон...

Инагәыдтан исшьып ҳәа егьараан ишәақь дазыҩхьан Басиат, аха мҩабжара ихыпсаауан. Ала инагәыдтан изшьуамызт.

Атцәа баҳча дытцалан акраамта дцон, аха аҳәақәа рхатақәа ибомызт.

X

Дышнеиуаз, цәажәашьтыбжьқәак илымҳа итасын, даангылт Басиат.

- Уаламкыысын, уаламкыысын! иныщакны игон хәычык ибжыы. Нас азәы иеы неихәлагәа дааникылазшәа, иаразнак даакаыщт. Ибеит щәак амщан быжьба-ааба шықәса иреиҳамыз чкәына хәычык дышгылаз. Хәбака-фбака щәа еизганы, ащәа амщан ишытан. Зегь иреиҳаз щәакапшь дук иара игәыщаҳәҳәа икын. Аеазәы, иматәақәа пжәар ҳәа дшәаны, ащәашыапы дахыымҳәазакәа, мыцҳәы аџыабаа баны иеахыирҳхоз, дкапшьза албаара даеын. Уи ииулак данылбаа, уаҳа акгыы мҳәазакәа, щака игылаз иикыз ащәа капшь дназышт имихырц.
- Егьырт зегьы уара иумаз, абриак сара исымаз! иҳәан, итҳәа игәытҳарҳәҳәан, ахуҳәа атҳа дналатҳеит егьи.
 - Ићашәтцозеи уара, ара?

Урт ахьышәт-сышәтҳәа иааиҟәатын, рыпшшәқәа рыхҟьаны, еитцагәгәа иаагылт.

Басиат илақта ырцәгьаны дрыхәапшуан. Икыдшьшь иказ уи иџьымшьқәа, ипаташла еилачны уҳәа, ахәычқаа ахьынаихәапшыз зынза ргәы цеит, аҩ италт. Еиҳа еитаз, дытцкьан дшыҩра дахьгылаз, атдәыуара дааманакит, иқьышәқәа ихымхәыцуа иалагеит, игәытаҳәҳәа иикыз, ипсы зыҿҳәараз атдәа капшь дугьы неимпытшәан, адыжәҳәа така анышә инанкьеит.

Уаҳа изымычҳаит Басиаҭ. Илахь ааитцыхны даапышәырччеит. Даргьы ируа рзымдыруа инеихәапшыааихәапшит. Рыпсҳәагьы еиҳа иаарылалт.

- Унеины ишьтых, сбаба, умшәан, акгьы уасҳәаӡом, иҳәеит Басиат. Уи уаҳа изҳәоз иажәа ҩбамтәыкәа, иенаҳәиршәын итҳәа аашьтихит, иҩызагьы днаиҳәапшит.
- Уара, егьырт иаанхаз шьтых! Ани деитцами, уи атраа ћапшь иара имаз.
- Имысхзомызт, ихәеит уи дгәыргьатцәа, дысиааины игозшәа игәы иабон азоуп...
 - Ашкол шәагымхазеи, дад, шьта?
 - Иахьа меышами…
 - Аа, исхамышти…

Ахәычқәа шәагаала еихьымза-еицымзо иҟан акәымзар, азә дубар азә духаштуа еицшын.

Еицизар ћалоит...

Абас, арантәи алада ашкол ахь иныкәоз ахәычқәа ица-иаацыпхьаза аттаақаа ирчычан, еиҳарак азынрахь ианықәлалакь, ашәырқәа зегьы анынтцәалак. Басиат иттаа баҳча ду аҿы ианар азы уааиргы, иҿаҳаз џьара ттак умбар калазомызт.

Шаћа тцуазеи рапхьа абарт реипш хөфык-ффык ахаычка атцаака ирытцеибаха ишрытцаз дрыхтыгалеижьтеи. Урт уажашьта иарпарцаакахахьеит, иабаћаху. Абжафык рымфака хара иргеит, ркыта иалган. Урт рахьта шьоук рымфака уаха арахь игьежьырцгыы ићазам...

Шьоукы-шьоукы уажәыгь ианааиқәшәалак – «Басиат, утцәақәа анахгынчуаз угәалашәауоу?» – рҳәоит. Аха урт шакаҩ ыкадаз, шакаҩ угәалашәода!..

– Дад, шәанталоз агәашә ашәырку? – ахәычқәа дразтцааит Басиат.

Урт неихәапшы-ааихәапшит.

- Агәашәала ҳмааӡеит... иҳәеит еитцашәа иҟаз, дгәырӷьатцәа.
- Абна аанда еимыхны ҳкылсит, иҳәеит егьи дҳәантеи-сантеиуа.
- Иацы аума нас агәашәала шәанааз? дтаит Басиат дпышәырччо.
 - Иацгьы арахьалоуп ҳашҭалаз!
- Oo, аеазны ус аныҟашәта сгәы иалсуеит, шәаргьы сшәабашьуеит, сбабараа. Агәашәала шәталала.
 - Ала ҳамфо?
- Уи уаф дакзом, шәшьамхышгылан шәаҳәаргьы, шәафазом.
 - Избан?
- Акрастацооит. Ала азхаращокьа аутар ицооит. Слагьы уахгы- еынгы инеиужыны ицооуп...

Ахәыцқәа ааибарччеит.

- Ана игәыгәу аҳәаҳәагь замбаз уи акәхап, иҳәеит еиҳашәа иҟаз.
 - Иабаћоу ахаақаа?
 - Абна араса ашьапа ы иг ыг ыг ыг.
- Аанда еимымхакәа, агәашәала шәааир, аҳәақәагь зҳалаӡомызт. Амҩа дшәырбеит. Аҳҳәамҳҳақ рҟьашь-уеит, бабараа.
- Урт аҳәаҳәа зегьы аҟәаҳҳәа наҟ иршьыр, аанда аҟатара затахыз, ус акәӡами? дтааит еиҳа еитҳашәа иҟаз.

Басиат дааччан, ахәычы ихы инапы нықәишьит. Уи ихахәы абырфын еипш ипшқан, итатаза иҟан.

– Нас апша анасуа, – иҳѳеит ахѳыҷы, – абарт атцлақоа хыхѳо иалагоит, ишыхжѳара иҟалоит. Абарт атцлақоа зегьы аҟѳақҳѳа ипҟазар, нас апша асӡомызт, ус акѳӡами?

Оо, уара улеишәақәа цәгьазаап, дад! Усҟан аҵәақәа-гьы пыҟҟатәхоит, нас иуку аҩыза аҵәа ҟапшь абантәааугои?

Атрақа инарымтысны арасақа ианырзааигаха, трала зеыпжааны иказ ақаақа фатыззан, акы фьаршьазша «кох-чох» хаа иааилагьежьт. Басиат днышьтасын, иааимпыхьашаз хаҳак рыжапара инарбаны асынаирхеит. Аҳақаа феипыҳаҳан аанда иаавагьежьт. Урт пшьба ыкан. Руакы ҳаан абаазак акаын, аихда иахкьашо, абафқа алхыхьа. Егьырт ахпа таз-тазза гынсарақан. Аҳаан апацаа ракахап. Агынсарақаа руакы бзиазак акаын, ацаа итытарраауа. Егьырт зегь ытцеибаркьан, фьара атытырта ҳзыпшаауазар ҳаа игаакуан. Иара убри агааг еиҳа ишьтихын, даса хаҳак ипшаан, имчқа зегь ааизыркаканы иагаыдитеит. Ашшаратакьа ианақашаа, «кыҳ» аҳаан, егьыртгыы иреипшымкаа аҳандақь иаавагьежьит.

Ари збаз ахәычқәа еипхыхәхәо, дара аанда ахьеимырхыз рымдыруаз, – ифадырцалеит. Аҳәақәа знык ацарта анырба, интибаҳәан, ес илылабга ицеит.

- Уажәшьта шәаргьы шәца, сбабараа, иҳәан, аӡәаӡәала дрыцҳраан аанда инҳигеит, – уажәшьта агәашәала шәааила, бзиоума?
 - Ибзиоуп! рҳәеит ахәычҳәа еицҿакны.
- Акәымзар, дырҩегьых аанда шәыркәазшәа збар, акәкәа хәычқәа катаны инашәхастоит.

Ахәыцқәагьы еихәапшны инцәытаччеит.

Басиат, ахәычқәа дрышьклапшуа даақәыпсычҳан, аҳәақәа ахьталаз ахь иҿынеихеит.

Аҳәаҳәа шыҟоу усоуп, ирырҳан, алаҳәа рышьҳаҳан уанаахьаҳәлак, арахь еиҳашааиуа убоит. Агәҳашҳра

змоу пстәқәоуп. Аанда аныћаитоз иахашәалаз аџьтә масарқәа неиган, уажәы-уажәы даатгыло, ииулак убарт неивтдаргылазан, аанда ахьынзакылжәаз ибжьаирст.

Ара изтамларгы, ащәа гәазтаз аҳәаҳәа, аталарта рымпшаар руам. Акәкәа зхам аҳәа акы иннакыло икоума?.. Уажәшьта дҵырхзашт.

Иахьа афны апыртіра итахымызт Басиат. Арахь афигьы ихы изыфнакуамызт. Атцәақәа рбахча дытцалан иеынеихеит. Уи дахьынзапшуаз, иахьынзеибоз аеынаара икәибахәа инаган аттәа-ттла ршьап хьышьашқәа. Урт макьана рбыгькәа ааилашлаахьан ауп, уаха егьырт ашәапыџьап рыбгьеипш имцәацызт. Уахьыпшлакгьы, еихарак хыхь-хыхь, аттаа фан. Еихалыпха-еихалыпхо аттәа ҟапшьқәа, ақаруеипш икоу аттәа фежьқәа абгьы цәышла иалпшуан. Басиат ихата атцәа изымтаауеижьтеи акраатцуан. Акьыба кыдыргылан дфеиуан атцәа ахьҿазында, аха ишьапқәа дрызнымкылакәа иқыџьқыџьуа, нас ишнеи-шнеиуа итдпан ицо иалагон. Сынтәагьы убас иуацәа, игәыцхәцәа, игәылацәа надсыла-фадсылан, пытк фырхит, аха ирацааны ифахеит. Сынтәа ишақәнаго ишаҿамызгьы, ари абаҳча ахәы арзуамызт, аха щаћа шаћа ащажьузеи, ибаахьоуи еибгои еилаффы.

Икапшышьда ифагылаз амра, атдаақаеи иареи рыда, хыхь – ажафан, тұака – адгыыл, акы ыказамшаа абақча нытдартаант шаахаала. Итынчза, абгықаа зыерылакны иказ атдаақаа, ааикаапха-еикапхеит. Аиреи, ашареи, афшаареи рзакаан, адгыл афы икоу, зегыы рзы иапу дара зынза иацаыхароушаа.

Басиат иашта уанықәгылоу икказа амшын ухыпшылоит. Арантәи иубомызт, уи агәы ихыршәлан гарак еипш алапшҳәаа шартцысуаз, ажәҩа инатцакшо, нас ацәқәырпақәа рыбжьара иныбжьархәашо. Сахытыхҩык иқыцә ду ҩагзаны ажәҩан ашта ашәыга иатыа жәпаза инатцишьызшәа акәын асынтәи ишубоз. Амала ес-хәылпазы уи ссиршәақәа аеапсахуан. Иара амра ахата еыкапшьааза, «анапы ахыназо» амшын анаиулак, ес-минут пшшәы хкыла еилыцыраауаз «цәҩычала» еиланаҳәон. Иарбан шәапшь хкымыз уи иашәнамтцоз? Зны еергьҳәа апшыра аахыҩло итагазаны, зных — ицәапшьны, ижәпаны, аеазных — ақәыршыҩ аипш ашәахәақәа рыххьа иарганы... Апстҳәа гәаҩарақәа амра рыгроушәа иканатон.

Агәашә уахьынтытуа икажьу ақдыхсаха ду дықәтәаны, илабашьа ахыкәымпылаара ицламҳәа итаргылан дазыпшлон Басиат амра аташәашьа. Амшын убаскак ишыхаразгьы, иара дахьынхоз иҳаракцәамкәа, илакәцәамкәа убри еипш тыпын, агбақәа рыбжьы азаақьҳәа иааҩуан.

Калам зтапсам ажәытә уардын абарбал еипш, игъежьза амшын кылблаауа иныхгылон, нас хәычы-хәычла, иналашьшь ицон... Егъараан дахәапшыргьы, уардын барбалзшәа акәын игәы ишабоз... Игәы инархьуан уи ыташьшь иахьцоз... Нас зынза имбо амшын иналашьшь ианцалак, даалтуан, иқәымбацыз амра ашәапшь иқәыпхо ифныка иеынеихон.

Анкьа зны, ичкөынамтаз, рабицарак адста ахафазара абна иахыыланхоз дрылтт. Дласкьаны, адунеи дықөыдшуа, абри архагь афафагь ирзеидшыз аҳаракыра фы дынхеит Басиат. Иара Басиат абрахь нхараҳәа дылбаанза цәышьхәа азәгьы иаимыркыцызт, чагьа ықәиаауам ҳәа иакъытҳхьан. Ашьацтҳәкьагьы ыкамызт, ацута рырахә ашьапхыц иадыргахьан, цәҳыран.

Аиашаз, Басиат рапхьа инкаиршэыз акы аалымтцит. Аха ус ирласны згэы цоз уафымызт уи ианиааз. Ажьыра ааиртит, адгьыл инапафы иааигаанза иааицирхыраарц.

Абарт ацэпырақәа, адгыл хоаарақәа иргыарц ашәыр еитеихаит, азахәа пашәиркит, аха азныказ иара убартгы нықәоаа ицеит. Итынхацәа рхәатәы анхеимта, ауаа иныртцеит, рабацәа уи иабацәа ахынхоз, урт рыбао анышә иахымоу адгыл ахы дхынхәырц. Аха иара ина ршәны мап икит. Даргы икратт. Згәы иамуаз азәы еырххыла аоадахы ахәы даақ ыххлон.

- Уаа, Басиат!

Басиатдаадәылтұуан. Ҿызтызгьы, уи деибганы данибалак, дагьаадымгылазакәа иеы дасны ды фахап кала дцон.

Ашьтахьшаа, зегьы пышао дышнеиуаз ауп абри азынтаа, апсуа еихата таа ахы шинарбаз. Есышықаса ахахатааха ахыкаитоз убри амахақатыы ааиган таашак иахаихаит... Шықасык азы иаахықтаытт, аха адырфашықасан иаразнак асагеиит, дгыл бзиак иқаиаазшаа итагаырпсан, иџарџаруа италеит. Егырт ихфаа-ффаа игылаз зегьы инарылибааит. Даагаыргыеит. Адырхашықасан, уи кыдха ишатит. Абри адгыл малачыр ашьапы ахыынакыз асаларпсны иалаз алнахт. Тагалан, ишаны итаз таа тахы таа ихыбны игылан...

Ари збаз Басиат, даалаган, абыржәы атцәа баҳча ахьыкоу зегьы дамеигзакәа абынтцәа еитеиҳаит. Игәылацәа дҩарылалан иреиҳәеит аихаҳатә рацәаны ишитаху. Азынтцәа мацара. Деыц нхаҩымзи, иара днамышьткәа знапала изаазгазгьы рацәаҩхеит.

Алпхынрак, эхыпхьазара ихаштхьаз, зыхәрақәа азы рыбжьамлартә нышәапшыла ишьыхны, цахала иҿаҳәаны иказ атцәа хәычқәа днарылс-аарылсуа дрыбжьан. Урт ирхеиҳаз ашытцра хәычқәа рхықәцәақәа рахь ибакә-бакәза ичуан. Нас уахыкала ипытуан, абӷьқәа қыцә-қыцәза илыргон. Иара зыпсы тоу шьоукы реипш дрыхәаччо дрылан, ипсызи ибзахази гәато, псибзеи еилырго... Хәбака-фбака феит, аха егьырт зегьы бзахеит.

Афышықәса рзы аапын итцәақәа гәеитарц даннеи, ана-ара ашәтқәа кәаш-кәашза инарылшәшәа-фарылшәшәо ибеит. Мчыбжыык ахи атцыхәеи рыла иааратоумшьартә ижәпаны ишәтит, урт макьана зыхәрақәа зманы изызҳауаз атцәеихаҳа катақәа. Аеа фышықәса рышьтахь, ицәфажәза, арахә ршьапхыц иагахьаз ацәҳәыра иахылашаауа ашәт нықәҳаит.

Шьапыцыпхьаза жәабака-жәабака тіра реалт. Изеамлазгы ыкан, аха изеалаз еихан.

Басиат инапсыргөыща иқәщан дрыхәапшуан урт зчапан хымшәацыз, иазыхәхәашәа иказ ащәа пш-какәа.

Ирласны ирызҳашт, ишәыгә-шәыгәӡа, шьыжьымтанла аҙаҙа цәыкәбарқәа пҟыш-пҟышҙа ирықәыжж.

Тагаларахь ианнықәла, ршьа рылпхо иалагеит.

Жәохәҟа ҵәа-шьапы ирҿалаз уамашәа ибаны еснагь игәеитон Басиат. Урт ирзымҳакәа ишыссаз инхеит. Нас аҵҳын ишыссаз ианҵсала, игәҩара шытҳабыргҳаз еилиқааит.

Арт траахахақ амызт, трашақ ан. Аихахат әқ азнапала изааз гақ аз шьоукы ирыб зоуран...

Убри анеиликааз аены инаркны, уи шықәсы наҟьак игәы итынтдәомызт. Усҟан дычкәынан, абасҟак ацәгьа зыграгәоу ауаа, анцәа дылбаапшны иранаижьрым ҳәа игәы иаанагон. Аха уи аахыс акыр тууеит.

Ацәгьагь абзиагь акры ибақәеит. Уажәшьта уи афыза џьеишьомызт.

Еизҳаит, идухеит итцәаҳәа...

Амшын аганахь акгьы еитеимҳаит Басиат, ишыхтыз иаанижьит. Есышьыжь амшыни иареи ааихәапшуан. Арахь иааскьаган, итцаҟа џьара аихамҩеи амашьынақәа рымҩадуи неихыс-ааихысуа, еивалан ицон.

Шьыжьла данаапшлак, ладантәи амшын ипенџьыр илапшуеит, афада дыпшыр – ашьхақаа ифны ифнапшуеит.

- Басиат! ҿыртуашәа иаҳауеит амшын агәы иатцәара зышьта кәашза ианхало аӷба дуқәа.
- Басиат! артцәааҳәа рыбжықәа хтцо асыпсацареипш иааигәахоит адәыӷбақәа рышытыбжы, аха наскы ахәы иахынаватдәиуа иаразнак иахәа еуеит.

Абарт ихысхьоу зегьы иара дрылахәзамкәа, рхала икаланы, инапала еитеиҳаз атдәақәа реипш рхатәы пстазаара аархәазшәа ибоит Басиат. Аха дахьцалак ицуп урт ихәыцрақәа, иахьеи-уахеи ииасуа ипстазаара акнытә игәалашәара иалнакәшәо...

Иахьак ихы ахьигара издырам. Цьара дцар цөгьа ибом, аха абри есымша изааигөара игылоу, ииасхьоу ицстазаара атыхөтөаны убаскак ихьамтахеит, измыркөацо... Дахьцо изымго, изышьтымхуа, имгар дзымцо.

Амеыша. Басиат мчыбжык ахь ифагыло амшқәа зегьы реиҳа ицәыхьамтоуп. Амеышазы зегьы рхы иахашәалом, ацәажәахатдәкьагьы рымам...

Зегьы иреигьу – акы унапы алакызар ауп, аха иабакоу иара хәычы-хәычла убригь далхәдаахоит.

Адунеи икоу зегь реиха ауаф изы ирахатуп аапсара. Ауафы хәлаанза аус ииуз данараапсо...

Axa...

«Амшә скит!»

«Арахь иааг!»

«Уахь снанашьтуам!»

6

Иаха атдла амтдан дыпхьатдәҟьазшәа, шаанза ауафы дыртааит Аџырраа.

Атаацәа зегьы ракәым, аха Аџыр ипҳәыси иареи еснагь ашацкыраз игылон. Иара ашкол ахь дцар акәын, лара ихәы-ипҳь ҟалтцон, иматәақәа идылгалон, рапҳъаӡа ашкол аҳь интытцуа, актәи акласс аҿы ирыдыркылаз ҳәыҷык еипш.

Иахьа, ҳәарада, аеа мшын. Аџыр игәы дарцәозма, абжьаапны аастагь заа дгылеит. Уи дыпшқам-дҳасым, аха иахьа ипстазаарае икало закәытцәкьаз цқьа дзазхәыцуамызт. Иахьа ашкол аеы икалаша, «табуп» ҳәа иазҳәаз «табуп» ҳәа реиҳәарц уаха еидигало ауаа рхәы-рыпҳь, аҩы дзыржәуа уҳәа рзы ахәыцрақәа уҳәа ракәын уи дҳагалан дызмаз.

Ианакәызаалакгы, анапхыара-аапхыарақаа, афыжәрақаа шьоукы рыңгы иара иңгы дазгагамызт Аџыр. Иамур ихы ацәихьчон, аха иахьа бзиа ибаны акәын дшазхәыцуаз. Фышәфык иреитцамкәа изкуаз ашыапа хианы игылан. Амала, иахьазгы аус рацәаыкан, изымыз зтәын, ижәымыз жәтәын, зҳәазеипш. Аха уажәы иааизар, иаразнак акәыртәып.

Саса инапы ианын уртқәа реиҿкаара.

Иацижьтеи иныбжьыркьа-аабжьыркьан Аџыр дазхәыцлон иахьа аизара иихэаша ажаа. Уажәыгь абри дазхәыцуа дыштәаз ауп агәарабжьарахьтә амашьына абжыы шгаз.

– Бындәылтишь, дарбану ас шаанза иаҳтааз, гәыцхәык иакәымкәа дыкам... – еснагь еипш аттаы налаташәа даацәажәеит Аџыр, иааифытдымхзакәа ифытдакыз имыштықь ихапыцқәа ирыбжьаргәгәа. Уи хынфажәа шықәса ихыттуыеит уҳәартә дыкамызт, изамфақәа ашьа рылпхо ихы-ифы пашәза, макьана ауаф-фа замана иакын. Ипатта хыркәыдаақәа, аџыыка гәза аладырҳәҳәызшәа иахьеилышлаахьаз, ицизшәа акәын ишинаалоз.

Аџыр ипхәыс Мараса, пҳәыс шәпа-жәпак, кьаҿк ла-кәын. Дыццакы-ццакуа абартахь дындәылтит. Абартае даангылан лнапы лылахь инапыракны дыпшит: азәы «Москвич» аартаины, нак ахы рханы аанда иаадыргәгәала инадиргылт. Нас, амашьына дтытны, аштахь узлааиуаз аихатә гәашә ацапха аартра акраамта дадхалт. Зныкыршәа иааиртын, аз икуашәа еитаныдитан, аркрагьы акыр дадхалт. Нас инеимда-ааимдан инапқәа днарыхәапшит.

Агәашә, ҿыц иршәиижьтеи рацәак туамызт, инапы амҟьашьыкәа иҟам.

Ашьтахь, агәашә днадтын, пытк данааскьа, даатгылан арахь даапшит.

Уи, ипшышьа злаказ ала, лара дибазомызт. Ус ухаргыы, ибжьоузеи уантан араанза...

– Уааи, нан, уааи, узкуа ла ҳамаӡам... – Мараса амардуан ҳарак дылбаарц днаҿалт, иаргыы арахы иҿааихеит.

Мараса амардуан абжьара ааиоылшахьан, уи дналпыххылан дааникылт.

– Сара сзоума шәзылбаауа? Иҟалома! Адсра еитын, ауадаф шәаластдеитеи... – иҳәан, даагьатдәыгьатдәит

асас. Ауафы цшьагьатҳа замана, ибжьы иара итәзамшәа, ипаза, итаа-мааза иҟан.

Жәҩангәашәпхьара лзаатны икказа дыңтапшызшәа, Мараса дгачамкны уи акраамта дихәапшуан. Иаргьы ари змааназ еиликаазар акәхап, ихапыц ссақәа аарпшуа ашьшьыҳәа дыччон.

- Унан, уара ушеибгоу сара. Унан, ухах сара сцааит!.. лнапы ыргьежьуа уи ихы-и еы акында дзым фадака, иармарахьша иганшы лқыша нақаылкит. Уа иамаз адырга-галатца ихышашада лқыша анынахыс, иаргьарахь днагадит.
 - Ушпакоу, нан, Суслик, уара ушеибгоу?..
- Сыкоуп ус... Шәара шәышпакақәоу? Анцәа иџьшьоуп, шәеибга-шәызоыда шәахьызбо сакара сыцнатоит... – çааитит асасгы уи лажәа алгаха ламразакәа.
 - Ундәылтишь, уара, иааз думбари... О, уара! О, уара! Амардуан и@халт р@ыџьагьы.
- Қох! ифнапыкгы дырфахан ифааихеит Аџыр, да-да цқы сухрапшыпи, да цқы узбапи... ифнапык рыла даанкылан, ашышықра иччо имтцагылаз асас дихрапшуан. Исымхрози сара, исымхрози, ибгралашро шакантр ицрырган исхрахьаз?..
 - Исгәаламшәакәа, ишпасгәаламшәо...
- Ауафра злытша данхәычугы дфашьазом! Аџыр, уи дааигәыдыргәгәаланы, ишьап пынтца дықәгылан илахь днагәзит. Егьырт зегьы ирзууазеи, аха уара уеипш а•а пытфык ҳахьзаны ҳаҟазтгыы, уажәы ҳшыкоу атқыс хараза ҳаигьхон. Аиаша уасҳәап, абыржәы ҳашкол итоу рахьтә, азәы идамхаргы, уара иуеипшу дышрылтуа здыруазар, сызҿҳәоу зегьы сыркәатны саагылон... Апартаҳәа сышрыбжьагыло, уаҳа сылымшакәа сынкаҳан сшьапҳәа ааитысхуазаргы... Аа, жәлар сырнапҳоуп... Исҳәо сеижьозар... Уаҳа уара уцәгьара сызмырбаша!

- Сара сзакәыхзеи... Акыр ҳалаҟазаргьы, шәара шәоуп изыбзоуроу... иҳәеит асас.
- Ҳашцагылоу, бара! ицҳәыс ихы налықәикын дааццакит Аџыр, аҳа, аҳа, аҳа, уааи арахь! Арахь, арахь! инапы шикыз аҩны иныҩналт.

Еибартәеит. Рапхьа столқәыршә жәпак ықәыршәны стол гьежь дук гылан.

- Автобусла уаама, Суслик, ас шаанза?
- Мап... «Москвичла»...
- Ус акәхап, аредақциа амашьына амамкәа иҟоума?..
- Аредақциа иамазам, аха сара исымоуп, схата...
- Ааи, Гәаџьагьиа рыцҳа абас уибар... Нас игәы ртынчны, шьапылатдәҟьа дқәаџқәаџуа џьанат дымцоз!
- Ҵиса рыцҳа, лҵа ибзиара лбаны дыцсыр, лыцсра цсрас исшьомызт, дҳәыцсычҳауа ҿаалтит Мараса.
- Ҳаицымиит, ҳагьеицыпсуам, мчыс иҳамагәышьоузеи, иҳәеит Аџыр, имыштықь иц икылмҳзакәа, саргьы даара истахын уажәы сани саби ҳәажажаӡарымца иаҳатәазар, аҳа иааг...
 - Ус акәгәышьоуп, аха...
- Аҳа, бцаны ибымоу ҵәах-махык аацәырга! Асас наҟынтәи сицаазшәа сихәапшуа сышпатәари!
 - Сара ссасума?.. Ићалома?.. Иабатаху?!.
 - Усасуп!
 - Ус, иахьа асасцәа срылагылан саар стахымызт...
- Итабуп, дад, итабуп! Убасоуп саргыы сышуқөгөыгуаз.
- Насгьы, агазет ағы абри атәы неитцыхны иадырбар стахын... Сара сыхәтахьала...
 - Итабуп, дад, итабуп!
- Иахьа абра ѝкало акакала сыбла иасырбароуп, ҳара ҳусаҿ егьа фақт рацәаны иумазаргьы имцхәӡам. Аиашаз, иара апстазаара элеибаркугьы дара рылоуп... Афақтқәа рыла...

- Ишутаху, амала ҳахьтәоу џьара акы ҳҿы интаҳҟаҟалап...
- Акрыфа-акрыжә сыкоуп... Сшәыҳәоит са сзы џьара акы шәаламган! – уи Аџыр инапы нышьҳагәа икит, инапы акры ахаразшәа.
- Хцәажәалап, тдәыцақәакгьы аанаҳкылап... Уаҳа исымоумкын, дааччеит Аџыр, акы анкьатәи уртдаҩы, таҳмадак, ҩбагьы сапшәымоуп...
- Шәара макьана аҷкәынцәа ратцкыс шәыҷкәыноуп...Гәыла...

Мараса дцахьан уеизгьы.

- Нас ауаа ҳахтыгәлозар акәхап, ауаа еилаҳап, ишудыруеипш, шьоукы-шьоукы нзаапсыла ицоит... Уара урт урыласыжьыр стахым. Ҳхала ҳаидтәалап, ҳаицәажәап. Шаҟа ибзианы иузбазеи заа уахьааз. Сургәыргьеит, анцәа узеигәыргьаша уиталааит, ушьапы ахьынеихугалак!
- Уи сара исуалуп... Сара шәара шәзы... Суслик иџьыба дынталан, блокнотк аатганы акы нанищеит.

X

- Сургәыргьеит, ааи, анцәа уиргәыргьааит... иҳәеит Аџыр, имыштықь ихапыц иаабжыхны, иџьашьатәуп, аиаша уасҳәап, иахьатәи ҳаамта ауаҩы шаҟа ихы дахьнагӡауа уазҳәыцыр... Аҳәычы инаиркны аду иҟынӡа зегьы. Уажәы уара абри аблокнот акы анутцоит, еидарам, акра цәгьам, ашьтра цәгьам... Уџьыба џьара интаршәны иугоит. Нас убри ркьыпҳьуеит... Адунеи иахьӡоит, ауаа апҳьоит, итоурыҳҳоит... Сургәыргьеит, анцәа уиргәыргьааит...
 - Абзеиара шәзыҟалааит!..
- Уара умсит, сара схәычкәа ракәзаргы еиҳа сшырмеигәыргьоз... Иумбои, ауаҩ дузза иакәым, ласбак

уаазаргьы угэы азыбылуеит. Уи иамцхэынгьы, уара сара сзы ухаззоуп... Аазара аеа усуп. Ауаф ибжа агоит, аха дырфегьых, дырфегьых хэа игэы ихоит, ихоит... Егьафы сзаазандаз хэа дыкоуп. Азанаат ахата бзиа ианубо, ахала убас уканатоит...

- Ииашоуп, ишпаиашоу... Суслик ихы мачк аргьарахь ирнааны, иблокнот акы анитдон аффаҳәа.
- Уи сҳәеит ҳәа сара сзы акы уҩырц уеазумкааит, Аџыр, Суслик инапы ашьшьыҳәа иааникылт. Иарбан сара жәлары зегьы идурҳартә, агазет иануҵартә иҟастаз? Қыта рҵаҩык. Сара изласеицәоузеи шәҩык, зҳьҩык егьырт арҵаҩцәа... Ииашоуп, ҩынҩажәа шыҳәса исылшоз аказы сыбаҩ сацәымаашьеит, аха сара стәҳәа рзами, суаажәлар рзы!..
- Мап, мап, иҳәеит уи, ашьшьыҳәа, инапы Аџыр иааимихын. Хыма-псыма акы иблокнот инанитҳахт. Ус ажәаҳәак аныстоит. Ианысымтҳаргьы ауӡом, атҳларкәыкә абажә ианамысуа ахы ахьуеит ҳәа, саргьы џьара акы сыҩлароуп.
- Иара саргьы акы сҳәалароуп... Зегьы сҳәоит ҳәа салагар, шәкәыкгьы ианҳалом... Насгьы, иарбан сара ускак иҳырызго исымоу? Раәстә ныраәстә зкыапии адпәкәҳ... Абриоуп. Амала абас сугәалашәан уахьааҳ даара сургәырҳьеит, анцәа уирҳәырҳьааит! Еиҳъу икоузеи џьара нацәҳыпҳ иадамҳарҳьы ауаҩы идутҳахьан ианиҳамшҳлак...
- Сара исыдышәтцахьоу зегьы... Сыбзеирас ижәдыруазеи?!
- Убзеиара сзымдыркәа, ишпасзымдыруеи, Аџыр амыштықь неи еытцаикыхт, уара уапсамхеи... Зегьы рзы. Ари еихау бзеирас и koyseu?!

Сусликгьы иблокнот нықәитан, иҿи инапи еиқәтаны даатәеит.

– Шаћа туазеи ара ашкол уалгеижьтеи?

- Имтыкәа, даахәыц-хәыцит уи, ашкол саналгаз, усҡан саб дыпсит. Адырҩашықәсан аинститут сталт... Усҡан сангьы дыпсит... Уажәшьта жәашықәса ирхылахьеит.
- Нас акыр туама? Ауафы абзеирахь ихы анирха усоуп... Амала, дыцэгьахарц далагар, итцегьгьы имариоуп. Абзеира фадоуп, ацэгьара ладоуп, дад, сычкэын! Суслик хыма-псыма афра дналагеит.
- Ҳара уажәшьҭа ҳажәит, саргьы уажәшьҭа ҭаҳмадак сҟәарҟәаруа апенсиахь сеихеит. Ганкахьала, сышьны самоуп ашкол сахьацыртцуа, аха саназхәыц, ииашан иҟастцоит... Аҿар амҩа рыҭатәуп, аҭып рыҭатәуп, ирманшәалатәуп.

Суслик афра дафын дыццакы-ццакуа, дыццакы-ццакуа...

– Аха сажәра бзиоуп сара! Ауафы адунеи дықәнагалеижьтеи ажәреи афареи ыкоуп. Аха есаамта, ажәрагы афапсахуеит, афарагы. «Иажәымта цәгьахеит, азахәа ахартцеит» рҳәон анкы анхаф изы. Убранзагы днанагон апстазаара. Уажәы «иажәымта шпашкәакәахеи» рҳәоит. Абри ақытаф саб иҳәлаз азәгыы машына имбазеит. Уажәы?.. Насгы, «иуба иумба уахыз зегы дарароуп, анышә зегы еикаранатәуеит» рымҳәои... Уи мцуп! Ауаф икаитаз нхоит. Азәы еитца каитцоит, егьи – еиҳа.

Суслик и еақ әыр дсны а фрада еын.

– Кәрышә-ипа исасцәа еыжәтдын, иара деыжәтуамызт ҳәа, изакәызеи уара ари апшәма пҳәыс иҟалто, – дааччеит Аџыр имыштықь ааиерытихын.

Суслик ари аниаҳа ашырҳәа ихы дҩаҳан, агәырӷьара ааиҿыҳәлеит.

– Кәрышә-ипа исасцәа еыжәтцын, иара деыжәтуамызт... Ажәлар ирҳәогьы бзиоуп, ирҳаххазгьы дыбзиоуп. Зегьы зымчу ҳәа акры ыказар – ажәлар роуп.

- Оо, ииашатгьы!..
- Абри апҳәыс иҟалтцозеи, мшәан, апҳьамӡарах слырпҳьаӡома... Бара!
- Aa, снеит, уажәыҵәҟьа! ҵаҟантәи лыбжьы ааҨит Мараса.
- Абриоуп атаца дзыбзиоу... Сычкәын аиҳабы, ишудыруа, зымҩа дыҟоуп. Ара дзаауам, дызцом, итаацаара уа итаххеит. Егьырт афыцьа рыедыртцысуам. Уажәшьта тацак дышьқыры-шьқыруа сыфны дыфнагылан, иахьеи-уахеи «сбаба» ҳәа салҳәаргьы стахуп... Егьи абжьарак, сматагьы агәыды-гәыдыҳәа игара сыртысыр, спатца далахәмарыр стахуп.
 - Уи ҳәара атахума...

Ус, лнапқәа саан жәаба дыркны даафналт Мараса. Дхало-дылбаауа мацара, зеиуа утаху фатәыла астол аалырхиеит. Акәтыжь утахума, акәац утахума, ачашә утахума – унапы зуркрыз уздырамызт.

- Изакә уадафузеи... иҳәеит Суслик.
- Изакә уадафузеи, уапхьапсра соуааит, иузеиластақәаз, лҳәеит Мараса.
- Изакә уадаҩузеи, ари ҳара атаҳмадцәа ҳгәы ҟанатоит, ҳчеиџьыка уеаурҟьашьыр, иҳәеит Аџыр.
- Насгьы асћатәи зегьы. Шаћаф аҿыдаз арт рыћатара... Ақалақь аҿы агаз ишадгылоугьы...
- Уи ртцаагак ҳамоуп, мышхәбзазаран исызкашәеит, дааччеит Мараса, макьана игәгәаза итцагылаз лхапыц тарқәа аарпшуа. Аиаша уасҳәап, нан, тацак сыфны дыфнагылазар уиаҟара дсыхәомызт... Уи сшыҿнахуа... Сас дҳагзам... Иааины ҳарбоит, ҳгәы ҟартцагәышьоит. Егьа ишоуразаргьы иутаху ҟатцаны, ичапаны интаургылоит, нас ианутаху икәапза иаатугоит.

- Уи быхәоит, ҳәараҭахума, аха Ашәы Шьмаф икамбашьқәа рыцҳашьаны азмах иштимцоз амла иаганы интдәеит ҳәа, ҳеыртынчны ҳаштәаз амла ҳагеит... Суслик, пытк ыфишь уххь згеит, амла уаҳцәакит...
 - Ишпашәҳәо...

Ифагылан рнапқәа рызәзәан, рхәы инахатәеит.

Суслик иблокнот даахан уи аж ап фагь наницеит.

Нас рнапы надыркын, пытрак *фымт* акрыфара иа*ф*ын.

– Аамтақәа бзиахеит, Суслик, – даацәажәеит Аџыр.

Суслик, иакәымыз акы дшаҿыз дақәыркызшәа, акрыфара даҟәытіны ихы оышьтихит. Аџыр ҿатіақәак ифан, имыштықь цәацәо ус дтәан.

Суслик иапхьа иқәыз асалфеткақәа аақәихын ианааитих, «Аҟәыд ыфан сумҟьашьын» ҳәа анын иқәтаны. Дааччан, инапы аларыцқьан наҟ инықәитцеит. Аџыр ауатка зтаз афырџьан аақәихит.

- Паса ишысҳәоз сакаытцит, иҳаеит уи, аамтақаа бзиахеит. Шаеигьымхаргьы пҳашьаран. Сара уи сеигаырӷьоит, амала ҳаргьы ҳашахашамырштын. Хатала сара сыпстазаараҳ апкара шьтыхны исыман, «абзеира катаны азы иат» ҳаа...
 - Еиташәҳәеи... Сатамыз!...
- Абзеира ћатцаны азы иат, иҳәеит уи имыштықь ихапыцқәа иаарыбжьакны, ацәгьара ћатцаны уҩытра итцак... Абасшәагь ацуп, аха уи ацәгьа ћазто игәникылалааит, ҳара иалаҳхузеи... Усами?
 - Ус акәымкәа...
- Ҳаибазырбаз! Аџыр ифырџьан Суслик итәы инаникьеит.
 - Ҳаибазырбаз!

Нас Суслик деитаналаган акраамта қымт акрифон. Аџыргы имыштықы ицқәа ирыбжыартәгәаны, акарда дынкыдиаалашаа дтәан.

Ашьтахь афы ржәуан. Аџыр – ашкәакәа, Суслик – аиқәатдәа. Аха рацәак рееидмырхалакәа игылт. Суслик ашкол ахь дыццакуан. Уа иахьатәи аизара – анаскьагара реахьазыкартцоз днарылапшыр итахын. Дманшәалахозар ихгьы нарылеитдарц, насгьы зегь реиҳа – аматериалқәа еизигарц.

Суслик и еы еиҳа иаунашытын, анапыркы оңа-ашыа-пыркы ра дакы тын, багыа-багыа диражы он.

X

Ашта дытганы иаахынхәит. Уи имашьына акраамта алоа аунашьтуан, нас зныкыршәа абжыы арган, авихәа амоа шьтпаа аеынанахеит.

- Иаразнак ишпаилси... Џьара машәыр ихьра дыkoyn тдабга, ҳара ҳҿы дшыҟаз ауаа ирбон... – лҳәеит Мараса.
 - Сара сҟны аҩы зжәуа ирыхьуа зегьы сара исусума?! Абригь иҳәеит, даалҟьан аҟырҟырҳәа дааччеит.
 - Иухьзеи, афстаацра ухалама?!
- Ихьз сгөалашөөм... Ихьзтцәкьа... игра инапы такны ашта итагылаз амжәа ду датцагьежьуан. Аашьышь ахьаныз «абри закәызеи» ҳәа ианизтцаа... Ашкол дантаз... «Суслик» иҳәеит. Убри инаркны иааихьзхалан, иаргьы дашьцылт. Рапҳьа иахыччон иазҳәозгьы... Уажәы ихьзтцәкьа азәгьы игәалашәазом, икалап иаргьы ихаштзар.
 - Ҳа-ҳа-ҳа! икьатеиах птцәон Аџыр.
 - Унан, џьбеит, исаҳауазеи!..

Дырфегьых ччараха ифаисын, даара даапсаанза дыччон. Нас, ичабра аатыхны илагырзка ааирыцкьан, ашьхарахь дыпшит. Амра агылара агаы итан.

- Иахьа сеитцадырхара икоуп... Азэы ихабар ҳәа ыказам... Иара Сасагь дкылымсите!
- Макьана амш-ага ду ҳазхьымӡо иҳамоузеи, зегь ҳад-галоуп, армазеира затдәык ауп. Уеыртынчны уҟаз, уеыртынчны уцәажәала, иахьа ауаа аеакала иухәапшуеит.
- Бара быз-еу сара зындаскгыы хызас исымадам. Ачара изфо икартцароуп... Адәи фыџьеи рхала иабахәарто. Идырхиар ирфап... Хара да-еа усқаакгыы ҳамоуп... Уи атқыс инеиҳау. Сыҷкаынцаа ракаын уажашыта истахыз, аха урт уаҳа ццакышы рыздырдом.

Аџыр амардуан дыохалон еипш, агаашашьтыбжь иахаит, нас арезината магақаа рышьтыбжь, иагьидырт уи Саса шиакаыз. Аха уахагьы дхьампшзакаа дышиашаз иуада дныоналан, аша аиркит. Нас еиқаыгагаа-еитцагагаа хыхь ақьафын иатцаа зтаршаны икатцаз истол харак ду днахатаан, ихы инапы натциргаеит. Абас акраамта дтаан.

7

Дигәа иееилаҳәа-иееилаца ашҭа дынтытцит. Агәашә апал ылеитцарц данаақәтцәиаа, ианпса лпынтца тцәызӡа ашәваз иапыҳәҳәон. Уи ашә дывтцагылан дишьклапш-уан. Ларгьы иаразнак леылзеит, иаргьы иеынеихеит.

Илзаазеи, амзаатә лзааите... Идылбалазеи!

Дигәа дырҩегьых игәалаҟара изыхынҳәит. Дырҩегьых ишьап шьац амыреуа дласхеит.

Иахьатәи амш азы иара икостиум еыц ишәитцеит. Уи фынтәка рыдагь ижәфа кылимдацызт.

Дигәа икостиум цхапшшәалан. Изахны, ихианы икоу иара иқәшәаша апшаара уеизгыы ицәгьан, тера-

зык икны иееищан, мызкы убрахь дныкәон. Атеразы уао кьаек иакаын, иуаоыбжара дшынахысхьазгы, ихахаы еилархаы џьара еилшаарак амамызт. Икостиум идишааларц днеицыпхьаза, уи дымгылазакаа дахьтааз, хаарада пытрак Дигаа аказарта атуан хыла итыпссо дахьгылаз дихаапшуан. Нас еымт акаарда дықагылан, зхаагақаа зылпыкка Дигаа ишаитоз икьае дадхо, акраамта ашаара, агаатара даеын. Абас хынтапшынта данахижь ашьтахь, атеразы акостиум захны далгеит.

– Итабуп, итабуп идуззан! – ихәеит Дигәа.

Ҿыц ацәа даалтұны, иапхьа игылаз иаалыркьан цқьа деиликаазшәа, ихы-иҿы ааиҿалашеит уи. Ашәытеипш илакта иташәыз алашьцарагь зныказы инытабеит.

Дырфегьых акы азахра утаххозар, усывымсын! – ихәеит уи.

Акостиум цәгьамхазеит. Ишәны избазгьы ус рҳәеит. Аха рацәак ишәитҳалазомызт. Иара усгьы абзҳәацәа рылапш дытҳашәон. Иееилаҳәан данкылслак, зынза дыхҳаркуан.

- Дигәа, ауаара ҳаҭ! рҳәарын.
- Дигәа ахшыҩ змоу уаҩуп, иматәа уаара уаҩы иимтарц азы, днеины артцәыра дҩылагылан, махәта имазамкәа дышшаза изҳаит! рҳәаларын.
- Адауцәа аныҟаз дақәшәар, ауацәа бзиа иауан, рҳәаларын.

Иара Дигәагьы, ас даныхтарклак, дкапшьхон, деицрашәон, аха зны-зынла урт алафхәацәа ражәа убас ипикон: изырфуаз зегьы рнапы еиныркьартә. Уи аизарақәа рфы Саса ажәа анигозгьы, ихраны даналгалакгы рнапы еиныркьон... Адрахьы иандрылтплак, уи ицражрашьа иахыччон.

Амфаду уахынангылозтдөкьа, аладантай амаланыкаақаа рыла иааиуаз ахаычқаа даарылахаит. Урт рацаафын. «Ее-ее!» – еипхыхахао, еибарччо, рнапқаа кьо инаивыкыкьеит. Иаргы дрыхаччо инапы икьон.

Дигәа ахәычқәа бзиа ибон. Шака итахыз уи ацута рхәычқәа зегьы еизганы, мышкы хәлаанза апшахәахьы дрыццар, хәлаанза драхәмарлар, ашьац днылаиан, нак-аак фыџьа-фыџьала икны иман дгылалар... Дара аапсаанза иныкәигалар, аркьыл рзыкаитцар... Нас ишилшо аркьыл дасны ажәфан ианалеитцалак, акраамта иџьашьаны иатцапшлар. Аимтцакьача асшьа дирбар, аҳаскьын зқәиаан икоу апаф иқәиан, икеикеиуа икоу азыжьа уазагьежьыло акалмаҳа пшзақәа ирыхәаирпшлар... Ргәышта фарханы ажәфан иатцапшлар, рапхьаза ипыруа апсаатә зылапш итцашәо ҳәа...

Аха машәыршәа џьара дрықәшәан, иаабжыркьашәа дырмахәмаруазтгы, ус мышкы хәлаанза ахәычқаа дрыцыюуа адәы дшықәу раҳар, абзҳәацәа ауаа рахь дызкылымсуа дкартцон... Зегьы ирынпоз иара инпомызт...

Амаланый ақаа ирық атаз ахаы қаа, рмаикақ а капшь-капшь за амарда ашьапайын за инеихьан. Макьана урт рмаланый ақаа ишрық атаоу пытк инаскьашт, аха нас имылбаар псых амам. Мардароуп. Дара амаланый ақаа гат әхоит, афы иашьуш а игыргыруа ирываргылан...

Дигәа акрыфарта дымназацка, «Волга» наивсны инаскьаша иаангылт.

Ари Аџыр ицеиҳаб Леуа имашьына акәын.

Амашьына ашә аатын, даатытцит Аџыр ипеитцбы Рушьни. Уи ҷкәына наза-аазак, еинаалак иакәын.

– Дигәа, шьыжьыбзиа! – дыччо и ааихеит Рушьни.

Уи иаргьа шьапы хамкалазо ишиашаз иахьыкаиргылоз, даара иныпшуан.

– Бзеира убааит, Рушьни! – Дигәа уи днеицыххылан инапы ааникылт.

Рушьни фымт ихы нарконы уи инапы днахоапшын, дааччеит. Дигоагь дааччеит.

Рушьни уанидгыло, уаниацәажәо уцсы ушьоит. Егьа ус умазаргьы инкажьны, иара дахьцо сиццап, абри ићаитцо, адунеи дыззықәу еигьу сара ићастцозеи ҳәа угәы иаанагап.

- Ушцаћоу, Дигәа?
- Сыћоуп... Уара ушпаћоу, Рушьни?
- Ус...
- Уалгеит... Акы еипшымкәа сеигәыргьеит!
- Салгеит... Аха макьана схы ахьсырхараҳәа акгьы смыӡбац.
 - Арахь... Ҳа ҳахь...
- Исыздырцәом... Ҳаибабар, ҳаицәажәар, сҭахын. Угәхьаазгеит. Уаха ҳара ҳҿы еизақәарц иҟоуп, ишудыр-уа. Унеи, акы еипшымкәа суҳәоит...
 - Ипшзамхар!..
- Ассир уҳәоит, уареи сареи ҳабжьароу? Нас уа сара бзиа избо кәакък сымоуп, иҳәеит уи ибжьы аармачны, маӡажәак иҳәошәа, ҳаҩнашьҳахьтәи аҿалара... Убри зегьы ажәытә ҳабду инапала иргылаз акәаскьа ду андырбгоз иамырҳыз аҳәала иҟаҵоуп. Ахьатә ҳәы. Ашьҳахьала амра ианаршлак, афҩы лаҳалаҳауа иҟалоит. Уи афҩы исгәаланаршәо удыруоу? Ахьеиҳштдәкьа ишәҳуа аҿакы ыҟам!

Дигәа дааччеит.

Аиашаз, Рушьни даара асахьа бзиа змоу чкаыноуп. Фнытфала убаскак дыпшзоуп, уи цаырызгашаз атетпш имоур каломызт.

- Уара! амашьына ашьтахьтэи ашә аатын ихы аатирҳәҳәеит ахҩеишьцәа ргәыбжьанытә Заур. Уи ихы-иҿы аазыхәхәаны, ҵаҟатәи иқьышә ҵшӡа арахь итцаны, иблақәа цырцыруа уахьынеиҿапшуаз, хараза џьара Рушьни дахьиеипшқәаз ыкан. Аха ицәажәашьтыбжь анаауаҳалак, урт злеипшыз узгәамто уааканатон.
 - Снеиуеит, снеи!.. иҳәеит Рушьни уи иахь.
- Ишәзеибымҳәозеи, уара, иахьа? дырхыччашәа еааитит үи.
 - Дигәа, унеиуама?
 - Снеиуеит, Рушьни!
 - Сыпшуп... Амала умнеикәа умун!
- Уара ҳшыццакуа ухашҭма? уажәы амашьына ақхьа Леуа ихы аатирҳәҳәеит. Уи Рушьни дызлаиеиқшыз зынзаскгьы акы узидбаломызт. Изамҩа ҭтәаақәа ттарааны ицон, дзыградшьза...
- Хоык аишьцэа кьатеик ааихызтцэаз... иҳэеит Рушьни.УбасҟаноупДигэаиангэеитауиилахьшеиқэыз. Ауаоы даниуа акгьы зтазам атцэцаш даоызоуп: аоы итоутэар аоы иныпшуеит, азы итоутэар азы... Ахи атцыхэеи егьи амгэарта ду ауп апстазаара...
- Снеиуеит уеизгьы-уеизгьы! иҳәеит Дигәа дырҩегьыҳ, – снеиуеит!
 - Итабуп, Дигәа!

Убри аамтаз, амашьына иаалыркьан аус адырун, еиқәатцәаза алҩа ықәырч, итрысны иҩаткьеит. Рушьни, Дигәа дихәапшны дааччашәа иуит. Инапы ааимихын, уаҳа акгьы мҳәа, иргәгәаны ишьапы итшыуа иҿынеихеит. Амашьына акрыфарта иахьаавсыз иаангылт. Рушьни данахьза, ашә ааиртын, агьеҩҳәа ины-

дижьылт. Амашьынагьы асаба хәхәаза ишьткәыцәаа иаман ағынанахеит...

Дигәа акрыфарта даннавала, уахь дымпшзакәа давсырц дыццакны ддәықәлеит. Аха блатцыхәала дибон ашә аҿы зхалат шкәакәаза игылаз. Уажәы-уажәы лыбжьы лыргоит ҳәа дазыпшын, аха ҿылтуамызт. Забџьар шьтазтцарц зтаху ар рбирак шкәакәеипш, ашә дылагылан уи.

Дигәа дхьапшны дыпшит. Акрыфарта афнытіка уаф дыфнимбааит. Лара азәзаті әык лакаын абуфетгы итцагылаз акрызфозгы рыматі зуаз. Уи изәзәаны, иуантаны илшаыз лхалат шкака леи екаашы е е игынатауан, насгы е иха дыннакылазшаа, деи катаазшаа унарбон.

Дигәа дицәымӷӡамызт уи, аха ауаа шеилагылоу убри аҩыза акы наигәыдылтцон, ихы ахьигара изымдыруа. Дицәымӷ акәым, дрыцҳаишьон, аха иара мыцҳәы дыҳтакны длыман.

Уи зынасып зцымныкоз пхоысын: цьара дцан иамуит, оыцьара дцан иамуит, лхацоеи лареи ааибуамызт. Уажоы жоабака шықоса туеит, цьаргыы лхы мырхакоа абра аус луеижьтеи. Дызхылтыз рахыгы дымцакоа, абра лусура ааигоара цьара оын хоычык лыргылан дыоноуп. Лыбз зеипшраз ала, шамаха уи лыбзарзы зхооз уао дыкамызт.

Лара лзыхаан цагьамзар бзиа рхаомызт, аха уи устакьа диазаан дшыкамыз агара игон Дигаа.

Ауаа реы илеаш алак ахыыл хөөз ак өын уи изеилым-каауаз.

Акы итахны дныдымгылар ада цсыхәа анимоулак, днеиуан.

- Дигәа, лҳәон уи иханытә ишьапаҟынӡа лапшыла деимдо, уареи сареи ҳаҟара апсатеи аџьыкаци реипш еиқәнаго ҩыџьа мииц!
 - Пут-бжак аџьыка стахын, ихооит иара.

Лара дхьахәны, лыгәчамах тагьагьа адахта тшәа тнартәаауа арахь ирханы, аџьыка зтоу аатцәа лнапы нақәылкуеит.

– Абри уара уда уаф изыртцысуам... – лыгәчамах имтакны арахь дхьамҳәӡакәа даҿуп, – наҟ снахар стахужьтей акраатуейт, аха ара игылақәоу саакантуака реигратдара саҿуп, арахь зегьы аатдак рзышьтыхуам...

Акрыфарта еснагь иаецаауа рыбз иасуа иахыгыло иччоит, атдәы алартдоит.

Иара адахта ахы данаахалак, иареи лареи зеивымсуа иаабжьахоит. Уи апхзы хьшаашаа иканатаоит, зны амца икуеит, зных ионытка тыхьшаашаауеит. Нас деилапсазоит, ииуа-иихао дакаымшао, инап дукаа ахьигара изымдыруа, иаргьы дыччошаа даеуп, аха уаха ишпакаито...

Лара уи лхы иархәаны дидыгәгәалоит. Иара адахта далазыр цәгьа ибом, иекыдиргәгәалоит, аха иааг...

– Абыржәы уеигьым, унапқәа лыкәырша! – еипхыҳә-ҳәоит арт абызҳәацәа, – Дигәа, умпсын!

Уажәшьта апсык дааихар, дивсуеит, аха лара зынза дидыгәгәалоит, лгәыпхәы хьантақәа игәышпы иадыгәгәалоит... Нас, ииулак лара дналывсны, аатраа аашьтпааны нак днахан ианықәикшалак, акрыфарта зегьы аахыџхыџуеит. Зегьы ччоит рыграқәа рнапқәа ртакны, Лара аччара дакәытіны, х-путк этоу аатраа акашәа имбакәа ишьткәыцәаа нак изыргылоз дихәапшуеит.

Х-путк акәым, а@ны датцоутцар имго, абас апхашьара дақәдмыршәалар.

Арахь иара ибжа цоит дшыпхашьо, арахь дара ргәаг изкуам, избанзар, урт азәгьы иара дшырцәымгым аҟара идыруеит.

Иара уи агәра ганы дыћоуп.

Нас арахь адахта дтытцуеит. Иара аџьыкагь итахым, абра ддэылган дыћазароуп, аха ишпеиури!

Лара ашыф-шыфҳәа аџьам гәафа натцшьуа имакәан азна рҳәны акапанга инақәлыргылан, дааины лгәыҳҳәы хьанҳа дуҳәа адахҳа инықәхалан даагылоит.

Дигәа аеакы лҳәар ҳәа дшәаны ҿиҭуам.

- Шаћа ћаларызеи абра, уара угәанала?
- Иҳамкапануеи!
- Ус иуҳәар сҭахуп...

Иара ҿитуам. Нас лара агьырақәа нақәлыргылоит, аха иџьыка зну аган қәацом.

- Жәаҩа кьыла ыҟоуп!
- Иахкапанып!..
- Жәаҩа кьыла... Унахәапшаанда иудыруазар акәын, леыргызмалны, адахта ықәыртәаа иқәу лгәыпҳәқәа дрыхәапшуеит. Иара лыбла дызхыпшылом, дҳәытцәы-ҳәытҳәуеит.

Атыхәтәаны, аџьыка капанны инықәлыргылоит.

– Уахәапшаанза иудыруазароуп шьта, – лҳәоит уи, лгәыпҳәы хьанта дуҳәа адахта иҳәырӷәгәа дахьгылоу.

Иара иџьыка аашьтыхны, ицсгатаы иман дындаылтуеит. Аха егьараан абас изуны доулышьтыргьы, длызгааауамызт. Дигаа уеизгыы дызгааауамызт.

Уажәы лхала даниба, длывыроны дзымцеит.

- Шьыжьбзиа, Цуца! ихәеит уи.
- Бзиа убааит, Дигәа. Умааиуеи арахь... Усывсны уцартә аҟара суцәымықхахьоума?

- Иауазеи, ишпабхәо!.. ашырхәа уахь и ынеихеит.
- Акрыфарта аҩныҵҟа цқьаза еилырган. Ицәыппы иҟоу хәбаҟа стол, изәзәа-иҳәҳәа, икәапза игылоуп.

Цуца адахта ашә аартны дыфталан, лнапқәа лгәытапса даагылт.

Уи макьана деан, аха мыцхэы ажьы илкыз, фажэи жөохө шықәса илхытуаз ратқкыс лутартә дкартон. Дигәа уажәраанзагь игәеитахьан уи лыблақәеи лыцилышәи шыпшзаз. Егьа леы иатәам лҳәозаргыы, лыбла цхапшшәалақәа разза ишыказ инхон. Уи даныччоз лҳышә жәпаҳәа анаатлак, алар еипш еикараза итагылаз, иазкыакышәоума уҳәо иказ лҳапыцҳәа кәашза иаатуан.

- Дигәа, лҳәеит уи даапышәшәырччан, зынза уарпысхеит... Убасҟак упшзахеит, сышуеигзо унасымкәкәаан ургар ҳәа сшәо салагеит.
- Ибҳәашазеи, Цуца ҟадыџь!.. иҳәеит Дигәа, уажәааны итацәны исымбазацызте...

Уи иахигар итахын Цуца зхы лкыз ацәажәара.

- Иахьа абуфет мацароуп аус зуа, ахэыћатцаф анахь дыргеит... Зегьы уахь ицозар акәхап.
 - Ус акәхап... УИ аџьабаа збахьоу азә иоуп...
 - Аџьабаа имбахкәа... лҳәеит уи дааицрашәан.
 - Избан? Уи даара...
- Изхәалакгьы, уара ауаа ирҳәо еиҳоумҳәалан, Дигәа. Уара убжа сыцқьандаз, настәи мариан, усҡан иҡасташа здыруан, аха иабаҡоу... Сара ҳҳәыс еимыддық, уажәшьҳа сжьы алагьы иафом!
 - Цуца, ус ахьпабҳәои... Иажәны итәоу азә леипш...
- Уажәыр уи анцәа иузиуит. Анцәа ила иухьуа акгьы гәынгатәым... Аха ухы ианазуулак ауп иангәырҩатәхо. Уара иугәалашәом, иугәалашәартә уҟазаргьы, шәа шәҳабла сҿархасырҭамызт... Исыбаргәыз, сыплан цәгьамызт, ссахьа... Ахи атыхәеи сара сыцқьан. Аха

ауафы даныцқьоу убри афыза афстаа ифныка иеып-хьеикуеит, иахьеи уахеи дааигрымзаауа, абри иц-кьара ахьирхәашьра дашьталоит. Сара схы сагоушәа акәын ишныкәызгоз. Ауафы данахнагалак зымгәазага ззымдыруаз диеипшхоит. Убома уажәы сара сшыкоу, – даахьахәын, нак-аак лыгәчамах лнапқәа нақәылтан, идырдыруа иаалыртцысит, лгәыпҳәы хьанта дуқәа лнапқәа рытатан илкапануашәа дфарыхеит, – абри ажьымдыр уажәшьта анкьатәи сеиекаашьа уафы изалбаауам... Убасоуп аеакаегьы... Знык дымфахкьар, деитамфахкьар... еицылоит. Убартқәа уандырхьанталак, аламысгьы аашьо иалагоит...

- Цуца... Аиашаз ас быкоуп ҳәа сгәы иаанагомызт... – ихәеит Дигәа, дгачамкны.
- Уи уара агәра шуго здыруеит, аха адунеиае уаха аеазәы игом... Уара усыдгыларц уалагар, уеадоуп рҳәоит, сара сшыҟац саанхоит, уи атцкыс еиӷьми уахык сара сҿы унеир...
 - Цуца... ихәеит Дигәа ихы ларҟәны.
- Уи ашҳамгьы уластоит, аха ахәшәгьы иара уатадкьа иуасҳәоит. Аҳәсақәа зегьы сызлареиӷьу акы ыҡоуп... «Сга» ҳәа сы•удсыргәагәалом. Сугаргьы зуам... Иумаскузеи алаӷырӡ еипш ицқьоу аҷкәын. Сара уажәшьта ус сцалароуп...
 - Цуца, бара ибҳәо зегь цас ибҳәоит... Лафуп...
- Лафзам... Ауаа уразтцаар, сара уахыкала хоык ацхьала ионазгалоит, фоык ашьтахьала иоусышьтуеит...
 - Уи сара ианакәызаалакгыы ишымцу здыруан!
- Егьа ус акәзаргьы, сара сымелыхым, сыпҳәысуп, схы саназымиааиуа рацәоуп...

Дигәа дгачамкшәа уи длыхәапшуан.

– Амала иудыруаз, акыр туеит уара сузыпшны, хатак сцәа дадсымтеижьтеи... – лҳәеит уи хәытҳәытҳа, ишибозгьы дааицрашәеит, нас лҳы-лҿы ашьа фыҳә-

бан, дрыцҳахәха акала дааҟалеит. – Аха сара уи аҳәашьа сҳашҳхьеит... Аҳҳәыс сара исҳәо лҳәо даналага, уаҩҵас акы аҳәашьа лҳашҳуеит. Уара уеилазгарц сҳаҳым, аҳа снауҳәаҳшит, сагьеилагоит...

Дигәа уаҳа изычҳауамызт, дцарц дааикәҟьашеит.

– Уара иузычҳан иахьа уажәраанзеипш узцозар, ухы сымпыхьоумыршәан акәымзар, умариа ансоу – цәгьароуп! – акыркырҳәа дааччеит Цуца. Иаргьы дналҳапшит. Уи лыблаҳәа паџьпаџьуа еснагь иибац лакәын.

Дигәа ашыҩҳәа акрыфарта дындәылҟьеит.

- Иудыруама иахьа Москватэи «Динамоааи» «Спартакааи» шеицасуа... дахьындэылтцызтцэкьа дааиҿагылт апошьтамҩангаҩ Чантала...
 - Исыздырам... иҳәеит Дигәа.
- Aa, умбо ишузымдыруа... Сара издыруеит, аиааира зтәхогьы дыздыруеит, аха исҳәом...
 - Избан?
 - Макьана исҳәом... Шәмыргәаҟкәа...
- Ус акәхап, Чантала атзывара и•еадташәа дахыгылаз днаихан, акрыфартеи иареи днарыбжыысны и•еынеихеит.

Улица – Курица Дом петуха, Ҳәынҋәа ыҟам, зынҋәа ыҟам, Ушиашо уцала.

Чантала и ееицакуа ибжьы уи инеихьигзеит.

Дым фахымтыр акаын, игаала кара зын за ирызхымезаргы, идырхаашыт. Амра акыр ифеихьан. Усоуп уажаааны ишыкоу. Амра ццакны игылоит, уаахьапшаанза еапара ишыпахьоу убоит, нас иара убас амшын инзаамгылац шухао, интакака ицоит.

Ашкол аҿы уажәы ауаа еизахьазар акәхарын. Автобус дазыпшыр, иаразнак уаанда дҩанагон, аха шамаха дагьақәтәацәомызт уи.

Ухы ларҟәны уҭалала, умтәар ауаа ишыртаху изувымсуа, утәар аеазәы итып увмыҳәҳәо... Нас зегьы уара иухәапшуа...

Шьапыла еигьуп.

Инархәа-аархәан, ахәқәа ирхыкәшауа ицоз амҩаду хытдәтдәаны, дышиашаз ашкол зықәгылоу ахәышшаҿ дҩеилон. Ашкол дантазгьы ус акәын.

Пытк данынаскьа, еыц амоаду иқәрыпсаз ахаҳәсса днылагылт. Дахьынзацоз, иеыц-еыцза, нак-аак амоа иавеибаҳәа ицон афымца моангага астолбқәа, абетонтә варсқәа ирыбжьагылаз. Дигәа урт уажәы-уажә днарыдгылан инапы нархьишьуан. Рцәақәа рхыхны иахьыказ, џьара-џьара ацәама-жьыма ирықәхаз кәымшәышәза инапсыргәытца игәанатон, џьара-џьара амахәта ссақәа ахьрылыҳәҳәоз, итцар-тцарза илакьакьон. Ибахтцәаза, ипҳаза икан урт. Апсы аналоу, ихыркааны ашьата ианахырымгац иамоу ахьшәашәара-псыршьага ацәыззахьан.

Ишшөыр-шшөырда, ажөоан хыла итцырдсаауа игылан атдлақаа. Агөгөаҳәа ес-аадны рцәа-ржьы иалалан афынанахон адгьыл акынтәи «рда-ршьа» итачуаз абаа-датәы. Хәшәык еидш ииатдәада рыдсы тазтоз.

Ауафы насып змоу – ипстазаара шкәакәоуп. Ашәапыньап насып змоу – рыпстазаара иатдәоуп... Еиҳарак зынгьы-дхынгьы иатдәазар... Арт назазаз иакәыгоуп уи ацәаакы ссир... Ирылабеит. Афымца ныҟәызго рхханы ИКНЫ игылоуп. Игылоуп ихәарехаанза. Уафы игәалашәазом. Уахык зны, еиха ићатаны ипырћаз руакы бааны, паса усыс иамамыз пшамфаск насны ихнажаванза. Адырфаены уи астолб атыпан, егьырт, аамта аиқәара зышәнатахьоу ићьантазза астолбқаа иеыцхахараза, ифарылацшуа ағыц надыргылоит. Афымца зго ателқәагьы иахьыртыпу инатан, еиватаны реынадырхоит... Дырфегьых ицэытдлашаауа иааћалоит атдхқаа, шакы-зықь ценцьыр алашьцара кылблаауа ирытта инахысуеит...

Ихжәаз астолб, иааигәаны инхо азәы, иаахытатаны ны ауаџьак интеитоит. Иццышәха интаблы ицоит... Нас ахәа еҳәыпссааны, апшәма пҳәыс аҩны идәылган агьара инықәлыпсоит... Абасгьы ипсуеит, анышә иартоит атлақәа...

Амарда ашьапахьы Дигәа автобус ихьзеит. Аакьыскьа ибжьартцаз ПАЗ еыцхҳараза иқәҳа иааиуан. Уажәы аакьыскьанза аееа ахга, знык амарда ианкыдлалак, апсы агәы икылахашәа, иџыџза иаагыло ибжьан втобусыжәк. Ашафиор иакәзар, ахҩа ахыхны иеыцәаз апыргеипш алҩатә зхылтуаз, зыпсы еергьҳәа итаз аматор дамхон, дамхон... Игәашахоз ауаа тытны еипхьытта амарда инаеалон, игәамтү-хамтууа... Инхон аидара рацәа змаз азәи-фыџьеи. Зныкыршәа аматор ачархь еипш агьежьра иналагон. Шьапыла ицаз рыфны инеихьан еипш акәын уи апсы аманы ианхалоз... Абас иныгәнысуа амҩа ишаныз ргәы птрахьан. Шакантә ауаа ашшхьаз, реиҳабыра ирыдыртцахьааз, аха «иҳартом» рҳәон. Ирызымтоз дарбану сеидру.

Иаалыркьан ПАЗ фыцххараза, ицыфцыфуа, асаркьакәа алмфанык игылоу акәаскьақға «рхафқға» анырбало, агәарабжьарақға ифарыбжьалт.

Автобус фыц калеижьтеи иныкооз рхыпхьазара еихахазшоа, афада ицоз, алада ицоз, шьыжьыз, хоылпазыз — еитцапапа игылан. Еихарак уаф дызмыхооз ахоычкоа ракоын, ашкол ахь ианцоз, ианымцозгьы автобус фыц иакотору.

Автобус Дигәа ианынаивала, иаангылт.

– Дигәа! – ишилшоз ҿитит ашафиор. Уи автобус анцозгьы, иааигәа-сигәа итатәақәаз аҷҷаҳәа драцәажәон иахьа хәлаанда, убри акынтә ибжьы еитыхны ацәажәара дашьцылахьан.

Дигәа дқәацәӡа, автобус агылара даадоыло дадгылан. Асаба зықәтәаны иказ асаркьа инацәкьыс анынахьишь, ихәхәаза иаанхалт.

- Егьи автобус усгьы узталомызт, аха аеыц анхаугьы уара узы атып камлеит... Уақәшәеит нас, шьапыла уныкәала, ушьапгьы ааитцухып, акыркырҳәа дааччеит ашафиор ибжьы тарыхәтраза.
- Егьи анкарыжьуаз уаргьы наћ укарыжьыр, иҳәеит Дигәагьы дааччан, ари еипш амашьына уара узы ирыцҳауп.
- Адауы, адауы! амашьына аус аирун, ажжы атдга асынаирхеит.

Ахаычқаа рхы-река асаркьа иахьадчаблаз Дигаа ихааччон, рнапқаа рікьон. Урт иара изы мацара акахарым, ари еипш амашьына иахьақатаоугыы еигаыргын...

Дигәа амҩаду ааихитцәан, амарда шиашоу ицҟаны иҿынеихеит. Автобус асаба ашьтач, хәычы хәмаргак иаҟараханы хараза ицаны ахагьежьра иаҿын. Хыхь

ахәаҿы данхала, уи цахьан. Ахәытдәкьаҿгьы џьара пшацк ықәсуамызт. Амра пхаза икан. Еилыкка иубон, сынтәа сы зықәнамуцыз, ашьхақәа хьшәашәаза рыларҿы такәаҳа иахьгылаз.

Амра фыћапшьааза амшын ахь инаскьаган иахькыдыз, апхын ааста иазхазшаа убон.

Апхын ариаћара шоура змаз, изытны ицозар акахарын, уажаы еиха ианыхышаашаараха иацлон, ифафканаза ићалеит...

Уахынапшлак арахә ҳәылықь-сылықыуа ахкаарақаа иртажын. Амчандырқаа ирықаыз апҳәаҟәақаа, таомантаыка зхы хоу аракетақаа реипш игылан. Ашықасан адгыыл иаргыацаз асаора, аса-маса зтаыз ианықаырга, иара апсашьон. Уи зтаз аидара, аихылабеипш ицаырҳаны, џыықареины ацақаа иртапсоуп, еилашуа оны ауалырқаеи аҳапшыақаеи иртоуп, иқалмышыха сыц итыршыз аџынџыхаақаа ирхыкакаоит, тааны, итаха-тахаза итааны асапара тбаақаа рсы агарақаа ишырзышытыхуа иатоуп...

Тагалан ахаара, аффы ауаа итарттахуан, ахапшыақаа рыхлымвқаа ахаха хьантақаа рықаырттон, аныша рықарыжьуан, ауалырқаа ррыпттақаа рхадыркацон... Ашкафқаа, ашаындыкарақаа џыынџыхала, расала, тарарфала, лахарфала иртаны, рышақаа агьарахаа иаркны, рцапхақаа еидхалан апшама хәсақаа реипка амакақаа ифарыттырдон. Ахаычқаа «шаарыцон» азы... Ахаычқаа ракара итарттахыз тагалан аффы-хаа иазгаышыуа уаф дыказам... Аха иаразнак иалгар калазом. Алзынрак аттаақа ирылган, адгыыл еита аффы лахалахауа икалаанза инагатауп.

Тагалан мза-кьакьала иқотцижьтеи акраатцуан, аха ақоа ахьамуаз, чыхьк ахьыкамыз азы адгьыл макьана апхара ду алажьын. Сынла акозар, есышьыжь анцоа «имҳоыр ду» капшьшьза ажооан ақьаад цқьа иҿа-

çаза ифаницон... Уахынла еицәақала ицәцон... Ажәфан агәышпцақаранза ашәапшь фазо ишыцаршәыз аашон.

X

Дигәа амҩаду архәарақәа хытцәтцәо, дышиашаз аҩеира даҿын. Хәыҷы-хәыҷла игәы хьапссахьан, иапхьака ишьтаз иахьатәи аибабара дазхәыцуа далагеит. Иаразнак дласза деитакалеит, ишьапы адгьыл иқәымсзошәа акәын амардақәа пыкко дышцоз.

Иаргьы тагалантәи адгьыл дахьеипшыз рацәан. Сынтәатәи иаарыхра теигалт, ипхьеикит. Уажәы знапы зыртаз апшқа иеипш, инапқәа акы иалакымкәа ианынха, ицәымыцхәызшәа ибон. Аха ихы-игәы зегьы абзиабара талан дыннакылон, дархәыцуан, иоуразоуроу дартәуан.

Дигәа, атыхәтәан изынхаз амарда кьаф дыфхашаалан, амфаду дангылт. Даныпшы, иапхьака азәы дыбгьаауа дыфны даауан. Данизааигәаха дидырт: рқытантәи аҳақьым иакәын. Дҳақь-псықьуа дааидыххылан, ипсы еитеикырц даагылт.

- Цәгьароума, бзеироума?!
- Аеафахь чмазафык ийны сшыйаз ауафы днеит...
 Сунар ипхэыс ашарпаз иаалыгхан даара дыгэгэөүп хэа. Ахшароураз, аха иумахахьеи уи лтэы шыйоу?..
 - Уаҳа еыкгьы рмоуи?
- Еилыхароуп, аха змада, исоузаргьы сзақәтәазом... Нас сара аҳақьым дыстаххоит, азәы сихәапшуа сҟалома!..

Уи уахьих апшуазгы абаак иак өын, ихы-и үы хөх эа за мра здым пхало асаркы еи пишин ы дан.

- Ирытцалазеи, ранаџьалбеит, уажәы амашьынақәа урыхкьашаны укаҳауеитеи...
 - Сцеит! иргәгәаны и ынеихеит.
 - Сара сахьухоо акы ыћазар?
- Уабасыхәагәышьо, ақҳәыс лыбқа умкуазар... дхьаҳәны дааччан, ихақыцқәа ҟәашӡа днархьырқшны дыҩт.

Сунар ипҳәыс Ансиа даара дыпҳәыс пшӡан. Уи қыта харак аҟынтәи дааигеит иара. Шықәсык иаа- ҟәымтцӡакәа атацабаҩцәа изнеиуан, еиҳарак атаца лыпшӡара, леиҿкаашьа рбарц. Ақыта зегьы лакәк аҿы еипш ирҳәон урт хатцеи пҳәыси рыбзиеибабашьа атәы.

Сунар аакьыскьа афымца мантиорра итдан, Афзыбжьара инарыларгалеижьтеи тәамфахәк имамызт. Уахынла, мзала аус аниуаз ыкан. Аха иахьа дахьыказаалак фынтә-хынтә дааны ипҳәыс димбар, дгәыкны дыпсрашәа дыкан.

Рапхьаза ипхәыс ахшара лцәа даналашәа, дахыч-мазаафхеит. Акәа дганы аҳақымцәа дандирба, абыржәытдәкьа данаҳамрыцқьа дахыпсаауеит, ахшароура лылшом ҳәа иарҳәеит. Лара иламҳәазакәа дыдрыцқьеит. Ашьтахь илыхықәаз анеилылкаа, даара игәынганы дыкан.

Фышықәса антцы дырфегьых лцәа лтәымкәа дѣалеит... Лхатцагьы лтынхацәагьы егьа-егьа лзааргандаз, аҳақымцәа рахь ҳәа џьара дымфахымтцит, ахшара дсоуроуп ҳәа иахьынаҿалыршәыз, уафы дизахьмырхәит. Сунар уи аахыс ихы ахьигара изымдыруа ддәықәын. Игхеит, дтыкәкәеит. Хәычык игәы нызкылоз, ауаа игәы ахьдыргәгәоз акәын. «Ишыдыдуеипш қәа ауам, абаапс, иухьзеи, − рҳәон урт, − хатца дызнымиац егьыѣам, ичҳа, ларгы лгәы тумѣьан, насгьы аҳақым дынцәоу џъушьома?!» Дигәа ашкол даназааигәаха ибеит ашта ықәыртәаа ауаа шеизахьаз. Асынтәигьы ибон аблуз шкәакәақәа, акофта шкәакәақәа, азыркәиқәа реипш ирықәыпсаз агалстук капшьқәа. Дигәа ипынтца иаатасит еыц изәзәоу аблуз, макьана зы зымбац агалстук капшьқәа рыфоы-хаа, ихәычра, игәалашәара иазынхан иамаз афоы-хаақәа.

Ашкол ашьтахьала и фынеихан, апенџыр көа руакы днадгылт. Иара акыр шықәса абри апенџыр дадтәалан... Зегы рышьтахь. Апхьака ддыртәар, иара ихыпшны ишьтахь итәаз акгыы рбомызт акнытә.

Иаразнак зегьы хынҳәызшәа ибеит. Апарта дана-хатәаз, сентиабр пша қәыпсычҳауа апенџыр акынтәи илымҳа итахәытҳәытуан, ахәычҳәа гәхьаазгаз адәқәеи азыпшаҳәаҳәеи ргәала ианаҳәозшәа. Зны-зынла уи апша ианаҳәаз ахь дааианагон... Артаҩ-пҳәызба илдыруазиз уи зҳараз. Илдырзозаргы апша уздәылцом, акәакьаҿ нак аҿы рҳәны иузыргылом... Аҳа иаргы апша иаҳәо, артаҩ илҳәо ааиҳанарштуеит. Адиктантрыҩуеит, аҳа ирыҩуа иаҳәо рацәак иапсамзар, ус уазымҳәыцкәа ажәа-ажәала ианутоит. Амала иаҳәо анугәапҳо, уазҳәыцуеит, иугәарпҳаны иуҩуеит.

«Ашьха дуқәа реы ииуеит азиасқәа...» Еиҳагьы еиӷьуп аеазнык ианылҳәо... «Ашьха дуқәа реы ииуеит азиасқәа...» Уи лыбжьы иаман иаауан азиасқәа рыбжьы. «Урт рыпсы тартцоит анакәоуқәа...» «Урт рыпсы тартцоит анакәоуқәа змоу ашьха дуқәа роуп». Уи хьшәашәаза, ааигәа џьара ишьтоушәа угәы иаанагон...

«Убри акнытә, ашьха дуқәа зычхынгылоу ақытақәа азиас дуқәа рылсны ицоит. Ашьха хәычқәа зычхынгылоу – азиас хәычқәа. Урт азиас хәычқәа апхын лак

иажәра азы ртамкәа итабоит. Урт анакәоу иатытуам. Анакәоу иатытуа азиасқәа табара рықәзам...»

Дигәа аценџыыр дзадымтуа акраамта дгылан. Илымҳа итаҩуан уи артцаҩ-цҳәызба лыбжьы. Акыр туеит лара ара дыҟамижьтеи, аеаџьара дадырхеит. Аха уи лцәажәашьтыбжьы, лгәыбылра нлыжьит... Ушнеиуа, ма абас ашкол уанаавало, уи лыбжьы агара иалагоит, ҳәыҷы-ҳәыҷла иарҿыхоит уҳәыҷра. Уҳәыҷрагьы ҳәыцы-мыцуа ацсы ааталоит.

Ахәычра – азиасқәа рыпсы тазто анаҟәоуқәа иреипшуп апстазаараз...

8

Ахәқәеи адәҳәыпшқәеи, ахәқәеи адәеитыхқәеи, ахәқәеи апшаҳәақәеи – абасоуп ишыҟоу Аҩӡыбжьара ақыта. Ухалоит улбаауеит, улбаауеит ухалоит. Шьапыла уталан азы уруеит. Уатәашәпара иҩеиуеит уи апан бзиақәа реы, аха уатәашәпара ианахыс ухынҳәыроуп...

Ацҳа уҵшаароуп. Ари Уаамыр ауп. Егьи... Уи хьӡы змам... Акәара унтысуеит, унахыцоит. Аха даара ианхытцуа, урнакуеит. Уаҩтцас иҟоу цҳа хӡам.

Абас ишьтоуп А@зыбжьара еихало-еихытцуа, еихытцуа-еихало.

Шьасиагьы дыфхало-дыфхытцуа, дыфхало-дыфхытцуа дназеит Аџырраа рфадахьы ишьтоу ахәафы. Даатгылт. Уантәи икказа урт рыфны ашта дықәпшуан. Афны агәашьи ашта агәта игылаз амжәа шьапи рыбжьара ипырпыруа, матәа гәартак зәзәаны ихшьын. Аматәақәа рханза, ашкәакәақәа ирылпхо икнаҳан иҟапшьыз акы. Асынтәи иузеилкаауамызт уи матәазу матәамзу...

Убриеипшыртаны дәкьа акан ускангы УИ иблуз капшь зазаны иахьцанталоз. Абыржаы илбошаа дыкоуп. Ааигатакьа унахаапшыр, апшшаы ахкьаны,

қәеи-си ирызәзәахьоу ар рбирак еипш икан, аха харантәи икапшьуаркалеиуан.

Уи зтәыз ада имамызт акынтә, џьарацара иқәшәацыпхьаза, ма даара дзеигәыргьашаз азәы даарц даныказ, изәзәаны ихишьуан. Лара абри ахәы данынхшәалак, иаразнак уахь дыпшуан. Аблуз капшь лылапш ианныташәалак, лгәы нтгәыргьаауан: дыкан иаргьы...

Шаћа туазеи уи аахыс... Еиҳа агәырҩа лзышьтымхуа, лызмҩарак лымхны иаго ианалагалак акәын акыр шытуаз ангәалтоз...

Уи иқәлоу ачкәынцәа уажәшьта ашлара иалагахьеит, рхи рыхшареи еикароуп... Рычкәынцәа аҳәса анааргалак, ачараҿ шәкәаша ҳәа ианықәырталак, ианычкәынцәазгьы акәашара даара иазгагаз шьоук ракәымзар, знык-фынтә инакәшаны иаақәтуеит...

Иара рапхьаза дыздылбалаз аштагьы аеакуп, афныагаара зынза реырыпсахт... Лыкаша-мыкаша УИИ лареи ирзеипшыз акыр убар иузымдыруа реырыпсаххьеит, аха иара азазатаык иеимпсахыц. Уи, мшаены ианеипыртцыз еипш, лыбла дыхгылоуп иахьагьы... Уатагьы, еаангы, цахагы... Знык-фынта рыда хаызба зымбацыз ипатаха иааинышашыло, дкаткато, ибла цахапшықаа иқара иатаоумшыарта ацагьеи абзиеи шеилдыргахьоу мфашьо икаыш-каышза...

Агәалашәарақәа, агәалашәарақәа, агәалашәарақәа – абарт роуп инхазаз... Мап, мап, урт рымацара ракәзам – абзиабарагь, лшьеи лдеи италан еисуа... Лыпстазаара иазыбжан. Уи ыцәомызт, еиқәын, дарпхарц акәым, даблырц. Наскьартагь лымамызт, избанзар, амца зтаз ауаџьак лыфнытцка икан...

Шаћа туазеи, шаћа дыпшхьоузеи, шаћа ипштәузеи макьанагь...

Шьасиа ашырҳәа ахәы даалбаан, Аџырраа реихатә гәашә аартны, ахуҳәа рыҩны ашҭа ду дынҭалеит...

Ауаа неилыс-ааилысуан, имачымкөа еизахьан. Шьоукы ашьаца акөша-мыкөша акы иачын, шьоукых ажөытө тангөарақаа рынтыт акөацжөыртақаа, абыстауртақа картон. Аҳәсахәычқа еишьтаххы хыхь ихалон, така илбаауан – зегьы акака рнапы алакын.

Аџыри Марасеи ааскьеибапхьашаа амжаа амтцан игылан иеицаажаон.

Шьасиа апхыз далоушәа акәын дшыћаз. Агәашә данынтала инаркны, абри аћапшь икнаҳаз лылапш ахын. Даназааигәаха, илбеит уи шыблузыз. Лгәы нтыпсааит.

Ауаф иимбац калар... Жәфангәашәпхьара лбар... Уажәы ИАРА афны даадәылтіны и қааихар... Абас ианеиқәшәалоз, иара данцәыртілак, лара дыццакуан, дыццакуан. Иара дыццакзомызт, абри агәыргьара еиха ироурц итахын. Лара убас илнарбозаргь каларын, аха машәыршақә акәзаргь цьара а сазәы идлымбалац убри афыза аччапшы... Иаразнак игәра унаргон, игәыблра унаркуан.

Марасагьы Аџыргьы, Шьасиа иаразнак деицгаартеит. Зныказ инеихаапшы-ааихаапшуа инхеит, ируа иақаымшәо. Аха Мараса иаразнак леааипшылтаын дгьагьеит.

- Унана, бхахәыс сцааит, бышцаҳаргәаҟи иахьа! ахьышәтҳәа дналыдгылан даагәыдылкылт.
 - Изакә гәаҟрозеи, иахьпашәҳәои!
- Итабуп аџъабаа ахъыббаз, Аџыр иеааицсахын, дналыдгылан лылахь днагәзит, быблақәа срыкәых-шоуп, дада, соупшәыл...

- Ҳара алыгажәи атакәажәи, лыпсы аалылалт Мараса, џьара гәыргьара хәычык анҳамоу иаҳтаҳу зегьы алаҳәзар бзиа иаабоит.
- Итабуп, дад, сахьыбгалашаз. Сбыргаыргьеит, беразгы, бажаразгы бзыргаыргыша анцаа ибитааит, имыштықы ихапыц иаабжыхны икын Ацыр.

Уи ашьыжь еипш акәымкәа икостиум еиқәатіәа лыпшаах еилаарцыруа, ишьатіақәа иеиқәа ахы тшәақәа инарықәыгәгәо, иблуз шкәакәа агалстук еиқәатіәа кьакьаза иақәын. Деилаҳәан навалашьак амамкәа.

Шьасиа ас илцылап ҳәа зынзаск дыҟазамызт. Дыц-хашьеит, уажәраанза дара ирҳәаша иаҳәымшәо ишы-каз, дара алтын, уажәы лара илҳәаша даҳәымшәо дҡалеит.

- Саацсар цхашьароума... Сыбзазар ара сыфнами... Абригь лҳәеит, лажәа ахы ахьцоз анеилылкаа, дҳәацыхәацшьха дааицрашәеит.
- Сатабымтцан, сара ана ашьапакны снарылапшны, сдәықәлап... исзыпшызар пхашьароуп. Аџыр ачкәынцәа реипш дазыласны, днахырхәан дцеит.
- Унан, бара бхахә ицаша сара, ус азқабцәа афны ахьеилдырго бырхылапшла, уаҳа бнапы акы алабкыр зуам... Сара қакәажәык уажәшьқа паса изуаз сызуам... Сқаца, ишыббо, зымфа дыкоуп, ларгыы фирак лхагылоуп, даабжыкын, ҳааилҳәаны дцалоит ауп. Егырт сықкәынцәа амшын қашыхаргыы, дара мҳаҳ роуам, дааччеит Мараса, лхапыцҳарқәагы аарпшны.
- Уиаћара зҳәатәузеи, мшәан, сара цхыраароуп сзааз... Шьасиа илтахытцәкьаз: аҩны дныҩнапшыааҩнапшыр, уи инапы зҳьысҳьоу, илдыруа џьара акылбар акәын...

Афныћа реынархеит. Шьасиа дырфегьых аблуз ћапшь икнахаз лылапш нахылыгзеит. Акы зафзмыршооз Марасагь игоалтеит ари.

– Бымбои, нан, Шьасиа, сычкәынцәа адима капшь захны иршәыртцоит, еснагь ихәычу џьыршьоит. Заур ҳәа азәы дҳамоуп, иахьа азәы ҿыцк ишәны ибар, «сара убри иатцкыс сызлеицәоузеи» иҳәоит. Арахь... – уи лхы налыдылкылан хәытҳәытҳа акы налалҳәеит. Шьасиа дыпҳашьан лхы аалалыркәит. Мараса лыбжьы тғаны дааччеит. – Уажәтәи амода егьа кылнапшаап... Амшапыкәтагь еипш икапшьуп акәымзар, цәҩыча цәгьоу џьыбшьома? Леуарсан ҳәа акәу акала иашьтоуп... – Мараса абригь лҳәеит, нас дааҳәыц-хәыцын, лҳьышә аҳәап аатҳыргеит, – унан, сара акәада зҿашәыша, исҳәаз закәызеи?! Абыржә исҳәаз ахьз сшьон... Иаатҳааны исымҳәеи! Игәарцҳьаша Заур ихымкьо ақры ыкоума...

Шьасиа илыртаз азгабцәа лыманы апхьа азалахь дцеит. Ићарташакраз наралхран, ларгьы акы дналагеит, аха уи лыблақәа кыдхалон. Атзамцқәа зегьы лапшыла еимылдон. Акгьы анылымба, еита атыхаан иалыркын, хәыц-хәыц блала апшаара далагеит. Уахьпшлак ауархалқәа – адуқәа, итцегь еитцақәоу, зыхә дуу, еиха еитаны иапсоу – кыдыршәылоуп, така икаршәуп... Убарт иреитьу акы агәта Аџыр ипатрет иазырханы икыдуп. Абри апатрет акны еиха улапш зыдхало иџьымшьқәа роуп, наҟ-ааҟ икыдыршалан. Уажәы ахәыц шлақәа ахьрыликәшәо, игар-пшарза ихы-иеы гыдза ићартиоит акаымзар, итцегь қарала данеитцаз, иџьымшьқәа ҟьаҟьаза иҟан. Уажәеипш и еарпсышәан, изуагьы идыруа, изымуагьы идыруа акәымкәа, сара сакәттәҟьоуп, иарбан сара сымч ззымхо ҳәа апатрет тыхга дахәапшуазшәа акәын дшыћаз. Уи зқәыкнахау ауархал еипштракьоу аеакы акны, иара иеапшуа икыдуп ичкөынцөа фыџьа – аихаби агөыбжьанытөи – ран лпатрет ргөыларгылан.

Шьасиа днапшы-аапшуан анкьа илбахьаз, инапылатыхраз асахьақва џьара избозар ҳва. Аха атӡамцақва рфызны икыдын ауарҳал қөтцақва, ана-ара илзымдыруаз ҳвсақвак, хацвақвак, рпатретқва рықвырчабны. Анкьа, убри асахьақва ахькыдызтцакьа, лара лани лабпсеи ахьышьтало икыдыз ауарҳал афыза кыдын. Абрагь еацв псыла дук, итвыфапсараха, аблақва кылызза, зибнака џьара ипшуан.

УИ ашкол дантаз инапала итихыз асахьақаа кыдын абри аганахь. Урт асахьақаа руак аеы таыфа змазамыз пслаха хаычык, алымхақаа еифкьа-еифкьа, арфаш ақыыша пшза хаычы зааршышылан иажауан. Аз иажауаз, ахш еипш ишкаакан. Нак-аак акарулцаа реипш иакашан игылан ашьхақа, рхыцақақа каш-кашза. Даеа сахьак аеы — даеа пслаха хаычык, атаыфақаа пыткаыр-пыткаырза иаатысхьаны, хадацаахыы асы илагылаз шаты пшзазак иаффуан. Асты апслахатыы каш-кашза икан, ашат капшын. Уеизгы ашкаакаа дазгаган уи. Асы шкааказа асахыа антихлак, Шьасиа дахьаадгылоз ахьта дакуан, убриакара ирааигаон.

Ићахтцеит ихадыбтцаз! – рхәеит азгабцәа налыдеибахәалан. Ус Марасагьы дыццакы-ццакуа даафналеит.

- Унан, сыпсы бықәшәааит, унан, бхатқкы сцааит...харантәи Шьасиа илықәкны лнапы лыргьежьуеит Мараса.
- Убриаћара лгәалаћара лныпшуама, абарт еитанеитасуа лхаткы зкадмыршәуеи... Ианбыкәу ас ианыћаз...
- Уажәшьта абри ашьтахьтәи аҿапара сзышәрыцқьа. Иааҩныжәбаауа зегьы аҳәыстахьы иганы ижәблы.

Уа уафы иитаху ҳәа акгьы фназам. Сеихьымзара ауп акәымзар сгәы итоуижьтеи итцзоузеи исрыцқьарц, исызәзәарц. Исгәыхырц... Аха, ихашәтцару, абри афны ааҳаргылеижьтеи ацхыраацәа идыргылаз ахьынадыргылаз икоуп. Ачыс фнастцап ҳәа ауп сгәы итоу. Еиҳа иҳхьакыртоуп, иманшәалоуп. Шьасиа, бхахәс Мараса дцааит, баархылаҳш, нан...

- Ибзиоуп, ибзиоуп, акгьы хьаас ићашәымтцан.
- Исхаштыз, лҳәеит Марасалцамтаз, убра ашәындыкәра ду игылоу ааихырпаны итоу ганы нак ижәблы, нас чкәынцәақәак ааганы иддәылҳаргап. Иӡәӡәаны аҩнытҳка қъаадла ихаҳкьар, ачыс азы иҳаҳәоит. Уи пытҡ акып ҳәа сыкоуп.

- Бзиоуп!

Уи афацара ҳәа Мараса зызбахә лымаз тбаарыла рацаак икамызт, аха урыла фырфымтак ыкан. Афацара азхык ахь фешкаф фазақаак фнагылан. Шьасиа илгаалашаейт арт рфызцаа ашкаф-буфетқа, арагаацшь иалхны, Агантай иаалоз уастак ишыкайтоз. Ускан арт рфызцаа зыфны ифнагылаз, уаха царта змам анхафы хаа изышьтаз иакаын. Арагаацшь уара иутаын, аха уи казтоз уейзгыы ийгац игон.

Аҿапара егьи азхык ахь акәакь игҿаргәгәа игҿагылан ашәындыкәра. Уи ичапаны икатцаз шәындыкәра шьахәзак акәын. Шьасиа ашырҳәа ашәындыкәра днадгылан днахәапш-фахәапшит. Аҳачаҳәа иаалгәалашәеит иахьылбахьаз. Анкьа абра игылаз агәтәы кәасқьагь аҿапара хәычы аман. Уи зны ИАРА икны данааи, знызатрык... Убра игылан абри ашәындыкәрагьы. Уаф дипырхагамызт акынтә, ихәмаргақәа, исахьатыхгақәа, ишәкәқәа зегьы абра еизганы иман.

– Ишәыпсса, ишәыпсса, сара абри ашәындыҟәра сҽазыскып, – лҳәеит Шьасиа аӡӷабцәа рахь.

- Мап, мап, уи асаба амазар акәхап ҳара иҟаҳтıоит!
- Сара ићастцоит, апссара еиха асаба ацымкәа ићоума?! лҳәеит уи, илызгәамтазакәа лгәы инытаххны.

Даргьы уаҳа егьрымҳәеит. Шьасиа урҳ ҩымсагк аарымылхын, дмыццакыкәа ашәындыкәра асаба ақәыршәшәра дналагеит. Аиашаз, уи шыказ рхашҳӡахьан, уаҩ игәалашәаӡомыз, убриакара асаба ақәҳьахьан. Лнапы аҩмсаг ахьакызгыы маҷк иҳысуан...

X

...Усћан Шьасиа илирбеит адәныћа ицшуаз аҿацара атзамцқәа руакы кылыргьежьаан ишкылтцәаз. Уаҩ ихы нкылеикыртә...

Уи иатцагылаз аҟәардә хәычы дҩықәгылан, иршаны иикыз ақьаад-жәпа ааникылт.

- Ари ҿапаразам, ӷбоуп. Искугьы хара иузырбо ланарпшыгоуп. Сара скапитануп, бара аӷба аекипаж... Иаҳҳәап, жәаҩаҩык быҟоуп...
 - Сара азә соупе? дтцаауеит лара.
- Азэы ихала агба дабаматэахэу... Жәаҩаҩык ата-хуп... Жәаҩаҩык быҟоуп...
- Азә соупе... дыччон лара. Убриаћара лгәы иахәон, ажәҩан ахь дзықәломызт, уаҳа лыгмызт.
- Акапитан ииҳәо ацҳәа рҳәом, шәтыпҳәа нышәкыл! ибжьы иргоит иара. Сара исҳәо шәазыӡырҩла! Уажәы ӡы-бжьаҳалак ҳабжьысуеит. Убра ишәартоуп, иҟалоит иҳаҳәлар. Ма ҳапсыроуп, ма ираҳамтароуп!
 - Изакәызеи уи?
- Абри ашәындыкәра игылоу итоуп абирак... Уи абирак иашьтақәоу рацәаҩуп. Избанзар, абирак адунеиае зегьы ириааиуа адоуха амоуп!
 - Иалшозеи уи?

- Уи иахьтоу итганы уанфаха, уара иуагоу зегьы уапхьа ишьамхышгылоит...
 - Ус акәзар, ҳзыцәшәозеи?!
- Уи амч анамоу, иахьахәтоу атып акында ианноугалак ауп.
- Шәгәы шәеаныз, абар, абар! ибжьы ргәаҩан иргоит уи. Лара дшәазшәа ашәындыҟәра даватәоит...

Нас дыччо акрардо даалбаапоит иара.

- Аиашаз, ашәындыкәра итоуп адоуҳа мчы змоу абирак, ибсырбап!
 - Исырба!

Ашәындыкәра ааиртын, каба капшьык аатигеит. Фыџьара икылблаа-кылблааны икан. Урт х-тыпқәан. Иаб икаба акәын уи...

Шьасиа лоымсаг нкалыршэын, ашышьыхэа ашэындыкэра ааихлырцеит. Ичацаны иказ уи ахоа хьантан. Иаадмыртижьтеи шака туаз уара идыр, ацакэи фоыткьа ицон.

Аиашаз, ашәындыкәра итоуп адоуҳа мчы змоу абирак... Аиашаз!

Бамбажәқәак, матәажәқәак еилаџыгәаны, апакәи рықәҟантан итан.

«...Ачыс азы иҳахәоит. Уи цытк акып ҳәа сыҟоуп» Цытк акып ҳәа дыҟоуп...

Ажәжәаҳәа амаҳәақәа еимырттаауа дышнеиуаз, лылаҳш наҳәшәеит аҳакәи зҳәлахьаз акаба.

Аиашаз, ашәындыҟәра итоуп уи адоуҳа мчы змоу... Ииашан, ииашан, ииашан...

Доахан аматәажәқәа иаарытылхит, аха кабак атқыс ихьантан. Лнапы анаақәлыргәгәа, қьаадтас акы кьакьаза иагәылазшәа лбеит.

Хыма- қыма ашәынды кәра итаз амат әажә қәа инарылах әан иаашытылхт. Лоымсаг нарых оаш әа илыман ашыт ахыла дынд әылт цит. Дахынд әылт цыз даат гылт: зегын шыра ауаа пылы-пылуа и кәжын.

Иаразнак ла лахь ихьах эит. Илыдырбалазеи, мшөан?! Ашө лы еладлыр гөгө алт, лышь тахь ка дхын хө ыр цакгы аалыгым хеит, аха лгөы аа цсахны цкы дна пшит. Лыбла дажын акөым зар, лара аз өгы дгө еим таз еит, аз әи- оы цье и налых әа пшы заргынас инхы хө эит.

Знык абра рыжәпара дзалсыр, нас ахшьыра леалтон. Уа џьара илтцәахрын.

Ашырҳәа дналбаан, дыццакы-ццакуа ауаа игылаз хара-хара дырхыкәша лҿыналхеит. Ажәақәакгы налышытартцеит, аха лхы шытацалан илмаҳаӡазшәа днарывсын, еицрыхәхәа ажра иқәеитаҳаз арасақәа данынарыбжыыс, лыпсы аалгеит.

Уажәшьта уаҳа аӡәгьы дыкам ҳәа лгәы аартынчны, атілашьапқәа днарывс-аарывсуа днеиуан ус. Зынза лгәалеанзамкәа тілак ашьапы дахьнавшәаз, шьоукы ршьапқәа лапхьатіәкьа илбеит, ашырҳәа даагылан лхы фышьтылхит. Аџыр ипеиҳаб Леиуа иакәын азәы, егьи — дыпҳәызбан, еырбафзак, лзара шааихтірара, тікы пшзазак лышәны. Лхы-легьы даара ирхиан, аха усгьы лсахьа бзиан. Уи рацәакгьы усыс илымкит Шьасиа дахьынарҿаҳаз, аха Леуа дгачамкны даанхеит.

«Ари агәам-чам ибго ашәындыкәра иантыбгоз убра итаз бымбазеи... Цьара рыцҳарак ҳмыхьааит, егьырт ирылакны ишәымблааит уи!» – абас ааиҿытҳкьар?!

Ларгьы зынзаск дҳәалахеите. Анахьгьы дызрывымсуа, арахьгьы дызрывымсуа... Обаћа минут раковн ус дахьынзагылаз, аха саатк цазшоа лбеит.

- Шьасиа! иҳәеит Леиуа аҵыхәтәан, агәам шҳабдыргои... Иҟазҵо маҷушәа, илыхьзеи сан?!. Насгьы бара ацхыраараз акәызма, асасцәа анааиуа брыцааиртә акәын ишбаҳәатәыз...
 - Ишпашәҳәо... Сасра ссасума, ацхыраараз смаакәа... «Уи рылакны ибымблааит!..» – иҳәоит уажәы...
- Ааит, Саса насыпцэгьа иоуп уи зцэеилагаз, цхыраароуп анырхэа, зегьы еилагэаны иреихэеит...
- Мшәан, уи ускак изхьаагатәузеи... Уаҳа исылоузеи, сабашәыхәо... Џьара къамсаркгьы сзымгозар... днарыхәапшын пытк днаскьеит, агәам шәҿакны сгылоуп саргьы...
 - «Убри агәам иалакны...» иҳәар?.. Иҳәа ибз...
- Шьасиа, бысзымдырырц акаасыгымхеит! Бышпакоу? – лҳәеит апҳәызба еырба-еырба дааччан, – еибабароуп икоу.
 - Сыћоуп ус, бара бышпаћоу?..
- Исыбаргәузеи, лҳәеит уи дырҩегьых еырбаеырба дааччан, – ибгәалашәауоу зны аурок аҟынтәи ҳандәылырцаз?
 - Аа... Аиеи, аиеи, исгәаламшәо...
- Ихьз схамышти... лқьышә лхапыц нақәыргылан даахәыц-хәыцит... амшын ахьз зхаштыз иеипш... Аурок издырамызт, итцаҳәара саналага, сара бысхыр-кьаны баргыы бдәылырцеит...
 - Исгәаламшәо, исгәаламшәа...
- Шьасиа, абри аладахьы игылоу аттла ашьапафы иблы, хара изыбгозеи?...
 - Ићалома... Афны аатцраф. Наћ иласкъазымгои...

Иаразнак днарыдкьан, дыццакы-ццакуа ахшьыра дыфталт, нас фбака тла ршьапка днарывсын, урт иахыырбартамыз акатца леалтеит.

Макьана ашьац иатцааза изтцашьшьы иказ ақаатца дытцалан акраамта дылбаауан. Дхьапшит, днапшы-аапшит азаыр сибозар ҳаа, аха азагьы дыкамызт, хыхьынтаи ауаа ршыкьыбжьы аафуамызт, тынчран.

Дышиашаз аҳандақь аҿы днеин, аматәажәқәа нарылхны, ИАРА аҳандақь иныларшышыны илтцаахит. Деитанапшы-аапшит, аха џьаргы доупсы дыкамызт. Егырт инхаз аматәажәқәа: харпыжәқәак, тқыжәқәак, гәабанк интырххьаз абамба, арысгақәа алатата, хәыцхәыц дрылапшуа днарылалт. Дрылапшаауа дышнеиуаз, конвертк лбеит. Уи фежьхахьан, акры ахытуан. Иаарҳәны даннахәапш, мшаенеипш афыра алпыкка Аџыр ихьзала ифын... Иахынтәааз адрес зынзак ианзамызт. Убригы хыма-псыма инаган аилаҳәара ахыылтрахыз инавталыџыгәеит. Аматәажәқәа аашытыхны, ақәата егыи акәакы ахы дцан, цәпырак аҿы ам-ца нацралтан илблит.

Дхынҳәит, лхы надырбаны џьара еигеимцарак анааҟала, днытҳашьшьы дцарц.

Уажәшьта уи азбахә азәы иҳәаргьы, илзымдыркәа зегьы еилакны илбеит.

Аха ИАРА ипатрет, ма иаб ипатретк џьара машәыршақәгьы икыдны илымбеит.

Ашьтахь деитанхала, асасцәа ҳәа иаахьаз уафы длымбеит.

Ашкол ахь, аизарахь ицазар акәхап...

Аҿапара зыпссоз рахьтә фыџьа азгабцәа ашәындыкәра зәзәа-иҳәҳәа, афнытіка ақьаад тыркьон.

- Сара сахьцаз сынхацәеит... лҳәеит Шьасиа убарт днарыдгылан.
- Зегьы ҟаҵоуп, уажәы абри ҳаалаган, аҭып аҟны инаҳаргылар, нас ҳтынчуп, лҳәеит руазәы.
- Ашта апссара жәаҩык аҳәса аҿуп, макьана абжагь ҟарымтцац, рҿи-рнапи еиқәпсаны игылоуп, – лҳәеит

егьи, – уахь бымцааит, Шьасиа, анахь аҿапарахь быҩ-нал... Ҳара ҳаҳәҭаа ҟаҳтцеит!

Шьасиа дааччан, ашьтахьтэи амардуан дыфкыдлеит.

Арт азгабцәа қәыпшцәеи лареи еибадыруеит, ишылбоз ирызҳаит, аха урт рҿы тәымуаҩык диеипшын лара. Макьана зыпстазаара шцәалоу икоу азгабцәеи лара зызыбжак цахьоу апҳәызбеи уаҳагь ишпакалоз.

X

Аҿапара ашә ашышықра иаартны даныныфнала, даангылт. Уа егьырт иаанхаз азгабцра акракь ик еагыланы, еимданы атацара руан. Урт пшьфык ыкан. Руазры днеины, напы пшқала лкасы дфахан, уи леы аахылтуан.

Иџьоушьаша, ихәмарынгьы убри атацара зеазызкыз, аеакала иҟалоит. Ихәытцҳхо, ргылашьа, рнеи-ааишьа. Рнап ҟьашьа – зегьы пшзахоит, игәыкхоит.

Зегьы знык-знык атацара аныру, еитар еыцны иалагеит... Уажаы, «амахаи» «атацеи» реикашара. Атаца данааргалак ашьтахь, рапхьа лара леы даннеиуа. Азгабцаа руазаы махатас даафналон.

– Бзеила баабеит, – «атаца», лнапы аалымихуан «амаҳә». «Иара» ашышы-шышықәа дшәошәа лкасы дҩахон. «Атаца» лыбла дҩахон. Иџьоушьарыз, изакә мцаз ирхыҳәҳәыла иҟаз убри аамтаз. Убри аминут азы урт рапҳьа ирбозар акәҳарын бзиа ирбо арпарцәа. Иҟата-ҟатаӡа, итар-таруа, рапҳьа иааиуан, рнапы ркуан. Ара иҟамызт азтаара, ара иҟамызт атак. Акы акәын урт ҿымт еибырҳәоз, «бзиа узбоит», «бзиа бызбоит». Псраенынза! Иҟалоит урт ачкәынцәа уажәы абра ааигәа иҟазар, иҟалоит – итцегь инаҳаран, аҳа рыпсҳәа таны, адгьыл иҳәны, ршьа-рда абзиара иазҳыуаны.

Азгабцәа Шьасиа дангәарта иаапхашьақәан, аха ларгьы дааныркылан, акасы налхаршәны дныкерадыргылт. Итатаза, икрымшәышәза икан уи акасы.

– Бзеила баабеит! – даалыдгылан лнапы аалымихит «иара». Инапы татаза, ицахәцахәуа иҟан. Уи ашьшьыҳәа лкасы дҩахан леы аахитит...

Шьасиа лапхьа дгылан «амаҳә», пҳәызба еиқәакы, лыблақәа хааҳа. Дгылан дгачамкны.

– Шьасиа... – лҳәеит уи, – Шьасиа... Абастҳәҟьа быҳшӡоуп ҳәа сыҟамызт... – Уи минуҳҳәак лсаса ланахан дгылан. Аха Шьасиа уаҩ дылбомызт... Аӡәгьы дылбомызт... Акасы анылхаршәыз, лыбла анхылҩа уи ихаҳатҳәҟьа лаҳхьа дгылоушәа дылбеит...

Ашырҳәа акасы аалхылхын, наҟ аӡӷабцәа инарыҭан, апенџьыр лаҟә хәычы днадгылт. Нахьхьиза, апсарақәа ирылыҳәҳәо ашьхацәҳәы акатцәарақәа лылапш нарықәшәеит. Лара иахьынзалбоз сыпса цәынхакгьы ҟәашза џьара ирықәыршәымызт...

Π

Уа сынтәа сы амузац. Мза@ала ииасыз апхынра иагеит асыпсақәа. Ахьта амцеипш иаблит ашәт зқәыжьыз аҳаскьын. Ит@ааит ар@ашшьтақәа.

Ргәы кыдбоит ацакьа фашрақға: «Уу-уу» – иууеит ақшафа. «Уу-уу» – игғынқьуеит ахрақға. Ақша ирзаанагоит рынхыйка џьара арфашқға ахьылбаауа рыбжьы. Урт анакғоу зқғу ахрақға ркынтғи илбаакьоит. «Уу-уу» – аҳғоит ақша, «уу-уу» – идыргызуеит ахрақға, анакғоу зқғу рфызцға иреиқхызуа...

Убарт ашьхақға рынхый, уи анакғоу иайыршны илбааеео аршаш ахықған ахаҳғ ду иқәгылоуп қслаҳғ қшӡакы, аиқғара аахышло. Азқға аххьа еипш еилыпхо ақғырҳғы ықғдан. Аханый әкьа икыду амра апхарра азқға

атан аварпхоит. Ахаҳә иакәшан авеф-сефҳәа еиқәпоит ақәасабқәа. Урт зегын хыхь зыблақәа тыпҳхаауа иқәгылоу апслаҳә пшӡа иашьтоуп. Ақәасабқәа еисуеит, акамақәа реипш еиварыкшоит ртәыфа ҳәҳәақәа. Авеф-авефҳәа абахәқәа ирныфуеит урт реисыбжы. Апслаҳә хыхы иқәгылоуп имқәацаӡо, анцәа иҳәарц ацәашықәа аркны иакушәа, атәыфа бырлашқәа шытыхны. «Уу-уу» — иууеит апша. «Уу-уу» — игәынқыуеит ашыхақәа. Аха абзиабараз ақәпара абжыы уи иаҳамдыкәа ицоит. Ицоит ахрақәа аврытан, арфашқәа иртазсан.

Изышьтоу, бзиа ирбо ақслаҳә антахалак, ақәасабқәа уи иақырқны акраамта цьаргьы ицазом... Урт рзыҳәа ус-кан иказам ашәара, ақсра... Иакәшан иахагылоуп ақслаҳә агәы қыблаа иахьышьтоу. Игылоуп, игылоуп, игылоуп. Шьыбжьаарахьы ихалахьоу амрагьы уи ашьа иахьшу кәеицеиуа иканақоит. Ашәахәақәа иқсхьоу аблақәа инархнашьылоит. Ашәарыцаҩгьы абахә даҳагылан дааиуа, дааиуа, дааигразахеит. Убригь дгачамкны ақрасабқәа дрыхақыла, атҳарцә-сырцәҳәа рыхқәа фышьтырхуеит, ацәа иалқызшәа. Ицарц рҳаадырхиан аамтаз, дырҩегьых ашәақь ткьеит. Ақрасабқәа иреигьыз акы уа аҳааиқнахит. Ахрақрагьы фықраашеит ахы зықәшәаз дара ракәызшәа. Ашьтахьгы қытрақ ахысыбжь еимыркьо изызуан урт...

«Уу-уу» – иаапкны иқәуп ақша@а, «уу-уу» – игәынқьуеит згәы кыдбаз акайәара ласкьақға.

Ихьшәашәаза асы анбаҳақәҳауеишь ҳәа ажә@ан иаҵаҳшуа...

9

Басиат агәашә аартны ашта данынтала, амзырхафы шьоукы илапш нарықәшәеит. Ари амчыбжыык, шамаха, мфасфык иакәымзар, азәгыы дидымтаалацызт. Афазә иакәым, лара Шьасиагыы.

Уажәы убри афыза аамтан. Ес-уажәааны усоуп. Ауафы акраниуа, ауаа рбарагы дахьзоит, иутәгы дахьзоит. Анхафы инапы акгы ианалакым, уамашәақәа дибон Басиат. Убри азы бзиа ибацәомызт абри аамта. Итаргалашаз антаргала, адәы ианықәті, мчыбжык фымчыбжьа ус џьара акы нышытыхны инышытарымтозар, афакы рнап аналакымха, апхарра зылсыз алаҳәартіарақәа реипш, ифышыны идәықәыз рацафын.

- Бзиала шәаабеит, дадраа! иҳәан, ихылҵа ааихыхны днареихырхәеит Басиат.
 - Уа, бзиа убеит!

Руазәы инапы кылдан, ижәфахыр иахшын афымца мфангага телқәа ырша-ыршан. Агәашә антытұғыы столбқәак еыц-еыцза ишьтан.

Ианбагьахьзеи! Ахәыцқәеи иареи кыр еидхалазаап.

– Ућазамкәа уашта ҳталт! – иҳәеит ател ршақәа зыжәҩахыр иахшьыз аҷкәын наза-ааза.

- Иауазеи, дад, Сунар, шәтамлакәа, шәара шәоызцәа агымхааит сашта!
- Иагымхааит! Ҳхы удҳар•ехәалоит, избанзар алашара ҳаман уашҳа ҳҳалоит. Алашара агәырҳьара ацми!.. – иҳәеит Сунар, ибла разҳәа еихаччо.
- Хаи, шәхы шәгәы лашааит, дад, сышәмыркьатози уи сзыкашәтдар... Сыла-сеы такәаҳа аҩныжә сыҩноуп. Таҳмадажәк, уаҩы симбазакәа сыпсуазаргь, лашарак абла сынтапшуа сынарцәымҩа сықәымларыз. Исырцәазомызт знык исоур...
 - Адсра азбахә уҳәартә анцәа уҟаимҵааит.
- Ee, дад, са сыпсра псроума уажәшьта, ақьаптажә сыххалт акәымзар...
 - Уаха алашара ауркыртә ићаҳтоит!
- Иахьа амеышаха, шәхы зыхшәыркьозеи, дад, насгьы еизарак ыкоушәа... Шәымцои, шәычкәынцәами...
- Аизарагьы бзиоуп, аха амш бзианат, пытк ҳеаҳшәар ҳтаҳуп... Есымша ҳара амш бзиа ҳазтода?!
- Анцәа шәыпсынтіры каитіаайт. Дад, икалозар таҳмадак сгәы аашәыреыха, рацәак шәныскылазом... Аха шшәымам збойт. Аеалачара ду, ахтыгәлаф иеы мыртысыкәа ддәықәутіар, иеоумтіаз егькәуахойт.
- Итабуп! Хус ҳаналгалак, алашара наркны ҳнатәап, иагьаҳфап, иагьаҳжәып, иҳәеит Сунар.
 - Хаи, дад, ус сзыжәымундаз...
- Алашара ахьыкам афы этоу аттаца атта убазом, иноуфокуеит, аха инымтразар? дааччеит Сунар ицыз, иара иатткыс икатаз ачкаын.
- Сара ицсыша, зынза иуеоукзом, днаиахәмарт Сунар, аоы агьама хәычык ишамо ануба, уагазозаргь инужьуам.
 - Халалс иауааит, дад, афы изыжәуазар ами абзиа.
- Иизбақәо убауоу, иизбақәо... Ҵа змазам атцәца, диахәмаруан Сунар иҩыза, зегьы рзы афы даҩызоуп,

акәымзар... Арахь илбааган имазар цәгьа ибом... Абарт афымца лампақәа иртартәо фызтгьы...

Ачкәын дыччон.

- Шәеигымхааит, дад.
- Басиат, уара уеы чыдала заагыы икахтон, аха арт хаихабырақаа рахьта шьоукы шыкоу умдыруеи... Дара рыфнқаа ркынза алашара аннарга, ррадиоқаа аккахаа ашаа анаатдыркьа, егьырт усыс измадаз... Аматаха хмоуит, астолбқаатдакьа злааго амашына хзыпшаауам... ихаеит Сунар.
- Ааи шьта, даақәыпсычҳаит Басиат, апстазаара кабазыба агхазом... Ухы уахамшәалозар, ма уҩны утәа, ианамузах...
- Иахьагьы Аџыр кампаниак имоуп, машьынак убрахь ирышьтит. Аџыргьы Аџыр иоуп, аха арахь ушыкоугьы удыруазар ами...
 - Хцалап уажәшьта!
 - Бзеилахәа шәасҳәазом, дад, сышәзыпшуп.

Урт агәашә акынза инаскьеигеит Басиат.

Арт ачкәынцәа иара и**ҿ**ы иааиуазар, рхәы ҟатцатәуп ибзиан.

Убысћаноуп ианигәалашәа ашыла шимамыз. Апш ганы азлагараћны инижьхьан, аха дахнаго мацара дзымцацызт.

Рацәак ыҟам, илаганы иоур ишпеизаамгари... Издыруада, Шьасиа даадгыларгыы, џьара ирфо акы лырхиарын.

Дышиашаз, афныкагь дыдымгылазакаа, ашта дыфтытдын ифынеихеит. Дцон акраамта акгьы дазымханцуа, ус дтанагалазшаа. Дцон абас азы абжыы даанарпшаанза. Анаара дызфагылаз акынтаи иубон Уаамыр, амра хыпхало, ицырцыруа иахьнеиуаз. Ақаа

амуижьтеи азы акыр иагхахьан, ана-ара цаса азы зқәытцәоз атыцқәа кәарабжьарахан, ацслымз ықәы@ иаацшуан. Џьара-џьара, иара, асынтәигьы, икеикеиуа, ата кәашза ахаҳәсса ата@фы узаацшылон.

Изыбжьарћыћы изкыз ашьхақәа ианрыцәцалак ацсы агәы икылаха ашьаћьастахьы ианаакылашәалак, «ушш-ушш» ҳәа а•еааитнахуан.

Апшаҳәақәа, апслымӡрақәа кказа итацәын. Алпхынрак азыжықәа иртеибагәа, апслымз ибылны иалапсаз хәычи-дуи уажәшыта еыкәабара ҳәа арахы имаауеижытеи акраатуан. Џыара дарчк хызтцо, мамзаргыы сынхыпшылан, иқәышышы икрынд-шәындуа иахыцо абжыы сназызырфып, зы хышәашәақәак нас- еастәап ҳәа иааиуаз азәы, ма хкаарачантәи аҳаскын иаршны зыжәра илбаалоз рахәқәак ракәымзар, итацәын акрарақәа.

Акәарахыы дналбаан, илабашьа нышьтатцан, инапы азы инзааишьит. Уи акыр ихышәашәан. Ицәа-ижьы ааихпеит. Убаскан ауп агәра анига амцашоура пытк шимаз. Иблақәа инархишьылан, еиҳа иаахитит. Нас, уафак азна аатиган ижәит. Уажәааны, ианакәызаалак, ари азы асырз агьама аанахәон, аха уажәы иамамызт. Бзиа ибон Басиат асырз агьама...

Урт асқәеи асыпсақәеи азиас назаза изымшьуа амч рзатомызт, аха аамтала амч фбартәуан, апафқәа ирытатдәо икарттон. Цқьа иманшәалаз апанқәа унарпшаауан. Аеуаф ишьапы егьа акәадырртахь ихеигаларгьы, дамырбаазар ауамызт, ашыфхәа инаихьнахәон ацәқәырпа абызбааза.

Басиат илабашьа неитарсуа азхықә иаваршәны азлагарахь ихы ирхеит. Иара дгәагәо ахықә дахьықәыз, азиас ахәрашәа изаҳәозшәа иаҳауан:

«Сара сышцац сцоит...»

«Уара уаангылоит, уаангылоит, уаангылоит...»

Азлагара даназааиг аха, абжы имахаит.

Илымҳа убасҟак ицама, анаџьалбеит, аӡлагарабжыыҵәҟьа имаҳауа...

Цқьа даныпшы, азымлага шьтын. Азлагара абарбал цыџза игылан. Аиаҳәа иташьшыы иказ алакьабтдәкьа бахьан. Абарбал ацқәа ахьгақәаз ибыжькатдәаза икан. Абри ахаан игьежьхьеит ҳәа угәы иаанагомызт. Аешпапсахуеи уи аиаҳәа зыла иантәу! Азы, аеыҩҳәа аиаҳәа иткьаны абарбал ацқәа ианынарааҳалак ипыруеит. Хаз-ҳазы уажәы иубо абжькатдәарақәа зегьы ызуеит, гьежьыкны еилалоит. Алуқәагь убас. Ишпапшзоу ипырны ианыгьежьуа. Иантәо итыҿҳа, игьежьны икатдоу ҳаҳә џьаџьак ахьубац икоуп.

Басиат азлагара дныфналт. Азлагарахьча ихгьы ицатцагьы фыц иқөыршә исаны, иахыхны агәрафы ишьтаз алу ахы дықәтәан.

Ина@сшәа икҿасоу атәартаҿ, ихы шла хьамтаза, така дышьтапшуа, илабашьа итәрәыбжьара ибжьаргылан уи иенаташәа дтәан атаҳмада Дамыркан.

- Уа мшыбзиақәа!
- Уа бзеира убааит, иҳәеит аӡлагарахьча даагәырӷьан, дагьҩеихаҵгылт, – иаҳҭахыҵәҟьаз даҳзааит ҳәа сыҟѹп...
- Бзеира убааит, бзеира убааит, дад, д@атцыззашөа иуит Дамырҟангьы.
- Шәтәақәа. Утәа, дад, Дамырҟан, сара сзы ушпагылоз. Апсшәақәа ааибырҳәеит.

- Ари алу иатцалазеи?
- Ифызит, Басиат, ифызит! ихәеит азлагарахьча.

- Нас акәара убасћак ицәгьахама?
- Сара салагар, сацәшәоит, жәларык рхәы злаго алу дузза... Ани акәараç иҳазҭаз сымч ақәхон аха...
 - Ауаа нтцәама... Изкәо мачхәума?
- Зегьы рыпшқәа цқьа игәзаны илаганы ироурц ауп иртаху, уаҳа иара аӡлагара акы атахуп ҳәа аӡәгьы дыҟаӡам. Дигәа иҟынӡа сцап, алугьы иаб иҟатцамтоуп, игәы ақәкны икәап сҳәан... Дыҟаӡамызт. Ана еизарак ҟалан, ари амчыбжьык ҳаӡлагарагь ҳауаагь үи иагеит...
- –Уи икәон ибзиан, иҳәеит Басиаттыы, зымҩакырахы алу днықәтәан, дабацеи зуҳәа?
 - Аџыр изкны иахьа имеизо...
 - Аа, ус акәхап...
- Иара Аџыр изы Саса абра хә-путк апш ааиган, азлагара феихнардо илаганы истеит...
- Урт ирлагеит, аха ҳара иҳапсыхәоузеи? ихы қәаџқәаџуа ишьтыхшәа азлагарахьча днаихәапшит Дамырҟан. Уи даара дажәхьан, шәахшәа дҟәашза дтәан. Иблақәа ажьаза рхылахьан, алагырз рывтажжы.
- Сара ишпаћастари? инапқәа роура шаћароу дирбошәа иааитшихит азлагарахьча, Саса дзеипшроу узымдыруеи, асса-мысса ҳлагап, хә-путк алагаанза ауаа зыпшуам сҳәеит, аха имуит... Убри зегьы лаганы иаатигаанза абра дахажьын.
- Ҳаи, афућаражә... иҳәеит Дамырҟан ихы иҳәыжьны дахьтәаз.

Басиат инапы алу агәышта хаххала иахьышьтаз иомқәишьит.

– Ҟох, – иааџьеишьеит уи, – зында ифызхьазаап, иалагазгьы злалагазеи?..

- Басиат уара?.. иҳәеит аӡлагарахьча дагьҩагылахт.
- Сара уҳәарас истахузеи, иҳәеит Басиат, аха снапы мыжда иалалаз сыздырам, аматцә сзышьтых-уам... Иахьа аҩны игәастон, ажьаҳәа апсынгьыри исзақәмыршәакәа исымпытдыҩрит...
- Адша, адша, ибжьы хьыр-вырза даацаажаеит Дамыркан, сара уаха шаанза сшыбырџьеиуа аашоит... Сыбафка тнарфааит... Сеиланаклап, сеитеиланаклап...
- Уи мацарагь акәындаз... даақәыпсычҳаит Басиат. Дамырҟан иблацәа ҟапшьӡа инапы нархишьылан, ччапшьшәа акы ихы-иҿы иаақәлеит.
 - Ухара шпакоу, уфба шпакоу, Басиат?...
 - Сыфба хпахеижьтеи, дад...
- Ушьыжь шпакоу? иеыргызмалны ибжьы тахәае дааччеит Дамыркан.
- Сышьыжьи сареи ҳаилгеижьтеи акраатуеит... иҳәеит Басиатгьы уи еипш азтаара игәампҳацәакәа.
- Убри ауп иухәаша. Ауафы данажәлак апшагыы дакуеит, икоу зегьы ихьуеит. Сара сажәижьтеи акыр туан, аха уаргыы уажәуа уалагазаап, дад, Басиат, иҳәеит Дамыркан, ихгыы уаҳа изнымкылакәа ифеикәижьхит.
- Смажәыкәа... Иахьатәиу џьушьома сара, дад, Дамыркан!
- Иахьатәиу-ба? Иабихәа, уара рыцҳа иухытцуазеи... Уара уаниз, сара пҳәысеибгак слыҿцаауан, лышьтахь сышьтан... Ахысыбжь анга, угылан уаргьы ухысроуп ҳәа сылкит, дырҩегьых ибжьы тахәаҽӡа дааччеит Дамырҡан, бара интцәаз ҳаззымдыруа ҳадбырдыруама, ашьшьыҳәа бышьтаз сҳәан изулак деиҳәыскит...

Басиатгьы азлагарахьчагьы ааибарччеит.

- Уара уаћара схытыр, иҳәеит аӡлагарахьча, араанза зата смаара, ашта ахи атыхәеи сзеимдарым... Уажәыгь хар умазам, Дамырћан.
- Сара уажәыгь а•акала сыказаарын, апста сытганы абрахь азаҩахь саарымгар... Ауаҩы знык данажәлак, ииҳәо иахатігылошәа картіоит, аха иртаху иларыгзоит, дыхәмаргахоит...
- Хар умазам, Дамыркан... Упхацәа, упацәа, уматацәа уеитдаффы. Ее, дад, ауафы бзиа даныкоу издырзом...
- Ааи шьта... Импсгэышьааит... Сара стэы кастошэа сана у, сыпсы штоу алаздыруеит. «Шьоук ран данажэ ашы лдыррашэон ҳәа, узышьтоузеи, уабацои, избо рызгыы пхашьароуп» рҳәоит, аха аӡлагаракынзагь саауеит. Илагоу илагаму адырра рыстоит, сара исызгом аха... Абас, итымшәац макьана, абри ауп...
- Иҳазхоит, Дамырҟан, адунеи ҳара аҩы ыжәны иҳартоз џьушьома... Ианаамтоу, ишахәтоу апсрагьы насыпуп, иҳәеит Басиат.
- Ауафы егьа ћаитцаргьы, харшьынак анышә афы дымнеикәа хәарта имам... иҳәеит аӡлагарахьча, дгылан днеи-феиуа алу дахәапшуа, нас илагамкәа ишьтаз аатцәақәа, аҳатақәа дрыхәапшуа, сыршьит мшәан, арт ауаа зында сдырцәажәарц ићадам...

X

– Ауафы данычкөыну... – дафын Дамырћан ихы иқөыжьны. Басиат илахь еиқөышьшьы уи дизызырфуан. Азлагарахьча уажөшьта урт ацөажөарақөагьы

илазомызт, илу кразгаза иахькажьыз дахрапшуан, дгылон, дтрон.

– Ауафы данычкәыну, – даеын Дамыркан, – ипсы цәгьоуп, апстазаарагь бзиа ибоит, амалгы итахуп, абзиабарагь итахуп. Нас иуафыбжарахь днеиуеит, еиҳа деиқәтәоит. Ма инапы злаку аус азы дыкоуп, уи ихы ақәитцоит, ма итаацәа, ипҳәыс, ихәычқәа бзиа ибоит, уи ала дыкоуп, ипсы тоуп... Насып нагза ыказам, аха дарбанзаалак убри дшашьтоу дашьтоуп... Ауафы дажәуеит. Дзышьтақәаз реиҳарак алфеипш инықәба ицоит. Ипсы ахьтоу мацара деигәыртьо далагоит. Знык иадамзаргы адунеи анықәпшра, қәыпсычҳарак – иара изы акыр иапсахоит. Ажәакала, апстазаара иахынҳалақәоу зегыы анаамышәшәа акәзаап ауаф насыпс ҳәа изшоугы – ипсы ахьтоу! Абас, дад, абас...

Басиат уи ихы изышьтны дизызырфуан.

Иара зынзаск игәы иаанагомызт ус. Уи ииҳәақәаз ахьиашоугьы ыкоуп. Иара имцахаара цсыр ҳәа акәын дзыцәшәоз... Убри акәын нырцәи-аарцәи рыбжьара дықәкны дызкыз... Аха Дамыркан имоу зегьы имазар иара дышцакаларыз? Агәакра ауаҩы дагьашьуеит, аха дагьҳаранакуеит...

- Ааи сышцатәоу, деиханы илабашьа иеантаны доагылт Басиат, стәашьа сыңсышьоуп.
- Сара исыпсыхооузеи, зыпш лагам зегьы анеиза, азлагара саахырцеит, егьсықонагоуп, даагьатцоыгьатцоит азлагарахьча, ахосақоа роуп сзыцошоо акоымзар, ахацоа роы аус сымандаз, шохатқы сымцоз.
- Дигәа дызбозар... Ма иазҳәаша аӡәы дсымпыхьашәозар, уеизгьы-уеизгьы ажәа иныстцоит... иҳәеит Басиат, уатҳәы ашьыжь саргьы саап, иудыруазеи уатҳәынҳа акы сеипшхар...

- Ухаткы сцеит, Басиат...
- Сара иахьа шылак џьара исыпсахыр акәхоит, асасцаа бзиақаатцакьа стоуп...
- Изустцаада? дтааит азлагарахьча, урт акыр исыхаозар хаа ихаарц итахызшаа.
- Сунар ифызеи иареи... Алашара сызнаргоит, анцәа апсынтуры ритартә.
- Сунар-ба? Уи арыцҳа уа дабаҟаз, уажәшьҳа дцахьазаргьы акәҳап...
 - Избан, дад?
- Ипхаыс...Лыхшараура фымз шагыз, иахьа ашьыжь иаалыгхан, даара уаф длыцашаарта дыкоуп рхаеит.
- Ишпа? Ҳаи, анцәа хәартак лыт, ҳаи, анцәа длыц-храаит... иааицәымыӷхеит Басиат, уи лусқәа шыҟоу умдыруеи?...
- Исымдыркәа... Ахшара дызбоуам, быңсы еиқәбырхарц бтахызар беырбга ҳәа ларҳәан, аха лара аңсраҩынтдәарадагь илымуит. Лхатца хымз шыбжьазгьы Аҟәа дышьтеитцар итахын, аха лара агәра лымгеит, лхәыңы акы изырур ҳәа дшәон...
 - Уажәы дыргарауазеи, анаџьалбеит!
 - Уажәшьта уафы дизыртцысуам, рҳәеит...
- Иа, анцөа, улыхө! Ҵеицөа бзиақөак роуп, урт зтахым ҳәа уаҩ дыҟам, жәлар рҳақ акры амчзар илыхәааит...

Басиат иаҳаз зегьы ааиханарштит.

Дамыркан фымт ус дтаан ихышла иқаыжыны, ирҳаоз иаҳауазу имаҳауазу узеилмырго. Басиат дандаықала, иаргыы деихо доагылан ифынеихеит.

Урт андәылт, пытрак *қ*ымт ицон игәагәо, инка-хәыцуа, рлабашьақәа нарытцшьуа.

- Ҳапхьа махэеиаа ҟаларц иҟам... Изакэ пхарра баапсузеи... Уажэааны шамаха ас избахьадаз. Сара схаан знык-фынтэ ракэхап ас ианыћалахьоу... Аҳэасажэҳэа неилык-феилыкны ашэт ылыргеит...
- Пхынчкөын, ихәеит Басиат аеакы дазхөыцуа, ас уажөадагь икалақөахьеит, итцегь инаскьаргьы алшоит. Ихөартам, ҳөара ақәума, амахәеиаазгьы, ауаа рызгьы... Чмазарас икоу зегьы рыпсы танатоит.
- - Ҽааны уҳәоу, Дамырҟан?..
 - Уи акрыбжьоу џьушьома, иахьеипш иааиуеит...

Пытрак еицәажәомызт, афыџьагьы еихо ацара иафын. Афыџьагьы уажәы-уажәы иахәапшуан нахьхьи амарда ашьапафы икажьыз ахаҳә ду. Убраанза ҳнеины ҳапсы анбаҳшьо ҳәа. Нас афа хаҳәық, ҵлак амтца рхы ақәкны, убрахь ҳазнеиуазар ҳәа еихо... Нас еиҳа иааигәоу атдла амтца, нас – шьафақәак ҟатцаны, рлабашьақәа рыфрынтца иаангылоит, еергь-еергьҳәа рыпсы еивго.

Басиат, Дамырҟан даницыртц, избеит егьа игхаргьы ахәышәтәырта аҟынза дылбаарц. Сунар ицҳәыс дшыkoy еиликаарц. Игәгьы ееимызт, днаскьацыпҳьаза еиҳа-еиҳа дакуан.

Анаџьалбеит, лыпхала дзеилгондаз... Мыцхәы бзиақәак роуп. Анцәа игәарпханы иишаз... Ишпагәеимтари нас... Аккара дытісны хьзы змамыз акәара данынхықагылоз зынза дакын, ипсы изеивымго даныкала, деихеигәо днатәеит.

Архахь акәара даара уахәампшыкәа апсы штоугыы узгаатомызт. Ана-ара алакьаб рхышышыла азыжықаа татаан. Азыжықаа еимаздоз аз-ныкаақаа цәкычза икан. Абас акаын апсы штаз. Афада, алагыарақаа ирықасны иахылбаауаз, ма, «апынта итацаажаошаа» бжыык ахан. Арахь зынза идагаан.

Амшцэгьақәа раан итнажаауаз азыжьқәа, аарфарақәа раан егьа имқәацошәа иказаргыы, зынза изызмаххомызт. Уаф илапш иазгәамто иныктоз азы еиқәнархон.

Басиат иапхьа итатәаз азыжь аеы, азхыгьежьылақаа дангаарта, ихыгьежьыло иалагеит. Алакьаб дыртцысит, азы агьежьқаа хыртцеит. Азхыгьежьылақаа еикашон, еикашон. Ианыццаклак, агьежьымфа ишьтырхыз еиха итбаартауан. Егьа игьежьыргыы иара иеы имиаскаа изцомызт. Игьежьуан, игьежьуан, ашьацмартаақаа реипш ихьанта-хьантаза, зымфа ззымпсахзоз азхыгьежьылақаа...

Басиат илахат гьежьуа ианалага, урт рыхаапшра дакарытны акраамта ус дтаан. Нас деиханы, икаартаракара аффа рылго доагылт. Доагылт, аха ионыка ихы имырхар ада псыхаа шыкамыз ибеит. Дхынханы амоаду дазкылсырц ифынеихеит.

Дкаҳаргьы џьара аӡәы дибап...

Аккара дылсырц акагь игымкәа, акыгәбыжьқәа иаҳаит. Уи шьоукгьы рыбжьқәа алҩны игон... Аккара даннылшәа, ҩбака геқтар адгьыл еизада иқәыз агәҭаныҵәкьа шьоукы аҩны аргылара ишаҿыз ибеит.

Басиат аҳаҷаҳәа иааигәалашәеит арт зустцәаз. Абра иахьа уажәраанза «Хыгә иқьапта» ҳәа иашьтан.

Хыгә аибашьра ианналагазтдәкьа, аколнхара машьына дақәтәан. УИ... Басиат адунеиаҿ зегь реиҳа ицәымӷыз ауаҩи иареи Агантә ишаауаз рмашьына хышәтын, Хыгә дтахеит, егьи ишьапы хтдәаны дынҳеит... Иахьа уажәраанҳагьы агәра ргом убри итаҳашьеи амашьына аҳышәтшьеи...

Хыгә ипҳәыс лҳәычы усҟан дсабины дылкын, длыма лҳаацәа рахь дцагәышьеит. Уажәы уи дарпысхеит, дааны иаб иқьапҳа апсы ҳеитҳоит. Абыржәшьҳарнахыс иахытҳуеит уи, «Хыгә иҳынҳара» ҳәа ахьӡҳоит...

Басиат ари иаҳаижьтеи акраатцуан, дааины ирыдиныҳаалар итахын, аха игаамбзиара игатакқаа зегьы ирнахон, агаырҩа акаын иааскьанатауаз.

Хыгә инхарта даара нхарта бзиан, ипшзаран, адгьыл апсы алан. Иара Басиат икнеипш ихаракырамызт, аха афзыбжьараа рзы есышьыжь амра «зыхшоз» ашьхақ акказа ур фапшуан.

Ауастацәа пшь фыкы кан. Уртзегьы е и кара-е и караны, зын за и чк әын цәан макьана. Иара изыздыргылозгьы д кат като, «мах ә та» и мазам к ә а из қауан.

Басиат урт данырзааигәаха, аусура иааҟәытіт.

- Уа бзиа жәуит, дадраа!..
- Бзиара убааит, уааины арахь утәа, Басиат.
- Стәом, дад... Стәом, ухатқкы сцеит.
- Нас абри атıәца ҳзынкыл, иҟалозар, иҳәеит Хыгә ипа.

Цәыцак азна афы пхеипхеиуа иааган ифеилыркит итдәрышкәаза уа ирыдгылаз азгаб. Уи рхәы аалгазар акәхап. Лара Басиатгыы дидыруан. Абра ааигәаза инхон. Хыгә ипеи уи лашьеи еифызцәан. Афны ҳаргылоит ҳәа иафызгыы, уи ифызцәа ракәын, уааҳәра руан.

– Иа анцәа умшитәааит, дад, – иҳәеит Басиат, инапы тыстысуа атҳәца кны дахыгылаз, – уаҳәыкызтәыз ушәикитәааит. Апстазаараҳы ацәгьа абзиагьы маҷзам... Анкьа зны уани уаби рымца ахы ахьеифаркыз, алфата ахьфарышьтыз, еита рымцахаара апсы тоутеит, дад, анцаа упсынтры каитааит! Уара уажөшьтарнахыс зыша аауртуа афны ацагьара акаыблааны, абзиарақа ирфархасыртан, анцаа дақаныҳааит! Уфны аша анааурт афны инаркны, адунеи зегь фнапшуа икоутеит, адунеи зегь алоурхаит. Асынтаи мфакоуп игоу, аха мфа рацаа арахь ихахоит. Агаыргыараз убарт амфақара ршьапы андыргылааит, уфны зхы ақакны идаықало зегь...

- Итабуп, итабуп...
- Капа! Еитаизтатәа!

Капа дтартаруа леаалхеит. Зныккьара ада атахзам, атаца лнапсыргаытца иқагылоуп итаны. Акы иазеиқаымкуаз аччаю, махаи-тыси еиқаызмыртаоз ашаахааю, акаашаю иахьа мыцха лееиқаырпшыыхаа дшыказ гаеитеит Басиатгыы. Данцаажаозгы, акы аныкалтозгы, али-пси рыбжыара, уи «махата» змазамкаа изызхаз ачкаын лылапш неихылгон. Амацаыс еимкьареипш рылапшқаа ааиқашаон, иааикаыргон... Апхашыараз зегыы ххы рылахархауеит хаа иасын акаымзар, рацаазакгыы аза дырбо, аза драхауа икамызт.

– Уаҳа зжәуам, сбаба! – иҳәеит Басиаҭ. Уи еергьҳәа акәын дышгылаз. Капа дыпҳашьо Басиат днаихәаччан, «махәта» змамыз илапш аӡәы илцәигар ҳәа дшәазшәа, иаразнак уаҳь дыпшит.

Басиат, деихо ачкәынцәа днарпыртын, зыргылара иарыз афны днакәша-аакәшан игәеитеит. Уи метрак акара бетонла ишьтыхын, амакагьы ахартаны, ауасхырқаагьы ықаыртахьан. Амзаша-ффы рылкьо, имазеины ишьтан агыдра злафаргашагь, ахафа злырхшагь аматааха.

Басиат еита иныҳәа-ныпҳъаны иҿынеихеит, даргьы агәырқьҳәа рус напы адыркит. Акыр шықәса иҿаҳаха,

ақәа иарбаазауа, амра иабылуа ишьтаз ақьапта, атьефатьефхәа аихашьтыбжь ықәыфуан. Аг-афы аҳәо еита-калахт ақьапта. Пытрак ашьтахь ақәа леиуазаргы, асы леиуазаргы ибахтцәаза инхоит ахәыштаара, иахьчаларц рымца. Ишапшапуа ахәыштаара илоу, мыч ду змоу уи ассир...

Басиат уажәраанда ихәда еимаҳәахны ишыҟаз, уажәы иеизнымкылакәа ихараданы џьара итдәахыз илагырдҳәа аеырҳәа рҿаархеит. Имаӷрала иблақәа аатирыцҳьаан, аккара дытдалаанда, аҩны зыргылоз рахь дыпшит.

Ачкәынцәа зегьы хҩаха рымамкәа акака иреын.

Ақьапта, агацәа рыла ихтраз, ауацәа рыла еита зшьапы иқәгылаз, зымца ахы еи еазкыз, улаша, упха... Зықьнашықәса уеитдафы указ... Имыцәааит умцахә. Ахи атыхәеи амцоуп, амцоуп! Амцоуп ахи атыхәеи... Алфатра хәхәаза ажәфан ахь изырхо, абригь-абригь афната ажәфан ду атдака егьырт зегьы рылымкаа ишқьаптам, апсы штоу зҳәо... Амцахаара.

ШЬЫБЖЬОН

10

Уи аахыс митәыкгы туам. Дигәа ашкол данталататакы зында дхаычын. Ускантакы, абри данфеидаслак абас дгаылфрны, адауапшь еипш изхап хаа уаф игаы иаанагарта дыкамызт. Афизкультура аурокқа раан зегыы рханы дгылан УИ, иара – зегыы ртыхаан.

«Акы!» – Дигәа абыржәы иаҳауазшәа дыҟоуп, уи цасҳәа датаҳәҳәа ибжьы ширгоз. Итарыхәтдәаӡа, аҟамч

аптцатцеицш, апћацахоа ахауа иалатћоацуан. Рыклассае усћан фажоиазофы тоан. Дигоа зегьы дреитцбын, дагьреитцан. Дагьфажоиазофын. Апхьазара иара иеы ианааилак, «фажоиак» ихоон уи, ибжыы нытцакны.

Ускангьы дыпхашьон, убри деахраны даман. Дыпхашьон, избанзар ани апхьа игылаз цас ишихроз зегьы ирдыруан. Аха уи артцафы данирехралак, егьыртгы иацлабны ркырккра пыртцоон. Ишырдыруаз дырфегьых ас аныкартцалак, Дигра дахьгылаз дыпхашьаны апсра изаауан.

- Убжьы рга, убжьы рду! диқәцәҟьон артцафы.
- Qажәиак! рапхьа атқкыс ибжьы неихеитәуан, аха уи аздырхомызт.
- Убжьы рду ҳәа уасымҳәеи, уара уҿы акыма?! ашырҳәа иара иахь иҿааихон артцафы, уҿы еилга!

Дигәа уи илымҳа икырҳәа дшәаны, и@лымҳакгьы и@напык рыла иааимлагәа, ишимчыз ибжьы наиргон. «Фажәиак!» Уи зыбжьу иара иакәҳамшәа акәын ишибоз.

Ашәа ҳәо атҳла ушықәтәоу, узықәтәоу амахә утҳақтаан, иаалырҟьан уҳәҳәар иаҩызан.

Зегьы акыркырхәа иааибарччон.

– Очко! – ибжьы тарыхәтцәаза инахиҳәалон аханы игылаз. Зегьы еитаибарччахуан.

«Сара сатцкыс еиҳабацәами, сара исымбо акы рбозар акәхап, сара исзымдыруа акы рдыруазар акәхап. Аччарагь азин рымоуп, иззыччогьы рдыруеит», – игәы иаанагон, дыпҳашьаны ихы ахьигара изымдыруа дахьгылаз.

Чмазарак еипш ихигон Дигәа атаалым аурокқәа. Абас анихьлак, акраамта игәы ихьухьууа итан, ихаштуамызт. Убри азы акәхап, иара аспорт днахәапш-

нык дызнымхоз. Ашьтахь-ашьтахь, уи имчи-икыбафи зеипшрахаз ала, ихьз рхәартә алшарақаа иоур калон...

«Очко!» – уажәыгь игәы иқәыҩуеит уи ажәа. Ускан ари захьзыз издырамызт Дигәа. Иара иччоз реиҳараҩыкгьы ирзымдыруазар акәҳарын, аҳа изҳәоз, изахьзу мацара акәым, ускан амацасрагь идыруан.

Дигәа усҟан акәым, иара уажәыгь уаҩтас амаца дзасуам... Адырраз идыруеит, аха иатаргалақ әо анибалак, дааилышшаны иидыруагь ихаштуеит. Уимоу, еигәыдырто анардт ә къа дзасуам.

Иудыруазар цәгьазам, ацәгьеи абзиеи аҿы ауаа ахьааидтәало урыланархәуеит. Цьара матцык ууазаргы, аха анаауоуа, ихәмаруагы рыхәапшшьа уақәшәо, арахь ҟатцатәы умамкәа, ухашәалашәа уаанхоит. Усҟан зегы уара иухәапшуашәа убо уалагоит. Апхашьара мыжда шәыблак ахоуп, акы анаақәаца игәанатоит.

Аха ахәмарра, хәмарратцас иҟазароуп. Гәанылагь еиқәпарак еипш иухумгозароуп. Мап, мап, уи урт иибахьоу ахәмарцәа дрыматәам...

«Очко!» — илымҳа ату-туҳәа итаҩуеит уажәыгь уи абжьы. Дигәа УИ дихьӡеит хы-класск рҿы дыштәаз. Хышықәса роума инеипынкылан класск аҿы дахахон. Цьара маҷӡак ихы дзахәо дыҟазар, уи акы аҿы днаргон, дахадырхомызт иаб иаҳатыр аҟнытә, аха изакәызаалак акы стоит ҳәа игәы итамызт... Иагьизтататәкьомызт. Ус рееиҿажьны, ашкол далымцакәа дааргон.

Дигәа итәыз ашкол ашта данынтала, УИ зегьы дрылтыны иара иахь иçааихеит.

Изаазеи, мшәан, аскак ианбеи фархасыр таз дара... Шық әсы накьак реы еизырханы ианымеиц әаж әозыкан. Егьаџьара еиқ әшәаргы, димбазозш әа дивсуан.

Дигәа ианакәызаалак уаф диагазомызт. Ус тасыс иман. Аха ашкол еицтанатды, иара ибла ишабоз УИ убриакара амацқарара ныкәигеит, «Каитан Тамагә ашәа аниҳәо, сара сыпҳашьоит» зҳәаз иеипш, иара Дигәа иакәын уи гәнызгоз. Диеисуамызт, диақәпомызт, аха ус икоу ауафы дзынеиҿапшуамызт.

- Бзиала уаабеит! иҳәеит уи инапы рххо.
- Бзиа убааит, Заур! икьакьаза, ихәхәаза иказ уи инапы аанкылан иааиргәгәеит Дигәа.
 - Ушпаћоу, Дигәа?
 - Сыћоуп ус...

Иахьа амашьына ихы тырхәҳәаны даныпшуаз димбазозшәа ҟаитцеит, уажәы дхьаҳәны дызҿу закәызеи, мшәан...

- Иахьа ҳаҷкәынра ааҳгәалаҳаршәароуп, Дигәа, иҳәеит уи ибжьы ҵарыхәҵәаӡа, аизара иалагаанӡа ҳәмаррақәак ҟаҳҵап ҳәа ауп... Ана еизаны иахьгылоу умбои, убрахь унеи!
 - Рушьни дыћазами... Дмаазеи?
- Ани ара даауа дыкоума... Афнынза данызнеи, уинахыс ашәи-тышәи дузнагом... иҳәеит, нас, Дигәа дааныжыны, диашахәҵәаза иныкәашәа даҵаеырбо, ауаа рыжәпарахь дналалт.

Еицәажәеит, аха рылахь еитцыхны изеихәампшдеит. Дигәа днеит урт еизаны игылаз рахь. Ара иара ашкол ицалгақәаз азәык-фыџьак ракәын иказ. Егьырт рахь изымдырқәозгьы рацәафын. Икан иара иқәлацәаз, икан зарпысымта итагылақәаз, инахыҳәҳәахьазгьы. Азӷабцәа рахьгьы убас.

Таалымкатара аурок аан еипш еицрыхәхәа агылара иа-еын. Диг-аагыы днарылапш-аарылапшит, агәтахыы цьара дгылар итахын, аха иара иак-ым, иакаразгыы уаф дыкамызт. Днеины зегыы рханы дфагылт. Инеи-

хәапшқәеит, иначча-ааччақәеит, аха уи иаха рымамызт цқьа, зегьы акы иазыпшын.

Ус, апатрет еипш деилаҳәа-еилаца, ауаа дрылсны урт рахь иҿааихеит Аџыр. Дааиуан дмыццакҳакәа.

Џъара ишъапгъы ааиласуаме! Дигәа иакәзар ариакарафык шихәапшуа идыруазар, уажәшъта ишъацәхыпқәа зегьы хижәжәахьазаарын. Аџыр иахьихәапшуа еиҳагьы ихы ирееиуеит.

Дааины даагылт рапхьа. Даапышәырччеит.

- Уа, мшыбзиақәа, дадраа! акаф аатиргеит уи.
- Уа, бзеира жәбааит... Жәбааит... Жәбааит... еинѣьа-еиныруа инарылсит. Абахә ианыҩуашәа... Ачараҿ рапҳьа ирылартдаз атдәцеипш.
 - Акы! ихәеит Дигәа ибжьы рмачны.
- Убжьы ҳаракы, убжьы рду! ҿааитит Аџыр. Аҟырҟыр дырган, аччара цәҳәырда, ащәцаҳәа, аҩбатәи анапы еидш инарылсит еицрыхәхәа игылаз зегьы.
- Акы! иҳәеит Дигәа ибжьы ныҳганы, ишьагьы шуа, иӡамҩақәа ҳыблаауа инарҿыст.

«Фба». «Хҳа». «Ҳшьба. «Хәба» – аҳәызбахәмарра аныҟарҳо еиҳш, игылаз рыбжьҳәа тар-таруа Аџыр иаҳхьа иҳакшозшәа ибон Дигәа.

Ус ишиаҳауаз аӡәы «фажәиак» ҳәа ибжьы геит. Иаразнак уахь днапшит Дигәа. Уи диздырамызт, шәагаала ишаанагара иказ, ашлац злашәахьаз азәы иакәын. Кьаҳ-матәала деилаҳәан. Зынза интерес имазамкәа, ауаа ркынтә ҳәа акәын дышгылаз. Уи, даҳа убриакарафык инафс игылан. Иҳәашьа иаҳыччар, дагьҳьампшыр каларын. Дигәа илапш иааташәан иҳаҳы инхеит уи ипшышьа. Ари ацутеи еибагозаргы усыс имамкәа. Уи зынза игәаламшәозар акәҳап иҳәычра. Иахьа дыззаазгыы, иҳәычра, игәалашәара, ифызцәа раҳатыр акынтә акәзам. Аџыр еицырдыруа уафуп... Ауаа аауан, иаргыы дааит.

Ауафы ианакәызаалак ихала ихәычра изшьзом... Днаскьаганы харантәи ихы дзахәапшраҳа. Уи ихәычра аеазәы иркьацуеит, иара изтәу ихата изгәамтазакәа, апсыз амгәацәа мыркьазакәа, азсага-рчқәа анаграпыреуеипш...

X

Ипхьазонаты, Дигәа зегьы рханза дахьгылаз игәы иқәы фуан абжық әа – игәа фаза, итарых әт әаза, итатаза, ихааза... Икан зегьы ирылкыны игоз – аихазабжық әа, аб фабжық әа, ам еыбжық әа...

Дигәа дгылан дзырҩуан. Уи илымҳа аҟынҙа иааҩуан ана-ара еилургартә ишрылыҩуаз ианҳәыҷызтәи угәалазыршәоз абжьҳәа. Аиҳараҩык рыбжьҳәа уи иацәыҳаран, аеа дунеик, аеа пстазаарак иатәын, уаҳь иианагаҙаҳьан.

Ипхьазо ишнеиуаз, атыхааншаа цьара иахаит аза ибжьы. Дагьаатрысит. Даныхаычызтаи ибжьы акаушаа ибеит. Деитанапшит, уи анкьа зны зегьы ртыхаан идыргылоз ачкаын хаычы, даан уажаыгь дахьгылац дышгылоу ибарц итахызшаа. Аха уи зыбжьыз дизгамтеит. Еицрыхахаа игылаз рахь итаы-ипха иказ рымгаацаакаа ракаын иибоз. Урт дызрывпшуамызт. Апшра дшаан Шьыта илапш налықашаеит. Зныказ игаы нтыпсааит, аха нас драхатза, ихы игаы ақаыбзиан даакалеит. Данааизгы зегь рапхыа иипшаарц иитахыз уи лакаын, имазеит акаымзар.

ШБЫТА! Ари еипш ахьз ссир ианакәызаалак имаҳацызт уи. Уажәы еиҳагьы еиликааит ус шакәыз. Шьыта иара изы ихьзымызт. Уи – дунеин. Ихы-игәы аҳәыбзиан, игәы раҳатны, игәы изырхьуа, дзырпҳашьо

амрирақәа дырцәыхьчан, илахь еитцыхны днапшы-аапшыртә дказтіо.

Уажәыгь, уи дааигәаны ара џьара дшыказ аниба, ихы доахан, ирыкәшан игылаз ауаагьы цқьа даарыхәапшит. Рапхьашәа таҳмадцәақәак рлабашьақәа рытаргәан игылан. Урт егьыччомызт, рылахыгы еиқәымызт, ус ипшуан. Икалап, уажәы аеаџьара иказтгы. Азәызатрык, қәралагь макьана иаоцамыз ауаоапшь пшза Џьарма, дтаи-таууа, иразынпсараха иказ имака акәынақәа ахыхьа рыхго, икаымжә зырз датаеырбо, урт днарылтын, арахь дааскьаны дгылан.

Урт рна@с Дигәа изымдыруаз уаа еилаҳәаҳәак рых ҳатыр аҳәтҳан ипышәырччон. Наҟ ауаа рацәа@ын. Хәы-ци-дуи еидтҳәатҳәалан, еихеигәо, зегьы абрахь аапшра иашьтан.

– Уажәшьта шәеимпы, иахьак аурок намыгзакәа шәсышьтуеит! – иҳәеит Аџыр дааччан. Нас дмыццакуа, иблақәа ларҟәны, ишьапы акы адибалазшәа пытрак ус дгылан. Даргьы ус игылан. Атыхәтәан, Аџыр ирласны даахьаҳәын, иныҟәашәа иацымтцо-иагмырхо, рханы игылаз Дигәа днаивсны дцеит. Игылазгьы зрахәыц птдәаз аимхәыц еипш иааилаффит.

– Шәааи, «Ахпатәи дхашәалоуп» ҳахәмарып! – иҳәеит Заур ибжьы тҳарыхәтҳәаӡа.

Аҿарацәаалҵит,егьыртнаскьа-ааскьануртирыхәадшуа инагыла-аагылақәеит. Амаҟа зыблуз иақәҵан изымӷаз азәы иааимӷихын, еикәшаны иаагылт. Дигәа ицшааит Шьыта дахьгылаз ианааиқәшәа иаразнак абра днеирц.

Амаћа зкыз Заур иакәын, ихашәалаз дыпҳәызбан. Рацәакгьы тууамызт лара ашкол далгеижьтеи. Ақалақь акынтә дааны Афзыбжьара уартанык даагылан, ашкол дталт. Ирҳәон лаб ҳатыр зҳәыз аӡә иоуп, ицәа пылеуа даналага аҳытахь «ахгара» лыҳәыртцеит ҳәа. Уи еснагь ашәтыц еипш лееилаҳәан акәын ашкол аҿы дшаауаз, иахьа илшәыз уатцәы илшәымызт... Абас деилаҳәа-еилаца, зтафы матәа харӡааҳәа зшәыз лфызцәа аӡғабцәа данынрылагылалақ, ихьшәашәаза, ируа-ирҳәо иаҳәымшәо мазак рҳәоны лара илаҳар ҳәа ишәозшәа иааҡалон. Лара лакәзар, лҡазшьа мыцҳәы ибзиан, еснагь афызцәа дрышьтан, зегьы дырҡәын-цаблон, зегьы рыкәа дталон. Аха ашкол далгаанзагь, афыза бзиатцәкьа длымамызт...

Абар, уажәы леипка тшәа дамышьтуа, рыкәшара даҿуп уи. Заур дмыццакзакәа, имака еифыреа, инапы иахаргьежьуа длышьтоуп. Лара даара дыфыр лтахуп, аха леипка дашьтуам... Арахь лшьаттатәқәа... Уи шәагаала рацәак дыкамызт акнытә еснагь зышьхәа ҳаракыз ашьатта ныкәылгон. Знык дакәшеит, аха цьаргы дымгылт. Амака лгар лтахызар акәхарын, аха арахь Заургы длымдыруаз, дицәшәон.

Дигәа уи еснагь даара ҳатыр лықәитіон. Лара мыц-хәгьы дқьиан, аха шаҟаҟалалак леилаҳәашьала зегьы дахьрылыпшуаз аҟнытә лыгәра рызгомызт, цас иҟалтіозшәа днарбон. Уи ианакәызаалак ишакәым цкәынак дицныҟәо, диацәажәо уаҩы имбацызт, аха уеизгьы азӷаб ласы ҳәа илышьтан.

Ус, џьара дымгылошәа аниба, диашахәтдәаза адыхҳәа дналышьтапалт Заур.

– Марица, бы@!

- Быҩ акәымзар, сбысуеит! ибжьы ҵарыхәҵәаза иналықәиргеит Заур.
- Усыс... лҳәеит ларгьы. Аха усгьы дышзахәоз деиханы дцон.

Афзыбжара абаа хыееырақәа реы итагылан шәтытала дук, Дигәагь дахаанын уи. Ес-аапынра икашккараза иақәҳауан ашәт. Апхынра акыр инаскъаанзагь, уахьцалак улапш иташәо игылан иара быбышза. Аха наџьнатә аахыс убри атдла шәиуеит, шәтык еызхызгыы итыхәтәа бзиахом ҳәа азырҳәон. Дигәа игәалашәоит ианхәычҳәаз, уи анышәтлак, рыблақәа шырзакәымгоз. Убаскак иссирын. Аха иазырҳәахьоу анааргәалашәалак, ихьампшзакәа ахәацаҳәа реынархон. Убас есышықәса ишәтны, иниасны ицон. Ашьтахь, иажәны акәу, ус излагылаз ахаҳәра афатә амтцәоу, иныхфаа ицеит. Ари апҳәызба дибацыпҳъаза убри атдла ааигәалашәон Дигәа.

Уажәы лара уаҳа лыламкәа данаапса, дышнеиуаз даангылт.

- Усыс! лҳәеит уи, Заур иахь даахьаҳәны.
- Бы@!
- Усыс!

Апћацаҳәа ашәақъткьареипш игеит амакабжыы. «Ауу» – ааилдыргеит игылазгыы. Дырфегыых аеыпсахха лымтакәа длысит. Дигәа изааигәазан урт ахьеибарххоз. Ибон уи лылабжышқәа фхаддылан лыбла ишынхгылаз, аха усгыы сыччоит ҳәа даҿын. Заур икаиршәыз амака аашьтылхын, аха дызмыфт, убаскак лжыы лцаны икан. Ус ныкәашәала леыналхеит. Заур рацәак дымцакәа, адыхҳәа Шьыта лапҳьа днагылт. Шьыта лышьтахь игылаз азгаб леҳаныналха, Марица уи дналыхьзаны кьац калтцозшәа амака аалкьан, длыхәаччан иналлыркит.

Амаћа згаз апҳәызба Аҩӡыбжьаратәын, аа-класск даналга, аколнхараҿ аус луан. Мышкы шә-кьылак

ачаи бры лызхомызт... Лхы шьтацалан дцон, аха дышпацоз, аеы фрареипш. Дзышьтаз ачкөынгыы длыцарар итахын, рацаак хара имгакаа дихьзан, ама-ка лкьеит. Аха иара убас иманшалан дышьтыпеит, иагьикьимырст. Уи ачкөын дкашаф бзиан. Илкьан – дыпеит, еиталкьан – деитапеит: Акашаратакьа даеын. Афырьагь ччон, иччон...

– Укәашала, укәашала! – иааибарччеит зегьы.

Уаҳагьы акы аалызмырееизакәа, амаҟа лымихын, дкәаша-кәашо длышьталан иеынеихеит. Уи ашьтахьгьы акраамта иакәшон, амаҟа ашьтыбжь гон. Шьоукы-шьоукы дырзон, дсыхәа амтазакәан иакәшон, иакәшон.

Шьытагь фынтә-хынтә раћара илықәшәеит, аха усћак леадмырхалакәа, ачеипш дҳәырҳәыруа ааигәа днагылон.

Дигәа иааигәара агылара анлықәшәалак, дыхтамкцәакәа лылапш дашьталон, аха лара дихәапшуамызт.

Ауаа рацәа ахьыкоу дыпхашьозар акәхап... Зегьы еипшым.

Уи игөы иахөон ари ахөмарра. Акыр адстазаара иаладшхьаз абарт ауаа, рхөычра дшааны, ирцөымцарц иакөшан, ирыбжьакны иркушөа ибон... Абла атадшырта рибамто.

Ус зегьы акыркырхәа ианааибарчча, даахьапшит. Дкапшьза, изамфакра кылпыпза, деимфафо дыфны дааиуан уаф шәпа-жәпак. Акрариал еипш дишьтахх дишьтан иара ипхрыс. Пхрыс аса хрычык, дхырфышрза, дтарых траза. Лхата ишимчыз тракьа дыфуан, уажрыуаж ры дхьапшны, иблакра тытіны ицозшра иеыкатаны уи дылзыпшуан.

– Иагьарааны исҳәахьазаргьы иахьа сшьа зуроуп, аеытта сымоуп, сгәы сырдароуп! – дыччо дкәалаауа уи дишьтан ипҳәыс, лыбжьы хааӡа, ачча алыжжуа.

Лхатца ипсгатәы иман дҳақь-псықьуа дшааиуаз, Дигәа игәышп къакъа ду иенавеитцәахуан еипш, лара дааиқәкьашан, икәакәа шыказ иҩкыдлыршааит.

- Дигәа иухьзеи абаақсы, сахьыршьуа умбазои?!
- Макьана уабакоу, уеитасымпыхьашаахара укоуп!– дыччон ипхаыс.
- Иааг, мшәан... Алабгьы саарханы амаћагьы бго, ус ићалома!

Аха уи дцахьан.

– Ани абанс дубоит, аха лнапы шеацоу уздырам, дхақь-псықьуа Дигәа иахь уажәы-уажәы дхьаҳәуа, «уст игәызы» иҳәарашәа, иқьышә жәпақәа тырқәацәаауа, ацәажәара даеын ашьхаазаҩ, – дахьыноухьысыз ибызбызуа иноуцралоит. Сыхәмаруашәа кастіон, аха сшәатіәкьон. Џьара зинк лоуны, лнапы сылало даныкала, цәгьароуп, ацәтәыҩа сталцалоит. Заур ацәикк иоуп уи дсықәшәартә иказтіа, – ихәда ажьеизыті әарақәа амырзакан еипш еихала-еихытіуа аччара даеын уи. Аха Дигәа алаеимтуашәа аниба, иччара-мгәа акнопка дақәыгәгәазшәа даакәытіт.

Шакакалалак, атцыхэтэан Дигэеи Заури еиқәшәеит. Афра Дигәа иқәшәеит. Сыбқаказатцас имака наркәны икны, дишьтахх и фааихеит Заур. Уи итахымызт Заур ицхәмарра. Цьара сгылап ҳәа игәы иаатеикуан, «ап-каца» аргеит ижәыфшәакьа шыказ. Еита, еита... Аеыпсахха даламыг зазакәа...

– Уас, уас, иалазартә иҟоуп! – ачча изнымкыло ибжьы гон зыпҳәыс илыцәшәоз.

Дигәа зныкыршәа даақәгьежьааит, аха Заур дтцарын, акраамта амака изимымхит. Атцыхәтәан, амака анимпыхьашәа, иааимикәыцәт. Убаскан икказа Заур иблақәа днартапшит.

Игәаӷс имоузеи уи абасҟак... Иблақәа ирҳәеит уи!..

Амаћа Дигәа ианига, Заур деитапеит дицәцарц. Дигәа ахаан ихы иадимбалацыз акы мцаны ифаисын, иблақәа ашәаҳаит. Али-пси рыбжьара уи днаихъзан, амаћа ићъеит. Ипшуазгъы, ихәмаруазгъы ааиқәтәеит. Аатынчрахеит. Дигәа ишибоз Заур дааиџъит, ипсы изтымкаауа, дыфыр дызмыфуа, дгәаар дзымгәаауа даақәхеит. Дигәа даанымгылакәа даеазнык иамха- къар, ахыпҳәа иара убра днаимтцаҳауан.

Заур ииулак ичҳан, днахыпҳыпын, амаҟа имҳра даламгакәа инаҩс игылаз аҩыџьа рапҳьа иҽааникылт. Аҳа аҳәмарра зықәшәаз апҳәызба артцәаа ааҭлырган, дырҳаны игылан ирыҳәапшуаз раҳь дыҩт.

– Быст, быст, ус ибымаз, – иҳәан, амаҟа ааирххеит ла лахь, аха уи уаҳа дҳьампшӡакәа, наҟ днарылашәкәа дцеит.

Ус, Заур ишьтахь игылаз ачкөынгы, дналтцны, ицьыба инапқөа таргьежьуа и фынеихеит. Заур ихататдекьа дзымцеит. Ивараф игылаз афыџьа рахь диаст. Уртгын наидтын, грара-пара рфынархеит. Абас зегын еимпуа мацара, Заури Дигреи ааизынхеит.

- Уст амаћа... ихәан, Дигәа Заур иахь инеирххеит.
- Сара изсутои, изтәу ит! иҳәеит уи иблақәа кам-камуа. Ипсы илалахьан.
- Унапы ахатікы сцааит, иурћамчит, ихәеит уи амаћа этәыз имгатіо, а еазнык иућьар стахын.
 - Уи иҳәеит Дигәа, хәмаршақәоуп... Хәмаршақә акәзаргьы иақәнагон!

Шьыбжьаахьан. Амрагь фежьза иахькыдыз иахмыркъацаака ипхон. Ажафан акалтқаа рахь пстхаа хаашьқаак аахылан, аеышьтыхра иаеын. Ауаа неилытц-ааилытцқәеит. Ана-ара гәып-гәыпла еидгылан еицәажәон.

Ахәыцқәа хазы иалтұны џьара ихәмаруан. Ашкол афнытұкантә иаафуан иахьа аизара ашьтахь иқәгыларан иказ ашкол хәыцқәа рашәаҳәабжь.

Заур, ани зыпҳәыс илыцәшәоз, Кәыпта ҳәа аеыҩқәа ирықәтәало аҷкәын уҳәа пытҩык Џьарма икәшан игылан. Дигәагьы уахь иҿынеихеит. Кәыпта, Дигәа дшибаз еипш, еснагь иикыз иҟамчы аптата изиацкқәа инарыхкьо дааидгылт. Зықә лакәыз ихылпарч гьежь ырнаан, дахьындәылтпак ишәыз икаба кьаҿ кьапшьшьза, дахьынеимаз – жәипшька шықәса зхытуа ахәычы иакара акәын дахьыказ. Убри азы акәын уи даныхәычыз инаркны аеыҩқәа дызрықәдыртәозгьы. Апша доутар дагон.

- Дигәа, сынтәа уара уееиқәа сутар, апхьахә асыргон! иҳәеит үи.
 - Аееиқәа уажәшьта иазгом, иажәит.
 - Ажәымтыеха ахьз асмыргоз...
- Уи ахьз иамоу иара иазхоит, иҳәеит Дигәа атцәы аламтцакәа. Иҡоу уи ауп, Кәыпта... Уи ианааз хар амамызт, уара иудыруеит, апҳьаҳәгьы агаҳьан, уаҳьаҳәапшуагьы ицәгьамызт... Уажәы ирыцҳаҳәҳа аҳәынтаа наҿаҡьаны ишапысуа збар стаҳым...
- Уара დ-еыкгьы урзышьтыхуам, акы акөым, кьакьа-кьакьа дааччеит уи. Зеипш мархоацу иаасхоаз уахоапши, уи зегьы ишонарбара шоыкоуп, инапы нархханы, нахьхьи агоара зыгора ахаршоыз амархоац инакоикит. Уи апырцокоа, атыхоа зегьы цаха капшьыла ипаны, ахомаррахь ирго азгаб хоычы леипш еикоышошоа игылан.
- Уажәраанзагь иумзар акәын, иҳәеит Дигәа, уара уеипш аеыбӷаҟаза... Еснагь ауаа ртәҳәа рыххо изумо...

– Уеыбгаћазазар, убасгьы ћаущароуп, егьысгьы, – иҳәеит уи, ићамчы апщащагьы апћаҩҳәа изиацк апынта инанићьеит.

X

Дигәа днаскьан, Заур ижәҩа инапы нықәитцан даахьеирҳәит. Заур уи инапы днахан, ижәҩахыр инықәихит, изышьтымхыртә ихьантоушәа.

- Заур, угәы иалымсааит. Уи хәмарроуп... иҳәеит Дигәа.
 - Ухәычума, уара... Ахәмарра хәмарроуп!
 - Усоуп, аха сара...

Заур уаха дхьампшзакәа Џьарма дизызыроуа даагылт.

- Сара абыржә сшубо сыкоуп, уаф илаф сааиуам, Џьарма дцәажәон деилаҳан, – аха ақәпараф азәгьы дсыхәартамызт. Абыржә сахьыжәбахьоу сааихьеит, макьана адгьыл уафы саимырбац. Уафабаашәа санырбалак, исақәпон... Реынасыдыршәылан. Иаразнак таршә аныкасталак, уи акәхон...
- Уажәы абра игылоу иаҳиааирыда? даарылапшит Заур.

Зегьы Дигәа инаихәапшит.

- Итцегь ҳанеитцаз зегьы Дигәа дҳаиааиуан, иҳәеит Заур.
- Данеитазымкәа, уажәы дкаужьып... иҳәеит арпыс назак, ҳәычык днарылтызшәа дахыгылаз.
- Уи нырҳарыла иҟоу џьушьома! иҳәеит Џьарма, икәымжә зырӡ амаӷраҳәа днарыҳа-ҩарыҳо.
 - Сара сықәпазом... Саҟәытұхьеит... иҳәеит Дигәа.

X

- Уааи, Дигәа, ҳаиҳәӆап! иҳәеит Заур.
- Сара сакънтіхьеит, Заур... аха уи игэы нханы иказар хәа дахьшоо акныты, ииура издырамызт.

Уажәыгь мап икыр, Заур игәы нханы дцар ҳәа дшәон. Иахьа иҟалаз иара ихаразшәа акәын ишипҳхьазоз.

- Шәеиқәда, дад, шәара макьана шәхәычқәоуп, ҳара атаҳмадцәагь ҳаҷкәынра ааҳгәалашәыршәап, иҳәан, игылаз днарыха-аарыхан, ақәдара атып ирмазеит Џъарма.
- Уааи, Дигәа, иҳәеит Заур дҿапҳа-ҿаччо, ҳкаҳар, ҳгылап, иҟаларызеи... Аҳәмарра ҳәмарроуп.

Ас акгьы игәы иалазамшәа иеаныҟаитда, Дигәа уаҳа мап изымкит.

Иааибакит. Дигәа иеыриашазан, уи иеиитеит. Заур дахьынзазфеиуаз, арытәеипш инапқәа ааипигалан, Дигәа ибгазара дналапсны икит. Аха ианааибарххақаа, инапқәа акы иакзамкәа иааимышәшәеит. Дигәагьы уи атысхәеипш даашьтихын, анышәакынза днаган, зынза уа дынмыжькәа, дышьтыхны ишьапы дфықәиргылт.

– Ҭаршә ҟатца, уара, таршә! – ибжьы иргон Џьарма. Шьоукы ааибарччеит.

Дигәа, Заур данынаихәапш, уи ипшшәы псахны дыкан.

Иабатахыз, зынза даламгазар акөын. Узынкыз аткыс, узынцаз хөа. Уажөы дакөытыр уи игөы нхахуеит. Еитааибарххеит, аха Дигөа иеикьомызт. Итахын цытк ианеидхалалак, нак доуишьтрац. Еитахаз ахьззааит нас, зегьы дара рами.

Еитааибарххақәеит.

- Таршә, таршә! ибжьы иргон Џьарма.
- Уакаыт, Заур, уакаыт... Узекаоузеи? ихаеит игылаз рахь азаы..

Убри аамтаз Дигәа дахьаахьахәыз Шьыта илапш налықәшәеит. Уи лхы шьтацаланы така акәын дахьыпшуаз, икаҳауа, данкаҳауа игәы дықәыпшырц лтахызшәа. Иааицәымыӷхеит. Наћ иалгатәуп, иаарласны, дадызцалазеи.... Зегь иара дышпарылаҳауеи... Изакә қәпароузеи, ахәычқәа реипш...

Дигәа иаахьапшымтазы Заур иаргьа шьапы харкәалан, ишимчыз Дигәа итәгәыбжьара дыбжьаст. Иаразнак дархәеит ахьаа баапс, игра италан зеыназхаз. Икьатеиқәа зегьы ҳәызба тарыла ихдырффошәа акәын ишибоз. Заур аеазнык идәықәитахт ишьамхы. Уажәы Дигәа иеырхәан дахьыказ азы уи еиҳагьы иманшәалан икәшәеит.

Дымтәар ада цсыхәа имамызт, аха ичҳаны дышьтыхны дсыршәып игәахәуан еицш, агәырқьҳәа аччабжь аатҟьеит.

Ихы шьтыхны даныпшы, ибеит иччоз рхы-рекәа. Шьытагьы! Убригь дыччон, иара ихьыз, дымкаҳар ада псыхәа ахьимам дахыччон. Уи имбо дыҟазар ибаргәыз, ибла атдәеипш итамсуа, насгьы еилимкаауа, лыччапшь егьизатымбаауа!..

Ари ћалеит али-цси рыбжьара. Уи илшон иақәцоз даанкылан, ицнапык ала диршәыр, аха еиҳагьы дыч-чархәхар ћалон.

Икаҳаз, икамҳаз, иатцаҳаз, ииааиз – зегьы дара ракәӡами...

Дааилышшеит. Заур аеазнык ифеигзеит ишьамхы, Диграгьы ицсы изтымкаауа дааизкоы фит. Дахьыцшуаз ибон зыхкоа хыршотны макьана иччоз.

Ахапыцқәа, ахапыцқәа, абҩаш хапыцқәа, аџьаз хапыцқәа, ахьы хапыцқәа, иҟәаш-ҟәашза иҟаз...

Шьытагь! Шьытагь! Шьытагь!..

– Aa, yapa! Абриоуп сара таршә ҳәа сзышьтоу!.. – дыччон Џьарма, ипатца пшҳақәа уажәы-уажәы иқәҳәо.

Дигәа ихьаа игра италан ицон ҳәызбатцарыла икьатеиқәа пырффо. Ус иеырхәан дтәан, ихьаа дазыпшны. Иапхьа, ишьтахь – уаҩ дыҟазамшәа акәын деизҟәыеы дыштәаз.

Аччара иаеыз инарыха-фарыхан Заур иааидгылт, арпыс наза дназлаз чкөынцөакөак. Урт ччомызт.

- Ақәдашьа удыруазар ус акәым, џьым!.. рҳәеит урҭ.
- Фыџьа еиқәдар, азә дкаҳауеит, иҳәеит Џьарма, ҳатыр ақәтдан дыччо, уи ҳаршәоуп. Ҳаршә ус адыруеит!
- Q-еадак еипхны@лар, ак апхьа и@еиуеит! иҳәеит уа@ пагьак дыехырччо.
- Уара, Дигәа, ус ишакәым укаҳама?! дтцааит Заур. Уи иқьышә дацҳауа иеникылон акәымзар, ачча псцаха имтакәа дакын.
- Уара иуздыррым дышкаҳаз! рҳәеит урт аҷ-кәынцәа.
- Амилициа реы саныказ маана гәартак сдыртахьан, акакара иаармариашәа икастцеит, – иҳәеит Заур, – икалазеи митәыс... Дкасыжьзар?..
 - Дкаумыжькәа, Дигәа уара дкаужьуеит...
 - -... узы фаћ әом!

Дигәа икынза урт ирҳәоз быжьрабжыҳаантә игозшәа акәын ишнеиҩуаз, насгьы ус иаҳауан акәымзар, ртҳакы дазҳәыцуамызт. Мчыла деиҳаны дҩагылт. Уи иеирӷәгәатҳәкьар, инмырпшыкәа дрылтуан, аҳа убригь дазҳәыцзомызт, иеанириашалак икьатеиқәа руакы егьырт ирылжәан даҳозшәа иҳьуан. Иеырҳәан дшыказ, деитҳакы-еитҳакуа, ауаа днарылс-аарылсуа иҿынеиҳеит.

Акыр днаскьаанзагьы иахауан абжықға, иара изыҳәа уажғы ҵакы змамыз.

- Уааи, усћак ухатцазар, сара усақада! ибжьы гон азаы, игаы нхазаны.
- Уаҳа ауаа ахьыхәмаруа шәымбаӡаци, уара? Дкылымтдәеит. Иареи сареи ҳаиҩызцәоуп, ҳаибабап! ибжьы гон Заур.
- O, уара, таршә убас адыруеит, таршә! ибжьы гон Џьарма.

Анцәа иџьшьоуп иара азәгьы дахьишьтамлаз... Дижьжьарц.

Ауаа реилачра доалтын, ашкол ашьтахь ала ахтыста дыохытын, урт ршыкьыбжыгын, реизарагь, рашөахөабжыгын, рыччарагь ныжыны, ихы ахыынахаз и фынеихеит.

11

Шьасиа, уаҳа даанымгылакәа, днытышышь дцеит. Дакәшан аҳандақьаҿ днеин, аилаҳәара аҳьылтіәаҳыз илыпшаан, мҩаҳәастагьы зылгамыз аккара леалтеит. Акраамта дцон ус, ихҩапшьааза игылаз аҳьацақәа, аџьқәа дрытісны. Урт ирытішаан иказ адықаџьақәа, амыққәа аалыцрыхо, лкапрон калпадқәа рыблақәа тжәо, лшьаргәацәқәа ирылакьакьон. Ана-ара, абнара кылжәан амра аҳьаауаз данақәшәалак, аҳапы лашьца даатіытіызшәа, лыбла ҳнакуан. Нас дырҩегьыҳ ацәаа-кыра зтіашьшы иказ аккара днытіалаҳуан. Џьараџьара, аҳыкәшарта амамкәа, аарҩарагьы иазтмырҩааз абааррақәа дрықәшәон, аҳа акгьы агәҳьаа мкыкәа, урт иртиаан иказ апкыз рены днықәгыло, ҳасаб ушәа дрылсуан.

Абас амыг дафан, аҳәынтцәа лышьклатата, абнара дахьнылшәаз, «оуффф-оуфф» ҳәа Уаамыр аҳәыпсыч-ҳабжь аалпаҳалеит. Амра хыпҳало дынҳыпшылт.

Апшаҳәахьы данкылс, даангылан даанапшы-аапшит. Аха ара уажәааны акәым, апҳынгыы аеыкәабараз уаҩы иеарҳасырҳамызт. Дынҳалан, актараҳьы дылбааит. Илкыз леилаҳәара лапҳьа аҳаҳә шкәакәа инықәылҳан, даагылт. Уи аҳырҳлара лзыгәаҳыҳамызт. Иара ИХАҳа имаҳәаҳәа ылаҳәаҳар ҳәа гәҩарас илыман...

Лапхьаћа пао ећьаран, илашьтын, хыхь цәеихаеык аћара анышә ықәын акәымзар, егьи зегьы уаҳа лапса

амазамкәа азакынза сыпран илбааган. Абри асыпра ащака азыжь дуқәа, азеилашырақәа кащаны иаман. Уажәы азы акыр ишагызгьы икеикеиуа ишыцқьазгьы, урт азыжьқәа рыща ааимкьангьы џьара иубомызт. Ищамщамуа щакантәи азеилагьежьрақәа хашыло, уахьхыпшылозгьы уаашәарын.

Шьасиа дахаануп абри азыжь егьызеигьым ачкәын данашьыз. Ара азы шыбаапсыз рдыруан акынтә, ахәыцқәа еыкәабараҳәа инарышьтуамызт, аха уи ихы дақәгәыгны, аҩны зтоургылар изтымыҳәҳәо азыжь данынхәытдәры, ата иамаз азеилагьежьыра даашьтнапаан, асып ытджаан иахьыказ дынцәытданагалан, имч мырхакәа дашьит.

Уажә еипш илгәалашәоит, итагь иҳараку нырцәтәи апаф ихықәыхх иқәгылаз атәа-тіла хаурақәа руакы пқаны, ацҳатіәры хданы ипсы азы иантыргоз. Аапыни апҳыни реилытымтазытіәкьа акәын. Атіла ацәа џьара ирсалан узахар, икьантазза алаҳартеипш ифыхытіраа ицон. Убри ацҳатірыргы ацәа ахҳәаны, иара апсы иеипш икәашккараза, еиҳа апафқәа ахьеизааигәаз нырцә-аарцә иқәын. Иқәцәны, ауаф ишьапы акыртә, амаакырақәа атан икатіан. Амра ашәахәақәа алпҳо, абаазатәы ҳата ҿыц, абырфын рахәыц иаркны, ацҳа иқәган иргон.

– Уаала, дад, афныка... Уаала, дад, – дкрындкрындуа рапхьа днеиуан тахмадак. Уи ишьталан еицрых эхра, ацхатцры икрашза ршьапы иатцыпшуа икрлан инеиуан ахацреи ахрсеи, ашры рышртаны.

«Уаала, дад, уаала...» – уажәыгь ллымҳа итыҩуашәа дыҟоуп Шьасиа.

Ускан лара дгылан, азы иашьыз «ипсы иарчыз» аҳата тага даҳәапшуан. Уи апра шкәакәа еипшын, инарымпытпраан амшын еипш ииатраза ҳыҳь ирҳагылаз ажәҩан иналаларашәа.

Шьасиаусканиаалгәалашәеитамшынихныилбахьаз апрашкәакәақәа. «Убартгы зырчуа абыскатәи уаа азиасқәеи амшынқәеи иргахьоу, иршыхьоу рыпсқәа ракәзар калап» ҳәа лгәы иаанагеит.

Атәа-ҵла дуқәа руак инхаз иахьа уажәраанзагьы азы иазымгацкәа икоуп. Адаф ҳаракы иалыҳәҳәоит азы иаанардшыз адац дуқәа, зны икрашза зцәа зхырхыз ацҳаҵәреидш ицәырҵәан. Амш цәгьақәа раан Уаамыр анхыҵуа, атәа-ҵла ду ахыцәқәахь иҵысҵысуеит, иқыџьқыџьуеит, ҵака иаҵыфрны илеиуа азы хьшәашәа ыртәыс иаман аталара иацәыдсуашәа.

Шьасиа дгыла, дгыла, ашырхәа аилаҳәара днахалан хыма-псыма иааплыртлеит. Акаба илаҳәан еиқәак. Аиқәа анаалыртла, ицәфежьза тетрад-жәпа фазак ылаҳәан. Атетрад нарҳәы-аарҳәуа пытрак илкын, аха ацәахыы изакәызаалак акгыы анымызт. Аартратдәкыа лзымгәаӷьуа днахан ахаҳә инықәылтдан, аиқәа днахәапшит. Уи галифеины изахын, ашымхқәа рахь иххаахын, ахәы ақәытҳхын, аха макына икылымтҳәацызт. Хәымџыаркгы тҳәызза азхык ахь иатыҳәҳәон. Ари Аџыр итәын имфашыахуа, егыырт – абгыы апагыы – ари рзыбзиахомызт.

Шьасиа илгәалашәеит, Аџыр акыр шықәса арратә китель еипшыз пхьаркьак, апшьџьыбакгьы қарыпхаа, абри афыза аиқәа иақәтцаны дышныкәоз. Убас ашкол ахьгьы днеиуан, зықә шьтыхыз ихылпагь ихаркаца. Атдафира ракәым, ар рпарад идикыларц игәы итазшәа.

Аиқәа ааиларттәины азы иалтарц данынапш, аггарақәа рахь ахаҳә шкәакәақәа атцаҩҩ икеикеиуа ицон. Даангылт. Даанапшы-аапшит. Нас, лара илбазар акәара иалагьан ишьтаз аџьтә уахәа дузза иқәиаан иказ ацәырас инылалыршышьит. Даахьаҳәын, леи лнапи неиқәыпсаны дырҩегьых ахаҳә шкәакәа апҳьа днатәеит. Пытрак ус дтәан қәацараҳәа лымазамкәа. Азыжь агәахьы игәрымуан еибахәыеуаз ацәқәырпақәа, аха урт арахь иаазаанза азыжь ихызлон. Лывараеы, азы тыстысуа ахаҳәқәа иахьрытатдәоз, акәылкәычыҳәа ашәеипш ак аҳәон иаакәымтзакәа.

Шьасиа ашьшьых алнапы нагзаны акаба ааитцылхит. Ахтыпка днархьысит ахарака реипш. Нас атетрад аашьтылхын, ишылкыз лхы доахан днапшит: Уаамыр хаычык иадамхаргы апсы антоу ихнао атыпка зегы хтны, икарашха иаапшуан. Азиас цон, итызсон, ицон, ицон, ицон...

Абри тыхәапта змазам азы аиасра иартысуеит ахәыцра рацаа, агаалашаарақаа. Ауаагы азиас ианынхықагылалак, инкахаыцуа иаанхоит пытрак, изхымзаз, ирзышытымхыз ргаыграқаа, рыбзиабара, рынасыпқаа еифыршашаны, азагы итаымкаа, псрагыы рықаымка икатаны, уи ирывганы иаман ицошаа...

Шьасиа атетрад аалыртит. ИАРА ифымта акаын! ИАРА иантцамтақаа! Шаћа иуашашаыроузеи, нтіра амамзи ауаф ицстазаара... Абри ақьад тіага хаычы мшаенеицш иахьанза иаанагеит уи ифымта, ианбанқаа рсахьа, ихаыцрақаа рышьтыбжь...

Аха мап, изуашәшәыроузеи уи ипстазаара.. Ари аибашьра мшын баапсы егьаф рызбахә алазит. Аха рхатақәа нхахьеит. Рыпсы таны. Амала, абри акара шықәса дыззыпшыз, иахьа уажәраанзагь дыззыпшу... Ззыхәа акы дамеигзац, дамеигзо, лқәыпшра, лыбзиабара, лгәыблра — зегьы ззылкыз, иззылтаху иифыз, хыла

лара илзирхиаз лыздырам. Лара лтәык уа ианымкәа каломызт.

Лыпси-лыпси еихьым зо ианы з днах рапшит.

АУАФ ЗНЫК ДИУЕИТ...

Сара фынтә сиит. Убри атәы ауаа мыцхәы ирҳәацәо ианалагалак, еснагь сыпсахы еибакуан (сгәы пыртцәеит), аха ашьтахь саназхәыц еилыскааит уи шиашаз. Рапҳьа сиит Афзыбжьара, аа, абыржәы сахьаадәылтыз аматуртаф. Изларҳәо ала, аматурта ахы инаркны атыхәанза инагза-аагзан игфоу ацәартагәы афы. Хыхь ахәыбли ахарпеи рыбжьара тәгәаркалк фықәтан, ашаха фахадыршәын, афхыкгьы сан дтәи-тҳәиуа тҳака ацәартагәы дахьықәыз иналдыркит.

Сан рыцҳа, ҩаха-ҩымш ашахақаа дырхынҳалан дахьеихоз, лнапқаа хаырны, лыблақаа тытцны ицо, лқыша дахьацҳауаз ашьаҟаакаа ахьшы дгаакуан. Исыхыз уара идыр, адунеи ахь саара уадаҩхеит. Ускан ақытаҿ аҳақым дабакахыз. Илапш хәшаызаргыы, цаашыыркыла уишытазар дузыпшаауамызт.

Сан илхагьежьуаз аҳәса ҟазацәа егьрылымшошәа анырба, ишәеит. Иааилаҩынтит.

Саб дыкамызт. Уи еснагь дыказамызт. Еснагь, ихы амца аркызар, арцәаха имамызт. Иааилацәажәан ирызбеит саб еырххыла ауафы дишьтартцарц... Аҳақым адунеи далазар дыпшааны сан лыпсы дахьигзарц. Аха лара ллымҳа иантас, апсрафынтцәарада илымуит. Саб, иара ихала данхынҳәлак, игәы иеанзамкәа гәыргъаеҳәашас сипылгаларц лтахызар акәҳарын. Насгыы сан илдыруан саб иџьабааҳәа уи адагыы ишыцәгьаз.

Абри ашьтахь сааткгьы мтцыцкөа сиит. Зынза сыбжьы смыргазазаап. Азныказ сыпсыз џьыршьан,

аха зныкыршәа сҳәат-матуа саналага, адәахьы ахацәа ахысра тартазаап. Аменшевикцәеи дареи анеибашьуазгьы усҡак имхысзар калап.

Апхьатаи сира абас ићалеит.

X

Афынтә раан «сиит» даеа быжышықәса рышьтахь. Ускан саб дыкан, сан дыкамызт. Сан зынза дыкамызт...

Саб араиком афы аус иуан. Убаскангыы, уахыки фнаки рахь, саатк еикәкны афны дубомызт. Убаскангыы, ихы амца аркызар, арцәаха имамызт. Иахьа зны дқындаха, ихы ларкәны, ҳзыфназ ауада хәычы ашә даахытуан уи. Игәатан исыман, минутк иадамзаргыы саб иблабара анлоулак, сан лфаҳәатәқәа зегыы наӡазшәа даакалон.

- Сара сфыза биқәнагомызт бара... иҳәон уи илахь еиқәтаны.
 - Избан?
- Бысшьит. Быбла траа апшьтзык быкәыршан бтәоуп, быпшуп...
- Сыпшызар, уара узами сзыпшу... Сыпшуп уаауеит, сыпшуп – уаауеит... – дыччон лара.

Сан нак-аак агәатдәыхь анлыхыгыы убас луан. Саб тәамҩахә имазамызт. Ҳақыымкгыы дааигалон, ихалат шкәакәа хышәашәаза, аха еигьхара лымамызт.

Сан агәатдәыхь мацара акәмызт илыхьуаз... Аҳәса рчымазаракгьы лзацын, ашьтахь, еиҳа еилыскаауа саналага, изларҳәаз ала, сара сзыҳәа абриаҟара дангәа-куаз, ацәартагәы хьшәашәа дахьықәыз ахьта лылалан, убри ааҳыс ачымазара лцәа иалан.

Зны шьыжьымтанк, саб сан дшыказ ибон акынтә аусурары схы надырбаны саауеит ҳәа дахьцаз, пытрак даанхеит. Сан аҩнашә аарты ҳәа салҳәеит. Ҳаҩнашә

- Ишпалашьцоу, мшәан, иахьа... лҳәеит сан еергьҳәа.
- Илашьцазаме!..
- Ааи, ишпалашьцоу, ишпалашьцоу... yaau, сукаыхшоуп са скынза!

Снеит...

Ергьҳәа лнапы аалыгзан схы аалшышыт. Ишпа-хьантаз ифежьза иҟалахьаз лнапы... Ишпахьшәашәаз!

– Ааи, ишпалашьцоу иахьа, ишпалашьцоу...

Лыблақәа санырхыпшыла уамашәақәа избеит, сара сырбазомызт, аеаџьара ихан. Џьарак мацара ипшуан. Сара сшәан, сҩатікьан ашә ахь сеынасхеит. Саби сареи ҳаиҿаҳаит. Уи пшшәы ихазамкәа снаихәапшит...

Сан даныржуаз аены амш бзиан. Адунеи зегьы шәтны икан, ибыбышза...

Апхын зны, ахөычкөеи сареи амшын акара апслым захыцаыпсалаз, саб еыхаа дук каадырны, аеы ианкны днеит.

– Уара Батал, сынтәа ашкол уталароуп. Ара сара усызбарым. Уи атқыс ақытахь, афнду ахь узгап, – иҳәеит уи.

Сиехьынтаны сигон. Амфа ҳшықәыз хәлеит. Амза ажәфан агәакнытакьа ифеихьан. Ҳахьцоз ҳамфа кәашза иканатон. Инымтаразоз амфа бнакы илган иган. Аҳәынта цәгьан. Иааигәазаны абгахәычҳәа еибархьусууа рыбжьҳәа гон. Аха сара сшәомызт, избанзар, нак-аак саб имакеаҳәара гәгәа шаҳәшаҳәуа сыфнапыкгы алардс искын. Насгы, уажәы-уажә ихьантаза, снапы инадсылон имака иаркыз инаган тапанча.

Хцон, хцон – ҳамҩагьы нтцәара ақәзамызт. «Тхырр» ҳәа ахашьа иапҳьон аеыхәа, апҳзы иалтыз афҩы упынта тнашьаауан. Аха еы гәгәак акәын, џьара иааитдамҳазакәа ҳашьтҳәа ҳама ицон. Саб алмҩанык даакъымтцзакәа дсацәажәон. Уи исабжьигон ашкол санҳалалак нахыс сҳы шымҩапызгаша, нас итцегь саныҩеидаслак, уаҳь Агака сшиго... Уаанҳа аквартира ҿыцгы шҳауша, сара сышәкәқәагы саргыы ҳаҳкыша ауада ҳазы ишсзалиҳыша ртәы уҳәа.

Акыр ҳныҟәахьан, абна ааимҟьан, аӡаӡа ықәш дәык ҳнықәсын, еитах абна ҳнылалт. Уа аҳәынтдәагьы еицәан, абнагьы ҳханытдәҟьа еималон. Саб ихы лар- ҟәӡаны икӡан.

- Уажәшьта иааигәоуп, умшәан, егьа уаапсазаргьы уажәытдәкьа ҳнеиуеит, иҳәеит саб.
 - Смаапсазеите!

Агәра зкымыз инапала схы ааишьшьит уи.

Џъара-џъара амза лашара зында иазааидомызт, абна еимацыфны икан. Аха аеыхәа туган, афблак рцынхәрас фонар лаша дуқәак азтазшәа, џъара иагъаашьацәхнымслакәа ицон.

Абри аамтазы, амза цәытыпхан иахърыхәапшуаз иаршкәакәан, зшьапқәа акартоф цәашьқәа иреипшха иказ ашә кьантазра ҳныталт, аегьы шәан, ахашьа иапхьо ганха ипеит. Сара сахкьон, аха саб ицнап сыхьзан сааннакылеит. Аегьы днақәытдәкьан, ашырҳәа итапанчахь инапы ндәықәитцоны, идыдызшәа саҳаит. Сшәан, сыҩнапыкгьы ааусышьтит. Сабгьы иаразнак дыхбыкьын, уаҳа акгьы дакзамшәа адыжәҳәа тцака дынкаҳаит. Сара знык псра сыпсхьан. Снапқәа ахьаа-

скъаз, машөыршөа акөадыр ашьтахьтөи амаха сымпыхьашөан, сналапсны искит. Аеы дырфегьых ганха ипан, нас ифатрысын сымтарсны амфа аахөан аеынанахеит. Ицон, аха ипырзаны. Сара сыбз сыхөлашөан, атда амахө икөтөоу акөтеипш, снапкөа акөадыр амаха иалапсит.

Абна хнылкьан, надаада баапсык хна фалт.

Аеыхәа убас ицон, сапхьа ахәы иавталоз амза ацәыбжа уажәы-уажәы санкьаны спыххаа сагоз џьысшьон. Ишиашаз афны аштаф агәашә ианнадыххыла, ауеимада арган икьыркьырт, еитакьыркьырт. Афны ифнибахан ианаасыдыххыла, саргьы акәадыр амаха аасымпытышшан, схьышьшьы сфынасхеит.

– Баба дыршьит! – сҳәеит. Сыҿгьы акит.

Нас, сагьцсымкәа, сагьбзамкәа ацәартагәы сахьнықаыртаз, аеттәа кыдхуа иахьыҳәҳәоз сгәы иқәыҩуан. Аха шьыжьынза акы еилыскаартә сҟамлеит. Ашьыжымтан санаапш ҳәсақәак еимацәыххаа, схахьи сшьапахьи итәан.

Ахачахәа исгәалашәеит зегьы.

– Баба! Баба!

Артцәаа аатсырган, сфатцхахеит. Аҳәсақәа феибаргылан иаасыкәшеит.

- Мамоу, нан дукәыхшааит, лҳәеит руаӡәы, анцәа ҳихьчеит. Уи ипсы тоуп, дырҳәит.
 - Дабаћоу?!
- Araka дыргеит, нан, дырхәышәтәырц... Дшыбзиахалак ара даауеит.

Ирулак сдыргәыбзыгит.

Фымз рышьтахь дааит саб. Уи игын, ипшшөы цаны, еергьх да дыкан. Насгы кьа фмат дала деилах дан. Абыржада апсуа мат да иш дымк да дсымбацызт.

Нак-аак сзамфақ акны, акраамта сыблақ адырхыңшылон. Схаычын, аха убаскан еилыскаат рекеит адунеиа е зегь реиха саб дшеигь асшьоз. Дсых адшуа, дсых адшуа, иблақ ады цаакхеит. Нас ф-лабжышк пхашьа пхат и нак-аак иблақ адых адыхгылт.

- Уан лыблақәа ишпареипшу ублақәа, даанза умнеиааит, иҳәеит саб, нас сгачамкны сиҳәапшуашәа аниба, дааччеит, сыҳәрақәа макьана имгьац, суашәшәыроуп... Унацәақәа ахьта анырталалак амца иаҳоукыр, ма азыркәанда изааукылар, аҳьта рылтуа ианалагалак ишуҳьуа умдыруеи? деитаччеит сгәы иргәҳәарц.
 - Исымдыркәа! сҳәеит сара.

Иара доагылт.

- Изустцаада УРТ?.. Ирзуухьоузеи цагьарас? стдааит сара, изуагоузеи?..
- Урт сара сакәзам изагоу, аиашоуп. Дунеик ауп икоу, уи аиашаз акәын изыказ, аха ахәахәа инкылан иаман акраамта, уажәы ианацәыз ицҳауеит, иҳәеит уи хара џьара дыпшуа. Нас иеылаиркәын сыблақәа деитанырхыпшылт: Уара уоуп, Батал, урт хаталатаркы ирыцәцаз...

ИХӘЫЧЫМКӘА ИДУХАХЬАДА...

Ари калеит абас: зны саб аус ицызуаз иреиуаз сасцаақаак ицны афны дааит. Саб иашьа Аџыр (уи сара дсыртдафуп акныта, зегь реихагь сицаыпхашьоит,

ами шьта, сицәшәоит) дрывагьежьуа рыматц иуан. Саб иашьа ипҳәыс Мараса лакәзар, лшьапы дахьықәгьежьаауаз убазомызт.

Афатә рхианы астол ианынахатәа, саб ивараҿы снаган сдыртәеит. Уи акраамта сибомызт аҟнытә, данааилак минутк сипыршәар иуамызт. Асасцәа пыткгыы рфахьан, пыткгыы ржәхьан еипш, Аџыр урт рныҳәаҿақәа аанкылан даналга, Мараса дналыхәапшит. Уи дналыхәапшыр, уаҳа лтахӡамызт, зегыы ажәада еилылкаауан. Дааиқәҟьашан, али-пси рыбжьара илыман даакылст УИ.

- Ацәхьа! сҳәеит сара иахьыздырыз сеигәырӷьан, ахы шпачапоу!..
- Ацәхьа акәым апатхь, иҳәеит Аџыр, ашкол акны аурок анаҳзеитеиҳәо еипш даатгыла-аатгыло. Ауардын меыжларц азы алыра иатыршыуа зтакартцо, изланыкәырго ауп ацәхьа (уи аларгыла иахыршыуеит, ахахьы нак-аак икылблаан, адач атдан); апатхь аказацәа икартцоит (ацәхьа ауардынхьчагьы ицәаблагәуеит, ускак иуадаҩӡам), даара иацклапшны икартцарц ртахызар, ахахьы аразны акәыршаны идырпшзоит.

Абас дмыццакыкәа, ипкаауа, саб иашьа исирдырит ацәхьеи апатхьи шеиласырфашьаз.

- Саб гәышьа, иҳәеит Аџыр, абри апатҳь ала иныҳәаҿа никылон ашыҳәсан зегь реиҳа зҳымҳа ҳиаҳаз, ажәеипшьаа дыззылыпҳаз. Уи дшәарыцаҩын, ашәарыццәа нцәеитәуан. Ҳаб ҳаб иоуп, аҳа ҳара ҳшәарыццәам. Апатҳь нҳеит, усҟангьы уажәыгь иҳаҳтәо ҩуп, аҳа аныҳәаҿа аҿакҳароуп... Нас ашырҳәа дҩагылан, апатҳь аҳи атыҳәеи аанкылан Мараса лаҳь инаирҳҳеит. Уи аҳыџь гәыгәым аҳы лалырҳан, аҩы нталҳееит.
- Иахьарнахыс абри апатхь афны аш эзшьапы нхызго зегьы ирымкыр ада псых амамк амамк иаптахоит!

- иҳәеит Аџыр, Мараса димтасны ицәылгар ҳәа дшәошәа апатҳь ҳаракны, ибжыгы шытыхны. Абри ала иныҳәаҿа скуеит сашьа еиҳабы! (Саб дахытәаз ак иҳәар итҳахҳан, сыхәда иҳәкны иикыз инапгыы ааҳәиҳит, аҳа Аџыр уи имбаӡазшәа ҡаитцеит). Сара сашьаракны мацара дынҳаны дыҡазар, уажәы ара усҡак шәысмырӡырҩыр ҡалон. Атцеи дыцәгыҳар, итаацәа дырзынҳоит, дыбзиаҳар, жәлары зегыы дыртәуп! (Саб иашьа ажәапҡаҳәа бзиа ибоит. Аурокҳәа раангы саатҡ ала жәабаҡа иҳәон. Аҳа, «ажәлар ирҳәоит», «анкьа ирҳәон» ҳәа абжыаапны иацыртҳаҳо ацитҳаӡомызт, ус ишиашоу иаатырҡьаны иҳәон, уа дышгылаз иааинырслан иҳәыцызшәа).
 - Уи мцым, иашоуп! агу ааилдыргеит ҳасасцәа.
- Иухьзеи уара, ас убахьоу? саб санынаихәапш, азәы иқьышә дтасызшәа дтәан, иашьа иажәақәа игәы иалсны. Аха Аџыр ииҳәоз саргьы исгәапҳон, ииашоуп уи ацә... апатҳь иакуа афы сара сфагылан исзышьтыхуам, затца исымжәра, аха саб данырныҳәа саргьы сахьтәоу мазажәала аныҳәапҳьыз иацыстцалап... «Ажәлар зегьы дыртәуп» иҳәоит саб иашьа, аха зегь рапҳьа сара дыстәуп. Уи иеиӷьасшьо уаф дсымазам!
- Хара ҳныҳәаҿақәа нибакылалап, ҳара-ҳара ҳаибаныҳәалап, иҳәеит саб, дааччашәа.
- Уаћъытц уара, уи ауаф аиаша иҳъоит. Еснагь аиаша ҳнахыкәша-аахыкәшо ҳдъықәзаарыма... Апатхь убри афыза азин ҳнатоит... Иаахтны иуаҳҳәарц...
- Уааскәаті уара, иршьуагь жәак иртахьеит... иаасараза, – ихәеит дыччо Аџыр. – Егьирахь, ҳара уаҳтәуп ҳәа мацара изаазарызеи, жәлар рзы уаапсахьеит, жәлар рзы укоуп... Уара ухьз инапшьны абри апатхь ала рныҳәаҿақәа ныскылоит, жәлар зхы ртаху, жәлар рзы зхы зтаху зегьы!..

- Амин! Амин! рҳәан, рнапҳәа ааинырҟьеит асасцәа. Мараса лгәыгәым ныҳәлыргылан, лнапы ааинылҟьеит. Саргьы снапы ааинысҟьеит.
- Шәаанҿас, макьана зегь сымҳәац! ихәнацәкьаракгьы ааидкылан, инапсыргәытца ҳирбарц итахушәа, иеышьтихит саб иашьа. Зныҳәаҿа ску дагьсашьоуп, дагьсеиҳабуп. Ари аҩната зтәугьы иара иоуп. Иара уск дашьтоуп, ара рацәак даабалом, аха ихатарнак хәыч ара дҳамоуп... Батал! Ҳаҩната аҳәынтқар ипа! Убри иныҳәаҿагь абра иалоуп...

– Ихәычымкәа идухахьада... – рҳәан, исыхәапшны иҩеибарччеит асасцәа. – Принц!

Урт сабгьы даргьы еиманы ишааз еипш ицеит. Аха сара сынхеит. Саб ихатыпан.

– Принц! – их ралон саб иашьа уи нахыс. Насгьы, убри нахыс, џьара сасык афны даакыдгылар, абри ацә... апатхь шьтыхны аныхэа ра иацыз хэаны ижэыр акэын. Саб ихата данырымбоз, иара итәы итцегь инеитцыхны иалацаажаон. Рапхьа иргылан, уи ахатта гаы змоу аза шиакәу, уажә апхьа, абри аус азы («абри аус» ҳәа изҿыз Асовет мчы акәын) ақәдара данағыз астражникцәа мацәазшәа икәшан ишыҟоу, аҟәҟәаҳәа ишишьклартцо («ишишьклартцо» ҳәа анырҳәоз алапҟьақәа ишькларщозшәа стәы иаанагон сара) еилаххаа еилащаны дышрыцәцалоз. Аменшевикцәа рхаан, дызкырц ишьтаз пшьфык ауаа рабџьар рымхны, еидцаланы ишкеицаз... Ахы шиқәшәахьоу, азы дшаанахәахьоу. Уажәы араиком афы ауаа иахьрыхьуа гәатаны знапы адызкыло, ауаа ртәы здыруа иара иеипш уаф дшыћам. Ахәахәа баны дшафымсуа... Ирхәон, ирхәон, ирхәон... Афгьы аееахәа ркыркқа иртачуа илеиуан. Азлагара азы ианацлалак еицш, ры@ныҵҟа ахуҳәа «илаго» ирзахаз «рылу дуқәа» – рыгәқәагьы еиҳа иццакны аусура иалагон.

Саб ас дыћазар «принц» ҳәа баша исышьҭамзаап сҳәан, саргьы схы самхабзиахеит!

ШӘЕИБАДЫР...

1. Саб – Даут Гәадала-ица Ангәуа. Шътрала дын-хафуп. Дкоммуниступ. Цшь-класск ргимназиа далымгацка дтырцеит. Аурок аан «Хара ҳаб анца ду»... ацынхарас «Интернационал» данацхьа, апап ицсы илшашан, азы ифадырхахао мацара цагьала ицсы ааргеит. Абольшевикца рпартиа араиком афы аус иуеит. «Иаҳтынрафы» мызкы-фымз рахь знык даакыл-кьаны дцоит... Еснагь ихы амца аркызар, арцаха имам. Уи итаы хазы уаҳа саатгылаы салацаажаом... Бзиа дахьызбо акныта, амцха сҳаар ҳаа сшаоит. Еиҳаракгы, уи иара ихата итахым...

2. Аџыр Гәадала-ица Ангәуа. Пшь-класск ргимназиа далгеит. Дыртцафуп. Дкоммуниступ. Уи ҳҳаблафы ашкол ашьапы зкыз иара иоуп ҳәа акәын ишырдыруаз. Аурокқәа раан, игәы аналаҟаз ажәабжықәа рҳәара бзиа ибон: сара саби иареи агимназиафы тауади-аамстеи рҳәычҳәа ишатәарымбоз, аха урт рцасҳәагьы зегьы иреигьны ишыртцоз. Нас иара иашьеиҳаб (сара саб), агимназиа данҳазгьы иакәым ибаны дшафымсуаз, ашьтахь убри атцыхәала дагьштырцаз. Нас иара ихаҳа абри ҳқыҳантәи ашкол аартра дшашьҳалаз, еиҳабырас иҟаз зегьы (ҳәарада, гәаныла даара ицәымгын) азәы дын-

мыжькәа дышрыҳәоз, дшырчоз... Ажәакала, атцыхәтәаны жәҩангәашәҳхьара аатын, игәҳакы шынаҳаз...

Уи артдаф бзиа ҳәа ихьӡ неитарҳәоит ақытафы, артдаф бзиа ҳәа изырҳәоит араион афы. Ус акәхап...Зегь ус рҳәоит, аха ҳара атдафцәа ҳицәшәаны аф ҳатдалоит. Аурок аан џьара уанаақәаца, иику – трагрантдагоума, журналума, шәкәума – акы уафиго дыкам. Ма улымҳа дамтдасуеит, ианимпыхьашәагьы ҳагеимшхароуп...

Сара ашкол санталаз аахысгы, классцыпхьаза иара уи ихала иакөын ртцафыс исықөшөоз... Еиҳарак уадафрас иҳамоу афроуп. Иара ихата, аандашыш бзиа еипш, алар ықөтцан, џьара еилшөарак амазамкөа дыфуеит. Ҳаргы убри ҳадицалоит. Сара дсылакыысуамызт. Знык «принц» ҳәа саҳәаны иажәа еилеигар ҟалозма! Аҳа егырт џьара иааиласыр, ишимчу цәаҳәантцагала рнапқәа дрысуан. Згәы пшқоу аҳәычқәа рыбжықәа мыргакәа иантцәуо, рылагырзқәа ртетрад иақәтәар ҳәа ишәаны, рҳы ҳыркуеит. «Убас ҟасымтцар, азәы акы итцо дыҟазам, — иҳәо саҳаҳын уи афны данцәажәоз, — иаҳҳәап, араион аҟынтәи ауафы ҳгәеитарц дааит... Сара, апартиа иалоу ауафы, изсырто аҳәычқәа акәты иабӷьатызшәа ирфит ҳәа идсырбар, сыҳгьы сырпҳашьеит, сашьагьы дсырпҳашьеит».

Иашьа итәы аҳәара дахашәалом, џьара еимгеимцарак ибар, уи ныбжьеигалоит. Аиашаз, ақыта аиҳабыра, апартиа иалоу аҿар, анҳацәа – аҳарцәа, абжьаранҳацәа – аҳәырҩы аауан уи иҿы, ражәа, рышшҳхьыҳ саб илымҳа аҟынҳа инеигарц.

«Принц!» – иҳәон уи дыччо, иахьа ҳахьааиҿаҳалак.

Ашкол аҿи, ма ани ацатхь аникызи ракаын сара уи ааигаа данызбоз. Мышкахьы цшьба-хаба саат ашкол аҿы ихигоз рынахыс, аҩны дыҟан. Аха сара, хыхь акгьы анамуаз, шамаха адахьы ашта антыт сыћан. Ианауазгьы еиҳарак, сара суада – «аҿацара» ҳаа изҿу аћны

сыфнатәаны ашәҟәы сапхьон, асахьа тысхуан, сиарта сықәианы, апсабара ахьатә-ӷәы ианнатдаз аџьуҳар тыпқәа гәаныла еиқәыршәаны асахьақәа рылсхуан.

Ажәакала, уии сареи ҳаиҳәшәара атәы шыҟаз абас акәын: ашкол – апатҳь, апатҳь – ашкол...

Хара ахәычқәа акы ҳгәапҳаӡом акәымзар, уи дыцәгьандаз зегьы дыбзиоуп ҳәа изырҳәозма. Сара сҳы шьышьуа «принц» ҳәа сҳәараҳ-ҳәараҳто сима дыҳәлозма. Амала, илеишәа аҳьыцәгьаз ҳзышьҳыҳуамызт. Сара дышсыламкьысыцызгьы, сӡыӡо стәан. Аҳа убригь иамуазар?..

Саб ифызак, лафҳәафык, лахҿыхк, дыхәмарны абас сеиҳәалон: «Амшә ашьҳахьтәи ашьапы уамтҳасны иануклак, иумнахуа иалагозар, уеумырххан...»

.... Уеумырххан!...

X

3....Мараса... – уи ипҳәыс. Шьҳрала... Анхацәа дрылҳар акәҳап. Партиа далаҳам. Дыҩнҳҳәысуп. Уахгьыеынгьы дааҳырымшәаҳакәа – аҩны, аҩны, аҩны... Аҳа сара иааигәаны даныҳбоз акранаҳфоз акәын. Убрагь лҳы амца аркыҳар арцәаҳа лымамыҳт. Уи лыҳцәы ҳалкуан акәымҳар, аҳәаҳаҳаҳәкьа деиҳомыҳт. Данаабжьашәоҳ, илҳышырц лкасы аалҳыҳны, аилыргара далагон. Акәкәыҳәа дацрыҳон, рагәа-рагәа иҳыҳны лаҳҳьа ацәарҳаҳы иҳәылҳон, дшәиуан-дыҳшьиуан ишкыдцәҳәыша, ишкыдҳыша ҳәа.

Гәыбӷанс илутозеи, еснагь дыццакы-ццакуеит, анахь дыфуеит, арахь дыфуеит. Асасцаа дырхагьагьоит, атаацаа дырхагьагьоит, азазата, ахахаата — дгьагьоит, дгьагьоит, дгьагьоит...

Амала сара зны акы гәастеит. Ауаџьаћ азы амеы хытдәтдәаны гәыла чкеынцеақеак иахзышьтартдан, лареи сареи иганы афны атцака итцахтар акәхеит. Дбыжь кьаны амфыркварахь даауан, дбыжькьаны афнатцака днеиуеит. Сара смыццакзаква сыбжьан, избанзар амфы рацван, ус салагар саапсон. Уеизгьы, шакантв хцан хаауаз аагвастан, лара жвицшынтв дцан дааит, сара фажвих бантв. Ажвох вынтв рзгьы, иаанхаз зегьы сара ишьтыхны ишаазгоз лхаштызшва, амфырквара акынза усгьы дцеит...

Уеизгьы иахьа шар хәлаанда абас дгьагьон... «Аа, рацәа дыпҳәыс гьагьоуп!» – рҳәон дызбоз. «Ари пҳәыс гьагьадак лакәгәышьоуп, аха дҳәызжәадеит, акгьы умадамзаргьы аҩны аума атахуп,» – иҳәалон Аџыргьы ауаа аныҟаз. Нас ларгьы, убра дахьрыдгылаз инаркны, дгьагьо лҿыналхон.

Дгьагьоит, ажәакала, дгьагьоит.

Амала, сара сзы дыбзиан, шаћа стахыз ахақәитра сылтон. Лара лпацәа хәычкәа – Леуеи Заури ашта иаат-шәаны илузомызт, «аки-аки» ҳәа ҿытуа дрышьталон, џьара агәара инкылшәаргьы, иааганы дырҩегьых ашта иҩықәлыргылон.

– Абра шәыхәмарла, ашта шәантыт шәыпсы тысхуеит!

Даргьы хәмаруан.

Сара ашта стытцны сцон, сыпсы атыхрагьы уаф дашьтамызт.

4. Леуа – урт рца. Фышықәса ихытцуеит. Уи уахгыы-еынгыы деамкәоит. Иааирталак, иааимцыхышаалак ифоит. Ацламҳәатып ызуам, иаргыы иныпшын. Дпырқыза, дзыграпшьза дыкан. Дтәаа-маауа ашта дахыықәыз, сааиахәмарып, инапқәа дрынкны дсыргыыжып ҳәа уалагар, акгы алтцуам. Дахыгылоу дузырқәацом. Иифо зегы тса ртәаны уа играхошәа.

Ас дҿаҿкәызӡа дахьыҟаз, аҩны иааиуаз зегьы рылапш дыташәон. Дгәыдыркылон, дхыдыркылон!

Иџьоушьашаз, сара дангәыдыскылалак, ибз кылырҳәҳәан исирбон, егьырт дангәыдыркылоз дрыхәаччон. Уажәшьта аҩызара сзиуртә дыҟан, аха егьазундаз ашәи-тышәи дсыцымцеит.

Ажәакала, уи «спринцра» амч датцагыломызт, мап ацәикуан.

5. Заур – уи иашьа. Пшьышықәса ихытцуеит. Еиқәакы, тақакы иоуп, ибла еиқәатцәақәа тыршәшәааны. Ибз цәгьоуп, ухы илоумгалароуп акәымзар, иааифыташәо зегьы уеиҳәоит, уан дынижьуам, уаб дынижьуам. Изфитааз уара ддыр! Уафы измырқәацазоз Леуатцәкьа ипсакны днеигон. Дыфны Заур дишьталон, аха уи ажьа дафызан, Леуа дизкуа дыказма!

Сара Заур шамаха схы илазгаломызт, ацәгьагь сҳәомызт – абзиагьы, избанзар сан лызбахә ала акы иҳәар ҳәа сшәон...

Леуеи иареи рыгәқәа нибархон, уажәы-уажәы агьгьа аарыхгон, аха иара убас ирласынгьы еинышәон. Кәырчыжьк рымоуп, еитныпсахлан иақәтәо, иахьа хәлаанза иаатымтұзакәа, илага-фаго ирыман иқәуп.

АДГЬЫЛ ХӘЫЧЫЗАРГЬЫ, АЖӘQАН ДУ АХАГЫЛОУП

Дгьылла са «саҳтынра» иатанакуеит ҩ-гектарк. Уи иахьатанакуа иҳәсны ицоит азыхь. Азыхь – зыхь дууп. Саргьы шьта схәычзам, аха азыхтарта лахыс џьара сынтоургылар, сшьамхы иҩахысуеит. Изыззарызеи, уа

рацәак, рацәак акәым, зынза сшьапы нзаасымкылац... Избанзар, уахьынзаапшылалак, иҳәырҳәыруа аеытырбелҳәа тоуп. Ус сахьахәапшуа ишаҟароу гәҩарас исымоуп.

Уи азын идхоуп, адхын ихьшәашәоуп.

Дгьылла рацәак ҳаҟаӡам, ишыжәбо, аха уи иахагылоу ажәҩан агәҭа ааҩшаны икыдлан ицоит амра. Уахынла акәзар, хыпҳъаӡара змам аетцәақәа зҿажьу ажәҩан аха-доит. Ашьхацамҩа акәзар, ауаса шкәакәақәа реипш аетдәақәа ықәыӷҳа, зынҳа ҳашҳа «иҳтаны» игоуп.

Апхьатцәкьа исхаштит, аха уажәшьта исхәарц стахуп, ари «ҳҳәынтқарра» еипш «аҳәынтқарра ду» иатцанакуа зегьы рыхцәажәара сара сымчгьы шақәымхо, егьшыстахым. Ус, иналк-ҩалкны, рапҳьа сылапш итдашәаз, сҳәычы ҳшыҩ ипнаказ роуп зызбаҳә ара исымоу.

X

Абасала аутра... Уаха а•ак акөым, ес-пхны ара ифежь-фежьза агбақаа реипш ихаззала ихыжьлоуп ашьынкақаа... Рыффы лаха-лахауа.

Аҳа дуқәа, сабду данычкәыназ еихеиҳаз. Урт руакы аиатҳаабҳы ахьыссы, ашәпарахь џьара итагәаҩоуп. Агәаҩараҿ аиашқәа ҩба амоуп. Уи маӡоуп, избанзар, ҳара ҳаҩн ду ауадақәа руак аҿы атӡамц икыдыкнаҳалоуп зеипш утаху ашәақьқәа. Насгы ашәарыцаҩ ду ишьа злоу ауаа... Еиҳарак, ахысразы саб иашьа уахь дыкоуп рҳәоит... Ииашоуп, изласаҳахьоу ала сабду шамаҳамзар дшәарыцомызт рҳәоит, аҳа иудыруазеи ашәарыцаҩ ишьа ихылтыз рахь ианиасуа аҿшапҳа-

хуа! Аиашқәа ахьтоу ангәеиталак, иеизнымкылакәа ашәақьқәа еихышьны ауарҳал иахьақәыкнаҳау руакы аакнихыр... Иезаны аҳа ашьапы иенавеикыр... Аиашқәа ҳәырҳәыруа, ртыхәа баба хәычҳәа тәҩантаыка ирханы аҳа-гәаҩара иаатытны, алашара анаарызцәыртуа «атықь» аатгар... Еитах «атықь» аатгар... Изакәу еилдыргаанза, абриакара идмыргәакуаз адунеи, апсабара кшапаны алашьцара инахәланаршәып, уаҳа ианакәызаалак алашара рызхымтзо, назаза инарызкацәап...

Абас калар ҳәа сшәаны, сыпсы иахырзаан уафы иасҳәазом. Азәы сгәеимтарц азы, скылпш-кылзырфуа мышкахыы фынтә-хынтә снеины срыхәапшлоит. Уи уаҳа псыхәа амам... Апринцтакьагыы иара иҳәынтқарраҿ инагзаны ихы даҳәитны дзыкамлозаап... «Сыпринцымхар» абригь сзеилымкаар калон...

Аиаш ахәы ианакәызаалак сахьымсыц, аха харантәигьы сацәымҩашьо еилыскаауеит, сцәа ианыруеит уи шаҟа ицшқоу. Амш анеилго ажәҩан ихыло ацстҳәа быбышқәа реицш...

...Арақәа... Ес-пхынра урт рымахәқәа рыжәпарае, рымтақәа реы итіәаа-тіәаауеит арашәыгақәа. Ес-хкаарачан, асахтан-ртіәы еипш иказ рыбтыы-хәхәа дуқәа ахьхьа-хьхьаҳәа иахьрымтапсоз, икәаш-кәаш-за игәылшәан инеиз акаканқәа рылпшуан. Изакә цәацқьа, цәа-тіагоузеи урт акакан-шақәа ирхоу! Аџын-шыхәа рыпхны икнарҳауан, апшазеи афызи иадыр-кылон. Сасык данааиуаз, ма атаацәа рзы иналаршәны кәтык аныршыуаз, арашы хытіртірала акакан сызбал инзаартіон. Изакә бзабаази убарт арақәа алшықәсанык иаарылаабаауаз! Дара рхатақәа урыхәапшыргыы,

атыпхацқьа илеипшын, рцәақәа кәаш-кәашза афстаа дреилахарын.

Егьырт ашәырқәагьы рацәан: атцәақәа, атамақәа, ажь шкәакәа, аиқәатцәа...

Хашта аҩнытікей антытий пшьба-хәба хыбра гылан. Ахьатә кәаскьа ду. Ари сабду иргылейт. Ирхәойт, абри аматәахә зегьы, уаҳа зда царта амам апстаха ҩазарантәй итганы иаайгейт ҳәа. Акәаскьа пшь-ҳык амоуп, аха апшьҳык анырҳәо ахыпҳьазара иалам ҳапарак амоуп ашьтахь. Уброуп сара стәарта. Уа сышьталойт, стіатәҳәа кастіойт, асахьа тысхуейт. Астол ацымхәрас акәардә сымоуп, кәардәра скаруат исызнауейт... Бзиа избойт сара стәарта!..

Уа, зны-зынла, фба-хца саат, қьаадкгы цьара изкыдырчаблам ахьатә гәы иану асахықа срыхаацшуеит. Уи ус инахаацшлакгы изгаатазом... Амшақаа, ашыабстақаа, урт ирафазо ашаарыццаа... Дарбан урт зсахықаа рнумбаало! Нас аша ахататцакы иануп шыха ҳаракык асы иқагылоу фнык, ашта гаарала икаыршаны, ашыац ықаышышы, амра аказар, афны иахыҳаҳао ауаџыак ду иаатытцызшаа ахыб иқатаоуп...

Зашәа зхы зтаху тәарта иоуша!..

Акәаскьа ду агәҭаҵәҟьа ажәытә хаҳә уаџьаҟ ду амоуп. Уи ҟазҵаз Агатәын рҳәоит. Ижакьа ҟәашӡа, таҳмада хәычык иакәзаарын. Уи ауаџьаҟ аныҟаиҵоз, «сыпсыргьы, абра амца анеиҳәу шәахәапшлар, ссахьа шәзааиуеит» иҳәалозаарын. Саб иашьа иҵҳәыс илырзацәом акәымзар, уи аҩсҭаацәа иҳәтәан ҳәа лгәы иаанагоит. Азын амца шоушоууа изҳоу ауаџьаҟ ианаадтәалалақ, уи иҳбахә ааргәалашәоит.

«Шьашәы утарблааит!» – дҟәындҟәындуеит лара.

Изтаху иитаху ихәалааит, уи ауаџьаҟкатдаф есены амца сны ехәат әацы пхъаза исахьа сзааиуеит сара. Аха афстаац әа хәа азәгьы диқ әт әан дызбом. Ипатақ әа, ихы-и еы уаркале иуеит, имца блақ әа рыла дсых әаччоит, дсалац әк әысуеит, сг әы ир пхоит... Егьа ихъта баапсы заргы, даннах әа пш, дшы ччо мацара иахьцаз иахьааз умбазо ины таирбоит...

Жәаба-жәохә ҩнаҭа рҿы иҟаитаз ауаџьаҟқәа, амца агәгәаҳәа итатцаны иахьыепынтәалоу исахьа рзааи-уеит, сара сҩызцәа хәычқәакгьы... Имца блақәа рыла дрыхәлаччо, ргәы рпхо, ргәы ҟатцо.

Акәаскьа иавагылан аматурта. Алфақ алсны, акауар иақәыз, алак ықәдыршазшәа, афнытққа ала еиқәатіәа цыҩцыҩха. Аматурта апхьеи ашьтахьи гәыла ићатан, аваракоа – хоажо быцала ишшын. Афныргоы агәтаҵәҟьа ахчныза ду ыҵан. Азынра, абри ахчныза рыхқәа ықәкны, амца рыцралон амфы ршьшьа дуқәа... Ар рымца ҳәа изышьтоу «агәгәа» ахга еиҳәын... Аха ара еиқәыз амца, аеа мцан. Уи аеа мчык амоушәа акәын зегьы шахәапшуаз. Избанзар, егьырт амцақәа – ауацьак ахь ииасыз акәыз, аадын акәынць иадыркуа акәыз, ихха-ххаза ацәашьқәа иркуа акәыз – зегьы зхылтцыз, рыжәла змырзыз иара акәын... Абарт апацха хахақәа зқыы шықәса ақәа, асы, акырцх, апша ркылнахоозаргын, амцакоа мырцоакоа иааргеит иахьа уажәраанза. Уи амца хәыжжаза абираћ еипш инаддыркит ахахә зтыршоу ауаџьаћ пшзақәа.

...Апхьарца! Уи сара зны тахмадак иаирхоо сахаит. «Ахорашоа» аирхоон. Иахьа уажораанзагьы сгоы иқоы фуеит. Аматурта сны фиалацы пхьаза уи кнысхуеит, икнасҳауеит, аха игәаӷьны ахыц аҿысхʒом... Знык исаҳахьаз абжьы сашьтуамызт... Уи бжьысхыр ҟалон.

- Иарҳәа! имҵаскуан саб иашьа.
- Амш умган, утцатәқәа тцала!
- Иарҳәа! илымтаскуан саб иашьа ипҳәыс.
- Унан, џьбеит, амш узымго, нан, уара!

Азәгьы дхьаҳәны дсыхәапшуамызт. Урт иртаххаргьы ирзарҳәомызт.

- Иарҳәа! ицәырызгон саб данаалак.
- Издыруандаз, Батал... Знымзар-зны ахыц нафысымшың, схы ааишышыуан саб, амала сыхәны санышьтаз ишпастахыз абри абжыы... «Ахәрашәа». Упсны уқәзар, упсы танаттоит. Қара, умбои, абна ҳанылаз ҳалан, ҳанылтұғы хтацәыха ҳмоуит, даақәыпсычҳауан уи.

Иахьа уажәраанда сыбла тырхаха снахәапшуеит уи ахьыкнаҳау. Сара издыруеит абри амарса еипш иҟатоу амеы-тагәаҩа пшда дунеик аҟара иштаулоу... Уи атаеы уаҩы зеипш имаҳац ашәақәа шыцәоу... Ибаргәузеи, убарт пшааны арахь иҩазгартә, рыпсы тазтартә иҟоу ауаҩы!

Аха агәыгра сымоуп урт ашәақәа цсым, тдәахык иафызоуп ҳәа...

Егьырт ахыбрақәа инарылган, ахықә аехықәкылан игылан акамбашьтра – абора. Уи ақхьа аеырхәы амазамызт, егьарааны иубаргьы аеы аартын. Алшықәсаныктәи ақырча, атәа зегьы убра итаагәон. Абора еатқакс иканатқо акашәа, алдынрак ажәкамбашь еаша шахагылаз иахагылазан. Нас, ес-аақынра, ажәкамбашь еаша иацәынхоз атәаеы итқон акәытқәа. Кәтагьк

аныртцалак, акәукәуҳәа иҳәҳәаны илбаапыруеит, нас саатк егьагымхо агәырӷьара ашәа – «акакара» рҳәоит иасны.

Акьыба-мардуан тбаа икыдгылаз сафалан санфеилак, ана-ара акөыткөа атаа тыргьежьаан иахьрымаз, ицөфабжьаза ихыршөлаз ахырттлагькөа ийөашкакараза ирывапсоуп фыц ирттакөаз. Урт руакы аашьтухыр, ишахөшахөуа унапы арпхоит.

Ажәкамбашь алеишәа бзиоуп. Уақәтәаргьы ауеит, аха икьы-емы-емы иццакзом. Убри акнытә, ари еипш аитанеиааига мап ацәыскит, цқьа иангәаста. Аха убла ианаатцашәа, абаюдыда алалоит: иагьа игәара гәгәазаргьы, ахы иютарпаны амхы интафры ицоит.

Аҳәарақәа рахь уажәазы акоуп иҟоу. Амш аныбзиоу уи ашта ахи атыхәеи ирыбжьҟьаны ихәмаруеит.

Ала Дамшә уажәшьта иажәхьеит. Акыпсцәа гьалгьало, асаса тышәшәааза, ах-кәаз ду иатцазза идәықәуп. Рацәакгьы уаф дакуам, аха зны-зынла алапшташәара амоуп, ифатікьан иабаз ирзытрысуеит. Убри акнытә, пҳәыск ҳара ҳахь дааирц анылтаху, нтытітәи агәашә дықәгылан ҿылтуеит.

– Ала ҳамкааит! – мышкы шәынтә итцарыхәтдәатцарыхәтдәаза рыбжьқәа аеыҩ-сыҩҳәа иааны ҳаштаеы итцакшоит.

Агәылара ацара згәы ахымшәазо аҳәсаҳәа!

Зегь реиха Дамшә ибаны инхом абжьас еипш цәаҳәа-цәаҳәа еилоу ацгәы. Иара ацгәы, шамаха, аҩны иубаӡом, шәарыцара-бназара икоуп, аха мышкахьы знык алапш ианыташәалакгьы иазхгом. «Аап» ҳәа ианнамтаслак, ацгәы ҩапан ма ацалакьа инықәпалоит, ма амасар ахы инықәтәоит. Алажәгьы акгьы шалымшо анабалак, ахы ақәыжьны иаахынҳәуеит.

Ацгәы усыстьы иакым, аблақәа камкамуа иахапыруа иахоу апарпалыкь, ма аеакы иазыпшуеит. Зны ашьапқәа неимда-ааимдан, абз капшь тыршәаны инарыхьшьуа аеы азәзәоит. Дамшә агра еидаҳалан иахьеи-уахеи иагхоит, цәаҳәа-цәаҳәа еилоу ацгәы ахәы цырцыруа идәықәуп...

X

Ф-шьапык зтоу рахь ахцәажәара иапсоуп ашәишәи рбагь ду... Мачзак иадамзаргьы убз ахы уақәшәышәыргьы, уи иафшәаран иказам. Иаразнак афарчуеит, акара ацнатцоит, атыхәа апшандагеипш еитинахуеит, ахәда апаткәырқәа капшьхоит. Ма изакә бжьузеи иаатнацо! Ампан уанықәнабаа, ахахәда тҳәа, надаада икны, ифны иушьталоит.

Зны ҳгәылацәа рҳәыҷы аҳаатазы ҳара ҳҿы даарышьтит. Аҳаата иман даҳьындәылтыз, иаҳьаанагаз уара идыр ашәишәи рбаӷь аацәырҟьан, иааи уи иааизытікьеит. Иаргьы ипсаҳаара цаны, «yaa-yaay» ҳәа дныонытдәашан, иҳаата ыршәны аҳы иақәитәеит.

Нас, ахыртцөы агөытцатата, ахы иазатәамшьазар акәхап, «уажәшьта ићастцо ацәа сцәоуп» аҳәоушәа, наћ инахынҳәит.

AP3AKAH

Актәи аззеи:

- Уа, абри аупшныл дыцноума? Афбатни аззеи:
- Дыцәоуп, дыцәоуп...

Актәи аззеи:

– Дыцәоу дыцәаму сыздырам, аха Уаа, бнацәа дыцәами, Уаа, бнагәы игәыми, Уаа, абын еахәыс қалеи фаза, Аххьа хылда, цыгцәа хамы. Ала алыр кьан а еа зшьыз... Хахь-оудшәыл ҳазкәыхшаша, Уа, абри ардыс иакәзами?!.

Абра ашта стытцны амфаду санынангыла нахыс, сара стафын. Атарагы цәгьамкәа истцон, стцатәқәа зегын сымч рықәхон. Ириашан, анбанқәа еикараны афра садрымцалозтгын, егырт схы иқәыскуан... Исхаштыз схы исзықәымкуаз аеакгын ыкан: стцатәқәа рнафс сзыцхьо ҳәа шәкәы сымамызт. Ашкол, ақыта зегын цьара акы узалкаауам. Убрагь сыцсы иацшәмахоз саб иакәын: ашәкәқәа сзааигалон. Аха уи мызкы данымаазалак сеы тыршәашәа, зхәы заны ирфаз иеицш стәан. Бзиа избон ашәкәы ақхыра...

Хашкол зыфназ афны паса Маршьанк итәын. Ирхооит, ари афны зтәыз Амаршьан акраамта Урыстәыла дыкан, атцара ду итцеит хәа. Аха атцара сасуп, ахшыф апшәымоуп рхәоит... Атцара далган данаа, ақытаф зегьы ихыччон рхәоит. Насгьы уи тауадк-аамстак иеипш ауаа еилихуа дыказамзаарын. Дынхафыз, дқьаранџьыз, даамстаз — иара изы зегь дара ракәын. Ифнгьы усыс имамызт, игәарагь. Афы изыжәуамызт, ачараф атолбошьра изныкәгомызт. Уахгыы-еынгыы имгылазака ауаа тәаны афы ахьеимаркуа, иара саатк еиқәкны дызтәомызт. Анхацаагьы дангаарта, тауадк иеипш ихатцгыло акаымка, алаф илырхлар, илахамарлар цәгьа ирымбо икан.

Дара Маршьанаа дбаны иқәгыломызт. Иаб иашьа ипацәа ахыыказ, иара дыпхашьа-пхато, зегьы дреи-

хырхәо данынкылслак, дара ықәтіны ицон. «Ацәапеыга» ҳәа ишьтан.

Аха убарт иаб иашьа ипацәа ҳәа сызҿу ахыхтдәацәа ракәын. Убарт роуп уахык саб дызхәызгьы. Иахьа уажәраанзагьы абна илоуп, азәы дыршатогьы иҟам. Уахгьы-еынгьы ауаа рышьтоуп, амҩақәа куп, аха макьана азәгьы импыхьашәом.

Урт абна ишылоу аасгәалашәацыпхьаза, сцәа стазызоит. Сара схата, уи ауха саб данырхә нахыс, срыцәшәазом. Ргәаг убаскак исымоуп, ашәара атәы сханарштуеит. Аха саб изы сшәоит. Ма урт ркаанза Агеи абреи рыбжьара дыбжьымсуа дыкандаз. Саргьы дсычҳарын... Сақәшәеит, ишпазурыз!

Иара абри афны зтәу ихата дахьыҟоу уафы издырзом, азәгьы дагьигәалашәом.

Ашкол афы саныкоу, акласс афы сантәоу, еснагь, дара апшәмацәа азәы даацәыртұрашәа сгәы иабоит. Урт кьалан абри афны ифнахан, ҳара иаабом акәымзар, ҳахьцалак ихарахапшуа ируа-ирҳәо иаҳәымшәо, икалаз цқьа ирзеилымкаауа, иҳашьтоушәа збоит. Ауаа ирымпытыркәкәааз,— ауаа зыфнапсхьоу, ргәакреи ргәырфеи зцәеи-зжьи рыбжьара ибжьалахьоу афнкәа, ахәычҳәа еизганы ифнартәатәым, ираҳәашьатәым. Ашәи ашьҳазаргьы, иашьҳамзаргьы. Иаҳа еиҳьуп уи инацратцаны ибылны, инахараны џьара фыцк ургылар, изакәызаалакгьы фыцк!

Иаҳа схы здыскыло ҩыџьа аҩызцәа сымоуп сара. Азәы – Мыџьа, егьи – Ездора. Мыџьа даара атцара бзиан итцоит, ихшыҩгьы иаргьы деилыхха дыҟоуп. Аха убригь сара сеипш, зны-зынла игәы ақәҿыгьуеит ашыш бзиа еипш ииашахәтдәаза аҩра. Зегь реиҳа

бзиарас илоу – амц ихәом, иоухәаз ҵәахуп, ианаамтоу ихапыц ибз ақәыргылашьа идыруеит.

Ездора ҳара дҳақәлоуп, аха ҩба-хпа шықәса рыла дҳаиҳабушәа ауп дшыҟоу. Убасҟак даҳҳыҳәҳәоит, убас- как иланы дыкоуп, игәапҳар, ҳара иҳацтәоу рахь аӡәа- ӡәала дыззымиааиуа уаҩ дыкам.

Бзиарас илоу ҳара аҩыџьа акгьы ҳцәиӡаӡом, насгьы, мышкы ҳимбар изычҳауам, игәра гангьы амаза иоуҳартә дыҡоуп. Амиҳәарақәа илоуп. Амала, амц шиҳәо даҿаукыргьы дгәааӡом, иҿы иқәшаҳатҳоит. Насгьы, играқәа рахь иаҳшьоит саб иашьа Аџыр, егьырт атцаҩцәа зегьы дҳалкааны дахьимоу. Уимоу, иара џьара данцо, ианидитҳалак, Ездора аурок мҩапигоит. Аурок мҩапигоит ами, аӡәгьы ддәылижьуам, рыбжьы дыргаргьы иуам.

Ездора иан лыда уаф димазам. Ашкол рацаак иацаыхарамкаа дынхоит. Уи дызхылтцыз ртаы акырынта исархаахьеит, аха еснагь исхаштуеит. Уеизгьы исгаалашао убри ауп: уи иаб школс уажаы икоу афны зтау Амаршьан иахтынрафы даазахьан. Афны зтау иабацаа уи қьаранцьык иахасабала дрыман, аха дара анпсы, рычкаын уи иашьак иеипш дицхрааны хазы дынирхеит.

Ихатагьы каиматзак иакөын, рҳөоит. Ауаа рахь ҳатыр иҳөын. Иара дыпшҳазамызт, аха иаалыркьаны згаб ҳөыпшҡ дигеит. Лара деитымын. Лашьеи лареи хаз-хазы раб иашьцөа ираазон. Сара дызбахьан Ездора иан. Убаскак ипшзаз агөыкыра зтцаз пҳөыс дсыздырамызт сара!

Ездора иаб пҳәыс данааига, дук ихымтцкәа дынкаҳан дыпсит. Уи иаби иани ртәы ианакәызаалак акгьы иҳәомызт. Еснагь ианшьа иʒбахә акәын иҿытцакыз. Ианшьа Акәа аус иуан. Матцура дук дахагылан. Зны Ездора ианшьеи саби Аџыррааҿ еицнеит. Иантәаиангыла, уи ацәкьара самеихсыр зуам иҳәан, саб дааникылт. Амжәа ашьапы ацәкьара кыдыртцеит, аха Ездора ианшьа апҳъа ҳысрагь имуит. Саб инаган атапанча аатихын ацәкьара инаҳәимкыц сҳәоны итҡьеит. Инеины ианнаҳәапш, ацәкьара кылҳәҳәаӡа, итиҳәатцәааӡа иҡан. Ашьтахь асас иџьыба дынталан тапанча ҳәыцык аатихын, акраамта дкылпшуан. Зныкыршәа акьап аатнаргеит.

Иара акраамта амжәа ашьапы дадгылан дахәапшуан, аха уи ихы зынза џьаргьы иақәымшәазакәа ицеит.

– Амц аҳәазаап! – дааччеит уи, игәы ишалсыз мҩашьо. Уаҩы шкәакәак, шәагаалагь рацәак дыҟамкәа... Уи зынза иаҳәшьа лыпшрақәа имазамызт... Сара сыҳәтахьала акгьы идсымбалт.

Ездора даакәымтұзакәа уи избахә шиҳәоз слымҳақәа тишьаахьан акынтә, изыззарызеи, сгәы пызтаахьаз азәы иакәызшәатакьа акәын сышихәапшуаз.

Абас ҳаҟан. Аамҳа ықәҳа ицон. Ҳашкол аҿы хәкласск аадыртит, арҵаҩцәа ҿыцқәа ҩарышьҳит. Ҳаргьы ҵшь-класск ҳанрылга, алада арҳаҳь лбаатәыс иҳақәымшәаҳеит, уа ҳаанҳеит.

Урт ргәашә аҿы саннеи, ҿыстит, аха азәгьы ибжьы имыргеит. Аҩнгьы ашәқәа ытдарбаҟа иаркын. Ашьтахь сынталан, дырҩегьых сыбжьы сыргеит. Аха доупсы дықәыршәым.

Сцап ҳәа саахьаҳәуан еипш, сыхьӡ ҳәаны аӡәы ҿитызшәа саҳаит. Саатгылан сзырҩит. Аха тынчран. Сеитанадәыҳәлап сҳәоны еитаҿитит. Сагьаашәеит. Быжьрабыжьтдәа итдыҩуашәа акәын ишгоз, аха хыла иахьакәыз сзеилкаауамызт...

Ездора цасҳәа иҟаиҵозар, сышшәаз гәеиҭар блас ихәасырҵшуазеи!

Сгәы рӷәӷәаны аҩны снадгылт. Абартцахьы снықәыпшит, аха ихьшәашәаза исыхәапшуеит. Сыхраазраауа саақәхеит.

Ус афацара ашә аатын, азәы ихы нывтцирҳәҳәеит. Убысҡаноуп саншәатдәҡаз. Схәы-сжьы қақаза иааилагылт, аха афшьагьы сақәымшәакәа, сахыгылаз саанхеит.

Уи ихи ипатцеи еилысны, ирацааххыраза ићан. Уеизгьы, иаразнак игаастеит иблақаа хааза ишсыхаапшуаз.

– Батал, арахь уааи, ирласны! – иҳәеит уи хәытҳәытла, – умшәан. Ирлас, аҳәы уибоит...

Сааунашьтын, акы сыхан сагошаа уахь сеынасхеит. Сшаарақаа насхыпсаан, абри дызустоу здыруандаз ҳаа сгаы хытхытуа саакалеит. Саагылазар исаҳауазшаа акаын ибжыы шыказ.

Аҿапара саныныфнала, ашә ацапха наҿаиршәт. Илашьцаза аҿапара тымтшәара ҳааидхалт. Убасҡан сшәара еитасзыхынҳәит. Аҳаҷаҳәа иаасгәалашәеит саб иеихсыз, иаӷацәа.

– Арахь усышьтал! – ихәеит уи мазажәала.

Аха сара сахьгылаз сеитамтцит.

– Унапы сыркы! – снапы ицшаан илышьтагәа икит. Иара инапы абамба ытциаан иҟан итатаза. Сара уажәык агәра згеит, уи саб иагацәа иреиуаз азә шиакәыз. Аха абра даазгазеи?

Нас, сгъы цыжәжәо ахәыцра салагеит, урт ирасҳәа-ша, егьа ргәы дзырхьша, ицызжәаша ажәа-тынха ыҟазаргьы ицшаауа.

– Усышьталан уааила, абра акьыба ыкоуп, укыдыл... Ашьшьых әа, уекоумыжын... – хәытхәытла дцәажәон уи.

Саргьы ићастцарызиз, сишьталан акьыба снафалт.

Хыхь алагәра ы икылгыжьа аза лашарак убон.

Инапы татаза снапы иахьадыз салапсны исыргәгәон.

- Умшәан, умшәан... иҳәон иара.
- «Унапы ахәы ытциаан, амуча! сгәы пыжәжәон сара, дырфегьых адәы уқәларц, ауаа умагәшьхәа итоуцаларц ауп иутаху... Аха саб ифызцәа уара узы рхәыцгыы рылшәом. Саб уара уфызцәа жәафык рзы дахьтәоугы дгылом... Шәыеимпыташәымшыр жәуам... Саргыы уи сшипоу шәсырдырып уажәы... Сара!..»
- Саб, ҳәарада, дышуаҩхатаз здыруан, аха уи иақацәагьы ишәоз ракәзамызт. Убригь здыруан. Амала сгәы сырдап ҳәа саҿын. Хыхь ҳхаларц акгьы ҳагымкәа даагылт. Алақәрахьы уаҩ дызлахалоз ахышә аҟынтәи алашара ааиуан. Ихы-иҿы ааилургартә иҟан.
- Уанызба, сыбжыы уқәсмыргар сзымычҳаит, иҳәеит уи хәыҭхәыҭла, убасҟак уаб иҵшра ухыскааит... Уи дыгәхьааган сыҟоуп, насгьы, иара ахәыҷҳәагьы шәыгәхьаазымго џьушьома, сара сырҵаҩуп...
 - Амц уҳәоит! сныҩныҵәааит сара.
- Батал, убжьы умырган, суҳәоит! ипата џьаџьақәа сыҿҳәо сааигәӡит.
- Уиаћара уеумыргызмалын, сара еилыскауеит зегьы! сҳәеит сара сгәы рхатҳашәа, аха сыбжыгыы сыхәлашәон, уажәы-уажәы атҳыуара сакуан...
 - Батал!..

– Издыруеит саб дшыгәхьааугоз, ипшрагьы шысхукааз. Аха баша ухы аџьабаа алоутцеит, саб шәара шәзы ихәыцгьы илшәом... Уеизгьы-уеизгьы шәхы импытцашәымшьыр шәымуазар, шәеишәыршьы, џьаҳаным гылартас ишәоуааит! Сара џьара акы сылшәыршарц шәтахызар, ишәсырбап саб сипоу сипаму!..

Иагьабантәаазгазеи абарт ажәақәа! Ас сыесырхатон, аха арахь сылагырзқәа ирымукәа сзамоа иахьыкәкәа илеиуан.

- Батал, Батал, арахь ухал уажәы зегьы уасҳәоит, зегьы, зегьы... сылаӷырӡқәа аниба, снапы дахан акьыба дынкыдлеит.
- Издыруеит исоуҳәо! сҳәеит сара, иоушьт снапы наҟ, сара ихәынгасшьоит, ахәы зтциааны иҟоу уи унапы, амуча инапы!

Иахьынтәаазгаз уара идыр, изажә-зажәза ажәақәа ахыртәеипш исеышәшәон. Абасгьы сҳәон, аха иҟастахуаз, сишьталан афеира саеын. Снапы гәгәаны икын, имхшьа сымазамызт.

X

Алагәраҿы ҳанхала, ауаџьаҟ ҳахьнаҩсыз ҳаагылт. Ара алашара ааиуан. Ауаџьаҟ ҟартцаанза ус алҩацарта ахьамаз, пенџьыр хәычык аҟара алашара аанагон. Ауаџьаҟ авараҿ аиарта ҟатцан. Уажәы-уажәы ртапанчақәа сҿакны егьырт аасыкәшоит ҳәа сыпшын, аха уаҳа азәгьы дыҟамызт. Сахьынапшуазгьы бџьарҳәа џьаргьы акы сымбеит. «Ицеицеиуа ихчы иатцазар акәҳап...» – аасгәахәт сара. Аха еиҳа сыесыртынчын, схьаҳәны сылагырҳқәагьы аасрыцқьеит.

– Утәа! – иҳәеит уи, илахь еиҳәышьшьы днасыхәапшын.

- Стаом!
- Батал, сара уара узтоу ашкол-фны зтәыз соуп... Сызбахә уаҳахьазар акәхап. Шәара ишәеихсыз роуп сара сызцәыбналан абра сыҡоу. Урт уажәы еиҳаракгьы изышьтоу сара соуп... иҳәеит уи.

Сара ииҳәозгьы саҳауан, аха снапшы-аапшуан иабџьар збозар ҳәа. Ус аиарта ахахьы шәҟәы гәартак сылапш нарықәшәеит. Урт чаҟәа-чаҟәа ишьтан. Иаразнак сшәара насхыпсаа ицеит. Иаасгәалашәеит уи иаб иашьа ипацәа иара дбаны ишықәымгылоз, дахьыҟоу ицәыпҳашьан ишымнеиуаз ҳәа ирҳәо исаҳахьаз.

– Утәа, Батал! – ииарта днылатәан, ивара е атып насирбеит. Снеины, сикьысыр ҳәа сшәаны, сееидыпсаланы слатәеит. Аиарта абымбыл еипш итатаза икан. Акраатуан сара үи еипштакьа аиарта сыламиеижьтеи.

Уажәы зегьы аасхаштын, абри Ездора идыруаны ҳара ишпаҳаимҳәеи ҳәа акәын сзызхәыцуаз, Мыџьеи сареи. Итцакы бзиазаап. Амала ҳгәы ишаанаго еипш дыкамзаап, ҳагәра имгозаап.

- Издыруеит сара Ездореи уареи шәшеиҩызцәоу, иҳәеит уи илахь еиҳәышьшьы дахьтәаз.
 - Ездора дабаћоу? стааит сара
 - Иани иареи иаха ианшьа иахь ицеит, Аҟәаҟа...
- Сара игәаӷьны снеифапшит. Уи ихы-ифы даара еинаалан, илахь фашаза, иџьымшь еиқәатдәақәа иаша-иашаза, ипынтда кахәхәа, иқьышә пшзақәа зегь еихшәа-еизшәа. Еиқәатдәа-ххыраха иказ ихахәы, ипатда икәаш-кәашза ирылапсаз ашлақәа гәамтакәа, ушиашоу ибла унхыпшылар, ари зынза дқәыпшуп, уажәы изхара аштакны дыхәмарны, ипсишьарц арахь дыфхалт уҳәарын.
- Батал, Даут дшааилак иауҳәоит ҳшеибабаз... Мацара. Егьи зегьы иара идыруеит. Уаҳа аҳәы ианиауҳәа, нас цәгьароуп! Саб сипоуп умҳәеи, уаб уипазар

иуҳәом... – дааччеит уи, инапқәа ҟәаш-ҟәашӡа, ихәхәа-хәхәаӡа наҟ-ааҟ ишьамхқәа иахьрықәыз дрыхәапшуа.

Сара инапқәа рзы уажәраанза исҳәаз аасгәалашәан, анышә сытцазар моу сымамкәа сааҟалеит. Уи уажәшьҭа игәра згеит.

- Снапқәа ахәы рытциааны икоуп, аа?..– сыбла дызтампшуа ихы фышьтихит уи, уажәы ҳааилысқәар... Саргьы снапқәа бахтцәаза икастцоит. Абаҳча саазарц стахуп. Зеипш абри ақытае уафы иимбац... Уи сгәы итоуижьтеи акраатуеит, шәкәы гәартак срыпхьеит убри иазку... Абант еиқәу ашәкәқәа рыбжак, убри атәы зҳәаҳәо роуп...
- Шәара уи атәоума ҵарас ишәҵаз? схы ахьызгара сзымдыруа сҵааит сара.
- Сара сыртдафуп, амц узжьо џьушьома... дааччеит уи, ицәышза ихапыц ажьқаа аарпшуа. Рапхьа уабгьы саргьы агимназиа ҳаицтан, нас сара Урыстаылака сцан, уахьгы пыт-чытқаак стцеит. Адунеи иаақаыршаз зегы артдафра реигьасшьоит! Ахаыцқаа, ашкол... Иахьа халаанза аџьџьаҳаа ахаыцқаа уанрылагылоу... Нас афны уанааилак, ашаырқа еитауҳауеит, еихауҳауеит... Ахаыцқаа рызҳауеит, ашаырқагьы еипынчыла ибаҳчахоит... Уи шьахауми?
 - Аиеи... сҳәеит сара.
- Батал! Еиҳаракгьы узаасыпҳьаз уаб исызиоуҳәарц ауп... Даара угәра ганы. Ус анакәҳа, Ездора иҟны иумырзароуп абри атәы...
 - Ездора изымдырзои?!
 - Калашьа амоума!..
 - Hac?..
- Иан лхала лоуп издыруа... Уи иоуҳәарц уҟазар, уажәыҵәҟьа бзиала ҳәа саҳәала... Уаҳа ҳаибабарц ҳа-ҟаӡам, иҳәеит уи илахь еиҳәышьшьы, хы-заҵәык сыздырхоит...

- Дызустзаалакгьы азәы иасҳәом... Саб ида! сҳәеит сара.
 - Саргьы убас акәын сгәы ишаанагоз.

Даарыцҳасшьеит, дҳәыҳәма-шәыҳәмаха абра уах-гьы-еынгьы дшыҳәтәоу санаазхәыц.

– Ездора дыцәгьазам... Аха аазара игуп. Уажәнатә амцқәа иҳәоит. Цәгьара итцамтцакәа, ус... аха амц мцуп. Знык ахата анупшаа, нас иара ахата ацәгьарагь унарпшаауеит... Амц тацәны иаанхазом, ушалахәмаруа иумырбазакәа мацара цәгьа-мыцәгьала аеартәуеит. Уара инужьырц утаххаргьы, умч архазом... – уи уажәы сара дсацәажәазомызт, ихакәын дзацәажәоз.

Нас ихы фышьтихын, лапшыла сааимидеит.

– Ездора дхәычуп, уи ихәышәтәра мариоуп... Амат капшь амҩаҿ избаны, мака капшьыз џьшьа изымгазтарц иалагаз азгаб хәычы дылҩызоуп. Макьаназ...

Егьа ихьаиршшазаргьы, Ездора изы ииҳәаз сархәыцит. Сцарц сҩагылеит. Иаргьы деиханы дҩагылт.

- Батал! иҳәеит уи днасыхәапшын, сара абаскак ахьысҳәо шәаҩӡак, рыцҳак сакәу џьумшьааит... Акгьы злазам азы, дарбанзаалак аҳәахәдеипш дыбжьазыр итахым... Иудыруазеи ихәартоу, итцоуроу акы сзыкатцар ҳәагьы дгәыӷуеит. Еиҳаракгьы уи ихәартоу акатцара, ажәакны акәымзар, аус аҿы иашьтоу ауаа шырацәаҩым анудыруа, уи дырҩегьых ихы дацәажәон.
- Издыруеит... сҳәеит сара, издыруа закәу сазымхәыцзакәа.
- Ииашоуп, сара ашәақь аашьтыхны, ус аушәақә ахы афада ирханы сымхысыцзар, уаҳа тыскгьы сара сзыҳәа ашьа камтәац, дааччеит уи, санхысхьоу удыруоу? Ани абарбанџьиа ҟатаны иахыпо, рхы аџьыка акәыхшо, рыхьша-мыхьша атан амца иақәыпсаны афстаацәа ианрылахысуа. Убасҟан зны саргьы фынтә афстаацәа среихсит... Амала азәыр иқәшәоу сыз-

дырам... – деитааччеит уи, – ауафы знык дшиуа, знык дшыпсуа акара здыруеит, аха ауафы дануафха ипсрагыы пшзазароуп... – уи ихы дацаажаон ара сышидгылаз, дацаажаозар акахарын сара санцалак ашьтахыгы.

Сара уажәшьта уи затца сицәымшәарыз, дысгәал-ханы сихәалшуан.

Нас иара дхьаҳәны алашара ахьаауаз ахь дыпшит. Саргьы уахь схьеирпшит. Нахьхьиза џьара, арха ахьынтроз игылаз атдлаҳәа ирылапшуан амшын иатраҳа.

- Хәылцазыла абрантәи амра шташәо сахәацшуеит, иҳәеит уи, иангыло збом, аха ма ианташәо иаҳәо удыруоу? дыччо дтцааит уи.
 - Исыздырзом...
 - Ашәа ахәоит!
 - Ашәа шқаҳәои... Амра?
- «... Уан даанза умтцәуан, уаб даанза умфыхан...» ашәаны дналаган дыччо дааҟәытт. Афазны ҳанеиҳәшәо иацу уасҳәап, уажәы азәы душьталар ҳәа сшәоит, уца!
 - Снапы ианутцаз азы умшәан!
- Сшәазом, иҳәеит уи дсахәаччо, исхаштыз, сыхьз уасымҳәазеит: Арзаҟан! снапы пшааны иааирӷәгәеит. Уи инапы татаза, иаасгәаланаршәеит аҳашьапы агәа- фарафы итоу аиаш хәы- ҟәымшәышәқәа. Сара урт рхәы сахьымсыц, аха хымпада абасоуп иштатоу...

Али-пси рыбжьара, рашта амасаргаара сынкылтцараан, амфахь скылсит. Сара сызлахаыз, издыруаз апстазаара ааста ичыдазан, зынза да еаџьара икоу пстазаарак аша аартны снахыыпшызшаа сыкан.

Сахьцоз, сапхьа дгылазшәа, уи иблақәа спыртцуамызт. Иара иааихәоз зегьы иблақәа агәра удыргон. Бзиа избон сара саб иблақаа, аха зны-зынла, дангаалак арахь иткьоума ухао икалон. Уи дгааауан, егьа илакта цагьахаргьы, аразра, ауафра ахьалпшуаз збон сара.

X

Издыруа, исзааигәоу ауаа рыблақәа зеипшроу сгәалашәозар ҳәа сҳәыцуа салагеит. Абар, сапҳьа иааит иччо, иҳааӡа Мыџьа ибла цҳа-пшшәылақәа, аҳа уи иаҳәаҵәҟьоз сзеилымкаацызт. Мыџьа игәы иҳоу еилукаарц уҳаҳызар, иҳы урцәажәароуп. Убри аҟынтә уи иблақәа еснагь иеипшын.

Ездора... Абар, уи ибла гәышәпақәа граза. Уи пшралагы, хәапшшәылагы ианшы иахы акәын дахыйаз. (Ианшыагы, сара данызбаз аеынгы знык-фынтә ишсаҳауаз иҳәеит, уи азәзатдык иоуп ҳара ҳашытра ахынзаназаазо сара сахы ицаз ҳәа). Инарҳәы-аарҳәуа амра иамтдакны ирку асаркы пеыха цырцыруеит, иааурҳәыр иакәытуеит, инаурҳәыр ицырцыруеит, иааурҳәыр иакәытуеит. Итахызар амц иҳәоит, итахымзар иҳәаҳом...

Аџыр? Мараса? Леуа? Заур? Урт рыблақәа закәу ҳәа акы аасгәалашәомызт.

«УАН ДААНЗА УМҴӘУАН, УАБ ДААНЗА УМҾЫХАН...»

– Дабакоу? – дтцааит сшибаз еипш саб иашьа. Уи акрыфара даеын. Мараса чыс хкыс иказ зегьы еизылган, иаргьы ихы нарылмых эхөо дрылат эан. Арскат эи фат эхкы абаказ хөа, саб иашьа ибла сынхыпшылт. «Ихаауп», «ихаауп», «ихаауп», – ик эыск эысуан иблак эагьы, уаха аеакы рхөазомызт.

- Иани иареи Акаака ицеит... абригь сҳаеит, иаразнак ахаҳа еипш сшаит. Сҳы акит. Аџыргьы иҳаща иҳы иҳхынҳеитцаз илбааимдаӡакаа даанхеит. «Их...» уаҳа рзымҳаака иблаҳагь уа иаанхеит ихаззала.
 - Иухьзеи уара?- иҳәеит атцыхәтәан.
- Акгьы... Рыфны ашә аркын, арахь сшаауаз азә дыспылан... Ргәыла иакәхап: «Акранза сымцар сыхром абри афымшк ҳәа лгры итан. Ахрычгы длымгакра ды-кам» иҳреит. Нас арахь сааит... сҿагра-ҿасуа уахь акы еиласкракреит саргыы.
- Дузымдыр3о иара? дтцааит Аџыргьы акрыфара дналаган. «Ихаауп», «ихаауп» икъыскъысуан иблакъа.
- Дсыздырам, сҳәеит сара сгәы итцаххны, сыпсы ансоу, ара инхо зегь сара издыруама!

Аџыр ихы фышьтихит. «Ихаа...» – рҳәан, еиҭаагылахт уи иблақәа.

Ићалап, Арзаћани сареи ҳаиҳәшәеижьтеи аеакала сыћазтгьы.

– Сара дысзымтаазакәа дышцаз убоу, абни ацәатачгьы, – иҳәеит Аџыр асалфеткала иҿы рыцқьо, – иззеилымкаауа абзиара изууа уалагар усоуп.

Сара ақәҿысымтит.

– Принц! Уи егьоурым, – иҳәеит дыххаччо дааҟалан. – Уааи, акраҳфап! «Ихаауп», «ихаауп»... – рҳәон иблакәа.

Акрыфарагь ускак истахдамызт, аха снаскьаны аишәа снахатәеит. Мараса ачахәажәқәа, аҳампалқәа, кәтыжь махақәак, акакан сыӡбал икәааша-кәаашаза арашы хшәыла инасымҵалыргылеит.

– Анцәа уиныҳәааит, принц! – иҳәеит уи атцәца аашьтыхны, – уара уажәшьта ухәыҷӡам, уажәшьта апстазаара унашьклапшуазароуп. Ацәгьеи абзиеи еилухуазароуп. Иахьа мацаратәи акәым узызхәыцша, уатҳәтәи, уапҳъаҟатәи... Иухәартахаша! Уара уаб, сара

сашьа, акыр илшоит. Уеурманшаалар, иаргыы уирманшаалап...

– Ууа@хааит. Уара ушәшьыра ҳаргьы ҳаатҳаӡо, принц! – дсыхәаччан интыркәкәаны ижәит.

X

Сара акранысфа адәахьы сцеит. Ашта агәта ихраазраауа иқәгылан Леуеи Заури, ачыс иакны ацәажәара рылымшо. Санырба, ирхамыштыкәа афыцьагьы рыбзқәа сдырбеит. Нас Заур ажәа «пшзала» ихиркит.

Рацәак хьаас исымкызшәа анырба, нас а•акала сгәы пыржәар ртаххеит.

- Хара иахьа харных эеитее!..– их эеит Леуа.
- Шәышпарныҳәеи?
- Ачахәажәақәа ҳхы инакәыхшан... Ҳдухарц, ҳапшзахарц! – хыма- қсыма инацитцеит Заур.

Сара ачча сакуан, аха ищегь дсырхөар стахын, сылахь еикәнащазшәа дсырбеит.

– Баба анцәа ҳәа аӡәы дидыруазаап, – иҳәеит Заур, – иара ида уаҩы дибаӡом... Ҳаргьы уа ҳгылан, аха уи дҳамбаӡеит. Мамагь уа дгылан, аха убригь длымбаӡеит. Баба дибон. Ишҳаҳауаз диацәажәон... Ҳара бзиа ҳаибаларц, зегьы ҳреиӷьны ҳҟаиҵарц. Иҳаҵашьыцуа!

Зныказ Заур ииҳәаз ааџьасшьеит, абри абасҟак ирҳшӡан дызлахәыцзеи ҳәа иблаҳәа снархыҳшылт: «Кьеаҳ! Кьеаҳ! Кьеаҳ!» – иҟәысҟәысуан, иҟәысҟәысуан урҳ. Уи убасҟак иҳахын срыҳашьыцырҳ, убри иҳхраан, изымҳәашаз инарҳәеит, изымҳәыцшаз инарҳәыцит.

Леуагь снаихәапшит: «Кьеах! Кьеах!..» – икаыс-каысуан уи иблақаагьы.

Уаха срыламцәажәакәа срыдтіны сеынасхеит.

Аныҳәагатәҳәа ҟаитцалар атцкыс, ихәыҷҳәа шыбжысыз ибар... Аныҳәагатәҳәа шхәартам, ишыбзамыкәроу, ишылашәроу ҳәа ашкол аҿы ҳлымҳа тишьаахьеит, арахь иара ихәыҷҳәеи анцәеи рыбжьара цҳаражәҳәара иуеит... Зегьы иреиӷьхарц!..

Саб даар уртқәа зегьы иасымҳәар ҟалом. Сара сзыржьарызеи! Сара сҳала соума, школк итоу аҳәыҷқәа зегьы! Дагьыртцаҩны, дагькоммунистны, амцгьы иҳәо! Мап, мап! Ма сара зынҳа ақгьы сҳеилкаауам, ма убригь аҳәы ироль дыҳәмаруеит.

«Сҳәынтқарраҿ» иҟаз атынчра хәычы-хәычла апша аласуа иалагеит. Апша атцлақәа анархәа, хтырақәак сылапш нархьысуа иалагеит. Ашьац зқәиаан иҟоу баароуп абарт ахтырақәа ҳәа сгәы ҩбахо салагеит...

Сабгьы дыкам, дыкам, дыкам... Дзыдхалазеи?

Ахкаарахь сынталан, аҳа амтахь снеит. Аиашқөа зтаз агәаҩарахь сыпшуа сышгылаз, ртыхәа бабақәа таоантаыка ирханы, инкыдыфоыла аакыдфоыло иаатытны, амахәта инықәтәеит урт... Сызхара санрыхапш, срымбарц, имшәарц азы, аанда савалан мацара агәашә аҿы сааит.

Саныпшы, Леуеи Заури аанда икылеибагаан сара исызкылпшуан. Сеилашаеит, аха уаха царта амамкаа. Аха ашьапы аиашқаа штоу урт ианырдыр, нас итахаз акы иафызоуп!

- Ишәҭахузеи ара?! снарықәыцәкьеит. Ргәыреанзамкәан сыбжьы анраҳа, иаршәан иаатрыст. Нас ргәы атып аҿы ианнеи, дырҩегьых рыбзқәа аатырхын икапшь-капшьза иаасымтаркит, сара сҳақымны рыбз аџ ықәу иқәму гәастарц стаху џьушьап.
- Шәсымбан ара, амбжьахқәа, ишәзызуа жәбап! сҳәан дара рахь сҿанынасха, ишыцәгьараз гәҩарас иҟартдан, еихҟьа-еитіҳьа иҩит.

Ус Аџыр дбақьаза изхара ыфан, имыштықь инацәа ибжьакны, ататын лоа харчыла ашта даақәлеит. Иџьоушьашаз, абарт ахәычкәа сара сеы акәын ахлымзаах иахьалашаз акәымзар, егьырт реы, еиҳарак раб иеы, игәыбзықха, ахәша иаоызахон. Уажәыгь ишоеиуаз раб иоидеибаҳәалт.

- Ишәыхьзеи, баба?
- Абни хипћоит...
- Цьара цәиккрак иашәҳәазар акәхап?
 Иааҟрымҿрымит рфыцьагь.
- Уажәшьтарнахыс бзиа дыжәбауоу?
- Даабоит...
- Даабоит...

Ауха акраамта сызмыцөакөа сышьтан. Сеапара кылыркаан аилиуминатор еипш иастаз ахышө кылгыежьаахь сыпшуан. Уи икылпшуан еытк ажөфан, аџыыкҳөыпҳьеипш етцөа-сса гөартак ақөырҳөҳөны. Уаха саргыы алагөра сықөтөазшөа, сындөылыҳөҳөар, сыршырашөа схы збон...

Уи урт дрымшьзаргьы, дылтцыргьы, азныказ ишизыцагьахоз акара еилыскааит. «Апшра, асахьа мацара акыр ихаартазар, Омар ипа Арзакангыы имоуп»—рхаон акытае. Нас иарбан абарт ауаа убри идырбалаз? Иеихсырц зтаху, изызиеихсуа рдыруеит. Уи дара дахьрылтцыз, иахьитахым азы акахап. Аха егьырт, иабалак, ибла шаапшуа ишьра изашьтоузеи? Ифны ашкол иаитазар, ифны ифназ акьаранцыы иашьак иеипш дибозтгы, дынирхазар, дыниртцызар? Зегы реы ихы неигозтгы, егырт тауади-аамстеи реипш иеырчны акаымкаа, цьара азаы игаы абакасттари хаа ддаықазар? Дгазану? Мап! Ускак икаышу, зкаышрагь

қьиоу ҳара ҳқыҭахь амҩа дықәымлац. Макьана дымиц, дихьазаргьы, дымшәыц, дышәхьазаргьы, арахь ихы имырхац...

Нас избан? Сара зынза акгьы сзеилымкаауазар, ацәгьеи абзиеи еиватцаны срыхәапшыр исзеифымдыраауазар? Уаҳа акгьы сзымдырыргьы, уи дышқьиоу, дшыбзамык еилыскааит. Акы зыгзам уафы дыкам, рҳәоит. Нас игҳәоу ыказаргьы абри дзалыркаазеи? Ма зынза акгьы згым азәы иакәзар... Ауаа итҳашьыцны дара рыграҳәа иара игроушәа иеҳпыркылозар?..

Ахааназ схахьы имааишаз ахәыцрақәа, алашьцара иалсны акыгә-чыгәҳәа, сылахь иадыкшалон... Сара сҿацара «аилиуминатор» аартны, изҿацшьу акәаскьа кәарак еицш иныжьны, ацстазаара амшын ду инхылазшәа збон. Рацхьатәи ацәҳәырца иагәтасны, егьырт еиҳа иҳаракыз ацәҳәырцаҳәа инаргәыднатазшәа акәын сшыказ.

Адырҩаены ашьыжыгы дмааит Ездора. Аџыр «уца» ҳәа сеиҳәозар ҳәа сыпшын, аха сылаҿитуамызт. Уи аени аухеи ус исычҳаит.

Адыр фаены ашы бжы шы тахы ашкол а фы дааит Ездора иан. Уи Аџыр днаскы пландан диацаажа еит. Лара дшы збац ака ымка, лееитак зан дыкан, лып хаы збара хын хаы зан дыкан, лыбаф лцаыласын.

Аџыри лареи анааицыртц, сара сналыхьзеит.

– Ездора дабакоу? – стааит сара сылапш сзылкаымго. Уи лыблақаа алабжыш еипш агаыргырара рхын. Алабжыш еипштакы... Убаскак арахь иаапшуан. Абыржаы ихыжжны икатар, дырфегых лыблақа траа даақахап ҳаа уацашарын... «Анцаа иџышьоуп, анцаа

иџьшьоуп, анцәа иџьшьоуп!..» – рҳәон лыблақәа ашьшьы-ашьшьыҳәа, аҳәы иаҳар ҳәа дшәошәа.

– Сашьа дникылт фымш раћара... – лҳәеит уи дааччан. Лхапыцқәа дырцәыпҳашьошәа еергьҳәа иаавтдлырпшит.

Сара сылапш лыдхалан сгылан.

- Даут даахьоума ариабжьарак? дтааит лара. Ашьшьых напы пшкала угэы днахьысуазша убон уи лыбжьы анаауахалак.
 - Дмаац... сҳәеит сгәы иалырсны.

Лара дырҩегьых даасых аччан дцеит. Сара акраамта сгэы итынтцөомызт уи лыччапшь.

Афны санааи агөыргы фхраша сзыпшын. Саб дыкан.

- Баба!
- Батал!

Ихәда снахьынҳалт сара, иаргьы ирӷәӷәаны сааигәыдиҳәҳәалт. Акраамҳа ус сикын.

- Баба, угәхьаазгеит! сҳәеит сара сыштцәыуара.
- Саргьы, сбаба! Удухеит, уардысхеит, уажәшьта уагьсзышьтыхуам... дааччеит уи. Даадсаны дшыћаз мфашьо илакытақәа ашәытақәа рытатәан.
- Ҳаит, шәеигымхааит... Сышәпырхагахар стахымызт, харантә сшәыхәапшуан... Аџыр дааҳадгылт.
- Сыгәхьааигоит ахәычы... Шәара дышныҟәыжәго дсызныҟәгазом сара, аха абарт ахынта-ҩынтарақәа ҳаарылтіны ҳаныҟала дызгоит...

Сара сгәы нұгәырұьааит.

- Уара аха анумоу ыћазам, ахәычы дутан уҳашьтыртә ҳаилага џьушьома...
- Уи уашьтан ҳалацәажәап, иҳәеит саб, уажәы уааишь, Батал, акы усырбоит.

Уи блузын исзааигаз. Еилыпхаауа, икапшьуаркалеиуа икан.

- Иреигьу аныхәақәа раан АБРИ ушәтцала!..– иҳәеит саб, ари апшшәы сара бзиа избоит.
 - Саргьы бзиа избоит?

X

Пытрак ашьтахь саб иасҳәеит акамеипш нак-аакгьы ицҳауа сыҩнытҳка исыӷрагылаз аҳәатәы-мадатәы.

Саб илахь еиқәышьшьы дысзызырҩуан.

- Уи саргьы гәҩарас исыман, иҳәеит атцыхәтәан, уаҳагьы џьара уҿы итыхны, иануҳәа сыхәда пуҟеит, Батал! уи иблақәа сара срымбо иааҟалеит.
 - Усықәгәыг! сҳәеит сара.
 - Суқәгәыӷуеит.
 - Уи изихыччозеи иқытағы? стцааит сара.
- Дѣәышны, еилкааны иѣаитцоз, иззеилымкаауаз газараз џьыршьон... Реитцахара, дара рынамзара иахыччон. Макьана иузеилымкаар ѣалоит, ухәычуп... Мышкы зны еилукаап уртқәа зегьы...
 - Ас иеытцәахны данбанзаҟоу?
- Уажәы ихы цәыригар замуа, ани иара иаб иашьа ипацәа ианааилыркаа, кыт ихдыртуам, дыршьуеит. Насгьы, иара ҳаргьы ус даҳпыхьашәар, зегьытдәкьа дырзеилымкаар калоит. Дыззымдыруа, иара иусгьы урт рус еипшыртәуеит. Абас ҩ-мцакы рыбжьара дыбжьаханы дыкоуп...
 - Нас цқьа ироуҳәарауазеи уи дзакәу?
- Сара исҳәо мацара азхонда... Уи мариам... Даара иуадаҩуп! Уара уртҳәа зегьы еилукаартә уаныкало аамҳа бзиахоит, ускан аиаша ииашамгьы иеаваитҳәахуа икалом! – Уи уажәы, Арзакан иеипш, сара

заћа дсацәажәоз атқыс ихы дацәажәон. Уафы изгәамто ићамызт шә-хәыцрак деимырхха дшыркыз.

Саб ахәылцаз днықәтіны дцан, ауха акыр атіх цаанза дмаазеит. Саргыы сыцәазамызт.

X

– Уатцәы Арзаҟан иахь уца... Аурокқәа рышьтахь. Азәы уеимырбакәа. Нас ани зыҩны дыҟоу аҷкәын хәыҷы даар узцазом, – иҳәеит уи хәыҳхәыҳла, сшыцәамыз аниба. Нас сʒамҩа днагәзын дцеит.

Сара дахьыстәу азы исҳәом, аха... дыбзиоуп саб! Абри дангәаалак дызлацәҳауазеи уҳәап. Уи изхымго амц ауп. Ихәыҷыз, идууз – амц. Амц иаҳаит – дхагахоит. Сара сзы уи нцәаҳәык даҩызан.

Аха арахь исынсмырпшырц сашьтоуп, насгьы сахнагоит акөымзар, уахыктөи аасгөалашөацыпхьаза сшөаны сзызоит. Иаргьы акы пыскуеит ҳөа игөы иҳазам. Итапанча имгытратан, уахгьы-еынгьы дны-көоит. Араиони ақытақөеи дрыбжьоуп. Уи дааны, сбаны данцалак, схы сгөы ақөыбзиахоит, «сҳөынтҳарра» сцөырган, нас еиҳархынҳәны исырҳазшөа сҡалоит.

«Сҳәынтқарраҿ» саргьы уажәшьта сгәы еихьызшьҳәоз ҟало иалагеит. Еиҳарак аҿар – Леуеи Заури. Сара салкаан сыртахымызт. Аеазәы дырбар, абарт иреигьу ахәычҳәа ҟаларым ҳәа угәы иаанагартә рхы ныҟәыргон. Ауаа рахь бзиа сырбошәа, исыцәнымхошәа акәҳап ишырҳәоз. Арахь иахьеи уахеи зҳьынтә исдырбоз рыбзҳәа ҟапшьза сыбла ихгылан, сыцәар пҳыз избон.

Иџьашьаны ухагахап, абарт ахәычқәатдәкьа абаскак ианбагьылыбз-фыбзхеи, акама афеипш инахәыаахәуа! Ари змааноу, «сҳәынтқарра» макьана уаф ибла иамбо хәаршык аграханы иказар? Аицәгьычра ахьыкоу афны, аҳәынап асуеит рҳәоит...

AGIT GTAXNA

Адырҩаены аурокқәа рышьтахь, саатыбжакгьы мцацкәа Арзаћан сивагәгәа сиватәан.

– Батал, – ихәеит уи, – аусқәа цәгьам. Даути сареи ҳаицәажәон. Ирласны сцәыртцуеит. Нас есымша уаалап сара сҿы... Ант уажәшьта иркуеит, ртыхәа пыртцәашт...

Абри иҳәан, акраамҳа илахь еиҳәышьшьы, ихәнацәкьаракгьы еилачны иҟаз ижакьа иаларҳәҳәа дҳәыцуан.

- Исхаштыз, уара узыхаа ара акы таахны исымоуп.
- Изакаызеи?

Уи инапы нагзаны, ашәкәқәа реы иахықаыз иаақәхны инасиркит ҵәа кәаз дук, снапы ианымзало. Афыфгы лаҳа-лаҳауа инасеҳаҳаит. Аҵәа абжак капшын, иуаркалеиуа акәымкәа, ус еиҳа иҵаҳаны. Азыбжак фежьза, акалтқәа рахь аиаҵәара аахыфло икан. Алаҳәра цәытҳлашыцара ицәытыпҳо, икразза уи ахыыскыз, ахаан абри ада тыра зымбацшәа сыкан.

- Ари иахьзу удыруама?
- Ащәа..
- Аихатә ҵәа!
- Иагьтцәаны, иагьеихатәны?..
- Убриоуп иџьоушьашагь!

Дсыхәапшны дааччеит. Уи дмыччакәа дцәажәазомызт.

– Ауаф бзиа иутар, – иҳәеит Арзаҟан, – иҿы итазытуа ифоит. Ауафы баапс, ауафы хәымга ихапыц анақәиргылалак, ихьшәашәаза еиҳәжьакца ихапыцҳәа аиха инаҳәиргылоит. Иааиҿихыр, ибла хнакуа, иҟанталеиуеит. Инеиҿеикыр, ижьакцаза еихазахоит...

Сара исҳәара сзымдыруа сахәапшуан, сахәапшуан, сахәапшуан искыз аҵәа. Нас снапы нагӡаны сапҳъатәи аҳарпа инықәысҵеит. Уи ацәыҵлашьцараҿ иҳәытыпҳон.

– Аихатә ҵәа... – иҳәеит Арзаҟан, уи ахықаысҵаз дахәапшуа. – Саргы сбаҳчаҿ абри аҵәа мацара саазарц сҳаҳуп... Басиаҳ думдыруеи? Убри иеипш... Нас фнык азна... Аҳафцәа аурок ианалго, ҳа-ҟаҳшыык ҳна-ҟаҳшыык ҳна-ҟаҳшыык ҳны, зегы ашкол ашҳа инҳыҳны инеиуеит аҳсҳазаара амфаҳәа ахьеиҳагалоу ахь... Ҵәа-ҟаҳшыык ҳна-ҟаҳшык ҳны... Адгыыл еиҳш икаымпыл-каымпылҳа... Иҡаҳшы-ҡаҳшыза иҡоу дҳыл-каымпылк ҳгыл-каымпылк ҳны... Изыҳанаго, ҳа-ҡаҳшыык ҳна-каҳшык ркуп, изыҳанамго, аихаҳа рнапы ҿнаҳао иаҳоуп... Адгыыл каымпыл иаҡароу аихаҳа... – уи алашара ахьаауаз ахь дыҳшны ихы дацаажаон.

Арзаћан ићынтәи сылбааны амҩахь санкылс ауп атцәа шысхаштыз ансгәалашәа. Уажәы даара истахын убри схапыц нақәсыргылар... Истахын, истахын!

Аҳаҷаҳәа исгәалашәеит Басиаҭ итцәақәа. Аҳәацаҳәа аҩада игаз амҩа санылан сҿынасхеит. Акраамта сцон аҩада скыдлан. Ус, анаарақәа сырҿысуа сышнеиуаз, избеит абаҳча. Еилашышы – атцәа мацара. Сара исбартамыз амра, атцәақәа рҳыцәқәақәа иаҳырықәыччоз, изазо ирықәжыу атцәа-ҟалақәа ҟәаш-ҟәашӡа, иразынлыҳушәа иунарбон.

Аанда ахыылакаыз џьара аасыпшаан, схытцны нак сынталеит. Иаразнак аттаа аффы лаха-лахауа, ацхарпеипш сналагылт. Ирхны, ицааны аттаақаа рымтан ишьтаз атта, ана-ара ифыкапшьаа-фыкапшьааза ирылпшуан икапсоз аттаақаа. Схы ларканы урт акы аашытысхит. Арзакан иситаз атткыс еиттан, аха икаланы амра ахыақыпхоз ипхаза икан. Инархаы-аархауа искын пытрак. Уи анкахауаз адгыыл иахыаахаз атыпаф

иаауртағар, атдаа-зы алыжжуан... Ацҳара сзымгаатыуа пытрак искын.

Нас сацхаит.

Итатаза схапыц налашьшьит. Ипсалахьан. Иазыщөы тазыхаан сүы итазытуа иаартөит...

Саныпшы, сапхьатракьа игылаз атрашьапы даавтытын, даас атрашыл згаб хаычык. Сара слыламцаажаака атрафара са ын. Ларгын фымтзака дгылан дсыхапшуан.

Азхыееа хәычеипш, лхахәеиқәатдәа лызқәа иқәыпсан. Апшзара дыкны даго, сапхьа дгылан уи адәышәтеипш.

- Иббома, ащәа сфеит... Аихатә щәа!..– сҳәеит сара сылхыччарашәа.
- Абрыгь уст, иф, лнапы ианымзало илкыз атцәа аасымтдалкит.

Убаскан иаасгәалашәеит икастоз шыпшзамыз. Имҳәа-мырза рбаҳча атҳәа ыфо стоуп... Уи сазымҳәыц-закәа ауп араҳь сшааз. Ус, атҳәа пшааны сҳапыц наҳә-смыргылар, сгәы иауамызт.

- Атцәақәа шҿаз анызба... сҳәеит сара. Аха уаҳа акгьы сзацымтцакәа сҿаббаӡа санаанҳа, сҟапшьҳазар акәҳап, аӡӷаб ҳәыҷы ишызбоз л•аалыпсаҳит. Срыцҳалшьеит.
- Ианааутаххо уааила, уареи сареи ҳаиҩызцәоуп, усами? лҳәеит уи аҷҷаҳәа.
 - Усоуп... сҳәеит сара. Уаҳа ишпасҳәарыз!
- Бабаду ахәычқәа дрытцаҟьалоит, аанда еимыхны ианталалак, аҳәақәа игәартар ҳәа дшәоит. Уи аҳәақәа рыфҩы ицәымӷуп.
 - Ус акәхап...
 - Уара бабаду дудыруоу?
 - Дсыздырзом... дызбахьеит аха...
 - Ус акәзар, саргьы суздырзом!
 - Быздыруеит.

- Исыхьзузеи?
- Шьасиа.
- Capa?..
- Уара Батал ухьзуп.
- Иабабдыруеи?
- Издыруеит.
- Ашкол итоу зегьы бдыруама?
- Мап, аха уара уздыруеит.

Абри азгаб кьан раак дыкамызт, аха пх рызба назак леипш лх рат ры хастанда сх ро саакалеит. Лара лхы ларк ры, ат рак ра иреигь реигь краз пытк лык ры ш ран, днасыдгылан, срыба италто далагеит.

- Баргьы ига! сҳәеит сара.
- Ҳара ҵәамзар иҳамоузеи...Ҳцақәагьы ҳуадақәагьы уи ала иҳәуп.
 - Сшыббаз уафы иабымҳәан, бзиоума?
 - Умшәан.

X

Абас ҳаибадырт Шьасиеи сареи. Убри нахыс лара дхазхеит, сҩызцәа хазхеит. Уи лҩызара зынӡа ичыдан. Ахаҳә-сса зныпсалоу амҩа еипшыз сыпстазаара абырлашеипш дналашәеит. Егьа сылахь еиқәызаргьы, уи данаасықәшәа, сгәы аатылгон.

Сара спринцесса. Ааи, сара спринцра мап ацэысымкзеит. Сара «сҳәынтҳарра» уажәы а•еапсахт. Уажәы еиҳагьы итбаауп, ипшзоуп сара «сҳәынтҳарра». Санпринцтдәкьоу абыржәоуп. Дсоуит апринцесса!

Ус Ездорагьы дкылууа дааит. Ицлан, деилаҳәа-еилаца. Аџыр уи даниба, зегьы ихаштын, днаскьапхьан дук иеипш диацәажәеит, изқәа днас-насуа, дихәаччо.

- Ездора дшыћала убауоу? иҳәеит Мыџьа даасыдгылан. «Сиҵашьыцуеит, сиҵашьыцуеит...» иҟәысҟәысуан иблақәа.
 - Дышпаћалеи?!
 - Уара иумбазошәа... Уи еипш аншьа дсымандаз...
- Уара уани уаби еибгаза итәоуп, нас узтцашьыцуа дзустада!
- Афны анапыла лугьы ҳзыкеоуп... иҳәеит уи дааччашәа. «Ситҳашьыцуеит, ситҳашьыцуеит...» рҳәон иблақәа ҳҳашьа-ҳҳатҳо. Аҳа егьа иҳҳашьозаргьы, уи рзытҳәаҳҳамызт.

Сара уи сиацәажәон, аха сзызхәыцуаз аеакын. Арзакан ифны дшыкоу еиликаазар? Иара Арзакан ихата ихы цәыригозар уи ифы? Мап, дыршьас имаз? Аха усгьы сгәы тынчмызт. Икалап Арзакан сихыбаауазтгьы. Аурок афы дахьынзатәазгьы, даакәымтізакәа саҳара дафын Акәа иибаз иаҳаз атәы. Автомобил дақәымтәакәа мыш шимышьтуаз. Акино шибоз. Уимоу, ианшьа итапанчала дыширхысыз... Амцҳәарагь имдыруеи, аха ибла санхыпшыла, уи шымцымыз еилыскааит. «Икасымтеи исымбеи, исымбеи икасымтеи!» – икәыскәысуан, икәыскәысуан иблақәа.

Мыџьагьы ҳара еибаҳҳәо иаҳарц, анахь ихы ҳаваикуан, арахь ихы ҳаваикуан, аха уик даақәацан артаоы имуит. Ашьтахь, аҳәытдәыҳәытдәра данаҟәымтҳа, дганы а•еаџьара ддыртәеит. Уантәи иблақәа ҳара ҳахь дыпшуан. Даарыцҳасшьеит. Еивгатәызтҳәҟьа ҳара ҳакәын, аха Аџыр ҳимбаӡозшәа ҟаитҳон, измааноу сыздырам.

«АЛА АЛЫРКЬАН АФА ЗШЬЫЗ...»

Ҽнак ашкол аҟнытә санааи, аҵатәқәа ҟаҵо аҿапара сшыҩнатәаз, аҵықьҳәа ахысыбжь ааҩит. Иаразнак сцәа акы фалашәан, сфаткьеит. Санындәылкьа, Аџыр ишәақь быжьҳәа, дычча-ччо аҳа дамтыытыы дааиуан. Уи аиашқәа руакы ахы хьыхәхәа икын...

– Егьи апсы агеит, аҳа илбаапан ицеит, апсра аҳәшәандаз, – иҳәеит, – иманшәалан исыҳәшәар аҩбагьы ласышьтыр акәын... Знык санхыс уа итәароуп, саб сипазар! Саб-гәышьа иҩыза шәарыцаҩ дымиц, дирангьы дыҟам!

«Саб, саб...» Уабымкәа, уицәынхом... Зныкыр дугәалашәахьоума, ухы урехәарц анутаху ада!

Сара схаҳәхазшәа сгылан, сгәы ҭаҳан.

– Иустап утахызар... – иҳәеит уи, – аха ант сыршьуеит, умбои иахьааиуа.

Леуеи Заури еибары@ны иааиуан. Сара уаҳа аӡəгьы силамцәажәакәа, сгәы тааршәҳа наҟ снарыдтит.

Сзимгозеи, мшәан, абри саб дааны? Стәым аазароушәа...

Ус ићалома, ус ићалома... Ас имарианы, «уҳәынтқарра» шьтоутцома, принц?!

Сгәы сыртәтәарц сағын, аха аки-аки еицыло, «сҳәынтқаррағ» сара сзатахеит. Абарта саныҩхашыла, исзымычҳакәа схьапшит. Леуеи Заури аиаш хәычы ахы хьышьшьы, атыхәа ианкны тарҩантаыка идыршәуан.

Сара уаҳа аҩны сзыҩнамгылакөа, Шьасиа лышҟа сцеит. Сҳақыҳсықьуа ҩ-километрак инареиҳаны сыш-заҳөо саҳьцоз, сааҳсаны саныҩҳала, лара ашҳа дыҳөгылан шөҟөык кны. Сара сыбжьы сыргаанҳа, лара сгәалҳеит.

Ашта нтыті, атіәа бахча иакәыршаз аанда иаважыз азахәа ҳнықәтәеит.

- Батал, уара уаҳа уаҩ иҩны умнеизо? лгәы нырханы дтааит.
 - Мап. Уи акәым, зныкыр аиаш зеицшроу ббахьоу?
 - Исахахьеит...
 - Ибахахьоу акәым, ахата ббахьазар акәын...
- Каи, иара ус мап... лҳәеит Шьасиа, лара иахьылымбац сара сгәы иалсыр ҳәа дшәошәа.
- **И**шыкоу бдыруоу уи, ахәы татаза... Итаатаза, сҳәеит сара аиаш ахәы снапы ахьысшыхызшәатҳәкыа.
 - Шьири... лҳәеит Шьасиа, дсываӷәӷәа дахьтәаз.
- Ани ббауоу? сҳәан, ҵәҩанҵәыҟа днасырҵшын, ажәҩан ирҳәы-рҳәны иаҵаз аҵсҳҳәа шкәакәа ҵшқақәа налсырбеит, абант иреиҵшуп.
- Урту? дгачамкны, уаҳа илымбацызшәа апстҳәаҳәа дрыхәапшуан лхы раҳан, сара схы санлаха ашьтахыгыы.
 - Да, бнапы сырки, Шьасиа!

Уи лнапы ҟәымшәышә хәыҷқәа снапы инанылтіеит.

– Абасҵәҟьоуп убарҭгьы шыҟоу, – сҳәеит сара, итатаҳа, ипшқаҳа, иҟәымшәышәҳа.

Арт зегьы анеиқәысыпхьаза, Шьасиа тынч даасыхәаччеит. Сгәы хәычык иаатынчхеит.

- Итабуп! сҳәан, сҩагылт сцарц.
- Батал, макьана умцан, афныка хнеип, лхэеит уи, лгэы иалырсны.
 - Аеазны...

Акыр санааскьа, схьахэны сыпшит. Уи дгылан дысзыпшуан... Лнапы лкьеит. Саргыы снапы скьеит.

Адырҩаены Ездора Аҟәа иибаз-иаҳаз саҳәара деиҳалаган, аҳа Мыџьа сҳыҳаҟны дсыртәан, сара аеаџьара сцеит. Аурокқәа рышьтахь афны санааи, ассир саҳаит. Изакә аамтаз, ускантәи аамта! Иахьеи-уахеи рыла акәын аамта шыршәоз, мызла, шықәсыла акәзамызт. Убас аҳтысқәа аки-аки еихьибагзон, рыпси-рыпси еихьымзо иласуан.

Аџыр исзымдыруаз шьоукы икәыршаны астол дахатәан.

- Принц! иҳәеит дгәыбзыӷӡан, сара УИ иапҳъагьы дсыргылоит абри ижәбо аҷкәын ҳәыҷы. («Уи» ҳәа дызҿыз саб иакәын). Аџыр Мараса лаҳь днапшит. Уи али-пси рыбжьара иаалгеит АНИ...
 - Ари ишпахьзу?.. илымха аасыдикылт уи.
 - Апатхь...
 - Убас... Знык иасҳәан, уаҳа итахымхазеит.
 - Иаб дицазар... рҳәеит итәазгьы гәырӷьаҵәа.

Нас Аџыр дҩагылан АНИ ала аныҳәаҿа икит... Саб дзакәыз, иара дахьиашьоу азы ишимҳәо, аха ажәлар рыхьӡала, ажәлар дахьыртәу азы шакәу...Ихеимырштит аҵеи дыцәгьахар дызтәыз, дыбзиахар дызтәхоз...

Дцан, сҿапараҿ ашәындыҟәра итаз, ахқәа зылҟьахьаз саб икаба ааганы идирбеит. Уртгы иџыашьоилакәыршьо иқәырхт-иқәыртцеит.

Нас сара даасылаган, УБРИ АУХА, сымшәакәа еырххыла сааны, адырра шрыстаз атәгьы иҳәеит.

Усћан, сагьцсымкәа-сагьбзамкәа аеы саанагеит, сымтдарсны...

...Ашкол аҿы аҵара бзианы ишысҵо, аҭӡы газет сара сыда уаҩы ишизыҟамҵо...

Атыхәтәан ауп ахи атыхәеи ансаҳаз. Арзаҟан иаб иашьа ипацәа, саб иеихсыз абрагьцәа рҩызцәагьы даргьы иаха иркызаап, ирҳәынҷазаап. Убра дрылазаап сабгьы.

Сара убасћак сгәыргьеит, аха исҳәарыз сҿамшәакәа ус сбаћаза сгылан.

– Аиаша утахызар, уи иара иусзам, – иҳәеит Аџыр саб изы, еиҳарак сара ихы сыҳәкны, – аха ант иреипшыз агыгшәыгҳәа, шьа дкамыртәакәа, ус рҳәынҳара мариамызт... Шьоукы ирыҳәыжьны, иранажьны дзырпырымтцит... – апатҳъ дҩаҳан иҩеиҿытцеикын, абарт ииҳәаз зегьы ааҳнаркәшеит.

Арзаћан уажашьта ибаргаузеи, саргьы исыбаргаузеи! Аиашаз абасћак дысзааигазтаыз саргьы исыздырам... Фынта рыда исымбац ауафы? Ант дырцаымшао даныћала, саб дызмыхао аеа уск иоурызеи?!

Саб дыкамызт. Сихаштзама аасгөахөын, аха саназхөыцлак сгөы хьацссон, избанзар уи уажөы, ииашан, ихы амца аркызар арцөаха имамызт. Саргьы уажөы иаара еиҳарак изыстахыз Арзакан изы акөын.

Даеа фымшћагьы дыћамызт саб.

Ҽнак, шьыжьы, аурок ахь дмааит Ездора. Уи итыпан Мыџьа даасыватәеит.

- Дабацеи? дтцааит уи.
- Издыруазеи? сҳәеит сара, ацәажәара сҭахымкәа. Уи уажәы Ездора еиҳа ихы идкылан дыҟоуп. Иахьа хәлаанза «қәит-қәит» ҳәа рыхқәа еидкылан идәықәуп.

Мыџьа дшьыцуашәа Ездора ианиба, уи даалаган, дцодаауа, Аҟәа иибаз, иҟаитцаз атәы иҳәон, ианшьагьы диҳаштуамызт, иӡбаҳә налаиршәлон, иҳьӡ ҳәаны ӡы даҿымҳәо. Мыџьагьы уи дизыӡырҩуан дгачамкны. «Сутҳашьыцуеит, сутҳашьыцуеит...» – рҳәон иблақәа.

Аены, ащыхәтәантәи аурок аеы ҳаштәаз, аещәа кыднахуа аҳәҳәабжь ааҩит. Аӡә лакәын иҳәҳәоз. Ездорараа ркынтә акәын уи ахьынтәааҩуазгьы. Артаҩцәа анындәылтҳҳәа, атаҩцәагьы агәырҳьҳәа иҩдәылеибаҳәеит. Аџыр зегьы днарытҳакьан, аҳәҳәабжь ахьгоз иҿынеихеит. Саргьы сишьҳалт.

Аҳәҳәабжь гон, игон... Аетҳәа кыднахуан. Сара сахьнеиуаз сгәы тыпсааны ицон, сшьапқәа сытҳаҟәалон. Ашҳа ҳанынҳала, жәпаҩык еизахьан, уахьыпшлакгьы ауаа еибарыҩны иаауан. Дырҩегьых аҳә лакәын иҳәҳҳоҳ, аетҳәа кыдыҳҳаҳ.

Аҳәҳәабжь ахьгатцәҟьоз ахь сыҩны саннеи, Ездора дызбеит, арахь дааскьашәа, дытҳкьан дыҩырц итахушәа дахьгылаз. Уи пшшәы ҳәа ихамызт. Идибагәала игылаз ауаа имбаӡозшәа, а•еаџьара дыпшуан, ианиазтаалакгы, атак ҳаитомызт.

Ездора акгьы имыхьит...

Ауаа рыжөпара сналкәраан, ашьтахьтәи абарта схы нхыскылазар, ахлымдаах сналапшит. Арзакан деизкьа, афапара ашәхымс афы итка-тко, ашьа дылажьын. Хьыфа афны афнытка дыфнаргалахьан, аха аетра кыдылхуан, дыхәхәон...

Сара апсы иахь снеирц снатрысит, аха уа игылақааз нак инасыгатасит.

– Уа дахьыкоу шәиламкысын, акомиссиа аауазар акәхап, – иҳәеит зуаҩрахь инеихьаз аҳәы, ихылда абарта џаџаҳа, ижә ажра итаҳазшәа адсы дахьихагылаз.

Ездора иахь сеынасхеит. Апхыз салазша уамашаақа сыкан. Икалаз ҳаа макьана акы схахьы исзаагомызт.

Аџыргы Ездора дидгылан. Урт акы еибырхөон. Уажәоуп иангәаста Ездора итцарсыз амаџьар цәыббыл ду. Иара иахьтцәкьа снармышьтит. Ауаса реипш еижәылан уахь еихон. Иаразнак гәфарас икастцеит икалаз. Еиха ауаа ахьмачыз снарылалан, сзырфуа салагеит:

- Иигәаӷьызеи хәычы мыжда! иҳәеит агәара иадгылақәаз рахьтә аӡәы.
 - Дыхәтцәааит... Изакә гәузеи уажәнатә иликааз!
 - Дазыћартцазар акәхап...
 - Ападарка ирташт... Абна илаз ауафы дишьит.
- Абна дышпалахыз, азәыр дипырхагазма, хлаҳәацәгьа...
- Иара хәычы ҟадыџь иаби ари иишьызи дсык еицырхан, еишьцәак реидш еибабон, иааћаитазеи?
 - Реишьара даара пату ақәитцеит...
 - Ападарка иртоит уи... Шәыпшлеи...

Сара урт срыдкьан сцеит. Агәашә ныдыжьланы санынаскьа ауп икалаз сцәа иалсуа ианалага. Агәакашәа, агәакашәа, агәакашәа рьарантәи иаафуан, слымҳа тҳнахуан. Сахьцо снамырбо, лашара смырбо, сылагырҳҳа рҳынархеит. Еиҳхьытта аара иаҳыз ауаа срышьклаҳауа сышнеиуаз, аҳәы сааникылт. Уи сихәаҳшыртә сыкамызт, сылаҳырҳ сахәаҳуан.

– Уара узырщәуозеи? – ибжьы паза дщааит уи, – уомза акыр ихьыр ҳәа ушәома, уи ахащара ҟаищеите... Ахаща ауаом акыр иарҳәома, аџьшьара ирҳоите.

Уи сеынаимжәан сеынасхеит.

– Ашьшьыҳәа шәыҩныҟа уца, бабагьа, – инасыхьзеит а•азәы ибжьы, – уи избо аҷкәын, иқә•сиошәа ибар, иҩызцәа шәахыгьы диасыр ҳәа сшәоит...

Ачархәаф, ачархәаф, ачархәаф, ачархәаф!

Аенытцәҟьа дкылҟьа дааит саб. Уи ГПУ аҟынтәи фыџьа ауаа ицын, абџьарла еиқәных. Саб иакәзар, иблақәа тытцны, пшшәыҳәа акы ихамызт. Иблақәа акы рбо иҟамызт.

– Џьаргьы умцакәан, афны усзыпшы! – иҳәан, афныка дмааизакәа, ашта дынткьаны дцеит. Ицқәазгьы рыжәфақәа хьнаҳәо ирыхшьыз ршәақьқәа инарыхафарыхо, еихьымза-еипымзо инаишьталт.

Ауха тұхыбжьонында уаф дыкамызт. Аџыргьы дыкамызт. Смыцәадакәа сбарџьеиуа сахьышьтаз Мараса даафналан, еымт дындәылтіны діон.

- Уаб иаса дабацеи? лҳәеит уи зныкыршәа дааҩналан, уа уаныҟаз думбазеи?
- Дабаҡоу... Дабаҡоу бымбои, зегь ахьыҡоу! сҳәеит сара сгәы итцаххны. Саб иашьа иоуп дзызтцаауа, сабгьы уа дыҡоуп, уи дуаҩӡами... Ма сара иахьсаҳауа ус лҳәар, лгәымыжда итымхозаргьы...
 - Уцә, уцә, узаапшуазеи, лҳәан, дцеит.

Уи «шә», «шь» уҳәа илзымҳәоз ашьтыбжьқәа рацәан. Данцәажәо, цқьа уаалзызырҩыр, умыччар ауамызт. Убригь уажәада исмаҳацызшәа сгәы итаххуан.

Зны сасцәақәак ыҟан... Дара асасцәа иаауазгыы еснагь иаац ракәын. Ақыта аиҳабыра. Араион ахыынтә азәы даар, ҳәарада, зегь рапҳьа Аџыр дипшаауан. Аҳа еснагь аиҳабыра, аиҳабыра... Уаҳа сабгы имбазои, ибла хҩаны дзаҩсуазеи, мшәан, абри? Ииашоуп уи дызку рацәоуп, аҳа уеизгы...

щаз гәатишь ҳәа леиҳәеит, ирхагьагьо игылаз Мараса. Даагьагьан, дындәылпшны дааит.

Уи иагьарааны дубаргьы дгьагьон...

- Амш псит! лхәеит, «шәшьит» сҳәоит ҳәа.
- Ҳаи изеипш мшыз рыцҳа, ишпапси! зегьы ираҳартә, ибжьы тганы дыччеит Аџыр. Алафҳәаҩцәа рзаҡәан иҳәаны уахымыччан ааилаганы. Уи бзиа ибон ихшыҩ, илаф ауаа рахь аӡыргара... Уи атыхәала аӡәы игәы нҳеит ҳәа усысгьы имамызт.
- Унан, аныс агәы ытурчааит! лҳәеит Мараса дцәытҳаччо. Бышпапшзоу ҳәа леиҳәаз џьушьап.

Сышьтан сгәы фарханы. Схышә икылдшуан уи ажәфан акылгыағыра, етцәа гәартак ақәдсан, ауафы ишыа ақәдырпікказшәа икылблаауа. Сара сҿадара – сықба хәычы, изҿадшыыз афны иацәыхаран, амшын еибафарахы иагон еиҳа-еиҳа. Исыгәтасуан, сынкыднакшалон, аха макына сыршәны нак сыкҿанажыуа акара имнеицызт, снапы алартаганы искын...

Саб данааигьы сыцәамызт, аха сыбжьы смыргеит. Уи игәы кыдгылан дшыказ збон. Дааины данынасываиа, сара уи аасызхан, иаразнак сыцәеит. Шаанза санаапшгьы уа дсываиан. Иблақәа ахьтоу умбо итшәааны, ахьатә тәқәа дрыхәапшуа. Изакә сахьаз уара идыр иибоз, еиқәиршәоз, итихуаз.

Дфагылт. Иеааирееиқған, саагғыдикылт.

– Сынтәагьы усзымгеит, Батал, угәы иалымсааит, – иҳәеит уи, – убасҟак сеилахоуп. Урыцҳасшьоит, анапгьы сыцәугҳеит...

«Сара уажәшьта сыпшқам, схы сахәартә сыћоуп, сга» ҳәа иасҳәарц стахын, аха данаацәажәа, иаразнак сҿы акит. Уи иаха дтруон! Ибжьала издырт.

- Егьаурым, уанаабжьашәо уаала... сҳәеит сара. Уи схы ааишьышьит.
- Ездора иоуп дызшьыз... ихәеит ашьтахьшәа. Усkaн еиҳагьы агәра згеит саб иаха дыштдәуоз.
 - Амахагьа! сҳәеит сара, схапыцқәа еихаргәгәаны.
- Аҿапараҿ иезаны дгылан, аказы ддөылтдар акөхап. Иҩналамтаз... Ахызатдө илырхыз каканк иаҟароуп... «Ихааназ шәақь икны исымбац» лҳәеит иан, нас аитдатдашьагь злеидырзеи?!.
- Уажәшьта дабацои иара? сҳәеит сгәы цыжәжәо,- ма ҩызак дидгыло иҟастцарым, уаҳа акгьы сылымшаргьы!
- Иуасҳәо уаҳауоу, Баҭал! Акы удыруашәа уеыкоумтароуп... Уара ишуҳәо иус мариам ари. Уи аилагара иашьтоу рацәаҩуп. Зынза аилыргара атахым ҳәа изыцхьазоугьы ыкоуп... Уара ажәа сутауоу, уаҩҳсы акы шиасымҳәо ҳәа?!
- Сыңсы иахырзааны!.. Уеизгьы иара ишңашәеиҳәеи, изыҟастазеи зиҳәа?
- «Спионеруп, ҳаӷа сыҩны данызба, зегьы схала исызбеит» иҳәеит. «Дызлоудырзеи?» ҳәа ҳантцаа, «дызбахьан» иҳәеит. Аха мцуп. Димбазацызт... Иан илымҳәои...
 - Илхәозеи?!
 - Илурҳәозеи?!
 - Лара лакәзар?..
- Сгәы иаанагом... Уи акәым исоуҳәаша, иара Аҟәантәи данааз дызлацәажәоз акры угәалашәома?
- Дыззыказ ҳәа акгьы сеимҳәеит, амала «избаз, исаҳаз, икастҳаз» ҳәа ари амчыбжьык ҳгәы питҳәахьеит.
 - Ићастјазеи зихаа?
 - Саншьа сирхыст ихәеит.
 - Сирхыст иҳәеит-ба?!.
 - Ашьтахь схалагь схысит ихәеит... Тапанчала. Саб даахәыц-хәыцын, уаха алаеимтит.

АНЫШӘЫНТРА ЕИҚӘЫСУЕИТ, АГӘАГ НХОИТ...

Аамта цеит. Арзаћан инышәынтра шьта еиқәыс-хьеит...

Ақытауаа акънтт уи итәы аҳәара. Нак макьана аус иамоуп, ирххо ирыман иқәуп, аха, саб излеиҳәо ала, убрагь уи аус зырцәарц иашьтақәоу рацәаҩуп.

Атцарашықәс аантцаанта, Ездора сидымтцит сара. Дахьсыватаз амцеипш сибылуазша акаын ишызбоз, аха ариакара аамта ҳахьеидтаалоу, ма џьара акы шпаиамхамҳари ҳаа сгаыгуан. Ииҳалакгы иара иеипш сара чарҳаара зуамызт, уи жааҳарас иаҳаузеи, аха Арзакан рыцҳа дзыхиркыз аиашаттакы еилыскаар стахын. Сара схы исызтагзомызт: арк иреигыз, акгыы зхаразамыз ауафы дишын аныша дафон, иара иеырҳапны ара дҳалатаан.

Аџыр цасеицш уи еыхьшьыртас димамызт, харахара дивсуан, аха уеизгьы иубон уи дышкаимыжьыз, иара хара-харагьы имаршәа шикуаз.

Ахәычқәа ракәзар, бжаҩык, илшазеи, иигәагьызеи ҳәа рыблақәа траа ихәапшуан. Ицәшәаны хара-хара ивсуан. Аеа шьоукых, импан иқәломызт, дырцәымгын. Сара саапсара, есааира игәаг шьтысхзон, есааира иеыцхон сгәы ахәра. Аха саб исеиҳәахьаз еснагь исгәалашәон, сеанаҳәон...

Иџьоушьартә иҟалаз, уафы изгәамҭазакәа дышьтытт: Арзаҟан итахара атәы хбыл-хыџьхон, Ездора «ихатцара» атәы цәырган макьана ирымҳәозаргьы, аеакала иахәапшуа иалагеит.

Атаюцәа реизарақәа реы дықәдыргыло, «ажәа шпаиҳәо, дышпакәыбчоу» ҳәа ддырехәо, артаюцәа рахыгы, унеишь-уааишь ҳәа зарҳәоз атцаюцәа рапҳыа днадыргылт.

Аџыр!.. Саб иҟны исымҳәар ҟалом. Иара дшыҟоу иашьагьы дааипҳъааит, сара исҳәалакгьы ибап. Нас дара еипәажәалааит.

«Ахәычы акы импытікьеит, аха амитә каитцазшәа иурбар, дшәангьы дыпсып... Аџыр дкәышми, аиаша каитцоит. Егьа умҳәан, акрыздыруа дагьууандаз, дагьуагандаз...» – рҳәон, зегьы алаба рҳушьылартә иказарц зҳаҳҳәаз шьоукы-шьоукы. Сара сҳагаҳарц акгьы аасыгҳомызт, ас ансаҳалак... Аҳа сҿааныскылон.

Адунеи икоу зегьы иреицооу, зегь реиха ишоартоу, убарт зегьы еикаразтоуа, зегьы зыршшо роуп!

X

Мыџьа Ездора дицыртцит. Уи сара иесыдикылазеит. Адсы избахә уафы иҳәараҳа, уаҳа Ездорагь ианшьагь рызбахә џьара иааиҿытцеиршәомызт. Иблақәагьы, аиашаз, ацәажәара иаҟәытцит, акгьы рҳәаӡомызт. Ажәа злам ашәа еидш дыччон, илахь еиҳәитцон, дуҳәадшуан ус.

Даазқәылаз саб избахә иҳәацәо далагеит. Сара уи сгәапҳом, аҳа ҿыстуам.

X

Алпхынрак икаларызеишь, икаларызеишь ҳәа сгәы хытхытуа сдәықәын. Зынза исызхымго саналагалак, Шьасиа дсыпшаауан. Уи ддухеит. Азхыеееипш лыхцәеиқәатдәа лыжәҩахыр иҩахысуан, лкәакәа иқәсуеит. Лара данысымбозгьы, сара дсыцын. Лыхцәы

пшзақаа лықапсан, сыфнытіка џьара дтагылан, данаагахьаазгалак, леы хтны сналыхаапшуан. Лхы-леы хрыфшаза, ачча ықаыжж, санаахаапшлак, сыпсы аазгон... Данаастаххо азы уи еснагь уа дтатаан... Спринцесса хаычы!

Алпхынрак Аџыр араион ахь дыргон, дааргон. Еснагь амамиқәара и атәаны дхынхәуан. Алпхынрак Аџыргы Марасагы реы фасеиархан уафтас исмацәажәеит. Измааназ сыздырам, аха уи рацәакгы усыс исымамызт.

Зны-зынла аҳа ашьапаҿы снеины, акраамҳа агәаҩара сылапш адын, аҳа уи агәаҩара аҿы ҳыршәашәа иаапшуан. Аҳагьы ацәа аҳыҷҳа иажәны, неиҳыркәа амамкәа игылан.

Нассхысфахан:ажәфанахьсыпшны,еиҳаишкәакәаз, еиҳа ибабаӡа, ипшқаза иҟаз апстҳәа сыпшаауан. Уи сахьахәапшуаз сгәы иаанагон, аиашқәа убрахь ихалан, уажәы шәарта ҳәа рымазамкәа, иҟәымшәышә-ҟәымшәышәза еиватәаны, изса-зсо ажәфан иатцоушәа...

Зны-зынла схы иааташааны, Арзакан инышаынтра акынза сцап, снапы игаы инықаысшып хаа сдаықалон, аха мфабжа схынхауан. Азаы сибап, акы гафарас икартдап, саб уи аилкаара дахышытоу сипырхагахап хаа мацара акамызт, ус исзычхауамызт... Уа саннеилак, уи инапы татақаа ртаы сгааламшаар аурымызт...

Саб данымааза, зны инықәсыршәын иара иахь сцеит. Иааилашәшәуаны еипш, еидара шьтыхга машьынак каҳа-бӷало Аганза снанагеит. Амшын аҿықә ахь сласкьан, иаваршәны сҿынасхеит. Агаҿа иазааигәаҳан игылаз, ҳуада ҳәыҷы аҳьыҟаз аҩны сазааигәаҳацыпҳьаӡа еиҳа-еиҳа сгәы дытҳалон сан. Абриаҟара

аамта сыћамкөа, лара дахьысычхаз, лгөы фнакааны дааспыларашөа: аиашаз, ари афышықөса сыпстазаара убас ићан, сан данысгөаламшөазоз рацөан.

Сан сатабымтцан... Сан, сатабымтцан. Сара ацстазаарае исзеилымкаауа убаскак ицақаырцаны исыжалеит, урт срылцшны бара банысымбоз ыкан... Сатабымтцан, сан..

Саб афны дыћан. Ашә аартны саннылагыла, ихала астол дахатәан. Шәћәык аартны иапхьа иқәын, аха уи дахәапшуамызт, ицламҳәа итачкәым ақәкны акы дазхәыцуан,

- Баба!
- Батал!

Сааигәыдихәхәалт.

Дышлеит саб, деихәлаҳаит. Уи дгәырӷьаҵәа сара дсыхәапшуан. Ауада мшаены ишызбац иҟан. Саб дызхатәаз астол заҵәык ҿыцын, егьырт уаанза иҩнац ракәын зегьы. Астол аханыҵәҟьа сан данызӷабызтәи лпатрет кыдын. Уи ашьшьыҳәа ихааза дсыхәаччон. Сара сахьылбо аҟынтә дыччоит акәымзар, саб иеипш ларгьы дкараха дыҟоуп ҳәа сгәы иаанагон.

Ауада акөзар, абас зны-зынла мацара сахьааиуа акәу, зынза сгәы азыбылзомызт. Аеа шьоукы иртәны, саб хытцакырта ахьимам акнытә дрыцҳашьаны дыҩнартдан, иааиҿаҳацыпҳъаза ибла ихырбалозшәа збон.

Санлпатрет, саб истол фыц, иара – зегьы ааидкылан... Иаҳҳәап, сфапара ифназар. Уи зфапшьу афны иафганы инаскьаганы џьара игылазтгьы. Ари ауада атӡамцқәа хиатцәааза, ацәаакы рылыжжуа, иахьа хәлаанза урыхәапшларгьы, џьара сахьак узрынбааломызт...

– Баҭал, – иҳәеит саб, аҳәыцҳа ансиҳа ашьҳахь, – уара сааигәа уаҳьыҟам, абаҳҳа сҳакушәа ауп ишызбо. Аҳа уаҗәшьҳа сеилаҳараҳәа зегьы еиҳа иҳыдаҳапҳәа сыҟоуп... Араион аҿы анҳацәа реиҳараҩық аамҳа

еыц рхы амардеит. Аеа пытрак ҳзеихар зегьы ртып ылырхышт, апстазаара тышәынтәаларын... Нас мышкы хәлаанзагьы џьара унсыжьуамызт!

- Сара сыңшқам, урт сзеилымкаауа! ирзажәцәан ишысҳәаз еилыскаан, сааицрашәеит.
 - Убрагь тәымџьарам, ҳаҩноуп.
 - Хафнами...
- Сашьагьы акы игымкәа дыказам, урт зегь саргьы издыруеит... Аха џьара ишьацәхнысло зегьы рхы ҳасуа ҳалагар, нас иаҳзынхода?.. Иара ус, уаҩ изы цәгьа итахым ҳәа сыкоуп...

X

Саб абас аниҳәа, сара зныказ саашанхеит. Уи сара избо имбауоу... Ибозаргьы, ианалымтҳлак, давсуоу?.. Саб акы давсуеит ҳәа сыҟамызт. Сара агәра згон еиҳау аусаҿ уи шыҟаимтҳоз. Аҳа абри аминут азы еилыскааит, апстазаара ус иаҳьутаҳу ишьтҳоутҳо, иаҳьутаҳу ишьтҳуҳуа ишыласым, мариала уаҩ инапаҟны ишымааиуа. Издыруан артҳәа зегьы зны-зынла саб ибҳа ишыҳәыҳәс, дшареиҳьлоз, аҳа иеҳамыжьҳәа ҳық шниқылоз.

Сара стәала уи саргьы исықәыӷәгәон.

– Зегьы еилыскаауеит... – сҳәеит сара.

Уеизгьы агәра згон, ацгәы анажәлак ахаҳәқәа ацраҳәаны аӡы иантарыжьуеипш, апстазаара атахь идәықәызтарц зтахыз, егьа ацрарҳәаргьы, саб иҩызцәа ыканат, урт ишырзытаамыркәрылоз. Инапқәа изышьтымхуа датахан, уажәшьта акы саматәам ҳәа даагылан саб сара схаҿы дысзаагомызт... Артқәа анааидысҳәыцла, саалаҳҿыхҳеит.

– Макьанагь Арзаћан ишьра атәы аилыргара ҳаҿуп,– иҳәеит саб, пытрак ашьтахь. – Аџыргьы дсыцә-

гәышуеит. Аха иауанаты сашьтытуам. Изхароу, дызустазаалак, ус дызцом. Ари баша усым, цәгьароуп... Цәгьоура баапсуп!

- Аџыр ихьзеи?
- Уи дыртцафыми... Иара итәала ахәычы дицхраар итахуп.
 - Изхароу деилдыргар иара изитахымзеи?!
- Уи макьана еилапатоу усуп... Нас иуасҳәап. Мыш-кы зны атып иаҳзықәтцар...

Пытрак фахтуамызт.

- Батал, аком фарра уалаларц уг ы и тазами?
- Сынтәа, хымпада, сынтәа!
- Ус акәзар, дааччеит уи, мчыбжьык ара уныскылоит. Хагьааицәажәалап.

X

Фынла, саатк φ-саатк ракара, амшын ахь сныкон. Амра сашоит, сызхара сызсеит, сызхара амшын збеит. Хоылцазыла саби сареи хаицын. Уи исеихоон акомфар атоурых, дсазтаауан, сазыкаитон. Нас знызынла иара ифыза, авоенкомат афы аус зуаз азоы иахь хцалон. Даара уаабзиақоан авоенкомат афы аус зуазгыы ипҳоысгы. Хшара дрымазамызт. Саби сареи ҳаицны ҳлеицыпҳъаза избон урт шҳаигоыргьоз, насгы сара исыхоапшны рылахь шааиҳоырталоз. Ахоычы дахьрымам гоныргозар акохарын.

- Дшәааза азәы! иҳәеит саб зны. Убригь игәеиҭазар акәхап урт сара ишсыхәапшуаз: Ани акы иаҩшәо дыҟазма!
- Макьана ҳгәыӷуеит...– иҳәеит иара дааччан, ҳхиҳамчи ҳзеизырхозар ҳәа...

Лара дыпхашьан, дааћапшьхеит.

Саб есымша дызбон, сицын, ант ифызцоа сеидара ашокондара сыртеит, акино ахь сыргон, аха уеизгын уажошьта сгоы фыгьуан. Шьасиа дыгохьааган сыкан, схы ахьызгарыз сымамызт. Устдокьа скалоит хоа уаанза азоы исеихоаргын ихастдомызт. Насгын сшымгоыгдоз, Мыџьагь дыгохьаазгеит. Уи игу ыказаргын, дфыза бзиан. Саргын егьа сыгуп, акы згым дызустада! Ишпабзиаз, акотагь былгы ишпакаларыз, азогын акы игымкоа, уеы еихухаанза зегын рдыруа, еилыркаауа, цогьара ргоы итамкоа иказтгын: Ускан ауафы дызеу ацоыхцоыфаракоа данрылтдлак, еигыу, иссиру акы имчазикуан.

Афзыбжьараћа сцарацы сшыћаз, ауаа иддырбаразы агыгшәыгқәеи ашәарахқәеи ааргеит ҳәа иаҳан, иеаабжьаршәны уахь сигеит саб. Ҳахьцоз апсшәа ҳарҳәон, саб дыздыруаз рацәафын. Сара сгәырӷьон, схы самжьазаап, саб ауаа дырдыруеит, ҳаҳыр иқәыртцозаап ҳәа. Уи ус шакәыз апсшәа ҳазҳәоз рыблақәа исарҳәон.

Ҳахьнеиз иҟан алымқәа ҩба (алым апси алым абеи), еацәк, мат дук, ҩ-бгахәычык, хәыпшқак... Алым аба ажәхьазар акәхарын, ашьапқәа ахы рықәтдан, алахь еиқәышьшьы, иакәшан ашыш иадгылаз амбазо џьара ипшуан. Ахәда иақәжьыз ахәы агахахьан, еизытдәа-еизытдәан, еидчаблан, илымтха иақәын. Егьи алым апс зынза иқәыпшын, ахәы цырцыруа, минутк иаанымгылазакәа ашыш итагьежьуан. Убригь ара игылаз хәа уаф дабазомызт, урт ирылпшны аеаџьара ипшуан. Аеацә рҳа-шәҳауа, тәа-шыытдәрак аҿытдыҳәҳәо, абла гьежьқәа кыдҳалан, џьара бжышәгьак аҳазшәа изырфуан. Ф-бгаҳәычык, цәҳапшь-цәҳапшьза, ашыш реадыргәгәалан иахьеидтәалаз, рқыышәқәа кәрыбз-

кәрыбзза анышә иқәын, ртыхәақәа хьыҩрны асаба илан. Ашоура иакны атҳара-тҳараҳәа еисуан.

Сара ирласны урт сылапш нархызган, ахәыпшқа зтакыз ашыш ахь снеит. Ахәыпшқа, аиаш еипшын зынза. Ус шәагаала уиатткыс еихан акәымзар. Аттыхәа баба ду ттәфанттәыка ирханы, агьежь иахьақәгылаз ифуан, ифуан. Агьежь аттагьежьуан, ифуан, арахь иахьгылаз игылан... Агәышта шкәакәа хәыты ахәлымшәа иахьныттагылоз, акәара-кәараҳәа еисуан, итытты ицон.

Ахәычқәа адеибагәалон уи зтакыз ашыш. Иакәшан игылан. Акраамта иадтны ицомызт, иччон. Иара ифуан, ифуан, ифуан, игьежь атагьежьуан, ифуан, агьежь атагьежьуан...

Уи ҳадтцны ҳҿанынаҳҳа, аиашқәа аасгәалашәеит. Урт руакы цеит, апсгьы аман. Ахы цаҳәцаҳәгьы иацәцеит, абри ашышгьы иацәцеит... Уажәы атҳла амахәқәа инарықәпала-аарықәпало, ахәда кьаҿ хәычы тҳәаа, ақьышә пшқа аҳауа иалакны иакуп. Ашьыжьымтан, изықәтәо атҳла абӷьеилачыра иналапҳаз амра ашәаҳәа фҩыс иамоу гәанатоушәа.

Ҳшыхынҳәызеипш сдәықәлеит. Иаарласны Аҩзыбжьара сҩеиуеит иҳәан, иус ахь дыҩт саб.

Сара Аозыбжьара санааи, аоныка сыдымгылакаа, сышиашаз Шьасиа слышьталт. Рыонка зыкагылоу ахаада саныохала, агаша дтытцны, амра лыбла ацаыхьчо, са сахь дыпшуан. Санылба, дыоны леаалхеит. Саргыы сыоны сеынасхеит.

– Нахьхьиза, амфа уанынанылоз узбеит! – лҳәеит ҳанааипыла, дҳақьпсықьуа.

- Бара бабаћаз?.. стдааит сара адунеи азна сгәыргьо.
- Уцеижьтеи, есымша, абра ахтцыста сықәгылан сузыпшын, лҳәеит уи.

Ларгьы сара сеипш дгәыргьон... Шьасиа, спринцесса хәычы!

Алакә акны еипштәкьа. Уи санлышьтаз, ларгыы дсышьтан. Еицәызшьа ҳамазамызт. Лара џьара слыпшаауазар, сылбарц лтахызар, сара сахыыказаалак сцәа иалашәон. Ҳанеиқәшәа инаркны, ма акы еимаҳкны, ма ҳгәы ааибаганы ҳәа камлацызт. Сара сҿы илзомызт лгәы иаанагоз. Иамур, сара сеиҳабымзи, уи зегытдәкьа сызлаҳәомызт. Аха издыруан аамта анааилак, Шьасиа ианлызҳалак, ҳабжьара изакәызаалак маза шыкамлоз. Анасып бзиа алакә еипшуп. Алакә еипшым анасып, изгу насыпуп.

X

Атарашықәс қың аан, ҳа ҳашкол ақы иаадыртит быжькласск. Адиректор қың даарышьтит. Аџыр ихы дақәиттәны, ус ртцафыс дҡартцеит. Убри инаҳаршәны уаҳа уи иҡынтә исмаҳаит «принц» ҳәа. Сара сакәу џьушьап адиректорра дамызхыз...

X

Ашықәсан аком фарра салалт. Уаан да адиректор фыц снеиган дсазтааит аком фар алаларазы сгәы иаанагоз. Уи сгәы дахәеит сара, избанзар егьырт шьоукы ишы картдало еипш, «закә хазыноу» ҳәа сыдыр ехәалара далам геит. «Угәы иатахны указар, угәы аҳәозар...» – иҳәеит уи. Ҳара хәфыкны ҳакан. Ездорагь дҳалан. Ашкол афтәи аком фар еизара фы зегьы ҳрыдыркылт,

рацәак ҳмырххакәа. Ездора азтцаарақәа аниртоз, џьара азғы иааиҿамшәеит иҟаитцаз атғы.

Мчыбжык ашьтахь араиком ашка хцеит хашхаыпыз. Хаылпазынза апшра хакашаеит. Адкылара ианалага, хара хахфык – Ездора, Мыџьа, сара – хаицыфналт. Зегь рапхьа Ездора иазтааит. Ашкол афы уи сынтаа икар хены дыкан, аха уажаы абра дшыныфналаз еипш, иеырхықаымтан, ицаа дтачы даакалеит. Дзықагаыгуаз сыздырам. Сара избон ани икаитцаз азы иазтаарц шитахыз... Исыздырам сифамска сеызланыскылаз! Аха уи атаы акгы дмырзеит. Ус баша зтаарақаак анирта ашьтахь, рхы неиларкын иааицаажаеит. Нас хара иахзааигаашаа астол иахатааз, зхахаы еилархаы, атыгь атаыфеипш иршан злымхақаа ирықаыз арпыс, уи днаихапшын дааччеит. «Афырхата, афырхата!» – икаыскаысуан уи ибла шкаакаақаа.

– Уца, ухы уақәитуп! – иҳәеит уи Ездора иахь. Ездора ихы шьтых икны, ҳара днаҳабжьысын, дагьҳахәампшыкәа дындәылтит.

Сара исазтцаауеит. Сыхьз сыжәла...

– Аа, – саб ихьз рҳәан, – иҳа уоума? Ҿыстуам.

Азтаарақ а сыртеит исхәеит, исыртеит исҳәеит. Еиҳарак иеишәон зҳаҳәы еиларҳәыз. Дааҟәымтҳзакәа аустав атәы дсазтҳаауан. Сара издыруан, аҳа исазтҳаауаз сгәы аҳьизтамыз азы сеилапсон.

– Аустав афы дыпсы еуп!.. – их е е и уи, е гыр т днарых а а пшын. Егыр т а к е фырым тит. А е а фа та а та а ра сыр тан и аныс х е а, «ухы уа к е и туп» р х е ан, сын д е ы т тит.

Усоуп, усоуп!.. Иахьарнахыс, аком фар сзалало зегь ирыцку акы акәны исыпхьазоит, Ездора

иеипш икоу ауаа рақәпара, уи уажәы дышцо данца, иекы баапсхоит. Шәтдәак ирылартаз атдәа-баа еипш. Сықәуеит, сара сызлоу акомеареидгылаеы убри иеипшу азәы дыканат, слымхацә сықәыжыны сшымтәо ҳәа! Уи иеипшу даныкамла, иарбану уаоы изыкамто, иарбан?

Зегьы! Зегьы! Зегьы!...

Ауха саби сареи ҳаиниеит:

– Сара ишыстаху иалтуам, – иҳәеит саб дқәыпсычҳауа, – аҳәахәдеипш днабжьаӡ дцеит ауаҩы. Аха устаѐкьа инсыжьуа џьыршьозар рхы ржьоит... Уи еилкаахар, пытҩык рбҩара хтышт.

Адырфаены акомеар билеткәа ҳартеит. Адыргақаа ҳапҳьа иалартцеит. Иацы ҳаздызкылоз зегь ыкан. Аҳаҳәду дыкамызт. Ездорагьы дыкамызт. Егьырт апшьфык ҳахьаадәылтыз иҳаҳаит Ездора идкылара мапшацәыркыз. Сгәырӷьан, ашырҳәа саб аус аҳьиуаз аҳь сыфҳапалт. Акомеараагьы апартиа араикомгьы фнык акаын изыфназ.

Дермантинла итазны иказ ашә саннадгыла, изыхкыз сыздырам, сзыфнамлакәа саагылт. Зныкыршәа изгәагын ашә саннаха, иаатит. Саб ифнапыкгыы ихы иатаргәан стол дук дахатәан. Саниба дгылан сара сахы ифааихеит. Астол апхыа инаркны ашәакынза иаагзаны агәра иқәыршәыз ауарҳал ажыы ахыыр ҳәа сшәозшәа, сыламгылазакәа агәратцәкьа сықәлан снеипылт.

- Иудысныҳәалоит! сааигәыдикылт.
- Табуп...
- Гәыла- қсыла ацқьара ауп аус злоу... Џьара хәычык иадамхаргьы амц атып аноута, уаафнашоит. Азныказ узымфарак умхзан иагоит, нас ишнеи-шнеиуа егьи

узымфарагьы... Амарџьа-амарџьа, Батал, иуасҳәа-рызеи!..

Саб илахь еиқәын, икабинет ағы днеи-феиуан. Сара исеиҳәаз сазхәыцуан.

Ас сеиҳәартә иҟалазар, уажәшьта схәыҷымзар акә-хап, саргьы азәыҳәа сыпҳьазазаап.

Ауха Аҩӡыбжьара ҳааит. Адырҩаены меышан. Шьасиеи сареи ҳаиҳәшәеит. Уи лнапы пшӡаҳәа рыла сапҳьа икыдыз адырга аалшьышьит.

Аены даара истахын Арзакан инышәынтракынза сцарц, Шьасиагыы дсыманы.

Хоытышьшь хнеины хаап, хазбарыда? Сара уажашьта схаычым, еснагь саб исытаимхаака акы схала избаны исзыкамто сыкоума?!

Шьасиа иласҳәеит сцар шысҳахыз.

- Уи?..
- Уи азəгьы диеигазомызт, иаб иашьа ипацэа дрыцәшәаны акәын иезитцәахуаз.
 - Ездора?..
 - Уи изыбуазеи!
- Снаихәапшны саанхом! лҳәеит Шьасиа иаатырҟьаны. Саргьы сгачамкны сналыхәапшит.
- Уара данухәапшуа збахьеит... Ужьы имазар ифарашәа! лылагыр3қәа аахаддылеит.

Ус егьа ићазаргьы, сара иџьасшьоз лара Шьасиа лакәын. Шьасиа асыс-мћаа абас лҳәарц ахьлылшаз.

- Ибзиоуп, ибзиоуп... Аеазны ибымҳәан, изыбуазеи!.. сҳәеит сара сналыхәаччан.
- Уаала! лҳәеит Шьасиа, лыбла ссирҳәа алабжышҳәа рҳаҟәҟәала.
 - Шьасиа, обаћа цәа...

Дцан лкалт азна, ак атцкыс ак еигьны атцөақөа аалгеит.

Шьасиа... Сара спринцесса хәычы. Уи дансыцу аены сгәы тынчуп, алакә акны еипш зегьы сылшарашәа збоит.

X

Анышәынтра акгьы акәыршамызт. Агәы ацслымд ақәыпсан, хаҳә шкәакәала ирхиан. Ахахьгьы хаҳә шкәакәа дук арсын. Атрақаа наган ахаҳә инықәаҳтцеит. Уаҳа саргьы анышәынтра сзахамгылеит. Анышә – нышәын, Арзаҟан дызбазшәа сҟалап ҳәа сгәы иаанагоз зегьы башан. Уи сара сгәалашәара еиҳа еиҳьны далахәын, инышәынтра акгьы санаҳәомызт. Сгәы еиҳагьы иканажыуан ауп. Убри аҟынтә сышзахәоз Шьасиа дсыман сапыртны сеынасхеит.

Амҩахь ҳкылсырц адәы ааихаҳтцәахьан, дхышза ажәыртра ихы аалирҳәҳәеит азәы. Ҳаахьаҵшит. Уи Ездора иакәын.

– Акомеар! – иҳәеит иеырхыҳәымтан, – «Дхьа днеиуеит еырдала, идыруеит ихтарда...»

Сара иара иахь снатрысит, аха Шьасиа дсылахәны сылкын, саанылкылт.

- Убрыгь аком фарра далоутцар...
- Дарбан убри?
- Знышәынтра улагырз нықәутәаз!..

Аиашаз, сара сҳашҳатәарахеит сахыгылаз. Уажәшыҳа ҳапшқацәоума, ацәгьеи абзиеи зынҳа иаҳзеилмырго. Ахымҳаах ҟаитцеит, ауаҩы дишьит, ус анакәҳа, ма ҿимҳааит, иеирпсааит...

- Уара зынза уламыс цеит!..
- Уи зегьы бзиоуп, аха абри аупшаыл хаычы уара дабоухьыпши?!. иҳаеит ихы шьтыхны икны, ашьшьыҳа сара сахь дааскьо.

Уажәшьта Шьасиагьы сылзынкыломызт, азәгьы сизынкыломызт.

- Ишпоухәеи, уара, ишпоухәеи?! снаидгылт сара.
- Иамаҳаӡои?!..
- Еитахәеи знык, да ухатцазар! Иблуз ахәда нтарсны искит сара.

- - Еитахәеи!
 - Угәы уеоумырган усћак!

Уаҳа исзымычҳакәан ишсымчыз саниҿас, даабырбырит. Сара сахь ддәықәларц иҿанааиҳа, сеаасыпсахын, ишсымчыз сеиҳаиҳасит... Дцаны аҳаҳәра днылаҳаит.

Уа дахьынкахаз зныказ ихапыцқәа хырџьаџьаны, иблақәа тытіны ицо, импыхьашәаз хаҳәк аашьтихит, аха и•еааникылт. Нас зныкыршәа дҩагылт.

- Уи ухоумырштын! ихәеит иара.
- Уара иухоумырштын! сҳәеит сара.
- Мап, мап... уи днахадтын, дмага-маго исынеихеит.

Абас ицеит уи ашықәсгьы. Салгеит быжь-класск. Уи иалгаз зегьы ҳаиманы арха иҟаз абжьаратәи ашкол ахь ҳалбааит. Ҳара зегьы аеакала ҳхы аабон. Уа ашкол дууп, атҳаҩҳа рацәаҩуп... Ахи атҳыхәеи – ашкол абиблиотека амоуп. Урт ашәҟәҳәа абри аҩышыҳәса рыла еизыргеит. Уфарагьы сҳахымызт, ужәрагь, ашә-кәы бзиа ансута.

Исхаштыз, абыжьбатәи акласс саналгоз, зегьы рзы «ибзиазоуп» ҳәа сшааиуаз, «ибзиоуп» ҳәа акы сыртеит.

Уи Аџыр иоуп исызтазгьы. «Уара «ибзиазоуп» ҳәа ахәшьара устар, егьырт измоуз ргәы иаанаго умдыруеи! – иҳәеит уи ицәырган, – насгьы, аиашаз, уара уаҩтас аҩра узымтцеит, уанбанҳәа, апша рыласызшәа, ҳарабтьара иҟоуп... Сара, ишудыруа, амц сызҳәом».

Исыздырам ихы зыхиркьоз акөымзар, ахырқьиара абатахыз? Исықәнагом ҳәа игәы иаанаган исимтазар, иара дыртдаҩуп... Иара иусуп. Уаҳа закәыхзеи?!

Акраатцуан Аџыр «принц» ҳәа саҳәара даҟәытцижьтеи. Аҳа ус апсшәа сыгижьуамызт, игәы аналаҟаз, иара иитаҳыз асасцәа анитаз, сара ааигәа саныҟаз АНИ ала сныҳәаҿа никылон.

Аха аргамаду избон саби иареи акыр ишеицәыхьшәашәаз. Иара Аџыр иткааны иҳәомызт, аха ицәажәашьақәа рыла издыруан ашкол адиректорра а•сазәы иахьиртазгьы, иашьа ихароуп ҳәа игәы ишаанагоз. («Сара... ашкол ажәла зкыз!..»)

Леуа ашкол дталт. Уи ибз сырбара даквытдт. Саргьы иаҳа сгвы изыбылуа скалеит. Зны-зынла аурокқва исыртдон, иаргьы дквазза дсыдтвалан дысзызырҩуан. Уеизгьы сара ишыстахыз дсылаҳәуамызт.

Марасалца ашкол дтала аахыс, далкаан днык өылгон. Ишәу уафы ишәымызт, ихоу уафы ихамызт. Ипартфел хәычы партфел еицшымызт. Уи бзиан, Леуа мацқьашьацқьа ашкол ахь дахьцоз, аха ианахдыркьац алак, ифызцаа дрылкыны дканатон, иара ицырхагахон... Саргыы сыхамаршаа ус иасҳаалон:

Ишәақь иику, шәақь еипшым, Ахы итеитцо, хы еипшым. Згәыбжьынацәа зыхтацалагоу, Знапсыргәыща зыхәшә загоу, Ахаща ихаща Леуа ахаща!...

Ас шысҳәоз зны Мараса илаҳан, акгьы салымҳәеит, аха убас дсыхәапшит, исалҳәар еиҳа еиӷьны. Исыздырам абриаҟара лгәы иалсыз. Уи инаҿасыршәын, саргьы саҟәытцит ус аҳәара.

(Мараса уи адагьы лгэы анырхара ҟаломызт. Уи лцэа лтэымызт. Хатцеи пхэыси анеицэажэоз, хара-хара исахахьан урт азгаб дшыртахыз. «Афеишьцэа рахэшьазатдэ!» – ихэалон Аџыр даачча-ччан).

Заур иакәын бжьара зықәзамыз. Уи акы деицәамхазар, дааигымхеит. Аха иани иаби реыртынчны ихәапшуан. Саргын, садызцалазеи сҳәан, ҿымтзакәа сивсуан.

Зегь реиҳа исцәуадаҩҳаз, Шьасиа аҩадахьтәи ашкол аҳь дахьынҳаз ауп. Зны-зынла, ҳәлаанӡаҵәҟьа ашкол аҳы сыҟан. Ма аҭӡы-газет шыҟастоз (сара асахьатыҳраҳәа сылан, бзиагьы избон), ма аизараҳәа, аҳеилакҳәа рҳы сынҳон. Фымш-хымш рышьҳаҳь ҳанеиҳәшәалаҳ, дыштҳәыуара сналыҳәапшуан... Сара уажәшьҳа сҳәацәын, лара даҳьыҟам ашкол ду аҳы ҩызас аҳазы дышьҳысҳыр ҳәагьы дшәон. Уи лыблаҳәа исарҳәон. Аҩызцәа ҳыцҳәа, аҳкәынцәа раҳьгьы, аӡҳабцәа раҳьгьы исыман, аҳа Шьасиа дзыпсаҳуаз дыҟамызт, дагьзыҟаломызт.

Лара лакәзар дгәылыҩрны, еиҳа-еиҳа дыпшӡахон... С-Шьасиа – сара спринцесса!

Иааит дырҩегьых аапынра. Уахык атцхыбжьон ауаа рыбжьы сареыхеит. Цқьа санызырҩ, еилыскааит Ма-

раса ишлыгхаз. Ирласны деилгеит. Ахәычы итдәуабжы ансаха, саргыы сеааилахәаны сдәылтіт.

Адәахьы пхарран. Ажәфан кеикеиуа ицқьан.

Уи ашта иатаз аетаақаа зегьы, ипћыш-пћышза, етаа шапақаан. Ана-ара ибыбышза ишатны игылаз ахасақа атіх иагаылалашон.

Ахәычы ибжьы еихсыгьит, аха азәгьы дымхысит. «Апҳа дизар акәхап...» – аасгәахәт.

Адырҩаены еилыскааит ииз дшычкаыназ, зылахь еиқанатаз дсыздырам, аха сара сзы зегьы дара ракаын. Ахи атыхаеи – ауафы диит. Апстазаара узылыпхааит адунеи нцаас иамоу ауаф хаычы!

Аекзаменқәа ҳрылымгацкәа, зны иаалырҟьаны аком ҳар еизара ҟартцеит, адкылараз мацара. Ирыдыр-кылоз ирҳыцны дрылан Ездорагьы.

Ездореи сареи ҳаисижьтеи ҳеы неизырханы ҳаицәажәомызт. Ҳнеивысуан. Аха иара уи атәы акәыз, Шьасиеи сареи ҳтәы акәыз, џьара акы идсы иахимырзааит. Иара усгьы уаф диламҳәуа, уафгьы дидырхагамкәа ихы нытҳгашәа дцон. Уафы ибла иамбо напык днага-ааго даман идәыҳәызшәа.

Аизарае ахахьшэа итэаз шьоукы иазтааит ашьра икаитаз атыхэала.

– Асовет мчы иагаз, абна илаз ауафы сыфны данызба, сара сызлапионерыз ала, сыфны ахыымзг ахысхит! – ихәеит уи гәгәа-гәгәа. Дырфегых иеырхықаымтдан, ихы шьткаыцаа дгылан, иааикаыршан уаха уаф дтаззамшаа.

Сара сахьтәаз снеилууа сцеит. Абри имҳәар саргьы акомҿаррахь идкылара ақәҿысымҭырц сгәы иҭан. Избанзар, саргьы уажәшьҭа сыпшқамызт, апстазаара ахы

ааснардырхьан. Иара егьа иказшьа баапсызаргьы, дымзышазаргьы, ауафшьра ихала изыгаагьуамызт, шьоукы итан, шьоукы дымфахыркьон... Издыруада, акомфарра даналалалак дхынхаыр, иблака хтыр... Ифызцаа ицхраап, макьана дыпшқоуп, ишьапы дықадыргылап... Иан лаказар, иара дихычмазаафхан, апсрафы днеины дыкан. Дангылази данышытази еикаран. Ездора уажаы дышцо дцар, лгаы пжаны мацарагыы дишьрын, илзыхгарымызт. Харарада, иахыынзауа ицхраатауп ха сгаы иаанагеит.

Аха уажәы дҩагылан ас аниҳәа, шьоукы рҿаҳәатәы дшацныҟәоз ҩашьомызт.

Сара сфагылан: – Ездора уи ихала имызбеит, дазыказтцаз дзазыкартцаз атәы ҳаиҳәааит, амц ҳәаны акомҿарра салалоит ҳәа дзаҿузеи?! – сҳәеит.

Сара исықәшаҳаҭҳазгьы рацәаҩҳеит, аҳа аиҳараҩык аҿапон. Убраҳь, апҳьаҟа гәыпкны итәақәаз.

Ездора акраамта ақәҿимтит, аха игәгәаны аимак аныҟала, дҩагылт. Зегьы еиқәызырҩуа иаатәеит.

– Уи зегьы сара сакара азәгьы дамырхәыцыц, – иҳәеит Ездора иеыркәыбчан, – аха иатахуп ҳәа икастеит, апионер данпионерха, акомҿар, данкомҿарха, ус каитцароуп ҳәа сгәы иаанагон... Икалап сыццакцәазар, икалап схәычра сыхьзазар, аха сара аиаша кастцоит ҳәа ауп сышхысыз... Насгьы дысшьытцәкьап ҳәа акәзамызт... Дысхәыр, џьаргьы дызцарым ҳәа сызбан. Ажәакала, ишышәтаху ишәызба. Сара мчыла акомҿарра салалом, истахханы, гәык-псыкала аматц зурц азоуп сзалало. Агха сымазаргьы уа еиҳа исеилдыркаап, саазап...

Сара избон, еилыскаауан ари ихьатцөира змааназ – уи џьарантөи иаазоз азөы инапы аус гөгөаны иауан. Ездора ихатагьы уажөшьта акыр итцахьан, ҳара ҳаидыслара атөы цөыригар ауан, аха уаргы уеаанкыл, саргы сеааныскылоит аҳөон исеирхаз үи изҳөа.

Сара уи азы саангыломызт, аха ас ахәша ахьшьны данцәажәа, иҿагылазгьы уи ахәша ахьахьишьыз иқәҵәрааны икаҳаит... Агәырқьҳәа рнапы иҩахеит.

Сара азәзатдәык соуп дрыдрымкыларц знапы шьтызхыз. Мыџьеи даеа пшьфык ачкарынцаеи зынза рнапы шьтырымхзеит, рыеныркылт.

Уи ашықәс цеит. Сара уахгыы-еынгы ашәкөы сапхыон, сапхыон, сапхыон... Сызқәыз адунеи иаҳа-иаҳа итбаахон урт ашәкәқәа ирыбзоураны. Уи сара сдунеи иацлон, дара-дара хеибартәаауан.

Нас да•а дунеи фыцкгьы гәгәала саларсын сара – аусура. Сцәагәон, ажәла сҟьон, а•ага скуан, аанда ҟасҵон, апҳә еиҳәысҵон, амчандырҳәа, апирамидаҳәа реипш иргылан сналбаауан.

Саб цаса ааста еиҳа заа-заа даалон. Еиҳа ицсшьаны, еиҳа ицштәы ааины дыҟан. Иблақәагьы агәыӷра ирҳыз ӷәӷәаҳеит. «Уажәшьта, уажәшьта... Ацсцәагьы ҳрызгом, ҳрызгом...» – исыҳәаччо иҟәысҟәысуан, иҟәысҟәысуан иблақәа. Аҳа, Арзаҟан данааигәаласыршәалак, иаразнак днеимашьшьы дцон.

– Мышкы мцац уи сгәы иантам, ус сақәтәаз џьумшьан! – иҳәон уи, сыбла дызхымпшыло. Абыскаамта акгьы ахьизалымхыз дацәыпҳашьон. – Исымҳцәан ҳара иргеит... Ианыстаҳугьы уи аус акынза ишыстаҳу снапы мназо.

Уи агәра згон сара. Сызхара данызбалак, санизхәыцлак, сгәы иазҳауан. Ипшра-исахьа мацара, деиҩаҳаҳа. Ахатца еибага ззырҳәо, ахәычы игәы пшқагьы мызуа цьара изтаны. Аџыр иҳәалоит еипш, уи сара дахьсабыз азы акәмызт, ауаа дахьрылиааз уеигәыргьарын. Уиқәгәыгны азымшын уталартә дыкан саб.

Сара сус уажәшьта ихала избомызт, уи саргьы салеирхәуан. Ажәакала, иҳазбеит ашкол салгаанза Аҩ-зыбжьара сынҳарц.

X

Абри ашықәсан саб Москваћа атцарахыы ддәықәыртан, шықәсы наћьак дыћазамызт.

Иара убри ашықәс азы, Шьасиа аҩадатәи ашкол далган, алада абжьаратәи ашкол ахь диасит. Уи сара сзы даара акыр иапсан.

Ашкол ҳанҳалоз аламҳалаз саб Москванҳаи дааит. Дубар, дузымдыруа иеипсахит. Наваларҳа-ааваларҳа змамыз аинтеллигент.

Исзааигаз аматәақәа ирылан блуз капшьыкгыы. Зегь реиҳа уи сеигәырӷьеит, избанзар, егьа сеиҳаҳазаргьы, анкьа исзааихәаз сыблуз капшь хахьан. Насгьы уажәшьта исыцәхәыҳын, иагьсышәхакьакьомызт.

- Иабааухәеи, баба?
- Идсырзахт...
- Итабуп!
- Абригь, уара узы!.. ссирш
 асиркит.

Сара исҳәара сҿамшәо сгылан, сҟапшьхазар акәхап.

– Уара суқәгәыӷуеит, фызас ухы дадукылазар, дыбиазар акәхап... Аџыргы исеиҳәон...

Аџыр избахә ансаҳа, иаасцәымыӷхеит. Ишиеиҳәахыз седроу...

Уаха уи атәы даламлакәа дындәылтит.

Саб аусура далагеит дырфегьых цасатаи итыц афы. Уи сара исеихаон аусура игаы ахао дшыказ, Москва

дахьыћаз акыр шибаз, акыр ишизҳаз, акыр шеиликааз. Даара ишиҳаху иитцаз аусураҿы ихы иаирхәар.

Шықәсыбжак аҟара зынза Аҩзыбжьара дмаазеит саб. Сара снабжьысны дызбон. Даазқәылаз дырҩегьых илахь еиқәын, аха аусура еиҳа-еиҳа иӷәӷәахон, убри иаҳәыстон.

Аапнык азы афны дааит уи. Ипштэы иагын, ибла рыш-тдақаа ҟапшь-ҟапшьза, акамбашь гәаақаа рыблақа иреипшын.

- Баба, ићалазеи?
- Ус... Сеилахоуп...

Аха саргьы ус акы сзымдыруа сыћамызт, иахьеиуахеи агазетқәа срыпхьон... Аиашаз, сгәы еићәычча сыћан, «жәлар рагацәа» ҳәа уа зызбахә аҳәоз рзын.

- Исыздырам, иҳәеит саб ашьҭахь даахәыц-хәыцын, ма сара сеилагеит, ма саагылазар иҟасто зегьы напыршышыла саҿын... Ма... акраамта ихапыц еихаргәгәаны дтәан. Иӡамҩақәа тымра-тымра иҟапшьхон, ишкәакәаӡа иҟалон, зынӡа ихиатҳәаахон убри иаҿын.
- Урт жәлар рус еитцаркьон! сҳәеит сара сеицрашәаны. Саб игәра сымго акәмызт, аха схы здыруа салагеижьтеи, абыржәык ажәа имаскындаз ҳәа саа-калеит. Агазет аҿы иахьеи-уахеи сзыпҳхьаҳәоз ажәаҳәа аҳҿаҳәа реипш итыкъкъарашәа сгәы итачуан, скыркы итачуан. Ирықәнамго икоузеи?!.
 - Сыздырам, сыздырам...
 - Ишпа, зегьы ирдыруеите?!
- Сара исыздырам!.. ихәеит уи аӷьеҩҳәа, исыздырам, издыруаз зегьы схаштит!.. Уара уус уаҿыз, ущара щала! Иузымдыруа, ишабалак ҳәа уеалоумыжын!

Уаҳагьы днасмацәажәакәан дындәылтіны дцеит, сгәы хьаауа сныжьны.

Алпхынрак ус иаххаагеит... Саб, аус ахьиуц иуан. Сара снабжьысны дбаны арахь саахуан. Уа пытрак саангыларгьы стахын, аха Шьасиа дысзычхауамызт, дыгәхьаазгон, насгьы, саб мызкы зында иуадае данымнеизоз ыкан. Амфакра дышрыкрыз дрыкрзан... Ақытақра рахь, Акра, Қарт...

Дырҩегьых зегьы ртып иқәлазшәа иҟан, сабгьы аус иуан, иеатазан.

Зны, сентиабр азы, ашкол акынтәи санааи саб афны дтәан. Иблақәа траа днасыхәапшит. «Уаҳа сылам, уажәшьҳа ирҳаху карҳааит... карҳааит, карҳааит...» – рҳәон урҳ қыпҳахан. Афны Аџыр дыкамызт. Сара снеиҳхьан, сҿаҳараҿ ҳнатәеит.

- Зеипш камло егьыкам, ихәеит уи дсыхәампшзакәа, Батал... Зегьы удыруазарц стахуп. Уахык сара иансеихсуаз, сыпсыз џьшьа акәзам изцаз урт. Уаргьы иуафсырц ргәы итазамызт. Рхымта брыр ҳәа ушәозма... Урт ауафы напы анидыркы, ипсы аатырхаанза ишьтытцзомызт. Арзакан иоуп изыбзоуроу!..
 - Арзаћан уа дабаћаз?
- Арзакан дзакөытцөкьаз уара иуздырамызт... Иареи сареи агимназиа ҳаицтан. Убрагь уи ихы здикылоз ҳара ҳакәзан, диашан, дуафы цқьан. Уи гәырфас иман шамаха қытак афы ашкол ахыыкамыз. Ҳнеидгылар, убри атәы акәын ииҳәазоз. Урыстәыла дцаны иитцаз ззитахызгы, абра Апсны атцараус аифкаара ихы алаирхәырц акәын. Уи ахы змаз, даара акры еилызцоз азә иакәын. Иахьцалак, иаргыы ҳаргы иашак акәын ҳзышьтаз...
 - Нас уи уа дышцарылашәеи?
- Узырола... Умыццакын... Насгы абри ашкол, рацхыа узтаз, изыоноу мацара акәым, ахатагыы хыртыртә иказтаз иара иоуп...

- Аџыр?..
- Уи дыртдафуп, ажәлар реы ихъз шътнахып, дызеу аус аеы еиҳа ихатдгылап ҳәа ауп ус ажәаны издәықәыртда... Насгъы, иара Арзакан ажәлар реы дырзеилкаауамызт. Дтауад шътраны ас ауаа реы ихы ахънеигацәоз, дгазаны акәыз џъыршьон иззыкаитдоз... Ареволиуциа ашътахъ Урыстәылантәи данаа, иара дҳәалахашәа дықәхеит. Аамта иаармариан иузеилкаауа икамызт. Уахъ иара итәқәа игәра ргомызт, арахъ ҳара ҳтәқәагъы игәра рзымгеит. Нас иаб иашъа ипацәа дрыпшаан, дрылацалан дыргеит, абџъар издырхиеит. Урт зегъы сара акакала издыруеит.
 - Уи ауха ишпаћаищеи иара?
- Уи ауха зымфа ркуаз дызустаз иамҳәаӡакәа дааргеит... Дара дызрыцрымтцуа дкартцар азы, инапала азәы дидыршьырц ртахын. Убри азы сара салырхит. Акы сара исагацәа баапсҳәан, иршьуаз рапҳьа сыргылан исышьтан, фба Арзакани сареи аифызара бзиа шаҳзеилаз рдыруан... Ажәакала, уи ауҳа инаркны абна дзылымтцуа имфаҳәа наҳаҳа иркырц, ифыза диршьны, иуафрагьы рҿакәарц ртаҳын...
 - Нас ишпеиликааи иара?
- -Аозыбжьарауажәы ибазма, гә фарас и кайтейт, насгьы, иаайг әазаны икылат әан, хи әаж әабжь ейлиргейт. Даргы хыст, иаргы руаз әы дишық лахысын дих әйт. Ейлайр фынтит. Данхыс, дрылтины ддәы қәлейт. Уй ахаангы атцара дашытан, абйыр дазыманш әаламызт, аха аг әат әа изтан. Диар хәа иш әан, абжа фык ах әй дрыманы абнаг әахы ид әй қәлейт, егыр түй ишыталт. Уй данры цәца, русқ әа шы цәгы аргамахон... Иаргы итаз, рт әар тарта-ргылар тарты аргамахон... Иаргы даныр зымк, руаз әкгы дых әны данрымпыт даха, ей-

ханы идәықәлеит рышьтақәа дырзырц... Ашьтахыгыы урт абас ирласны, ирмарианы иаҳкыртә иҟазҵаз иара иоуп. Уи цқьа иаҳирҵеит абрагьцәа рхырхартақәа, дара ирхыншыз, рымҩахыҵыртақәа. Арзаҟан еиңш икоу ишьра ус иныжытәымызт. Уи зыбз аҵоу зегыы аус иақәыршәатәын... Арзаҟан ҳара иаҳтәыз уаҩын!

- Саб, ићалазеи?!
- Умшәан, макьана акымзарак ҟамлац. Уара уарпысуп. Қгәы еихьызшьуа акрыћазар, еицәаҳамӡароуп. Ус акәӡами?!
 - Хәара атахума!
- Уара удухеит, ушдухаз угәаласыршәоит, уаҳа акгьы... дааччеит уи, нас ичча ааиҳабан, ихапыцқәа неихаирӷәгәан даахәыц-хәыцит, иахыҳәшәалакгыы убри Ездора захьӡу аҷкәыни ианшьеи учырцәыхьча, рыгәра умган, иҡалоит урҡышыр. Урт алаба ҡышыы иаҳызоуп, рхы укыргыы уаҡышыуеит, ртыхәа укыргыы... Уи аҷкәын дҳәычын, дрыцҳаҳшьон, аҳа уажәшыҳа дарпысуп, хыаҳәшыа змоу иакәзам... Насгыы, иаргыы уаргыы шәеизуаам ҳәа сыҡоуп....
- Саб! Сара урт срыцәшәома, сара Ездора еипш икоу срыцәшәом!
- Урыцәшәа ҳәа акәым иуасҳәаз, шәааипырамҳар ада псыхәа камлар ҳасаб рызу... Акәымзар, имарианы иуиааиуеит!...
- Саб... Сара урт рзы схьатцуам, изакәызаалакгьы аеы!
- Издыруеит зегьы... Сара иуасҳәазгьы угәы итаз, Батал... иҳәан, дцарц дҩагылт. Уатҳәашьтахь абра аизара мҩапызгарц сыкоуп, ҳаибабап. Угәы ртынчны указ. Бзеила! снапы аанкылан иааирӷәгәеит.
 - Бзеила!

Сара сеитцатого ашо саалахеит.

АМ@АСЦӘА

Уатцаашьтахь захьзыз аусхаартае ауаа еизеит. Саргьы аурокқа ныжьны сгаы нтыпсаауа, сгаы обаны аизарахь снеит. Акраамта ипшын. Шьыбжь хытцт. Ашьтахьша аизара иалагеит. Сара сыбла ааихмырсыгьзака апрезидиум ахь сыпшуан, аха саб цьаргьы дызбомызт. Аизара аадыртит. Аха саб дыкамызт.

Араион ахьтә иааз ажәа имоуп ҳәа рылеиҳәеит аизара ахантәаҩы, аха саб дыҟам, дыҟам, дыҟам... Ус, ихахәы рҳәы ду хылцарчк еипш ихаргылан, азәы атрибуна даақәгылт. Уи иаразнак дыздырит. Зны, акомҿаррахь санрыдыркылоз, иааҟәымҵӡакәа аустав акынтәи азҵаарақәа сызтоз иакәын.

Уи ипатцақ аагы ауижын, иарпысра назамтахы дық алахызш әа убон, аха сара аком қарра санрыдыркылоз шака ды қылыз ала, ускак ихытуамызт.

Абригь снаих рапшит, сыг ргьы ахьын тахаз инхеит.

Акы – саб даарц дыћан, ҩба – ари иаарышьтыз... Саб итыпан абритавћа дышпаарышьти?..

Пытрак фымт илахь еиқәышьшьы атрибуна дахагылан уи. «Ауу-уу» ҳәа еилаз ауаа аангылан, амтд пыруазар иуаҳартә иааҟалеит.

- А@ызцәа! иҳәеит уи шәаџьҳәара дааеыжәтцызшәа. Сара сгәы итцегь интаҳаит.
- Афызцаа! ихаеит уи дырфегьых, акыр иапсоу афызцаа, ажалар, шаыххь згеит!
- Ухы шьарда ннатцааит, дад! агу ааилдыргеит аусҳәарта кәапеишәа иртәны итәаз ажәларгьы.
- Аминауатра шьтастиоит са сыхатаахьала. Иахьа шьыбжьон аизара кахтиари ҳакан, даҿын уи, абриакара шаахьҳаришыз...

- Иахьпоуҳәо, дад, уаӷа думинауатуп! рҳәеит таҳмадцәақәак апҳхьаҟа иахьтәаз, иаҳҳәарызеишь ҳәа иҟазшәа.
- Изыхкьазгьы абри ауп, даеын ақадақьоы, иахьа абра аизара шәзыказтдарц иказ, шәыззыпшыз, шәқыта иалтыз анхао тыпха лкыкахш иаазаз...

«Қҳы-ҟҳы» ҳәа иааилеимҳәақәан, инеидыхәытҳаытҳла-ааидыхәытҳәытҳлеит. Азал аҿы еитҳаатынчраҳеит. Сара сгәы тҳаакәкәалан ацара иаҿын. Итәар ҳәа сшәон уи... Сыпшын ииҳәарызеи ҳәа, сыпшын исгәыдитҳарызеи ҳәа.

– Шәчеиџыка ҳалал зеиӷьашәымшьаз, зыхьӡ анышәҳәалак азы шәаҿымхәоз, – ахыртәақәа реипш сара сахьтәаз скылкаан исықәшәон уи иажәа псадақәа, – изныкәымгеит шәара шәыматц аура... – даатгылан илахь еимарџахә тҳакашәа дыпшуан, – шәипсахит, дмаҳагьахеит, шәитиит!!!

Ииҳәаз саҳаит, аҳа аҳы зыҳәшәаз иеиҵш, сӡырҩуа сынҳеит. Уи деиҳааҳьаҳәын, еиҳа аминауаҳра шьҳатаны, «сеилагеит, ус акәҳам» иҳәарашәа сиҳәаҵшуан.

Азал аҿы зынза тынчрахеит. Тынчрахазеит, исыватоу ашыр-шырҳәа илсы ахьылеига-ҩеиго саҳауеит.

Хаи, ианаџьалбеит, агақәа изтагылоума арпхақәа рцымхәрас!..

– Апартиа ахьз пшьа, апартбилет ихы иархан, илахь иаапыракны, иахьа уажараанза аихабырае дтааны, ажалар ирзеигьу аус моапигошаа, иреигьу хтеицаа ршьала иааргаз хамчра ду аныша атцижаауан... Цагьамзар бзиа каитомызт жалар рзы!..

Мап, мап ари уи изы акәхарым, ари пхызуп, мамзаргы уаха еизаразам, ус ахәмарцәа аан, «аеы иаҳәаша акәадыр иаҳәоит» ихәмаруеит. Саби ани атрибунаҿ игылоуи ррольқәа еиҭнырыпсахлеит, ауаа дырччарц...

Нас акъардъкъа аффа аарылгеит. Азал афы ауаф псцаха изымтоз атынчра ааиларгеит. Санаапш ашъаф сааихъан... Сара сакъхап урт игъартазгъы. Сындъылтын, алашьцарахъ снаскъаны, пытрак сгылан, ус иадырсыз астолб еипш, соуразоуроу амфы салхушъа сцъа-сжъы, сыхшыбаф – зегъы дысны икан.

Нас хьаа баапсык сгәахы ны фнакаазш әа, ахы зық әш әаз иеипш, аш та сы фткьан сфынасхеит.

Атцх неигәахьан, Агаћа игаз амфаду ахь санкылс. Сгылт, сгылт, аха иналаршә-фаларшәны имфасуаз машьынакгьы сышьтнамхит. Ажәжәаҳәа апша аас-фаћьаны инасафьон. Амфаду ианыршәланы шьапыла сфынасхеит. Уаҳа машьынак аасықәымшәазакәа фбаћа километр сцахьан еипш, акы ашьтыбжь саҳан, саагылт. Алашарақәа тааза, амашьына лас БМВ аасывалт.

Исмыхьыц исыхьуеи сҳәан, снапы сҩахеит. Иаангылт. Ашә аадыртын, ашьтахь сынталеит. Ашафиор аҳәы диватәан. Урт ракәҳан иҳатәаҳгьы. Сара сҳы ҳегьы дара ракәын иҳатәаҳаалак.

- Уабацои, арпыс, атхыбжьон? дтцааит ашафиор иватәаз.
 - Агаћа.
 - Иумада уа?

Саафахеит.

Иарбан, мшәан, сызтитцаауа. Сара исыхьхьоу сара исызхоуп...

- Апара сымазам, иаанышәкыл, стытцуеит! сҳәеит сара.
 - Апарахаа уаххаама?.. ихаеит уи, узпада?

Сгәы еибакзаны саб ихьзи ижәлеи неидкылан исҳәеит, аус ахьиуазгьы нацтаны.

Уи пытрак фымткәа ихы иқәыжьны ус дтәан. Накыстәи машьына гәартак рфарақәа рылашара псцаха ҳарымто, афыф-сыв, афыф-сывҳәа иҳавкьаны ицон акраамта.

Ашафиор иватәаз даахьаҳәын, сара даасыхәаҳшит.

– Уара уаб еипштцәкьа уқәацәхозаап, – иҳәеит уи ибжьы татаза. Иаразнак издырит уи зықәрахь инеихьаз азәы шиакәыз, – алашара уахьапырагылаз узбон, уҳәҳәаӡа, уарпысҳазаап...

X

Ага ҳлаӡаанӡа уаҳа аӡәы ҡытҳәа ҿимтит. Ашафиор идтәалаз дҳәыҵәыҳәыҵәуан, дҳәыпсычҳауан, дҳәыпсычҳауан. Аҳалаҳь ҳеанагәылаҳҳала, амашьына аангылт. Сара сҳыҵт. Ашафиор иватәазгьы дааҳыҵт. Кьаҿҡ, ҵаӷакы. Ихы-иҿы цҳьа ишызымбозгьы, уаҩы заманаӡак шиакәыз ҩашьомызт.

- Итабуп, сара сцап уажәшьта!
- Уаагылишь, иҳәеит уи, нас ашафиор ихы наиқәикит: – Уатцәы ахәылцаз Аҟәаҟа ҳцахуеит, асаат фба шыҟоу араиком аҵхьа усзыҵшы. Уаанза утаацәа убап узхара!
- Итабуп! ихәеит ашафиор дгәыргьаттәа. Ажыжәҳәагьы имашьына аақәирттәиаан, днаваттәины дцеит.
 - Уара, уаха уахьцо умоума? дтцааит уи даасыдгылан.
 - Исымамкәа... Ҳаҩны ыҟами!..
 - Шәыҩны ашә аркуп!..
 - Шәара иабашәаҳаи?..
 - Издыруеит!..
- Исашәҳәа нас, ижәдыруазар, сҳәеит сара, шьаҿак иара иахь снаскьан, исашәҳәа ихьыз, измааноу?!.

- Уара иутаху рацөахазеит, иҳөеит уи, урт зегьы ртак сара исзыкатондаз... Амала ианакөызаалак иухоумырштын, уаб дышхатоу, дышкоммунисту, дышуафыцҳьоу...
 - Hac?
- Аамтала дақәшәеит... Уи атыхәала иуасҳәо ҳәа акгьы ыҟам. Иаргьы иасҳәеит «ахатца дызнымио акгьы ыҟам» ҳәа, уаргьы убастцәҟьа уасҳәоит. Ишыдыдуеипш, кәа ауам!
 - Бзеила!
 - Уабацои?
 - Ара... Суацәақәак рахь...
- Ауафы дызқаымшао егьыкам, издырхуада уаҳа ҳаибамбар, уи днасыдгылан, снапы аанкылан иааир-гагауеит, бзеила!
 - Бзеила!

Днасыдкьан, дыццакы-ццакуа, асасааиртахь иеынеихеит.

X

Саб сахьнеигалоз ифызцаа реы сцеит сышиашаз.

- Унан! лҳәан, саагәыдылкылт апшәма пҳәыс, абжьаапнеипш акәымкәа гәыцҳәтҳас. Уаб дырфеит, дагьырзымҳеит!.. дааитҳақьны наҟ апенџьыр днадгылеит.
- Беынкыл бара, зынза амитә ҟалазшәа аҷкәын игәы тыбымҟьан, егьтцасым! иҳәеит лхатца.
- Уи доурышьтып, ус ицазарым, аха дзакөшөазазеи хөа ауп акөымзар... лҳөеит лара лгөи-лылагырзи еилатцөо.

Снеины иара дызхатааз астол снадтаалеит саргыы, сагындымкаа, сагынбзамкаа.

Ауада ашә рчапазар, сан лпатрет уа ифнахазеит... Уи уажәы тынч алашьцара далаччо дкыдуп. Лыпсы антаз, саб иаара дазыпшны дантәаз еипш...

- Акрыфала! - ихәеит уи.

Схы сҩахан снаихәапшит, уажәы дызбазшәа. Уи еилатәахк иакәын, уажәшьта иарпысымта дтагылан. Ҳаблақәа анеиқәшәа, уи дааччеит.

Снапы асмыркуашәа аниба, аграфин иқәгылаз ахҩа ахихын, ҩ-фырџьанк иртәит.

– Даут ирласны дхынхэырц! – ихэан, ижэит.

- Унан, уарамыжда, асаби ауатка иржәны даурбылуама! – лҳәеит ипҳәыс.
 - Уажәшьта дхатцоуп... Дхатцамхаргьы ауам...
- Ауадатцәкьа имамызт, иара ихы зегьы ирхибаауан, – даеын апшәма пҳәыс, – уи ала аҳәынтқарра еиеукаауама, џьара уаҩтцас икоу акы уҩнал ҳәа сиеын еснагь, аха иара дысхыччон, «сахьзоит» иҳәон. Иалакны ирблааит уи ацәгьа-мыцәгьа изныкәызгаз зегьы... Ауадамкәан, жәык атәарта ыкам. Наа имнеиуагь, џьара матцура хәычык роур, пшьба-хәба уада ирыҩналоит... Азәы харантәи дааит рҳәап, егьи – ҳапсцәа ркынтәи. Убарт ауадақәа рзы акәзоу џьушьап арахь иалыхәхәа изаауа... Ҳраион ахь. Убас дахьиашацәаз азоуп шьапеаршә зизыруз.
- Ибыхьзеи бара, уаха?.. дналабашьит уи лхатца, Даут дзакөыз ажәлар ирдыруеит... Ауада акәым аус элоу!..
- Сакаытдзом... Сзакаытдрызеи, лгаы пыжажаон уи, ауаф иаша дшаартахазар, зегьы шаызау башоуп. Ажалар мкаан, ажалар егьи иааиуа изгьы дыбзиоуп рхаоит... Урт рхы ахьахыргара ауп изышьтоу...

- Сгәы пжәеит ҳәа ибҿытҳашәалак бымҳәан, ажәлар рус ажәлар ирдыруеит. Знык рыбла ушәаҳаргьы, аҩынтә раан игәарымҳар аузом!..
 - Изгәарымҭазеи нас, уажәы?!
 - Бара бызустада, баргьы быжәларыми?!
- Сара исҳәо акгьы алнадом акәымзар, сахьноугалак, абыржәы исҳәо сҳәоит...
 - Аҳәара мацара кыр ҟанатондаз...

Урт еимаркуаз сара сзы иеыцмызт, саб дтаркаанзагьы уахи-ени сазхаыцуан. Аха уажаы аеакала сыблақаа аатит, аеакала избеит. Абри апхаыс илҳаз рахь акы табыргуп! «Убас дахьиашацаз азоуп шьапеарша зизыруз».

Сара уажәы ара стәоуп, сан лпатрет иууаза ахала инхеит. Уажәы-уажәы саб дааҩналан, алашара аиркрашәа, алашьцара далаччо дыпшуп, дыпшуп...

X

Ашьтахь зыкны сыказ апшәма, ацхазоа апшшәы змаз абажур датцатәан исеихәеит, саб макьана Акра дшахырымгацыз. Дсыхәеит саб итыхәала стцаапшаауа аусхәартақәа рахь сымнеиларц... Уи иара иахаргы, игәы шинархыуа. Зеилкаара атаху, иара ишеиликаауа...

Анцәа имтоуп, адунеи ауаа бзиақәа агым, ииашоуп, урт азыркәиқәа реипш атҳх лашә ду иахьалапсоу, иакуеит, ицәоит, атҳх рзеикәжәом, аха алашара абла утадырпшуеит... Уатҳәы шымшу угәаладыршәоит.

Абахта дышпатаку саб?... Атуан иатцакысуа ауаф нырҳара, деифырҿахәа адашьма дықәыжьну?.. Аихатәшәы хьанта ахышә инкылырҳәҳәан, қәабшьтык итарҟааны абаланда иқьышә инықәкшан ианы-

неидырклак... Амла дакны акапы-акапыхәа ифону?.. Убраанза днаргану?..

Адырҩаены Аҩӡыбжьараҟа сдәықәлеит. Саб иҩыза ажәа истеит, ажәабжь азы иара иҟны ада аеаџьара сшымнеиуа ала.

Хуада снагәыдыңшыларгы зынза сыдымгылазеит. Сангыы уа «дахьтакыз» збарц стахымызт...

Афзыбжьараћа саннеи, ҳафны сафсны Шьасиа лахь сцеит. Алакә аћны акәхап ас иахьыћалало... Уи рладахьы амфа санаанылалак, сгәалтон. Уажәы еиҳа ааскьа дыспылт. Атыпҳаназа, мшәан, дһатһато, лыхцәқәа фбаны ипаны лыгәчамах инықәсуа сапҳьа дгылоуп... Лыбла еиҳәараҳәа алабжыш рҳыҳәҳәы.

Сара пытрак фысымтит... Стрыуар хәа сшәон. Ихаҳәханы иҟаз сгәырҩа, уажәы Шьасиа саныналыхәапш, ипсасин, лабжышха иҩеины сҟырҟы икылачны сахәаеуан. Пытрак фымт слыдгылан, нас схы сҩахан саныналыхәапш, лылагырз еималан ицон...

- Ус ћабымтан, Шьасиа, сара макьана сыпсы тоуп, схәеит сара, сыпсы ахьтоу митәык сылшазшәа.
- Ус умҳәан! снапы аанылкылт уи, сыпсы ахьтоу снапаҿы акәушәа.

Лнапы татаза сыпсы ааснаргеит. Иааныскылан иаасшьышьит. Уи лыбла еиқәарақәа аатбаахеит, даагачамкит. Ишызбоз дхәацыхәапшьха дааицрашәеит. Саргьы схы-сеы еицрашәаны иказар акәхарын, сеилыблаауан сахьгылаз. Ашьшьыҳәа лнапы анааусышьт, лхы ларкәны пытрак дгылан.

– Саб иҳәон... Иаха... – лҳәеит уи дҳәыҭҳәыҭуа лыбжығы лнапқәа реиҳш итатаӡа, – ақыҳаҿ ауаа реиҳараоык ргәы канажыт уаб изыруз... Ишырҳәара рыздырам. Иара саб иакәзар, абри аҩаҳа уаҩҵас дмыцәаҳац... Шьасиа лыфны ахаан сымнеицызт, лаб, лан ртәы рацәак исыздырамызт. Уажәы абри анылҳәа, исзымдыруа гәыцәхәцәаҳәак рыпҳара ааснырызшәа сҟалеит.

X

Аха сара сгәы иаанагомызт ҳаҩнду, еицырдыруаз ашәарыцаҩ итынхара, саби сареи ҳзы аакьыскьа ҷыдала апатхь шьтыхны иахьыржәуаз, ас испылоит ҳәа...

Егьаумҳаан, аброуп зегьы реиҳа исызгаакьоу сыдгьыл еыҳ ахьыкоу, ашоура цагьа аан, скараха санынатао сыцсы сзырго, ашьац зҳаышьшьы икоу ашашьыраҳа ахьыкоу...

Агәашә саныңтала, зегьы сырбон... Зегьы афны иныфнашьшьы ицеит. Саргьы ас анызба, аматцуртахь сымнеикра сфацарахь снеит. Уажры убра сахыыныфналаз иаалыркын агра згеит, уажразы, абри афацара ада сара истру акгьы шыкам... Аха убригь рацрак нтцыра шамам. Сцра иалашрахьан, уи исызгракьаз сыдгыыл еытгы шсытдырдаахьоу, ауапа еипш ишынасытдырхыз сшьац татарагь...

Аҿапара сныҩнапшы-ааҩнапшит. «Силиуминатор» кылхәхәаза еергьҳәа акәын алашара адәахьынтә ишаанагоз. Ахьатә ӷәқәагьы еиларшан, еилатдәины сахьахәрақәак рнын, аха урт реиқәыршәара, реиҿкаара сылшомызт...

Сымтәазакәа саб икаба ашәындыкәра иаатыхны снахәапшит, икылыхәхә-кылыхәхәза ианыз ахтыпқәа снапы нархыысшьит... Нас иаасыреын, нак интастцеит. Схарахапшуа сгылан, сгылан, сгылан... Ари аҿапарахь ма уапстдәык азна алашара аарта амоуп... Аха сан лпатрет ахыкыду ауада лашыцакакараза икоуп...

Ус азал ахь кыгә-чыгә быжьқәак геит. Нас уи дыфналан иçааихеит Аџыр. Ишьапышьтыбжь здыруан сара, шә-шьапышьтыбжьык ирылазаргы ирылскаауан.

Амшын агәаҿы ипеит амшынуаф дызтаз агба, уи ипсы еиқәирхарц дааит иара... Ипсы еиқәирхарц... Амшынуаа рзакәан ду наигзарц... Зыгба пеыз ипсы рыцҳа еиқәирҳарц. Инапшуагьы иџьыршьартә, ихырҳәан рпынтҳаҳәеи рымгәаҳәеи еидҡьысло ипылартә...

– Уааишь арахь, уара! – ибжьы геит Аџыр.

Уи азал еифшаны икабинет ахь дцон.

Игәы аналаҟаз «принц» ҳәа сыҳәҿиҭуан, игәы аналаҟамыз «Баҭал» ҳәа Уажәы – «уара». Сыхьз ишьозар акәхап.

Снеит.

- Икоузеи, уара, ихаумҳәо еилукааз?!. дыхшәааны дыкан уи, иара иакәу џьушьап агәрата итаку.
- Икоу шәара ишәымдыруеи?! Саргьы убри ауп издыруа..

Уи итачкөым ду ратцаан ишилшоз агьефхаа астол иныкаикшеит.

- Уара! иҳәеит ижьцәа иҿыдды, имышҭықь алҩа ахыбыб иҿыхуа, иҿытцакуа, уара!..
 - Изакәызеи?..
- Ишпыкәу, уара, ушсацәажәо уцәқәырчны? Уара сухәычума сара?.. Ахәыпҳа иеипш усаазазар, атдара усыртдазар, амла уасмыркызар... Нас ишпыкәу, уажәақәа тлапҟаза, усҿазза ушсацәажәо?!

Сара сгачамкны сихоапшуан. Рацоак фархасыртас дахьсымамыз ауп акоымзар, абастдокьа акоын ашкол афгьы дшыказ. Абастдокьа!...

– Убас исҳәоз хеитцомызт уабгьы, аха иахьысҳәаз дкылнагеит! Уи аҿы сара исҳәоз номер амаҳамызт,

уажәы зегьы ҳалахь ада питцәан, ҳхы шьтыхны уафы ҳазихәампшуа ҳтәоуп!

Зылахь ада птрашагь аз иоуп!..

Ус Марасагьы ашә аалыртын, зныказ лхы аакылрыҳәҳәан, нас дшеибгаз дааҩналт.

– Сыпхзаша изыгьашкааит, изтрагашоурахааит, ихрычы-иду, исас-ицрас, смыцра-сымтра иматцура сарымзи! Арахь зегьы азабны исхызгозаарын, зегьы азы иеитазаап!.. Диида, исахауазеи, хынкыдкьа, диида! – леытхраны даақргылт Мараса, избахьоу лакрзамкра.

Сара урт неимда-ааимдо срых апшуа, еымт сгылан.

- Уара, уаҳа ушьтыбжь смырҳакәа, исҳәо уацныкаа абыржәшьтарнахыс акәымзар, убас сузцәыркьап, аха ишпа! даҿын Аџыр, ухы уоужьын уара, ахаангьы шәхы шәкәачран шәара!
- Ҿааҳәыра имоуааит, даҿын Мараса, сысабицәагыы саргыы иаҳҳымӡаауа ахьӡ ҳаҭан ҳанижьзар!

Аурычра ашьтахь фышьтхьас иршьыз азыс еипш, сырфон срыфхааны. Рылафымтка, сырпыртцны, афапараф снеины сшеилахааз сиарта сныкачеит.

Ма сан лпатрет сымазар, абни сара афналарта зыстаз алашара иазааиграны икыдыстар, снахрапшцыпхьаза инасахраччаларын...

Сыпшит мчыбжык, сыпшит фымчыбжьа, аха бзеира ҳәа акгы саҳауамызт. Апсуа литература азы ртцафыс дҳаман, ҿыц иаарышытыз ӡӷаб ҳәыпшк, убри дсазтцаауан акәымзар, уаҳа ртцафык ихы насыҳәкны акы насеимҳәеит. Сцон, саауан. Ездора иакәзар, ихы шытых икны, данаасывалалакь, дыцәҳәырчны дсыҳәампшӡакәа дсывсуан. Ихы ҟәазӡа, ихахәы шкәакәа хыыдыфруа, урылагы тбаарылагы сара сатҳкыс деиҳан. Инапы ҟыакьа дуҳәа еснагь иартны ивапсан, акшараз исдыркрызеишь, – лабоума, хаҳәума ҳәа игәы иаанагошәа. Имачфымызт акгыы камлазазшәа сзыр-

барц зтахыз ачкөынцөа, аха иалтуамызт. Мыџьа... Убри иакөын соызцөа ачкөынцөа рахьтө, згөы иалстракьаны, исыцрымтуа исыцыз. Уи пасеипш дтынчын, идыртоз зегьы каитон, атара бзиан итон. Дкөышхеит, акреиликаауа, ацөгьеи абзиеи еиоидыраауа дкалеит.

- Утахызар Агаћа ҳцап! днасыдгылон уи. Ићоу аиаша еилаҳкаап...
 - Еилахкаауазеи?..

«Сахьутаху, сахьутаху... Усмеигзан, усмеигзан, сахьутаху, сахьутаху...» – рҳәон уи иблақәа.

Ифықәыршәны дырфегьых Ага сцеит. Авоенкомат аусзуфы илахь еиқәын. Саб Драндаћа дыргазаап.

– Уеитадтцаал... – иҳәан, схы шьышьны сдәықәитцеит саб иҩыза.

Аха изхәартоузеи, бзеираҳәа, уаҩ дзықәгәыӷша егьыҟамызт.

Уахык зны Аџыр иеы дааит Ездора ианшыа. Аоыџьагьы Аџыр иуадахь ионеибагалан акраамта еицәажәон. Нас сара снарыпхьеит. Мараса леала. Саныныонала, урт аоыџьагьы рееикрырпшыхаа, еихыкеитыкны астол иахатран.

- Иудыруама, уара, уаб дзыхтакаау? дтааит уи, иажәақәа ибз иқәыркәымпылуа.
 - Исыздырам!
 - Ишпоузымдыруеи, иумахазеи?!
- Исаҳауа зегьы хасҵома сара? илакҭа ҭкааны сынҭапшит. «Уара уакәым, амаҟаҿамҳәа, уара уакәым... Иҵегь, ищегь ҳаӷәӷәоуп... Уара уакәым, уара уакәым...» илапыџь шкәакәақәа еырба-еырбо еихапсон, еихапсон...

Убри илакта санынтапшытцәкьа, саб изы џьара бжьажьарак аеытцәахны сгәаеы иказаргыы, иаразнак иныбжызт.

– Уара ухәычым уажәшьта, акомфар уалоуп, еилукаароуп... Уаб егьа абаапсы каитцозаргьы, ҳара ҳзакәан уара ушәқәа зегьы къакъаза ишаарту иннажьуеит. Убри акнытә, уазҳәыц цқьа... Уазҳәыц уаб иусқәа, иудыруа, иуеиҳәахьаз...

Сара снеилууа сцеит. Рапхьа иқәгылаз амилантра пшьыркца дугьы снахәапшит...

Аха иаамтамызт. Иаамтамызт... Абарт сахыынры-хәапшыз агәра згеит саби сареи ҳаамта шыхынҳәуа.

- Сара саб иус азбара шәара шәнапы ианырымтцеит, уи иара иқәнаго ауаа рыпшаап!
 - Урт рыпшаахьеит!..
- Уцаажаашьоузеи, уара, ачкаын хапы@лашаа икоу!дсықакааит Аџыр, иуацаажао дызустоу умбазои?!.
- Изымбои, избоит... Убри азоуп абас сызцаажаогьы!аша агьеоҳаа иокыдыжылан, аҿапара сныоналан иасыркит.

Убри аены нахыс избон, исаҳауан: Аџыр иеы шьоукы шцоз ишаауаз, ишаауаз ишцоз. Иаргыы, инаскы иааскы иман дықын.

Уахынла акраамта дышьталазомызт, икабинет иеы@накны дтәан.

ХАПХЬА ИКОУП... УАЦЭТЭИ АМШ

Снак, атыхәтәанзатәи аурок азы акласс ҳаҩналан ҳанынатәа, Ездора имел аашьтыхны, акласстә ӷәы акы антара далагеит:

Алахгара

Уацъы асаат хәба рзы, икалоит акомқар еизара. Амш азцаара: Акомкар иалоу.... иус....

Сара сакәын зус рызбоз. Артцафы дшыфналахьазгьы, Ездора ажәала ирылеиҳәеит азәы дагымкәа ишааиша, араион акынтәи ауафы дшыкало.

Иара изарц итахзамызт, сус дазыхатұхатұан дшашьтаз. Ибзиоуп, Ездора!

Адырҩаены захьзыз аурокқәа ирылгаанза ашкол ахь смааит. Аурокқәа рынтцәамтазы саб Москвантәи исзааигаз сыблуз ҟапшь сышәтцаны, Маи акы амшныҳәахь сцошәатцәҟьа ашкол аҿы саакылст. Сгәы тыпсаауан, итыпсаауан...

Шьасиа агәашә нтыт дысзыпшны дгылан. Уи абри икалаз убаскак игәнылгон: лыблақәа тқаа, илыгнархеит... Истахын дсыжьжьарц, акы усыс исымамшәа лсырбон, аха иалтуамызт. Икалаз уи ауп, саргьы сыжьжьатәын.

- Еиҳагьы еиӷьуп! сҳәеит сара.
- Абра сыңшуп сара, егьарааны иалымгаргыы... Уи лылагыр3қәа ддырцәажәомызт.
- Шьасиа! сҳәеит сара, ҳара уажәшьҳа ҳаеҳарҳә-ҳароуп... Уаҳа ҵсыхәа ҳамам!
 - Сыпшуп...

Аизара иалагеит. Ашкол хазы аизара ҟатцарта амамызт. Убри аҟнытә зегьы еизеит ҳара ажәабатәи аклассаа ҳзыҩназ ауадаҿы. Уи акласс ашкол аҿы зегьы иреиҳан хыҳхьазарала, изыҩназ ауадагьы егьырҳ зегьы раасҳа иҳбаан. Сара абжьааҳны сахьтәац стәан. Мыџьагь дсыватәан. Уи ихы шьҳацаланы акы иҳбон. Акомҿар еизара реаладырҳәит апартиа иалаз арҳаҩцәа... Ирҳәон араион акынтәгьы аҳәы дыкоуп ҳәа, аҳа уи дагьыҳбомыҳҳ, сагьишьҳамыҳҳ.

Апхыз салазшәа акала сыћан. Сара сзы зегьы дара ракәын. Акызатдәык, еиҳарак сгәы итыхоз – сара аҳәара ансықәшәо, уажәы сышьшьылаҳауа сшыҡоу еипш исызҳәаргьы исзымҳәаргьы зегьы сзеипшны сҡалар ҳәа сшәон.

Аизара ишалагаз, иалырхыз, иалрымхыз – хантәаоыс, мазаныкагаоысгы – исгаалашаом. Акызатаык, быжьрабыжьта итыюуаша са скынза иааоуаз сыхьз акаын.

УИ нытакны, ахаара иацашаошаа, изхаоз ыкан, аеазаы – иику импытыюрыр хаа дшаоушаа – итегь арыцхашьара илан, шьоукых – иаатдыркьон, адуель ахь снарыпхьозшаа.

Усибжын саҳаитУИ. Атҳарцәҳәа саалтын, ахаҳә еипш сеилаҳ әҳа сааҡалеит. Нахьхьи астол дахьахагылазгын сылапш наиқәшәеит. Ихахәы еилачны, ихы-и еы гьамгьамуа, игәы тырсакьан, уи ибжын акырза инытҳаны дналаҳ еипш акаын уи ицәажәашьа шыҡаз. Ииҳәоз зеҳы жәатынхан, аха дмыццакыкәа, иҳәы пҳәаны акәымкәа, псыхәа змам, даара дзызхәыцыз акы иҳәозшәа даҳын.

Ибзиоуп, Ездора! Ишьахәуп, Ездора! Ус ҟьыц-мыцла уцәажәар ҟалома, уара запхьаҟа ипшуа цкәыноуп... Уанфытдшәа инаркынгьы убас уҟан!..

Дҳәацәон. Сара аханатәгьы саб ишәшьыра сшаанагоз, УИ (сара саб) иҳәатәала ашкол аус шеитҳарҟьоз. Иара иашьа гәакьа Аџыр, атҳабырг ада аҽакы ззым-

дыруа, азәгьы сихәандаз, азәы акы аеы дкылсындаз, акы дапсахандаз ҳәа зеызшьуа ауаоы, шьаеацыпхьаза имоа дшангылоз. Убри сара сыбз шитдаз. Саби сареи уи псцаха шиаҳамтоз, дымоахаҳҟьарц, ҳара ҳтәахьы диаагарц шаҳтахыз. Аха Аџыр ипартиа ламыси ицқьареи дшеиҳәдырхаз!

Ибзиоуп, Ездора, ибзиоуп! Ездора, уара инаскьо уафпсуп! Ибзиоуп, Ездора!

Нас Ездора далагеит Арзакан иус атәы аҳәара. Уи сара саб дцәытатрахны дышимаз... Иахьеи-уахеи иреигьыз ауаа ашәақь ата икылакны изкыз абрагь итып данықәаҳта, аус алхны, шеи-шықәсеи егьызхаразамыз ауаа рххо има дшықәыз. Уи иеитдакәакәақәа алахифарц, дара драцәажәан иаргы иеихсыртә ишыкаитаз акәымзар, ипсы штаз дныжыны ишымцашаз... Иара Ездора ихата акомеарра даламтакәа, дырххо дрыма ишықәыз. Убригь сара сыбз шалаз... Иара сара, акомеарра саналала ашытахь, Арзакан инышәынтра атрақәа шықәыстоз...

Дхэацэон, дхэацэон, дхэацэон...

Ибзиоуп, Ездора! Ездора... Уара ақо•çиара дуқоа умоуп!

– Сара, – иҳәеит уи атцыхәтәан, ибжьы аалаирҟәын. Схәы-сжьы қақаза иҩеилагылт. Шьасиа лтызшәа алеитар ҳәа саашәеит. Аены ҳаицны ҳанибаз адагьы, игәастахьан дышҳашьклапшуаз...

Аха зынзатцәҟьа иламыс цама!

– Сара, – иҳәахт уи, – исҳәарц салагар, убасҡак аҳәатәы сымоуп, аха ажәа шәзасыршьуазеи... Уаҳа уҳәаргьы иумҳәаргьы – зегьы еилыкка иҡоуп, уаҩ инапсыргәыта иҳәушәа ибартә. Иҡалоит, Баҳал ихы дазҳәыцҳьазар ариабжьарак... Сгәы иаанагоит, агәра згаргьы сҳахуп, иаб иду аҳара дшаҳәыӡбо... Ҳәарада, ҳара иаби иареи рҳара еиҡараҳтәуам, уи дышҳәыҷыз дымҩаҳҡьан, аҳа

егьа ус акәзаргьы, иду аара ала, аком арра еы уа оы дизныжьуам... Хапхьа ка, иха кны итцегь ихшы оа ааир, «а оызцаа, зегьы еилыскааит, зегьы сыдыскылеит, сеитаирц стахуп» их озар, ускан хах оапшып. Уаж озаы, сара исыпхьа зоит уи аком фар р еы итыпым х оа!

Удырҩатә еиӷьхааит! Ездора! Ижәбома, иара убас ипхьазоит, иара дызустоу шәымдыруеи! Аферым, Ездора!

Уи ашьтахьгьы иааҟәымтҳзакәа ақәгылара иаҿын, аха бжаҩык ирҳәоз саҳауамызт.

Артцаюцаа рахь азаы дықагылан, атцара еы сеилкаара шыбзиоу, аурок аан слеишаа шыцагьам, азеипш ус аетьы сышхаыдам, аха финтцкала ас сахьыкоу игаы ишалоу далацаажаеит.

Шьоукы, «иаб диқәызбозар дааныжьтәуп» рҳәеит, шьоукы «мап» рҳәеит. Фбаҟа саат убри еимдырххон. Абжаҩык ус рыхҳәа рыҳәыжьны изырҩуан.

Атыхәтәан, ажәа сара исыртеит. Сыфнытіка ишуаз хәычы-хәычла иакәытіуа аеааиқәнакит, сцәажәартә сыпсы аазгеит.

- Ҳанхәыҷқәаз, сналагеит сара иаразнак, сымлакфаккәа, – амшап азы акәтагь ҟапшьқәа ҳаман агәылацәа ҳрылалон...
 - Амшап акәым, уус атәы ҳәа?
 - Аехырцәажәара акәым, угәы итоу цәырга!

Ари зҳәоз апҳъа итәаҳәаз ракәын... Апҳъа зееидкылан итәаҳәаз. Ус издыруан урт, иахъеи-уахеи ҳаибабон, «мшыбзиа», «хәлыбзиа» ҳзеилан, аха ианакәызаалак исзеилкаауамызт, еилыскаарцгъы сҳахымызт. Ачча сакуан ахаангъы, апҳъатәи апартаҳәа рҳы атәара иашъҳеибатҳо иашъҳаҳаз анызбалак... Урҳ зны рапҳъатәи

апартақәа реы итәеит... Нас аизарақәа регьы апхьаћа итәо иалагеит. Ирҳәозгьы еицырҳәон. Исцәымӷын урҭ апҳьа атәара иаҳамшәало зегьы!

- Шәиҟәаті, уара, ацәажәаха ишәт!
- Егьырт анцәажәоз, иара акры иҳәозма?!

Иааиларыпсеит сара исыкәшан итәаз рахьынтә пытоык. Аизара ахантәаоы даагылан, астол инапы нықәикшазшәа иуит.

- Хара хухәоит, иқәгылоу азтаара уавамгыларц! иҳәеит уи, сгәы иаанагоит ара алафҳәара ҳхашьароуп ҳәа...
 - Убри ауп саргьы сыз у, исаш әразозар?
- Уи уафым, аха ухалахәмаруеит! доатқѣьеит Ездора, аха еснагь амѣрыба азы аанагом!..

Ажәаңћала дышцәажәо агызмал, Аџыр иҿиҵаазар акәхап. Ихы дирбоит, ихы зыригоит. Дышңаџьбароу, амца дақәуҵар дбылуам!.. Иңсы штоу ибаћа дыргылар итахуп.

– Иарбан, уара, ауафы ацәажәаха зишәымто?! – дфатікьеит Мыџьа, – ари аком ре еизароу, мамзаргьы... – ипсахы пыжәжәон, игәы инарҳәомызт уи, – иахьоума, уара, Батал даныжәба?! Иацтәи шәфыза Батал иаалыр-кьаны ицәа ааҳәны ихапама?! Деилышәкаарц шәару, дышпатаҳарҳари, ипара абаабари ҳәа шәашьтоу?

Мыџьа, уқәақәра згааит! Уара ианакәызаалакгьы афызараз сара сытқкыс уеигьын. Улапш схын. Итабуп, џьым, сфыза ду! Сатоумтцан!

Апхьа итәаз зегьы хьаҳәны, еицрашәаны уи ихәапшуан. «Уаагыл, уаагыл, уара укынзагыы ҳамназашеи, ҳамназашеи, уаагыл!..» – икаыскаысуан рыблақаа, рыблақаа.

Ахантәафы ииулак урт еиқәикит.

– Нас, зымшапы кәтагь еиҳа игәгәоу ҳәа еинҟьо ҳнықәлон.Ишнеи-шнеиуаз,азәы итәы аанхон.Уи игәра

мгакәа дыкны имаҳхуан. Ахаҳә иананаҳҟьалакгьы, акгьы ахьӡомызт. Избанзар, иаргьы хаҳәын. Абахәҩыта итцаланы акәтаӷь еипш икәымпылыз ахаҳәқәа рыпшаауан... Убри аасгәаланаршәеит иахьа Ездора абра зегьы шәырӡыҩрны данықәгылаз. Уи ииҳәаз зегьы мцуп, салапиеырц еиқәиршәаз, еидихәыцлаз ауп! Иара ихатагьы, ихы инаркны ишьапаҟынза мцла деибаркуп. Убри сара ишыздыруеипш, абра итәоу шәеиҳараҩыкгьы ижәдыруеит. Уажә дыжәбама Ездора! Нас икалазеи, уаха зегьы убри шәикатәартәеипш, аҩызцәа, сара сшыжәбо сыкоуп, сшыжәбац сыкоуп!...

Дырфегьых еилалт. Ездора дытцѣьеит.

– Ухатәы збаны, збара уца!

Иажәапҟақәа урыхҟьашаны укаҳауеит. Урт рыла шьапҿаршә ҟаитіоит!

- Уара узтцаара уаха иқәгылоу азы угәы иаанаго ҳәа!
 аизара ааиқәикшәа иун, сара сахь ибжьы наиргеит ахантәаҩы.
- Уи атәы шәасҳәап нас сара. Ездора ииҳәаз шымцу зегьы ижәдыруеит, исыздырам зҳәогьы ихы ахигоит ауп! Иаргьы дыжәдыруеит, саргьы сыжәдыруеит! Сара сус аизараҿы иҳәыргылан ирызбартә еипш акгьы салаҟам...
 - Уаб изы иухәозеи?
- Убри шәҳәар саҳаит... Сара сзыхшәыркьо акгьы ыказам, саб дахьтаку ауп абри зегь зыхкьа. Аха саб акомҿарра даламызт, апартиа ауп дызлаз. Уи апартиаҿы ирызбап!
- Уи апартиа далазам... Далырцахьеит! ихәеит ахантәафы иварафы итәаз аңкәын еиқәа даатыззашәа.

Араион аћынтәи иааит ҳәа зыӡбахә рҳәахьоу иакә-хап. Саб иусҳәа цәгьоуп акәымзар, арт акы рзымдыруа сызтҳаара аизарахь икылыргомызт.

– Сара шәсазтцаауазар, саб диашоуп! Диашан саб, диашоуп саб! Џьара залымдарак атцыхәала аус дақәшәеит, аха, агәра ганы сыкоуп, уи дышдыриашо!

Цәгьарахеит. Адхьа итәоу ргәыд еилафынтит.

Ездора дытцѣьеит. Апхьатэиқәа ргәып гылт. Урт апхьаѣа итәақәаз рапхьа дтәан атоурых азы артца@цәа руазәы. Сынтәа ауп данаазгьы. Убригь дгылан акы лҳәон, лоуразоуроу деицрашәаны, уажәы-уажәы лылапш тлырѣьон сара сахь. Насгьы лыхәда адашқәа заѣараз ала, зынза сааныхны азы салтозар акәхарын. Аха акгьы саҳауамызт.

Иџьоушьаша, лыхәда адашқәа заћароузеи, арахь ишпалти...

- Уаб диашоума?
- Диашоуп!
- Уаб диашоума, нас?
- Диашоуп!
- Убри уазхәыцны иуҳәома, нас?!
- Агәра ганы!

Зынза ицәгьарахеит.

- Удәылтц! Ддәылышәца!!!

Апхьа итәақәаз рыбжыы цәгьан. Абзарбзан пынтақәа реипш, ихьархәны сара исықәыркит рхы-рекәа. Нас «ахысра» иалагеит. Итылашьца-тылашьцааза урт «абзарбзанқәа рыхқәа» сыртапшуан. Руакы абжыы ахееипш ирылкын иааиуан. Уи ани зыхәда адаш тытцны ицоз лоуп, хымпада.

- Ирыцқьа азал!
- Иушәых аблуз ҟапшь иушәу!
- Харцзацэы ушкэакэаза уныкэала!

Сара исыкәыршаны итәаз рыхқәа рықәыжьны изырыфуан. Ацәгьагь рҳәомызт, абзиагьы...

Аизараћны итәаз рыбжафык гылт.

Саргьы спарта сахытын, сышьи-сышьи еиқәтіо, ашә ныдсыжылан сындәылтіит.

Акиноқәа реы абри еипшу антырхуа, ақәа кыдтіәан илеиуа икартіалоит. Уажәы идыдуамызт, имацәысуамызт, аха уахьынҳаланы афада уцартә, ақәа кыдхаеа алеира иаеытіәкьан.

Ахаылцаз, шаацшь къатакгьы цаыртцын, ажафан уақагаыграта икан. Аха амшгьы иагаацхар, шака ирласны аееитанакуазеи!

Абартцае дгылоуп Шьасиа. Уи дызцаажаазом, леы акызшаа дыкоуп. Лыбжыгыы мыргазакаа дтцауеит.

– Бымтцәуан! – лгәы сыртәгәарц салагеит, аха леылзынкылом.

Шьасиа... Шьасиа... Ићастоз уажәы убри дсымамызтгьы?! Ааи, дсымамызтгьы. Уи сара дыстәуп. Саргьы сықсы танатцы лара лзы сыћоуп. Уи саргьы исымҳәац, ларгьы илымҳәац, аха ларгьы илдыруеит, саргьы издыруеит.

Принц... Принцесса... Иабаћоу «ҳҳәынтқарра?!»

Ларгьы дыччарц лтахуп, аха иауам, лқьышә пшза атып илзықәтіом.

Иахьарнахыс абри ашколгы ашә наркны сдәылтцит, инсыжьзеит. Хыхь – ажәҩан, така – адгьыл! Амала, сыфнытіка ишуаз еикәтәеит. Стынчын. Сдәылырцеит, аха аиааира сара истәызшәа сгәы иабон. Сыламыс тынчын. Сгәы иаанамгоз акы сымҳәеит.

Сгәы италан иказ Шьасиа лакәын. Ахәмарра анахсыркьацәалак, саб дыччо, «атауа-фоы саҳауеит» иҳәон еипш, аипыртра фоы саҳауеит... Уи спынта арчыхәчыхәуан, сыхәламшәы итыхон, сылагырҳ аанагарц. Данбанзасычҳари?! Лара лгәы злапшқоу ала дышпакало?..

X

- Баала! Лнапы кны дсыман ақәа сынцәылт. Ҳахьынцәгылаз, иаразнак ҳаилыст. Ус, аӡәы аӡы ҭҟьо дааҳадпалт. Мыџьа!
- Батал! иҳәеит уи, уаала уаха аҩныҟа! «Угәра згоит, изтаху иитаху иҳәалааит!» иҟәысҟәысуан сҩыза иблаҳәа. Сыбла ишабоз еитеиз, иаразнак изызҳаз, иарпысҳаз сҩыза...
 - Уи уашьтан, уажәы ҳцалап... Ус ҳхы ахьынахо?!.

Ҳахҩыкгьы ақәа ҳхьызсо, ашкол ашта ҳантытіны ҳеынаҳхеит.

 Итабуп! – сҳәеит Мыџьа снаихәапшны, сҳьышә иҳәтәаз аҳәа цәыкәбарҳәа сыбзала ихрыцҳьаауа. Иара дааччеит.

Уаҳа фырҳатца дыҟаӡамызт, аҳа аӡәыр дазааигәазар уи иакәын – сҩыза Мыџьа...

Сартьарахь – Шьасиа, сармарахь – Мыџьа. Аргьы срабашьып шьта.

Амаца исзапшышт аамта: АХАНТА-ФЫНТАРА, нас АМФА, АМФА, АМФА...

12

Шьасиа макьана дмаапшыцызт. Амра хышәтит. Ихьатцит, инаскьеит азы ашьтыбжь. Макьана Батали лареи еицәажәон. Абас реы еизырханы, иаахтны рыгәтыхақәа еибырымҳәацызт. Агәырӷьара, ахәычра анасып ссирқәа, агәырҩа, ауаҩы ипсы тызхуа, ихәламшәы пызтдәо, ибла шаапшуа ибжьы зго агәырҩа, аха зегьы ириааиуа, егьараан азы атцахь идәықәыртдаргьы ихало абзиабара...

Абас иаарласны дырфегьых лгәы итысны ицеит, азыхь еипш, икыдфаалахьаз апафқәа арпсахәеит, џьара-џьара еималахьаз ахәрақәа арфыцит, азы зтабахьаз акәарақәа арцәажәеит, шьац зқәымиаазакәа инхаз ацәкьарақәа ирықәтдәеит, ирыцралеит... Уи лыбзиабара ду, лыбзиабара – лыпстазаара. Ифыцны лшьа-лда итысит уи ақәыпшра кьаф атоурых, лара атраа аграгь еипш дызгрылаз.

Еснагь ашәарта змоу аиаша амфақаа, амфахастақаа, аташаыларақаа, ахықа баапсқаа, маакыра змазам, итартаруа икоу ацҳа-тҳаырҳа... Адәыӷба «Аиаша – абзиабара», «Абзиабара – аиаша» ареисала мацара иныкао дтазшаа. Абжыы лгаы иҳаыфуеит уи адаыӷба, ииакьан ицаз. Амала лара дызтаз авагон, ииаган хазы идыргылт. Убра афнытҳка ицааларц, итааларц, игылаларц, аматаа ҳаҳааны апҳыа иахыршыларц... Иҳасхьоу ашьаршыафҳаа, атҳк-фазаҳаа, зыбла цаз ахарпҳаеи аҳалпадҳәеи...

Дабакоу уи азгаб қәыпш?.. Ианбыкәу уи ашкол ахь илшәылтоз лкофта шкәакәа апхьа анылнагаз... Лкофта леипка акынза инагзаны илызтамто, иахьеи-уахеи афада ианлыцәцоз...

X

Илгәалашәоит...

...Уи атцх баапсгьы. Ақәа леиуеит, аха икыдтцәоит, икыдтцәоит. Афарқәа шьтыкьасан илеиуеит. Инеиуеит даргьы... Батал, Мыџьа, лара.

«Напеилапса ауафы даазоит, лабеилапса ауафы дашьуеит...» Зны-зынла шаћа атцакы аархәозеи, абжьаапны ҳгәы кыдызххьоу, ҳзызхьампшзо ажәақәагьы... Ҳара инҳажьыз ашкол аҿы анапфахара ыкоуп.

Батал аком ра иалцараз. Аихара оык роуп знапы и оахо, егьырт рхы рык рык ит эоуп, ры еныркылоит. Аха апротокол а ры «еиц ракны» х ра аныр тоит.

Аиаша, адгьыл иахьнық әых әх әо ихырблааргы, ашьата адац-цаш әыт цоуп... Ш әы џьара ихырблаар, зқы ш ьара игылоит. Уи аауеит тагалан ихырблаауа аисыр еи еи ш, еи хагы еинчылан, еи хагы и гы ацаны.

Инеиуан уи ауха урт ахфык ақаа иакаабан... Бжеихан фыртуамызт... Лара зцаа зыхтцараауа икъатцаны иказ адгьыл дықакьан лфаныналхалак, нак-аак ифалытцасны дааныркылон ф-напы татаақаак. Урт анапқаа руакы пытрак илышьтуамызт, илкын...

Хьзы змам акәара ины еңынгылт. Зыңсы мцо имаауа икаршаыз акаара, уажаы ихышхытдаан илеиуан. Ианаамацаыслак, уи ҳаынтдааха, изтаз аңаф тшаақаа ирзымкуа ицон. Акакаахаа ахаҳақаа еижатцо, еилиаан аңаф иахажыз амық, ажыц – зегыы қаыхуа, урт зыканылан иказ атдлақаа ажаырқыхаа ирыхо, атцх лаша инахалабгон.

Дара зегьы неихәапшын иааччеит. Ақәа кыдтаоит, икыдтаоит. Батал уажәы-уажәы лара лахь дыпшуеит. Лара еилылкаауеит ахьта лылалар ҳәа дышлыцәшәо.

«Шәшә-ит!» – аршәаа дасуеит Баҭал.

- Акәара табаа шәҳәала, уаха ҳарнакит! ҿааитит Мыџьа.
- Пхашьароуп, уаха абра ҳазмыркәа ҳаанхеит ҳәа азәы иаҳар! иҳәеит Батал.

Урт зегьы нырцә ицар акәын уаха, зегьы уахь инхон.

– Ашкол аарцәҟа изургылозиз, нырцә абыжьба уахырылгаз иҩагах еита! – дыхәмаруеит Мыџьа. Уи

ици-ишәи еихамгыло дарыхьтышьхьеит. Лара лакәзар, лы@нытка апыргы лыгроушәа, лцәа-лжьы зегьы былны ицоит. Ақәа илхьызасо лықәбарашәа. Баталгыы дтынчуп. Хъта дакзом. Уи еиллыргоит лара.

Ихышхытцаан ицоз азы аниба, еиха длахеыххеит. Уаха абра аррада уаха хьаа имазамшаа.

Акраамта ипишәон уи дырырц, аха дахыынтагылоз иаразнак дынташәа дцон гәышптақаранда. Лара артцәааҳәа дыҳәҳәаны дизыҩуан. Нас дыргәыбзықны деитадәыҳәлон, аха азы еиҳа-еиҳа иҳәҳәахон...

- Бтаацәа агәыткығы иагап, ари еипшха! ихәеит Батал!
- Сара сахьцоз расҳәеит, сан илдыруеит, лҳәеит лара, исышьҳаларгьы исышьҳалааит!..
- Иҳашьҳаларгьы, иҳашьҳалааит! дыччоит Мыџьагь, аҟәара-ҟәара деиҳасуа.
- Шәаала нас, апшаҳәа иаваршәны ҳцалап, аҩада иахьытытуахь!..– иҳәеит Батал.

Лара дгәырӷьон. Уа ифеиаанда атцх неигәадашт. Нас ашарагь рацәак бжьахом... Уаха шаанда уи лааигәа дшыкоу, ибжьы лаҳауа, ипсып лагафагабжь еиллырго...

Уи илдыруан нас ишыцәгьарахоз. Лангьы лабгьы лара рыпҳазатцә лыда азәы псы ихасгьы ишыҟамгьы... Ирҳәашазгьы лдыруан... Иара Батал дшырдыруазгьы, бзиа дшырбозгьы. Уаха дара рхала ишеицымгьы, рҩыза дышрыцугьы...

Ауаа ирҳәашаз рҳәон, егьаҟартцаргьы уи изацәцомызт...

Аха уи усым, иусу – уаха дара ахьеицу ауп! Уаха шаанза... Макьана Афзыбжьара ахьынзаназаазоз уафы икаимтацзар... Еицәоугьы, аха ас ихтны?..

Уеизгьы, урт зегьы усым, иусым, иусым!...

Ицон урт ақәа рхьызсо, амҩахәастақәа неихытдәтдәо, ихало, ихытдуа, иқәтдәраауа, иқәҟьо... Ицон, ицон, ицон, атдх иалалан, ақәа рхьызсауа.

Нас ақәа хыкәкәеит, ажәфан ахь еергьҳәа иубо апстҳәа тҳәыпсқәа еилахынҳәуа инеилалт. Ихьшәашәарахеит. Ибааӡаны, ихьантыць-хьантыцьза игылаз атҳлақәа инарылалт апша. Аддыҳәа аҳәасарт еипшиаршәшәоит уи абӷьҳәа ирықәжьу ацәыкәбарҳәа. Аӡы абжьы еиҳагьы иӷәӷәаны итыфуан агәафа.

Урт ахьцоз уажәшьта еиха ирбон.

- Ишәтахума ишарц?! дтаауеит аныкәара иаршны, зыпсы злалаз Мыџьагьы.
 - Иаҳҳаҳуп!
- Шәзырҩла! уи ихәда аатиҳәан, рбаӷьтцас ҿитуеит. Иааибарччеит. Иара илымҳа кыдтан дзырҩуеит, аха ази апшеи рышьтыбжь ада акгьы ааҩуам.
- Макьана ирмаҳац... Кы-кы-кы-ыы-ыы! фитхуеит уи. Деитазырфуеит. Зегьы зырфуеит. Ус аттх иалууа, џьара-фыџьара арбагьқәа рыбжьы ақәдыргоит ари афытбжьы. Нас еиқәырццак-еиқәырццакны фитуеит Мыџьа. Иаразнак иаарыкәыршан аху-суҳәа иааилалеит арбагьқәа.

Иччоит, иччоит, иччоит. Мыџьа фитуеит, еиҳа-еиҳа иааскьоит арбаӷьқәа рыбжьы. Еиҳа-еиҳа рымеҳак дырҳбаауеит... Ихаразангьы еергьҳәа иааҩуеит зыцәа иахкьаз арбаӷьҳәа ахьҿырҳуа.

Убас аккаҳәа арбаӷьқәа шҿыртуа ицоит атцх иалалан, апша ирышәханарбоит азы итыршьызшәа иҟаз рыматәақәа. Акраамта абас ицон, акраамта зегь рхаштны, – Батал иаб дыштакугьы, уаха аизараҿы иҟазгьы, ртаацәа ашәа иаганы ишыпсуагьы, – агәыртырара ртаан,

абарт ахоык еицу ирылымшо акы ыћамшәа, ауаагьы адсабарагьы ззылыдхан ићоу шьоукы ракәушәа насыд рыман.

Иааимыггоны, марда баапсны ихалт. Убра акәын ирызмыжьоз азгьы ахы ахыытцнахуаз. Абри амарда иаҿҟьаны агәаҩахь италон уи.

Иналыдгылт. Зегьы рыла траа азы ахьытцытцуаз иахәапшуан. Абна зхапаны иказ абахә хәыцы аикәпара ибжыыееа иааиуан уи.

Иара арагь зыхьк аткыс еиҳан уажәы. Абахә иатҟьан иахьынкатәоз, уажәытҳәҟьа ушьапы мырбааҳакәа узыруамызт.

Азымтдар ихыз хнахәан, апҳәыс дахыгылаз ахы иқәнажыт. Азы арагы акыр ихәашыын.

- Азымтцар ихыз хнахит, итцабгаша, лҳәеит уи апҳәыс, абыржәы сахьыжәбо сааихьеит, аха уи хнахыртә иацымлацызт... Иахак ипҳәаҳеит.
 - Афыц хтцатәуп, иажәызар акәхап! иҳәеит Мыџьа.
- Ақәа ӷәӷәаны ианаулак, ҩар баапсык алалоит, иаатанарбгоит, лҳәеит уи апҳәыс.
 - Нас, азы шәтарц шәтахума?
- Истон... Ахәычы ашкол дагхеит, џьара пхак изыкастап сҳәан, аха ари азымтҳар хнахит...
 - Ишыхәашьугьы ишәтома?
 - Ихамтар хабацои...
- Уи атқыс ара уааишь! Батал азы дыфталан, азымтар азхык аашьтихит. Мыџьагьы иаргьы еицхыраан, ишрымпытцнахуаз мацара, ирулак пытк азы аанагарте инхыртцеит. Уи иткьаны иааиуаз азы зымфа акатеара иналагеит.
- Иажәит, иажәы, убри ауп изыхнахуа, иҳәеит Мыџьа иандәықәла.

– Амш баапсын иаха, астцәкьа исымбац... Итабуп, – лҳәеит апҳәысгьы, аӡымтцар ианыееаны инеиуаз аӡы-хәашь лыпҳал натҳалкын.

Икъакъаза ишеит. Апстхаақаа неилытц-ааилытцқаеит, аха ажаоан алакытда тызазааа икан. Мыџьа дахъынхоз иазааигааны инеит.

- Итабуп! ихәеит Батал, Мыџьа инапы ааникылан.
- Убри уҳәарц сҭахын саргьы! иҳәеит Мыџьа атҳәы алҳны.
 - Итабуп!

Ианааша Батал а•акала дыҟан, деитцагәгәа, хәыцраха исны.

– Бзеила! – иҳәан иҿынеихеит Мыџьа, рнапқәа анааимырх.

Ашьтахь, дара шнеиуаз, ажәытә баа-хые•еарақәа реы иаангылт. Ақәа иазәзәан, ашыцламшә иаганы, ирылиааз ахьацақәа, аџьынтдақәа иктаыбаса ирымтдажын, анкьа итзамцны, абаа баазтәуаз ахаҳә дуқәа.

Дара пытрак ус игылан. Лара илаҳауан иара игәы ашьтыбжь, иаргьы иаҳауазар акәҳарын лара лгәы ашьтыбжь. Лнапы ааникылт. Лара дтцәыуарц лтаҳын, лоуразоуроу деилышшан, лылаҳырӡқәа леиуан. Егьа лундазгыылымч рықәҳомызт. Нас иоуразоуроу деицралан, цқьа дақәымшәо иара иаҳь дналыҳоит.

...Адгьыл аагьежьы-гьежьын, ажәфан агәыштда кәашза илнарбоит, нас апсыз еипш лылапш иныттдәраа ицеит... Ах, зегьы ишпаказ, ашьац еиҳа ииатдәахазшәа, ашьхақәа ссиршәақәа еиҳа иҳаракханы, рықәцәақәа апстҳәақәа ирхьыршьуашәа... Ашәапыџьап ракәзар, афы иашьны ршьапқәа изрықәымгыло инаауеит, инаауеит...

Рапхьазатәи агәызра! Насып имоуп уи згәалашәартә, ахааназ зқьышә иқәхартә иақәшәаз. Анасып ҳәанҳәах акәымкәа, абзиабара цқьа иахылтыз...

Ашьтахь...

Ашьтахь цәгьаран. Афны данаай, ауха имыцәацыз лтаацәа қәықәма-шәықәмаха еилатәан. Лара айаша аахтны иралҳәеит. Лабгьы лабдугьы ҿымт индәылтіны ицеит.

– Зынза бгазоума бара рыцҳа! – лҳәеит лан, – иаха азәы шәибазар, уаҳа акгьы атахзам, ҳцәа кказа инаҳ-хырхышт.

Мчыбжьык туан Батал ихабар ыкамызижьтеи. Агака дышцаз лдыруан, уаҳа – акымзарак. Дзазтаауадаз?.. Ашкол ахь дныкалон акамызар, ма акы лбо, ма акы лаҳауа дыкамызт.

Ҽнак артцаоцаа ртаартахь илыпхьеит. Дахьыныоналаз даагылт.

– Арахь бааскьа! – лҳәеит аҳоурых арҳҳаоы, днеицрашәан лыхәдагьы адаҳәа алҳшуа.

Днеин, лара илацәажәоз, адиректор, нас ртаюцәақәакгы зхатәаз астол днадгылеит. Рапхыа адиректор днахыкәша-аахыкәшан, иахынзаилшоз ирпшқан илеихәеит, ауаа тызшәаны ишрылоу Батали лареи ртәы... Ипшзамкәа. Даргыы ргәы ишалоу... Убри азы илазтцаақәарц шыртахыз.

Днеилууа дцеит Шьасиа.

Иртахузеи, мшәан, лара дахьыћазаалак дыћаз, аха иара Батал ихьхьоу издырхар, ићәатыр иауазеи!

- Ишәзеилаз иареи бареи? дтцааит атоурых артцафы.
 - Хаифызцаан...
 - Азгабцәа рахь фыза ҳәа уаф дбымбазеи?!
 - Азгабцәагьы сымоуп сара фызцәас...

- Уахынла шәеицны кәозма иареи бареи?
- Чынла...
- Ижәбо, амала илҳәо?! Акомҿар еизара ныжыны данцоз ауха бара бабаҟаз, ишыбҳәара?!
- Уи аизара нимыжьзеит, иныжь ҳәа аниарҳәа дцеит. Ииашоуп, ауха ҳаицын, ҳҩызцәа аҽаӡәгьы дҳацын. Насгьы, аӡы ҳарнакын, аҟәара ҳшаваз ааҳаршеит.
- Ибыргәыргьеит бтаацәа... Ашьыбжьон ицаз азгаб, адырҩаены шьыбжьон бкылууа баннеи!..
 - Урт еилыркааит ићалаз... Сара сыгәра ргоит...

Адиректоргьы егьырт артцафцаагьы ус изырфуан алаеымткаа.

– Акомеар далам, аха акласс еизара катцаны иқәыргылатәуп лызтаара, – лҳәеит уи, лыхәдагьы адашқәа ҩалыпҳеит. – Нас ишсабҳәара, бзаламлазеи акомеарра уажәраанҳа?.. Бҳы тикьазар акәҳап уи бҩыза бзиаҳә!

Шьасиа лылахь феитцыхны уи дналых апшит. Егьыгь пытрак илычхаит уи лылапш, аха нас лыблақ ааша кыша кьеит...

- Бца аурок ахь... Бхы бақәитуп! иҳәеит адиректор, аминауатра ҟаитцарц итахушәа.
 - Ac дышпашәышьтуеи?! дна еапеит илазтаауаз.
- Бца! иҳәеит дырҩегьых уи, Шьасиа дналыҵацшын, нас дҩагылан аҭоурых арҵаҩы длыхәампшзакәа дналывсын, ишьтахь леирхан наҟ даеазәы иацәажәара дналагеит.

Ахаариа фы имтәеит уи аус. Шьасиа артда фцәарт әарта данындәылт, цқьа лыблақ әа хтны даарыла пшит лошы дәа. Урт аз әыроы, фыцбарах дырбозшәа, уаж әыуаж әы лханыт әлшьапа кын за лапшыла дааимырдон. Рыла пшра ианылклак, иаразнак иаахьах әуан. Ус-

каноуп Шьасиа ианеилылкаа, артцаюцэа ртэартае дзызнаргаз штызшэахатцэкьаз.

Уаанда зегьы ирдыруан урт шеифызцәаз, ишеицныкалоз. Џьара лаф баапсык адәы џьара иааифытқьазаргьы, «уфы итарданы ишпоуҳәо, ихәычҳәоуп» рҳәон. Усыс иркымызт. Адәызатдәык уи усыс изкыз Батал иаб иакәҳарын. Уи лара лзыҳәан Батал иитаз акасы-пшда, лыпсы иатдатдан илтдәахит.

Аха знык ишакәым иҳәаны ианроу, еимдырѣьеит, идыршеит, иахадыргылт, анапы аҵарҵеит, ашьапы аҵарҵеит. Ишнеи-шнеиуа лыҩнгьы ирылжжзеит ари. Басиат даапкыҵәѣьеит, уаҩы дизнымкылт, абызҳәацәа илхьыршьыз рыжәзы ихы ихнахт. Иагьизбеит иара итәала уи лхихырц.

Ақытауаа барабарақәа еизганы ифеилаиргылт. Ашта агәтахыы иаадәылигеит апсынгыри. Ажьаҳәа лара иналдыркит.

– Иа, абри зтыргаз зи-мцеи схарахааит сара... иеы сыцкьамзар... Сан сшаалыхшаз сыкамзар, мыч ду змоу Шьашөы улахь соуааит! Сара убри салакамкөа зөыр исзихөазар, игөы итеикзар, улахь иоуааит! Абра дааны, уара уеы ихы еимхкөа, хеыхшьа имоуааит!

Ажьаҳәа апырҳәа инымҩанылтан, апсынгыри акыгә аахлыргеит... Дзашьапкуаз анцәа хәычы лапхьа дгылоушәа, уи азалымдара атәы иаҳауа, лара илмырҳәакәа иара иҿы ахьеилымгоз азы дизгәааны...

Зегь реиха дзыцәшәоз иара Батал иахар ҳәа акәын. Лара зегьы лычҳауан. Иара ихьхьаз, игәы зламачыз изхон.

Аха уи ахьиаҳашаз дыҟамызт иара. Оымчыбжьа ааҵхьан ашәҟәы лоут. Иаб дхыртцеит. Иара, авоенкомат

ағы аус зуаз иаб иоыза ибзоурала, арра-ҳаиртә училишьче ахь ддәыҳәыртеит...

«Бара бхароуп, аха сара сзы еснагь бааигәоуп. Еснагь сгәы бтоуп. Схала санаанхалак, ашьшьыҳәа бҿы аахтны снабыхәапшуеит. Снабацәажәоит. Нас сгәы еиҳа иаатынчхоит. С-Шьасиа, спринцесса, Шьасиа...»

Мышкы хәлаанза шакагьы идуузеи, шакагьы имачузеи! Тагаланшьтахьтәи амш, апша ацрышәшәо, ҿарҳасымтак ыкам... Мышкы ахи мышкы атцыхәеи рыла икаларц ианақәнаклакгьы иаакалазозеи! Шьыжьы инаркны хәлаанза, амх-хәы зго аҳәсақәа рсаарақәа реипш, амра гьагьаза адгьыл иахагыланат, ианақәнак, аибашьра калоит, ахәычы диуеит, ауаҩы дыпсуеит...

Атетрад аашьтыхны, абгьыцқаа еитаартуа леыналхоит... Уи абгьыцқаа ракаым, ииасыз лыпстазаара амшқаа роуп... Абар, ифышьа Аџыр «ибзиоуп» ада акгьы зызиимтоз. Ари ианеипыртцуаз аламталаз иифыз акоуп. Уи ифымтала илбоит, фаха, хаха, пшьаха раха дшадтааламыз – дыццакуан ианифуаз. Ифашьомызт.

Иаалыртуеит, еитаалыртуеит тагалантәи абқъқәа реипш иарфежьыз абқъыцқәа. Уи леадлырхалоит, избанзар ани аконвертгы ыртлатәуп. Изакәу здырхуада убригь иану?! «Бзеирам, бзеирам, бзеирам!» – аҳәоит лгәы, аха аеыртцысра лтахым, дрықтаны дахьтәоу, лыхәрақәа тлар шалшо лцәа иалашәоит...

Уеизгьы ихлыртлароуп. Ианбанза?!

Дмыццакырц, лнапаеы лхы аалгарц лтахуп, аха аконверт итоу ашакаы бгыыц ахытылго лнапкаа қыџықыныуеит.

«Шәара шәашьа ица, Батал... – лылацш ыҩны иахысны ицоит, – хатцарыла ДҬАХЕИТ...»

...Дтахеит!

Иаразнак ллымҳақәа кны иааулышьтызшәа, агә-гәаҳәа азы абжьы налгәыдлеит, ашьхантәи ихыҵны иаауазшәа. Дзықәтәаз ахаҳә шкәакәа ҿыцҳа днықә-ҳаит ларгьы. Дҵәуон уи лыбжьы тғаны, деиҵақьуа, дқьызқьызуа. Акраамҳа. Ичны иҟаз лгәы маҷк аҟара идаанҳа.

Нас ашьшьыҳәа дҩықәтәеит. Акраамҳаза ус дтәан. Ашьҳахь деиханы дҩагылт. Иаразнак, зықәрахь инеихьоу, зшьамхы иагхахьоу, иқьыҳаха иҟоу, аҳсҳазаара икыднакьахьоу тәахьак дшубац даакалеит.

Зыпштәы зыхкьаз акаба капшь, атетрадгьы ашәкәы бұрыцгы нылаҳәаны, иналфытіракны дызлааз ала леыналхеит. Ахаҳә-ссеи апслымзи лшьапы иатыффы ишцоз, деихан хыхь апаф дыфхалт. Лхы фышьтыхны амра дназыпшит. Уи хышәтзан, акыр ифтагьалахьан. Икапшышыхәатіәараза апыру ду еипш ажәфан кылблаауа иатіан. Аха лыбла ускак ихнамкзеит, иеыхьшәашәахьан.

Ш

- Ҳара иаадыруеит уи агәаҟра атәы закәу, ҳара иаадыруеит уи амца шаћа ишу!
 - Шәара шәзустиәада, шәарбанқәоу, шәабатәиқәоу?..
- Ҳара АХАҲӘҚӘА, ҳара, абри адгыл ацеицәа рнышәынтрақәа рханы иарсу ахаҳәқәа, ҳара ақсабара иалцыз абаҟақәа, ақсабара иақәлахо абаҟақәа?
 - Ҳаргьы, ҳаргьы!
 - Шәара шәзустиәада?..
- Ҳара иҟәыбаса ицаанза, афырхацәа ргәаҋагара иазкыз ахҿақәеи, ахқәеи, абзарбзанқәеи згәышпы рымҋазкуа АБАА АХАХӘҚӘА. Итахеит ахацәа, зеипш аду-

неи ианымлазо афырхацәа, ипсит абаа, аха ҳаанхеит ҳара абаа иадҩырны икаҳаз ахаҳәқәа, итахаз афырхацәа баҟаҳас ҳархагыларц.

- Ҳара ҳабылуеит шәышықәсала...
- Ҳара ҳабылуеит...
- ...Урт зыпхаз рыбзиабара амца, имыхьшаашаац рыбзиабара амца. Урт раамта аангылт, рггаггыы шыкац инхеит, рагацгагы шрагацгаз.
 - Хара ихахауеит!
 - ...Урт афырхацәа ирҳәо:

«ҲАРА ҳадгьыл ҳшьамхнышгылан ҳагәӡуан, ҳара ҳад-гьыл иқәаагалон ацәшьхәеи аебыгеи... Ҳара ҳшьацра иа- ц̄ара ҳабзиабара еипш итатан... Уара ҳадгьыл иқәу-галеит аҳәеи алаҳырӡи, ҳшьацра урҟапшьит шьала... Амхахьы ҳхәы назгоз ҳаҳәсақәа, иахьеи-уахеи ҳзеипҳызуа атыпҳацәа рашәа рҿухын, амыткәма рзынужьит, рыцә- шәуча ршәухын ашәы-еиқәац̄әа ршәуцуеит... Амгәарта ақхара рбаанза инурц̄әеит иирц иҟаз ҳасабицәа!

Хара ҳнышәнап ацаха илаҳәан амшын ҳахьхырҳоз иаагон, уара ҳадгьыл ауац ахугон, ахә ыҳухуан, ахаарабзаара, аҳсы алцәыцәаан, абаҩҳәа реиҳш, ахаҳәҳәа алыҳәҳәо инужьуан!..

Аха ҳара ҳаузымшьзеит!..

Избанзар ҳадгьыл иамоуп ҳабаҩҳәа...

Адгыыл ахақ хақк еипшым.

Уи ан лҳақ аҋкысгьы еиҳауп. Абзиабара аҳақ ҳақк еиҳшым, уи ажәҩан аҳақ иаҟароуп.

Ҳадгыл иануҳаз ахәрақәеи, иауҭаз агәырҩеи, ақәаршҩы еиҳш иақәаҳҭәаз алаҳырӡи – ахьаақәа зегыы еиҩыжаан иҳ҃әахны иамоуп.

 кьақәа реипш, иааимыршәшәаны игылап ҳапсцәа, агәараҳәа ишуа иуҳалап ҳзиас кеикеиҳәа...

Уиаћара угъы умшьышьзан...

Уаиааиз-џьшьа, ҳҩы шьҭыхны ухы аланыҳәан, ҳшьеипш уаҳашьшь иумжәӡан!

Ушьа қа ааихугацы қала урық әгылоит қаг әқ әа, уара иушы қалан қад гыл, қаб зиабара иагралан ицо зегы қара қаг әқ әа шәрық әсны шәцоит. Аха мышкым зар-мышкы шәцашт, шәца зашт. Шә зы ахыма афиа!..»

- *Харгьы иаадыруеит уи агәакра, аха иаадыруеит* анасылгы.
 - Шәара шәзустиәада?..
 - Ҳара АХӘЫШҬААРА ХЧНЫЗАҚӘА...
 - -Хара, амца зташуа ауацьакқ разлакайо, ахах әқ рагы...

...Абакақәа реиңш ҳархагылоуп урт ахацәа инрыжыыз амцақәа, дара рыбзиабара шуа изыгроу амцақәа, урт ршьа иашәыз икаңшыуаркалеиуа... Урт рыбзиабара шака ицоу здыруа ҳара ҳауп... ҳара АХАҳӘҚӘА... ҳабылуеит, ахәеипш ҳхәашхәаша ҳагоит үи амца...

Аха иара нхоит, инхазоит...

Иагым агәаҟрагьы, аха иацуп анасыпгьы!..

ШЬЫБЖЬЫШЬТАХЬ

13

Дигәа дышиашаз ифны дааит. Дааит уи дхьампшзакәа, азхьампш ааигозшәа. Иагьаншам, иагьаныхәлам. Агәашә аартны амзырха данаатала, аматурта апхьа, ахы ақәыжьны, еишьхныккала еык кәадырны амасаргәара иадҳәалан. Ианпса даадәылпшит. Лхы мацара агәашь ишадыҳәҳәоз пытрак леаанылкылан, атыхәтәаншәа аматурта дыфнытны арахь дааипылт.

- Сашьа даан... лҳәеит уи, лыблаҳәа ашша рыхшьылазшәа иҟәыбзҟәыбзуа.
 - Ибзиами нас, даазар...
 - Кадыр...
 - Бзиоуп нас, Кадыргьы иакәыз.
- Уааи арахь, нан, сукәыхшоуп, уааи!.. иаалырѣьан дапсышәаха даақәгылт.

Дигәа афынка дныфналт.

- Бзиала уаабеит!
- Уа бзеира убааит, бзеира убааит! уи игәа@ан дналагон ажәа, аха дахьалгоз аршәаа дасрашәа иаапитрон. Адаш рылпыкка, аихагәы еипш икьакьаза иказ имахәар иапыршьызшәа, инапы Дигәа инеимтреикит, «иааг унапы, ҳаилазап» иҳәарашәа.

Уафеиқәатра еихацалак, иахәшьа лпынтеипш ипынта тыера. Зегь рапхьа уи ипынта улапш надым-халар ауамызт, иара хазы апсы таны, хазы иухәапшуашәа.

Уи исаса ахьааихихыз, Дигәа илапш нарықәшәеит, ирыпхны изытдагылаз иразны хапыцқәа.

Иахьынеимоу зегьы аразны тұхыртакны иказма!..

Қәрала акыргы имч ишәахын, аха ибла хәычқәа кәеицеиуа макына икамҳацызт.

Абар, иара Кадыргьы... «Жәлар рхы тызго, камчхәыла еибадырбо» ҳәа ианпса дызхыехәало лашьа... Аха егьа ус иказаргьы, «аҳатҳәажә итоу умбакәа уахымыччан».

Дигәа иаалыркьан, ианду лҳәашьа, «хәычык амзаатә изааит», азә аҵәы абаиласҵари ҳәа даакалеит.

Деилаҳәан Кадыр ссиршәақәа. Дахьтәазгьы ихымхзакәа ихан, амра иамблырц аплиажқәа реы апсшьацәа ирхартцо ауапцәа хылда, ачыхә ахьыссы. Уажәы-уажәы аҳәынтдәрақәа ақәыкькьан ицап уҳәаратәы, дҭаккы ишәын акырӡа иқәсхьаз арратә китель. Уи амаӷрақәа убаскак икьаҿын, аихагә еипш икьакьаза иказ имахәарқәа рыбжаранза иаапшуан. Иџьыбарчы еиқәа, нас ицырцыруа ирыцқьан иказ, акыргьы итқкы ехьаз имагә.

- Утәа! иҳәеит Дигәа.
- Утәа, утәа! иҳәеит Кадыргьы.
- Шәтәақәа, сшәыкәыхшоуп, лҳәеит ианпсагьы зныкыршәа. Дигәа, акы унацҳаишь, сымш усҳааит, иахьа ҿаҳак уҿы инҳаршәны ушцаз уҟоуп... Кадыр, уаргьы амла уҽоумыргани, акгьы умҳам аха...
 - Мачхәума, дунеик азна ыҟоуп...

Дунеик азна ҳәа аҳәара ахыркьацәоуп, аха еишәак азна иҳәар диашахон. Шәишәик ашьапқәа ҳаҳҳала, акакан сыӡбал атцатан ана-ара иҳәгылан... Шака шьапы амаз уара идыр! Зысык иакароуп, ашәишәи арбаӷьҳап. Аҳәыҷҳәа ниас-ааисцыпҳьаӡа ишаҳәшәышәуаз, иаргыы апшандага еипш атыхәа аартны аешарчуаз, уажәшыҳа итынчҳеит.

Ҵәыцақәак ааныркылт. Афы џьбаразан, иаразнак ухи ушьапи ирысуан.

- Икозеи, ишәылоузеи, Кадыр? дтцааит Дигәа, «хәычык амзаатә изааны» дахьтәаз.
- Аа, бзеирами, дад, бзеироуп. Акәтать былгьоит... убригьы «амзаатә изааны» дыказар акәхарын, атыхәтәаны иихәаз ажәа атдәы налатданы ауп ишихәаз.
 - Ҳабоугәалашәеи, уабаднагалеи ҳаҩныжә ахь?!.
- Ифныжәзартә иауазеи, анцәа шәахимбааит!.. митәык иаҳазшәа иблахәычқәа аатицеит уи, ашәишәи амаха дацрыхо. Ус шәыгәхьаазган, снарылапшып сҳәан, сааит...
 - Ибзиами...

– Сара гәыбӷан сышәымҭан, ДИ лѣынза схалап, – дааикәѣьашеит уи иаҳәшьа. – Дрыцҳасшьоит, лыблақаа таа, асѣак лҳала дынсыжылазомызт. Шәара шәааицәажәала.

Уи дцеит.

Шаћа лгәы былуазеи агызмал... Атаца хәычы!

– Дгәыгәташәмыжьын, дад, Шьамсиа дгәыгәташәмыжьын. Дажәит акәымзар, Шьамсиа дбаша Шьамсиазма, мышктәи леырхәмарра, соуп зҳәо аӡә дапсан, – иҳәеит Кадыр.

Дигәа Кадыр дныҳәан ижәит, Кадыр – Дигәа дныҳәан.

- Кадыр, иҳәеит Дигәа, иара итәала «амзаатә изааны» дахьтәаз, шәеиҳабыреи уареи шәеизуаам ҳәа саҳан, уажәы шәышпаҟоу?
- Ааи, зызбахә умада, дадхеит, инапы ааикьеит Кадыр, сара исыцрухуазеи, уажәшьта тахмадак. Аха убра хәычыжәқәак ыкоуп, рхы иахәаны ируам, рыблақәа аатырхуеит, дара рыблақәа тышәшәартә! Сароу? Сара ничего, я свое дел знаю, Дигәа иахь дцәытыпшны, длацәкәысуашәа ибла хәычқәа неихьишьит, аха ажәлар идыртутууеит... Ажәлар абарабан еипшуп...
- Абарабан аџьма-цәа иалырхуеит ҳәа сыҟоуп!.. дааччеит Дигәа.
- Ари умбои, ажәабжь иаразнак ишыгәнукылаз! Кадыр инацәа Дигәа инаиқәикит, а•азаы диирбозшәа, атцара умоума, сџьым, уара?
- Атцара сымамкәа, абни иубо, иудыруа ҳашкол ауадақәа, зегьы шьапыла еимыздахьеит...
- Умбо, умбо ажәа иаразнак ишыгәнукыло. Ҳәара атахума, атара – лашароуп, атарадара – лашьцароуп. Абас аҳәон ажәытәтәи асториа! Учение – свет, неучение – тьма! Усоуп иагьшыҡоу.

Дырҩегьых ҵәыцақәак ржәит. Кадыр уссгьы икымызт, Дигәа аҩы ахы инардырхьан.

- Бзиа ућоуп, дад, сеигәыргьеит... Акыр ухашәалоу?..
- Сара исызхоит!
- Уара усабиуп макьана... Амала ирхәоит акәымзар, зџьыба тацәым игәгьы гәгәоуп... Умбо агьара-гьарахәа ушцәажәо, ажәа шыгәнукыло... Уи еилыскаауеит сара. Иразны хапыцқәа аарпшны дааччеит Кадыр. «Сџьыба сгәы азтазар, Кәыдры сахыпарын» иҳәон сашьак... Ацә исны имгәацәа пнажәан, дшычкәыназ дсыпхагәышьеит.

Дигәа уажәы-уажәы ахә еипш деилашәон дахьтәаз. Ихәыцрақәа зны дырҩны уажәы дахьынтәааз дыргон, нас дырҩны арахь дааргон.

X

Кадыр, Дигәа диапысырҳәа дшәозшәа изхара анифа, изхара анижә, ацәажәара хиртлеит.

– Ара апхьан ажәлар барабануп сҳәеит, – даҿын уи, – изхысҳәааз, абарабан уасыр ианымҩуеи? Ианыҩуеит! Ажәларгы акы раҳар ирныҩуеит. Уаҳа акымзарак... Изхысҳәаауа, уажәы ҳқыта аколнҳара иаҳагылоу данааи, зегь рапҳьа сара дыспылт. Мышцәгьашьтҳахын, сеиҳа сыҳәда иҳәкны, сҳа бзиаҳәа ирытҳасыргылаша ҳыцҳәак сыпшаап ҳәа саҳынытҳытҳыз... Аҳаҳәагы напы здумкыло роума, шыҳәсык, шьапыцыпҳьаза џыыбак азна апара исызтәоит, џыыбак азна апара сҳадыршәалоит. Изҳысҳәаауа, иблаҳәа ажьабаӷь еипш икылпаӷь-кылпаӷъза даасыдгылт абри. Уи иакәу егыи иакәу акры здыруама... Апсшәа саҳәан даасыҳәаччеит,

иацгы сидыруазшәа. Истахзам удыруоу, иц хаџырала иааспылалак дсыхәаччо далагар!

Аусҳәартахь сызланеиуеи? – дтцааит уи. Дыччоит дзеигәырӷьо сыздырам.

- Абас ушнеиуа, акәара-ҷҷа ааупылоит, сҳәеит сара, уи ашьтахь абҭәа зҳәу ҩнык ааупылоит, уи ашьтахь зашта амасаргәара ҿыц акәыршоу ҩнык ааупылоит, уи ашьтахь зашта хкаазам ҩны еишьхныккылак ааупылоит, убри ауп аусҳәартагь!
- Урт зегьы арахь испылозар, уахь сзышьтоузеи! ихран, ччараха исит. Нас абни уилацражрала, иеиқра дтапало!

Дигәагьы ихәыцра дырҩны арахь данаанагоз иақәшәан, акыркырҳәа дааччеит.

- Иуасымҳәаз, иумбо шаҟа ажәа гәнукыло, акы злытцша убасоуп! иҳәеит Кадыр.
- Уи, уи иоуп, аха уаанзатәиқәеи уареи шәышпаҟаз? – дтааит Дигәагьы.
- Сара сзы азəгьы дееимызт... Уара уеы хырехәарахоит акәымзар, сара схы соужьызар, уаф хыхәоуп...
 - Ус ићалома, Кадыр!...
- Икалоит... Сара устъкьа зегьы срылаган исхымцаажааит. Ари азакан азы сара снапы санфахоз, дара агара игаран! Паса, еиха ансылшоз, саларпырыргарц, Сухумгес аргыларахь сдаықаыртцеит. Уа сахьнеиз, снахаапш-аахаапшит, аха ишысзапсамыз иаразнак избеит... Уара еитахаатаыс иустом, анцаа иумхаан, ажалар зегьы ирахарта... ажалар барабануп! Аха аминут ала исызбеит сцарц. Арахь, ушышьту ала шаыка брыцк укымкаа ашаи-тышаи унарышьтуам. Өнак анцынырцаа еицрыхахаа ишааиуаз, сахьынарылапшыз, издыруаз аза дызбеит. Шьардаза туан уи ахата дсымбеижьтеи, аха иаргы иухаштуаз азаы иакаыз цыушьома! – Кадыр икаарда даахан, Дигаа иеизааигаатаны днатаеит. –

Аменшевик ихаан хәа ианашьтаз акәын. Ускан смилициан сыћан. Уажәтәи амилициа реипш кьа е матәала акәымкәа, кәымжәи-кабалеи сеилахәан. Сказен тапанча, сара, ћама бзиазакгьы сыћенын, аха фирак азы ићаломызт. Абра нџьнырк илапш саатцашаан, егьырт сфызцаа срылихт. Уи Гагреи аменшевикцаа рыр ахьтәази ател рыбжьигон. Иусуцәа рыгәра игомызт нызқь маат аменшевик ипара изыпћан уи мызкы, сара – хә-нызқь маат. Исыздырам үи дыздгылаз: уажәы икоу аума, ускан ирцэыргаз аума, аха ихата дыбзиан... Сара сзы дыбзиан. Зны, «скьа е ацьыба утапшны апара тга, нас ататынћаща сзаага» хәа сеихәеит. Снеины ицьыба сынтапшызар, пачка-пачкала еикрыреы итажьуп апара... Сара, скәымжәы-скаба, сҳазыртраҳәа еарыпхаа... Кама бзиазакгьы сыкәнуп... Ататын иазхашаз ахә алсхын сцеит. Уаҳа абарт шаҟа ыҟоузеи ҳәа апхьазарагьы саламгеит... Ихьыр-вырны иатцаз бгьыцкгьы сыриашап хәа сналамкьысит.

Адырфаены снаган ус сеиҳәеит: «Сара Адиангьы дсыман, ишьҳанеиуазгьы, уара уеиҳш, аха аҳара баны изавсуамызт. Уара унхафуп, аха унхаф бзиоуп, сара скны уканаҳ сҳарҳьала акруҳасҳоит». Иара иоуан ускантәи аҳара фажәа-нызҳь, сара — хә-нызҳь... Сара сеибыҳан. Кәымжәы-кабала, сказен тапанча... Фнрак иаҳсаз камакгьы сыкәнын... Изхысҳәаауа, уи сҳы исырдырҳт иҳыҳны, дсеигәырҳьеиҳ, снапы икиҳ, аҳсшәа сеиҳәеиҳ. Сагьишьҳиҳ... Адырфаҳны Ешыра сыкан... Убас-убас, мчыла-ҳаала сҳаҳра афыҳьагъ нсырҳеиҳ, аҳәы — Ага, егъи — ара, зҳәазеиҳш...

- Кадыр, еитаажәып таыцақаак! иҳәеит Дигаа, уи иажаа нымтаазошаа аниба.
 - Ибзиоуп, сдад, ибзиоуп! Еитаржәит, ныхәа қақа қақты рҳәеит.

Дад, ауаф хшыфла дынхозароуп акөымзар, уара ушыкоу убоит, мчыла афны шьтухып, аха мчыла мацара хара узцом... – Кадыр ацәажәара дакәытцын, илахь еиқәышьшьы даахәыцит. – Даара азәырфы рхы ианарсхьеит уи... Адунеи уафы изеикаратәуам, ус ами? Ус анакәха, ауафы ихатәы идыруазароуп... Аакьыскьа абра, џьара дсықәшәан Басиат...

- Hac?
- Рацәак изынтцуам уи уажәшьта... Дабытә нхафыз, анаџьалбеит. Ма закә напыз имаз, ахьы апссон ажьиира иара идыруан, ауастара иара идыруан, анхара иара идыруан... Убасоуп зегьы, бабрацәқәак ҳзалго џъушьома ари апстазаара... Анышә ҳшасуа, ҳнасыпеиқәатдәаха ҳшынцәытдакьакьо, ҳниазаа ҳцоит... Адгьыл ҳаргәаҟны ҳафоит, уаҳа акгьы.

Афыцьагь цытрак фымт итаан.

Уажәшьта ипыртцзар цәгьам, аха ҟатцашьас иататәузеи?..

Дигәа, «хәычык изааны иказ амзаатә» ихыпсаан, игәхьаа тысуан, дыпшшо далагахьан. Кадыр иакәзар игәахы аапитаазеит, аха егьаумҳәан, дсасуп, дитааит, акгьы иалаҳәаӡамкәа уи аишәа иеахарпсны дшахатәаз, иара дгылан дызцомызт.

- Дад, иҳәеит Кадыр дызцәыпҳашьо акы иҳәарц итахушәа, уара иумдыруеи Басиат итдәақәа, ибаҳча?
 - Ишпасзымдыруеи...
- Изакә мазароузеи, изакә хаазагоузеи! Иалихуазеи уи, зцәеи зыбафи адзылахьоу ауафы?
 - Иалихырц ићаз?
- Убри ауп иуҳәашагь. Иумбо ажәа шыгәнукыло, ушазтааз! Аибашьра аан, ашьтахьгьы, Басиат иаб-

жьызгахьан, зныкымкәа, фынтәымкәа итирц, итиларц... Иаҳҳәап, сара шьапықәҟьала иситар, иаргьы исырҳәон, саргьы сҳы иасырҳәон... Аҳа, «алацәгьа иагьафомызт иагьатиуамызт» ҳәа, уи атәык уҳәар иузомызт... Иаҳьигоз уара идыр абысҟатәи тҳәа... Ианаамтаз дашьталар, убри ибаҳча шықәсык иатнытҳуаз акәын иатаҳыз ипҳа иҿыҳра.

- Уи ишпа... И фыхра?
- Абипазатцә... Уаҳа иаб дызхьыпшуа уаф димам... Аҳа уи деитазҳәо датаҳын. Еитазҳәо дуашьам, дуаҳәшьам, уара уаҳьуафтатоу азыҳәа иҳы алеигалома уи...
 - Аа... Ихы алеигалартә...
- Убри ауп иуҳәаша!.. Уажәы иара дынкаҳан дыпсыр, дегьызмаха игатәны, ифатәны иаақәхоит... Изымпыхьашәогьы уара идыр! Уи азкылпшоцәа рацәаоны иамоуп. Ара сара шьоукы здыруеит, ажьа апацәа ацәыздо, ахлымдааҳқәа! Ант ас акы рбаны ираорыжьуа иҟаҳума?!
 - Уи сара изсоухозеи нас?..
- Уара иутахымхари убри умазарц? Иутаххар, сара уаасыцныктар, зегьы кастоит. Кадыр дшубакто дыћазам, иубо аћыргә акы ичақьқәахьеит. Уаҳа акәым, - ихәеит уи, ихысга нацәа фафаза Дигәа инеифеикын, – сара абри ақыта, ари ақытеипш акыр реы игылаз ара-тілақ әа ық әган истихьеит. Ара-тіла, ишубо и фоу џьумшьан - ихьуп! Уи аградшь?! Даара ахашралахр асырћащеит сара уи. Уиижьтеи иабаћаз арақаа, уажаы ра- фарақ әак раазақ әеит ак әым зар... Ршьапы ишықәгылаз... Апара аффахра иаатыхны изурбалак, аура шаха баала ианыркуеипш, днадгылан инапала итырћаан иуитон. Ани зызбахә уасҳәо ҵәам, аха хьуп! Ииашан ихьуп. Азын итцаахы, апхын ицаырга... Сара шьоукы здыруеит, уи еипш аамтазы афынтәыхә, ахынтәыхә уртоит, ажәа умырҳәаӡакәа. Уи атәы уара хьаас икоумтцан, атира сара снапы ианыз, я знаю свое дело!

- Исзеилкаауам сара, иуҳәарц иуҭаху?
- Акы злытуа абасоуп... Ажәа гәникылоит, дазтаауеит... Уажәы иуасымҳәои... Басиат дыпсит, иаҳҳәап, изтәыда закәанла инхара? Иматацәа! Урт ҩыџьа ыҟоуп. Сара изуасҳәаз уара иудыруеит... Фыза рзы иҟамло аеыцқьақәа реипш! Дутахума – аиҳабы, дутахума – аитдбы...
- Урт уара унацәа ахьурхалак ицома?... Дигәа игәхьаа изцәыртдан дыкан, ари ииҳәоз ахымзаах џьеишьазомызт, аха ихы дацәыпҳашьон дахьазызырҩуаз. Уеизгьы акгьы камлазазшәа азтдаарақәа итиуан.
- Аҳа, абри сара бзиа избоит! Цәгьа иубом, нас сара излеилыскааз ала? Апсатазы ихаа, убарт иреигьу згабк Афзыбжьара фнатак дыфнагылоума? Аус? Уи уара узашьтоузеи, ићатцоу акеипш ипхьаза! Уара уажәа сыт, уаха акгьы стахзам... Егьырт... Аратәи унхара сахәшьа даахылапшлап, атакәажәгьы даауҟәылкып. Нас, уара атцеи духшап, анхара умандаз, имыцхәхар ҳәа ушәома? Адунеи уазнангыы анцәа уҟаитандаз! Угэы иаанамгааит сахэшьа лзы исхэоит хэа. Уаха схэычыжәқәа рыцәгьара сымбааит. Уи лтәы уадафым, уи дахьыћазаалак ауеит. Сара истаху – уара уеипш атцеи, абас исгәыцхәу ачкәын, абзиа уақәшәар, унасып уцныкәар ауп. Сгәы иалоуп абас хырхага алазамкәа абри еидш амазара ахьыдхастахо... Настьы, аеазэы изигарызеи уи?.. Сара убри акыр алсхып ҳәа исҳәозар, ҳаҩны сымнаҳааит! Ус суцхраар, убри амал атып иқәщан, уаргьы иухәартә иҟалар, сгәы тынчхоит. Убас анцәа сишеит, уажәшьта и ыцны схы сызшом сара...

Дигәа ихьаа ицәеи-ижьи рыбжьара аҳәызба ҵареипш ибжьалон. Иахьа зегьы изеизарц иҟазу, мамзаргьы есымша абри Кадыр ифызцаа ауаа изымдырдо, днарылс-аарылсуа, дрыхааччо, џьара ргаы нхар ҳаа дшааны ажала ижьжьо дрылазу?!.

Дигәа дҩагылт. Кадыргьы иқьышә интасызшәа даанаскьеит.

– Ее, дад, апстазаара мыжда... Ауафы ипсы антоу адыгаџьа инаркуеит, данпслак игәы ашәт ықәнатцоит... Убри акнытә...

Уи иажәа алгаха имтакәа, уаҳа акы мҳәакәа, дыццакы-ццакуа дындәылтіны дцеит Дигәа.

14

Амра акыр ианыласкьа, асы зҿазамкәа ицәыббылза Аҩзыбжьара иачхынгылоу ашьха-бжьарақәа, иҟазазоу факирк иеипш аптақәа рыхәлырхуа иалагеит. Урт аптақәа затцааира ажәҩан ахь иҩаскьо, ахџьаџьеипш ижәпаҳаҳараза, ипатҟәыр мацараха иааҟалеит.

Ашкол аҿы еизаны иҟаз ажәлар, «шәыҩнал» ҳәа ҷкәынцәақәак нарылалт. Даргьы «агәырқь» дырган, ашкол иамаз азал тбаахь рҿынархеит. Иаадыртәит.

Азал апхьаћа, акласска рћынта иааргаз апартака гылан. Уа инеины инатаеит Аџыр ртцафыс дзоухьаз – афзыбжьаратака, изаханы иааказ, изаханы иааргаказ.

Хәарада, уи ртцафыс дзаухьоу зегьы ара икамызт. Урт ара икамыз рахьтә зынза иказамызгьы рацәафын.

Ашьтахьшәа џьара днеины днатәеит Марица. Ачкәынцәа, азгабцәа, зарпысрахь инеихьаз, итцегьгьы инахыҳәҳҳоз, апартақәа ирзымкуа, ирыбжьамӡо, лышьтахьи лапҳьеи итәон, итәон, итәон. Лара днапшы-аапшуамызт, аха иҩашьомызт исыватәарыда ҳәа дшыпшыз.

Ахәычқәа рзы ићатцаз апартақәа ичыжьчыжьуан.

Марица ус пытрак лхала дтәан. Лышьтахь итәақәаз чкәынцәақәакгьы алафқәа налгәыдыртцеит. Даапышәырччеит, аха уахь дымнаҳәит.

Ус цкәынцәақәак, стол хәхәа дук аарган, апартақаа зынза ирзааигәамтәкәа, инаскьагашәа инадыргылт. Шьытеи аеа згабки ақәыршә ҟапшь ааган инақәдыршәит.

X

Акраамта Марица лыварае иказ атып тацэын. Ус даафналт пхэыс назаазак, дтэы-дыпха. Дмыццакзакөа зегьы днарылапшуа, шьоукы днареихырхөо дшааиуаз, Марица дагьлых ампшзакөа, лыварае атып тацэны иахьылбаз днатееит. Марица уи лахь ихаз лызварак лымфаазшаа дтаан лыемыртцыс закаа.

Ашьтахьшаа уи апхаыс машаыршаа дахьаахьахаыз, лылапш Марица иналыдхалт. Марица уи галымтазоушаа, дыхьшашааза лапхьака дыпшуан.

Егьыгь леырхық әымтан акраамта ус длых әапшуан.

- Марица! лҳәеит уи зныкыршәа, леыргачамкуа ббеиахоит, бысзымдырт. Бышпаҟоу?
- Сыкоуп... Шәара шәышпакоу? лҳәеит Марица деихапсы-еитапсы.
 - Ус... Слеифеиуеит макьана...

Нас, иеисны итәоушәа, еихәампшзо нак-аак ипшуан. Марица цқьа дылгәалашәоит уи... Атоурых артцафы. Дара рышкол афы данааз дызгабзан, аха иаразнак лхы длырдырт зегьы... Џьара акы зымпытцкьо, иакәым замхакатцоз ахәычқәа зегьы зыцәшәоз лара лакәын... Адиректор изгьы лара илҳәон, акласс анапхгара азтоз рызгьы лара илҳәон... Зегьы лнапы ианызшәа... Зегьы рзин лара илыртазшәа. Аизарақәа рфы? Уи ажәа ауаа-

ра уафы илтомызт. Егьараан дубаргы азаы ицаа ихылхуан, азы далтон, дикамакаруан. Ианакаызаалак уафы имахацызт, уи, дфагылан, лара илыдкылан илымаз, илывагьежьуаз рахьтагы азаы изы ажаа-хаак, гаыкатдагак лхаеит хаа... Уи дцаажаомызт, дышуан... Лыхада адака тытдын ицо...

Аха урт зегьы рзы мацара акәмызт Марица уи лыкны агәала хьанта злымаз. Ашкол лалгамтаз цкәынак бзиа дылбеит. Уи теитпшла жәфахырла далырхуамызт, аха лафҳәафын, тцарык иакәын, дахьаауҳәшәалак уиргәырӷьон. Марица ацкәынцәа рацәак илышьтамызт, лара лцәафала, аифызаразы мацара дахьрылаҳәцәоз акәу. Урт иабардыруаз ианакәызаалак цкәынак дшылмыгәзыцыз – афакакым! Аха дыздыруаз ацкәынцәа бжафык, убри афакгы далакоуп ҳәа агәра ганы икан.

Лееилаҳәашьа рзышьтыхуамызт. Урт иртахын ақытаҿ, шамахамзар, зегьы шеилаҳәоу деилаҳәазарц. Зегьы икартцозар, уи бзиоуп! Ус ипҳьазан. Аҳа лара – Марица, ицәанаалази ицәанааламзи еиҳа илдыруан, зегьы иршәыртцоз лзышәтцомызт. Уеизгьы-уеизгьы зегьы среигьҳап, сҳы зырызгап ҳәа акәмызт ус зыкалтцоз. Даеакала даҳәартамызт. Уи лара акы амоуп ҳәа дыказамызт, аҳа зегьы рылымкаа акы акатцарагьы аҳатцара атаҳызаап... Уеизгьы акгьы ланармыжьит дызлаз ауаа...

Уи ачкәын амашьына дақәтәан, иныкәицон. Лара пшәымартаныс дахьыказ даннавс-аавсуаз, еснагь имашьына асигнал днақәыгәгәон. Лара днеидгылаанзагьы дакәытцзомызт. Акәша-мыкәша инхозгьы ндәылпш аадәылпшлон. «Аҳа, дылзаахт» рҳәон пытфыкгьы.

Иареи лареи шеицәажәоз, ишеихәмаруаз, инеихашәы ихәлон. Зны абас иахьеиниаз, ахаан зылахь еиқәызымтца-303 ачкәын иқәшәацәгьан дшыћаз гәалтеит.

– Марица, – ихәеит уи атцаахагьы даламгзакәа, – Марица, сара ус схы апша тоушәа сыббоит, аха устдәкьа сыказам... Саргьы схәыцуеит, саргьы сгәырфоит... Суафуп.

«Иҳәа иутаху, сгаза хәычы, сгазаҟәыбҷа, схьыртҳатҳәа! – лгәы тгәырӷьон лара, – усҟак абатаху, уаҳа уҳала иузгәамтҳзои?!.»

- Сара издыруеит бара бшысзыкоу... Бара ибасҳәо засҳәо ҩыза дсымазам...
 - Ихәа нас!

Иагьлеиҳәеит уи... Абыржәы абра илыватәоу бзиа дшибауаз... Рапҳъа дааҳәлыргәыӷшәа ҟалтҳан, уажәы инаҿаршәӡаны мап шицәылкыз.

Абзиабара лашәы дә кьоуп!

Аурокқөа данрылгалак иақөыршәан, дааны ҵаҟа дылзыпшлон иара еснагь. Лара уи данылбалак, наҟ леы хьарҳәны, лпаратра хьанҳа лнапы иахьахаршәыз, ирлас-ырласны лыгәчамах ианҟьо, асолдаҳ реипш лееидыпсалан, ирҳәҳәаны днаивсны дцон. Нас иара имашьына агаз анеиҳалак, аматор гәамҵ-хамҵуа алҩа ыҳәырч иаарҳынҳәны, аҳагара ззааз иеипш агәарабжьара дныбжьаҳәашон.

Иара зны Агаћа дахьцаз, амфакра ахьеихагылаз ашлагбаум шарктрыз рхаштзаап, дытћьа аихамфа сахысуеит хра дышнеиуаз, наћстри иаакылћьаз апаровоз днанћьан, имашьынагь иаргыы уадышххыраха ицеит.

Шықәсык лтып дзықәломызт Марица. Шықәсык фнытҳҟала ашәы лшәын. Аха аамҳа иафеит, ихыжьжьеит лгәырҩа.

Аха абри илыватәоу лтыхаала, зны лгаырфа еитафыцхан, дырфегьых акраамта лгаы итыхо даргамтуан.

Иахьа уажәраанзагьы илхаштуам. Ускан, ари илыватәоу дганы акомфар араионтә комитет акадрқәа реихабыс дкартахьан. Лара Марицагьы ара ахәышәтәыртакафы даарышьтын, ашкол ашьтахь илтаз лзанаат ала аус луан, медехәшьас. Шықәсык акароуп Афзыбжьара дахьынхаз, аха дыканатты аколнхарафы акомфар организациа акомитет далан. Зны араиком ахь акомитет иалоу азәы днеиразы ател иасит. Еиҳа базыманшәалоуп рҳәан, Марица дрышьтит.

- Аа, Марица, бара боума иаарышьтыз?..
- Сара соуп.

Иабалдыруаз аус ахьлымаз абри леы шакөыз акөымзар, арахь аара мап ацөылымкуаз.

 Бҩагылан, шәара шәорганизациа акарточкақәа зтоу аиашьчик пшааны, иҡоу иҡам, ицахьоу иаахьоу, седроу, ипсхьоу – зегьы пхьазаны, иҩны сара исыт.

Марица аиашьчик лыпшааит, лус лнапы алыркит.

- Бласы, амарџьа, сшеф атчот имоуп, уртқөа зегьы ирласны итахуп. Абра хыхь иеыфнакны ажөахө афра даеуп... Уи уажөы-уажөы лсаркьа аацөырган, лпынтцеи лзамфакфеи асақө нарықөлырчачон. Зыхөда хьарерақөа каткато, жәашықөса рышьтахь змода цахьаз лытқигьы аалырееиуан. Хшеф, Марица, ҳақалақь аетәи азгабцөа рхы еивигеит... Иаргьы ипшнуп... дааччеит уи, бара беы исымҳөаргьы калон, аха еснагь ҳтцафцөоума, ҳартцафцооума, ианбатәи усу!..
 - Дыбзиахашт нас шәеиҳабы, ацәгьа ара ддыртәома.
- Иусураз акәу џьыбшьома... Аусгьы уи иеипш изуа анцәа дҳаиталааит, аҳа изиҿынтдәаауа аҿакуп... Иб-

лақәа! Мцоуп! Ихахәы еиларша иахьихагылоу... Иныкәашьа! Ажәакала, ҳара ҳаҳәсахәыҷқәа бзиа ирбо дырдыруеит...

Марица дыпшаауа, дыпхьазо, ипкаауа дышнеиуаз, ани амашьынаныканаю икарточка аалымпыхьашаеит. Пытраамтак ус икны дахапшуан. «Дыпсит» ҳаа анын...

- Ари ишцазаауеи?
- Ари зтәыда, ди-мыжда? Баб итәыми, бан-мыжда.
- Иабазгари, ди-мыжда? Шьаршьаф ақәыршә, банмыжда... Санду икоу зегьы лдыруан, шака слыртцахьаз, аха исхаштхьеит, лҳәеит уи акарточка аалымхны дахәапшуа, хәылак, дылтахәаша дышпацеи... ипылжәарц ианааидылкыла, Марица ажәырқьҳәа иаалымылжәан, ирены лџьыба инталтцеит.

Уажәы дхаҟәӡа ара дахьлыватәоу, лывара кыдшәаауашәа лбоит. Усҟан зыӡбахә лымаз лшефгьы длеихьеит, аха лара дыҟоуп.

Атыбра зцөымгу ицынта итиаауеит ҳәа, дызлызгагоузеи абри лара, лшьапы ахьааихылгалак?..

Ус, ашә аатын, иааҩналт: Аџыр, араионтә ҵара аҟәша аҟынтә инспекторк, апартиа араиком аинструктор, агазет акорреспондент Суслик, ақыта аиҳабыра. Урт рахьтә азәы-ҩыџьа рҟамчқәа еиҩырҿа иркын. Ашьтахьшәа дааҩналт Ездора, деиҩаҳаҳа, ихахәапшь ашлара иахьаҿыз аҟнытә еиҳагьы инаало, деилыпҳа-еилыпҳо, ихы шьткәыцәаа. Уи иапҳъа иааихьаз зегьы дрылыҳәҳәон...

Атыхәтәан, адиректори ртаоцәақәаки ааин, ашьтахьшәа џьара инатәеит.

Аџыр деиқәыпшьыхаа астол агәта дшахатәаз доатқьеит. Уи Марица илыватәаз лахь ихы наирхан, напыла-шьапыла илирбеит уахь днеирц.

- Сыћаз... Ара сыћаз! лҳәеит уи лыбжьы неитцыхны. Зегьы аахьапшит.
 - Уаҳа баргьы бымсит, абарҭгьы мсит!

Ларгьы лыемырххакаа доагылт, лееидыцсалан уахь леыналхеит. Инеигаа-ааигаақаан Ездореи Аџыри рыгата днадыртаеит.

Марица атцыхәтәан лылапш еитцылхын днапшыаапшит, аха илдыруаз, ҳатыр зқәылтіоз, атіара лыцызтіоз рахьтә уаф длымбеит. Ахәычқәа хәычқәан, урт иац ихшәаз ракәын, атаҳмадцәа таҳмадцәан... Егьырт илдыруаз азәы фыџьа ыҟазаргьы, урти лареи еицәыхаран, азымшын ирнакыз реипш нырцә-аарцә игылан.

Ашьшьыхәа дҩагылан, апартақәа дрыбжьысуа, ашә ахь леыналхеит. Илбон астол иахатәақәазгьы, арахь итәақәаз пытсыкгьы рылапш хьшәашәаза ишлышьтаз. Дындәылтын, ашә ныдлыжьлеит.

Аштаеы, арахь ионамлақааз шьоукгьы ана-ара еикаагылан. Чкаынцаақаакгы рхылпарч гьежьқаа ырнаан, абыржаы икаашаны иаақатызшаа, ршьапқаа надаада иргылан, згабцаақаак кеацалан ирацаажаон. Азгабцаагы рееибаркны иахыгылаз, ицаытцаччо, зны армарахь еицызазон, зны — аргырарахы. Урт рыхцақаа қамызуа, зны арахь ирыцзазон, зны — нак. Ишпапшзаз ачкаынцаеи азгабцаеи уа еидгылаз! Урт данраосуагыы дгарымтазеит, зынза ихеибагалан икан.

Даара акыр днаскьаанда лыбла ихгылан урт атыпҳацәеи арпарцәеи рсахьақәа. Ихараз, игәыҿкаагаз акы лгәаладыршәон урт. Илгәалашәошәа илгәаламшәошәа... Лгәаҟында инеиуан акы афҩы-хаа. Афҩыцьбара лпынта арчыхәчыхәуан, лыблақәа арцәаакуан... Лқәыпшра акәхап уи... Марица: Хадара зуа ауаа ирхьыцшны, хадара злоу ҳәа ирыцхьаӡо ахтысқәа џьара-ҩыџьара инарылыҳәҳәан, нас инабжьаӡуа сиеицшуп сара. Уажәы ашьшьыҳәа сныҳәлан сцоит амҩаду аҟынӡа, уа машьынак саашьтнахыр, закәыхи, саатқ ала Ага снанагоит.

Нас, иахьахәлаанза амшын ахықәан игылоу аполиклиника хәыцы сыфнатәаз... Ачымазцәа рчымазара атоурыхқәа зыфлап, урт ирыхьуа латын бызшәала иансгәаламшәалак, ажурналқәа аархәны, цаса изыфқәаз снарыхәацшны исгәаласыршәалап. Цыпх узхысуаз сынтәа уатпоит ҳәа... Насгыы, ишпеипшу ауаа ирыхьуа ачымазарагы, тыпх ирыхьқәозгы, сынтәагы, еаангы ус акәхап... Цахәгыы!..

Афны санааилак, саби сани макьана ирыланы, ргөы бзианы адиван татақәа, акресло татақәа ихәап-хәапза иахьрынтәало снарыватәалап.

Саб исеиҳәалап аус ицызуаз рахь, иара аӡәзаҵәык шиакәу хьаҳәа-паҳәа змамкәа апенсиахь ицаз, изыҳә-нагоз апенсиагь заҳәаршьаз.

Санқәыпшыз, џьарак атәара сара сзы псрак ианафызаз, сындәылшәан рузомызт... Уажәы сара џьаргьы ацара стахым, дара мчыла сдәықәыртцоит...

– Ибымоу иреигьу бышәтца, «азәызатцәык ирымоугьы дрызныканыго» ҳәа ауаа ҳҳыччо ҳҟабымтцан! – рҳәоит урт, сара џьара санцо.

Урт рҳәара стахӡам, сара сееиласҳәароуп, аха дырфегьых аӡәы акы рзиҳәар, рыхьӡ ирцәгьар ҳәа иахӡыӡаауа ианалагалак, исцәымыӷҳоит. Аха уеизгьы ирыцҳасшьоит... Урт роуп исымаӡоугьы.

Абар, иахьагьы абра саан, схы надырбаны сцоит, сызгәалашәо, сызбахьоу рхәычра, рқәыпшра атәы иахьазхәыцуа срыцхраарц стахны, уаҳа ус сымамшәа. Сара схәыцра, сқәыпшра агәаларшәара атахым џьушьап.

Уажәыгь, арт ахтысқәа схы аарылсырҳәҳәашәа зун, нас снарылаз сцеит, сцазеит... Уаҳа уажәшьтарнахыс ара исхызгаз, схәычра, сқәыпшрахь схынҳәзом, ауаҩ избжа анимнахуеипш, сыпстазаара иаҟәыпсаауп. Аҳа, иара импсааз избжак ауаҩы иблала ианибо, ишихьыз акакала ишигәалашәо еипш, зегь збоит, зегь сгәалашәоит, зегь еилыскаауеит. Ирҳәоит, азҩа маӡа уаҩ дагоит ҳәа, аҳа азҩа умтцәаҳзакәа уагаргъы, иуҳаргъы – зегь дара роуп.

Уажәы убра иаакало зегьы здыруеит, убри аизара е. Шака еизара, шака еилатәара, шака ажәа псада ауардын абарбалеипш иахысхьоузеи уи «исымфан икоу» сызбжак.

Уажәы уа аизара ааиртуеит ашкол адиректор. Уи днахыкәша-аахыкәшашәа иҳәоит акыр шаҵанакуа, рҵаҩык изыҳәа абасҟатәи уаа ршьапы иахьықәгылоу. Иахьа шгәырӷьароу, иахьа шиубилеиу Аџыр изы, даргьы иахьала ирхадырштырц шыртаху уи апенсиахь дышцо...

Аха иара Аџыр дахьтооу иемыртдысзакоа, ихы-ием ианмыртдшзакоа, игоаем иаацоыригоит адиректори уи ифызцоеи рзы итдоахны имоу аихатдоы хышоашоа. «Угоыргьоит сахьутдыруго, уи акоын уаргы иутахыз, аха баша угоыргьоит... Уара утыпан сара истаху азоы дықоыргылан, уара дырфегых аатдрахь уаансмыжьуазар, Аџыр сакоым...» – игоы иаанагоит уи.

Ишьтеищарц итахзам уи ифныщћа ищааху аихащаы хьшаашаа.

Акыр шықәса уии иареи маза-аргама еишьтан. Ускан директорс ашкол иамаз Аџыр иакәын. Уи зныказ убаскак дтыргеит, араион ахь ақыта азы акы еилыркаар ртахызар, иара иакәын рапхьа изызтаауаз... Иара ииҳәоз иагон. Избанзар, ауаа иман, настьы анкьа ашкол аҿы идкылан имаз итаҩцәа азәы-ҩыџьа «ауаа рахь икылсит». Ездора иакәзар, зныказ араион аҿтьы ишьапы ықәмырсҳакәа, дышиашаз Акәа дыргеит.

Аџыр, архатәи ашкол быжь-класстәи школны иаакатан, абжьаратәи днахан, иара ртафыс дахьыказ ахь ифеигеит. «Ароуп рапхьаза ашкол ашьапы ахьахкыз, азы ахьышьтрахь ицоит!» – ихәеит уи ускан. Иаарласны директорсгьы иара дкартеит.

Уажәтәи адиректор ашкол аҿы аҵара аҟәша деиҳабын, аха сара стәык сҳәоит ҳәа даналага, Аџыр уи даамихт. Уи аҵаҩцәа рзы дыбзиан, рҵарадырра, ркультура, рыпсшьара – зегьы ишақәнаго иҟаиҵар иҭахын... Ахәыҷқәа аӡәаӡәала идыруан, дрызҿлымҳан...

Аха уи иҳәан, егьи имуит... Иагьалагеит бҳартҳахьы аиҳәҳара... Атҳаҩҳәа згәалашәодаз, аурок урокын, иҩналон, иҩнытҳуан, кәрыжәаа ирыҳәлаз хәмарраҳәак рыхәмаруан. Аколнхара аплан рзынамыгҳар (уи еснагь ирзынагҳомызт), агәырҳьҳәа амхҳәа рахь ицон... Аха араион аҳы ашколҳәа зегьы дырҩегьых атҳарахьы ихынҳәуан иара ҳашкол еиҳа мызкы аҳьараҳәа ирхын, ачаи радҳәа ирыбжьан... Аҳыр зегьы дреиҳшхар ҟалозма! Нас, ахәшьараҳәа рҳы ианнеилаҳ, идыдмыртҳазгьы алартҳон, изхьымҳазгьы рыҳхьаҳон. Аҳыр дызҳагылоу ашкол атҳара ахьҳараҳы 100% иреитҳаҳар ҟалозма!

Абас, уажәтәи адиректори, иара идгылаз азәи-фыџьеи Аџыри бӷартцахьы еитеибакуан...

«О-рык еибашьуан Кәымгьас дрыбжьапсуан...»

Уажәы уа аизара аилашы окым татцәкьа акәхап. Араион акнытә азәы дық әгылашт. Нас, ақыта аиҳабыра рахьтә — азәы. Икамчы еи ошыр еа икны, псахра зық әзам ақытсовет ахантәа ошы иак әхап. Нас, ах әы чқ әа рахьтә — азәы, уи Аџыр рта ошьс дызмоуц, харантәи дыздыруа. Ах әы чы дх әы чуп, уи лаж әа иалатцан илҳ әашт: «арта ош», «ах әы ҳ ә», «ана сы п...» Нас ды қ әгылап аҳ әса рахьтә УИ... Лых әда адақ әа алтцы арахы иқ әт әшт. Лара, хым пада, илым ҳ әар шалшом их ьаҳ уаз, имарах әуаз, арымала ашьапе их гара ҳ әа изышытоу ах әы чы «чмазарақ әа» рақ әпара е и Аџыр ихы шимшатоз, иламыс дшаме ижьоз. «Ақ әпара» ҳ әа анырҳ әо, сара иаразнак сц әа саата зы зоит, б гар тахыы ақ әпара аас г әалаш әоит. Аламыс! Шака иры цҳ аузе и уи иза балак б зы-рхаа гас и аны кар то.

Нас, ҳәарада, дыҳәгылашт Ездора... Ҳатыр аҳәҵазан, аиубилиар (ари ажәа имҳәар ҡалазом уи) абзеира иргазаны. Аха егьа ус аҳәзаргьы, урт зегьы ирҳәо аҡоуп... Иахьугалак... Урт ражәаҳәа ҩызҳьеит, еиҳапсыҳәҡ ззымҳҙо амаҳьеипш. Иазызырҩуагь ус илбаардоит...

Ацәгьара атәы акәзаргьы, абзеира аваргылатәуп иадкылатәуп. Цәгьаразаргьы бзиаразаргьы иара иа-еагылоу, иапырхагоу анаацәыругалак, ахышаара-атышаара зегьы шеибгоу уапхьа иаацәыртцуеит.

Аха изимҳәозеи, ианаџьалбеит, иҟаз аиаша, ипыр-хагоузеи, днызкылозеи, дҿазҳәазеи?! Абас, игәы итам ихы итам уалбагас изиҳәозеи уи адиректор?!

Абар, атыхәтәан еснагь иқәгылац рахь азәы ибжьы агьара-гьараҳәа слымҳа тінахуеит.

Иахәац аҳәоит, иаҳәац аҳәоит...

 Бабараа, – дналагоит Џьарма, акраамта ихәычқәа имбацкәа, дахьаафналаз ихәда реахарпсазшәа,
 дадраа, схәычкәа, сашьцәа, суаажәлар, шәыххь сара изгааит, дадраа! Сахьшәыхәапшуа сгәы азҳауеит, сеитачкәынхандаз ҳәа сыҟоуп!

Узашьтамзеи!

– Убасћак шәыбзиоуп, убасћак шәхаауп, убасћак шәыпшзоуп! Сара адунеи хызфаахьоу тахмадак, иахьа сахьшәыхәапшуа сшәеигәыртьоит...

Ихуфаахьазаргь ћалап...

– Сылагырз мыждақаагы арахь ишәсырбарым, шәара шәгәыргыара сырхәашырым, аха уеизгы урт аҳәҳәыҳәа сыҩнытіка итатәоит. Сара схаан, дадраа, цәгьаран. Ииааиуа-еитіеиуа ҳәа еилан. Тауади-аамстеи ҳахәда иқәтәан, аҳәынтқар дықәтәан, абжыарауаа, инкыдҳәыла-аакыдҳәыло идәықәыз амцәагәача – зегыы, аха змаз зегы, зытәгәы ааимҿызхуаз зегы...

Анхаф аугә датцакын, аихатә угә. Алашьцара дытцакын акәарт еипш. Дгәакуан, дрыцҳан!

Уажәы, дадраа, аҿар, жәҩангәашәпхьара шәзылбаапшны шәыкоуп. Шәахьцалак шәымҩақәа аартуп, илашоуп шәнапы ахьышәкьалак ишәҳаху шәпыхьашәоит, қәашьс ишәымаз ҳәа адунеи шәыртеит.

Абас Аџыр иеипш икоу ауаа роуп, дадраа, шөгөахөтөы шөахьзо акатдара иацхрааз. Аџыр, анхаф ипа, апхзаша здыруа, амазарагь здыруа, амамзаарагь...

Сара, аиаша шәасҳәап, сҳәыҷы (уи анцәа дсимтеит акәымзар) абри иеипш икоу ауаф инапаҿы даныкоу сарҳьажәфа сықәиоит, сҳәы раҳатуп.

Аџыр ићаитаз ахатара, ахатара ду ҳәа изышьтоу ауп. Уи ашәа зхырҳәааша уаҩуп, аҳхьарца ианырташа, ачамгәыр ианырташа!

Уи дкәашаны даақәтцызшәа, итәартахь дцашт.

Аха, сишь, изакәызеи аууҳәа еилоуп. Инцәыҵачааацәыҵаччоит. Аизара мҩапызгогьы, иникылар, иртынчыр итахуп, аха изоуҳәода... Апҳьаҵәҟьа итәоу ауаҩ бырг нырҳара, илабашьа иаҳарсу аиҳаӡа аеыҩеыҩҳәа агәра иалаикшоит ирыцҳамшьазакәа...

Ибзиоуп, иахьа иубилеиуп, аха уаанда акәзаргыы знымзар-зны ифагылан изырымҳәозеи абри дыҳәыжәга наҟ ҳәа. Уи еизарацыпҳъада икәымжәдырд датҳа-еырбо дыҳәгылоуп, еснагь абыржәы ииҳәаз ауп ииҳәо.

Ицәгьаразаргь, ибзеиразаргь, игәырӷьаразаргь, илахьеиқәтцаразаргьы, – уи далхны дрымоуп... Иқәгыло рахьтә, абыргцәа рахьтә азәы ҳәа...

Hac?...

Нас иара Аџыр иоуит ажәа...

– Суаажәлар, стцаюцәа, асасцәа шәыххьзгеит, – дпышәырччо дналагоит уи, – иахьа абра, сара сапсазамкәа, абри акара ҳатыр сықәтцан, – даатгыла-аатгылан, адиқтант дирфуашәа, «абри цқьа игәнышәкыл, шәхы иташәыгза» иҳәарашәа даҿуп, – суаажәлар, ишәеиӷьасымшьаз сылашара ҳәычы, акара аҳаргылан шәаҳцәажәеит, сҳарашәкит, сгәы тыжәгеит... Зегьы насҳарштны, сшажәызгьы насҳарштны, абаскак пату зҳәыртцаз сџьабаа сеитаҳысындаз ҳәа сгәы аҳәо скашәтцеит.

Анцәа иумҳәан!.. Анцәа иугәеимырҳхааит! Уара уеиҳш иҡоу ауаа ихәмаршәа ирҳәо аныхәмар-хабыкә-

хо еиҳауп... Анцәа ирыцҳашьа, аҷҷаҳәа абра иҩнало, зышәҟәтрақәа иркапануа, згалстук ҟапшьқәа зхы-зҿы амцеипш ианыпҳо аҳәыҷқәа. Иазҳоуп! Урт ргәы цәым- кьароуп уажәшьта!..

Аха анцәа имшала уи иажәа ааирҳәит.

Ахьышәтҳәа сҩатҳѣап ҳәа сгәы иааснатеит, аха...
 изыӡырҩуа иччаҳшь нараҳәеишьоит уи, – саныҩеиҳа, сшьамҳҳәа сара ишысҳаҳыз исҳымҳәыцт.

Аха, сара исҳәарц исҳаху убри ауп, иахьа абра иаарҳәоз зегьы шака сара исызку акара, шәаргьы ишәызҡуп, избанзар, ҳара еилых-еилаҳа ҳамаӡам, ҳаибааӡаҳьеит. Дуҳк инеиҳангьы аџьыка еицаҳфахьеит шәареи сареи, сшәыкәыхшоуп, сызлоу суаажәлар!

Саргьы саагылазар, сфытдшазари уажай рыбжьара, скаыкаы-цыкауа сызуу, азаы ихаартахаша, суаажалар реидара зырласыша, ргаы тазтдаша акы џьара исзы-катдандаз, ашьапы сызкындаз хаа акаын. Убри акаын исытдасуазгы, аус сзыруазгыы.

Сара схы здыруа саныкала инаркны, насыпхәрас исшьон еті ак. Уи аеті а иахьзуп аиаша. Уажаы саргыы еыгагала сгылан исхаоит уи ахьз, уи азбаха. Аха аеарацаа ирдыруазааит УИ ахала ишымаа, даара ишуадафыз, ишыцагьаз аикаырхара, аус азура. Хаала акаымка, мчыла иангатаыз аамта шыказ. Ажаакала, сара саагылазар сызеу, сеыззысшаоз аиаша аикаырхара акаын. Абри сірьабаа хаыны зынза имызит хаа сыкоуп, уи наунагза агара снаргеит иахьатан амш, иахьа абра ирхаахьоу. Уи агара сшаыргеит иахьа абра итаоу, абыржаы исхао захауа, суаажалар, схаыцкаа, сысасцаа.

Уажәы абра итәоу дырралагь, лашаралагь, иаахжәаны иуҳәозар, сара саахәан сызтиуа стцаҩцәа рылагь

агәра угартә иҟоуп сџьабаа шмызыз... Ус анакәха, сара насып змоу среиуоуп!..

X

Сара шакантә дахьтәаз снеицхьахьаз... Шакантә, ихимхзоз ихылца абарта дытыцшны дсыхәацшхьаз, ҳаӷеимшхара, абыржәы ашкол амца нацратаны сныҩналазшәа. Шакантә, шакантә, шакантә!

- Ибшәу шпазаху, бышпеибытақәоу!
- Иахьа акаридор банбжьагылаз, бышпаччоз!
- Баб азин ситеит бара ибылсыцкы АНИ... (Иарбан АНИ... Иарбан?!)
- Ишпыкәу!..
- Ишпабгәыгьи!..
- Ибшәу шпаћоу?...
- Ибхоу шпацэыршэагоу?!..

Аизарақәа рҟны снапхьан зегьы ишрахауаз, исеиҳәоз атқыс еицәоу сеиҳәон.

Сызбжак смыхоо скаитцазаргы, уи сара схата сизымшьит, сгоы изпымеит, аха сара егырт реы сишьит, егырт рыфнытка, рхоыцракоа, ргоыблра аеы...

Зегьы лахә-лахәы исышьклапшуа ићаищеит.

Иара убас шакафы ыкоузеи, эхөычра зыгреишьыз. Урт ахьупылалак, иахьакөшөалак, реы анааихырхуа, рыбжьы атплагаафа итыфуашаа ауп ишуахауа, иаразнак иудыруеит. Иупылоит, иувсны ицоит, иупылоит, иувсны ицоит... Арахь, рыхкаа хыыхахаа ахаычкаа шыны урт рыфнытка итоушаа убоит. Дара уажашьта ахаангыы ирзеилкаашам ирыхыызтцакы... Убри азоуп уафы изреимхаогы...

Убарт роуп иахьа иара хыла идных аларц иааз рыбжаоыкгы.

ЕГЬЫРТ, иахьа ара икам, уи ашкол ашә зшьапы хганы, акгьы иатамхакәа ицаз рахьтә шамаха, иара ақытае инхоны ус инеиқәаз рыда, уаф дыкамызт. Урт реихарафык ыкам, зынза икам, аибашьрае итахеит... Ма аеаџьара. Ишиашаз, ишыцкьаз... Урт рыпстазаара хәта-хәтала еиеыршәшәаны – рхәычра, рычкәынра, рарпысра – ар ду, ирыкәшан, еифшаны, еицәырзны ианындыртцәо еипш, иузшыуам. Ианыкоугы ишеибгоу икоуп, иантахогы ишеибгоу итахоит. Урт рахьтә зыпсы таны инхазгы иахьа иртаххомызт, ҳәарада, аха иртаххазаргы ааха роуамызт. Урт иреипшу еснагь хырпашьа змам уск рапхьа ишьтоуп...

Адунеи зыпсазиз урт иреипшу ауаа рыда!..

Сара ароманқәа реы хтыск иадҳәало азәы сиҩызоуп, схы ҩалырҳәҳәан, сеаадсырбоит, нас сеиҳаналаз сцоит, уаҳа уи нахыс џьаргьы схабар уаҩы иаҳазом.

Еснагь, истахын сцамтаз ажәеинраала сапхьар. Сара саниз исыцизар калап ажәеинраала. Аха уи сыфнытука икан, абжыы сахауан, арахь ахала ицәыртуамызт, сара сахзызаауан, сқыышә инықәыххыр, инықәшәар, иахынкашәо ипсыр ҳәа сшәо, убаскак ипшқан, убаскак исабиин уа макьана, аӡкы иан лымгәарта апхара шитаху еипш, сыпхара атахын, аира аанза иир каломызт...

Мап, сара истахзамызт, ароман ахы инаркны атыхәанза иалоу, ахадара змоу азәы сиеипшзар. Сара истахын џьара сахьцәыртцуа, ажәеинраала сҳәарц... Ацәҳәыра иқәнакыз, азаза иқьышә аналаирцәааклак, изышра еиҳагьы ишацнатцо еипш, иаззышо дапшаартә... Ишпастахыз ажәеинраала сапҳьарц... Аха сықәхацәеит, сара ус иаабжьаршәны иадырбо азәы соуп... Макьана, ишыжәбо, хадара змоугьы абжара имнеиц...

16

Амра аташәарахы ахы анарха, ашьхақәа «иреырхыз» апстхәақәа еиманы игәагәо ажәфан иаатдалт. Амраташәара ианубаартә икылпхаз ашәапшь, харабгьара ажәфан иатдаз апстхәақәа ахыымзацкәа, итыкка иказ амшын атда итдаршәын.

Дигәа афны дандәылт, џьара ихы ақәымкыкәа, амфаду данылан дцон. Шьоукы анивсуаз апсшәа иархәеит, шьоукы ишьтахьтдәкьа амашьына ааныркылан, ицәҳашҳауа, амфа ахыцпахьала ивсны ицеит, аха изустцаз ҳәа днарыхәампшит. Акрыфарта дазааигәахо даналага, ауаа рацәа рышьтыбжь иалфны, акаф-акафҳәа Цуца лыбжыы иаҳаит. Иаразнак амфа дымфахытын, адәеицарса дахьнықәсыз, аккара днытцалт.

Зата днаскьацыпхьаза еиҳа-еиҳа тынчрахон аккарае. Пытрак дцахьан еипш, еҳәак рышьта еыцза даахагылеит. Еилалан аккара итцажьыз тыпҳхтәи абтыжә тареыло, аееимаа сахьаҳәа гьежь-гежьза иантаны, е-гәартак ииасхьан абра.

Аккара доылшәарц акгьы игымкәа, аеқәа рышьтыбжь иаҳаит. Даатгылан дзыроит. Иналкааны уажәыуажәы атықь-тықьҳәа еык ааонакыркыруан. Гәыргыа-еилахара дук ианиазшәа уи қәырқәыруан, икыргыыруан.

Ақьақәақәеи а еанқәеи еишь тоуп...

Аккара дахьфылшәаз, адәеиужь хфаарашәа иахьыказ днықәылт. Шьыжьымтанла азиас тақаза ианахачу еипш, акы ықәчын адәы. Аеы-пхзы фоы цэыцэза ипынца итасит Дигэа.

Адәаҿы е-гәартак аддыҳәа еилан. Зныкыршәа иаарылибааит, ахәда тҳәа иара иегьы рылагьежьуа иахьрылагылаз. Адҳзы иарцырцырыз агәчама ҟьаҟьаза днахьыдшит. Икьыркыруазгы иара акәын. Ибжьам амарҳәацҳәа, еан маҟа дук еишьклыкка аетцыс адгыжыло, планлагы хар змамыз даеа хда-дшыба еы ирылыҳәҳәо ирылагылан иара иееиҳәа. Егьырт зегьы, аетцыс аҿашара атәы умдҳьазозар, еы-зардагьҳәан.

Урт зегьы, иара иеы аламтака, азлагарахь ирылацон, џьара цагьарак-бзеирак ахь, амашьына ахьзымнеиуаз инхоз ртахцаа-руацаа рыларбон, џьара азаыдыпсыр, шааџьҳаара ирылацон. Чыхь баапсык калаанза, зынгынгын даык иабон. Алзынрак џьара етрак афы рыварақа апша таытаы икыдхны иамго, аффы лаҳа-лаҳауа атаа бахтааза изтажыу еыхачарак инахагылан, ирфарта ианзыкамлазоз еиҳан.

Аацнынза иубар иузымдыруа ирыгхон, нас алцхынрак, даара уацклацшны аеыҳәҳәага рхьушьыргьы, рхәыжә кыдҩрны ицон.

Зны-зынла акәадыр аақәхны, абӷа апҳзы ықәш ишыҟоу, аӷәра наҿаҟьаны иноушьтны, ма аеоуптаршә кылжәжәа акәадыр иататаны, иақәтәан ихысхысуа ишдәықәыз, зыбӷа цәырҟьоз ыҟан.

Урт азынрахь ианнық әлалак, рылахь еиқ әышышы, рқьаф тызаа, рыбта икыдгыло дырны, хоаха камтазак әа, атаа ихнашьа ахьоу ашьац канза иахоит.

Дигәа иеы акәзар, сынтәа амшқәа ас икоуп, пхарроуп акәымзар, ус дәык инықәыпшырц, ашьапы ааитнахырц иоуимыжьуазар, алзынрак иштагылоу итагылазоуп. Апш, атәа – ишахагылоу иахагылазоуп.

Аеанқәа гәхьаанагозар? Баша ашьа уи атәы акы азынхазаргы, ишмархәацыз, аин ишаатцнацаз еипш, иара нкажыны ирхәеит Хмажыр.

Хмажыр аеықәтәара ускак дазгагамызт, аха аеқәа бзиа ибон, еснагь иныкәигон. Рыбжьара, рырхәара, рныкәгара – абри акәын бзиа иибоз. Егьирахь, аеы дақәтәаргыы ауан, дақәымтәаргыы. Џьара харак данцоз, псыхәа ахыимамыз ауп акәымзар, ус ааигәа-сигәа ианакәызаалак еыла џьаргыы днеизомызт. Илаба аакыдхны, шьапыла дқәаџуа дцон...

X

Уахьала... Ирхәаны ахы ианақәитыртә, аеыоцқьа ашьа злаз аееиқәа, уи амцагьы ашьамхахьы ицеит.

Адәы акәын игәхьаанагоз - афырта...

Абас ианықәырқәырлак, Дигәа уахь дныфналан, азқа инапы нықәишь-фықәишьуан, нас ақәра афатцаны иаатигон. Ақәырџ-қәырџҳәа афытцеиха иацҳауа, џьарак изгылом. Ақәтәаха ианаразом, иаргыы иазатцәкьом, ахата ара ишыкоу агәы цахьеит нак хара, адәахыы.

Џьарак изгылом усћангъы, аисара иазпшны. Нас уи зегьы РАПЫСРА, ашьа иалашуеит, ада итахәмаруеит, иахоит, иахоит пхьаћа. Уи иадыруеит, еилнакаахьеит

иара иазку анапеинћьарақва, аиааира анагоз еигвыргьоз ауаа рыбжьқва.

Нас апынгылақға рхыпара. Ашьтыпара... Ашьтыпара акғым, ашьтыпраара.

Уи иафогьы, иажәуагьы ашша арҳаразы иаҳахым, аҳшатлакә аҳраларц азоуп, нкылашьа змаҳам аҳшатлакә... Ашьапқәагьы заҳаху, ашьац ахыкоу иаланеирц акәым, имааҳҳҙо, иҳырны иахьцо ҳҳы зхоу алаҳш иазгәамҳо иказарц азоуп, ус аҳауа ишьҳыхны иакушәа, мҳыыжәҩаҳа иҳыруашәа. Аблаҳәагьы шапшапуа, ахыкаалаа еиҳш аамҳеи ахареи ираҳыслароуп. Уи азоуп, уажәы ара излоу даеа еык еиҳшымкәа, аҳынҳа гәаҩараҳәагьы иааҳьоушьарҳтә изыҳбаау. Аҩра, аҩра, аҳырра акынҳа раҳаак зҳым! Убри ауп ахи аҳшыхәеи! Издыруаҳа, убри аҳырреи аҩреи, аҳҳыли ажәҩани ирыбжьоу аҳәаа иныхшәар аурҳә иказар... Издыруаҳа?!

Дигәа игәаныла аеықәтәара дазхьуан, еиҳарак аеырыфраан... Убри акнытә иаргы хәычы-хәычла бзиа ибо, ихы алахиго далагеит аеы аныкәгара, акәабара, акраеатара. Еиҳарак бзиа ибон азын уи аеытра иаатганы зыжәра ианигоз. Ахы иоумыжыцәакәа дышнеиуа, Уаамыр азыжықәа руакы, апкафҳәа «асаркығаы» фҳапыхҳаан, ихәашҳәаша иқәнатаз ацыпҳықәа фҳырпыккалан, азы иатанатаз ахәашыра ахызымнеиуахыналалоит, ашыамхы инахысуа. Нас реиҳа иахышқыоу, ақәырҳәеипш азыжы иалдан иаагоу ацәҳәырпа хышқәа ақыышә нарыланакуеит. Иажәуеит, иажәуеит. Ихышәашәаза азыжәымгәа инталоит, нахыхыза ашыха дуқәа рықәцәан иқәжыу анакәоу назазаз апстазаара знатаз аҳы.

Уи ахьажәуа, ашьшьыхәа, зыпсы зшьо абла ҟәыш дуқәа рыла азы атца итапшуеит. Уа, амра шәахәақәа ишыбзоу азы иалсны, икәалыкәаџьо ахаҳә шкәакәақәа ирықәуп.

Аха, абар, сынтәа фышықәсоуп аееиқәа аеырыфрақәа ирыламижьтеи. Акы – амч ашәеит. Апхьахәқәа рыда акгьы шазымдыруа, иапысыз аеқәа аҳәынтцәа аҿаҟьаны ицар ҳәа ирыцҳаишьон Дигәа. Фбагьы – сеы дақәсыртәандаз, имаздандаз ҳәа иитахыз уаф димамызт. Кәыпта иеипш иҟаз дитахымызт.

Рапхьаза уи аеырыфрае апхьах анагаз, Хмажыргьы ипсы тан. Ускан Көыпта иакөын иакөтөаз. Агазет аеы аееикөа ишьтахь иргылан ипатрет анны ианиба, Хмажыр ипа инаииркит дизапхьарц. Агазет аеы, Көыпта иааихашөалан, аеы атөы акгьы аҳөазомызт.

– Кәыпта иакәзар уи зегьы зыбзоуроу, шьапыла драпхындыр@лааит аеқәа! – иҳәеит Хмажыр.

Адырфаены Кәыптагь аеы иман рыфны дааит.

– Аеыбӷаҟазара баҩхатәроуп, – иҳәеит уи енагь еипш дкәаӷза ихы рехәо. – Аеы амацара адәаҿгьы иҳәуп, ахала акы азырееиуазар...

Хмажыр аеы днадгылан апынта дынтапшит, аеыта дытапшит, аблақаа дырхыпшылт, ашьапқа акакала дырҩахан, аееимаақаа дрыхаапшит.

- Бафхатәроуп нас? иаалыркьан дтааит Хмажыр.
- Баохатәрамкәа, иҳәеит Кәыпта ихы-иҿы еимакыҷӡа, – иаҳҳәап, уажәы сара, егьа сазыҟоуҵаргьы, Мшьышь ица иеицш сзыкәашом. Сара иара усгьы аеыбӷа анцәа сазишеит умбои, исыцлом, исыгхом. Сыпсы нҳшәаанҳа аеызҳәа самазароуп. Абри Дигәа иеицш снырҳаран сҟалар, срыцҳамхоз...
- Дигәа ишьапы машәыршәа уатцахаргыы уирҟьацуеит... – иҳәеит Хмажыр.

- Ахаҳә ҳабжьоуп иаргьы саргьы, иҳәеит Кәыпта Хмажыр диҿакәаӷуа.
- Абас узлааз ала уца! агәашә ахь инапы наирх-хеит Хмажыргьы.

X

Уажөы Дигөа дхьанарпшыхт аееиқәа акыыркырбжы. Уи рылагьежьны, аеқәа зегь еидцалан адәы агәҳахыы инаскьанацон. Еиҳарак аџьабаа азырбоз аетыс зтаз аеан акәын. Уи ахыгылаз аиҳатра иацәыпсуа, асаса еихҳәаны, ацәышьхәеипш итҳапалаза иҡаз ахацламҳәа ду мҩаннатҳон, «ҡып-иҳ» ҳәагыы иныфынтҳәашон. Аха уи аееиқәа ахы иаҳәнатҳомызт, ус хаа-хаала, ҳәтҳәыла мацара иагәо ирыланацалон. Еидцалан ианаргыла, аееиҳәа кыыркырхын, ирывасны аеынанахеит. Ариаҡара иаргәаҡҳыз аеҳәагы, ирҳахы-ирҳахым аддыҳәа уи инашыҳалт. Пытрак ианынаскыа, еихыыс-еипысуа инеиуаз аеҳәа иаарылҡын, адгыл аееиуатәны икәлаауа инықәлеит.

Акыргы иачҳаит аеан, атыхәтәан, мҩабжара иаарылтын, исыгә-сыгәуа азыжәымгәа абжы рго, изыкәшоз адәы агәахы инаскьан иаагылт. Аетыс хәычгы аин аангылазшәа анаба, ашәыршәыр еипш абжы тарыхәтдәаза иаакыркырын, иаргын нарылтит. Аин акынза ианааи, иаанымгылакәа, дырҩегых егырт еитанарыхызеит... Пытрак урт инарышытафит, аха аин азынмыжыт. Аеқәа ртыхәеи аеани рыбжыра агыргыласа иакәшошәа икакәкәа иаақәлеит. Аеқәа наскыцыпхыза, аетыс злеикәшоз амфа еиҳа-еиҳа ихарахон. Ус, зынза инхаз аеқәа фба аангылт. Аетысгы гьежыуа, иахыцатәу азымдыруа урт иаарылахеит.

Да•а х-•ык а•еиқәа иашьталан ишзахәоз ицон. Уи азыпшаҳәа шыкоу ахы рханы икәлаауа инеиуан, цәаҳәа-цәаҳәа ажәҨан ашҵа зеалаздаз ашәаҵшь ақәыҷҷо.

Азхықә ианазааигәаха, аеааннакыло мацара, хара иннажьыз аеқәа ахьнагзеит. Иаргьы аахьахәит. Урт акәыршан арахь иахьытікьаз иаанагарц атахын, аха ишны иказ аеқәа азнымкылеит. Иара урт ахьцоз ирыцымцакәа, арахь аеаанахеит. Ахи атыхәеи уажәы акәын, уажә акәын уи атыхәтәан иакәшан ианааталоз. Иаауан, аха ишпаауаз!.. Дигәа илапш ахьзомызт. Иара ахала акәымкәа, аееиқәақәа, аееиқәақа, аееиқәақа – абри агьежьра мацәазшәа иакәшан иааиуаз џьушьарын.

Макьана хьтак каланы итеикаанза, ақьышә цәырхәуа иазықәымкуа ашьац иахоит, уахынлатцәкьа ари ажәҩан ишатцыршоу иатцыршазоу ашәапшь ахьыжжы, аҳәра иаҿуп. Уи зегьы зыканатцо, ес-уажәааны ишашьцыло еипш, а•архиоит, ашьамхы инанагарц. Рапхьаза апхьахә анагаз иамкзакәа ианоунашьтыз еипш, иахьынзатаху иҩны, агәашьамх апсгарта анатарц...

Уи усыс иамамзар акәхарын уажәы иахыы уаз закә дәыз, ауаа акәшан игылоу игыламу, рнапқәа еиныркьома, еинырымкьома...

Аха иашьтазар акәын аеқәа, иашьтархх иаҳауазар акәын урт ршьапышьтыбжь... Иадыруазар акәын иацыҩуа, иахьӡарцы, иапысырц зтаху шыҟоу...

Агәы шьтыздааша, ашьа иалаз афра-мца еибазыр-кыша...

Аееиқәа ааигәахо ианалага, ара инхаз аеқәагьы рхы фышьтыхны ипшит. Аеан заттаык ахы шьтымхзакәа агәеипш ицәдырҳәхьоу адәы иамхоит. Аееиқәа ашьапышьтыбжь апыҟҟаҳәа алымҳа ианынтас, аетыс, ацытұкьан ахы иҩахан, итцарыхәтцәаӡа иаакьыркьырит, нас ишьтҳысаа уи ашьтыбжь ахьгоз ахь аҿынанахеит.

Ус, иахьытікьазті әкьа ианаай, анышә цәыҳәҳәаны иаангылейт аеейқәа. Уи ашьтахь пытрак иеырпа-еырпо, апынта гәафарақәа тырчаауа, ауарқь ахкьо адәаеы иқәгьежьуан. Нас ихьаҳәны, ахәда тырҳан аеейтіҳәа иаакьыркырт, нахьхый ахықәае инхаз аеқәагыы атак картіейт.

Иташәоз амра, ашәапшь апсабара ашәыга ҟапшь итыршьызшәа иааћартцеит. Аееиқәагьы апхзы алтіны ицыоцыоуа иахыгылаз ахызы аакәнаршеит.

Уи еитакьыркьырт. Егьырт еита атак картцан, еибарсны арахь реаархеит. Аееикрагьы фатфьан, урт ифарпыххылахын, ирыцыфны арахь аеаанахеит. Дырфегьых ифарылкьан, афызцра ныжьзан амарда иахьынаераххыз, иеырпа-еырпан иаагылт. Егьыртгы харабгьара адры иныкрлеит, аха нас рееизырккран, еитааикрагылт.

Дигәа дгачамкны урт дырзыпшуан.

Иахьа дзықәшәақәаз рышьтахь, џьара акы инапы алакызар, хтацәыха имамкәа адгьыл аархәуа дцәагәозар, ма нахьхьи Уаамыр акәара иқәжьу ацакьа дуқәа еикәыжәжәа алу ицәуазтгы, еиҳа дыштынчхоз еипш, аееиқәагы аны@лак апсы агон, ахы агәы ақәыбзиахон, апсы ашьон. А@ра, аусура, аапсара акәзаап апсшьара злоу...

Абар, уи ацута рыеқәа еидцалан, ирапхныфлан агәы артәарц атахуп. Егьырт аеқәа иртахзагәышьам. Цьара ҳакны азәы дҳақәымтәандаз, ҳӡагәӡагәуа џьара

ацара ҳақәдмыршәандаз ҳәа рхы ныбжыыга-аабжыыго идәықәуп. Аха аееиқәа зызшоу уиоуп. Иақәтәо дҟалар, аеырыҩрахь инаргарц акәын изызхьуаз, аха ишыпшыз тыпҳгьы, сынтәагьы аамта цеит. Уажәшьта иазычҳауамызт, ахала ахы иахәар акәын.

– Тәышьоу, тәышьоу! – уи днапхьеит Дигәа. Ақьышә азәы дтасызшәа иаатрыст. Нас ахәда ырлакьны иара иахь иаапшит. Аха иахьгылаз имтысит. Иара днадгылан, апырцәқәа рахь инапы андәықәитца, ажыжәҳәа ахы акьан аеинамтеит. Инаскьаны иаагылт.

«Сара ауафы дыстахуп. Сееимаақ а гәазто, сыбла ихыпшыло, схәы сызтазто иакәым... Сара сызхара адәгьы иалсхуеит... Сара дыстахуп апхьарцарҳ афыказа иеипш, сыбга иазказоу...» – абас акәхап уажә уи гәаныла ишиацәажәо.

Днадгылан инапы аеынаирхеит, аха ахы мфаннатцеит... «Уара уакәым, уара уакәым... Сшьапы умча- пан, сыхәгьы тоумтдан, сцәеи сыбафи еикәыршаны агныжәфан сатдагылазаргь... Шықәсык ахь знык афрахь сназго... Сшьа иалоу, сда итоу уи акыбаф хьаахан сгәы пнамжәарц... Артдәааҳәа слымҳа итасыр аеыф чкәын ибжьы... Иқәарқәашьеиуа исымазкуа аеыццышәқәа сыдгъежьыло... Адәеиужь, адәеиужь – аеазны улымҳа итамфозо апша пжәаны, атдааршә еипш атынчра ибаказа иаку аҳауа шьапы шьтыбжьыла еикәызжәартә...»

Аееиқәа афызцәа инарылалан, авара иеиарханы изырфуа иаагылт. Егьырт аеқәагьы карахан ус игылан. Аеан затцәык ажәжәаҳәа адәы иахон, ақьышә аашьтнахуамызт. «Шәарт зегьы амш жәгоит, сара иахәтоу анысымфа, сшарылоит. Ани абзамыкә хәыңы абыржәы шака агәы тгахо ауп... Сыҳәлароуп, сыҳә-

лароуп... Аха иабацеишь иара тапћа?!. Абар!.. Џьарак ишпазымкуеи...» Аетыс анабалак еита ахы фышьтнахуеит. «Сыҳәлароуп, сыҳәлароуп, сыҳәлароуп...»

Аееиқәа афызцәа инарыбжыс-аарыбжысит, аха иахьала уажәшьта иахәо ҳәа урт акгьы рыламызт, акгьы ахьгылаз имқәацеит. Ишнеиуаз аеан инахьысит. Аеан гәамтц-хамтцуа инаскьан, еита апыжә-пыжәҳәа адәы иахо аҳәра иалагеит. «Изакәы бзамыкәроузеи, акгьы иалаҳәаӡамкәа аддыҳәа афра, хаҳада-џьшьада, умгәа иахәом, уца иахәом... Урт реипш икоу агазарақәа схаштҳьеит сара... Ианбатәи аамтоу!.. Иара саргьы ас саукахыз, адәеитых еснагь ҳәыртан избомызт, фыртан ианызбозгьы, сгәы тыпсаауа санықәпшуазгьы ыкан... Уажәы сыҳәлароуп, сыҳәлароуп, сыҳәлароуп...»

Иахоит, иахоит агәы еипш иқәырцәхьоу адәы.

Дигәа дгылан пытрак аеқәа дрылапшуан.

Инапала ашьапы ичапеижьтеи рацаак туам, аха ас есымша ифуазар аееимаақа атышашахызаргыы калап, ирыцҳахазеит...

Аха уаха искуеит хәа иеазимкит.

Амра ћапшьза амшын инхгылт. Нас Дигәа ишибоз, уи агьежь ду иатгәан изкыз алахтымқәа акакала иатцырхуашәа, итрыс-трысшәа илеиуа мацара, еергьҳәа амшын маћа иавтубаауа пытк нхеит. Нас убри атцыхәтәантәи «алахтымгьы» фатшәан, аеатрахт.

Амра анташәа ашьтахыгы, ихоапшьааза инхаз амшын акраамта ашәапшь арпшзон. Аха амшын ашәшьыра анхыла, апстхәа цәхышқәа идырхәашьыз ашәапшь цәоабжьаза иаакалеит.

17

Р у ш ь н и: Уажәыгь еиқәышәшәа игылоуп уи ацаҵла. Ҭагалан иҿажьу абӷьыжә ҩежьхаӡом, иҟапшьхоит. Харантәигьы уанпшлак, ихәацы-хәапшьха ашта иахьықәгылоу улапш иныташәоит. Уажәыгь убла тнахуа, ашьа итыршьызшәа игылоуп. Ашта иқәгылоуп.

Аха сгәы иқәгылоушәа збоит.

Избан?

Избанзар, ииашазар акәхап ажәапҟа – «мри дызлам таацәа ыҟам» ҳәа ирҳәо.

X

Урт ыкан х-феишьцөа. Ран дыкан, раб дыкан. Иахфара рҳомызт, иаҳшөаҳтцара рҳомызт, иаҳҳаҳтцара рҳомызт. Урт рыфны унеир, уахьцара уздырамызт. Акыр рыгзар — атцыс хшы акөҳарын. Уи икартцо афатө маҿак ашша хшөылоит. Уи афнатаҿы закөанны ипканы ишьтыхуп: ауафы зныккыараз иаргыа напы ишьтнахуа ифозароуп. Ажыы зкым ауаф-тцага, урт рыцҳас дрыпҳыазоит. Аха ран, ахфеишыцөа раҳытө реитцбы лцөа даналашөоз, икалап ацгөеиҳөатцөа лымфа хнатцөазар, мамзаргыы — абга иаҳөтәан иныкөоит ҳөа аҳыта ҳөсаҳөа зыцөшөо Қыана акырмыцажө дылпылазар. Избанзар, уи егыырт афыцыа дреипшым, атаацөа рҿы азәгыы диеипшым...

X

Иара убри сара соуп. Саргьы издыруеит сышееиқәам. Зегьы кылсыршәшәаауеит, зегьы сгәы сдырхьуеит, даргьы ирҳәоит ипҳтуп ҳәа убри сгәы...

Саныхәчызгьы сфашьомызт атаацәа зегьы рзы сышгәыргагахоз.

Ари атдла мыждагьы асырбабан ашта ишықәгылац иқәгылоуп.

Сара санхәычызгьы сцәеи сыбафи еикәыршаны сыкан, амала исылазтца уара идыр, скәашон. Аиашами иуҳәаша, ибзиангьы скәашон. Сара, аиаша шәасҳәоит, амц сызҳәаӡом. Егьарааны субаргьы, «агаза иикыз икит» ҳәа, иахьатахугьы иахьатахымгьы сгәы иаанаго зегьы сҳәоит. Убри азыҳәан рацәак азәгьы гәыкцәа схеикуам, ирацәафуп хара-хара исывсуагьы...

Изхысҳәаауа, анцәа-ауаа, ибзиан скәашаҵәҟьон. Уи аҟара сзахықәаауагьы уи ауп, ус иуҳәеит ҳәа аӡәгьы ихеиҵаӡом.

Шәара ишәыздырам изакә насыпыз исымаз сара ускан. Убри акәашара убаскак схагалан саман, сшьам-хы иатдалан икан, егьырт зегьы сханарштуан, егьырт зегьы срыкәнакуан, срыцәнахьчон.

Иахьа сахьынтытуа аеуа⊚ днасывсыр, уи иеы ашьтыбжь акәашара сгәанардхон, азхыееа снавалар – ус, азышьшьы сныедынгылар – ус, таҟа скаианы адхаррахь ицарц зееизызго адсаатәқәа санырзыдшуаз – ус...

Џъара рнапы ахьааиныркъаз, укәаша ҳәа сарҳәаанзагьы снеи снықәлон, исзычҳауамызт... Апсшьараз тілакы амтіан иахьынатәаз акәыз, азлагараҿ, ицәажәарц неихыркәа змам атаҳмадцәа ахьеизоз акәыз, чараз, ныҳәаз – иахьаасықәнакыз скәашон, сеилаҳан, схы-сыпсы зегьы алатіа.

Знык кәашара ҳәа саннықәла, слымҳа итаҩуан, итаҩуан ашәа, ашәа, еиуеипшым аритмқәа... Зны исаҳаҳьаз зегьы ҿыҳон. Анцәа-ауаа, ииасҳьаз амшқәагьы сцәыпсҳомызт. Ианаастаҳҳоз исырҿыҳон.

Аха абас иахьабалак, ишабалак сахьыкөашоз саб ихы ихнахуан.

- Ацыганцәа реипш, изакәызеи уара узҿу, ацәапеыга!
 - Истахуп.

– Устыҳә наҟ, ацәарзга. Иутцапытцәтцәааит убарт ушьапқәа!

Аха сабгьы ибон, еиликаауан сара акәашара сыш-хәыдамыз. Еизарак ағы «ахьз атан», сыпшааны сандыркәашалак, ауаа иахьраҳауаз саб дысхы ехәон. Аха иареи сареи ҳанеизынҳалак, ииҳәац иҳәон.

– Макьана ухәычуп, иахьахәтоу укәашала. Аха уаныфеидас, џьара ушьапы еихуго сумырбароуп! Ауаа ргәы умыреыгьларц акәым сара судыпсыло узысаазо! Аеакы уазхәыцла уажәнатә, атцара, аинститут ушталаша, уи аганахьала аспирантурахь уҳәаргьы сузыразуп... Ахуаадареи амшгареи уеазукырц утахымзар!..

Уртгьы саҳауан. Шәынтә исаҳахьан, аҳа акәашара ансгалашалак, егьырт зегьы сҳаштуан. Скашон, сааҟәымтҳзака скашон. Уи, алака еипш ашаа алыҩуа, шьтыбжьы ссирс иҟаз зегьы ацны исыцизар акаҳап, уаҳа сыздырам...

Снықәлан санынашьтыпа нахыс, ажәфани сареи ҳаимадахозшәа, сареи сыкәашареи, сареи ашәеи, сареи ашьтыбжь ссирқәеи ҳхала ҳааизынхон. Сынцәахозшәа збон, анцәа-ауаа...

Аха ашта е... («Ҳашта е» ҳ әа сызҳ әа зом... Сара т әым аа зароу џ ьушьап. Аиашаз, саргыы уамаш әа қ әоуп сшы-koy...)

Ажәакала, ашта уи аца-тда шгылац игылан. Аапын икыдҳан, ибыбышӡа ишәтуан. Нас апҳынраз, еиҳәатдәа самсалҳа иҟалон уи иҳалоз ацаҳәа, аҳа ауаҩытәыҩса иҳаҳьы изнагомызт, убасҟак иашан. Тагалан абри атдла еилач ду иаҳәжьыз абӷьы еилышлаауа ишнеиуа, иҟапшьшьӡа иҟалон. Угылан уаҳәапшуазар – уеилаҳарын, убас ипшӡан.

Аха пшак анналаслак, абты кыдорны ашта илеи илық ахауан, уахгы енгын ақ атара уа ензаргы уахартамка. Зны сан убри абтыж шыл пссоз, убаскак лыз гылеит, илкыз лшыц омсаг нкалыршан, калатхыла еизылгаз абтыж днылатан ат аыуара далагеит.

Сара, аиаша шәасҳәап, сан лылаӷырӡ анызбо исзычҳауам, исзычҳатҳәҟьом!

Сабгьы идыруан сан лџьабаа шыгәгәаз, уи ажәагь ахиҳәаалон, аха нас иааиҳаирштуан. «Апҳәыс лҳы даҳәитцәаҳар, аус лымур, дцәыцәуеит... Дцәыцәыр лгәы италкуа иудыруазеи, – иҳәалон уи дыҳәмаруа, – ашьышь анцәыцәы иаҳьыз лыҳьыр?!»

Уи дыхәмаруан, ҳәарада, аха дагьыртҳаҩны ақыҭаҿ ауаа рапҳьа игылоу ҳәа ирпҳьаӡо ауаҩы, ихәмаршьа ҳьантан.

Ажәакала, сан дышҵәуоз анызба, слыдгьежьыло, дгәыдкыла-хыдкыло лгәы ҟасҵоит ҳәа салагеит.

- Абри ихҩааша, лҳәеит уи, лгәы илнамырҳәо, ажьы уаҩы ихәом, ацәа... Арахь есышықәса абӷьыжә сшатҳаз сыпсит, уаҳа сылам. Ипызҟашагьы тынҳа дысмоуит.
 - Сара сыћами!
 - Уара рыцҳа иҵуҟо закәызеи?!
 - Егьа садхаларгьы ашьапы цәҟьа и цакны и цыскоит.
- Акы иақәумкааит! дшәеит сан, уаб ҳақәниртҳөоит. Уи апҳара иуам акәымзар, ипҳызҳоз дсыпшаарын.

Ауха акраамта смыцәазакәа убри шпыскара сазхәыцуан. Ашьапы итакны ипукар афны иақәҳауан акынтә, исызбеит рапхьа сықәлан икасҿарц. Адырфаены захьзыз, ашкол акынтәи санааи, саб икамзаара схы иархәаны, реиҳа ицҳауаз, иласшәа иҟаз еихак аашьтысхын, аца сҩыҳәлеит. Цытҡ сахьыҩаскьаз, аҩнахьы ихаз махәык ҳасаб азуны апҳара сналагеит. Ихыргәыдны агәараҳәа аҩаршьтра интасыжьт. Сгәыртьатдәа санынапш, саб даасытахххьан. Уи убри аҩыза аҳапшылара иман, убас дхәааит, сшәан, сеиха ҩасымпытшәан икәкәаза инталт, саргьы санаабалыбата, сҩалҳьеит...

Шықәсы наҟьак сгәышҵа ҩарханы сышьҭан. Сызшьапык ҩыџьара ипҵәеит. Сгылт, аха сшьапы иагеит агра. Сыкәашарагьы атдыхәа уа иаапҵәеит...

Уажәы, абра аценџьыр сылагыланы уи атдла сахьахәацшуа, зегьы мшаены иҟалазшәа, иеыцҳҳараӡа исгәалашәоит...

Иара апсы тоуп, ипсит сара исымаз абафхатәра. Анцаа-ауаа, аиаша сымҳәозар, уи бафхатәран, избанзар убаскак исныпшит, убаскак сгәы сымнаҳәеит, уафгыы сизхымго скалеит уиаахыс. Цәгьала сыкоуп саргыы, аиашаз, џьара акы аасхаштуам. Егьа зундазгы схы сзаиааиуам, исызианамыжыт саб уи.

Ауафы дзылкьо атіла уеизгьы ицыркоит, аха саб ицсы иахимырзааит. Иаргьы, ишыжәбо, иџарџаруа игылоуп, ма сара сышәи иамырфеит... Амала, аеакафы сгәыгәтеимыжьит саб. Аинститут сантала дсыцхрааит.

Артдафра бзиа избоит, уи ззом. Ахәыцқәагьы бзиа избоит. Аха сара азәы сиаабны, аус ицызуп ҳәа сыҟам. Саргьы спан баапсуп, аиашаз, аха сара схаан (ашкол сантаз) иҟартдақәоз ҟартдо иалагар, анцәа-ауаа, ишыс-зымчҳатдәҟьо.

Уажәы, уажәы дәкьа ус икалом, аха уеизгьы ашколқәа реы шакаф утаху адмыхәхәар кажьуп... Урт иреипшу даеаџьара иахьыртаху ићаз, аха ахаычка раазарае, ашколае? Саташаымтан, аха уи сара сахаартатавьам!..

Аха зегь реиҳа сара бзиа избоз, пстазаарас исымаз акәашара акәын. Изышәцәыззозеи, уаха сахьынышьтало шаҟантә пҳыз избахьоузеи сшьапы бзиахан, сықәпраан скәашошәа... Сцәырҳаны саапшуеит сгәы тыпраауа. Аха уи шыпҳызыз анаасгәалашәалак, сгәы нтаҳахуеит. Атдәыуараз стауазом, сара атыхәтәаны сантҳәуоз сҳаштҳьеит, аҳа нас цәашьа сымазам...

Аиашаз, саргьы уаф ифы кәазтха збылуа сакәым, анцәа-ауаа, ахәынтқарратә пышәарақәа рфы, ҳалгамтазтцәкьа убри еитаасырпшыхит. Апышәарақәа раан алеқторцәа ажәа рымаскуа салагеит. «Уара уоума ҳара ахшыф ҳзыртцо» ҳәа, рхы иақәыртцеит. Уи акәхеит, исзымтиит ф-матәарк.

Тагалан аеа шьоукы ирыдыркылт, уахь истишәа зун, сдиплом еаскәакәеит...

Уажаы ара аценџыр сахьадгылоу, еыц иааргаз атаца леицш иеырбо игылоуп уи аца-тіла. Ара аусура салагозар акахап, нас есымша избалашт...

Аха зынза саб дсылтдзозаргыы, уи пысымћар сутакыом. Ићалазеи нас, сара тлакы сақаитымкаа! Насгыы иареи сареи ҳазлеигацәоу ала...

Ауаа еилауатыруеит, еикәшо ашта иқәуп. Ара излазбо ала, уаха ачаратдәкьа тартдарц икоуп. Ируааит. Саргьы акы зыгзам ауафы дыстаххеит акәымзар, саб игқәоу рацәазаргьы, акыргьы каитдақәахьеит нас...

Ишәмуӡозар, уи сара салацәажәар сҭахӡам, избанзар, сгәы иаанаготцәкьа... Урт зегьы ирзыжәуазеи, сара ара санаанха, сабгьы саргьы ус хаала ҳзеивысуам. Аеакы акәым, иашьа итәы... Зегьы ирҳәоит уи ддыриашеит ҳәа, аҳа иҳьӡытцәкьа џьара иааиҳаиршәуам... Уи даара дуаҩ иашан ҳәа ибзарӡы рҳәоит уаҳьыӡырҩлак, абри аҩнатаҳы ада.

Уи ица иакөзар, дтахеит. Убригь сара машөыршөа ашөкөы сымцыхьашөан, сацхьеит акөымзар, уафы иҳөазом. Дызит, ихабар ыкам рҳөоит узықәшөалак. Икалазеи, нас ауафы данцслакгьы дшыцсыз узымҳөо...

Уи акәым, ашәҟәы шыскыз анылба, сан дыпсылмыткхьан. Исымхны илган џьара италтцәахит.

Насгьы урт ауаа абри афната иалахэын, икьалангьы цьара рпатретк нымхеит. Урт, абгьы, цагьы удыруазар, угэы итнымтдэартэ икан рхэоит, аха изхэартагэышьоузеи, шьоукы рыцсы иартеит...

Даара сархәыцуеит а•акгьы: сзеипшыда, захь сцада абри сара? Сашьцәа среипшым, сан лахь сыкам, саб иахьгьы... Урт саб иашьа ипеи иареи – рахьгьы... Еилкааны изласымоу ала, урт аиаша иашьтан, саргьы бзиа избоит аиашагьы, иашьтоу ауаагьы. Аха урт аиаша иашьтан, иауанатігьы иныктон, аиааира адыргон, ианамуагьы рхы ақтыртон, аха сара?.. Аха сара? Сара? Атак схата исыздырам...

Сара издыруа убри ауп, зны-зынла сыбжьы рдуны сышцаажао, иаразнак саангылоит... Сара сакаымкаа, ицаажао саб иакаушаа сгаы иабоит... Убаскак знызынла сыбжьы саб ибжьы еипшуп.

Абас сышцәажәо, саб ибжьы кказа сара схата сыбжьы иалҩуеит. Убасҡан сахьыҡазаалак, даасгәалашәоит саб. Уи еснагьтцәкьагьы, иацы ихнаршәаз аҷкәынцәа реипш, ихы зырганы и•азыҡатцан ддәықәзам. Ииашоуп, уи иара аҩнгьы, бжеиҳан уаа гәартак ихәапшуа аизара мҩапигошәа акәын иешыҟаитцоз... Уеизгьы икан минутқәак... Сара издыруеи урт. Даапсаны дкараха... Икычырақәа цәыртіны ианыкалоз. Ускан иееибытарақәа зегьы ызуан, ицәон. Дтааза даакалон.

- Смагәқәа сышьхишь, Рушьни! ишьапы насымтцеиклон уи, еергьҳәа аӷәра иааҟәыхны.
- Зык сыржәи, баба! иҳәалон ма. Дрыцҳасшьон саб усҟан... Аха адырҩаены лацәажәа имамкәа, иблақәа цымцымуа, абжьаапны дшыҟаз атқысгы иееибыҳан дҟалон. Аҟыҿы дыцҳауа. Ҳаӷеимшҳаран усҟан атцаҩ-цәагьы зҳаирпшуаз...

X

Аиаша шәҭахызар, саб артцафразы акапеи кылтаа дапсамызт. Ирҳәоит уи ашкол ашьапы икит ҳәа. Нас акыр шықәса еиҳабысгы, ртцафысгы иказ иара иакын. Ашьтахь акраамта адиректорра ныкангон... Аха уи дыртцафымызт...

Сара сгәы иаанагоит: уи дынхафын, бафхатәрас ишьа иалазгьы убри акәзан, ацәмаа дамбар ипсуан.

Уи, уаҳа ҷышәк имтаӡакәа ацәмаа икызтгы, иара ишитахыз адгыл рфышыны дықәаарыхларын, ацәқәа ибжыларын... Ацә абжыра ус имариазам, аҳа сгәы иаанагоит саб урт рыбжыраҿы аҟазара дутдәкы ааирпшрын ҳәа... Сгәы иаанагоит уи инапала иибжыз ацәқәа аҿакы иалафашьо иҟаломызт ҳәа. Иҳышыарҳҳо акәымкәа, еиҳәшәаны еицахо, атыруа алар еипш иҳыршәны ицаларын ҳәа. Урт рыцәагәарста аҳҳәа еитацәагәатәхомызт ҳәа.

Амала, аеы саб изымбжьар ҟаларын, аеы@...

Ажәакала, ацә бжьареи ауа@ иаазареи ирыбжьоу атәы иалацәажәатәым...

Шаћа еилкааны, ихәшьаданы ићаищоз сыздырам, аха ашкол афы иреигьыз арщафцаа ракаын еснагь саб илапшықаищоз... Дшьыцуазу, дшаозу сыздырам, аха ииулак урт ипыригон...

Избанзар, уи ашкол ашьапы икит...

Избанзар, уи хьаҳәа-цаҳәа змамыз, занкета цқьаз коммунистын.

Избанзар, уи дырдыруан... Араион акынзагы... Иагынахгангы

Ажәакала, ара санаангыла, саби сареи хысла-гәысла ҳаиҿамгылар ҵсыхәа ҳамам.

Усгьы сҳәоит, аха зны-зынла убасҟак дрыцҳасшьоит, саназхәыцлак, сгәымхоуп ҳәа схы-сгәы ахшәоит. Избанзар, изыхәтамгьы рыцҳасшьоит...

Сышцәажәо акәымкәан, схата сыбжьы иалфны саб ибжьы анаасаҳалак, иаразнак иаасгәалашәоит, уи зны-зынла дшыкалалоз, нас дрыцҳасшьоит. Дрыцҳасшьоит, артцафра иламкәа убри ашкол ашьапы ахьикыз азы. Дрыцҳасшьоит, уи шеи-шықәсеи асолдат реипш агалифе ахьишьази, акитель ахьишәызи, ихылпа ақә хаззала иааихымхзакәа иахьихази рзы... Араион аиҳабыра рахьтә инагаз шьоукы убас реахьеиларҳәоз мацараз... Абриакара шықәса директорс ашкол аҿы аус ахьиуаз азы... Дрыцҳасшьоит, аизарақәа, артцафцәа реилатәарақәа реы данцәажәоз, ииашамкәа ииҳәоз ажәақәа, аҳәоуқәа рзы...

Егьа ус акәзаргьы, сара ирықәымеиаз азәы соуп.

Зны-зынла схала сыччалоит, избанзар сани саби сара саан ачкөын зынза дыртахзамызт, згабын иззыпшыз. Сан ашьтахыгы акраамта лылахь еикөын, уи имизаз азгаб хөычы дроуны дырцөыпсызшөа...

Дынхон-дынтцуан азәы. Димамызт ахшаа. Даара итахын димазарц. Уахык дызмыцоо дахьышьтаз, хәытхәытбжьык иахаит. Абрагь-абрагь зырфашк ахықаан игылоуп ҳаа аҵаа, иҿоуп ҩ-ҵаак. Убарт аҩтцэакгьы фыхны, акы упхэыс илфоутцар, акы уара иуфар, дуоуеит ахшаа хәа. Уи ауаф ашардаз дгылан амфа дықәлеит. Иагьибеит аттәа, иагь ран үи ф-ттәак. Аха атцәақәа зҿаз амахә азахыы ихан. Ииулак акы ҿихит, аха иреигьыз аттәа иттегь инаскьаганы ифан. Ицәыфшәан азы ицәагеит. Ииугәышьоз, иоуз атцәа иман даан, иаафшаны идхәыси иареи ирфеит. Егьи – еигьыз атдәа азлагарахьча ибеит, азымлага ихыргьежьыло ишамаз. Азы иаамихын, ашьыжь ихэы зманы иааз ипхэыси иареи иааифшаны ирфеит. Радхьа аттаа фызхыз идхаыс лцәа ахшара далашәеит, азлагарахьча ипхәысгьы лцәа ахшара далашәеит. Афыцьагь апацәа роуит. Еигьыз атцәа зымпыхьашаз азлагарахьча диауит иреигьыз апа...

X

Аиашаз, анкьатәи азлагарахьча Хмажыр ица зегьы дреигьуп. Егьырт, ари ақытае уи ицииз зегьы алакәае убри иреицәаз атара еифшаны изфаз реицш, еиҳа еицәаз пацахеит.

Иахьатәи ашара сизыпшуп, днызкылаз сыздырам, дмаац. Аха дмаакәа иурым. Уи саницу сара сраҳатуп, иасҳәо зегьы гәыкала иасҳәоит, избанзар, издыруеит ианакәызаалак, ианакәызаалак сшахьымхәуа.

Иахьа данааилакгьы, днаскьазгоит адәы атыхәанза... Иасҳәарц сгәы итоу...

Сфыза иаша, Дигәа, уара удагь уи сфы иаатыхны уафы иасымҳәац, аха уара иуасҳәоит. Уара иуасымҳәо

анцәа исумтан. Сара, ишудыруа, еснагь спан цәгьоуп, азәы силаҳәуа, ауаа ирҳәалоит еипш, аҩыза дсырҳауа сыҟам. (Аҩыза дышпоурҳауеи уеизгьы! Апара урҳауашәа. Угәы хынҳәып убри ажәа уазҳәыцыр...)

...Ускак сзалаларызеи, лара дубар, сара сеипш икоу ауаф ицрылхуазеи, дышпаихәапшзеи угәахәып. Сара ус дыснарбозар?.. Ус рымҳәахуеи... Азәы данугәапҳалак, ублаҳәа наҳәы-ааҳәны итало џьушьап. Ихатца, уи уасамырҳәыгоуп. Ускан акара аиаша казказуа уанзаапшыло калазом, ускан акара ауафы дзакәытцәкьо убо укалазом... Избан акәзар, адунеи еипш, ауафы даауртуеит.

Хаибадырт УИИ сареи ссиршәақәа. Иудыруеит жәҩангәашәпхьарак збандаз ҳәа сазхьуазтты, сые-кынто фырхатарак сашьтазар, ма Ҳанифа дымтасырсындаз, ма каруат шьапыла ар скәакәандаз ҳәа сашьтазтты.

Аха убри азгаб амшын дахәа еуан, лыпсы еиқәсырхеит.

Аены меышан, амшын сеынтысшыып ҳәа сцеит. Кьалашәырҟа. Абаақәа гыд-гыдза амшын ицәнартцәан иахыгылоутдәкьа. Уахы еыкәабара ҳәа инеиуаз ауаа еиҳа имаҷын. Аплиаж аҿы, ауаа амра иаблны, унацәа узрыламтцо, снарылапшцыпҳъаза, амшынгыы, аеыкәабарагь сгәы рыхшәоит...

Ауха шаанда апша гөгөа асуан. Адырфаены ажөфан хтшөа икан, аха амшын ацөа итытны ицон. Иратцөан изкыз амшын иацөцарц ртахушөа, еихьыс-еипысуа төфантдөыка ипон ацөкөырпакөа. Аха иабазцоз, аеыреырхаа, лагөымла ипыржааз абаха еипш, икаыбаса ифеилахауан.

Шьыбжьаарапнын. Апслымз пхан. Сара сықәиан, афада ажәфан саттапшуан. Аарфара иқәнакыз амхурстақәа иреипшны, ицәыббыл-цәыббылза пстҳәақәак аттан ажәфангыы.

Ус, артцаааҳаа пҳаыск лыҳаҳаабжь геит. Соықатаан сыпшит. Оыџьа аҳаса быргқаа, ркалтқаа хахаа-хахааза асыпсацареипш иааиуа ацақаырпақаа рахь инеихоит, аха урт арахь реанаархалак, рышьтахька еиханы ифуеит. Руазаы ихтцаны дыҳаҳаоит, дыҳаҳаоит, дыҳаҳаоит, дыҳаҳаоит, дыҳаҳаоит, дыҳаҳаоит. Ацақаырпақаа раказар урт еиҳаны иахьнеиуазынза имышьтыкаа, иаарышьклатцаоит. Даргыы, рацаак ахмыртцзака, азыпсы рхыкака, еилабаа-еилапсы икалахьан. Сшьапы ачаала еипш имфантцо, ишсылшоз сыццакны урт снарыдыххылт.

– Азы дашьит, дашьит! – аҳәсаҳәа руазәы днасзытрысит. Саргьы азы сашьуашәа.

Егьи, акгьы лызмырееиуашәа анылба, лыфнапык-гьы лыхцәы иналалкын, дахон, дыҳәҳәон.

- Иаба?!
- Абан, абан!

Ииашатцәҟьан, такәы инахараны хысла-гәысла еилаз ацәқәырпақәа знык-фынтә иаарылызбааит ауафы ихы, нас изт.

Ашырҳәа сҿынасхеит.

– Уаргьы уашьуеит!.. Иулшозеи, ауафыбжа! – днасықәыҳәҳәеит зхахәы ытызхуаз апҳәыс, – уи атҳкыс уцаны аҳәы иаҳәа, изылшаша.

Ианбагьыг алтеи сышуа фыбжаз, дагьанбазх ыци!

Азы иашьуаз дызгабын... Лыхцәы данкны сахылыхоз, шьытцәра-шьытдәра снацәкьарабжьарақәа ирыбжьахо, акәара днаган днықәыстдеит, деитдыхәхәа. Убасканоуп ианеилыскаа саргьы салыршыырц ачык шсыгхаз, ҳоыџьагьы амашәыр алыпҳа ҳшеиқәнарҳаз.

Сыңсы анызга сналыхәаңшит, аха нақәацарак лымамызт. Илхеибагәа дызкыз аҳәсақәа даарымсхын,

дласырхо-ҩасырхо, азы леысхит. Нас акара деитаныкаыстан, сналхытны сыматаакаа ахыышьтаз снеин, хыма-псыма сееилахаан, сныташышь сцеит.

Уажәы уи лтаацәа, луацәа, лгәыцхәцәа еидибагалар, срыма иқәларын, снага-ааго: ҳаиҳәзырҳаз, ҳҿызҳыз ҳәа. Уи сара ибаны сынҳом.

Оымш ракара тұхьан, еитах сыкәабара ҳәа уахь снеит. Уи асны ауаа еиҳа ирацәан.

Тынч аеыкәабаха уаф иртом.

Азы сыеналысшын, апслымз снылатәеит. Пҳәызбак дааин акәапаҳәа леынасывалыршәит. Аха апҳәызба ззумҳәара иҟада!

- Сузымдырзеи? деитатцааит лара.
- Мап...
- Апси абзеи реиодыраара цәгьоуп, сыпсы антала...
- Быпсызтгьы сара сызлабдырзеи?
- Уанцоз сыбла хыстит, аха уара уцеит...
- Уажәы бышпакоу?
- Уажәшьта исыбаргәузеи! Сара сабоузапсоу...
- Бысзапсахап ҳәа иҟасымтцеит. Бара бакәзаргьы, сара аӡы сашьуазар, ус бсыхәапшуа бгыларымызт.
 - Даара усықәгәыгит, аха... дааччеит лара.
- Амала, уаргьы уашьуан... Аеазэызар ус ћаитомызт. Азэы изы азы аеаршьра цэгьоуп усгьы...
- Ацәқәырпақәа алаапққәа реипш ишишьтаз, ихы мшатакәа, ипсы мшатакәа, азы мшын далпаан, ауаф ипсы еиқәирхеит... Ари афырхатара, ари ахатдара, ари агәымшәара уи дины данынкашәа инаркны ицәеиижьи рыбжьара ибжьан, ида ишьа арныкәон...

Днасых әапшын дааччеит.

Соыза бзиа, Дигоа, ихоутцару, абас аоыз еипш иеызлаза ауп уахьахоапшуа ишыкоу уи хаибадырра. Аиаша уасхоап, аеазоызар лымпын сыколомызт, азы дамихын, нас бзиа дибан, бзиа дылбан хоа азоы иахаргы пхашьаран, аха уи зегы схалырштит. Зегы, зегы, зегы...

Уиаћара зуасҳәарызеи, уара издыруа уакәзар, зегьы еилукааит...

Ихоутцару, Дигәа, рапхьа ҳанеиниа ауха иҳаӡбеит изакәызаалак, ҳтаацәа ртәы, ҳазҿу, иаҳҳу-иаҳтцыхәоу, ҳтибамтцаарц. Уи лара лоуп иапшьызгаз, аха саргьы акы еипшымкәа исгәапҳеит.

Хыхь – ажәҩан, ҵаҟа – адгьыл, хыхь – анцәа, ҵаҟа – ҳара!

Ажәакала иахьа уажәраанза сара исыздырам уи дахьынхо, илху илтыхәоу... Анцәа иумҳәан, ҳаицәызыр дахьысыпшаара...

Даара акраамта ҳаинион, ҳаицныҟәон, ҳапсы еилан... Акраамта... Абас ҳымз раҟара. Хымз закәызеи, аҳа уи, анцәагьы-уаагьы, Дигәа, пстазаара наӡак иаҟараҳеит сара сзы.

Акырзагь шпаћаз, иагьшпакьа еыз урт ахымзк?..

Аха уахык дмааит ҳахьеиниалоз...

Адырфаухагь дмааит...

Адырхаухагь...

Мчыбжьыкгьы дмааит!

Иаха сара сыћамызт, аха дшымааз здыруеит. Анцааауаа, доухала акәушәа издыруеит. Аха данааиша, ҳаитанеибабаша сыздырам... Исыздырам ҳаибабарц ҳаһоу, ҳаҟаму!..

Аиаша уасҳәап, Дигәа, уара удагьы дсы зхоу уа@ы исызиаҳәом, иагьиасҳәарц сыҟам, схы ахьызгара сы-

мам, адунеи сазкуам... Уажәы-уажәы ахә иеипш сеилашәоит.

Иуасҳәап аҵыхәтәантәи аҵх атәы.

Ауха апроспеқт агәтатцәҟьа аахәан ҳцон.

Хцоит ҳмыццакзакәа, еиқәшәаны иго ҳшьапышьҳыбжьҳәа, наҟ-ааҟ еиварҳшьыхаа игылоу аҩнҳәа ирныҩуеит, ҳара иҳаҳҟьаны инаскьаргоит, аҳа нас ҳара иаҳзыҳшызшәа иааныркылоит.

Ана-ара иаацәыркъалоит, шәарыцара итытдыз ацыгәқәа. Уахынла урт зегьы еиқәатдәоуп, сапын шәахла ирызәзәазшәа машәырла џьара шкәакәак улапшинытдамшәозар.

Цгәы еиқәатцәак ҳапҳьа амҩа еихнатцәарц имыццакҳакәа аҿаанахеит. Сара сышнеиуа сшьапы рҳәҳәаны инышьҳасыкшоит. Иаразнак ҳара ҳахь иааҳәын, анеонтә лашарақәа реипш, аблақәа наҟ-ааҟ алашьцара иаалагылоит. Нас иаразнак алашьцара иҩанытцуеит, урҳ аҩлашаракгьы.

Лара сара дсыхәапшны дааччоит.

Сара лара слых апшны сааччоит.

Шаћа туазеи уаха ҿаҳамтуеижьтеи! Ажөак ҳҳәар, ҳашьтыбжь ҳаргар, ҳанасып кьаҿҳар, иццакыр ҳәа ҳшәозшәа. Уи нкылан иҳаман, иҳаман. Ҳаргьы апҳыӡ ҳалоушәа, ҳшьапқәа ықәмыркьысӡакәа, ҳаӡса-ӡсо апроспеқт – аӡиас ҳаццошәа ҳнеиуеит.

Ана-ара адәқьанқәа рапхьа итәақәоуп аћарулцәа, рхамқәа рыерылаҳәан. Шьоукы ахьтәоу ишьхныпсылазшәа, икаххаа ицәахьеит. Шьоукы ҳара гәрамгартас ҳҟатҳаны ҳшьаҿа ахьааихаагалак иҳашьклапшуеит.

«Бзиа еибабозар акәхап... Уаҳа иадыруазеи аҷкәынреи аӡӷабреи, – ргәахәуазар акәхап ҳазбо, – аҳа уаҳа аҵыҳ агәы еиҩнашаанҳа абас аулицақәа реимдара рылзыршозеи, ирылаҳҵаҳ ирылиҳратә...» Хцон, хцон, хцон апроспект ханысны ага ахь ххы рхо, зны ага ант ашьхарахь ххы рхо... Хцон а мн к а, а мн

Хцон абас ақалақь ҳалалан.

Лара лнапы сара иргәгәаны искын.

Сара снапы лара далацсны илкын.

Хыхь – ажәҩан, ҵаҟа – адгьыл, хыхь – анцәа, ҵаҟа – ҳара!..

Ашьтахь саназхэыц ауп, артқәа еидысыкәшәало, еидыскыло саналага, акәымзар, ускан анасып исыз-кашәаз сатәнатәны саман.

Ашарцаз, ҳахьеицылоз, ҳахьеицыртцуаз ҳаннеигьы, леылмыцсахзеит. Дшыҟац дыҟан. Сгәы ҩыҭгәыр- ӷьааит ас данызба.

- Уахатәи атҳх сара псраенынҳа исхашҳуам! лҳәеит лара.
 - Дсраенынза! сҳәеит саргьы.

Абасоуп, Дигәа!...

Уаҳа сҳоомызт, уара уеиха уман абни аца-тҳла ашьапы уадгыландаз... Уи пҳказар шысҳаху удыруеит, аха уара унапала ипуҳар зынҳа сгъы ҳынчхон...

Амеы алтірын... Уи сҳәеит ҳәа, имаҳәахәызар?

Матәахәрас иалоу а•акы сыздыруам, аха гәы-аасас икартцоит ҳәа саҳахьеит... Аха уи ҳзазҳәыцрызеи, Дигәа! Уареи сареи ус ҳакоуп, егьа ауаҩы дҳаӷазаргьы, инышәынтра ҳаҳагыландаз, ҳнапала анышә игәы иқәҳажьындаз ҳәа ҳаҳәом ианакәызаалак ...

АХӘЫЛПАЗ ИНАРКНЫ...

18

Амрагь ташәеит, амш хәар-чаруа иалагеит. Апстҳәақәагь реышьтырхын, ажәҩан аатцыркьазеит. Апшагьы натцысы-аатцысит. Атілақәа аеанынархьнаҳәалак, еилыпҳаауа ирықәжьу ахьыеырп, аҩҩыҳәа бӷьыжәны адәы цәҳәқәа инарықәнапсоит.

Асћак изычҳахьаз аамта, уажәшьта гәыбӷанс иаутозеи!

Шьасиа дышнеиуаз апша и енагоыхааз абгыыжо ахоитахоа ианынлыкоыпса, дытрысшоа афада дфапшит.

Амшә ақды анақәҳа ҿнамтит, абтыы анақәшәа ибыбит.

Зыбты кыдтаыхаа ицаз маха хахақаак дрылыпшны амза алашара фежьза излатааз апстхаақаа лбеит. Лара аккара дытцагылан. Ари рыфны аладахыы ахьацараф акаын. Ашоура баапс еипш лгаырфа дтанагалан, лшьапы дахьагоз, лхы ахьхаз ддаықаижьтеи шака аамта цахьаз лгаалашаомызт.

Макьана инеипынкылан иасуамызт апша, аха ус иаакылкьалон, игәгәацәамкәа. Ахьацақәа ицәаны ирықәжьыз абгьыжә аҳәасарт еипш иҿҩырны аҿыланахон. Уи апша, алагырз иабылны иказ Шьасиа лыблақәа аархьшәашәан, еиҳа ицқьаны иаахылтит.

Шыхәлара ихәлахьан.

Шьасиа афныћа леыналхеит.

Афны даннеи, дышиашаз луадахь дныфналан, алашарагьы амыркзакөа, напыршышыла акоардо лыпшаан днықотоеит.

– Шьасиа, – лҳәеит Шьашькәа, ауада лхы нылакны, – алашара абмыркуеи, мшәан?..

Уи алашара аркыга лыпшаан, афақҳәа абжыы рганы иаалыркит. Шьасиагыы ашәақыхысыбжы еипш уи дацытікыны даахыаҳәт. Шыашыкәа лыпҳа даныналфапш, илкыз лфымсаг налымпытшәан, аӷәра инықәшәеит.

– Ибыхьзеи?.. Макьана бзаазеи?..

Шьашькөа илбеит, ацөа бзиа илхаз, лгөыпшқара уҳөа еилалан иртцөахуаз Шьасиа лықөратцәҟьа шхынҳөыз. Уажөы уи лапҳьа итәаз, илбахьоу лыпҳа пшӡа, еснагь изгабхоз, анацөа тып зынҳалоз лыпҳа ҟөымшөышө лакөмызт.

- Саапсеит, мама, саапсеит, лҳәеит Шьасиа, лан лакәымкәа, иара аапсара ахата убра игылазшәа. Уа сахьнеизгьы сҿи-снапи еиқәтданы сзымгылеит, акы ныҟаста-ааҟастақәап сҳәан... Насгьы, ауаа рацәан, ауаа анырацәоу акгьы ҟасымтаҳаргьы саапсоит...
 - Усћак ирацәоума ауаа?..
 - Ҵҩа рымам... Ишпарацооу, ишпарацооу ауаа!...

Шьашькәагьы уи лапхьа акарда наргыланы днықатаеит. Шьасиа лнапы налыгзан, арадио алыркит. Арадио аблагьы тыпсаауа иааиатдахеит. Зныказ цьаргьы иқаылмыргылеит, ус ашшы ахго абла иатдаа тыпсаауан, итыпсаауан.

- Баапсоу баапсаму сара исымбо... Зынза сгәатцәа тҳәоу џьыбшьома!.. Шьашькәа лыбжьы каҳазан иҟан.
- Мама, барамыжда, изхабымтозеи, сара исҿашәалак сҳәома нас?!

- Саргьы сгәы ажәит акәымзар, макьанатдәкьа ас сеихәлаҳауамызт... Бара бансоуз, хәычык сыпсы анеифызга сазхәыцуан, бандухалак еиҳәшьцәак, еиҳаби еитдби реипш, ҳаицны џьара ҳаннеилак, ҳаибадырбо ҳшыкалаша ҳәа. Ускан сыӷәӷәан. Фажәа шықәса сыртан. Фажәа шықәса рыла апҳәыс лакәым, атҳәа еиҳауҳар ишақәнаго иҳалартә изыкалом...
- Мама, бара уажәыгь сара сатцкыс быздабуп... лҳәеит Шьасиа, аха лҿы еилымго акәын дышцәажәоз.
- Сара еырбашақә акәу џьыбшьома уи зыстахыз... Бара бгәы алатызгап ҳәа. Насгьы сгәы иаанагон бара бгәы иаатабкуа зегьы, боыза зтабк лыкны еипш сара скны ибзарым, иаацәырган исабҳәалап ҳәа. Аха сгәы сажьозаап... Зегьынџьареипш...
 - Мама!
- Шьыта... Уи а•акала дыкоуп. Уи бареи сареи ҳатц-кыс лгәы ӷәӷәоуп... Бареи сареи ҳакәыз џьысшьон еипшыз... Аха уеипшызаргь хәартамзар, уеипшымзаргь хәартамзар...
- Мама, сара бара ибцәыздо, ибцәыстдәахуа акгьы сымадам, аха бгәы пыстдәар стахым... Ибгәалабмыршәан акгьы, бааи уртқәа усыс икаҳтцарым... Иҳалшарым ҳара, џьара хык мҩасны ицозаргьы, ҳгәы иташәазшәа, иҳалкьан ицазшәа ахьаа ҳзыннажьуа иалагар...

Нас пытрак ус итәан ани апҳаи... Арадио абла иатцәа тыпсаауа, жәа злазамыз ашәак еергьҳәа иаанагон.

– Сцапи, аихатцә дуқәа нылажыны апенџыырқәа асыркыпи... – Шьашькәа дҩагылан, лҩымсаггыы уа ишкаршәыз дындәылтцит. Пытрак ашьтахь ашәаркыга еихашәқәа агыгызхәа иааилалт.

Аӷьеҩ – актәи апенџьыр, аӷьеҩ – аҩбатәи апенџьыр. Аӷьеҩ – апхьатәиқәа рахь акы... Шьасиа днаскьаны арадио днадталан, архиага иналыртаи-аалыртаинт. Иарбан бжымыз, иарбан музыкамыз, иарбан пшамыз уи ауха атцх иалдаан ара иаанамгоз! Иара итцаи-тцаиуа скрипкак абжыы еин-кыза-еиныруеит, азаз еидш атцх кылнатцаоит. Радк дтызыгызуа иашаахаабжы аафуеит, аеацьара цьазк тдаа-тдаауеит, идси-идси еихымдо игаы джаома ухаарта азаы иашаахаабжы алыфуеит. Нас Шьасиа илмахазацыз бызшаала азаы ддаажаон... Егьа абызшаа узымдыруазаргы, еилукаарта икан уи гаылжаарак шимаз...

Абри зыбла иатцәа тықсаауа қшь-қәыцәмакьа еидсалак ирыбжьакыз амеханизм хәычы, агәы ақсакьа-ақсакьа еисуа, зегьы ирзеиқшыз анасықи анасықдареи рбызшәала, анцәа ихьз еикш итыкка икоу ажәфан ду иатқаршәыз адгьыл цҳаражәҳәара азнауан.

Шьасиа лан ашәқәеи аценџьырқәеи злалыркуаз аихақәагьы рышьтыбжь азызырфра дакәытит, уаҳа изакәызаалакгьы акы дазызырфуамызт, ашәа ада. Аха убригь рацәак аамта лзаламгеит. Ацәқәырца кьаҿзақәа рахь ииалган, ацшаара дналагеит.

Ус, икказа азәы ибжьы аафит, иааигәазаны џьара дцәажәозшәа:

– Я – 18-833. Вошел в зону. Высота 8000 метров. Сильная болтанка. Путевая скорость 670 км в час. Разрешите подход. Условие посадки...

Уажәы-уажәы ибжьы пытдәтдәон, арадио иаанагоз егьырт ашьтыбжьқәа, уи ибжьы рытдадырзуан.

- Я Терек... игеит аеродром акнытәи абжыы, нас аеакы бжылан, Шьасиа дгәак-гәакуа дшашьтазгыы акраамта илзышьақәыргыломызт уи абжыы.
- Погода ниже минимума. Прилет запрещаю, следуйте на запасной... атыхэтэаншэа иааты@ит уи аи-

цәажәара ацыптдәахақәа. Дгәаан, ихыжәжәа-хыжәжәа иҳәон, еитеиҳәон атдыхәтәантәи ажәақәа аеродром акынтәи ицәажәоз.

Абри даназызырфуаз еснагь лгэы иаанагон ИАРА, аибашьфы-пырфы, итэагашоурахаз ажэфан иаларшэыз изы акэызшэа аеродром зцэажэоз... Иара, Батал арра-ҳаирт тдараиурта ишналгаз еипш еибашьра ицаз.

Аҳ, анаџьалбеит, анаџьалбеит...

X

Ажәҩан атдаулараҿы џьара, ахҿеипш аҳауа ацәқәырпақәа ирылкьо, апшеиҿасыртақәа ирылоуп аҳаирплан. Уи ицәажәо апырҩы-арадист ишьтахь итәны итәоуп ауаа...

Адстҳәа цыджәахақәа баазажжыраза, ихьшәашәаза икоу аҳаирплан аварақәа инарыхьҳәазоит, нас иҩадыраҳауеит. Иаргьы адынта тарза адстҳәақәа инарылҳәан, икылжәан инарылсуеит, аеа дстҳәақәак ирылаҳәуеит, ирылсуеит, аеа дстҳәақәак инарылаҳауеит, инарылсуеит... Шака, шака ирацәоузеи урт, нтдәара зықәзам адстҳәақәа....

Апыроы уажаы игаы тыпсаауа дазыпшызар акахарын адгыыл акынтаи ирхаарызеишь хаа. «Мап» рхаеит, аха агаыгра нхоит... Издыруада, издыруада, издыруада!..

Уажәы ари еипшха, ихынҳәны аеаџьара ацара мариоума?!.. Настьы уа иахьнеиуагьы ирыдрымкылар? Цьаргьы ирыдрымкылар?! Иаҳҳәап, зегьынџьара еипшны амш цәгьазар!

Абасеипш аан шаћа иапсоузеи «уҳадаҳкылоит» рҳәар, «мап» иазымтцәаҳуа агәыӷра наӡар. Шаћа аҳә дуҳозеи усћан уи еипш агәыӷра. Уи еипш агәыӷра ианакәзаалак, иаҳьакәзаалак акырӡа иапсоуп!

Ускан, уи аҳаирплан атҳх иаалнакаарын, аӡаӡа зықашы икоу акатран мҩақаа зылдоу аеродром. Знык аҳаирплан агъежьқаа рыла адгъыл ианнықаслак, апырҩы ипсы ааивганы, иҩызцаа днарыхаапшрын. Урти иареи ааихааччарын. Нас, ауаа тытырц ианыҩагылалак, аша аартны даарылапшрын.

- Бзеила, амфа бзиа!
- Абзеираз!

Хыма-псыма иахьналбаауа, ршәарақәа, рыпсылмыткрақәа зегьы рхаштны рапхьака ипшуеит, аринахыстәи иазхәыцуеит урт. Убриакара игәгәоуп адгьыл – уи ирласны зегьы уханарштуеит.

- ...Разрешите подход... Разрешите подход! Условие посадки, условие посадки! арадио иты фуан апыр фыарадист ибжьы пытан дастрана.
- ...Прилет запрещаю... Запрещаю... таофантарыкатам абзарбзан еипш аеродром акынтам уи «деихсуан» азаы.

Ус, иааипхьбеит урт рыбжьқаа. Шьасиа дырфегьых илыпшаар лтахын, аха уаҳа даҳаымшаеит. Нас арадио лырцаан, пытрак ус дтаан. Шьашькаа лышьтыбжь ҳаа акгьы гаӡомызт. Тынчран зегьынџьара. Шьасиагьы, лара дзыфнатааз ауада аамчыдарахаз, егьирахь афны ашаҳа апенџьырҳагьы ывташьыхаа ишаркыз анаалгаалашаа, аҳауа лыцамаҳхозшаа лгаы иабо далагеит. Лытҳкы ахадагь ааплыртлеит.

Доатцкьан, ауадақға аобагы даарыонысын, азал лхы ныоналкит. Шьашькға дхаыцуа астол ду дахатаан. Лыонапыкгы нак-аак лыцламҳаа рынтцаны, лыблақға ааихмырсықъзакға астолқаыршә жәпа дахаапшуан.

Уарҳалк еипш ихьантазар ҟалап абри астолқәыршә.

- Мама!!!
- Аа... лхы доахеит уи.
- Ибыхьзеи, мама?
- Саргьы саапсеит, афны зхагылоу апхэыс... Афны абаф шьтызхуа шаћа хахэтэ-шьаћа атцагылоузеи?! Сара азә соуп...
 - Аиеи, мама...
- Аиеи, усоуп... Аха сара сыгәгәоуп, бымбои... Абасҟатәи хаҳәтә-шьаҟа ирылшо аҟара сылшоит...
 - Аиеи, мама...
- Ус, схашыгә иқәгылоуп, абратцәҟьа, лхагәта аҟыгә аахлырган, дааччашәа луит, инапшуа уа иқәгылоу саароу џьишьартә, ма гәыгәыму...

- Мама, сара ашкол акынза сцап, лҳәеит Шьасиа, макьана цәыкьоуп... Иара абиблиотека ацапҳа азәы иҳаҳҳаргьы калоит...
- Ара бтәазаргьы иҟабтцозеи, аҩны гәгәаза. Игәгәаза атәара цәгьоуп... Бца, бца!

Шьасиа амардуан дналбаахьан, Шьашькәа ашә хьантаза, иаартны, лыбжаратдәкьа одәыллырҳәҳәеит. Ажәырқьҳәа апша аалҿасит.

- Лашьцоуп, бхала бызцару?
- Уажәы избама, алашьцара... Ахәылптдыс сафызоуп, хьаас ибымкын...
- Рацәакгьы илашьцамзаап... Шьашькәа лхы доахан, ажәоан доатцапшит. Уа ажәоан иатцашьыхны иказ апстҳрақәа иоежьза ирылпшуаз амза, АӨЫКӘАҲА гьагьаза иакәыхшан.
 - Амза ачыкраха акрыршоуп!..
- Ишаћароузеи, лҳәеит Шьасиагьы лҳы раҳан дҩатıапшын.

- Уаф дук дыпсуеит...
- Азынра цәгьахоит...

Шьасиа уи уаха даламцэажэакэа агэашэ дынтытцит.

Азынра. Бзиа илбон Шьасиа азынра. Итдаарччо, уанаадәылтдлак егьа уцәалашышы указаргы, иаразнак уарыцқьоит. Укеикеиуа ашьха уқәушәа уаакалоит. Атдаа азныказ узамфакра, упынтда, улымҳақра фыенаршраауеит, аха иаразнак ушьа аусура фбанатәуеит. Нас урт зегы шуеит, амца рыхкьо – узамфакра, улымҳақра, упынтда. Икрашккараза убла хнакуеит асы. Апшшры рацра иашыцылоу ублакра араапсоит. Ахъта реышршроит сыла ичыфны арахь иаапшуа ашьхакра.

Аха ишпаћало урт амра ангыло, ианташоо, ипхеипхеиуа афы изаартцазшоа.

Абиблиотека дтәоуп. Апенџыр акынтәи илбоит асы аҳәылыҳәа ишлеиуа. Асаркыҳқәа ракәзар, баҳт-баҳт ашәт шкәакәақәа аҳәыпсоушәа икалоит. Асы ихнархәаз атәатіла амахәҳәа ишакә-шакәза инарылатәоит ардәына еиҳәатіра самсалҳәа. Амахәҳәагыы аддыҳәа ашәыб рыҳәыҩрны икаҳауеит. Ардәына, ахәда ахәы бымбыл иалацалан, апынтіа фежьза арахы иалыпшуа иҳәтәоуп... Асы аҳәылы-ҳәылыҳәа алеира иаҿуп, иаҿуп, иаҿуп.

Абар, ардәынеиқәатцәа еипштакьа, иуапа еиқәатцәа дташышы азәы дахынеиуа, аха уи иаарласны дкәашза асы иқәнауит. Ардәына сы-цыракгыы ақәыршәым, еиқәатцәаза ацәкьареипш асы шкәакәа иларшәуп. Нас инеитапан арахы ахы архоит. «Ҿықә-ҿықә» ҳәа ишәазызо абжыы нарганы, ахееипш атәатдла иалпраан, еимагылан илеиуа асы ифалазуеит.

Иаандаз, иаандаз азынра!

Шьасиа дуузза, ддысза дшыкоу, лхы нахга-аахго дышхаыцуа акаымкаа, лхьаа аалызцаыртцуан, лгаы кылтцао. Ахы злахаз диеипшын. Лхаычрагы, лыбзиабарагы – зегы акраамта инымтцао пхызны дшалаз, дшалаз мацара, уажаы дыкказа даалтызшаа лбон.

Зынза илзымдырдозтгьы уи зны зыпсы таз анасып! Аха мап! Егьа гәакра апеипшхазаргьы, уи насыпын, насыпын уи...

Дырҩегьых лқәыпшра, лыбзиабара апсы талан, мцаны иҩалыжәлеит. Дцон, дцон, дцон, аха амҩа нтцәара ақәзамшәа илбон. Дцон...

Азы шцара... Азы шцара, аха дызцоме, интдөоме...

X

Дышнеиуаз, аҳәынтдәа шьҭаҩаны, икыцха иахьыказ џьара длышьацәхныслан, лжьы лцан даангылт. Даанапшы-аапшит. Рапхьа дахьыказ лзымдырзеит. Цқьа даныпшы, лашарак тааза иааигәаны џьара илбеит. Даазырҩит. Адгьыл итыҩны иааҩуазшәа, ауаарацәа хәытхәытла еицәажәозшәа, хәытхәытла игәынқьуа шьоукгьы амыткәма рҳәошәа лаҳаит.

Аеазнызар Шьасиа дшәаргы каларын, аха уажәы «цатәуп, изакә уаау еилкаатәуп» ҳәа ауп лгәы иаанагаз. Ахәацаҳәа лҿыналхеит. Пытк данынаскьа ауп ианылдыр, анышәынтрақәа рҿы шакәыз абжықәа ахыгоз. Даангылахт. Даазырҩит. Аха уажәы ауаа рыбжыы еилыкка иааҩуан.

Лгәы аалыпсахын уахь днарыдгылт. Ауаа мачфымызт. Иналаршә-ааларшәны ирҳәоз мыткәмақәак ракәын акәымзар, уаф фитуамызт. Пҳәыск дҳәарҳәа-

шьеиуа, длаҳәны дыҟазшәа дӷызы-ӷызуан. Лашьцан, аӡәи-аӡәи еибадырыртә иҟамызт, аха усгьы Шьасиа гәаныла еилылкаауан илдыруаз ауаа шырацәаз.

Анышәынтра азхык ахь фонарк тааза икны дықәгылан хатак. Убри афонар алашара хәычы акәзан ауафы дызжуаз ирбоз.

Урт апсыжцәа рхы-реқәа афонар алашара-таа алашьцара иахьалнакаауаз апс-пшра рнатон. Афонар зкыз иблақәа ҟапшьшьза, атәра иаеыз анышәынтра дазыпшын.

Шаћагьы дааигәоузеи анышә иартаз ауаҩы, изакәызеи ҩба-хҳа рагыд анышә аҿыгҳара?.. Аха шаћагьы дхароузеи!..

Абас еизааигәоуп... апсреи апстазаареи... Егьа пан бзиа пшааны апстазаара – азиас урыргьы, уахьныруа апсроуп икоу...

X

Игызы-гызуаз апхәыс алашьцара е длызгәамтеит Шьасиа. Дыр фегьых ауаа дрылсны шьтахы ка днаскьеит.

– Ашьшьыҳәа ушьапы уапшны еихгала, анышәынтра утцабгоит, – иҳәеит Шьасиа илывагылаз рахьтә аӡәы, иҩыза иахь.

- Ирхадыркааит, ҳала-ҳеы такөаҳа абас абра ҳзыр-гылаз... Лыпсы атцаҟа рыпсы ҟалааит, иҳәеит егьи, игәы пыжәжәо, иртаху ҳаларыгӡоит урт!...
 - Дарбан «урт?»
- Дарбан, иуздыррым дарбан!... Шьоукы дара ахьынхонза алашара наганы иакънцт, ақыта азыбжак еиқъылашә иныжьны... Иказами урт рфызцәа уара аус ахьууа? Иахьа угъы ахәо, уеихаччо аусура уахьынтытуа, икарталак џьара иноупықәсылан, умала уеузымшьуа уааныжьны, ухы угъы ахыршәаны, иноупыртны ицоит... Иузымдыруеи урт?..
- Адунеи ҟыба-ӡыба агхазом, урт зегьы схы рнысҟьоит хәа уалагар...
- Сгәы иахьамуа исҳәоит акәымзар, угәатҳәа ишзалымсуа аҟара сымдыруеи...
 - Ишпоухоо, џьушьт... дымгоаакоа дааччеит егьи.
- Агантәи апсы дҳаман ҳааит. Ара алашара ааргеит ҳәа агазетҳәа аҳәарта рибамто ирыҩуазижьтеи анбатәи аамтоу!.. Уныдыххылан џьара цәашьык ааугартә иааигәаны уаҩ дынхом...
 - Ани ауаф ҳапсы дапшәмахеит...
 - Аиеи-гәышьа, аха ара иҟаитцоз?
- Ићаитцоз зыхьзузеи, ичкөын хөычы дицөымпси. Шықәсыки бжаки шихытцуаз. Жәашықәса ипҳәыс хшара длоузомызт. Иаалырҟьан абас изылашан дшыћаз, еитаизылашьцагәышьеит.
- Анышәынтрақ цәашьык аиркырц дааизар акә-харын...
- Ааи, ус акәхап. Уи иакәымзар, напыршышыла ҳапсы даажыр акәхон.
- Ее, насыпцәгьа, абни амаалықыгыы апсра абаиатәаз. Иара ихадыркуа алашара инап хәычқәа рыла икны, абри иаажыз апхәыс бырг лымфа дықәитцозар акәымзи...

- Ҳара иҳамчгәышьоузеи... Уажәраанда узҿызгьы убри апсра еипшуп. Апсра уаф дзаиааихьазар, убригь даиааиуеит. Псыхәа амам... Зегьы ҿҳәарак ҿҳәарак рымоуп. Уи уапыфлан акгьы узыкатом, апстазаара ахала аеыканатароуп.
- Аа, ушактытра нак, уаргы усзацлахт уажты, ихтент згты пжааны ицтажтоз. Абри амфагы, абри алашарагы мфабжара инрыжыт, убартгы рхала икалоит, упшыз... Снапы ахыназо цьара актындаз, анышт даргы саргы хамахгы, аха иабакоу!
- Уркъаті, ирзууазеи џьаҳаным ртыпхеит. Уи атікыс ҳдәықәтіа, заа ҳалбаар амашьынаҿ атып ылаҳхуеит акәымзар, ҳашгылоу ацара ҳақәшәоит. Иабадгьылу? Ана акәым, ара акәым. Амҩа акәзар ахырзаман...
- Итцегь еитцаршәшәазар акәын уара уеипш ићақәоу, абарт амҩақәа ирынгалан... Усћан иуҳәоз саҳара сыћан.
 - Уара уфызцаагь ирхао рыфеидоуп...
- Ма иахҳәо аӡәы имаҳари... Ауаҩ ихәрақәа ашша анрыбжьашәлак нахыс, аеада изурҟааргьы ишьҭахь дузхьарпшрым, иапҳъаҟагьы акгьы ибом.
 - Уаала, уаала! Уи сара исаҳауеижьтеи!..
 - Иаахтцәаны амҩа удыруама?
- Ишпасзымдыруеи! Арт уа илеиаанза, знык атытынгы хахоит.
 - Иара абрагь зегьы урывымсыр ууам...
- Уара уакәзами, мшәан, уажәы исышьталаны икәаталеиуа ицо?

 гылаз дадырсызшәа, ус дгылан. Шцатәыз лдыруан, аха дгылан.

Уи дшааиуаз, Шьасиа данаалыдгыла, ифонар д@ахан иналęаирпхеит.

- Шьасиа?!
- Ауаа анызба сым@ахытцын...

Шьасиа аеазәы иҳәоны дазызырҩуазшәа акәын лыбжьы шлаҳауаз.

– Ауафы мыжда, иахьа дыкоуп, уатары дыкам, – ихреит уи, даақрыпсычхан, – знык анышр хьшрашра аншры-бжьала, нас... Аха ауафы иблақра аапшуанаты деихалароуп.

Шьасиа фымт дгылан.

- Шьасиа, бнаскьазгап бшәозар?..
- Сзыршәозеи, мзашәагьы акы ыкоуп...

Абри ауаҩ, зхәычы-згәықырта абра анышә дамоу, минутк иадамхаргьы игәы зыртынчша акы иалҳәарц лтахын, аха уи даара ицәгьан.

- Алашара атып ағы икастцап, нак ала схытууеит. Ари анышәынтра рыцҳагьы гәгәаза иқәхеит, џьара лашарак ааганы иасыркырц стахын.
- Сара машәыршәа ауп сшақәшәа, уафгы иазтцаашьа сақәымшәеит...

Афонар зкыз илеиҳәеит иржыз дызустаз, нас уаҳа дымпшыкәа деихо иҿынеихеит.

Шьасиагьы афада лхы рханы леыфалхеит, убри игөы казтцашаз цьара ажөа көандак ахьылзымпшааз, иахьылзымхөаз лгөы итыхо.

Иржыз апҳәыс бырггы ус ааигәа длыздырамызт, аха лхи-лтцыхәеи лаҳахьан. Урт аханатәгыы Ага инхон. Лхатца дыпсызкоын. Уахык иомзцәеи иареи ам-

шын агәахыы ишыказ, амшын цәгьахеит. Уаҳагыы урт арахы аӡәгыы дыхнымҳәит... Лычҳәынцәа рҩыџьагыы арра итахеит. Лара данпсы, уа дызваржуаз уаҩ длымамызт усгыы, дааганы абра ланхәеи лабҳәеи дрываржгәышьеит.

Шьасиа аеазнык даахьапшын, уажәшьта илымбоз анышә ылҳәыгәра шыҟоу днапшит.

Шаћа дзатцәузеи уажәы абра иржыз!.. Лыпсы антазгьы шаћа аамта дзатцәны дыћазиз! Зхатца, зычкәынцәа зцәызыз апҳәыс!

Егьырт лыкәша-мыкәша иказ ауаа, илыцхраауаз, лгәы нызкылоз, дзыжьжьоз?

Урт егьа днырмыжьзаргьы, егьа лымат рузаргьы... Дрыцхаршьазаргьы... Лгәаеы лхатцеи лычкәынцәеи ртып ахьтацәыз, уа@ытәы@са уаҳа изтыртәаауамызт.

Абри агәыр@еипш ицқьазтгьы, анарха рымазтгьы абзиабареи ақьиареи... Усћан апстазаара аеакала, аеа-калаза ићалон.

Ари ахәы хә-дуун. Ақсыжрақаа рацааны иаман. Ићан зынза иажахьаз ақсыжыртақаагьы. Урт зтаыз ажалантақаа, ма амҳаџьырра ицеит иқатцны, ма аибашьрақаа раан итахеит... Урт рабацаа рнышаынтрақаагь амақ-ажыц рхиаауан, абаћа кьоу-шәоуқаагьы хашхааша иагон аамта.

Анкьаза, ада пстазаара аныкамыз инцәартәуаз ахаҳә, уажәы ажәытә ҳаҭгәынҳәа рханы иахьарсыз, убри анкьазатәи ртакы рзыхынҳәуан. Ашыцламҳә рыҳәышьшь, ауаҩ ибаҩҳәа зфаз адгьыл иахьытыҳә-ҳәоз, тысра рымазамкәа, имбаауа-импсуа иахьыказ инахәапшуаз, даздырхәыцуан апсреи апстазаареи, ауаҩы иаамҳа акьаҿреи, назазазтәи аказаареи.

Абраджын Арзаћангьы...Ес-уажаааны, уи инышаынтра, атдаа кәашза иақәканатдан, атдәақәа шықәыз рбалон. Машәыршәа арахь иқәнагалоз ахәычқәагьы ирзыгәагьуамызт асћак зхытцуаз анышәынтра табга аханы ићапшь-ћапшьза иқәыз атцәақәа рылакьысра. Ус, жәык бакы-сакуа џьара арахә ршьапхыц змаахац хаскьын збозар хәа ақьышә нышьтакуа ишнеиуа, атцэақэа ианынархагылалак, иазгэамтазакэа азы иныепынгылазшәа, иаразнак иаангылоит. Иџьашьаны инарфыфуеит, нас абз џьаџьа ду ашырқьхәа инархьшьуа, уи иантцаны руакы шьтнахырц атахуп, аха акраамта ащэакэа ахькэазу акнытэ ачы иазтагзом. Ащыхәтәаны, иаулак, ащәақәа руакы ҟәаҟәа-чаҟәан аеы итанацоит. Ахы рахан, апынца гәафарақәа тырчаауа, акыр иаадхалоит уи аркындра. Нас, ашыах афыщач, иагәардханы афамћәара иналагоит.

Арзакан итәы анаалгәалашәа, Шьасиа илызбеит иахьа уажәраанза Хьыфа лхала дызхыз афны шыкоу илымфатәны дцар. Ла лышка анеира лзымгәагьыргьы, иамузар ма лашта дынтапшып.

Абриаћара шықәса тұхьеит, аха иахьа уажәраанда уи лымдарха лшьапы налзықәмыргылацызт Шьасиа... Дацәшәон уи лынасып дахькылнагаз, илзаанагаз абара...

Шьасиа убарт ахтысқәа рахь дхынҳәны дрызхәыццыпҳьаӡа, еиҳа-еиҳа агәра лгон, Хьыфа Арзаҟан бзиа дшылбоз.

Афны гәгәаза, иаакәыршаны иказ ашәапыџьап инарылпшуан. Атпла дуқаа рышәшьырақаа ихырфазон. Апенџьыр акынтә итааза лашарак кылпшуан.

Шьасиа игәагьны ашта данынтала, еилылкааит уи лахь анеира шлылымшоз. Унеир, улацәажәароуп. Уи лацәажәара зхызго дабаказ! Шьасиа илылшомызт, еиҳарак уажәы...

Аха ус лхәынгак џьара днахәапшыр цәгьа илбомызт. Лыпсы заны илашоз апенџьыр днадгылеит.

X

Ажәытә уаџьак излакатдаз ахаҳәқәа ана-ара еилабганы ишыказгьы, лҩа аунашьтуамызт, амца лаша-лашо итан. Хьыфа, тачкәымк дакарамшәа лееимаџьгәан, лхы лықәыжьны уи ауаџьак апхьа асқам лакә дықәтәан. Лылахь итахалазан илхаз лкасы еиқәара, лхылеы кәашза иатпшуан.

Ауаџьаћ акәша-мыкәша нышәыргәын, апенџьыр иахьазааигәаз ихгәын. Убри агәрахьы игылаз астол дадтәалан Хьыфа лашьа.

Ихахәы жәпа хәыц еиқәатцәа аламкәа ишлахьан. Шьасиа уи рапхьа данылбахьаз еипш деилфача дыкамызт, ицны, имгәацәа кылышышь дтәан, ихы-иҿахьгьы акыр деихәлаҳахьан.

– Уажәоума санышәгәалашәо, Миха? – лҳәеит Хьыфа. Уи лыбжьы лымҳааҳан, ихымыжьжьаҳаҳ, илиааиҳ агәырҩа ишаҳаҳгьы, итатаҳа иҟан.

Шьасиа лылагыр3қәа лгәы инықәтцәеит.

Убас иҡоуп, саҳәшьа рыцҳа, апсҳазаара... Сара сдоуҳала иҡалаз џьыбшьома? Ауаҩы зны дҳәапсахоит, зны – длапсахоит...

Уи Шьасиа данылдырқәоз еипш аҿаца-ҿацаҳәа дцәажәомызт, ибжьы ақыдреипш еиқәаҳан иҟан. Уеизгьы угәы аабжынахыртә, угәы иныҵаххратәы АКЫ алҩуан үи ибжьы, икәша-мыкәша иҟоу ртынчра, риа-

шара, рқьиара еснагь иалацәиршәаларц азы амгәарта итганы адунеи иқәигалазшәа.

- Ус акәзар, саргьы шәыскәат, аиашьареи аиаҳәшьареи зшаз дсыман суҳәоит... Уажәшьта дук нызтууа сакәым, сышәмыргәакын, сыпсхашәымшьын цәгьала, итышәымхын ишәыцәтахаз сыпсы ацәаҳара! Хьыфа лхы шьтымҳҳакәа дцәажәон, аха еиҳа-еиҳа деилашәон.
- Убри ами саргьы исҳәо... Бҳала быгәгәаӡа ақьацтажә баҳуп, араҳь быпсы аҳәыц иакуп, уаҳа баҳьнышьҳало ак быҳьыр?..
 - Зегь дара рами...
- Егьа бҳәаргьы, сара башьа соуп, еиҳаны згәы бзыбылуа уаҩ дбымам... Иахьа уажәраанӡагьы ас бынсыжьуамызт, аха быҷкәын игәы сшаҳон.
- Уакъыті, Миха! лхы фышьтыхны лашьа днеи фацшит Хьыфа. Усшәиуам. Удсыр стахым, «Ашьа ултааит» хәа гәанылагь исымҳәац. Уара сыхәда уаграгылазаргы, унапы сыхәда иакәуршошәа исыпҳьазон... Ҳаитымцәан, ҳаибаазахьан... Иугәаламшәои, уахык пҳьара џьара уцар, уеибганы уаауазар ҳәа ушәара ацәашьы сықәыстіон... Уи азы анцәа дшаҳатуп, уаҳа азәгьы. Сара акгьы санызбом, уаргы сунызбом, амала еиташәмыртытын сыхәра... Сара сеитымра сзалымтит, сеитымны сиит, сеибаны сыпсуеит, уи лылағырзҳәа амца кәеицеиуа ирныпҳон.

Убасћак лгәы таҳан дшыҟоугьы, лыбжьы татаӡа иҟоуп. Изакәы гәыз, изакәы гәы бзиазиз илымаз, анаџьалбеит!

- Егьа ус акәзаргьы, сара зегьытдәҟьа срафбхырц бықәнагам...
- Уакаыт, Миха, анцаа даахаан сухаоит! деилашаон еиҳа-еиҳа Хьыфа, – сумырҳаҳар ууам уара усгьы... Сара ара сыҳатуазар, Ездорагь акыр иеысзикхьеит, аха ара апсра сыҳанагароуп – уаҳа акгьы.

Убаскан, убри интиркьаз ахы исцаагеит зегьы. Иишьыз усгьы дшьын, аха сара сыпсы ахаарагь убри ахы иагазеит, уи дысцаагеит сгаы итцаршаны исаазаз сысаби затаы, схы зыхтныстоз сашьазата... Уи зхы азымташазгьы аза дубарын, аха сара уаха сылымшеит. Уеизгьы-уеизгьы сеацаызгон реиха истахыз ауаа рнапала срымшьыр... Сыцаазар, сыпхыз иаламшаоз сымбар...

Миха дзырҩуашәа дымзырҩуашәа, зибнаҟа дыңшуа дтәан. Хьыфа даақәыңсычҳаит.

– Ускан, апхьаза уии сареи ҳшыказ ануасҳәа, исгәалашәоит, уеигәырӷьеит. Акызатҳәык угәы еихьызшьуаз, иашьцәа Маршьанаа нхамҩа шәырҳашам ҳәа акәын. Уи дугәапҳоит, игәра угоит ҳәа сеигәырӷьеит...

X

- Нас... Настәи зыбымҳәозеи, настәи?
- Убригьы уара шьахэла иудыруеит, Миха. Узазтаауагьы здыруеит, шәара шәыхәмарра кьашь сшаламгы, зегьы еилыскаауеит... Исыздырам, шәара иахьеи-уахеи ишәыдгылоу ишырымбо!.. Урт ирымбазошәа картцоит ауп...
- Ибзеилымкаауа аус баламцәажәан, сара сызбазтааз атак ҟата!
- Иугәаласыршәап, утахызар... Уии сареи мазала хатцеи пҳәысси ҳанеибага инаркны, ишудыруа, еилафынтрахеит... Амаршьанқәа ирытцакәало ианалага, зынза алаапк иафызахан, иаарпыхьашәалак ирыцҳауа иқәын. Ускан рымчгы зынза ирымпызымзаацызт. Уи еиликааит сара атәи-тәыҳ тыпҳа сшигаз итырдыраар шыцәгьарахоз. Дзыцәшәозгыы сара сакәын. Сыршыыр ҳәа дшәон. Ант рзы иаргы саргыы ҳзакәыхыз, ҳап-

сы хәычқәа аатдыркызтауан. Сзырымшызи ускан, срыцхара зықәшәаша. Ускантәи сыпсра псразма?!. Даргы гәфарақәак рымамкәа икамызт. Арахь, сара аеакала сыкан. Аиашьа иеипш иибоз, дызбоз ауафы дааиацәажәан, уи сизиҳәазшәа каитцеит, сыхыымӡггы схихит, сыпсы еиқәирхеит.

- Уи сара ус сабҳәеит, аха егьырт ауаа ишпадхабыртоз... Насгьы ус иҟаита, егьыс иҟаита, хата битиит. Дхазыноуп, дтаташьуп шаҳҳәоз, егьырт Маршьанаа ҳҳаирштыртә аус ҳаҳәиршәеит. Убарт зегьы сышпарыҳәтәарыз сара? Сбазтаауеит!..
- Ушакантіра, Миха, Сымдыр каумтіан, Ускан ус умхазачте. Насгьы уи итаы уаламцаажаан уара, уа хаатаы умам. Адамра хыла даумырсын. Шаилгеит, уи изшаырха!..
 - Нас, егьи дысхатцамызт ҳәа бҳәарц бҭахума?
- Уажәы иуаҳәатәу здыруан, убри игәнаҳа сыдымзар... Убри аҳтыҳҳәыс лҳа, сара сҳаҵа ҳәа ауаа ирдыруа, деилкааны дыказар, шәара шьоукы-шьоукы избаҳә
 аҳәараҵәкьа шәаҳәаҳомызт. Егьа ус акәзаргы, уи
 дуаҩҳсын... Сара ускак сгазамызт уи ихы шникылоз
 сзеилымкаауа... Издыруан уи уаанзагы ишиҵәаҳуаз
 сшигәаҳҳоз, сара насыҳҳағы... Уаҳа шаанза дмыҳазакәа даҳыбарҳыеиуаз, илаҳақаа чуан. Ианшалак,
 дыҳҳашьаны сыбла дызҳыҳшыломызт. Аҳа уи аламыс
 иман, иламыс ихи-имчи еиҳәнарҳон. Урҳ аҩыҳьагь
 рызбаҳә ала азәы шәҳы сеиарҳаны ажәак шәҳәартә
 шәыкам шәара! Убарҳ сзымдыруазҳгыы, сара зынза
 сыҵаҳәон... Ауаҩы заҳьҳу дысзымдыруа сынхон...
 - Дарбан «шәара» ҳәа бызҿу?..
- Уи бзианы иудыруеит, сашьа рыцҳа... Сыҷкәыни уареи шәами сызҿу.
 - Сара соуп бара бзагоу!.

- Уара уажәит, сашьа рыцҳа, уаҳәшьапагьы игымхозар ицлом, аха шәеицәамҳазар акы шәааиӷьымҳеит... Уара уматцура уамырҳырц, ирпшзашәа апенсиаҳь уаҳьырышьтыз, ма сыҷҳәын ДЗЫҚӘГӘЫӶУАЗ АҞЫНЗА днамгаҳәа, а•аџьара даҳьдырҳаз аҳәым сара изҳысҳәаауа... Уиаҳара заҳаҳузеи, уи уара цҳьатдәҳьа иудыруеит.
- Бысмацәҳан, амарџьа, бысмацәҳан! иҳәеит уи игәы пыжәжәо, ибжьы акәымұқа алыҳәҳәо, - бара сара сыхьз арцэгьара ауп баныфагыла инаркны напы злабкыз. Бышфытцшааз, бнеины ауаф кьала бикәаиеит... Даеа еишьазар ишпабзиуаз?! Бықәцан иахьынеипырхоз бдәықәитіон. Ашьтахь, баб иқәлаз ауаоы биццеит. Саргьы исымбазошаа ҟастцеит. Уеизгьы быффы мгакәа урт бызрылтуа быћамызт, дырфегьых сара соуп акәымзар... Бара боуп згәы зыхьыз, сара ажә гәатдәа сыгроуп, акгьы усыс исымазам! Бара ибдыруама убри шаћа исызтәаз сара? Уи уаха иамузаргьы, лычкәын ситтгәап, ауаа рахь дкылызгап, уи ала лгәы тызгап сҳәан, уахыгыы ицәгьахаз сара сакәхеит. Иара иакәзар, ахаан иимбацыз анисырба, ихы сакәхшан, иара идсы еихит... Баргьы бкаижьит, саргьы... Уажәшьта сара сыпшқам, бара ара бкьацәза ақәацә быфнатәаны, ауаа сыбла ихырбало исзычхауам. Ашьшьых а баафнытцны абрахь баала. Сара исфо бфап, млакы-хьтакы ма басыргарым... Сара саагылазар шәара сшәықәызхьеит, ићалозар абыржәы ма бсызхәыц...
- Миха, уаҳәшьа рыцҳа, уззымдыруа азәы иаҳар итҳо џьишьоит, аҳа сара уздыруеит, нас усҟак уҳы аџьа заурбозеи? Уара уматцураҿы џьара иуҳырҳагаҳар ҳәа ушәон, уҳьаадҳәа рҿы тауади-аамстеи иреи-уоу азәы дугәыцҳәуп ҳәа џьара иаҳәар ҳәа ушәон, ирацәан убригь саргьы ҳзыҳурҟьоз... Угәаҿы џьара

гәыбылрак кыдыршәыламкәа ҟаларым, уара ахәаша, аха изхәартоузеи... Са сгәы ахьыпсыз ипсит, ицазеит – сара сызгьы, уара узгьы... Уаҳәшьапа дазыҟапан иаб диуршьит. Изымдыруаз иаб... Уи, егьа сгәы ицәцахьазаргьы, инапала инеигәыдтан иаб дшиуршьыз еиликаар ишпаҳалои?!.

Шьасиа дзымцо-дзымаауа аатра дахьавагылаз дныфнытцөаашарц акы аалыгымхеит. Леы лнапы фацыралкит.

- Диздыруамызт бхаама, нас иаб?...
- Убригь ухәашт, уара?! даатрысит Хьыфа. Убригь ухәашт!..
 - Дидыруазар ишпаћаитарыз зыбгаахауа?!
- Ускәаті, ускәаті, ускәаті! дшәаны дихәапшуан Хьыфа лашьа иееимыртага дахьтәаз. Сгәы пжәаны сшәымшьырц шәтахызар, апсыха сышәт, издыруа сызхоит... Уаҳа здырырцгы стахым!!! Сычкәыни уареи шәеиванагалазар, уи уара утәала дуаазеит, ушьтра дықәлан дышцоз, дуиааит. Иара ихы улаеихзар акәхап. Иара уимтиир, уара дшутиуаз идыруан... Ацәгьара катаны укәа итата зырҳәогы убри ауп, иухьзеит... Сара сгәырҩа уагондаз, Миха, сыбла траа абра сыҩнакәы-кәижьтеи итцуазеи? Аха УБРИ калази уажәи рыбжьара, абри сышә рыцҳа ушьапы нхумгац. Унызкылазеи?!
 - Абыржәы ибҳәо аҩыза смаҳарц азы...
- Уи башоуп, уи еыттоуп. Уажәы абра сындәылтны суццар, «иан дынижьын, мап лцәикын» ҳәа аеыттақәа еыттак рытан унаишьталашт... Ихш еиқәатдәак ныхуршәларц еита... Еитауасҳәоит, шәыпсыр стахым, аха абаҩ еимазкыз ала реипш шәеибафозаргь, сара уажәшьта салашәымкъашьын, сыпсыргыы шәыс-

хамгылан. Уажәшьта рацәак сызнымхеит схы зқәыстцаз ауафи сареи ҳаибабарц... Убас слахьынтца ианызар акәхарын... Шәара ишәыхәтоу анцәа дылбаапшны ибап. Уи са салам.

- Бара ибаҳахьоу быҷкәын иишьуаз дызустаз шидыруаз?!
- Мап, мап, лҳәеит Хьыфа лыпсы лызтымкаауа, мап уи издырамызт, издырамызт... Иахьа уажәраанзагь издырам... Избанзар, уареи сареи ҳаамышьтахь издыруа аӡәгьы дыҟазам...
- Уи сара иасҳәеит!.. Дшьы ҳәа акәым, уаб иоуп, иеыҵәахны дыҟоуп ҳәа...
- Уаҳа шаҭара ззымдырӡо шәҟазҵази, шәара гәықә-хақәа! ашырҳәа дҩагылеит Хьыфа дааиҵақын, санышьҭало, шәара акыр шәыхьшазар сара сагааит ҳәа, анцәа сиҳәан сышьҭалахуеит. Убас срыцҳан сишеит. Арахь гәыӷра заҵәык исымоугьы ус исымумкәкәаан. Уи иаб шиакәу дырны дишьуамызт!..

Шьасиа лхәы-лжьы қақаза еилагылон, зны деилшаауан, зных дыхьшәашәахон.

Дааилшәан, убаскан еилылкааит, уи лтыпан дыказар лара аеакала дышныкәашаз.

Зегьы ҳәаак-ҳәаак рымоуп адунеиаҿ. Ишыҟазаалак, лара устцәҟьа илыграгылар луамызт.

Уан лгәи лгәатцәеи тыхны иааугароуп ҳәа иарҳәеит... Лгәи лгәатцәеи тыхны иман дшааиуаз даашьацәхныслеит уи. «Аа, нан, нан!» – аҳәан иааҩныгызааит иан лгәи лгәатцәеи, изкыз лычкәын ижьы ицазар ҳәа...

- Сара ибасҳәо хабҵозар, убасоуп! иҳәеит Ми-ха пытрак ашьтахь, аҳәызба иҟьазар еипшны. Ихабымҵозар, иара ара дыҟами... Иара зынзагьы дҳәы-чымызт, иҟаиҵоз идыруазар акәҳарын...
- Дишьит!.. лҳәеит уи ауаҩшьра аныҟалаз уажәы акәызшәа днеизҟәыҿын. Дишьит! Дышәшьит!
- Бара ибхәац бҳәоит, уеизгьы... дааччашәа иуит. Амат ацәа уахьысызшәа уцәа ааухнарпарын, убриеипш ччапшьын уи.

Хьыфа лашьа дихәапшуан, дихәапшуан, дихәапшуан...

19

Шьасиа лыпсы 30 ашта дтытцын, ашкол ахь игаз амфа пшааны леыналхеит. Амза акыр ихалахьан. Апша инеипынкылатдакьаны иасуамызт, аха ианаацаыркьоз паса ааста амч аман. Амфагьы ушьапы иабарта абгыжа анахалахьан.

Апстҳәақәа реыҳаракӡаны ажәҩан тырҟьахьан. Аеыкәаҳа гьагьаӡа, ажәҩан азыбжак иакәыхшаны амза такны иаман.

Шьасиа дахьцоз алымҩанык Хьыфа лылагырзқәа, амца кәеицеиуа ирныпхо, лыбла ишыхгылаз ихгылан.

Заб дзымшатаз ауафы... Нас ани аеазә дишато дыћазма...

X

Ашкол афы зегь еимпхьан. Аизарагь ахөмаррагь иалгахьан. Шьасиа ашкол днавсны аклуб ахь дцеит. Амардуан дафалан лфаныфалха, еиҳа лгөы лхаштшөа дааҟалеит. Уа дахьнеиуа лфызцөа бзиақөак лзыпшызшөа.

Илзыпшытцәкьан афызцәа бзиақәа. Ирацәацәам-кәа, атыпантәи ауастацәа икартцаз агеачапақәа реы иқәыз ашәкәқәа... Уа икан акыр џьа зхызгахьаз, ирк-хьаз-ирышьтхьаз, иқәсхьаз, ацута иакәшахьаз ашә-кәқәа. Ақыта абжаракынза изымнеиц, азәы-фыџьа рыда змыпхьац... Лара лнапада нап иамкыц... Здакьақәа зегьыттәкьа еимыхым...

Ашәкәқәагьы ауаа иреипшын. Шьасиагьы абиблиотека азы шыцаз избаз иеипш дтааны дыпшлон. Абиблиотека тынчрахон. Дыпшын, уажаыт ака абарт ашака реы зыпстазаара оу ауаа рыбжықа гарашаа. Игараша — аччабжықа, атауабыжықа, амыткама, ахысбыжықа, ашаахаабжы, амшын ахыгарымуа — апстазаара, апстазаара... Иара апстазаара адунеи ианылеижытеи иахтнагахьоу иахьеи-уахеи иины, иахьеи-уахеи ипсуа агаыргыареи агаыроеи, иахыеи-уахеи инны импсзо агаыргыареи агаыроеи, апстазаара пстазааразтауа абзиабареи ацаымгреи, аччапшыи алагырзи рышытыбжы лахарашаа, рымч лбарашаа...

Тынчрахазон.

Шьасиа лапхьа иаауашөа лбон, аамта иаиааины ашөкөкөа зыпстазаара рымадоу: ажөытөзатөи аиха ццышөкөа здыркыз, шьоукы – рыдгьыли рхөыцкөеи аларыхьчарц, шьоукы – урт аларшыырц... Ацөмаа здыркыз, зхазы апсымышьтыга аазрыхуа, дзыкөгылоу адгьыл зтәу ауаа рзы ихандеиуа... Адунеи иацөызыз аиаша сыпшаауеит ҳөа идөықөлаз, зыбзиараз, зыцқьараз иччархәтәыз... Адунеиаҿ ауаф изы аиаша иагарцаз зхы ақөызтдаз, уи алагьы аиааира згаз...

Абзиабара дақәитхарц ашьақа аныћаитца, атымитыша аћында инанафаз итәы... Зыпстазаара насыпла итәыз, егьырт ргәаћра зызгәамтаз итәы... Апстазаара, апстазаара – ақьаад жәла бзиа иаладаз, аибашьраан

зда ыћамыз ақьаад џьаџьа иалазаз, зыхә дуу ацәажәпа зхоу, ићәыбзһәыбзуа ацәа тақа, напы пшқада уаф изымкуа зхоу...

Шьасиа амардуан дыфхалан, афналартаф ифаз ашә аалыртын, еитах ацапха нылатцан, акаридор афы алашара амырқзакәа лфыналхеит.

Уаха атцхыбжьон алашара збо азәы даанагар ҟалоит, ипшзахом.

Абиблиотека зыфназ ауада, акаридор атқыс илакәны аклуб иафапшын. Шьасиа, днапыршышыуа, абиблиотека ашә акынза даннеи, иаркыз цышьа лыфнадылтеит, ацапха тып пшааны иаалыртырц. Аха ашә ачараҳәа ахала иаатит, ларгыы дкаҳарц егьаалыгымхеит.

Шьыта ашә шаартыз дцазтгьы, ашәкәқәа ргазар! Иаразнак аркыга лыпшаан, алашара алыркит. Убри аамтаз ашкаф ду ашьтахь кыгә-чыгә быжьқәак лаҳан, днеилууааит.

- Уарбан?!

Иаатынчрахеит. Убри атынчра зынза даршәеит Шьасиа.

Дзыршәозеи лара, уажәшьта дзыршәозеи!

- Уарбан?

Дырфегьых азәгьы фимтит.

Нас лара иаалгәагын, агеачапақаа рышка днаскьеит. Еилыкка илаҳаит ашьапышьтыбжьқаа. Шьасиа дырҩегых лгаы аалымкын, астол ахь леыналхеит, уа лгаы зырҳаҳоз акрыказшаа.

Наћыстәи ашкаф даавтит Шьыта.

– Шьыта?!

Уи лзамфақәа кылтдәраан ицон, лоуразоуроу деицрашәаны дыкан. Дмыццакыкәа цас илуазшәа лшьапқәа ықәкшо Шьасиа лахь дааиуан. Лгәы акы ытдаххны дшыказ лхы-леы ианыпшуан. Еснагь еиқәышьшьы, акгьы усыс измамшәа иказ Шьыта лакәмызт ари. Лыбла тбаақәа цымцымуа, ауафы дааифыртдәарашәа икан.

Ацгәы икьууа атцкыс имкьууа еицәоуп ҳәа...

- Бабаказ бара, атхыбжьон? дтааит Шьасиа, макьана лгаатып иқаымлацкаа, лымчқаа дынрыжьзан астол апхьа акаарда дахьнықатааз.
- Сара сакәым, бара бабаҟаз?! акаф аатлыргеит
 Шьыта.

Шьасиа дгачамкны уи дналых апшит.

- Ибыхьзеи, бара?!
- Сара сакәым, бара ибыхьзеи?!

Шьыта дааины Шьасиа лааигәара днагылт. Аха уналылакьысыр, дшыпжәара дычны дыкан.

– Бцәажәашьоузеи, бара? – лгәы кыдгылазан уи инал қалырхыт Шьасиа. – Есымша схәы құзо цьыбшьома сара. Ишпыкәу қыртәыла бышсацәажәо?!

Шьытагь дазыцшымзар акәхарын, еснагь зегь хьазыршшоз, аара зхы иадызтоз Шьасиа ас ил-үалырхыып хәа. Аха лара уи гәалымтазазшәа, акәымӷқәа лылҳәҳәо дгылан.

- Шәыҟәқәак сыпшаауан... лҳәеит уи леырхыкәымтан.
 - Ацәашьы ырцәану?
- Мшәан, бсыдызцалазеи, инасырцәоны баргьы бааит.
- Сара бтыстцаауеит ҳәа сгәы итазам, арахь бара басны амц аиҿырцаара баҿуп.
- Мап, бара стыбщаауеит, стыбщаауеит, стыбщаауеит!!!

Убри аамтазы, Шьыта дызлааиз ала даацэыртын, диашахәтцәаза, изамфақәа кылпып-кылпыпза, иччапшь зыхь-псыхьха, арахь ифааихеит Заур. Шьыта, егьа леыргәгәаны дыказаргы, уи данылба, лыбз лфы итабылгьо, илҳәара лзымдыруа даанхеит. Шьасиа ашырҳәа дфагылеит. Лоуразоуроу амцабз фалыхкьеит.

– Шьыта, измааноузеи ари?!

Шьыта *фылымтит*, аха лыблақаа цымцымуа лаҳашьа деифылтцаарашаа дналыхаапшит.

– Шьасиа, сбыҳәоит ҳгәы ныбмырхан, ҳҩыџьагь ҳаиҳәшаҳатны иҳаӡбеит ҳапстазаара еилаҳтцарц! – аиҳәшьцәа рыбжьарашәа даагылт Заур.

Ишпаћалои алапш аламыс анацым?!

Шьасиа зныказ леы акит ажәак лзымҳәо, илыз-ҳәаӡозаргыы иабалыпшаарыз убри иалҳәарыз ажәа, леы ишпаталыгҳарыз!

Уажәраанда илылымтыцыз лшәа-дызара, аҳартасырта ыҟамкәа иналхыпсааит. Мыч гәгәак даархьантазшәа лхы лбо дааҟалеит. Абахәапшь еипш. Лнапқәагьы аламала илзышьтымхуа иаахьантахеит.

Убри аамтаз, дахыйаз-дахыаныз зегы аалхаштын, асахтан капшықәа ртаршәушәа иказ азамфақәа рыда акгы лымбо даакалеит. Ларгы лнапы лымыфруа ифышытылхын, абахә мчы иалалаз ахыантара зегыы лхы иархәаны, уи «асахтан капшы зтаршәыз» азамфа иарбаны афыналырхеит.

Артцәааҳәа Шьыта лыҩнытцәаабжь лгәы инықәҩит, Шьасиа данаалтц, уажәраанза абахә мчы змаз лнапы бжыхәрааны икын Заур.

– Ахымдг сбыргон иахьа... Маҳәык... Саргыы суаҩуп, схы сызнымкылар, снапы скьар калон... – иҳәеит иара, лнапгы аауишьтит. Уи иблақәа хьшәашәаза, џьара ламыск ацәаара рхыршәыламызт.

– Уара ууаҩну?!.. – дырҩегьых дааилышшеит Шьасиа. Шьыта деицрашәаны дгылан лаҳәшьа длыхәапшуан, дааиҩылтдәарашәа.

X

Шьасиа днеины астол днахатәеит.

- Абри асаби лтәы акы иузеицшхом, иудыруаз! лҳәеит уи лгәы илзамырҳәо.
- Сара иакәым ҟасымтцеит, анцәа иубома, иҳәеит иара иеырмашьцан, насгьы сара шәуара сгәапҳеит, сшәатәашәшьозар, аҵәы налеимтцар усгьы игәы иамуит уи.
 - Баша иутаххеит, башаза!
- Уи атак сара исҳәап, Шьасиа, деицрашәаны дгылан Шьыта, ма сара бсазтцаандаз!..
- Нас, таацәашәала шәааицәажәа, сара така сыбзыпшуп! Шьыта дналыхәаччан, дмыццакзакәа ашәныдтаны дындәылтит иара.

Шьасиеи Шьытеи анеизынха, Шьасиа уаҳа лзымычҳакәа лхы астол инықәлыжьын, дныфнықьызқьызааит. Пытрак дтаруон уи данықьызқьызуаз ада лыбжьы мыргакәа. Атарыуара данакөытігьы, пытрак дхаылакысуан. Ашьтахыша лхы дфахан, алагырз иаркапшьыз лыблақа анаахылт, Шьыта паса дааины дахьыфагылаз дгылан қаацара лымамка. Уналылакысыр, дшыпжара дычны дыкан.

– Бара, атыпха бзиа, – лхәеит Шьасиа лыбжьы цаны, – даара хгәы тыбгеит... Аха ари ус ибанахо џьыбымшьан!

- Сара исанахо акәым, бара ианакәызаалак ибанасыжыуам уаха исзыбуз, аҳауа танақыны Шьыта лыбжыы ипнаказшәа иаагеит, ишпыкәу, икоу еилымкааҳакәа, ауаҩы тачкәымла бигәыдло, уаҩ икаимтац!...
- Уаф икаимтцац казтто бара боуп, дырфегьых быпхамшьазакаа бышцаажаоз бымбои афеахаа!
 - Иарбан уаф ићаимтац сара ићастцаз?
 - Ишәзеилоузеи абрии бареи?
 - Абзиабара!..
- Абзиабароу? Аах апсра иқәшәандаз, рацәа ҳгәатдәа дтапшны амш ҳалеигоит. Ауаф ма дшәозароуп, ма дыпҳашьозароуп. Ари ипҳашьо абла ихам... Дагьшәом, избанзар, ҳатдак аӷьараҳәа даҳҳагылан дибом, ҳаб дыҟам, ҳашьа дыҟам. Ҳәсақәак ҳаиҳҟьашо, дызҳашьтоузеи, игәҿыӷъра алаҳҳигоит. Шьасиа илзымычҳакәа дырфегьых лылабжышқәа рҿыфарҳеит. Аха баша игәы дажьоит. Сара сымацарагь сизҳоит!..
- Сара исзеилкаауам уи убыскак играг збымоу? Ибзиузеи бара?!
 - Бара ибзеилымкаауазар, сара ибасҳәап!
- Сара иахындастаху уи деилыскаахьеит, уаҳа иеилкаара стахдам. Егьырахь, ибасҳәо убриоуп, сара сынасып бапырамгылан!.. лҳәеит Шьыта дыхьшәашәада.
- Изахьзузеи анасыц! Абни ииҳәо хабҵома? Бара беиҵш егьаҩы рхы ҭиҟьахьеит уи. Бимжьаӡазаргьы еиҳа еицәоуп. Уи насыцым, насыцдароуп. Бара ибыздырам урт, сара цқьа еилкааны издыруеит!
- Ианакәызаалак урт рыбзарзы ада акы бҳәо смаҳацызт, уажәы иахьоума ианыбдыр?!
- Ићалап ус акәзаргьы... Иаасараза зегьы цқьа ибасхооит.
- Акгьы саҳәатәӡам сара, уажәшьҳа сыҳшқам,
 сҳатәы сара исыӡбартә сыҡоуп! Шьыта уаҳа акгьы

мҳәакәа, лҵыхәа лаҳәшьа иналҿаҟьаны, ашәахь лҿыналхеит.

X

– Бабацо?! – Шьасиа доатцѣьан, уи длапысны ашә днадгылт.

Шьыта дныхшааа дцеит. Пша ахьымнеизо агаафара итажьыз азыжь еипш иказ лыблакаа реырпсахит, ицымцымуа, рыцхашьара рыламка икалеит.

- Ићабтцашазеи, сбызтцаарц стахуп?! дырфегьых атанақыы пнаћошәа иаагеит Шьыта лыбжыы.
- Истахуп убри ауаф бымпан дзық әымло и кат дара. Насгы истахуп уи дзак әу, урт ахынеимоу изак ә қ ә оу беилсыр каар ц! Уи, бара б қ ә ы п ш ә е и за и арх ә ан, и п сы беит арц ит ахуп, аха е г ы аруала ш ә е и за аиг ә азар г ы у ахы б хы анбыр ха, бынасы п шыб ф аз б дыр у аза аит.
- Сышьты.. Ҳгәы цәибаҟьарым амалабаша! Сара уажәшьта схәычым, иббоит. Абри дызцазеи макьана ҳәа аӡәы иҳәартә сыҟам. Ҿааны-цахә пҳәызба тәаҳьак слеипшхоит. Атыџьҳа, атажә-табаа. Урт реипш игәыптдәагоу сара ажәа сыздырам... Уи сара саматәам... Заури сареи аус ҳамоуп... Ибмаҳауеи аус! Уи ибтаху ахьӡта абзиабароума, аеакоума... Иаргьы саргыы ҳаиҳәшаҳатны уи ҳус ҳаӡбеит. Аус усуп, устас ицароуп!

X

Егьа лҳәаргьы уи иахьа уажәраанӡа лаҳәшьа дылдыруаз џьылшьон. Шьыта уажәы илҳәоз зегьы ҵабыргуп. Уи ҩашьаӡом. Уахыки-енаки рыла жәаҩаҟа сааҭ ицәо апҳәызба-мажәа пҳыӡ илбама абартҳәа зегьы? Аҩны макьана зегьы ахәычыҳәа ирыпҳьаӡо. Аҳәы

игәы иалсит ҳәа ахааназ «ҟьишь» зымҳәацыз лабпсатцәҟьа уахык димбакәа изхымгоз Шьыта.

Ићалап уи лхатагьы лхы лзымдыруазаргьы, иахьа уажәраанда, знымзар-зны абри еипш аамтақәа ауаф ихы фыцзан ианидыруа, ихы фыц ианааиртуа...

Издыруада ус акәзаргьы?

Издыруада...

Аха, егьа ус акәзаргьы, пхыз илбазшәатдәкьа илхаршттәуп... Иаргьы дзакәытдәкьоу лбартә икатцатәуп. Харантә акәзаргьы, аиаша мфашьо лыбла иаахгылартә...

- Шьыта, баҳәшьа дбыкәыхшоуп, Шьыта, еергьҳәа лыбжьы аатылкааит Шьасиа, ибҳәо базҳәыц... Балтҳ апҳыӡ баапҳ бызлоу! Бара аӡәзатҳәык боуп ҳара ҳзықәгәыӷуа иҳамоу. Бара бынасып ҳалагәырҳьап ҳәа ҳгәы алаҳбаауеит. Сара бара быцәгьа стаҳызар бдыруеит... Сара сынасып иагҳаз зегьы бара бтәы иацлар стаҳуп. ИАРА абыржәы дшыздыруагьы, бзиабара устҳәкьазар, ашьшьыҳәа снашәықәныҳәан сцон...
- Сара исзеилымкааит бара убри дшыбдыруа. Ибҳәандаз, ма дқәыџьмазар? Насгьы уи абзиабараҳәа бызҿу сара аеакала сахәапшуазар, аеакала избозар ҟамлои!.. Бгәы изаанагозеи бара ибҳәо зегьы иашоуп, сара соуп имҩаҳҟьаны иҟоу ҳәа?..
- Абзиабара бзиабароуп иахьугалак, Шьыта, уи баламых эмарын.
 - Сара сынасың уброуп иахыыкоу!
 - Шьыта, абни биццатцәҟьону?!
 - Аҿа сҳәахьеит!

- Дигәа?.. Дигәа ишпаиабҳәои?!
- Уи итцыхәала сара акгьы басымҳәацызт ҳәа сыҟоуп, уҳәан-сҳәан хабымталан.

- Быстыхә, сара уҳәан-сҳәан сшашьтам баргьы ибдыруеит. Ус еилыскааит сара... Уи ҩашьазом, агәыбылра иаша ахьыҟоу.
- Сара соума, таара пхашьарам, згэы кылблаауа иббаз?
 - Иаҳҳәап, иара иакәзар?
- Уи макьана иара ихата дыпхэысуп... акыркырхэа дааччеит Шьыта.
- Ма сара сеилагеит, Шьыта, уаха ма бара бхы атып иқәҟьеит.
- Азәгьы ҳхы атып иқәымҟьазеит, зегьы ҳабзиахәха ҳаҟоуп. Егьызлам ацтәы албымхын.
- Бара Дигәа дзаобхуа дарбану, Шьыта, бара разкыцагьа? Усгьы иахьа сгәы чны икоуп, ипжәоит, уаҳа алаҳом!
- Ацәгьеи абзиеи уажәшьта ибдыруазар имыцхәымызт, аха бара беипш шьоукы рычкәын ицәа ихысхуам, дызшаз дисасуп, имаскузеи! Сара сатқыс еигьугьы диқәнагоит, аха сара еиҳа сгәы ахьцаз схы сырхеит...
- Мап, ихастом, ихастом Дигәа иатқыс убри бгәы изцеит ҳәа, ихастом!..
- Быскәаті, быскәаті, быскәаті! Шьыта лылагыр қәа лгәы иаақәті әеит.

Нас Дигәа ихьз асћак дзараапкызеи... Дигәа ихьз аламала дзавсуам, ус анакәха...

– Шьыта, абыржәы ҳҩагылан аҩныҟа ҳцап, убра акы цәырган басырҳхьоит, нас бара ишыбҳаху бныҟәа... Убранҳа сара сзы иаачҳа...

Аихәшьцәа еыцбарах еибабазшәа инеихәапшит.

- Изфыда иара?!
- Из@ыз сара дыздыруеит. Сара сыгәра бгозар, убригь игәра га.

- Дызустада уи амаалықь?
- Уа бадхьар зегьы банах ооит, уаан за иаачха!
- Μαπ!
- Батал, Батал иоуп изфымтоу...

Шьыта дырҩегьых лыблақәа кәеицеиуа лаҳәшьа деиҩыртҳәарашәа иааҟалеит.

- Бшыскатра, бдинаныс! лыбжыы атанақыы еипш аҳауа инаҳыхеит. Ахьҳысымтуа акгыы сзымдыруа цьыбшьома?!. Ускак дмаалықындаз, бара акада акгыы аныбзымдыруаз, ибхымзаауаз ахьз быхтаны днытдафр дцозма!.. Дарбан, зых ҳатыр аҳаызтоны, азра-апсра амфа иҳагылан абри афыза зхы иадызкыло, зыламыс иатанакуа?! Нас, убри иоуп бара исыдбырҳхаало, убри ифымтоуп сара гәрагагас исбырбо?!. Ҿмырҳа кабтоит акаымзар, ауаа ирҳао бымдыруеи... Насгыы убри ахьз бхала шбакаым зыпстазаара архашыуа... Уи саргыы исыхьзоит!
- Бара бхы азәы итикьатдәкьеит, ибҳәаҳәо закәызеи... Анапшцәа шьоукы ирҳәазаргьы, издырырц зтахыз еилыркаахьеит уи шыхәшьадҳәараз, Шьыта!
- Саргьы убри ззеилымкаац среиуоуп, нас... Сара сынасып шәалакьысыр зуам!..

- Шьыта, бара ибдыруеите, нас ибыхьзеи абаапсы, бызҟатәада... Бара ибдыруеите баҳәшьа дшыцқьоу! Баҳәшьа лакәым ицқьоу, иара иоуп... Батал. Сара уи схы ихтныстон, сара зегьы рзы сыхиан... Абзиабара минутлагь иршәоит, шықәсылагь.
- Уи аилкаара сашьтам.. Шәуа ицқьоу... Ауаа ирҳәеит, уажәшьта аеада бырҟааргьы псыхәа амам. Саргьы убарт ирҳәаз ауп исаҳауа, избанзар, сара исыхъзогьы убри ауп!

– Бара ибдыруама УРҬ – абгьы-дагьы – зегь неилалан Батал иабгьы иаргьы рымфа шырфакраз... Аиашьа иакрым, ага икаитцарым... Батал дыршьит... Дтахеит! – Шьасиа лылагырзкра феины лгры ифыкртцреит. – Сыблала избеит ателеграмма... Аха уи дшыпсугьы, дара шыбзоугьы...

Шьыта ашәахь леыналхеит.

- Шьыта, беиламган!
- Сышьты!
- Шьыта, балацарц сгәы бырпсуеит, аха сара соума аус злоу? Ҳан? Зыц ҳкылакны ҳзааӡаз ҳан дыб-хабмырштын. Уи асыс-мҟаа дафызоушәа дыббоит, аха абри анлаҳа дахыпсаар ҟалап... Лыбла траа дышбыхәапшуа баргьы иналытцабыркәалар, нас бнапала дыбшьыз иафызоуп.
- Алакә сақәшәеит уаха, изакәызеи, мшәан, бызеу? Ибмузозар сангьы баргьы сара сеы ҳәатәы шәымам! Шәгәырӷьала, шәықәгылан шәкәашала, абарт реипш атынхацәа змоу, абри иеипш ачкәын сахьиго! Быс-кәат, сыбмырҳәҳәозар уаха, быскәат.!
 - Сыбҟәаҵуам!!!
- Ииашоуп, бапхьа сцоит, аха ишпазури сара сыесызражәуам. Истахуп апстазаара, сара сзалхәдаахарызеи! Сара хатца сцеит ҳәа шәсылтцуазар, шәагьсылтц, салазап убригь!

Шьасиа уаҳа ҿылҭуамызт. Ааҭынчрахеит. Шьыта ашә нывтараан дындәылтит.

Илыхьзаныдынкылазар,мчыла,мчыла,мчыла...Ани агаза макьана лара дзыпсоу лыздырзом. Уи илҳәаҳәо зегьы башоуп, ларгьы агәра ганы акәзам дшаҿу, аха ус лымургьы ҟамло дҳагылоуп. Илыҳеигалах уара идыр. Дыхнырҳәтәуп, илышьҳалатәуп, аҩныҟа цатәуп!..

Аха убри аамтазы Шьасиа деилышшаны дгылан, убри афыза ацсыера лшьеи-лдеи ирталеит, азөы ин-

кылара, ихьарҳәра – изакәызаалак аказы дзымқәацо, баҩ-шаҩы ҳәа акы лыламкәа, дыпсылмыткызшәа дхьышьшьы аҟәардә днықәтәеит.

Убасћан, атынчра зынза иныбжьарзны, атзывара кыдырзызаауа ллымҳа интафит апша гәгәа ашьтыбжь.

20

Аџыр икабинет ашә рхаркны, идацәа ахоыкгыы иаргыы астол ду иакәшаны итәан.

Адәныҡа апша а•сартәгәахьан. Аатара итагылаз Ацатала иахьаласуаз, ахәхәаҳәа уи абтыжә ахыб иахьықәҳауаз еилургартә иааҩуан.

Леуа уажәы-уажәы апша икыднарзызаауаз апенџьыр ахь дыпшуан. Нас акы иламзазо иқьышә дацҳауа дтәан, апша пытк иааихсыгьаанза.

Апша анааиқәтәалак, акы иҳәарц иҳахызшәа иашьцәеи иаби днарҿапшы-аарҿапшуан, аха уеизгьы макьана ҿиҳуамызт.

Рушьни ихы иқәыжьны ара итәоу реы дыћазамкәа, хәыцрак даман.

Иара иапхьа азəгьы акгьы анимхэа, доагылан, тынчтынч ишьа ү гэгэа кэа еихго апенцыыр днадгылт.

Аџыр дахьнеи-феиуаз иханытә ишьапанында лацшыла деицхьышьшьаауа, ачча дакуа Леуа днаихәапшит Заур. Леуа уи имбазошәа аныкаита, Заур ихы нхьеирҳәын, иччапшь ацәытдлашьцара иналагәан итдәахит.

– Сыца-тіла рыцха, ипшзаза ишгылаз, рацәа еилнахт Шьашәы итарыееыша апша, – ихәеит Аџыр, ус қьафшақә, гәынчыхьак алазамкәа. – Ес-тагалан

апшзара убла тнахуа ишгылоу, пшак аакылкьоит, ихахаза, ицәҳәза икатцаны инахысуеит. Иудыруеит уи апсытдәкьа ахьтоу апша шзымнеиуа, аха ари иахьызгьы угәы иалсуеит.

Заур деитаацәытдаччеит, Леуагьы иқьышә аапшзахеит, аха Рушьни ихы иқәыжьны уи дизызырфуан.

Абра иара дыштәаз уи атәы цәыримгар ҟамлозиз. Акгьы ҟамлазацшәоуп дшыҟоу. Ихаштхьеит.

Ашьапы итдыркааны ишьтазар акәын, аха иабакоу...

- Абгыжә агарагы шәгәы ахымшәазеи уаҳа! иҳәеит Рушыни иеынкылан.
- Абгьыжә зҿам ҵла ыҟазам, аха абри аҩны иазааигәан игыламзар, апша абас ҳхы ҭнаҟьозу... иҳәеит Леуагьы.
- Атілақаа ыкамзар, ҳаарада, апша асуамызт, уа иақауршаеит! изеытигоз аниоу икьатеиах птіао аччара дналагеит Заур. Шаызлацаажаақаозеи?.. Атіла, абітыжа, апша... Уаҳа ишаҳаарыз акгыы шаымбеи?

- Пхашьаразами, мшәан, ауаа еизганы адәы иқәыргылан... иҳәеит Рушьни. Ма ишәыртәа, ма... Ас уаҩы ибахьоума, атаца лаагара шәазыпшушәа!
- Ҳаи, ҳаи, ҳазыҵшызаргьы ҟалоит, саҵхьа рахә уоуит! дҿаҵха-ҿаччо арахь иҿааихеит Аџыр.
- Бзиоуп, нас шәамырдхашьозар, сара сзы зегь дара роуп.
- Избан, ухы залуршәшәозеи? ацәыщыччарақәа даарҟәатіны Рушьни ииҳәаз неиҿаирҳьит Заур, ауаа рыртәара иалагоит уажәшьҳа, рызҳара рзымфар ҳәа ушәома, уаҳа аҵҳ-ага ду...
- Ус зегьы угәы иаумырслан! иҳәеит Аџыр, Рушьни иахь.

- Учапан хымшәац макьана!
- Умшәхә уқәымтың зехьынџьара!

Леуагьы Заургьы иааихырх раалан, иааибарччеит.

Рушьни ақә ым ткәа ус дтәан.

- Дадраа, сычкәынцәа, иҳәан, ус дналагеит Аџыр, уажәы абра шәзаасыпҳхьаз аҳәатәы анҳәатәу аамҳа соурым ҳәа акәым...
 - Иужәыз, угәы атәарта ихылан иархуа иҟанатцеит!
 - Уҳаранакит, ушьтнапааит!

Еитанеихырх раалан иааибарччеит Леуеи Заури.

- Есқьынагь хәмарроу џьышәымшьан! иҳәеит Аџыр даангылан.
 - Хәарада!
 - Ҳәарада!
- Иахьа сахьынапшы-аапшуаз, ихреит уи игралаћара камхакоа, - сзырехооз, сныхоаеа шьтызхуаз зегьы срышьклапшуан. Рлактақаа сыртапшуан. Паса зынза хәыцыртас исымамыз акыр сцәа иалашәақәеит. Гәынхәтыстала убартқәа шыпха-пхоу ишәасҳәарц ауп. – Ацыр илакта табагьа, инеимда-ааимдо азразрала днарых апшит. – Сара иахьарнахыс аусурахьт схы сақәитүп... Анкьатәи сыхьыз ыкоуп, сфызцәа ыкоуп, сара сзы мап кышьа змазам... Счеиџьыка, шәара сыч-аеакуп, уажәшьтатәи аеакуп... Убри аҟнытә, уажәшьта еихагьы ҳаеҳарӷәгәароуп!.. Рушьни ас ҳхы ахьеилахкуа даахамгац, аха уажәшьта уи зегьы идыруазароуп. Уеизгьы-уеизгьы. Сара ашкол арахь сшьапы ахызгозар, уара уахь ихугоит, Рушьни. Хара наџьнатә хшыћаз ханхароуп – хафната, хара, хахьз-хапша! Хара аматура ду змоу хаифызоуп, акыр хахәнахьеит. Уажәшьта таћа хапшыргьы, хахлахаті гьежьуеит. Азхьампш аагошэа, ххьампшзакэа афада хапшлароуп акәымзар, ахлахатұғьежьра, акахара адыруеит. Аха

уантәи акаҳара... Цәгьоуп... Ихьаауп, аха ишпахьаау! Егьирахь, атлагәаҩа шәыштымтыз рдыруанаты, шәахьыҟазаалакь шәшәартам!..

X

- Саб, уашьа ддыриашеит, уи атәы умҳәаӡои уаха? иаалырҟьаны дтцааит Рушьни. Асҟаоык ауаа еизганы уажәшьта иуоуоу иумоуоу анцәа итәуп!
- Азәы ар иҳәон, азәы амажәа!.. Леуа лазара имазамкәа уи днаихәапшит.

Адәныка апша еиҳа-еиҳа аеарҳәҳәон, апенџьыр кыднарҳыҳаауан, икыднарҳыҳаауан. Аца-тіла ахәцәа тікааны иахьакыз иқьуан.

- Уара, ари дҳарҟәышуеит ҳәа Аҟәанӡа дҳашьҭын, ихы иҭазгьы уа иныжьны иеырласӡаны даҳзаазаап...– иҳәеит Заургьы.
- Иарбан сара сзышәмырцәажәо, сышәмырцәаж жәозтгы саашәымгандаз!
 - Уца, азәыр уикума!
 - Мап, уажәшьта сцар стахым...
- Уи, уара узеу атәгьы зны аамта анҳамоу ҳалацәажәап, иҳәеит Аџыр ацралара итахымкәа, сара излазбо ала, уареи сареи еиҳа ҳаизынҳоит ҳәа сыҡоуп... Сара уара уатҳкыс збахьеит, уара уатҳкыс уртҳәа срылапшҳьеит... МАКЬАНА иҡало уаҩы издырам... Уаамышакын...
- Ҳаб иашьа ида иакәзар, итдәыуаратдәҟьа ҟаҳамтеит! даҟәытдуамызт Рушьни.
- Џъаракыр зәыр иуеиҳәама, уи дышьны дахькажьыз дызбеит ҳәа?
 - Ателеграмма?
- Уара уанысабиз џьара акы убан, убри иашоу џьушьоит, упатћалеиуа, иҳәеит Леуа, илыжжуа дахьтәаз.

- Еимактәым, еимашәымкын, иҳәеит Аџыр, сара ауаҩы дыпсу дыбзоу сзымдыруа дыстдәыуартә скыдызҟьозеи... Дутдәыуар дыпсит ҳәа угәы уртынчуеит, сара сгәы сыртынчыр стахым, еснагь ипсы таны даауашәа сгәы иабалап...
- Уажәы, иаҳҳәап, уаҳа ҳаикәаӷҭа ачара-ажәра ҳша-хатәоу «уа ҳәлыбзиаҳәа» ҳәа даакылсыр УИ? Рушьни инеимда-ааимданы аҳәаҳәала днарҿапшит.

Зегьы леихапсы ицеит. Зегьы митәык идырбалазшәа, уи ихәапшуа иаанхеит.

- Ус акыр уахама?
- Џьаракыр?
- Ухы итухаааү?!
- Уи шәара изышәтахузеи... Аха дааир иашәҳәозеи?
- Уакъытци уара, уажықы тлапказа! уи днаиқыытыкьеит Заур, асахтан капшықы зтаршыушы иказ изамфақы ааиатынахан. Апсцыа, абзацыа... Хара аус ҳалацыажыоит, иара аеак иман давоуп.

Рушьнигьы ас иахьеилазызаз игэы иахэаны атдэы алатдан дааччан, имыргыгкырц акэхап, инапқәа дырфахеит «сыешэыстоит» хәа аанаго.

Уи еиха иааиртынчит зегьы.

- Уара, ари ихәы игахьеит, ихәы ифахьеит, иҳәеит Леуа дажәарҟазо, апша аеартынчшәа аниба. Ҳара ҳзоуп изиҳәо акәымзар, иара акгьы итахҳам, зегьы имоуп.
 - Шәара шәзоуп, шәара шәзоуп, дадраа!
- Сара угәы нсырхарц стахымызт, саб... иҳәеит Рушьни.
- Уажәшьта уаргьы упшқам, ихәахт Леуа, утаацәарахап, ухәычы дкалап, уду иутаххаша рацәахоит...

Заур иакәзар, убригь даарак дманшәаламызт, аха уажәшьта ихы далпшны дыкоуп... Иапхьакатәи ипланқәа цәгьам. Сара сызлоугьы удыруеит, иахьеи-уахеи калатхыла аҳәынтқарра рпара зымпытдзыжьуа ауаа срылоуп. Уи еиҳа ишәартоу абааугои?

- Уи шәартамкәа, ишәартоуп!..
- Нас уи шшәартоу удыруазар, егьи шшәартоу удыруазар, узҿу закәызеи, ҳхы неилаҳкып... Зегьы ҳара ҳартаху џьушьома, ҳареи ҳареи ҳашьтибахроуп...
 - Зегьы ракәым, ҳазҳахым шырацәоу здыруеит!
 - Hac?
 - Ишәҳәала, ишәҳәала, сара сӡырҩуеит...
 - Узырфла, узырфла...
 - Уҟәышхаргьы уздырам!..

- Аҳа, сыццакуеит сара, уажәшьта ашьапахь сыртаххоит! иҳәеит Аџыр.
- Сара сусқәа бзиахеит, иҳәеит Заур дцәытцыччо, амала сзыцәшәо акы ыҟоуп, исцәаргамахеит.
 - Ишпа уара?! иблақәа аацымцымит Аџыр.
- Ианбыкәу уара уафтас акы аныкоутахьаз! адәныкала и қаз а қаншақа а карараха а пша ианы феиганда, зегьы низеилалан дфатікьеит Леуа. Анцаа и пижа а и тысыз!
- Ишәтахузеи уара?! азаара изаазшәа даатікьеит Заур. Анс шәҳәа, ас шәҳәа сахьышәпыржәгаша шәашьтоуп, ара сшәыдҳалар ҳәа шәшәоит, ҳата изымцаз атажә леипш. Аҳа усттәкьа смариаҳом, ижәдыруаз!
- Иара итәы далагахт еита! инапы ааићьеит Аџыр. Уара акгьы узмырееиуазар, ҳара иҳараӡа ҳәа уасҳәеит, иуаҳазар! уи илакта баӷьаза Заур ианынаиқәшәа, ихәы-ижьы еиҳа иааиқәтәеит.
 - Аҳәаҳа сышәтоме нас, иҳәеит Заур.
 - Ихәеи нас, иухьыз...

- Акымзарак смыхьзеит! иблақәа аакамкамит Заур. Лара хьаҳәшьа лымам шьта. Лхы еилазгазеит, дысҟатәеит... Ҳапҳъаҟа ҳшыҟалаша, иҳанҳашьаҳаша!.. Уик зынзак лҳылпа атцыс тапыруа дҟанатцеит. Ажәакала, дыҳиоуп!..
- Изакәызеи дыззыкоутцаз? Леуа доатцкын хымацсыма днеины аценџыр аартны, ацша иднажьлоз адәныкатәи агәышәқәа аиркит.
- Уара ҳаҩнаҟәыкуеит абаапсы, изакәызеи иҟаутаз? даагьатдәыгьатдәит Рушьни.
- Ашышымда убра утааны узырфлеи, еида иузеигьхап! Уаргын акамчы увакымка зхала акы иапсоу уаказам!..

X

- Лаҳәшьа ҳшеицәажәоз ҳалбеит... Аклуб аҿы... иҳәеит Заур. Дҳашьклапшуазу!..
- Ус акәзар, исыщабгеит уҳәар смаҳаи, аҩсҭаа иҭәа рҳны амца ацреищон ҳәа, аус унапала иҟащаны унапала иҳурбгазаапе!!!

Рушьни, макьана икоу ҳәа цқьа изымдыруа, ихы иқәыжьны дырзызырҩуан.

- Мап, уи уажәшьта ихыбгом! иҳәеит Заур.
- Ани Дигәажәгьы иаҳап. Уи ажәа илҭахьеит ҳәа саҳахьан...
 - Убригь атцыхаа птцаоуп!
- Ус акәзар, лара рыцҳа макьана илдыруазеи, дахьурхо дцоит. Иахьа инал•ҳацәажәаз дитәуп...
 - Ма-аап... Гәыбӷан сумтан!
 - Ус ахьы дафызоуп, дқәыпшуп, дыпшзоуп.
 - Сара сыцәгьоума?..

Дигәа ихьз анырҳәа нахыс, Рушьни игәы итцаххны дзырҩуан, аха цқьа еиликаанза ахалагалара итахымызт.

- Уи уара уатцкыс еицәоу дышицымцо удыруазааит, иҳәеит Леуа.
 - Дигәа ифызцәа?..
 - Имоукузеи уара Дигәа уаха?! изымчҳаит Рушьни.
- Аа, исхаштыз, уии уареи шәеифызцәами, аиеи, аиеи, Аџыни Кәаџыни! – дааччеит Заур.
- Уара хьаас икоумтцан... Амала, шөара излашөҳөо ала, уи апҳөызба уажөы хпарарыла дхухит, аха хпарарыла мацара дузынкылару?
- Уара иудыруама сара сгәы итоу, бзиа дызбауоу дсымбауоу? Уара уртқәа ртәы уздыррым, упынтца шурыцқьо уахнагоит... Саб, абри изыжәуазиз аус ҳахьалацәажәоз, дцааит наҟ!
- Уаб усћак ҳатыр иҳәутцондаз, пҳәыс даазгоит, наныкьара ҳәа уидтәалозма!
- Уцәажәашьоузеи, Рушьни, усоума сара шәшысаазаз?! Анкьа акы ыкан, аха ҳара уажәы ҳапҳашьоит ҳәа ҳнеивыс-ааивысуа ҳалагар зматәоузеи?! Уаргьы ус угәы акы антоукуа рапҳьа сара исоуҳәароуп... Уи, нас, ауаа раҳь, зегь икартцо каҳтцароуп, ҳәарада!
 - Аҳәашьақәа акуп, иҩбоуп!
- Уаҳҟәаҵи уара уаха, ҳгәы кылуҵәеит! Рушьни днаиҳәцәҟьеит Леуа, нас Заур иахь: Угәы ишпатоу уара?
- Сгәы итац тоуп. Уи лаҳәшьа лтәы аахтны иласҳәеит. Ишпазури?! Ираҳар дахьдырҳәырц ишалагоз здыруан, заа апҡьапца шьтысхит. Ирҿалкша лымоуп. Убас лгәы итаххны икоуп уртҳәа, лаҳәшьеи лареи анааидысла, лаҳәшьа абиблиотекаҿы дынҳеит.
 - Аибашьра дәаҿы!
 - Ааи, ааи!
- Иара агәықәха сҳәатәы дахыпарым, иҳәеит Аџыр, иеитдаҟәаҟәақәа акыр дрылзгақәахьеит. Уаха ара дыҟами, мшәан, иара?

- Дыћамкәа, ашьапызатдә!
- Абхәа изы уеиқәшәоуп, иҳәеит Леуа дааччан.
- Уи ус дубоит, аха «дсаби пшзоуп» дызшаз дисасуп!..

X

- Ус акәзар уаха! иҳәеит Аџыр.
- Уаха ишпа?! Заур дахьтэаз дфатцыззеит.
- Уаха даагатәуп, итызшәахаанза...
- Ус акәзар, саб, сара усхыехәартә сыҟоуп, саргьы убас сызбахьан. Ддәылызгахьеит. Абра иагьыхарацәамкәа, лыматәақәагьы ларгьы џьара деикәаҳәы-еикәақса дтәоуп!..

Леуатцәҟьагьы иџьашьаны ихы ааиртцысит. Рушьни дҳашҳатәарахазшәа, дцәажәар, ицәеи-ижьи абаҩ алаптдәаны иахьыҟоу иалакьакьан ихьуазшәа игәы иабон.

Дигәа иоуп, егьырт зегь усым, аха... Уажәшьта бласгыы ихәаирпшрызеи?!

Арт иара ианимаҳауа, «Рушьни ҳалахь ада пызҵәаз» ҳәа рҳәоит, аха дара роуп иара илахь ада пызҵәаҵәҟьаз.

X

- Ииашоуп, иҳәеит Леуагьы иеырҟәышны, уажәшьта ҳабгьы ҳизхәыцроуп, ҳахгьы. Убригьы абас днаҳатцгәо мацара илшарым, ҳара ҳхьасаҟәаӡа ҳантәа, уажәы ҳазлаҟоу акы ҳалаҟаӡамшәа жәбап. Ауаҩы далаҟазамзар еиҳа еиӷьуп, далаҟан ицәцар атцкыс. Убас-кан ауп лак акара пату аниҳәымлогьы. Егьырахь ала-казаарагь ҳәпароуп, шака узыҳәпаз ауп...
- Итабуп, дадраа, сычкөынцөа, унацөакөа иреигьу иреицөоу хаа иузеилыхраха, шаеилыхны шаызбом... Зегьы сара стакаа шаоуп. Сеилышакаауеит!..

- Амала, уи атаҳмада итцәа еипш тцәа сымбатцәкьац, убра убас ианаалт... иҳәеит Заур, аеыҩҳәа Леуагьы днаиалацәкәыст. Ҵәам, аха ихьуп!..
- «...Аха идыруеит анцәа, иҳәеит Аџыр даатгылан ажәеинраала дапҳьошәа, ибжьы ҩышьтыхны, убри агьама аныжәбо аены, ишыхтуа шәара шәыблақәа, шәартгы анцәа шәышиеипшхо, ацәгьеи абзиеи аилкаараз...»

Леуеи Заури еихәапшны иааччеит.

– Сара цытрак адинхатцарат школ стамзи... – иҳәеит Аџыр. – Анцәа сихьчеит акәымзар, спапхаргьы ҟалон.

Уи ипацәа лапшыла иааимидан, иманшәалан лафк ихәазшәа дааччеит.

– Икалап ус еитьызтгьы... Анхацаа акаыд шафала, афбаара шаытдаз ҳаа роуҳаларын, уара аҩны утааны акатыжь уфаларын...

Убри аамтазы азәы ашә дасны, иаавтұраан ихы аакылирҳәҳәеит.

- Аџыр, зегьы тәаны уара иузыпшуп! иҳәеит уи, ибжь ду ауада ҩнырцәажәаауа.
- Сара сцеит, сцеит, сцеит... Шәаргьы шәеыншәмырхакәа уахь шәнеи! – уи днықәгыла-аақәгыло дындәылтит.
- Ҳаб уҳәеит ҳәа, диашахәтцәаӡа дҩагылан игәышпы кьакьаза дынцәытцыччеит Заур, – аиҳәа ишьоу ахы аматреипш ишыкоу убоу?! Иацы дыхшәеит, мшәан, иацы!.. Аҩсҭаа итәарҭа ацәкьа апыреиҳап! – дныҳәгыла-ааҳәгыло, иаб иныкәашьа катцо Леуа днаидгылеит уи. Уара уазҳәыц, иуаркалеиуа, акака кьылак-кьылак иназо, зҳьы-ҩнызыҳь-тцәа – анцәа идырааит уи абаҳча ду шака аҿало! Уи тцәам, аха аҩнытҳка ахьы агәылоуп... Апарагьы арахь иҳьаадуп, аха ихараны ахьы иахьыпшыми, уи афҩы ахыми. Убастцәкьоуп арагь. Уи

щәам, аха цстазаароуп, бзиабароуп! Ҵәам уи, аха хьуп!... Лара лакәзар, уаҳа назтахым... Иуфаша ажьы лықәуп!

Уи хьым, аха уара узы еихатәхоит! – иҳәеит Рушьни.

- Уи закаыхи?
- Уи атцәа згартам, изыхәтам инапаеы ианнеилак еихазахоит... Ажьакца иафан икоу... Убри азоуп уи аихатә тдәа ҳәагьы изашьтоу!
- Уи уара уфызцәа ианрымпыхьашәалакоуп ианжьакцахо, сара сеипш икоу рнапаны уи хьхоит!
 - Иаабап!
- Ара ҳаҟами... Бзеила, сашьцәа. Идышәныҳәал шәашьа иахьарнахыстәи ипстазаара, ибзиабара ду! днықәгыла-аақәгыло Аџыр иныҟәашьа ҟатцо дындәылтіны дцеит Заур.
- Абар, шәара зегьы шәгәы
 фызкааз уи абзиабара
 закәу... иҳәеит Рушьни.

X

Уи бырзен-нцәапҳәыс Афродита иблахкыгаз лықшзараз илеиқъаршьеит атҳәа ҟақшь, атҳәа ссир. Афродита — адунеи иҳәыршааз ақшзара нцәас иамазгыы — илыгымзаап ацәыхцәыфара. Лтҳәа цасҳәа идлырбеит егьырт анцәа-ҳәсаҳәа. «Ари збаз ҳара ҳаума, уи ҳара дышқаҳалыркааи, ҳара ҳзеицәадаз?!» — рҳәан еилафынтит рҳацәаҳәа-анцәаҳәа еиҳарыжьит. Еибашьраҳеит. Абас ажәфан ҳарақгыы иагымзаап адгыыл ҟьытҳәыра иҳәу ауаа рыгра баақсҳәа...

Апша еитагәгәахан, аца-тдла ахьеилнахуаз агәышәқәагьы абжыы рзынкыломызт. Леуа иқьышә дацҳауа лазара имамкәа дтәан.

- Абри Заур дышсашьоугьы, ихәеит Рушьни даалкъан, – сиеигзомызт, сиеигзомызт, инеигәыдтан дысшьуан!
 - Ишпа уара?! ицқьамкәа дааччеит Леуа.
- Алажә еипш... Апш ахьафо азы иршьуа алажә еипш! Леуа дҩатікьан, инапы ркьакьан Рушьни апкаца ааифиргеит. Уи инапы ахьақәшәаз, ахәац иадрызшәа икапшьшьза, еилыбзаауа иаакалеит. Рушьни дымтыс-зеит. Аха убас ипшышьа ыкан... Леуагь даанаскьеит.
- Уара дахьуеиҳабу мацарагь азымхои, ишпоугаагьзеи абри аҩыза изҳаара, уламысдахама зынзаск?! – апкьапца шьтыхны далагеит Леуа. – Ушлеи-шлеиуа ҳаб иҿынзагьы уназар калап уара избо!
- Зегь шәеипшуп, сабгьы шәаргьы, слымҳа саркьада избараҳа анцәа шәсимырбааит! иҳәеит Рушьни.
- Иара адунеи иқәу зегь реиҳа дҟәышуп, адунеи иқәу зегь реиҳа еилицоит... Ус ргәы иаанагоит апынтамрыцқъацәа зегьы, аҳа нас ақы еипшҳан, машьынақгы рытҳәан иандәықәлалақ, уаҩ дрыҳәаӡом!
- Зегь реиҳа адырра акәым аус злоу... Зегь реиҳа здыруа уаҩ дыҟаӡам, аха аламыс ауп иаҳаху... Маҷк иадамзаргьы уи зыпсоузеи!.. иҳәеит Рушьни.
- Аламыс, ацқьара! дыҳәҳәар дзымыҳәҳәо, дыкшар дзымыкшо, игәахы еиҟәыҷҷо иашьа дихәапшуан Леуа. Макьана ран лкыкахш реыжжы «аламыс» ҳәа игылоуп икәаӷ-кәаӷза. Ижәдыруазеи, ижәбахьоузеи шәара ацәарзгақәа?! Сара сызтагылақәоу, исхызгақәаз ус напшыхақә иубазшәа уҟандаз... Усҟан иубарын аҷкәын цәатачшәа иҟоу!!!

...Иагьиеиҳәеит Каин Авель, иара иашьа: ҳцап адәы ашҟа ҳәа. Адәаҿы ианнеи, дизыҵҟьеит Каин Авель, иара иашьа, дагьишьит уи.

Рушьни уаҳа уи илаҳымҳкәа дҩагылт. Ашә кѣакѣаза иаартны нак еиҳадижьларц иҳахын, аҳа аҳша инамҳеит. Ачарауаа ршыкьыбжь алыҳәҳәа ауада иааҩнаҳаит аҳша абжьы. Леуа аҳагара изаазшәа дҩаҵкѣан, ашә ааникылан, ишимчыз иҩыдыжьлан иаиркит.

Дааины астол ихы нықөыжьны дахьынатәаз, адәныка иаапкны иқәыз апша, афны атзамцқәа кыдырзызаауа абжьы дагәаза илымҳа акынза иаазон.

Ачарауаа рыбжьы уаха иаафуамызт.

IV

Еибашьрак а*қы гәгәала ирхәит оыџьа аишьцәа, оыџьа* а*фырхацәа, оыџьа адауапшьқәа. Акысакаса рзыкацаны, руапақәа ирылаҳғаны, амра аташәамтаз рашта иаатаргалт.*

Аамта абаказ, ачапшьацәа абаказ, еибашьран. Аказаареи акамзаареи ҳәа азҳаара ықәгылан. Аишьцәа еи-хык-еиҳыкны инышьтаҳан, иаазгаз нархибаҳәа ицеит.

Ран днеины рыгәта днатәеит.

- Ҳан, ахымаа!..

Иаагызит игәаҟуаз лղацәа.

Ран днеины ахымаа аашытылхын, дыр@егьых лтыпаф днатәеит.

«Ахрашәа!..»

«Ахрашәа!..»

Ахымаа арахыцқәа ийәийәиуа инархысит уи ашәа. Ан уи иақғылҳғон ахра иагаз иашға... Ахра ду, ахра цыгьцыгь иархынҳғырц қғықсычҳарак еиқшны, ийагаза иблакьо уа икыдхалаз ашғарыцаф иқсы... Даҳғон, дашьапкуан, ажәфан иаларсу, ақыққы леиқш зыхғда йкғашааза игылоу ахра, хаҳғ хғыцык еиқш дамйаршәушға.

Лыцкәынцәа – фыцьа адауапшықәа, фыцьа аибашыцәа рыгганы иахықғыз игәакуан, игәакуан. Ашәабжь гон. Ийәийәиуан ахымаа арахғыцқға ақғасаб адақға рфаны ирылхыз ахымаа арахғыцқға. Иктактаса иказ аишыцға рдақға урт ирыпсахыри, еипыршыыри ртахызшға.

– Аа, сан!.. – иҳәеит ларҳьарахь игәаҟуаз лҳа. – Сан, баҟәымҳын, иарҳәала, иарҳәала, иарҳәала...

Аха иабаћаз – ан лармарахь игәаћуаз л*па ды*псит. Уи деиқәктәын. Лнапала иблақ*әа хыл*@ар ак*әын*.

– Аа, сан, сан! – дұьайәыұьайәуан егьи.

Ан дналагеит ахымаа архәара. Ахра ду дахәон, дахәон. Ақәасаб адақәа ирылхыз рыбжьы арахәыцқәа ауафы игәы италан итысуан. Ан ашәа лҳәон, даҳәон, даматанеиуан ахра ду. Лылаҳырҳқәа, ахра дуқәа ршьапқәа рҳы еилало арфашқәа реипш, еималан ицон, ицон, ицон...

Ићьаћьаза ианаашоз, егьыгь ипсы ихыйит. Ан лхымаа нықәйаны доагылан, лнапала иблақәа аахылоан, дааиқылкит лычкәын. Егьи исгьы днеины даалырееин, еимданы рылахьқаа днарыгәзит. Оыџьа аибашьцаа, оыџьа адауапшьқаа. Ан лзыха иахьа уажәраанза урт хәычқаан, аха иахьа ирызхаит, иарпарцаахеит... Рыпсадгыл рыпсы ақәырйан, ихәхәа-хәхәаза абра еивоуп.

Ашә аалыртын, адәахы дындәыліцт. Нахьхы данпшы, иаха дзыҳәоз ахра аҩызак днаҿапшит. Уи ақәцәа икәашкакараза анакәоу ықәжыын. Иаха уи илнамтаз лыцкәынцәа рыпсы уахь иханагалазшәа лгәы илнатеит ан, азиасқәа рыпсы тазіо, псра рықәзамкәа иказіо накәоуны. Уи уажәшытарнахыс лыпсы рыҿҳәараз анакәоуқәа. Уаанза дрызҩагашам иажәыз, агәакра збаҩлаша тнарҩааз лшыамхқәа, лнапы налзықәшышам ихьшәашәаза уа иқәжыу анакәоуқәа ргәы... Уажғы, лыбла ишабоз амра ҟапшышьза и@агылан, ишны иҟаз алахь урт анаҟғоуқға ирыдкылан иарыхьуан...

Харантәи иаа@уан «Аиааирашәа».

Хәы шқарымазам аиааира ашәақәа...

21

Азәы ихьз ҳәаны ҿиҭызшәа дҿыхеит Басиат. Даара дҳәартамызт.

– Хаи, анаџьалбеит...

Ауадаф илашьцан, иблақ ахту ихтыму цқьа издырамызт. Ишьапқ а атцаа еипш ихьш аш аан. Нас уант әи уи ахьш әаш әара ирҳ әарах акын за ифазош әа ибон. Ирпҳақ әа алуқ әа ирыбжы гозш әа ак әын ипсеив гарашиц әыхьан таз. Ик әарт әрақ әа зегы ихы уан, убри ахьаагы играхы ифазаны итагы жы нас иг әы акын загы инеины ифнака ауан.

– Хаи, анаџьалбеит...

Атаа иакыз алу еипш иемыртысыкаа диан. Быжьрабыжьтдаанта итытуашаа илымҳа аҟынза иназон апша абжыы.

Иара илымҳақәа пытк ишрыгхахьазгьы, абжьы ас иааҩуазтгьы, апша гәгәан.

Акраамта ус диан. Дагьпсымкөа, дагьбзамкөа. Игөаҟәышра иагмызт, аха еиҳа-еиҳа ихьантахон ирпҳақөа зыбжьахоз урт «алуқөа». Мҳатцөк азна аҳауа иқьышө инықәшьны инеиқәаҳауан.

– Ҳаи, анаџьалбеит, аҳауа ду икажьугьы...

Лашьцан, лашьцан.

Ахышә апша иднажылазар акәхап.

Ус, атдамцқәа еимнаршәшәап уҳәартә апша абжьы иаҳаит. Акрызхытцуаз, аӷәтәы ҩны аахыџхыџит, «аҟәартәрақәа» аҿҿа аарылгеит. Афны. Уи злыху, анкьа зны зшьапқәа ирықәкыкьа иларышытыз аџь-шьап дуқәа, ахьақәа, уажәы ифахьоу, ипсхьоу... Уаха шаанда ахәарш зыгралан итырфаауа... Мышкымзар-мышкы ашылеипш ихәашхәаша ицашт. Аха афнқәа ртахара шамаха уафы изгәатадом, мамзаргыы ирласны ирхаштуеит, иргәалашәадом...

X

Аеазнык апша амч зегьы еизыркәкәаны афны ианнадсыла, ахышә аартны агьефхәа иныднажылеит. Басиат дымтысзо дахьықәыз апша неифасит. Илацәақәа аарпсаҳәеит. Ирпҳақәа зыбжьахаз «алуқәагьы» еиҳа иааласҳеит.

Басиат ипсеивгара еиҳа-еиҳа имариахон, аха икәартәрақәа, ихәарехахьаз икәартәрақәа еиҳа-еиҳа ихьаауан. Уи ахьаа ҩаскьаны играгьежьуан. Нас, мцабз зҳылымтҳзо, ицәоушәа-ицәамшәа ауаџьак иҳоу апырҳду еипҳш, изҳаз игәы ҿнакаахуан.

Адгыл дугы џыара хыак амазар акәхап, ала-а-еы такәаҳа, апша-даас ахылкьо изықәу. 500 миллиард шықәса инарықәгәықуа изхытуа уи «акәартәрақәа» егьа рхыа цәгьоуп. Аха ес-уажәааны акәхап ас ажә- фан апшшәы ахаҳан еиқәыхышәашәа ианахагылоу... Амзақәа, афар зтатәаз а-еышытеипш, ажәфан пытрак инанхалан, нас иныбжыз ианцо, амзатахамтақәа рзы...

Ес-уажәааны адгьыл иқәгылоу ашәапыџьап риащәара псуеит, ибгьыжәхоит.

...Аха иаауеит аапын, аапын аауеит... Ашәазызареипш ахьаа зыгралаз адгьыл иалнахуеит убри еипш ахәшә-баазатәқәа, абаскак зхызгахьоу «акәартәрақәа», иара ианылахьоу ахәрақәа зегьы леимашьшьы иаргьоит. Адгьыл еитачкәынхоит. Апстазаара афы еипш ишуа ацәеижьи иналалоит. Ибзарыбзаруа аеыхнакьоит адгьыл. Ипшқаза, итатаза, ииатцәаза иқәиаауеит ашьац, рбыгьқәа џьаџьа-џьаџьаза инарықәхауеит кәрыжәаа ирықәлоу аџь еихафаза дуқәагьы...

Адгьыл ду ахьаа иба@қәа ирылалазшәа, дхьаа мацараха дышьтан Басиат.

Апша еиҳа-еиҳа а•арӷәӷәон. Зны-зынла аҩны ахаҩа ахнахӡома угәахәыртә иааҭҟьон, нас, еиҳааиҳәтәахуан. Имзатахамтан.

Басиат дзыроуа, дзыроуа мацара, апша абжыы еиха еилыкка иахауа далагеит. Рапхьа еилиргеит ионашта итагылаз атдлака рышьтыбжь. Басиат идыруеит урт атдлака акакала «рцаажаашьа». Урт канзгаза, ихырсысуа ишгылоу апша анаатдыслак, зегьы рыг-реахаон, мыцхаы ишааны, ма игаыргьаны ицаажаз аеаха иеипш.

Абжьы тахәае рзаа-рзаа игон агәашә илагылаз аҳа-тҳла ду. Уи ҳәыпҳҳан. Иҿалоз ашәыр заа иҟаланы ииасуан. Аҳа абжьаапынгьы, тагалан ныҳәтҳны ицаанӡа, абӷьы иатҳәаӡа ус иаҳәжьын. Уи егьытҳла дун. Басиат ишиҳәалоз еипш, арпысымта, аӷәӷәамта итагылан. Уеизгьы, амаҳә рацәеи абӷьы жәпеи апша анрылачлаҳ, даара аџьа абон.

Аҳандақь иаваӷӷа, ахәада таптцаахьы иҩагаз аҷандар хаҩазарақа апша ахьрысуаз, рымаха акалам реипш ахьхьаҳа еидыслон. Ашьжьымтан урт кеикеиуа, бӷьыцк рҿаршаымкаа, рыерыцқьан ишгылоу ибалон Басиат.

Абгьазеи азахәеи ирытцақь ашта иқәгылаз амжәақәа рыбжьы изеилыргомызт уажәы, аха урт апша анрыслак, еснагь аканчкәа рзы икареалоз аката, еилажәжәа ишырхагылоу ибалон.

Абар, иаҳауеит дырҩегьых аҿҿаҳәа акы абжьы. Идырт. Уи аҩны ашьтахь, ахтыста уахьынхшәо игылоу алакациақәа роуп. Урт руакы итцегь ианкатаз, ишшәырза аҩызцәа ирхыҳәҳәо игылан. Зны, уахеипш пша гәгәак ааткьан, егьырт иахьынархыҳәҳәозтдәкьа иласын, зынза иазхымжәакәа, ихыркәыҿшәа апхьатдәкьа игылаз аҩыза аимҿапара иҩыбжьанажьт. Икатамзи, иахьыткәацыз ҳгьаа-ҿгьаашәа икалан, махәкатақәакгьы ҩылнагеит, аха уеизгьы уаҳа аҿазышьтымхит. Цәартала изхызгаз ахәычы чмазаҩ иеипш, уа иахьыбжьажьыз иазҳауашәа иаҿын.

Абас пшак анасуаз, уи зыбжьажьыз аимеапара итаргьежьуа иама иаақәлон.

Абар, абжьы ахьго уажәыгь, иқьуа-игызуа, аҿҿа ахга, уажә ҿыц ахжәара иаҿушәа. Зны-зынлагьы, ззарзақаа жьакцахьоу ашә анаадыртуеипш, чыжь-чыжьҳәа абжьы еитыхәхәа акраамта игоит.

Изқәыжьугьы иақәжьугьы апша иахьеихьнашьуа, афбагьы тыфаа-тыфаан, рыхәрақәа еыцхоит. «Сыжеыж», «чыжь-чыжь» ҳәа атҳ ашьал тҳага пыржәоит.

Убри иахьытканызтакьа нак ипказар... Рыфбагь нак рыпсы ргарын...

Ус, дшызыроуаз илымҳаҟынза иаазеит зегь реиҳа бзиа иибоз ашьтыбжь. Итцәақәа рышьтыбжь. Урт ахьынзаҟоу имахәажә-шьахәажәны иҟоуп, апша иахьатаху иазырхом. «У-у-у-у» ҳәа инеипынкылан акырҳәоит, гәыргәгәагас ашәак аацәырыргарашәа.

Урт рыбжьы рахатра хәычык изаанагеит Басиат. Инапала зыпсы теитцаз, ииаазаз урт ақьиақәа, дзыфнаиоу афны иакәшан, ихьаа хыжьжьарц, азы ахәрашәа изырҳәарашәа игәы калеит.

Апша аткъамтаз аказарма иахагылаз атцәақәа руакы иеышәшәаны, агьеф-агьефха акауар ифықапыккеит.

Апшагы аламала иазѣәыбомызт, аха анапы рыгхазар акәхап... Уажәшыта иҿахаз атцәа рыцҳауп... Сынтәа итаазма урт?! Адурақәа-адурақәа роуп...

Басиат илымҳа иахьынзалнадоз апшеи ашәапыџьапи «реицәажәабжь» мацара акәзан игоз. Апша асуан, иасуан, иасуан...

Пытрак ашьтахь уи еиҳа еихсыгьт, ашәапыџьапи иареи реицәажәара дырмазеит.

Амзагь тахоит уажәшьта дук мыртцыкәа. Ианааилахәагьы асы ауеит.

Меы-мцахаа акы идгалан дыказам Басиат сынтаак. Сынтаак зегьы изеилалт... Ачымазарагь ихьзеит. Ижьқаа рыбжа ус иеыттеит. Итаақаа раказар — ус... Тыпх тыпхцаа дышгылаз иикаыбоз араеарақаа духеит, адунеи иазнахан, иахьцара рыздырам. Така зхала иешаз акы аашьтимхызар, урт зынза рыпхь рымбазеит.

Арыпхьщәкьа уафщас икоу измырхиеит. Жәаха акәара дырны дахьыфкыдлаз, фыбгарак афы раса катақәак ибеит, аха изакә рыпхькәоузеи ирылоу...

Руакы убаскак идууп, така ушгылоу мацара ишаанагара икоу рак укыбоит. Егьи еиха икьа уп, аха ара уанықыла, убас икоу акьа укымзар, амахықы акы ааудыркатом.

Рцәақәа рхырҵәрааны иаарпшшазар, жәашықәсагь ургоит. Пшәара рықәзам, избанзар афбагьы щакащәкьа ишьтиааит. Ус икоу арасыкәыгә адац иқәиаазом, ифшәаны инкашәаз араса-рыц иахылщуеит. Иара ахатәы дац-пашә канатоит.

Адац иқәиаауа, ҳәарада, акаҿарах атқкыс еигьуп, еиҳа итаруеит, акаҿарахеипш ихыдды ицазом, аха уи таҟатдәкьа ишьтиаауа абжа азычҳауам.

Урт арыпхькөа уажөыгь уа иаҿагылоуп. Ианибазтцөкьагьы така днеин днатапш-фатапшкәеит, аха уахь дышзымыхәноз аниба, игөы хьаблаауа длахынҳәны дцеит.

Басиат ахәыцра данаалшәоз, ихы дахыччон.

Афстаа дышпаихыччо, анаџьалбеит...

Аха уи дыћанаті иџьабаа иџьабаан, иџьабааи ицстазаареи еицташәар акәын, уаҳа ићаломызт...

Аеа пытрак анты, Басиат ихьаақаа еиҳа ихыдахазшаа ибеит. Убасҟан даара итаххеит ипа ипатрет днахапшыр, аха иабаҟоу.

Ацута зегьы лашарада инрыжьт. Иахьа икахтцоит хәа ианалагагьы иамуит...

Адәныћа апша ааћәымтұзакәа иасуан.

– Ee, анаџьалбеит, изакәытә мчызиз иамаз шәақьк акылхәыхәра интҟьаз ахызатцә...

Ауафы дани, ачкөынра шибаз еипш арпысрагьы ибароуп, ажөрагьы дахьзароуп, иара ихылтыз ибазар, уаха иамургьы, дара ирхылтызгьы ма ибароуп... Уи ажөфан иапнатеит, апстазаара иапнатеит... Изакө гөнахаузеи икало урт анеиларгалак...

Ианакәызаалак иара дахьнанамгац адгьыл харафы, ипа дзыцәнымхарц илікьаз ахьаацәгьа, дунеик иахысны абраанда иаазеит. Иаб игәакынза...

– Ишпашхамыз уи, анаџьалбеит!

Ес-тагалан абаҳча иҿало ашәыр, абӷьыжә икапсо иацкапсоит, анапы ахьрыгу азы.

Ажәҩан акы анааҿытшәа, ида изку лагырзушәа, икылнаблаауеит аҩнқәа рхыб...

Итцегь ишьамхы дақәгәыӷуа даныҟаз дықәлон, иқәиршәқәон, аха уажәшьта убригь ахәом. Амш аныбаапсзахалак, аеҳәа анарцәаакуа ыҟоуп...

- Ишпашхамыз...

Ишьта адунеи ианнахит. Асынтәи игоуп иттаыхаа, усынтәи арахь иаагам.

- Аа, анаџьалбеит, анаџьалбеит...

Уажәшьта ихи ипатцеи ааилашыфкуа аћынза дћалон. Аха иагьа иундазгьы изхатом, жәымтацәгьа. Убас-

ћак дычкәынан уи арра данцоз...

Ишәартан, ицәгьан, аха згәы иаанагодаз ас амкәыл изыкалоит ҳәа. Ауаҩы мыжда гәыграла деибаркыми...

Иашоуп, ашьтахьгьы знык дибеит... Дибеит ахьзуп, аха ихәапшыха имазазеит...

Басиат ицсы ицэырацэахон. Ацша еиҳа-еиҳа иӷәгәахон дырҩегьых. Уажәы еиҳагьы еилыкка уи илымҳа аҟынҳа иааҩуан алакациақәа рқьыбжьы. – Дад, – иҳәахт Басиат даақьын, – иутаху сызу, иутаху сызҳәа, уда дызмам уаб хлаҳәацәгьа, убасҟан сумбар еиҳа еиҳьын!..

Еигьын, еигьын, еигьын...

Еигьын дмаазар, ипси-ипси еихьымзо, агөыргьа қҳәашеипш саарызкылсып ҳәа амзырха даақәымлар...

– Жәымҭацәгьа сара, узбахә шысзымдырзозгьы, ауха сцәа акы алашәан сыҟан. Акраамта сзыцәомызт, сбарџьеиуан.

Уи аухагьы ахышә дахькылпшуаз ажәфан агәы зегьы таҳаҳан, амза аеыкәаҳа фежьза иакәыршан. Уи ауадыхә фежь ду еиднаргәгәалазшәа, амза иацәыхарашәа еитдәақәакгьы кылпшуан... Уртгыы фежь-фежьза.

Ала ашта агәтаны итәаны абни амза ахы ақәкны ауура иалагеит. Игәырмачгаха игон уи абжыы. Аха агылара дацәпсуан. Акәаса еипш дхьантаха ииарта дылан.

Иаргьы, игөы бжьысны аеыкөаҳа иагөыларшөыз амза дшахөапшуаз, инеихашөы ихөлаанза анышө иахоз ауаҩы аапса дыцөеит. Аха атцх даара инеигөахьаны, уахеипш, азө ихьз ҳөаны ҿитызшөа даапшын, ашырҳөа дҩықөтөеит.

Хыма-қсыма иеааилаихәан дындәылтит... Ишқатынчраз зылқха ҳаура, ишқатынчраз! Бұыц ефаак, қша шәшәык ахьасуаз, ихәархәаруа илымҳа тінахуан.

Ашта агәтаны дгылан ИАРА... Ипазаттә, ихәшәыц заттәы, Арушьан! Аибашьра ашымтаз, амца иаларшәыз, пшьымыз раахыс зхабарҳәа акгьы изымдыруаз!

АҼАЗӘГЬЫ дибеит уи... Илабақәа иерынто агәашә дахьынтытыз даавагьежьын, атұх фежь дналахәаша дцеит.

ИАРАЗНАК ИДЫРТ ИКАЛАЗ ЗЕГЬЫ!

Ацсра дақәгәы<u>гу</u>ан акәымзар, итаца ус длықәгәыгуамызт...

Иаразнак ишьапқәа неитцҟаан, убасҟан игәы ахьынтаҳаз инхеит.

Уахь и ынеихеит. Аеык ааха и аг ыларш ыз амза лашара фежь за дхашхат арахазш а дахьгылаз Арушьан даак ацеит. Басиат илагыр зк а адуней зегыы рш ахайт, акгы ымбо. И еынейг ыдижылейт.

Рнапқәа ааикәдыршеит. Арушьан инапқәа изнымкылакәа итцыстцысуан. Итцегь иеанигәыдиргәгәала ауп иангәеита, уи иоуразоуроу ицәеижь мацара акәым, кәартәрас имаз зегьы тышәшәарашәа дшықыџьқыџьуаз.

Апхзы фоы злачны иказ ипа ишьнел оаза, ахоыпшқа-цоа еипш акоын изамоа адтан дышгылаз...

Ишиазтцаат эытц экь аз ихаштит... Уаашьоузеи егьи х эа.

- Сыхәны сышьтан. Сангыла, мчыбжык соурышьтит, сыгәгәахаанза... иҳәеит Арушьан.
- Ҳаи, дад, сажәымҭа шпауршкәакәеи, ҳаи, дад!
 Уажәшьҭатәи сыпсра псроума... Сажәымҳа шпоуршкәакәеи!
 - Саб...
- Дад, иубахьоу сакәзам сара. Уажәы уара уеы аеырбара сзалагом. Уахгьы-еынгьы сышузхәыцуаз саапсеит, сгәашахеит...
- Усћак ушпахәыцуеи!.. Хатца дызнымио акгьы ыћазам. Ҳалазароуп!
- Шаћа иурмариоузеи, дад, Арушьан... Анцәа имтоуп, сразћы зынза имцацзаап!..
- Ҳара ҳҳала ҳаума, зегьы рҵеицәа убра амца иалагылоуп...Изакәы шьоузеи, изакәы рыцҳароузеи адгьыл иалаӡо! Ауаҩыҵәҟьа илаӡо уҳәар...
- Шьашькәа, Шьашькәа! Бгыл, бгыл, иааз дыббома, иааз!

Уи даадэылтцит агагеипш... Аматцурта акынтэи. Ашэхымс дахьаахытцыз дуауаза уа даанхеит...

Ауха, иара дшеилаҳәаз ииарҳа дахьнықәтәаз, уаҳа лацәааихьшь ҟаимҳцеит. Шаанҳа ҳынчран, ҳынчран, ҳынчран. Ауҳа шаанҳа аҳышә илаҳшуан амҳа, ажәҩан агәы ҳаҳаҳан аеыкәаҳа ҳкәыршаз.

– Анаџьалбеит, анаџьалбеит...

Ашаха амтакәа данындәылті, афны истребительный батальон ҳәа изышьтаз акәшаны иҟан. Шьоукы наскьа атірақәа ирымтіагылан, атіра перақәа қыхны ицәаҳаҳан ашта иқәрыпсон. Шьоукых ашә уахьаахытууа ршәақьқәа цырцыруа игылан.

Арушьангьы ддәылтын и фааихеит. Убригь и феилимхзеит ауха. Ибон даара ишигыз, ипсахаара и қышә и қәкны дшыказ, аха цқы ихәапшыха зауада?!

Узынкьаз атцкыс узынцаз ҳәа!

Урт рыбжафык Арушьан иидыруаз, дхөычны даагылазаргь аус ицызуаз ракөын. Аха уажөы ахаангыы имбазацызшаа, изымдырдошаа акаын дышрыхаапшуаз. Иабацеи, иабеицаызи итатара! Ахаҳә еипш дышаны дгылан.

Иџьыба дынталан идокументқәа аатыхны инарымщеикит.

- Агәра жәгама, сара сыбналаны сшымааз?!
- Ус згәы иаанагодаз, аха...
- Иаажәг арахь!

Идокументқәа рымхны иџьыба интеитцан, уаҳа дрыламцәажәаӡакәа даахынҳәит.

Уи ЗЫМШАЛА ићалаз афыџьагьы дырдыруан...

– Еигьын, дад, убаскан зынза умаазар! Еигьын, еигьын убаскан уеаабжьаршәны умаар, иахьагьы уеибгауашыда ара усымазаарын... Сара, жәымтацәгьа, сара!..

Хымш ииулак афны иеникылт уи. Ифашьомызт уаҳа акгьы имбарц, илацәа хфаны дықәтдырц шитахыз. Аха хымш ичхаит.

Уащаы дцараны иахьеипш, Басиат ихы алахигарц абахча дахьынталаз, Арушьан дааидгылт. Инапы нагзаны икаланы иеаз таак ааеихын, еилыпха-еилыпхо иахьикыз, еыцбарах ибаны пытрак дахаапшуан.

- Упшыр, адгьыл иқәытта аттлақ а гылоуп. Шьоукы бтымзар акты реалазом, уимоу егыш атып хацкы леипш иахыгылоу иубоит изак ссиру иахшо... Уарма иакызар, уарты иауркрым. Изабалак рхапыцка фалыршышыны иацхауеит, изабалак...
- Иреигьқәоу-реигьқәоу пытк узеысхит, уанцо иугарц...

Иара аены дыштаыуара дыкан, иара жаымтацагьа.

- Сара сымҩа даара ихароуп... Иҟәаҟәап, ибаап, иназгаанʒа.
- Уи уара уацәымшәан, иҳәеит Басиат атдәа ашьапы акы адибалазшәа дааҟәымтҳзакәа дахәапшуа, амахә ырхәан иааҳухызшәа ухьатра иаатугоит. Аламала акы зыхьуа ҵәаӡам ари.
- Ус еибганы исызнагар бзиан... даахәыц-хәыцит Аидыслара ашьтахь инхаз аибашьцәа ахәшәыблы иаганы, рыла ахьтоу умбо иахьааилатәо, икраз-кразда, ипхеипхеиуа трак-трак надуркыр...
 - Ее, дад, изакәызеи жәлар ирызкашәаз...

- Убас, уажәы ишуҳәаз еипш, кьыс амаӡамкәа инеит тыпх исзынашәтикәаз...
- Ҵыпх шпа? Ес-мчыбжьа адәықәтара ҳаҿыне... Ибжьазуазар акәхап...

- Қытак азы ићамло ауаа рҳарта-сыртак ыћазамкәа илыбжьахәаша ицоит, аха узнызбода, изыҳтнућьода?
 - Ааи шьта...
- Ускан ишаны ианрыста, бжафык имфазака акраамта иџьашьаны иахапшуан... Ахаан таа рымбацшаа. Сгаы иаанагомызт еимтааны ирго абри атаа абаскак иапсахап хаа...

Дшьымшка тұхьан, иаҳкыз аҳабла ныжыны ҳхьамтыр псыхәа камлеит. Апулемиот тыркьафи сареи, ҳфызцәа азы арра разарц, аҳацәа наҳкылар акәын. Даргыы аауеит, аҳа аҿнышыыбжыон адәы ыҳәырҳәаа.

Хара ҳҳысуеит, ҳҳысуеит... Инхьатдшөа руеит, нас дырҩегьых аҳәитдәҳәа рҿаарҳоит. Ус, сҩыза аҳы иҳәшәеит. Аҳлам иаҩызаз урыс ҷҳәына ссирк иаҳәын, ибла иатдәаҳәа аҳшӡара икны иаго. Иара Фадатәын, мшын тдааршәык аҿыҳәаҳь дынҳон. Даныҳәыҷыз зны иани иаби Аҟәа даарҳахьазаарын, ҳҳыӡ ссирк еиҳш ҳаатәацыҳҳьаӡа убри еиҳаҳәатәыс иман.

«Апшазлагарагьы еипшуп, ишааха мацараха икоу амрагь еипшуп...» – апальмака рьеишьалон уи еснагь.

«Аибашьра ишаалгалак, убрахь знык иадамхаргьы сымцар зуам» иҳәалон.

Данкаҳа снеихаххын, ихы скит, игәы скит, аха изхәартагәышьаз, деигрыблаа дышьтан.

Данаасырҳәы, истаз атцәа шеибгаз иџьыба иҩытшәан, икәымпылуа аҿынанахеит. Иџьасшьеит, аха ашьтыхха змадаз – адәы ықәыртәаа, рыпсақәа еилаарцыруа иаауеит ағацәа... Иаразнак апулемиот ааныскылт.

Соызцаа азиас хаыч ирны реаныпхыарк, саргыы сҳаазаны сҳынасхеит. Азы акынза саннеи, атцаа аасгаалашаан санаапш, ирены, иркыацны иказ ашыац ипхеипхеиуа иларшаын, итынчза, икаымпылза.

Уахь неишьас иказ, ахрыпхра аауан, сыпсгатэы сыман азы саныргыы уахь сыпшит, аха уаха исбартамызт...

Иара Басиат уи аены дыштцәыуара дыћан...

- Аказы суҳәоит, саб, иҳәеит Арушьан, адырҩаены дандәықәла.
- Уара узами адәы сзықәу, уаҳа исымоузеи сара ари адунеиаҿ...
- Уара акымзарак УМБАЗЕИТ, уара акгьы УЗДЫР-ЗОМ... Ушыћац ућоуп. Сара сахатыр азы, схәыцы лаҳатыр азы... Саанза!..
 - Изакәызаазак акы уацәымшәан, изакәызаалак!..
 - Баба, баба! ишьнел фаза дагәзуан Шьасиа.

Арушьан дыхьшаашааза дгылан, ионытқа акы играцеызшаа. Шьашькаагьы улысыр шьакаарак лылымшао дгылан.

– Шьасиа! – Арушьан даалҟьан ипҳа лыблақәа днархыпшылан, еимданы днарыгәӡит. – Бзиа сыббозар, уаҳа шьаҿак ҟабымтан!

Иара Басиат пытк дицнаскьеит.

Арушьан ахэы акьышэкьышэра даны хала, лбаа Басиат дахьгылаз ахь даапшит. Инапы икьеит. Нас уа икргылаз абаа хыжэжэара дшадибалоз, ишьапы анааихига, нак дныхшэеит. Уахагь димбазеит.

Ичкәыни иареи убри ахәы иаа@нашан, абахә еимаҳаипш иара арахь дааныжыны, егьи наҟ даган, назаза иааиҟәнагеит.

Ичкәын дихаштны мышкгьы мцац, аха шаћагьы дихаштызеи? Ипатрет данахәапшуа, ипсы антаз еипштәћьа знымзар-зны ихаеы изаамгеит.

Ицәырҟьа-цәырасуа игәалашәалоит уи даныччалоз, иқьышә, иблақәа, изамҩа аташәашәара пшзақәа...

Аха иаразнак еитааицәеимпуеит.

– Aa, анаџьалбеит, нцәа дызмам ayaa, алашара ду еимтцыршозгьы, сара сзы ихәшәны ишпаҟартцеи!..

Уи итахуп ичкөын ипатрет ахыкыду дахөапшырц. Аеазны еипшымкөа итахуп!..

Убри ахәы дыхшәаанза дыңкәынны дигәалашәоит. Убас дшыказ ахәы дхытцит, дшыказ назазаз дынхеит. Дшыңкәыназ, џьара шлацк иларшәымкәа...

X

Адәахьы апша асуеит тыхааптцаара амазамкаа. Иаахыжьжьоит, нас аеаргагаоит, иааскьоит, нас инаскьоит – абри ишаеу иаеуп.

Абас апша ааскьамтаз дырфегьых агьефхэа ахышэ ныднажьлеит.

– Аа, анаџьалбеит!..

Дырфегьых ихьантахо иалагеит ирпхака зтцаханы икоу «алукаа». Урт хьантахоит, ихьантахоит, ирпхака зынза ирыбжьадыркьакьарц.

Ауада адамреицш илашьцеит. Ићәкит. «Аҿҿа» аарылгоит итҩаахьоу аҩны «аҟәартәрақәа», ацша авагьежьуеит, аха изыҩналом, ианаркыз аценџыырқәа азартуам.

- Ҳаи, анаџьалбеит, сыпсы штоу сажуама...

Басиат дхәаеуашәа ибоит. Знык-фынтә дфеихоит, аха илымшакәа днықәҳауеит. Дшеихо, дшыбарџьеиуа, апша зымфа ицазшәа абжыы ааиқәтәоит. Зегьынџьара иууаза иааҟалоит. Иаргьы еыртцыс имам, ицәартагәы данчапалошәа.

...Нас дҩагылеит. Иматәақәагь ишәуп.

Аееилахара данбагьахьзеи! Игаалашаом!

Уимоу, Арушьан пҳәыс данааигоз аены азы иизахыз иблуз, ҳәынҵәра еилаҵала ирыпҳны, ихәда таҟаца

ишәуп. Имаха-шьаха дысза, инапқәа ааиваҳауа аиха иалхушәа ихьантоуп.

Ашьшьыхәа ашә аартны дындәылтцуеит. Иаакәыршан тынчроуп. Тынчроуп. Тынчроуп. Атдлақәа асаара ишьтасуеит. Ибоит, аха пшацкгы и фасуам, џьаргыы бжы гом. Ицьеишьоит.

Пхызума, мшәан?

Пхызындаз, абар, ишьапқәа еихҳәа дцоите. Ибаҩҳәа ирҳагьежьуаз ахьаацәгьа еиҳәтәеит, аха ахаҳә иалху абаҟа еиӆш ицәеижь хьанҳоуп.

Усгьы даангылазом. Анышә тареылан дцошәа, ишьтақәа ашта ианхалоит. Агәашәгьы ааиртит, аха убригь ашьтыбжь газом. Игага цәышза, иара иатқкыс еиҳаны иапҳьа игылоуп. Уажәшьта амзагьы ҳышәтҳьазар акәҳап, аҳа иҳы дҩаҳан ажәҩан датҳапшырц итаҳызаргьы, «иҳаҳәҳаз» иҳәда изырқәацом.

Агәашә данынтыт, дахьцози дызцози игәалашәеит. Даара ицәыхьантоуп ацара, аха деихоит, деихоит, деихоит. Егьарааны иҳәахьазаргьы, атцыхәтәан игәы мачк ирдароуп.

Ићәкыроуп. Ицсыц мыжда изеивгом.

Апша иасуазгьы абабжьази?!

Апша бжьазит, аха арт атплақа зыргаатеиуазеи?

Ићалап ихлахат гьежьуазар...

Дназароуп!Егьа изаргыы, итцых әт әа аа ины идгылоуп, уаж әы и каимт даз, нас адамрагы дтанаргыларым, аныш әдыт данаргыларым...

Ичкәын иахьгьы блас ицәыригозеи?!.

Ииашоуп, уи схынхааанза псы зхоу азаы идырырта икоумтан хаа дихаеит.

Аха дыхнымҳәите...

Шықәсык инеиҳаны итҳхьан иааҩит Арушьан ипсзы. Даеа шықәсык антҳы, анкьатәи иҳаца иҩны лрыцҳьеит... Ашьапызатҳә диццеит. Деиханы дцоит.

Азын замана, ахьшәашәара ду иҟазгьы абабжьази! Убасҟак иҟәкыроуп...

Илбааидоз аҳауа аихарш еипш дабылуан, аха дцон.

Дышнеиуаз ахтыста даннадгыла, пытрак ашыш аанда иенадтан даангылт. Нас ахытра далагеит. Изшьапык аакыдыргылан, егьи сфахоит хәа деихон, аха егьа иундазгьы изышьтыхуамызт. Ишьтихаанда, зында ишьапы амадамшәа, иеиқәа ахы тыкка, атысхә еипш иласда икоушәа ибон. Ишьтысхуеит ҳәа данналагалак, адгьыл аман идәықәлозшәа ихьантахон.

Шаћантә иақәикхьаз абра агәашә ҿеитцарц. Аха агәашә ҿатцаны ироур, шьоукы-шьоукы ауардын рҿыжуа уашта иҩтганы ирыма ицоит.

Ииулак-ииҳәалак ахтыста дхытцны, ишьапқәа адгьыл иамкәкәаауа иҿынеихеит. Днеиуан уи абиа еипш иҩежьза иҟаз атҳх далалан, адунеи дықәушәа дықәымшәа. Дымцалар псыхәа имамызт акәымзар, џьара лашара хәычык ахьыҟоу иеааникылар акәын. Алашьцара даламзырц. Убасҟак дгәаҟ-цәгьан, убасҟак итаахьан илашара, «шәу» уҳәар икьатартә.

Анаара баапсы дахьына фысыз, ам фаду дфангылт. Икәша-мыкәша афнқәа р фы алашара каххаа иаркын.

Дара еиқәылашо, рашта агәыр ықәыршәызар иубоит, егьырт лашарада инханы икоу изрышьтоузеи!..

Убриаћара адунеи ҿаҳа-дагәаҳама, агәаҵәа жәпаҳа-ма абри азгәамҳо?!

Анаџьалбеит, анаџьалбеит...

Ианакәызаалакгьы, ақыта ахи ахәамци фаскьаган икоуп, уахь инхогьы асакала икоуп рҳәон. Уажәы уахь

– фаскьа дгьыл маншаалам, насгьы ачкаынцаа иалтцыз аибашьрае итаха, аеаџьара итаха, имачзахеит...

Уажәы ақыта ахы алашьцара итцакны, ашьтахь алашара аддырпхалоит.

Басиат игәы еибакны зных ажьаҳәа апсынгьыры ианаахо еипш абжьы гоит. Убри «ажьаҳәа апсынгьыры» иақәшәацыпхьаҳа, иарма напы ааимнахҳеит...

Ус, илаша-лашо, афымца лампа дуқәа ықәыччо, гәарак днадшылеит. Еихачапа-еитцачапа игылоу афны абартдағы шьоукы ибоит.

Макьанагь имышьталац. Аха изырццакуазеи?!. Уатцөы ишар акы разҳөода?!.

Басиат игәы адыжә-дыжәҳәа игәабыцакьа иасуеит. Ацәеихақәа уҳәа, аихаматәа хьанта злеитцырхуа ажьаҳәеипшихьантахоититачкәымқәа атсартадыртәазшәа, инапқәа ҿҳәаны алада иахоит.

Шьасиа длыпхьан арахь дааигап. Икоугьы леихап. Абыржаытдакьа иахымгакаа лыфныка дааларц... Аха ИАРА дибароуп, ицамтаз игаы имырдар калома... Уи азоуп еихарак апсреи абзареи дрыбжьагылан абраанза дзааз...

Убри аамтазы ишьтахьтцәкьа машьынак абжьы гоит. Данаахьапш, акама афеипш лашара гәгәак иблақәа инархыслеит. Иаргьы иблақәа хфаны даанаскьеит.

Амашьына дахьтатәоу дтымтұзакәа дбыбза Басиат иахь дыпшуеит УИ. Амаг еипш иџьымшь лакәқәа иртыҳәҳәоз иблақәагьы хыгәыгәза иаакалеит.

– Утыщи, акы уасҳәарц стахын! – Басиат уи диқәыҳә-ҳәарц итахуп, аха ибжьы изыткаауам. Игәеисыбжь, асаркьал бжьеипш илымҳа ҵнахуеит.

Егьыгь иуркатцозиз: илабақәа иерынтцо, деихеигәо амашьына даатытт. Аха илабақәагьы изшьапыкгьы дызрықәымгыло дашьын. Аихаматәа хьантақәа злеитцырхуа ажьаҳәеипш, Басиат инапы ахьҩышьтихыз инхеит.

– Упсы ацаахара тысхуан, аха уара узыхаа снапы сзыкьашьуам, схы исзаташьом!.. Уаф инапы уламларц угаымхара ахьчарц ауп амашьына учатажьны учезеифутаз.. Уара ишыбзоу ипсхьоу!..

Уи деицәкьысуа, икалаз усыс имазамшәа дгылан Басиат дихәапшуеит. Басиатгын, изымычҳакәа, ижыцәа еизганы ихыгәыгәза икалаз уи имаӷ-блақәа днархыжыцәан, агәашә ахы днаскыны еитит:

- Шьасиа!!!

- Шьасиа!!!

Убасћан далтшаа даапшит уи. Апхзы илы фр, дахьыбарџье иуаз ии арта жажа аны дшылажьы з ибеит.

X

Ишыцәгьараз игәакәышра инатан, деиханы ииарта даннықәтәа, деитанхьышьшьит, аха акаруат ажәҩа ааимпыхьашәан, ииулак иеникылт. Деихеигәо дҩагылт. Ауадаҿ лашьцан.

Адәныћа дыздәылттыр, џьара пшак иҿасыр ипсы ааивигарын...

Ахышә аиртыр... Лашаракгы аиркыр... Ичкәын илакта дынтапшрын... Ачымазара анизацла, исахыа зынза иханарштит...

Харпызатты-нармеиқызатты, еың аныкыра это иеипш, атзывара куа, ашы акынза дназеит. Ашы данагы, зныказ апша инамтеит, аха ииулак иеавттархо дындылтит.

Апша анынеиęас, дырфегьых ипсы ааивигазшаа ибеит. Аха ихаеы ихшыф анааи ауп ихьаақаа реанцаырырга.

Афны ашә ныдижьлан дахьындәылтыз, хара дзымцакуа амасаргәара иенадитеит. Ихьантаза амца иахакнаҳау ақәабышьтеипш ишуа ихагылаз ихы раҳан ажәфан ахь дыпшит. Иҳаракзаны, зыпсы зхаҳан апстҳәа еизадақәа ирылыпшуаз амза, азыхәашь еипш аеыкәаҳа акәыршан, ажәфан абжа зегьы арганы.

Иблақәа ирықәлашьцо ианалага, ажәҩан илапш ааҟәиган, ихы неимыҩрит. Илымҳақәа цәажәон, игәы ажәжәаҳәа иҩнытіҟа итыхон.

Инапқәагьы ааилышшеит. Нас агәара дахьыфрны иңылеихеит. Иңаханы ихгылоу ақха нымфа ақша аннаслак еипш, ишьапы дықагылазамша ашьшьыха ашта днықахаит...

Апшагыы неи үаст, иааи үаст, деи пульнашышы ааит, аха еыртдысра имамызт... Нас аж өыр қы х әа инеихысын, аш әа пы шы ра иааилалахт.

Уртгы, зыхцәы кыдызхуа атцәуаф леипш, рбгышла кыдыфрны, Басиат дахышьтаз игәы иқәыпсон.

Аеыкәаҳа агьежь ду итаршәыз амзагьы хышәтхьан.

V

Ишхалоз амфабжара иқәхазшәа, азиас зшьапы азәзәо абахә иафагылоуп айлафа.

Ицоааз, абаазаты злабаз адацқы макьана ацакьа иалапсны иркуп. Урт адацқы ашышықы ирымпыцышы-шыан илеиуеит еидыргызала иркыз, Абрыскыл цырла дышчоз еипш, анкьа иара зырчоз ацакьа шыыгырақыа.

Ҵаћа азы интапсоит. Икеикеиуа ирхы@азəо илеиуа азы иалпшны иацапшуеит зыпсы цаз аць.

Ит ϕ аахьоу, итықсаахьоу уи агғаңшь атықан ицған \bar{q} ϕ а змам абжықға, ашғақға.

Апстазаара ианалахғыз иахауаз, афныцка еизнагоз...

Ажәытә уаџьаћ еипш, уи агәа@ара апша антаслак, иғыхоит урт ашәақәа:

«Дшьуп, дхәуп, дыцәоу цьишьоит...

Дыцәоу цьишьоит...»

Ахәырбгың еипш итатаза, ихьшәашәаза ахәра ианнадлалак, агәак ипсы изырго, ипсыршьагоу «Ахәрашәа...» «Ахәрашәа» рхәон ласкьа амшын «иашыуаз» азиас

ацәқәырпақәа...

Азиас амшын иахынапыло иафайэоит. Азыхь-псыхь айаара анабалак, уахь еихоит. Амшынгын, ачныш амйынжэфакра реипш, ацақаырпақаа рггафан уи иахапоит. Абас аггахыы инаскызган инеиггыдйо ишрылахгымаруа, азиас ацақаырпақа амшын иампыйапсуеит.. Азиас хышашаа ацақаырпақаа хыантоуп, йайа ицоит, ихгафуеит...

«Дшьуп, дхәуп, дыцәоу цьишьоит.... Дшьуп, дхәуп, дыцәоу цьишьоит...

Дыцәоу џьишьоит... Џьишьоит, џьишьоит, џьишьоит...»

Айла псит, ифеит, аха игылоуп. Абахә иаҳагылоуп. Абахәқәа ашышықәа «Ахәрашәа» рҳәоит.

«...Дыцәоу цьишьоит... Цьишьоит, цьишьоит...»

22

Шьашькәа деифыр фахәа, лшьапқаа реиџьны адиван дықаиан. Итдар каца иалыр кхьаз аша қаен цьыр қаеи ирзынкыломызт аданы ка иаапкуаз апша абжыы. Аха уи зын за ила хазомызт лара.

Зегь цеит.

Иахьа ишар хәлаанза уи лхи лареи еизныжьны, зегьы налхибаҳәа ицоит. Абжьаапнытдәкьа излалхылгоз рацәоуп. Иахьахәлаанза аҩны дшыҩнагьежьуаз, рхәы-

рыпхь, рыматәа-роытәа, аутра-сытра – абарт зегьы дшыреыз ахәыцхагы лоуамызт.

Кащатәы змымщәазо, азқабрагь еищазкуа, адҳәыс дызражәуа атыша ща змазам еидшу аҩны.

Уажәааны, алпхынрак апхзы зқәыртәаз зегьы антаргалалак, аусурақәа еипхьбон пытраамтак.

Ауаа рыпстыы ргон, а еакалаш әагь и калон...

Уи ахыхь, амшгьы анцсшьарамшха, Шьашькәа лзы итацәу мшын. Иахьа зегьы хата-хатала ицеит, афатә ззыкалтцогьы уаф дыкам. Абасқәа раан Шьашькәа лхәыцрақәеи лгәахәарақәеи ааигәон. Хәлаанза хфаха змамкәа аус хьанта знапы алаку ауафы, уаха ииарта даназнеилак, иаапсара, ибаф-ишаф италан данамырцәо еипш.

Дықәиоуп, дықәиоуп лееимаџьгәан, деифыр еахәа. Лхәыцрақәа лхы итагьежьуеит, еидыскылеит лҳәон еипш еиталцәеимпуеит.

Ашәқәа, апенџьырқәа ытцарҟаца, кәапеишәа малла итәны аҩны еихачапа дыҩнаиоуп. Лхата дыҟоуп.

Лыпхацәа...

Нас дызмыртынчуазеи, лгәы итыхозеи?!.

Дыкан – лыпсы тан, дыкоуп – лыпсы тоуп. Илфоилжәуа, илшәылто дазрыцҳам. Лысас дицәыпҳашьан лылахь апҳзы аауам, лтынҳак иакәзаргьы дицәыпҳашьартә дыкам.

Лара даагылазар илаҳауеит, абас иҟоу насып змоу ҳәа ишрышьтоу. Ииашоуп, уажәы дызлаҟоугьы аҳахуп анасып, урт рыдагь, иуҳәа-иуӡа, уаҩ дхәартам...

Нас иарбану илыгу, иарбану? Ащыс хшу? Уи зегьы ирыгзами? Изгым ыћазар? Ащыс хшы мыжда...

Нас, нас, нас?..

Аееимаақәа уман, аеы ахата умамзар?..

Ииашоуп, уи лыпстазаара е даара ахынта-оынтара баапс дақәшәеит.

Аха уиаахыс абриаћара аамта цеите! Изхымыжьжьази лхьаа, изымнаскьазеи?

Уаф икаимтацтцәкьа калтама?.. Уи еипшума шьоукы-шьоукы ирыграгәоу!.. Урт убриакара картцахьеит, аха инхоит-интцуеит.

Аиааира згаз шьоук реипш рхы шьткоыцоаа иныкооит. Лара илхароу акара оба ихаразами лхатца? Оба акоындаз! Аха усыс изимамзеи? Убрыгь аиааира згаз азо иеипш, дпашашо адоы дзыкоузеи, изхара камлазо?!

Апхьатәи лхата? Уи ҳәарада, даиааит! Адунеиаҿ ӡәыр аиааира игахьазар! Ипсы, штамгьы даиааит...

Нас лара азә заҵәык лоума иаҵахаз, иаҵаҟьаҟьаз, зыгага мацара адәы иқәхаз?! Лара азә заҵәык лоума ахара баапс зду, лара азә заҵәык?!.

Уи рдыруан, лара дналан, пшьовк ауаапсыра. Урт рахь азаы – Арушьан, пасатаи лхатца, дтахахьеит. Уи, иеы азаы инаиеирхан, убри атызшаа ихао дыкам, ианакаызаалакгы дкалом уажашыта... Уи иаб, лара анкытаи лабхаа иаказар, изшьапык ала адамра дтагылоуп. Уажатаи лхатца иаказар, дшааны ипсы иахирзаарц дыказам.

Ажәакала лыпсы танатцы, УИ азәы иаҳаны, оыџьа ахьеидгыло дзымнеиуа изыкалом.

Hac?..

Наћ лхы итылцар, лгәы итылцар, илћәылблаар... Аха иауаме, иауаме, иауаме!

«Абзиабароума, агәаҟрома ибзырҟатцаз, мамзаргьы бшьа биааима? Мамзаргьы бхәыцырта мачхама? Хәы-

цыртак ада хәыцырта змам ауафы аҳәра имфозаргы, изфо атқыс деицәахоит!» – абарт ажәақәа ракәын убасҡан Арушьан, имҳәазаргы, ибла ихыз. Дгачамкны дҳашҳатәараха дахыгылаз. Уи дызшьӡаз – лыгәра ахьигоз, даараӡа лыгәра ахьигоз шакәу лара илдыруеит.

Даауазар акәхарын дыццакы-ццакуа. Цқьа имгьацыз ихәрақәа ихаштны, џьара-џьара дыҩуа, ипсы ааитамкзакәа.

«Истахын, амза афны ифначчо, чарабжара анааифышәшо, азәгьы сызхәыцха аншәымазам, ачарахәа ашә аартны сныфналарц... Аха уаҳа сахьымзеит, – иҳәашан уи уеизгьы-уеизгьы. – Апенџьыр скылпшны санпшы, ахыр-сырҳәа шәыцәан. Шьасиагьы баргьы. Рыла таа исывпшны ишәыхәапшуан аетдәаҳәа... Шәрыцҳасшьан, шәмырҿыхазакәа акраамта сшәыхәапшуа сгылан...»

Ићалап аценџьыр афы днеины дкылцшызар, аха уа Шьасиа лхала дыцаан... Лара уа димбазаргь, афны дшыћаз идыруан уи. Ус дыћан иара, ахаыц еићаиршаон...

Ауафытәыфса иимычҳауа, иламӡо акгьы ыҟаӡам. Иаргьы иичҳазеи усҟан! Ларгьы! Ааи, ларгьы, ларгьы, ларгьы!..

Аматурта даныфналаз лымбазеит. Ацәашьы анаиркоуп!.. Рфыцьагь рыблақа тызза ацаартагаы иаақахеит. Лара ашырҳаа днықатан, леипка аалырееин, лыхцаы ашьытцарақаа лнапқа наларгаган днатаеит. Аха илыхьыз, дзыниаз ҳаа акы еилганы илдыруа дыкамызт, апхыз баапс далазшаа.

Егьи иакәзар, фынтә-хынтә ибӷа дыхтәаларц деихеит, аха зымч зылзааз изшьапык акгьы алшомызт. Егьи – ихтҳаз пагәаза иеиқәа аифырҳара иахьылаз ипатпатуан.

Дзымгылазошәа аниба, Арушьан днеин, уи ихәдацәа данкны, адулап итаркыз ацгәеипш, даашьтихын, асқам днықәкшан днаиртәеит. Уи ици-ишәи еихамгыло деитцасуан.

Афућаражә!

- Уччиара уцсы иацшәмахеит! иҳәеит Арушьан. Уеибганы ари ашә ухсыжьуамызт... Аха сара сеибашьҩуп, зых иамыхәо иҿы снапы сзыкьашьуам, ус иара ихарала дкалазаргь!
- Бара, иҳәеит уи лара лахь, абри иҟынӡа бхы набгартә бзыҳәшәазеи, беыбшьыр еиҳьымзи!.. Иҟалазеи, амшмыхәла бзыҟалама?!
- Сшьы... доагылан шьа фақ әак иара иахь иныћалтцеит. – Сшьы!!!
 - Цсажәоуп ибҳәо!

X

Ибла иабоз хеищомызт уи макьана.

Иара ларгьы иахьа уажәраанда цқьа илыздырам убри калоу икамлоу, лара лакәу лакәму уи еипш ахымдаах зыхьыз.

- Сшьы!!!
- Шьык биеигьым, аха аџьма ушьыргьы абла аапшуеит!

Убриак лхамыштдо, итцааршәха икоу акама аҿеипш лгәы иалагылоуп иахьауажәраандагыы. Анахыгыы ицҳауа, арахыгы ицҳауа, иалухыр иузалымхуа...

Пытрак уи дхәынгашьаны длыхәапшуан, лара деилажәжәа, лкофта еибартны, лхарп леипка иатыхәҳәо, лыхцәы акәытқәа алапхьарылазшәа, ллакыта тікаа дахьгылаз...

 Абри џъара иануешаа, укнахан ушысшъуа удыруаз,
 иҳаан егъи днеиҿапшит Арушъан.
 Адунеи атцыхәа сыћазаргьы сухьзоит... Нас ухы иаџьшьала! Шьта сыфны рыцқьа... Арахә!!!

– Баргьы... – иҳәахт уи, – акгьы ҟамлаӡазшәа беыҟаҵа... Уи былымшои?.. Бара ибылымшо акгьы ыҟаме! Шьасиа џьара акы еилылмкаароуп... Быцсы танаҵы! Аибашьра еилгаанза, схынҳәаанза иаасажәраза...

X

Шьашькәа дҩагылт. Лыҩнытіҟа зны илылалахьаз, илылахьшаашаахьаз ахы, еиташны илыграхазшаа дыҩнагьежьуа аҩны дааҩналт.

Шаћа илхыччазеи апстазаара! Шаћа дланага-фанага-фанага-фанарада илызныћазеи!..

Зқьиара акы измыхәаз лара.

...Мап, мап, мап!

Рапхьатәи лхата, рапхьа леызмалдаз, џьара интытыр, даандаз, даандаз, даандаз ҳәа дзыхгәаҟуаз...

Дылцәымгызма уи?

Мап, мап, мап!

Шеи-шықәсеи дзизымпшызеи уи?!. УБЫСКАН лхы аалгәалаиршәар, лара лзыҳәа изыз лынцәахәы...

Axa yaxa...

Дарбанзаалак абри заҳалак, лара илхаразымтәша уаҩпсы дҟалом.

Аха илхароума лара?

Илхароума?!.

Илхароума?!.

Бзиа дылбоне илпсахыз лхатта! Мышкы шьыбжьаанзагьы лгәыттәкьа уи ида уаф изымцацызт.

Ааи, ааи, лгәы!

Уи зны-зынла фбаны деихарпазша лбон. Лыфнытка дыкан аеазаы, згаы пшқаз, бзиабарала мацара зыпсы таз, апсахра зықазамыз. Адаахы ауаа ирбоз зынза аеапхаысын. Хыхь илхарпаз «лцаа» еиха имеыгын, еиха игагаан мчла, еихагы аееитанакуан. Џырацага аткы пшза така изышатаны, хыхь акыр злазо, ашуқыт иалху аеа ткык зшаызтаз леипш.

Уи бзиа дылбон убри лыфнытіћа ићаз, лхы-леы иалыпхо дзырпшзоз, дзырпшкоз. Аха зны-зынла уи лцэыргаха анылмоуаз ыћан, ианылхаштуазгьы рацәан.

Хыхь илшэыз «атцкы» зегьы алазон, алымт рацэак ианыпшуамызт, иачхауан, иара иапшшэылан...

Икан аамтақәак уи џьарацага «лытқы» пшзы така ишылшәызгын, арахы ианагәылучоз, ианылныпшуаз, лшуқьат «тқы» анатанарзуаз.

«Быблақәа иахьа зынза акалашәа избоит, шәахәала итәуп!..» – изхара дызлыхәапшломызт Арушьан усҟан.

Аха ићан уи ашуқьат данатцәахʒоз... Усћан уи лажәа хьантан, ишьа лыдхалазшәа дихәапшуан џьара иаалпықәслаз, ма фымт лгәы нзырхаз. Лацәажәа лымамкәа дћалон.

X

Зегьы абас икоу, лара лымала лакәу?

Абас еицш уаф дхәыцуоушь, абри лара леицш?

Издыруада ауаа шыћам дћалазар, иара убри афыза ахымзаах анылгаыгь аеынгыы убас дћалахьазтгыы?

Ишпалтахыз абарт зегьы ртцыхаала азаы диазтцаар.

Аха дабаҟоу уи иеипш ауафы, ари амаза татцаах, амаза баапс ззаауртыша?

Дыћам...

Шьашькәа абас акраамта афны дыфнагьежьуа дыфнан. Нас, акы аалгаалашаан, даахаыц-хаыцт. Даатгылт. Иууаза, зышақаа ытцаркаца иарку афны лхала дахьыфнагылоу ааџьалшьеит, уажаада илмыхьзацшаа. Еиларкаычы адиван иқаыршаыз лкасы аақаылпаан, ашаахы леыналхеит.

Индәылтыз зегьы цапхак-цапхак рган, апхьатәи ашә амыркзакәа, ус иныдыргәгәалан ддәылтыр акехеит.

Дахьындәылтызтіәкьа, апша атазҳәа иҩалысын, даарбырит.

Абартцае иқәжьыз абтыыжә днылагылт. Амшын аныцәгьоу еипш, апша рапхьа агәгәаҳәа абжьы гон цьара наскьа, ус «ацәқәырпақәа» ааины атдлақәа инархаҳауан. Асаара ишьтасуан урт хыхәан. Нас урт инархыфрны, агәгәаҳәа инаскьахуан, абжьы картто, ирзуа.

Шьашькәа дакәшан афны ашәқәа алыркит.

Убри «азәы» дныфналан акры изгозар, иагьигааит...

Апша илнато-илнамто, агәашә днахан иаартны дыңтытын, алагьара дыңталт уи. Лапхьакала апша анлысуаз, уаф ибартамыз «лымтрыжәфақәа» деиташьтырхызшәа, дласза даакалон. Лышьтахь ала ианлыдсылалак, азәы итачкәым лызқәа икыдыргылан длыгәтасызшәа дбыруан. Ускан нак иналывахауан, зхәы кыдгәыхаа аамта иагахьаз, имчыдахахьаз «лымтрыжәфақәа». Ишьны икаршәу ардәына, апша атасны иркәымпылны ианаго еипш акәын Шьашькәагьы уажәы апша дшагоз.

Алагьара цыхэапцэара ақәзамкәа акәын ишылбоз.

Арахь адша ашаца-шацах а дашь туамызт.

Дабацо, дзышьтоузеи, илусхәузеи?

Аха усгьы акы лыхан УАХЬ дагон.

Ларгьы дцон, амшын еипш апша далалан.

- Медеиа, Медеиа! Амра анцәа ду Аиет илҳа. Ибыхьзеи, ибыцалазеи, дад, абри афыза ахымзаах изақәбыршәазеи атыпхацқьа илеипшыз бтәыла? Дүнеик зегьы зырлашоз апстазаара-шафы баб ашәшьы дзабыргазеи?! Дзыбымшатазеи башьазай Апсырт? Убасћак ипшзазма уи апрашла «Арго» бара бтэыла бхарштны, бхы бхарштны, еизьу ссирк ачацьара иказаап хәа бгәы иташәартә еипш? Убаскак итбаазма, убаскак ицаулазма уи Иазон иблақға, бара быдгыл иқғгылаз ахырпар цаакәрылартә убра? Урт рыблақға иреизыз бла зәыр ихазма?! Изакәтәы зара-еинаалақ аз ирымаз, изакәтәы гәы-шьамхызыз урт ирыйаз! Ишпарқьақьаз ма рыхтырпақға, закәтғы ххьазиз урт ахтырпақға злархиаз! Урт зыпштареи, зхайареи, зуафреи адунеи иадыруаз апсуаа-колхаа? Ахьтэы уасцэа... Уи иаарымхэоз, ирымтиуаз, рыламыс еипш иртгыз, рыламыс еипш рыпстазаара ацакы азтоз... Уи шпабграгьи?! Ишпабграгьи бхы? Ишпабгаагы бзыкагылаз адгыыл иакаыхшоз буаажалар?!
- Исыздырам, исыздырам... Уи уафгын издырам... Иагьизеилкаауам!..
- Зхатәы зтиз, зхы зтиз, дахьнеиуагь ҳатыр иқәым лак аҟара! Ибдыруама абырзенцәа ртоурых бшанхалаз? Аџьныш, арупап ҳәа!
- Исыздырам, исыздырам, исыздырам!!! Схәыцқәа сгәы ийалан, зегьы сханарштит. Акры нхама адунеиа е ахьаа ана ос?!
 - Бзыниазеи бысабицәа бнапала ибшьыртә?!
- Исыздырам, исыздырам... Схәыцқәа, сысабицәа ргәыра сагеит... Сысабицәа рыцҳақәа ргәыраа!..
- Медеиа, базхәыц, Медеиа! Шаћа шәышықәса цахьоузеи уи аилкаара ҳашьҭоуижьҭеи, шаћа!

Иаҳзаарт уи амаӡа!

- Исыздырам, исыздырам, исыздырам!!! Иаашар, схәыцқәа ргәыр@а, сара сыбналан сызлацоз амшын баапс еипш инасықәыееоит. Иаахәлар, абаскатәи шәышықәса ирызнымкылакәа, исыхыыз зегыы, иацы акәушәа ианыкалаз, пхыз избоит... Рыблақәа тыпхаауа исхыччоит урт а@ыцьагы... Схәыцқәа. Урт шысабицәаз инхазаап. Урт зыбзиабара, зыцкәынра, зарпысра зегы снапала исшыыз. Шака цуазеи, шака, аха урт ирыхышу ашьа қыцқҳараза ишыпхоу икоуп... Шака цуазеи, шака, урт рыхәра ашьа цоижьтеи?!
- Медеиа, а*դш*зара иацума а*ę*аастара, анцәахшагыы иаабац азәы диеи*դшума*?!
 - Исыздырам!..
 - Ҳзызцаарыда, ҳхы ззаҳкрыда?
- Сара саҳәшьцәа... Шәышықәсала исеийбацәоу... Саҳәшьцәа, зыпшзара убла тнахуаз. Амрагылараа руадалықьқәа иры@напсуаз, иры@наканзоз. Урт шака@ ыкада! Ҵ@а рымазам.
- Уи мчыла усын, урт бзиа избоз зегьы ирымкәкәаан иртиуан. Медеиа!
 - Уеизгьы убарт шәразцаа...
- Рыгәагьра дун урт ақсуа ҳәсахәычқәа, зрыцҳара ауадалықь и@нанаршәуаз. Урт акырынтә ршьа рнапала ирухьан: идырхәон, ашҳам ддыржәуан ақашьақәеи атуџьарцәеи. Рхатақәагьы амшын реартон...
- Изтиуадаз урт, изтиуада иреигь-реигьказ алапшаан, зегь реиха ипшзаз, зегь реиха иканшыз, зегь реиха икьиаз?.. Уаха ишаымбазои алагырз зху урт рыбла ссирка?!.

Урт еихоит, еихоит, рыпсадгьыл ахь, аха амшын рыбжьажьуп иареи дареи. Апсцэаха иеипш ахапыц кэашқэа хырцьацьо ирыхэлаччоит уи.

«Иреигьашәшьо шәнапала ишәтиуа, еиҳа шәыпсы ахьтоу еснагь ҳҳахышьа амамзааит» ҳҳа ишәихьадаз?!

Дызустада нас еиҳа жәлар рыпсы ахьтаз, алапш цәгьақәа зегьы рзы ихтны инзыжьыз? Сара сыџьнышуп ҳәа сзырҳәахьеит, аха зегь реиҳа ашәипҳхьыз сацәшәон, ашәипҳхьыз амч баапсы!

- Уи зегьы еилкааны издыруада?.. Арыцхара аитарыцхара...
- Шәразҳаа амазонкацәа, шәразҳаа урт, ҳхыз дибар, ахәыҳы дыҳәҳәаны дзырҳыхоз ахыҳеы рыҳҳақәа!
- Урт акгы рыздыруам. Акгы бзиа изымбоз, азагы бзиа дзымбоз, гәагымзар згғы акгы тамыз... Иабардыруеи?!
- Урт инагзаны абзиабара ртахын, инагзаны аиаша ртахын...

Инагзаны!

- Зегь нагзаны иахьыртахыз акынтә...

Ижәбахьоу шәара адунеиа е иназоу акы?.. Уи анеилыркаа, зегь мап риәыркит урт...

- Уаҳа ҳзызцаарыда, имаҷуп еилаҳкаахьоу?..
- Ақсны агацәа амацәазеиқш ианакәшоз, ахацәа ирыдгылан еибашьуаз, асаара зхы иқәыргылан аибашьцәа рхәы иацаз, ирзышьқымхуа, иацақь, қҳалла аҩы каскасо уахь иназгоз... Аҳәсақәеи ақықҳацәеи...
 - Урт рзы цаара атахзам. Урт еилкаауп!
- Шәлазҋаа уи аққғызба, Византиатғи аибашьцға рақхьагыла бзиа дызбаз.

Трахеи абаа ду ищагылан ианеибашьуаз уи, апсахэыс еипш дынхытыр-аахытыруа абаа дтан... Аибашьцэа зык нарҳалкуан, ихэыз ихэра ҳалҳэон, ипсыз деиҳэылкуан. Зны-зынла, икараха иказ аибашьцэа руазэы, ма ишьны ишьтаз ихыци ихҳеи ааихыхны дхысуан...

Уажәы-уажәы ижәылоз алегионцәа рапхьа дгылан нцәахшак. Ари знык дылбеит, ари фынтә дылбеит. Дылгәапхеит уи. Лхы ахылгара лзымдыруа дкалеит. Ауха, ахагара ззааз азә леипш, абаа дтыйны дцеит уи

иахь. Алегеонаа деимырхха днаргеит иара и*ęы. Уи ихәда* леынахылшыт, зышьхақ*әа реи*пш ипагьаз, ишак*әым уа* шлапш зхьызмырпшуаз апҳ*ә*ызба.

Деидыргәгәала дызкыз, лпагьара пагьазтәуаз лтәыла аламыс, азакәанқәа, ақьабзқәа аалхышәшәеит, амра ицәдыршәлаз ауалыр ауадыхәқәа анахышәшәо еипш.

Лара акгьы лнарбомызт а@ыз еипш луаажәлар ршьа иаҳашьшьы изжәуаз анцәахша ииарта тата...

- Уаҳа ҳәара аҭахым уи, иаҭахым, иаҭахым!..
- Иаасашәраза... Иара Византиаа рынцәахшагыы Абазгаа роупшәыл акраамта игәы хылхзаны дыћан... Аха уи агыгшәыг пшза зегьы игәы рықә сызуан ирласны. Игәы зқәым сызууаз ауаа рныр фәара за фәык акәын.

Зны, ахәхәаҳәа дҿарҳасуа дҩагылан, «шәысҭ» иҳәан, уи аупшәыл длыгәтасны иҩызцәа днарылаижьит. Лар-гьы иаразнак илхыпсааит абриаҟараамта илылсны иҟаз «аҩы» баапсы, иагьеилылкааит иҟалҳаз закәу!

Ашырҳәа иналымҳасыз руаҳәы иҡама хьанҭа ду аатылҳааит. Уаҳагь уаҩы дылҳыбҳиамҳаҳакәа, Виҳантиаа рынҳәаҳша иҳсырҭа иарбаны ҳҳыналырҳаҳ дааиҳнаҳит.

Нас лара лыгра иааталыргьежьын, уахьынтәи даатылгеит ахәыцы илыграз. Дыршәны, иаб деихыхны дахьышьтаз днаиқәыршәны, лымгәацәа ахьлыркьаз лнапала инеидкылан лқыналхеит... Лышьтақәа шьаар фәыраха ашьац ианхало.

Игачамкны илыхәапшуаз лтәыла а*ҳацәа дахьына-*рыл*ҋыз, ҳыцха дынкаҳан ды*псит...

Уаҳа шәысзымҳаан, уаҳа, уаҳа, уаҳа!..

Шәразҳаа амҳацьырцәа... Урт ишпарыхьи? Урт инырмыжьзеи зегьы иреиҳьаршьоз?

О, схәычқәа, сысабицәа ргәыр@а, шәышықәсала им*қ*ғазо уи аҳәызбатып... Ҵа змазам ахәра... Шьашькәа анаара дылбааны, аккара дыталан акраамта дцон. Апшатцәкьа амч ахьазымшәоз аккара еилачы акны, лашьцан. Амза алашара фежьгыы ахьацақ а ирылазуан цьара. Нас акәара хьзыда акраамта дзыруамызт. Ахахәқ алшьапы зық әлыргылаша атцх илзалка ауамызт. Акәара азмах ффы ахыш әш әон... Еергь қ әа цьара апсах әа тан, апша анааихсы гылак абжыы гон их әыт хә.

Усгьы лшьата азы тамлакәа дызмырт. Даныр, леимаақәа аалышыхны азы тлыркәкәашәа луит, аха ианлышыалта, лшьапы татцәиуа, дамырныкәо лгәы армачуан.

Басиат дахьынхоз даназааигәаха нахыс, Шьашькөа лгөы атып итамгыло иалагеит. Лхы шхаз агәашә днадгылт. Акраамта игәгәа-гәгәаза аеыкәаҳа иатца-гылаз а@нқәа дырзыпшын.

Аха, ашта аталара лзымгәагьыкәа, аанда давалан, еималан иказ ажыц нтдәаанза ус дцон. Абжьа сара саннеи, уа сыш әара иказ аанда деихеиг әо ды сахытын, атратра ды сталыт.

Апша аахыжьжышаа икан. Аха абахча зегьы «шьшьшьы» ҳаа Шьашькаа лгаылеаннатцар атахызшаа, абжьы кашьшьы игон. Аеыҩ бзиеипш зпынтца агаа- фарақаа тбаа-тбааза иказ апҳаыс, атцаа кала аффы азыжь еипш дналагылт. Лгаы акы нытцалан, ихианы иказшаа иаразнак лылагырз афыланахеит.

Дқәыпшзан, 18 шықәса лхытуан абра данаанагаз. «Дзыргәакзеи зтаб кадыџь, дабаццакуаз» – рҳәон изаҳаз. Аха лара насып лыман...

Уажәы дахьгылоу лцәеи-лжьи зегьы агәыр-сса алартозшәа илыхзызон, апхзы хьшәашәа лықәнатәон. Еицрашәаны иказ лзамфақәа ирықәышьшь амалама еипш лыхәрақәа ирықәтәоушәа, лылагырзқәа лгәы дырпсахәон.

Ацәақәа днарымтыс-аарымтысуа дышнеиуаз, УИ днадгылт – АМҲАРА! Лнапы нагзаны ашьшьыҳәа ахьатә гәеихаса инахьылшьит. Агәы џьаџьан, аха ихьшәашәаза иҟамызт. Ашә даннаха, иаатит. Дныҩналт. Афнытіка кәандаран. Џьара қәацак ақәымтәацкәа, аскаамта амра зқәыпхоз ахьатә гәы бахті әза икан.

Шьашькәа даанапыршьшьын ацәартагәы лықшааит. Ашьшьыҳәа днеин, лееитцыхны днықәиеит. Лылагырӡқәа ааҟәымтцзакәа алеира иаеын, лхы-леы иахьыкәкәаны лыхәдахь италон.

Уажәыгь уаф даламкьысзац уи амҳара... Фбаҟа уардын амҿы матәахә згаз, еихаки тҳымҟаки рыла еилышьны иааибыртаз... Уи еибгаза игылоуп иахьагьы.

Убри амҳара лымбакәа, уажәраанӡагьы абас иҟоуп ҳәа лоуҳәар илызҳатцомызт Шьашькәа.

Акраамта лыжәҩа ҭҟьаны, абра ааира лтахны дшавнагоз, уажәы машәыршәа дақәшәазшәа...

Уажәы еиқәхапса иахыгылоу дыфнаиоуп.

X

Лара абра ҿыц данаанагаз ауп. Абар, амҳара ҿыцҳҳараза уажәоуп ианыҟарта. Ацәыцә фҩы ҩнымтыц макьана. Шьашькәа дызлаиоу аиарҳа акәзар, амра афҩы алач, унылашәа уцоит.

Абри афыза аиарта знапы иазыркыда, абасћаамта қҳәыс дзыфнагыламыз афнатаҿы?!

Нас ахыб ахь дыпшуеит. Дыпшаауеит, дыпшаауеит, аха џьара кылҳаракгьы лбом, азы кылымшәо ихыбуп.

Сытк ажәҩан уаҩы ибартазтгыы! Аетдақаа гәгәаза дрылапшуа. Иаҳҳәап, ажәытә ҩнқәа рҿы алҩа царта шамаз еипш. Ускан алҩа цартақәа ркынтә аетдәа убомызт, алҩа иатдәаҳуан.

Алҩа, ауаҩ имцахаара абираҟ, апсып лагаҩагара, аещә хнаҩон. Аха уажәы алҩа аеаџьара ацарта анеита, аещәақәа рбартагьы ихамыштыр акәын ауаҩы.

Ахәыцрақәа дрылаччо диоуп Шьашькәа. Дкарахагьы дыҡоуп. Абар, уахыки-енаки зшьапы иқәгылан тацара зуаз!

Ачара. Уи шаћагьы икьа фузеи, шаћагьы еитдыхузеи... Ани атдых таан иааиз ауа фадшь иаж а шпаным тразоз! Бзеирак ианиаша!

Уи чыкнашак лхаиршнит... Уаанзагы шака рахнтиаа рызбахн рхназеи, ацнагнацнуна рзааргза. Ус апсышнан... Аха уи еихагын еигыуп. Зыбзиабара атны ззымхназ ачкнынцна рхныцракна реипш, уахы адны икнлан ихнлап урт «илхадыршныз» ачыкнашакна, ажнхыакна, ацнагнацикна.

Зегь ссируп адунеиа е! Дахьаа псоугьы ссируп!

Уии лареи апсатеи аџъыкаци реипш еизшаны адунеи иқәитцеит, зегъ здыруа, зегъы зымчу анцәа ду.

Шьашькәа лаб лыда димазамызт. Иара зыпсы злаз, ақытае унеишь-уааишь ҳәа зарҳәоз аӡә иакәын. Амчра еыц анааи, уи зныказ рацәак ибжьы ақәимыргеит. Амала, иазеицәоугьы акгьы иҳәомызт, зата иҟаимтара. Сырдагәа ҟаитеит рҳәан, ибжьы имырхырц иалагеит, аха устдәҟьагьы игәтасра цәгьан, егьалымтит.

Шьашькәа лаб бзиа дибон, зда димамыз ипҳа. Џьара днеипыршәан ҟаломызт. Аиашаз, лара уаҩы иблаҿ дааиртә дыҟан...

Урт ргәылара Арушьан «аликбезаа» аирпхьон. Зны Шьашькәа уа днеит лыезаны. Мчыбжьык мазала дныкәон уи. Мчыбжьык ала аееахәа афреи апхьареи лтцеит.

Ус, лаб ианеиликаа, ҳаӷеимшхара, аҩны дыҩнеикит. Ас шлыхьуаз лдыруан Шьашькәа, аха уажәы аеакгьы лыхьит – бзиа дылбеит Арушьан. Уи ибжьы гәхьаалгон. Ауаҩы аҟыбаҩ бзиа иман дироуп, убри аҩыза абжьы ихазарц.

Ус, фымш аантцэоны Арушьан ибжьы лыфнытцэкьа илахаит.

Лаб азныказ ибжьы ирцәгьеит, аха нас акраамта тынчрахеит. Адырҩаены «аликбез» ахь ацара азин лоуит Шьашькәа. Аеа шықәсык ала Арушьани лареи рчара аҿҳәара пыртцәеит.

X

– Абар, саргьы!..

Днеины лапхьа днықөтөеит. Лара уи атдәа илитаз нарҳәы-аарҳәуа пытрак дахәапшуан. Ахаан тдәа лымбацызшәа акәын дшыказ. Атдәа уажәы илбазма, аха ас иааигәаны, изеипшроу гәастапҳәатдәкьа дахәампшыцызт. Уи азыбжак уаркалеиуа икапшын, нас гьежьырак фежьын. Иахындафежьызгын, ипшқазаны ашьеипш афнытҳкантә акапшыра аахыфлон. Уи нахыс аихацәа шкәакәа еипш икан.

Шьашькәа лцынтіа инадкылан даафоын, иаха тацара злалуаз акасы шкәакәа ахыықәыз инақәылтіент. Абас лханы дықәтәан изхара дизымбо дышлыхәапшуаз

мацара, ашарахь инеигәеит. Убасћан амҳараҿы иакыз ацәашьы ыцәеит. Арушьан иееилыхны днышьҳалеит...

X

...Саатбжак акара тұхьаны, Шьашькәа дытрысны доықәтәеит. Амҳара злахыбыз акауар ҿыц, акы «аӷьео» аақәнаргеит, шәақьхысрак акара абжыы ҿацаны.

– Ҵәак алшәан ахыбра иқәшәеит, – иҳәеит Арушьан дыччо, – ашарпаз аттәақәа нҿышәшәа-ааҿышәшәоит...

Уеизгьы ишпабзиаз ахыб укылпшны џьара аетцөақөа убартазтгьы...

Ашьжьымтан Арушьан иееилахаан дындаылтцит. Пытрак ашьтахь иаха икапсаз аттаақаа азаза рыхьшы, икаакаа-чакаан, инапқаа рызна иман даафналт. Инаганы ахыша аттыршыы инықаиттеит.

Шьашькәа иаха илитаз атцәа еибгеи, уажәы иааигази неимда-ааимдан днарыхәапшит. Атцәа еибга аффыхаа амҳара хәычы азеимдомызт, егьырт икракран иказ атцәақәа рыффы зегьы аарытдадырзит.

X

Зылдха ҳаура... Лхәыцра шанахама, мшәан!

Шьашькәа дытрысны д@агылт. Акы «агье@» аақәнаргеит амҳара ахыбра. Нас дыр@егь...

Ићалаз анеилылкаа, деитанықәиеит. Апша аеаргәгәон. Иеахаз атдәақәа аһтаыбон.

Лылагырзқәа бахьан.

Дырфегьых аддыхаа ахыбра нықадырцаажаааит атрақаа. Апшагы, амҳара шытыхзан иагарашаа, иаартыстысит. Амҳара агәтәы-тҳамц ааигаақаа абжыы

ҳәа акгьы рзынкыломызт, адәы дықәушәа акәын Шьашькәа зегьы шлаҳауаз.

Агылара лтахымызт, лаапсарагыы, лажәрагы лыхьзаны дықәиан.

– Ахара зду иқәнаго дақәдыршәоит, сзумшьызеи, мшәан, ускан! Дныфнытдәааит Шьашькәа иаалыр-кьан. – Уара узашьтоузеи, уара уҳаракуп... Сара соуп ашәиҳәаф ишиҳәара адәы иқәҳаз, сара икаҳаз... Исхароуп! Аха сара сҳала соума зегь зҳароу?! Убыскак сҳы сзоуужьзеи уфны сшьапы аныныфнасыргыла афны инаркны?.. Баҳтала иаазоу илеипшыз апҳәызба... Сҳәатәы ианакәызаалак зны узаҳымсзеи?! Убзиабара мацара сшазнымкылоз шпоузымдыри, зыбзада зыҳәламыз, аҳәы иҳәатәы аҳатҳарада ақгыы ззымдыр-уаз апҳәыс мҳысҳьа!

Уи сҳәеит ҳәа, исыздырам...

Икалап, ус анасыпдара сшьа иалан сизар. Анасыпда уанлыднагала, уаргыы унасыпдахеит. Уфны-угәара қыаптажәутәуеит. Иқыаптажәхеит сара сыгәгыы... Абза игәырфоуп ауафы адунеи дықәызмыргыло. Еиҳарак иара ихы игәырфатәызар. Апсы игәырфа закәызеи!..

Анышә анрыбжьала нахыс, адгьыл ишықәгылоу инхази, ҵаҟа иҵарҵази ртәы аеакхоит...

Лыбжьы апша иаланазоан, иууа иаман абахча итцан. «Уу-уу-уу» – рхылгон атцаақаа, хьаа баапсык ршьа-рда италан итнароаауашаа.

Шьашькаа, азаара ззааз леипш, зны ацаартагаы лыенықалыжьхит, нас уантаи агарахыы леаллырфрит. Лыбжыы неитцыхны, дагьацаымшаака, дқыызқызуа, лгаы пыжажао апша далатауон.

Акраамта дтцәуон.

X

Леанааиқәылк, дырфегьых уи лапхьа дгылоушәа лбоит. Уи шлапшташароу лдыруеит, аха лаб абагьы еипшуп, дзацәцом.

Ихахәы кәашза ишлоуп, ихоуп ипилотка иахьынзатыншуа. Лара дызлыхәапшуам, хара џьара дыпшуеит. Аха уи игәагқәа зегьы ихыпсаахьоушәа, ибжьы татаза икоуп. Ибжьгьы лаҳауеит. Лоуразоуроу лцәа дтазызоит агәра дахьықәжьу.

Узыршлазеи асћак?

Аибашьра...

Аибашьра уара удагь ауаа ыћан, аха?..

Аибашьра, аибашьра...

Ииашоуп, урт рыпсы таны ихынхәит.

Ауафы данбзоу ауп зегь анихьуа, данцслак – акым-зарак...

Аибашьра, хрыцхара ззымгаша!..

Бара ибцәалазыда... Усћак бгәы итнымтцәо?

Уара... уами, уара иуеигьу исымадаз, мшәан?

Capoy?

Саргьы... Capa схатагьы стахеит хьызда-цәада! Бароу?

Даапышөырччеит уи. Дырфегьых зымфа дыпшуа далагоит, лара димбазошаа. Ларгьы уи лапхьа дгылоушаа дылбоит, аха дылцаыхароуп, дылцаыхаразоуп. Насгьы илбац иаказам. Уи зынза аеа уафуп. Уи лара лфызцаа ауаа сса-мыссақаа иреихаогьы имам, рахагьы

имам. Уи дахьынапшлак, лара латцкыс ибоит. Лара илҳәо зегьы псажәоуп, акгьы лбазом, длашәуп.

Агәы ауп акры збо акәымзар, абла акры абома!

Аџьма ахәда пућаргьы, аблақәа аапшуеит...

Сыбла ахьаапшуа сыпсы тоу џьушьоума, сзумшьызеи, сгәаҟуа адунеи сзықәурхазеи? Уара азә затцәык уакәын адунеиа уи азин змаз...

Бароу? Ибымаскузеи бара рыцҳа, быпсы бзапсыр-хозеи! Быпсы ахьтоу бахыччалап... Азәы ишьра азин азәгьы имаҳам!

Сара анкьатәи упхәыс сами...

Бароу? Мап! Уи а•еазаын, уи а•еазаын! Уи дыпсит. Ауафы ипсы анихытуа еипш, днабылпраан дцеит. Уажаы убри лыпсы анкьа изхаз ажымака мацароуп избо! Уи бара дбызгамтазацызт, сара сакаын ибзиан дыздыруаз. Уи дссирын, аха дыпшқацаан. Аибашьреипш иказ ахымзаах лызхымгеит... Хатала уи лышьра иалахақазгы пытфык бдыруеит...

Дыздыруеит...Сыгәнаҳазықәшәаша,дзыздыруазеи? Дзумшьызеи усҟан, адунеи цқьамхозиз!..

Уи ихала иакәзам... Баргьы... Еиҳарак бара... Дбыҵац-сит сара бзиа избоз, зысаби дызҵацсыз ацҳәыс леицш.

Издыруеит...

Уажәы еилыбымкаазар...

Уажәраанзагь, аха уажәы саазқәылаз – еиҳагьы...

Сыпҳа илырдыр ибулак, убри еилыбкааз, бацәымҩашьо еилыбкаатҳәҟьазар...

Сара сакәызма убри зықәнагоз, уара уакәымзи, сара азин сымоума зынзаскгьы, уи азыхь снацәа азаа-кылара?! Шаћа иҳаракузеи убла ихызбало аћәышра! Иабоудыруеи абасћак, абри адунеи ду абасћак иҳшәа-хазшәа узқәыҳшуа?!

Аибашьра, аибашьра... Адси абзеи, ацәгьеи абзиеи. Уи збатдәҟьаз, еилызкааз адунеиа изымдыруа инхазеи? Амала, ибдыруаз, ацқьареи аиашареи ирызпымко акгьы адунеиа иказам – хшы одугьы, мазарагьы...

Абыржәы удсы таны ућазар, удстазаара уреыцуазар акәхарын!..

Қәарада! Аха исцәуадафхашан... Иҟаларын иамузаргьы... Аха иасыруан! Ма схы еитақәыстіон...

X

Убри аамтазы, дырфегьых амҳара ахыб аддыҳәа атҳаҳҳа анааҳҳпыҟҟа, иаразнак даалтцит Шьашькәа. Хыма-псыма дфагылан амҳара дыфдәылҟьеит.

Апша гәгәаны иасуан. Ахьаа рымоушәа «уу-уу-уу» зымшыз атцәақәа, лара илықәмақаруазшәа лаҳауан. Иаалыркьан ашәазызара лзааит. Дыццакны лхы ахьынахаз леыналхеит.

Уажәы-уажәы, ҵаҟа иамҵапсаз аҵәақәа лшьапы иаҵаҵәиуан, ма абаҳчара иҵҟьан иааиуаз апша аӷьыра данампыхьашәалак, дырблаҟьан аҵәа ашьапқәа днаргәыднажьлон.

Ус, дышцоз мацара, абахча ааимшөан, аанда днадгылт. Амза хызҩаз атіла рхыцөқәа апша ианаапхьанаҳәа, алашара ҩежь дналылбааит агәара анхыті, амҳырхаҿ ишьҳаз ауаҩы...

Шьашькәа лыпсы налхаҳан, лышьтахьҟа дыфит.

Лапшташааразар акәхап, аха зында алаб қаба ишпеипшхо уи зны-зынла.

Аххы дцөытцасуа, дкахарц данбырлак, атцөашьапқөа лнапқәа аарыкөыршо деиханы дцон, дцон, аха абахча нтцөомызт.

«Уу-уу-уу» ҳәа аҵшеи дареи напышьашәала иахьеибаку, лара илықәмақаруашәа лбоит.

«Уажәы ҳнапқәа ҭацәым акәымзар, ибҳарбарын, аҵәа баҳаргарын!»

Шьашькәа лгәы тыпсааны ицоит, деихоит, деихоит, аха џьара тытцыртак лзыпшаауам. Дышнеиуаз, апша иенаршаз атрақаа руакы лхагататдакьа иақашаеит.

Ићалаз лзымдырзакәа дныфнытцәаашан, ганха дыпеит. Ашьтахь аеакы лҟәаҟәа ахытцәҟьа иақәшәан, ахьаа лхыпсаанза атцәа ашьапы кны ус дгылан.

Ухфаауа, еааны умиуа!..

«Уу-уу-уу» – имақаруеит атцәақәа.

Зныкыршәа аҳандақь дазнеиит, уаҳагьы иахьеиӷьу ҳәа дашьтамлеит. Ажыц лшьапқәа цәнапит, шә-напҳыц ҳпарак реипштдәкьа. Илшәыз кәыкәны, лшьапҳәа цәыжәжәа, цәгьапсышьала дыҩҳытын, нак адәы дныҳәлеит. Убри аҳандақь даавымшәаӡакәа мацара, амҩаду ахь дкылсит.

Лхьаақәа, уажәтәи лшәарақәагь анааидылхәыцла, Шьашькәа илзымычҳакәа дырҩегьых инеималтәеит.

Апша шасыц иасуан.

23

Атыхәтәан иааргеит ингытысыр ицәагәашаз цәкатак. Уи ашаха икын жәаҩака-жәахака шықәса зхытцуаз чкәына хбыџк. Ацә-ката зкыз ачкәын игәра агон, ахы наидшьыло игылан. Егьырт захәызба цырцыруа, змахәарқәа еилыхны инеиз усыс иакзамызт. Апхзы зқәыҳәҳәы иказ ақыышә хышра алашара нықәырпхо, атпа амахә ихшьыз афымца лампа арахь даахеит азәы. – Уара унаскьа, баба, – иҳәан излан иҟаз арпыск, инапы ӷәӷәақәа рыла ацә-ҟата атәыҩақәа нтарсны иааникылт. Ицхыраахагьы уаҩы даламгазакәа, ахәда ааиртцәин ианымҩанитца, адыжәҳәа зқәала анышә инықәҳаит.

Ацә зкыз ачкәын наҟ днаскьан, изқәа арахь ирханы доагылт.

Икахаз ацә-ҟата даеа пытфык назыфит.

Ацә анкаҳа, ҳәызба змаз зегьы азыҩуан...

Урт апшышыны иааныркылт. Ацә ныфныхәааит.

 Анцәа уисасуп! – иҳәеит ацә иахагылақәаз руаӡәы дааччан.

Ачкәын хәычы дахыгылаз инацәкьысқәа илымҳа интаргәгәа иџыгәеит.

Иеааиреиџьит изқәа азәы дықәсызшәа. Пытрак ашьтахь, илымҳақәа шьтны данаахьаҳә иалыҩрны ашьа еиқәатдәҳаҳараза ицәҳәхьаз анышә иқәтәон.

X

Чкөынцөақөак көызтхак аарган, ахәда ахыпжөаз инаеыршь-ааеыршынт.

Атіла амахә иахшьыз афымца лампа гьалгьало, ицә ақьышә хышреи, изхтаалазшәа инхаз аблақәеи инархыс-аархысуа ишарлашоз дахәапшуан ачкәын дахьгылаз.

Ацә зшьыз ачкәын ҟата, ихы-иеы пшьырқцаза, кьаек, имахәарқәа ахьынзеилыхыз ахәы рықәыссы, ишәпа-шәпаза, иаҳәызба ду ашьа аеҳашәы иара даҳагылан. Нас иеылаирҟәын, инапы ӷәӷәала агәышпы доыталан, ахәламшәы аҟынза ацәа ирҟьеит ҳәызбала. Даеа чкәынакгы ичақ ду аеы ааиртын, имака азхык ааитыхны, инахышы-оахышыны, мачк иааирбызтәын, иеырхәашәа азганк ацәа ахыхра далагеит.

Ашьтәақәа знапы рылакыз ирцәыхарамкәа ақәаб дуқәа ҩба рызна акәац жәуан. Чкәынцәақәак ата-гьежьны амца атартцон, аха апша иатҳхны иагон. Даргьы гәамтуан.

Ашьада уахьыны@налозтдәкьа, а@ынаҳацәа зыдсахырц иказ хыма-дсыма акрыфара иаҿын, хыма-дсыма а@ы еимаркуан.

Ачкәын хәычы атдла ашьапы иеадтдан, ацә иахеибагәа ажәжәаҳәа ацәа ахызхуаз дрыхәапшуан.

- Ари зитизеи уаб, шәашта иазымки уара? дтааит, иара аңкәын хәыңы иеипш, аус зуаз ирыхәапшуа игылақәаз руазәы.
 - Сыздырам... Уи еснагь ауалхаацаа ишьтоуп.

Ари заҳаз ааибарччеит. Ацә зшьыз аҷкәын ихы дҩа-хан, ҿымт уи днаихәапшын даапышәырччеит.

- Ауала атәы цәгьами, дадхеит... иҳәеит аӡәы.
- Изакә рахәызиз, анаџьалбеит!
- Ацыцаша, чара-хбыџк ахала еилнаргоит.
- Ари еипш акәац ҟалом, апшқажьы еипшуп.
- Апшқажы изфо рзы ибзиоуп, аха апшәма изы? Уажәы абри назымтцоутцаз, акы нмыжькәа ифоит, аишәа иаақәхауа ҳәа акы нхом...
- Ифарц ами нас... Ауафы данааупхьа, ахэыцха ифоутцоума!..
 - Мап, мап! Уи азы акәым изысҳәа...

Ас егьырт еицәажәонат, урт афыџьагь ацә ацәа ахыркәыцәааит. Нас ахы аахыхны уа ирыдгылаз амжәа аимҿапара ифыбжьартцеит.

Акәац аи фыхра иалагеит.

Ацә зшьыз аҷкәын иаҳәызба наиркаанӡа иагон. Рапҳьа амгәацәа ирҟьан, алҩаҵә аҳызза амгәа ааҳирб-геит, ипакьал мацараҳа.

Егьи ачкөын апакьал ахыхра дналагеит.

– Акьатеи иуцәакьымсааит, ауаҳәа амгәа аҟьашьып, – иҳәеит ус ипшуаз рахь аҳәы.

Ачкәын, қымт, инап казақаа рыла, аҳәызба ахьнымфаниталак иахьатахызтіәкьа иакәшәон.

Апакьал анхих, амгәа фышьтыхны акалат ифтарыжьит. Нас, ахәламшәы аарсалан, ихнацәак таршәны данфаха, арҳәарах – агәы, агәатҳәа, арҳҳақәа – зегьы шеимаз иаатиҳәеит. Иаҳәызба хьанта ду ала махәык нҿикьан, инкнеиҳаит.

Абас хәычы-хәычла ацә, жыыхәта-жыыхәтала иааиеырхын, қәаб дук иҩтажыны ахшыапы инықәдыргылеит. Ацәа кыанташза ашыа ақәыжжы така иаашытахеит.

Ацә зшьыз, еиемзхыз ачкәын азы изаарган, инапқәагьы иаҳәызба ццышәгьы инархьиршеит. Иаҳәызба рбаны, деичаҳауа атра иантеитца, дцан мшьамбак ааигеит.

– Абри амца ахьчартә ианаҳзыҟамтца, – иҳәеит уи, – кәацкгьы ҳзымжәит, ҳматцурагьы ҳамырхуеит...

Уара уалагеишь, даба, нас ҳара иҟаҳтцалак убап, – иааибарччеит ақәаб иакәшаны итәаз, цасагьы ишишьуа агәаҳараз иаазшәа иахәаҳшуа игылақәаз.

- Шәабеизыргеи уаха абысҡатәи аашьацәа, ауаоы иеазтдәылхны дашьтазар изымпшааша ауаа! дааччеит.
- Дырфегьых уареи сареи акы ћаҳамтцозар, арт рзыҳәа иахьа акәым, уатцәгьы ићалом, – дфагылт ацәа ицахызхыз.

Ачкәын хәычгьы урт днарыдгылт.

 Умбои ибаф шеиламгыло, мышрак ианиаша уара узыхшаз апҳәыс!

Уи фымт дааччеит.

 Ани ачкәынгы ицә ажы рзымжәыр ҳәа дшәоит, умбои, дҳаҵҳаҵо дшыҟѹ.

Амшьамба зланыркылашаз алабақаа анадырс, егьыртгы феибаргылан, урт инархадырпеит. Амца ахы ианақайтха, ақаабқаа ифарытцачын, «анапқа иаарықанаргылт».

Амца иаакәшаны иаатәеит зегьы. Аҷкәын хәыҷгьы дымцакәа, дара рхахьшәа днатәеит.

- Уара узмырцәозеи, баба, уаха?
- Истахым...
- Ма арахь амцахь уааскьа!
- Истахым...
- Дганы џьара акри•еатцазар акәын. Ахәычы игәы тұшьаауа дрыцҳауп.
 - Истахым...

Зегьы ааибарччеит.

- Ицә игәы иалагәышьазаап...
- Ахы еибгоуп макьана, ахәамц ауп акәымзар!..
- Умшәан шәыжә-ӷра еибгазар, уи еипш егьа цәы узарип...
 - Ҳажә ӷразам ҳара!

Зегьы ааибарччеит.

- Hac?
- Еиқәаҵәоума?
- Maπ!
- Иапшьуп!
- Maπ!
- Ифежьума?
- Абыржәы иапшшәу апшшәуп!
- Ишьаанзатәиу?..

- Мап, уажәы?..
- Уажәы? инеихәапшы-ааихәапшит.
- Ишьаанза игран...
- Уи иршьаанза!
- Уажәыгь игроуп!
- Мап, ауаа роуп оныцкала игроу, арахэ адэахьала мацароуп...

Зегьы ааибарччеит. Ацә зшьыз уи ачкәын ихәда инапы факәыршан, иара иахь дааихеит.

– Уара, ииашан, учкаына шьахазаап...

X

Амца агәгәаҳәа ақәабқәа ирытцагьежьуан. Апша ахәы ихҟьаны арахь итаҳауан, аха ари агәаҩараҿ рацәак аеазышәомызт. Уеизгьы, абӷьыжә амч ақәхартә иааҳон.

- Уажәшьта иаап ҳәа сыҟоуп азын...
- Сык хзаундаз, иахауеи...

Ачкөын хөычы ашьшьыхаа амца дахаапшуа дахьтааз иахахьаз алакө игаалашоон.

X

Дыћан шәарыцафык. Уи зны дханагалт ашьхақәа рықәцәан. Ажәеипшьаа итәартаф. Арахә реипш еилаарцыруа ашәарах ҳәуа адәы иқәжыын. Ашәарах пшзақәа, абнакәты грақәа еилыбзаауа инеилыс-ааилысуан. Ишәазомызт.

Ашәарыцафдангәарта, дрыма Ажәеипшьаа дахьтәаз днарган дидырбеит. Иреигьыз қәасабк изыршьын, ажәфашәакьа наимтдартдеит. Иаҳәызба акәац шалапикоз, ажәфашәакьа иахьналаитдаз ихаштит.

Уантәи дшаауаз қәасабк ибан, инагәыдтан ишьны атып аеы дааит. Акәац ржәын, имтартаз ажәфшәакьа алапикарц иаҳәызба данашьтала, атра тацәын. Аеа ҳәызбак иртан, акәац ыфо дышнеиуаз, изыз иаҳәызба ажәфашәакьа иаалихит.

Ажәеицшьаа иара ишьны иифо акәзаап, ауаа ҿаҵа-хәыс ирзыпҟоу...

Акәац агәараҳәа ажәра иалагеит. Апша аапқзаны ара атаҳараҿгьы атпа рхыцәқәақәа кыдгәыҳаа иагон.

Ашьапа аћынтә иаауаз ашыкьбжьы акыр игәгәа-хахьан.

Уажәшьта иаамтоуп ҳәа анигәахәуаз, Рушьни ашьапахь днеит. Уахьҵәҟьа дыҩнамлакәа, амаҵуцәа дахьырпырхагамыз џьара даавҵагылт.

Уи итахын иахьыкәашо дрыхәапшырц.

Аха уажәакәын аоы анрыларгалоз. Аџыр, деапхаеаччо, аоы ихы-иеы иқәлан дахьтәаз, икәша-мыкәша уао дыказамшәа, џьарак мацара дыпшуан. Иармарахь Лаз дтәан. Уи пытк анижә, иблақәа зынза ихәычхан, ақәыцқәа реипш илакытца итыхәҳәон. Иаргьарахь дидтәалан Ездора. Уи зегьы уаоы дрылибаауан. Ашлара иалагахьаз ихахәыжәпа, ахылпарч еипш ихаргылан, ихы-иеы къакъа ду шкәакәаза ашьшьыҳәа дтәан.

Афы «еааныбзеила» ҳәа ианеимырдақәа, Аџыр аҵәца шьтымҳзакәа дфагылан, ашьапа ыҵыртәаа итәаз днарылапшит. Аууҳәа еилаз ашьапа, ҳәыҷы-ҳәыҷла итынчҳо, еиқәышьшьы иааҟалеит.

Аџыр атцәца аашьтихит.

- Шәыххь згеит, сықәлацәа, суацәа, стынхацәа, сгәылацәа! Џьара чышәк зсыртцахьаз, сџьабаа хәычы ҳатыр ақәызтцаз, иахьа абра шәеизеит... Шәхы аџьабаа ашәырбеит. Итабуп, дадраа, сыканат шәара шәзы сыкоуп!
 - Абзеира узыћалааит, дад!
 - Уажәымта шкәакәахааит...
 - Анцәа уиныҳәааит.

Инеиларыпсеит. Пытрак ашьтахь еитааиқ әт әеит.

- Абра иахьа ачеицьыка хәычы шәызхатәоу зырпшзаша, афгьы зжәыша, ишәзыржәыша, ашәаҳәарагь, акәашарагь шәгәазырпҳаша азә ихьз сҳәоит... Сгәы иаанагоит шәсықәшаҳатҳап ҳәа!
- Уныҳәазааит!.. Ездора деиҳәхапса дахьтәаз ихы неиҳәикит Аџыр.

Изутац итала...

Рушьни, уахь азырфра даконтцын, уажоы ашьаца ртоны итоаз ачара уаа дрыхоацшуа далагеит.

Атолбашь апхьатәи аныхәа рақа икит. Ездора деифахаха ашьапа аханы дгылан. Ихы дфахан, иатцәца астол иаа кәыхуа мачк ифышьтыхны, зныхәа ра икуаз дрых әампшзак әа дцәаж әон уи.

Рушьни дырфегьых уахь днапшит.

Харантәи дгылан ихы дахәапшуашәа, ажәацыпхьаза иааиҳәоз зегьы, даеаџьарантә дгылан дазызырҩуашәа, даатгыла-аатгыло, дацклапшны дцәажәон.

Ащәцақәа дрыхныҳәан, акакала ишьтыхны итарцәуа, инапы шкәакәа дуқәа рыла, ирссаны ахащгылацаа иапхьа иқәыртцаз акәац, асызбал инахьшьыфахьшьны иеы итеитон. Уаҳа иеалажыны акгыы ифомызт.

Атı әцақ әа аниж ә, лахы дапшны ҳ әа ак әымк әа, заа иалихыз ицхыраац әа иритеит. Дара ж ә ҩахыр-хыла ид әық әыртцарц.

Уинахыс икәша-мыкәша икартцоз иара зынза иус алазамызшәа дтәан. Ачара иара атәы канатцон.

Ачара даара иааилашы окхьан. Рапхьат дакьа ачара иахат эоу зегьы акрыфара иахаш эалом. Зны ахыхьмыхь напы адыркуеит, ак этыжь, амг эа-чапа, зеиуа утаху ат эыт эырак эа, зеиуа утаху ат эыт эырак эа, зеиуа утаху ат эыт эырак эа.

Икоуп асасцәа рзыҳәан ирзыз, ишәы мацараха, итатаза. Егьырт ачашәқәа мышкы рхытыр икәампахоит. Ахы рылымкьо. Урт рахьтә икоуп агәыла ҳәсақәа уалбагас иааргақәаз. Хыхь-хыхь ашә нақәыршәшәан, асахьа шьахәқәа антцаны, алапш-ҿапшы акны иааиратә икатцоуп. Аха иаапуеыр, аҩнытқа мажәа мацароуп. Иаазгаз руа дарбану уара идыр...

Ҳәарада, иҟоуп аҳәсақәа, аӡәы изгьы зхазы аҵкыс иацклапшны иҟазҵақәо, иашьцылахьоу.

Ахыхь-мыхь ахацэа рацэак реадырцалом. Ахэса роуп уи зчысхэроу. Урт ачашэ анаарымтцартца, ицены иахэампшыкэа иацхазом. Уалбагас иааргаз акы рықәшәар, ирыватәақәоу инарымтцакны иддырбоит: «Еигьу қатцахә бмоуааит уи ззымтоу!» «Шьоукы икарымтцо, рхы иатәарымшьо ҳәа акгыы ыкам...» – рҳәоит егыртгыы.

Сызымтзогьы ыкоуп.

Ахыхь-мыхь ашьтахь абыста рыларгалоит. Оыџьахоык ачкнынцна ркалткна рымгытцартцан, абыста харапан изтоу ачуан ду аакылыргоит. Аеа оыцьахоык арпарцаа, рмахарқа еилхаа, рымхабыста кьа-кьақаа ирзытго, ма ишиашоу аишаақаа ирыхкьаз агазет иқаыртон, ма асасцааттакьа ахьтааз ачанахқаа ирныртон.

Абыста анызтоз ирышьталан реынархон акәацшацәа, саара дук, ма калатк азна акәац рыма...

Акәацшаф иус зегь реиҳа ихьантан, ЛАХЫЫ дапшны ишароуп. Акәац еиҿызхуазгьы идыруеит уи. Заа жьы-хәҳа-жьыхәҳала ипикоит. Нас ашафы изымтаитцо шаҟа дсасу, дсасымзаргьы, дзеипшроу ала ишо иҿынеихоит.

Убри акынтә, акәац анимтцартцо, дарбанзаалак, итахы итахым, ихәахьы дымпшыр калазом... Амла деиқаынтдәо, ипсы цәгьаны акәым, еиҳаразак илахь ишапшыз, дшырпҳъазаз гәеитарц...

Уажәы, акәацшацәа асасцәа ахьтәаз аҟынза ианнеи, ажьыхәта бзиақәа рыпшаауа, еиҳа иннакыло иалагеит. Ездора ианынаидгыла, ирхианы ирымазар акәхарын, апылгыды наимҵарҵеит.

Иаргьы иахьа абра дахьтооу ачара дахганы, ихоыцракоа хара днаскьаргахьазаргьы, икоац-хоы илапш накоимкыр амуит. Агора ганы дыкан апылгыды, ма апымато шиафрымгоз. Ҿатахоыс иара апымато еигьишьон аха уеизгы апылгыды еиха ахьз аман. Убригь игоы ааканатеит.

Ҿатцахәыс зынза итахымзаргы, қатцак налимфаазаргы, иахыжыхәтабзиоу акынтә, изатәаршыз игәы ианахәогы калалоит.

Ездора Аџыр иахь днапшит. Уи деапха-еаччо дтаан, аха иара иеипш убригь аеаџьара дыћан, деипхь-хаыцаауан.

- Абри сара сакәмызт изыхәтаз, имтартаз апылгыды, акы ицәамшәар ҳәа дшәоушәа, иҩнапык рыла иаашьтихын, Аџыр иапҳьа инықәитцеит.
 - Уара умсит!
 - Уара умсит!
- Уаҳа, уара умсит! Ездора инапы гәгәаҳәа рыла Аџыр инапҳәа ааидқылан днарнаҳан, асаби иҷапан анҳырҵәо еипш, уа иааҿаҳиҵәеит реимак.

Аџыр даалак-ҩакшәа иун, иара имтцаз авара-ахышра наган Ездора инаимтцеитцеит.

- Ус коумтандаз, ухәы сутарц азы акәызма... иҳәеит Ездора ажәаны, иемыртыс закәа.
- Акәац мачхәума, иҳәеит. Аџыргьы, «уи азы иҡоутцозар, амҡәындыр мтдаа уҿашәааит» иҳәарц итахызшәа, кәацымзар иҳамоузеи...

Ездора, уаҳа ацҳәа мҳәакәа, иаҳхьа иааган иҳәыртаз ҳәызбала ирыссо, акрыфара дналагеит.

Егьырт еиҳа уаҩ ибартамыз ачарауаа, чарабжара ааиҩыршахьан. Адәахьынтәи апша абжьы гәгәаны иааҩуан, аха ашьапа рацәак иапырхагамызт иаабжьыркьашәа, аенытан арыжәтә зыжәхьаз ауаа инар- еасуан, рыпсы дырго.

Атриақра рапхьатри анапы неины иахықаз ауухра еилан. Изыкқраз фагылан аныхрафақра анырхроз иаазызырфуан, нас ма грып-грыпла акы иалацражрон, ма азразрала рхрыцракра реырзыркуан.

Асасцәеи апшәмацәеи рыгәтаншәа, ана-ара итәоуп абыргцәа. Урт пыт-чытқәак рфон, иржәуан. Нас, рпа-

та-шлақәа рнапқәа нарыхышыны, ирывагылаз рлабашықа аашытыхны, азәы — уи акәымпылра ицламҳәа иатцаргыла, аеазәы — ижәҩа инатцарсшәа, аеазәы — иара ус икны, апсеипш иахарсу аџыр анышә итцакшо днатәоит. Зны-зынла ажәақәа еимырдоит, аха ацәажәара реаламтцацәакәа.

Иудыруазеи урт зызхәыцуа. Ирхырымгац икоузеи! Егьа гәыгра, бзиабара ргәы атдаа еипш итахьшәашәан инхахьеит! Егьа гәаги, рыцҳареи, лагырӡи лбаардахьеит. Уажәшьта мычхара дук злам рцәеи-ржьи егьа шәахста рнуп. Икәадахеит геи-шьхеи еимзыркьоз ршьамхы тдарқәа. Ркәымжәқәа, иркыду аҳазыртрақәа, асахьаз иртоу аҳазырқәа хәшәы ртам... Рыразныцқьа камақәа, рымсакеи камақәа, абаҩыш-хәы змоу ркамақәа тынчза рытрақәа иртоуп...

Зыцсы тоу амузеи еицш икаххаа унарылацшуеит уахьнеилак... Кәрыжәаа ирықәлоу атцла дуқәа изқәиааз адгьыл шырдыруеицш, ирдыруеит урт ацстазаара. Ахыткьареицш амҩа рацәа ианысыз рычкәынра, уажәы ихьаҳәны итырччаауа еитархәыцуеит, еитеигәыртьоит, еитарџьабоит, иршәоит, ирзоит...

Ауафы ибырграан, ицстазаара дазхаыцырта аамта изахашалоит. Даара ирацаафуп, зыцстазаара мфа антцаамтазы, «адунеи сзықаызиз, сыцсы зтазиз» ҳаа иазхаыцхьоу. «Акрыфараз мацараз?..» Ауафы, егьа дбаацсызаргьы, акрыфара мацараз адунеи дықаым! Итахы-итахым, цьара изакаызаалак акы зытнымхо уафытаыфса дыказам.

Аха дышпаћаларишь ауафы, дызхысыз ипстазаара абжеихарак тыкка, атцла гәафеипш ишынхаз еиликаар?!

...Ауаоы џьара машәыршақәгьы абзиабара днахьымпшызар, ма апстазаара аеинардырратә ипшқаза аеихьнамшьзар?.. Иара агәаҟрагьы ахы инамырдырзар?.. Итәоуп атахмадцәа хи-хәшәи зтам рҳазырҳәа, рҳазыртраҳәа иртаӷта, итынчза зытра итоу рҟама хьантаҳәа, рмаҟаҳәа иларыхо... Иаангылаз аамтеипш. Азы зымтдәаз алу еипш, икәызга-кәызгаза рыбла ихгылоуп иаангылаз, итәаз рыпстазаара, ираҩсыз амҩаҳәа, ашыҳәсҳәа, амзаҳәа, амшҳәа... Дара запҳьаҟа акгьы ззыпшым абыргцәагьы, урт еипҳьышьшьаауа, иртытуа ирылоуп.

Ана-ара иаалырхлоит, ахымфас еипш рцәа-ржьы иалахан, иалапсаны икақәаз агәырфақәа, инамзаз агәыррақәа... Аха урт уажәшьта иџьхьеит, ибылхьеит, мычгьы рымам.

Ана-ара ирпшаауеит, ипсхьоу, иканзахьоу рыбзиабара «ашәтқәа»... Мшаены ирхыз аффы рхыркаарашәа, урт «инарыффы-аарыффуеит».

Итәоуп атаҳмадцәа...

X

Урт ирышьтанеиуа, макьана ажәрахьтдәкьа иузымпхьазо, шьта зарпысрагьы иахыпахьоу шьоукы, зегьы реиҳа акрыфара-акрыжәра хтакны ирымоуп.

Урт унацәа узрыламто, рыеқәа еизырханы еилатратдәа итәоуп. Азәы атрацақа икуп, афы лашьцаза атраца итоуп, аха уи дахәапшзом (афы ахьугалактыы фуп, ижәыр ибап).

Ауафы ажәрахь ихы анкыдитдалак, ихатдара ан факахалак, азымлага еипшу имч ахаш ало иалагоит. Убри имчхаш ала, уаж аш ыта а фарааж арала еик әиг әоит. Аҿар ахьтәаз уажәшьта рымч еиҳа-еиҳа ирытҳасуан. Аҩыжәҳагьы рнатомызт, акрыфаҳагь.

Аҳәатәы рацәа шрымазгьы, аҳәаха рымамызт.

Аматц зуаз атыпхацәа ракәзар, ршьапы иахьықәгылазгьы, уажәы-уажәы рылапшқәа арпарцәа рахь идыршәуан. Аха уахьынтәи, акама е еипш иццышәха з е аазхоз, а оы иаршхьаз алапшқәа рзымычҳакәа ихьапшуан.

X

Ус, «Ачарашәа» аатдырћьеит.

Рушьни дшьахны дахьгылаз, ишьапқәа аапсахшәа, ипсы ааивигеит.

Чкәына ҵәрышкәак, ицынҵагә ырхәан, ихәда ҳҳәа, џьабаа мыцхә мбазакәа иркьыкьуан. Ашьацаҿы зегьы инарылсны, иаахьанарцшын, нас индәылҟьеит уи ибжьы. Иацыҩлоз ацшагьы, акраамҳа амч ақәымхакәа хара инаскьон.

Нас итћьеит анапеинћьара.

Иара убри ахапа зҳәоз акиҳәа ибжьы ирган, дакзамшәа аишәа дахууааны, ашьапа агәта аеыҨҳәа шьамҳыла дныҳәсит. Аӷырӷынеипш ави-ви дгьежьуа, ашьапа абжарак нарганы дааҳәлеит.

Ачарауаа иаразнак реырыпсахт, зегьы агөырқьҳәа иҩагылан акәашара иалагарашәа. Зееитыжьшәа итәақәаз, рӡарақәа иашаза, икацаза иаразнак реааитырхит. Зыбга хәаз иапхьака днеихеит, аишәа днадсылартә. Уи иееитцихыз акара ицхрааит. Игылаз, амат зуаз, иапхьатәиқәа дырхыпшны акгьы анимба, ишьаппынта дықәгылт. Ашьапа иахатәаз асаркьеипш иныпшылартә рбазшәа, иара иахь ихьеирпшит уи. Акәашаю!

X

Рушьни дахьгылаз иаапсара ааихаштын, ихьуаз ишьапгьы ласхазшаа, ипсы талазшаа даакалеит.

Акәашаф шьамхыла мацара идәықәигалаз атаргьагьа данакәша, дышгылаз, дангылаз ҳәа уафы изгәамтазакәа, ишьап пынтцақәа дрықәгылт. Акама имгазар, ахи атыхәеи ахьыкалашаз инапқәа надкылан, шьап-пынтцала мацара агьежь икаитцаз аџьарсахьа алидеит. Нас агәтатцәкьа иахьеизеикараз дтагьежьит, дтагьежьит, ишьаппынтца дшықәгылаз.

Зныкыршәа, акиҳәа ибжьы еиҳаиргахын, дахьынаҳәы-ааҳәуа умбаӡо, ишьапҳәа улаҳш рхьымӡо, ихәаҳшуаз дырҳаҳшуа, дрыхәаччо, дҳырҳеит.

- Пхәызбак!
- Пҳәызбак!
- Марушьа!
- Мактина!
- Марушьа, Марушьа!!!

Игылаз рахьтә ашырҳәа даарылтҳәрааит азәы. Уи пҳәызба-хыпахьоуп ҳәа лзуҳәаратәгьы дыҟамызт. Дпышәырччоит, даапҳашьашәа лыблақәа лтҳәаҳуеит. Азныказ шьаҿа ссала, уаҩ иимбо напы ӷәӷәаҳәак дышьҳыхны дыркушәа, дызса-зсо дыҳәланы арпыс дааикәтҳәиашеит.

Арпыс даапкзаны, ишьаттакьарақаа дрықагылазан, уажаы-уажаы асыохаа лымоа питтаоит, днаскьоит, лымоа питтаахуеит, еинкьап ухаарта иааигаазаны ианынеидыххылалак, иаразнак лара дивижьуеит.

Ашәаҳәацәа еиҳа-еиҳа амца ацрартцоит. Аҳапа зҳәоз кәашара даналтı, ӡӷаб қәыпшзак имылдеит. Уаанза

ипхашьа-пхащо аматуцаа ирылаз. Уи дшыпхашьоз атаы лхаштит, лыбжьы тарыхатаза иахьлыркыы-кьуа, илыцзыргызуа ачкаынцаагыы дрыхаччоит.

Акәашацәа ракәзар, уажәоуп рысакьаҳәымта уҳәап.

X

Ачарауаа зегь уахь ицшуп. Атахмадцаа цышаырччоит, рћама хьшаашаа дукаа ршьамхка иахьрыкау, рнап џьаџьака рыла иааршьышьуеит.

Апсынтіры зауша! – инеибырҳәа-ааибырҳәоит уарла-шәарла.

Егьырт, урт рааста еиҳа ичкәынцәоу, аха уеизгьы ажәра акыркы икылахан икоу рылахь еиҳәуп. Урт рахьтә шьоукых, зны-зынла кәац ҳатцаҳәак аамхны ишырфо рӡарц ртахушәа, иаанапшы-аапшны, рҳы интартцоит, быста ҳатцаҳәакгьы нашьҳартцоит. Икъитӡа ипшуп, ипшуп.

Ачкөынцөа ракөзар, еиҳа-еиҳа рыбжьқөа ирызхөыцны, рапҳьаӡа ираапкӡаны ашөа аҳы шыркыз акөымкөа, акөашарагь иаҳөаратөы, анарҳагьы аиуртө ирҳөоит.

Нахьхьи аҳәсақәа ахьтәазгьы еиқәышьшьы иҟан. Шьоукгьы рыхцәышлақәа реипш иразынха, рыблақәа алагырзқәа рыхгылан.

– Ҳаргьы ҳрыҵамхароуп... Ахацәа. Ашәаҳәара здыруа шәыешәырхиала! – лҳәеит пҳәызба патазк, лыбжьы ҳагәаҩаҳа.

Азəгьы лылафимтит. Ирмаҳазошәа, аапсара зықәзамкәа икәашоз афыџьа ирыхәапшуан.

Амала кәакь-цыпхьаза хоык-пшьоык, арахь икоу ҳәа акгьы рымбазо аоы еимаркуан. Сусликгьы аколнхара ахантәаоы дахьидтәалаз, даакәымтҳзакәа дицрыхо акы иаҳәара даҿын. Аоы иижәыз иҿы ашьҳзар акәхап.

Зны-зынлагьы, акыр ишьақ аицалахьаз ибыста- çахра иаваз иблокнот аавхны, акык- фак нанитцалон.

Аха аколнхара ахантәафы, уи изызырфра данаҟәытц, иаргьы фыцбарах ибазшәа икәашоз днарыхәапшит. Уахь дшыпшуаз даанапыршышын, чашәк-сак аашьтихын, апырфхәа дацҳауа афара дналагеит.

Атолбашь: Уи аены акы аасыгымхеит... Сусқ а зегьы бжыысхын. Зегьы аах әны уи и фагылоуш азбеит, цьара хгартак имазамш әа... Сг әы и аанагеит, ап кьапца шьтыхт әуп ҳ әа. Гха змам уа факазам... Ахи атцых әеи, и анаамтоу ап кьапца ашьтых роуп... Уи х фыхгах әш әы бзиоуп.

...Илзыршозеи уҳәарауазеи, абри икәашо... Аусураҿ усҟак дыҳхырҳындаз. Уа ибҳа-ашшара аҿаҩҳәа иҳтҳозар акәҳап.

Амала дшыкәашо ауп ассир... Иара ани апҳәызбагь хар лымаӡам...

Аха сыбла дыхгылацәоуп... Ныҳәа-ҳа ҳыцҳәак апыстцар? Дааҟәысхыр? Аха дкәашалааит уахь... Макьана. Инапшуагьы, «ачара зегь рыла ихааны имҩапигеит» рҳәап.

Уеизгьы сыбла дыхгылацэоит. Аха дкәашалааит. Макьана. Укәашала, дад, укәашала...

Аџыр: Абри зегьы ахала ићалаз џьыршьозаргь калап спацаа. Леуа затцаык иоуп еиха иаасытгао, аха убригь иара иахьындаизеигьу ауп... Заур изы зегьы дара роуп. Шака итаху итала, иахьынтаауго усыс имадам. Аџьабаа адубалоу, упсы уеанатцоу, убжара убри иуцаагоу – зегь дара роуп иара изы. Уеизгьы бзиа дызбоит уи алахша!.. Уажашьта акы деипшхап хаа сыкоуп.

Егьи иоуп... Рушьни... Цәгьала иҳалиааз... Зыхшара дызҳахым дзеипшроузеи, аха дабаҳалиаауаз!..

...Акәашара анырҳәа, иеишьуама ари ашәи! Аха дкәашалааит, из гылаанʒагьы... Ачара шгьамаз рҳәап. Ауаа рыбз акала ирымбӷыр ауам уеизгьы.

...Абыз-мыждақаа... Уи атәгьы рымҳәакәа инхашам, аха ус сҿарбаӷьатцәкьаны сызкыша акгьы сымам. Снапы џьаргьы иатцасымҩит. «Зеипш камло егьыкам» сымҳәеи... Уи сыҳәеит. Еснагь агәа•еанызаара бзиоуп... Зеипш камло егьыкам!..

Ари уахатәи столбашьгыы уаҳа сымпан дықәларцгыы дыҟаӡам... Иара саргыы уажәшыта дабастаху... Иеыр-пагын уа дтәазааит, акыр ихәартазар...

Уахатәи сус азы, ани ашьапызатдә иҿы шәаҳауп... Ҵаса еипш изгәагьит, аха ус еиҳа еиӷьуп... Сымчра шымцац агәра алаигап.

Иара афы иееитазан, аашьышь асахьақ ароуп имоу. Уи атыфра итатаны ианаапшуа еипш ауп иблақ ашкылых әхәо. (Изымыч хакаа аччара далагоит, нас акашаф игаы шьтихуашаа дгылан инапы еини кьоит. Укашала! Укашала! Хаит, аферым!).

Л е у а: Изакә пшоузеи, иаахнамгазо ипжәаша! Иабатахыз абыскатәи уаа еилажыны... Азахәа зхартпаша. Аха, ф-ускгы еидаабалеит. Итызшәахаанза, нак ихәжәаны қалғап. Нак акала дҳазҳакәкындаз... Заур амзышәагы.

Иара ихы ианташәа, ианитахха, утәы-стәы ҳәа еилых имазам. Иџьоушьап уи азәы итәы ҳатыр шақәимтдо... Ауаа рҡынтәгьы мап узицәкуам... Жәаха енак смашьына иган, аларта тарчачан иааигеит.

Зегьы сырпыргангыы сыкандаз, аха саб инапы ахьынамзо, сыздыруа, истцахьоу ауаа срылтцыр, сара акгьы сзырееиуам... Слышьтага сыркуеит.

Зегьы сыркәаҵыр?! Уи башоуп. Уи казҵо дызбар сымдыруеи...

Изакә пшоузеи уаха иасуа, мшәан, цас иауашәа...

Еилагама, мшәан, чароуп ҳәа зегьы еилагеит!.. Дкәашозаап аилаҩа. Акы злам аеакы илоуп ҳәа, упшишь иҟаитцақәо.

Изакә пша мыждоузеи... Арахь ани акәашаф мыжда дышпагьежьуеи?!. Зынза схы тыркьеит. (Уи иапхьа игылаз афынаха ажәырқьхәа дааихан, иеирыз ааимхны, афы нтеитәо мацара, пшьбака трыца неишьтатаны ижәын, иблақәа хыхәхәала даатәеит).

X

Рушьни: Ауаф иахьеи-уахеи аус аниуа имч ишәоит, даапсоит, аха даеа мчыкгьы уи иаапсара иацгылан, ицәеи-ижьи иалалан, уахи-ени еизҳауеит. Итадырчуа азеипш. Нас иусҳәа аншьаҳәицалалаҡ, уи афатәи амч, абаф-чыда, ачараҳәа реы кәашараны ишьапы итцигоит, шәаҳәараны ихигоит, лафны иҳәоит, ҳьиаран, гәыбылраны ишоит, бзиабаран иеаирбылуеит...

Иахьа уажәраанзагь иџаџаза ашта иқәгылоуп убри аца-тіла ихҩааша... Ихырпаны иказыжышагь тынха дамоуит!

Аҳәсаҳәыҷқәа ачаи хыхуа арад ихылан ианцо... Амра рықәшуеит, апша иарпсаҳәоит ишу рӡамҩақәа. Амрагь аҿыхтыпса ашәоушәа, урт рхы-рҿы зтцәахуа ркасы тҳаҳақа ашәаҳәа рылыркьан иашәуеит, иашәуеит. Ишнеи-шнеиуа рхы-рҿы шкәакәақәа абҩа иалҳушәа икалоит. Иаапсоит рмаҳәарқәа, икараҳоит. Аҳа

ршьапы-штақәа ирыталоит, иарчыхәчыхәуеит, ршьарда италан илеифеиуеит уи амч чыда.

Ихфааша, ихыпсааша уи аца-тіла!

Амилат қьабзқәеи, атцасқәеи, наџьнатә аахыс урт атыпхацәа шьтрала акорсет еипш изахны иршәу, зны-зынла псцарта рымто еидырххалазан иакуеит. Африкатәи аеырбацәа, ианхәычу иршан рмахәарқәа ирхапсоу анапхатақәа, ианрызҳалак, иантыпҳахалак ржьы иалапан ишынхауеипш.

Урт «акорсетқәа» аныршәыртатдәкьа, рзарақәеи рыпхаызбареи дырпшзазаргьы, знымзар-зны ирзымычхауа иалагоит. Иазхаыцуеит уи рхы ианақаитнатазалак, атдла ацаа иантытуеипш, ргаы шеыцхара, ишыссирхара...

Ауаф изинқәа зыркьа уа, ишьклах уа, хара дызмышь туа – зегьы тінаш әарі, уи иарш әыз ашьа леифеирі, еилашуа и талоит, ашьа иалагылоит уи амч уыда...

...Еиха цагәыла иңказар ауп уи аца-тіла, итіфааша.

Арпыси апхаызбеи каашоит, иакаымтузарц иалагазшаа. Урт убас икаашоит, азаы ипсахыргыы ртахым.

Апҳәызба лакәзар, далашыҩкны, амацәыс еимҟьара иаҩызоу арпыс итрысшьа дахьзоит, дацлабуеит.

Абар, ачаи хыхра еифыжәжәа иагахьоу лнацәкьарақа, лнапсыргәытца аџьаџьара лызгәатазом. Урт ласхеит, амтцәыжәфақәа реипш аҳауа ишьтнахуеит. Иџыхза иҡоу лшьапгәацә ӷәӷәақәа, абжьаапны данны-ҳәо, аус анылуа, иаапсаны, ихьантаза ишьтылхуа, уажәы ишшәыр-шшәырза иахьлыргыло лызгәатазом.

Лцәеи-лжьи зегьы аееитцнахит, апсашьеит. Илныруеит, лгәыпҳәқәа унацәа узрыламыркьакьо, иҟаца-ҟаца-да ишыҟалаз, лкыкахқәа, игәыдрымкылац апҳәызба қәыпш лқьышәқәа реипш ишыпшқахо...

Лхы-леы акәзар, уаф илапш лхыымдо дахыыгьежьуа, уажәы-уажәы аеапсахуеит. Еиҳа-еиҳа иссирҳа иаат-уеит, нтдәара зҳәым ашәҟәы абӷьыцҳәа реипш.

Абар, уи дзеицхызуаз дзеилахауаз, ацшзара, ассирра... Абар, дшынцәахшаз...

Ишпабзиаз, ишпабзиаз убра леылзышьақ әкыр, ахьыпшымра, апагьара зцу, епных азнымаала зо апшзара е...

Рушьни иблақәа рхьигзон акәашацәа ахьаақәацоз. Акгьы иафиршәомызт.

(«Ашәтыц, уафытәыфса дахьзымнеиуа ахра иаеиааз, ибылбылуа ахрақәа ирныпшыло псра зқәым анакәоу цырцырқәеи, арфаш шкәакәақәеи рсахьа ианыпшыло... Шәарахкгьы ақьышә ахьышьтнамшьыц ииз... Иззутахыда упшзара, уаф ибла иамбац апшзарақәа рыпшзара?..»

«Сыхрақәа рзы, хыхьынтә исыхәапшуа ажәҩан иатцәараз!..»)

Арпыс иакәзар дпыруеит, дпыруеит. Дызвазыжьхьоу, иқәыгәгәо, длазырҟәуа – зегьы дрылууаан, дыриааины дрыцәцазшәа.

(Убри азы хыееа ду ачыхә-такнаҳақәа урхьынҳалан узылбаар... Ипытдәтдәа-пытдәтдәа еилоу уи азы цәыкәбарқәа унапы нарыхьшьны еипшьуа... Уа таҟа азы зжәуа апслаҳәқәа, имцакәа, рыҳқәа ирҩаҳан

инаумтцагылар... Ублала иубарц, урт афны џьмақөа пшралагьы иреипшызымтәуа, апсабара ирнатаз рыртәашьа ссир, ирылнагаз ацәаҳәаҳәа, архәаҳәа...

«Уи напыла изкхьада уара агаза! Уныт, ахысырта ҳат! Атәыҩа разнышқәагьы унапы нархьушьып, иутахызаргьы иуаҳтап ҳәызба хәыс... Шәарах жықгыы уҿаҳтап! Аапын ақәтымтаз ауп ашьха аҳаскьын аншәуа, ианыџьбароу. Уи злысыз ашәарах ажьы ҿаазагоуп, иагьыхәшәуп, ауаҩы антыра инатоит...

Уныт, ихат ахысырта!»

«Уа, мап, мап!!! Иушьыр, апшзарагьы ушьит! Апсабара чыдала ианатаз артәашьагь ацәызуеит... Назаза. Апсреи апшзареи еиматәам!

Шәнытқ нак, шәырнах шәшәақьқәа, шәнытқ, шәнытқ!...

Ааигәара сзымнеиргьы, машәыршәа алапшташәареипш аблақәа снархьыпшлап... Убригь сызсырхоит сара!»

«Уныт! Уара иуздыруам уи ажьы закәу!»

«Шәнытц! Шәыспырхагамхан! Абар, сазаайга-хоит... Уаҳа ишәымбаӡой шаҟа иссиру?! Шәнапы злашьтышәхуазей, ашәақь апынта изладыжәбалазозей, изладышәкылазозей?!»

«Знык ажьы уфар, нас даеакала уцәажәоит!»

«Мап, мап, мап! Шәныт наћ, шәныт!!!»)

Ашәа ахкы зҳәоз реырыпсахуан. Акәашацәагьы реырыпсахуан. Ачарауаа зегь урт ракәын уажәы из-хәапшуаз, уаҳа аӡәы дыргәалашәо, акы ргәалашәо иҟамызт. Уимоу ихеибагалан аҩы ахьыржәуаз акәакьқәагь ааиқәтәеит.

Суслик ачашә афара даҟәытдын, днапшы-аапшуа дтәан.

Атолбашь: Ари афыза убахьоума, акәашарагь хык амоуп. «Ачара мфацызгаша» ихәахт, еизигаз ауаа зеицшроу ибазом, дрыцәнымхошәа. Даагылазар иааҡаицо зегьы ихазы ауп изыҡаищо, аха адәахьы ахьз ауртә, ауаа дрыцәнымхошәа...

Ачара чаращас ицароуп. Аха арт ауаа рыпшышьала иртахугьы убри ауп.

Атауашьа ззымдыруаз ихы циеит ҳәа, аҟәытшьагь рыздырам. Акы злам акы илоуп ҳәа, ишыкәашогьы убарауазеи...

Убасћан Ездора ихшыф аћында инадеит уажәраанда дзықәгәыӷуаз имчра, атолбашьра, астол ахадара, акы ихәартамкәа ишимпытышшаз, уанда инапы намдо дшыћалаз...

- Акәашара, иҳәеит уи Аџыр ихы наидкылан, ус бзиоуп... Ибзианы икәашоит, аиаша уасҳәап...
- Аиеи, абни ачкәын шьтрала даауеит. Иаб псата бзиагьы, ууалаҳҳәа, хыхь ажәҩан, тцаҟа адгьыл, иҩны акы ҩнаршәымызт. Иашта рахәы шьта анымызт. Хкаарак еипшын, атәа дырхыртә иҟалон. Аха егьарааны умҩасыргьы, ишынтаацәоу еизаны «акәылкәычы» ҳәа ашәа рҳәон... Еиҳа апсеилаҳара аныҟазгьы, ихәычқәа ашәшьыраҿ иааизганы ашәа ҳәаны, еинҟьаны икәашон... Ауаҩ игәаҟра акала ихигар ами! Аџыр дааччеит. Аха, аиашаз, уаҳатәи счара дырпшӡеит... Даара среигәыргьан срыхәапшуеит...

Ездора уи иқәҿимтит, аха ибон Аџыргьы урт игәы иқәгылан икәашошәа ибо дшалагахьаз.

Уи ианакәызаалакгыы, иахыркын акәым, иара усгыы артқәа драган... Ашкол аегыы. А џ ы р: Сара иасымҳәакәа уаҳа акгьы изымҳәыц-30, мшәан. Ныҳәаҿақәак напҳаны, аҳрақа уи иахь аҿынаирҳар... Уа дааилгон.

Мшәан, уаха ачара змоу урт роуп, ҳара зегьы атара ҳагеит... Иҳазхьапшуада?

Иара игхаз сара исырпшзар, ма итдасхаар итахызар калап, уи инадкылан сгаы иаанагогы еиликаарц. Ахаангы ус дыкан, уеатда анамухуагы угаы итоу еиликаар итахын... Аха мап, дадгы, сара ас зегы схы рыласыжыуазтгы, уажашыта егьацыара сыказаарын...

Л е у а: Ипжааша мшы, изака пшоузеи иасуа! Дабацеи Заур амшьтак? Нак хзеилгандаз. Изжаызгы акы иааснымпшите... Сашыр, ма абарт икаашоуи апшеи рыбжы сахаларымызт...

А џ ы р: Урт икәашо сара срылам шьта. Ачара амфацгара иара идсымтеи, иитаху каитцааит. Егьырт роуп сара иџьасшьо. Изыдхалазеи? Заур мыжда џьара акы атцеигалоу? Ус иакәым акы каимтцар дшыцсра идыруандаз! Уажәы ихааза сышиацәажәо, убас сизцәыркьап, арахь хьацшшьа имамкәа. Аха ихаҳәатәала мацара уи дахьныкәо а•аџьароуп... Ари еицш ауса•, Заур сара сгәадура анимам а•ны, акы изыр•ееиуам. Сымч сыланатц акы деицшыстәроуп...

Агәырӷьа•ҳҳәаша рзаазгап уаха ара... иара ашьапызатдәгьы... Илшаҳәом акәымзар, уажәшьҳа абнитдәҟьагьы дсывалар цәгьа ибазом...

Убри ицәа иалашәазшәа, Лазгьы дхьапшны Аџыр днаиҿапшит. Рылапш ааиқәшәеит. Иара ихата Аџыр ара диватәан, аха уи иблақәа хәашьза хараза ҳапык

акынтәи ихәапшуашәа акәын ишибоз. Иааихәаччашәа руит. Лаз ихапыц кьакьа дуқәа еиқәхапса иаахтит. Аџыр ицәа даатазызеит. Уи илапш хьшәашәаза инаилкьеит. Убри «аҳапы» хара акынтәи хшыҩ атазамкәа, еидызкылоз формак амазамкәа лапшы баапсык аазон аранза.

Иаразнак даахьах эит Аџыр.

А џ ы р: Ааит, Шьашәы утарблааит, изакә лактоузеи иаацәыругаз!.. Q-пытк анахеитәа, игәалашәахыз сеидроу, иҳәыцы-мыцуа иалагеит ауара итоушәа, иҩ-нытіҳа абжьаапны ицәоу уи «агыгшәыг»...

Аха уаха еитаусырбап, сара сеы уара иеаҳооу азоы ушиоызоу... Уи атцкыс наҟ «уҳапы» уеитатал..

Е з д о р а: (Акәашацәа рзы игәахы цыжәжәо) УИ афы даршьтәуп... Аеа напык атцәцақәа нрылатцан, наћ сырдыртууеит, иртаху ћартцааит!..

Аха сыћанаті сара стәы иагар акәын. Арт акәашацәа цас ићартіоит, аха изызцасуа апшәма иакәу, сара сакәу уара идыр.

Сфагылан ача ныхаачақак скып хаа Ездора даныфеихоз, ачыфхаа аишаа дахыпеит ача чкаына тарышкаак, икаашоз ипсахырц. Уи инаишьтарххны ача пхаызбакгы даацаыркымт.

Иқәтцызгьы еикәапхо, ичча-ччо рнапқәа ааимыр-хын ицеит.

Абри инадыркын, рапхыат оказ ры фкы рыхыны ит азшаа, икалаз рацаак инмырхака ирыпсахуа р фаархеит. Ана иахыпон аишаа, ара иахыпон...

Рызхара изыкәашомызт, иццакы-ццакуан.

«Иҳашәраӡа, иҳашәраӡа, иҳашәраза, абаадсқәа! Ҳшьапқәа неитҳаҳхып... Иҳашәт акәашаха!»

Иқәлон, иқәтцуан, а•а шьоукы ықәлон. Акәашарта рибатомызт. Ус, зуафрахь инеихьаз дықәлеит... Нас... Абыргцәа рахьтәгьы пытфык.

Кәашароуп, кәашароуп!

Икәашоит зегьы ирзеипшу ажәфан атцаћа... Икәашоит амзырхафы, афны афнытіћа, ашьапафы ҳәа акәымкәа, адгьыл кәымпыл иқәгылан...

Икәашоит... Адстазаара гәнаҳарас икоу зегьы уи ала ирхадырштырц, ршьапы зкьысуа адгьыл аеы гәыргьарас икоу зегьы рыдсы тартарц ртахушәа...

Ездора дыпшуа, дыпшуа мацара, иаразнак иааицәымыгхеит. Уажәы атраца кны даныфагылалакгы, дрымбазозшра из үз иакрымтыр?.. Дрымбазошра картар?.. Устцәкьа ишыкамлоз акара идыруан, аха усгыы убри ихшыф ары уаха зныкымкра иахьааихьоу акынтр дацршрон...

Ашырҳәа дҩагылт.

– Ићалозар, уажәшьта шәаасзызырфы!

Аха зныказ азәгьы имаҳаит, ашьапа рымехакны икәашоит. Аџыр днаихәапшит. Аха уи дтынчзазшәа дтәан.

– Уажәшьта шәаазырфы!

Ираҳауам, ма ирмаҳаӡошәа ҟарҵоит!

– Шәаазырҩы иҟалозар!

Икалом... Изырҩуам... Иара иватәоугьы шақәҿырымтуа! Апшәмагьы!.. Мшәан, ашьапа зегь кәашоит... Еилагеит, ма цас ируеит...

Мшәан, уиакара хьаас изышьтихзеи... Иватәақәоу руазәы атолбашьра наитан дындәылтіны дцар... Икәашалааит иахьынзартаху. Иаапсар иакәытып... Ицәалазуазеи? Дындәылтіны дцап.

Дтәарцгьы игәы интеикит. Аха иаразнак иеааникылт.

Уи жәаха араиком ағы абиуро анцоз, дыштәаз, иаалыркьан иара изы зегьы дара ракәны дкалеит. Атыхәтәаншәа, аус ахы ахьцатдәкьоз анеиликаа, ихы инапакны иааигеит акәымзар, икалон ағны азтцаарақ әа ирызбоз зегьы, иара дызтахқ әамыз ишыртаху знык ирыздәық әгалар, хьарҳ әшьа амоузаргы! Уаж әы аамта убас икоуп... Ихьхьоу измырхак әа, убра даалдыргазар калон...

Иахьа, ара рацоак ахьатцанамкуа ачарае ус каитцар, уатцоы – иара изы зда псыхоа ыкам аус аетьы убас иамхакатцар алшоит... Уи афстаа дууршыцылар, нас еиха уаныпсыехо улышьтагоа уикуеит...

Иеыриашан, ихы оышьтихын, еитанеитасуа икәашоз ачарауаа днарыхәапшит.

– Шәзырҩы!!! – аӷьеҩ аарылиргеит уи. Азә ихәламшәа шикыз иеааимпытқкәкәаан дыҳәҳәазшәа, инарылаҩит уи ибжьы. Иаразнак зегьы ҩагылт. Зегьы уахь инапшит. Нас инеилаҩҩын, игылаз, икәашоз – зегьы ртыпқәа рахь реынархеит.

Аха ауухаа пытрак изеиқатаомызт.

- Шәзырҩы, шәзырҩы рҳәеит, ишәмаҳауеи!
- Шәзырфы!!!

Акәакьқәа рахь итәаны афы еимазкуаз неипхыха-хәеит. Зегьы ааиқәтәеит. Тынчрахеит.

– Ашәа ҳҳәеит, ҳкәашеит – уи шьахәуп, ибзиоуп... – иҳәеит Ездора зтып иҳәлан, изхымҳәыцыр ада псы-хәа ыҟам азәы дшубац, – аҳа макьана итцегь аусҳәа ҳамоуп! – атҳәца аашьтихт.

Атұх неигәазеит. Ачарауаа даара афы рылсхьан. Иара Ездорагьы ипсы ицәырацәаны, ипынтца агәафара дуқәа тырчаауа, дпашашо дтәан.

Аџыр иаҳагьы аҩы ихыпсаазшәа дыҟан. Уи акы даргәамтуан. Уажәы-уажәы адәахьынтә апша иалҩны акы иаҳазшәа, дцәазырҩуа даатәалон, уажәы-уажәы дхьапшны ашьапа аҩналартахь дыпшуан... Аамта асҟак ианца, илахь ааиқәитан, деиқәпата дааҟалеит.

Лаз иакәзар, атыхәтәантәи анапы даафнахзан, дзазо дтәан. Убас дтәоушәа-дтәамшәа дшыказгьы, уи игәеитеит Аџыр акы дшамыртынчуаз. Убри иара ифнытіка ауара итытіуаз «агыгшәыг» еиҳа-еиҳа аҿарҳхон. Иблақәа хыхь-хыхь ашәазызара рхын, убри «агыгшәыг» ифнытіка изнымкылакәа ицәыртір ҳәа дшәозар акәҳарын.

Дук мыртцыкәа, ашырҳәа ашьаҳа аӡәы дааҩналан, Аџыр илымҳа ихы надикылан акы иҳәеит. Дшааиз еиҳш дагьцеит. Аџыр ихы-иҳы аалашеит. Иҳхырны Лаз илахь атҳәах аахиргеит. Уи ихьыз изымдыруа Аџыр днаихәаҳшшәа иуит. Адыжә аахнаргеит игәабыцакъа, иҩнытҳка иҳраз «агыгшәыг» – «даҳфап, ҳилгап!»

«Мап, уи ҳара даҳтәуп...»

«Ҳара даҳтәуп захьӡузеи, ифатәу дыҟазар ды-фатәуп!..»

«Уи ижьы ҳара ҳхапыц алалом...»

«Агыгшәыг» неиқәаҳаит, ахаҳә еипш ихьантаза имгәаҿ акы аеааизнакит. Лазгьы, инханы иҟаз игәа- ҟәышра ахы ианақәитҳа, Аџыр иахь днапшын, дыччашәа иуит. Аха уи аччара еипшмызт, избанзар, иблақәа рытҳантә Аџыр ихәапшуан, уи иҩнытҳҟа еиқәгәашәа итаз «агыгшәыг».

Аџыр уаҳагьы уи диламцәажәакәа, ҷкәынаҵас диашаза дҩагылан, ишихәапшуа дырны, дмыццакӡакәа, иныҟәашәа даҵаеырбо дындәылҵит.

Дындәылымтың рҳәоны, арахь дааҩналахит. Иара абыржәытдәҟьа Америка аартны дааӡхытдызшәа.

– Шәыххь сара изгааит! – иҳәеит уи дапсышәаха. – Уаха исызбеит сгәырӷьарақәа зегьы шәрыласырхәырц! Усҟак ажәа шәзасыршьуазеи, сыҷкәын – агәыбжьанытә ихыҩит... Сиргәырӷьеит. Уаха иалагзаны...

Аатынчрахеит.

- Иахьатәи ҳҿар, ҳәарада, ҳҳәыс данааргалак ҳасеиҳш афасара иасуам, аха сыҳкәын сара сҿы мыҳхәы дыҳхашьаҩуп, убри аҟнытә ауаҩы дысниҳеит уаха абрахь, шәа шәахь даазымгарҳ... Аха сара даазгар стаххеит...
 - Иаагатәуп! рҳәеит цытҩык.

Пытфык макьана ихартомызт, дыхэмарны ихэоз цьыршьон.

Абригь рҳәеит, ашьаҳа иааҩналт УРҬ. Иааиуа-иааиуа, ауаа наскьа-ааскьо мацара, зегьы иахьырбарҳаз иаагылт. Заур икьаҳ аҳхьа аартны, иблуз ҡаҳшь аҳырҳәҳҳан, диашаҳа, иблаҳҳа камкамуа, дцәыҳаччо дгылан.

Урт ирыцыфналаз Саса, дфызза атаца дналыдгылан, лкасы дфахан леы аахитит.

– Шьыта! – иџьашьаны ашьацаф уи лыхьз ааимдырҟьеит.

Лаз деицәкьысуа, дзазо, ифнытіка ифахратрханы итажьыз «агыгшрыги» иареи еикріо дахьтраз уи даныналыхраіш, зныказ ифы акзеит. Акы ихрарц ифы ааихихын, аха изышьтымхуа ифы итаз ибз ажракгьы азеикрумыршрацкра, ифнытіка уи «агыгшрыг» фытыфрын, ажра ацынхрас ахраабжь нтыфит ихрламшры. Ифшрыс дыхбыкьны ишьтахька дындрыкрлан, ишьап еибга, абзарбзан агрыцре еиіш ашьапа злакатаз амшрамба ифатіасит, нас дшейбгаз айшра дфахыфрын, афаршьтра дыфтахайт. Иааигра-сигра итраз азргыы ифимиртысит. Ездора зында имбазшра кайтраст.

Аџыр дхьапшын, атацаагацаа ирылагылаз Саса иблақаа наиирбеит. Уи чкаынцаақааки иареи, Лаз тыпх дыпсызшаа дахьышьтаз амшьамба иаахан, днытцган дыргеит.

Ашьапаеы тынчран. Ахәсақәаҵәҟьа аиеахәыт-хәытра иакәышт.

- Абар, шәхатқы, схәычқәагьы! иҳәеит Аџыр зегьы амаириашарц, шаҟа илшоз ала ирхаан.
 - Рынасып уалагәыргьааит, дад!
 - Дымшхааит!..
 - Анцәа иныхәааит!..

Ашьапае ауухаа иааилалт. Рыхқаа неидыркылаааидыркылеит. Аџыргыы ипсы ааилалеит.

Ицәгьоуп асҟатәи уаа ан ырым туа...

Саса данаафнала, Аџыр деитааипхьан акы еихәеит. Уи али-апси рыбжьара апатхь иман дааит. Литраки бжаки раћара акыртә разныла ичапаны ићаз.

– Абри адатхь ныковзгоижьтей акраатцуейт, – ихоейт имаадсазоз Аџыр, – агоыргьара ансымоу, сызтаху сгоыргьара аларныхоойт.

Инаган Ездора инеииркит. Уи фыц еиднагалаз рныҳәафа иҳәан, атҳа ибарц итҳхызшәа фыла итҳыз апҳтхь дынтҳпшын, дфахан ифеифеикит.

– Ҳаураа! – дныҩныҳәҳәеит Саса, дықәгьежьаауа дахьгылаз. – Ҳаураа!

Пытоык иааицдыргызит.

- Ҳаураа, ҳаураа! - даҟәыҵуамызтуи дықәгьежьаауа.

X

Леуа афы ижәуан, дышьтнахуамызт. Аңша абжыы, акәашарақәа, ашәаҳәарақәа ихы рганы дыштәаз, хәычык ианааиқәтәақәа иңсы ааишьеит. Аха ари Саса ибжыык акы изеиңшымхеит... Уи дыҳәҳәон, аха аетцәа кыдихуан.

Хааит, деихаркааит иреиашазеи? Зыбжьада акы зыхэлам амзанражэ!

– Xaypaa, xaypaa, xaypaa!

Иара Ездорагьы ихы қьан ақәтцара дзалымгазеите. Иара иатқыс матцурала еиҳабу азәы иныҳәаҿандаз, уажәшьта анапшыхагь умтакәа ижәхьазаарын.

– Xaypaa, xaypaa!

Иеихаркша, иеихаркша, иеихаркша!..

Леуа данхәычыз аахыс иахьеи-уахеи рыфны игылан иибоз, ихәда дықәыжьны мацара бжаазара дзаазахьаз, ишынтаацәоу рхаткы камыршәуа ихәыпҳацәак

реицш рыматі зухьоу ауафы, баацсыла дшицәымгыз абыржәы еиликааит.

- Caca! - из фитит уи.

Саса даазырфит.

- Уааишь аранза!

Caca ayaa еимгәҳәо иҿааихеит. Леуа инапы наигзан аоынаҳа иеирыз ааимихит.

- Афы тазам! ихәеит иаапсаха, зқыышә хпшша уахантәарак зшыамхы ихгылоу ачкәын хәычы.
 - Уцаны апатхь сзааг, афы са избап!

Ачкәын дцан апатхь ааигеит.

Саса, минутк...

Леуа аирыз ахы ларханы акраамта апатхь итакны икын. Аирыз афы штамыз здыруаз афынаха ифы ааихихуан еипш, апатхь наган Саса инаииркит Леуа.

- Абри апатхь Саса иникылар стахын! д@атцыззан ибжьы наиргеит Леуа. Иџьабаақәа рацәоуп... Насгьы...
- Ииашоуп, ииашоуп! рыбжьқәа нақәдыргеит пытфыкгыы.
- Аферым, Леуа, иҳәеит Аџыр, шәымбои сҵа уажәшьҳа сара исызгәамҳогьы иаразнак исыҵеиҳәартә дҟалеит... Абарҳ зегьы шәымчала!
- Ках, иҳәеит Саса ихы изнымкыло, деихаччо ашьапа зегьы лапшыла иааимидан. Ишыласу убауоу, пҳалк аҩы шакуагьы, изакә матәахәузеи, анаџьалбеит, иуҳахҳамзаргьы уеилаҳаны иалоужәып!

Аоынаха чкөын хөычы изымычхакөа дынцөытаччеит, аха фимтит. Леуагьы ипата хыркөдаакөа дрылаччо дтөаны уи дихөапшуан.

Саса акраамта аныхәара дафын, игәарпхазаны, ибжьы ихарззала. Ахәы дықәгыланы фитуазшәа. «Хәмарра-ччара шәыкымкәа» ҳәа иҳәо еитаҳәо.

Аныҳәара даналга, апатҳь феиҿеикын, ашьшьыҳаа дфахон, дфахон. Иблақәа руакы апатҳь иавпшны игачамкны араҳь ипшуан... Изтцаара мацараҳа. Убыс дышфахоз мацара иааҳиршәтҳеит... Зныкыршәа ианааиҿиҳ, пытрак ус дбыбҳа дгылан.

Леуа иблақәа цымцымуа, ихы-ием афы итыршызшәа, ашьа арахь иалжжрыма уҳәартә, ампыл еипш ичны икан. Уи дыпжәаны фнытікала аччара даеын.

Афынаха изхара дыччарц, дцаны џьара и еи ц ахит.

- Уара ари и е икаан за иж әит!
- Саса ухәеит ҳәа, аӷлам!
- Аферым, Саса, аферым!
- Ҳаураа! анырҳәа, абжьқәа зегьы атцарӡны ашьаца ааҩннарцәажәааит. Нас иаразнак даархаштит Саса.

Иара ицатхь анимырхгьы, ицоз иаауаз неизывасуа дкаацаза дгылан. Дгылан, ифнытка итаракацаза итрагылаз, иоуразоуроу дышьтка дызкыз ачарчагатдакьа агьефхаа ицтааны, ацсы иеицш дхьантаханы ифизышьтымхуашаа.

Дгыла, дгыла, азәгьы дгәеимтошәа аниба, ауаа днархыкәшо мацара, дхьампшзакәа ашьапа дындәылтын, апша иеналаижьит.

Рныхәаҿа шаны инарылаттан, атацеи амаҳәи дәылыргеит.

Уи апатхь, абара-барақға хәа изышьтаз анахцәажға, ианыржә, Ездора дахған еитаизнаргеит.

Уи фыла иртәны дфагылан, паса иажа дазхаыцны дышцаажаоз акаымкаа, афы шилсхьаз мфашьо, иааирак зганы игаыргьо аза иеипш ибжы фтигеит.

- Абри удкыл икалозар, хыла уара иустеит! иҳәан, акәашаф ихы наиҳәикит уи. Раҳхьа ианызжә иустар акәын, аха еилазгазаргь аминауатра сымаз... Уажәшьта, егьаумҳәан, сахнаҳаахьеит. Афы иара атәы канатіоит...
- Уага думинауатуп! акәашаф дфагылан уи днаиеихырхәеит. Апатхь идкылан днахныхәан, дфахан ижәит.
- Уажәшьта ашәа шәҳәа, шәкәаша, шәгәырӷьа! ибжьы нарылаиргеит Ездора.

Аҳәаҳа имҭакәа аӡәы «Аркәашага» ааҭирҟьеит, цаса аасҭа иҳаракны, датҳаҳәҳәан.

Аџыр аишәа дҩахыпан, датаеырбо дмыццакзакәа, сса-сса дкәашо даақәлеит.

– Мараса, Мараса даажәг!

Мчыла, рапхьаза идыркәашо апхәызба қәыпшза леипш, лцәа дтатцәиуа даарган днықәыртцеит уи... Иара ашышьыхәа дахьцоз, лара дласцәошәа убон, дыццакыццакуа лшьапқәа ахьеихылгоз, лжьымака илықәыз лыхпаны ицон.

Иаалеи-феиқәан иқәтцит. Ирыхәапшуазгыы «ҟьапчап» ҳәа рнапқәа ааинырҟьеит.

Ашәа иаҟәытұуамызт, аха ахкы зҳәоз иҳаракцәаны ишьтихын, ибжьы изтымкаауа, ихәда адақәа арахь илтұрашәа дҟалахьан.

Рапхьаза икәашаз ачкәынгы, еитах аишәа даахыпан, шьамхыла днышьтасит, аха дзымгьежьуашәа аниба, доагылан, оынтә ракара хар имамкәа даакәшеит... Дтраиит, дхынҳәит, аха иауамызт. Нас дышнеиуаз, аритм ицрызын, дбалыбато даақәхеит...

Ездора дахьтәаз дҩарҩаруа инапеинкъара дналагеит. Иаргьы аткыс деицәан, аха АБРИ икаито дазыпшыр итахын.

Уи апатхь дагеит. Иааитцнахзеит...

Ездора дыччон.

Егьи ипшзашаа дықатыр итахын, аха иалтуамызт. «Атыс акат фахапан, ипакьпакьуа иаатахеит, ахаыха пшқа наскьа нак, ишахыччоз иаапсазеит...»

Акәашаҩ, акгьы шалымтуатдәкьаз аниба, даақәтдын, ишьапы еилаго ашьапа днытдытдит. Ашәаҳәарагь уа атдыхәа ааптдәеит.

Ездора игәы дҭаччон... Аха уажәшьта иаргьы дынхацәазшәа ибон.

«Упхамшьазои уара абра, уахьзацэымцо ацэ̀кьа наҟ?!..»

X

Ус, инханы иказ аҳәсаҳәагьы, ашьтахьала еишьтагыла индәылтцит, еицрашәаны иказ рӡамҩаҳәа уажәыуажәы аҳацәа аҳьтәаз аҳь ирҳо.

Нас, хөыцраха изысны итәақәаз абыргцәагы нагыла-аагылақәан, рлабашьақәа нарытцарсуа џьара акы реамкәазацшәа, ршьапқәа гәгәа-гәгәа иргыло, имццакыкәа рхы ҳатыр ақәтцаны, ашьапа инытцытцит. Урт рыдагы инеилытц-ааилытцқәеит. Ибжьа еа-бжьа еаза инхеит еилатцәатцәа иказ арадқәа. Иаанхаз, афы иханагалазаны, макьана зегыы ирылымсыцыз апатхы еимдыркьон, гәып-гәыпла рееидкыло ашьапа рхагалан итәан. Изымжәуаз ирыдырцалон. Еи еашуан, рыбжық адухон. Нас иржәуан.

Ацара зтахны агәтахь итәазгьы, ирыкәшан ирышьтуамызт. Иахәтоу ржәаанза. Афеимакцәа рзы афыжәра ашыкымта акәын.

Ездора дфагылт.

Уажәшьта дареи-дареи еизибархеит. Инзаацсылаанза урыҳәаргьы игылазом.

Дцар еигьуп...«Изааргаанда арасамах дыга цөыс!..» Инаюсшөа, иаҳа излымсыцкөа ит аз ад «има цура» наиитан, аиш адахы цит.

Уи ииарта шдырхиаз акара идыруан. Снышьталандаз ҳәа ишьапы пшӡахо иҿынеихеит.

25

Рушьни иаразнак икаиташа-ииуша зегьы идыруа дааихыккеит. Заури Шьытеи анаафнаргала нахыс, изымычхака ашьапа днадтит. Ишьапы еиха ихьантахазша ицрыфруа, аца-тіла абгьы цкьаны изкаыжьыз амзырха днықас-аақасит. Амзырха иакаыршаз амасарқа куа мацара, агаара даваныкан аеазнык дакашеит. Адунеи аеы зегь реиха изгаакьоу абри адгьыл еыт уажаы инижьроуп. Уахагь хашаы ыкам, уахагь цсыхажала ыказам!..

Дхьантаза, ишша играпсызша акаын дшыказ. Ихы ижьозаргы, иахьа уажараанза хаычык иеипш ихы мфапигон. Уаха иаалыркьан хынхаышьа акаымкаа ддухеит, игаы ахаажацаа аканылеит. Уи ганкахыы еигын, ихы дапшаман дканатон. Аха, ишьапы ахьааихигалак, ахаха еипш акы инервка ирыкаыгатооша, уи хыухыууа асинардыруан. Егьа гаырфа имазаргы, егьа хаыцра дтанаршаыргы, абни ихаычра аиуа изынханы иканат, асакала ихы ибон, игаы иханарштуан.

Аха уаха далтцит уажәраанза зыпсахәага таз ихәычра...

Амзырха ааимданы афнду дыфхалт. Ашөқәа еимыркькьо ирынеихеит, аха рацхьатәи ауадақәа рры уафдимбеит. Зегьы атаца дахьааргоз ахь ицазар акәхап.

Уантәи аҿапарахь даныныҩнала, аҳәсаҳәа еитанеитасуа ачыс ргон, иргон, иргон. Убри иаҿӡан. Аҿа-

цара е е и цыргылаз астолқ а ирзымкуа ачыс рық әжын. И ц камыз ачаш ә қ а алуқ ә а ре и цшана-ара е и қ әын.

X

Нас, дырфегьых ауадақаа дрыфнапшуа ифынеихеит. Дышнеиуаз, афапарахь ихаз ауада хаычы аша анааирт, зныказ дшанханы даашьақахеит. Нас, иаразнак арахь аша даавагылт. Мараса афапарахь ихаз аша аивтыккара дывтыпшны, ачыс иахылапшқаоз дрызкылпшуан. Иан дышгыычуаз дақаикызша дкалеит Рушьни. Игаы атаымг еипш иналакацеит иибаз.

Аха Мараса лшьаппынтца дықәгылан, дааҟәымзтакәа уахь апшра даçын.

Рушьни ашы ох а аш а ааиртын, уи дналыдгылеит.

- Кох, сышпоуршәеи! Рушьни уоума?
- Изакәызеи, сан, бызҿу?!
- Џьара акы каҳтцацыпҳьаӡа, ачыс абжа еимтданы иргоит! лҳәеит уи зынӡа иааҳтны, атдаҳра ҳәа лгәы итаӡамкәа. Урт сзыцәшәақәоз зегьы сыркәатцны уаҳа аҿыцҳәа алсҳит. Аҳа, егьоумҳәан, уртгьы рыгәрагара цәгьоуп... Ара уажәы ирацәаҩҳеит, еицәыпҳашьоит акәымзар, аӡәы лҳала дынҳар илзычҳаӡом. Убри аҩыза чысуп. Унацәаҳы адуфалап.
- Икаларызеи нас, уахатәи ашара зшьапы иқ әгыла зоу ауаа чыск реы интаркакар?! Уи быхнартдәома бара?!.
- Унан! лҳәеит уи каамет лаҳазшәа. Ҟалашьас иамоузеи! Ҳахнартцәоит ҳәа акәым, знапхы иақәитым апҳәыс ачыс даҳагылар ҟалома?
 - Сан, сбых эоит бак эыц, зегьы бреицшымхан!

- Ишпоуҳәо... Быхнартцәом уҳәеит, аха арт аҳәсаӡа заманақәа саатқ ала ҩба-хпа чашә зымфо уаҩ дрылазам, лыблақәа камкамуа даацәытцаччеит уи.
 - Иазхоуп, сан, апхашьара ҳәагьы акы ыҟоуп!
- Пхашьарамкаан... Узцаыпхашьашагыы шьоукы упшааит!

X

- Сан, акы басҳәарц сҳахын... Минуҳк арахь быҩналондаз.
 - Изакаызеи?

Уи дзывтцагылаз ашә аиркын, иан арахь даалыхеит.

- Бтәа! лапхьа игылаз акәардә налирбеит. Ари ауадае еизганы ифнан, паса, аеыц аархәаанза рыфны ифнагылаз афныматәа: акәардә цыркьқәа, астол хьанта, ашьап кьаеқәа иаауцәымықхартә ишәпаны, ашыла злыфы иказ аметәы каруатыжәқәа.
- Рушьни, сара сыццакуеит, нан... Шәкы сыркуп...
 Стәо сыҡоума?
- Уажәраанза ана бангылаз быццакзомызте? дааччашәа иуит Рушьни, аха иалымтит.
 - Уалга, уалга!
 - Изакәызеи, мшәан, сзылго?
 - Акы басҳәоит ҳәа ами арахь сзааугаз?
- Убригь иашоуп, салгащәҟьап! Сан, сара абыржәы аҩны сындәылщны сцоит...
- Иабыкәу уара уахьцо? Уеы итарзаны уаоы иоумхәан!

Абри дазыпшызшәа, гәырҩас илымазшәа иаразнак еилылкааит ииҳәаз такыс иамаз...

- Бара быдагь уаф иасҳәом ари афнаҭаҿы, уаҳагьы изасҳәо ҳәа уаф дсымам... Аха сцоит...
- Рушьни, сыццакуеит. Уара ахəмарха умоуп, аха сара исымам...

- Сыхәмарзом!

Лара бзиашәа еилылкааит «сцоит» иаанагоз, аха иажәа ахы ахьцоз лзымдыруазшәа, еымдыр ҟатаны дицыртыр лтахын. Уи, ипеуа акы лдыркны, иара имтажыны лхы апырылгарц лтахушәа ауп дшыкоу.

X

- Сцоит, уаҳагьы ихынҳәуа сакәӡам, ибдыруазааит. Амала, баратдәҟьа ибамҳәакәа, снабыхәамҵшыкәа сзымцеит, сан... Зегьы срылаҳаргьы, бара...
- Унн-ан, исаҳауазеи?! Уцоит, аха измааноузеи, ухы зыхуркьозеи?..

Изакәызаалак иепнылкыло хәа акы лзымпшааит.

- Уи шпабасҳәари?!. Гәҩарасгьы ибымамкәа бҟаларым!..
- Изакәызеи гәҩарас исымоу, уара хса, иакәым џьара иумпытымкъазааит! Хумшьызааит!

Иабатахгәышьоу уи уажәы, еымдыр ҟатара!

- Уеизгьы гәҩарас ибымоуп уи... Аха агәҩара мацара акгьы иахәартам, ахәыцы дзыграпсыз апҳәыс леипш, хьаан ихьантаза уҩнытіка итазароуп ианудыртіәкьо... Адырра мацарагь акгьы иахәазом, уи ушеибакәу мцаны иуцралароуп, уаҳа еитаҳәашьеи еитагашьеи амазам.
 - Изакәызеи уи?!
- Утәымны атаацәа урылиаар... Иаҳҳәап, дара аџыр иалхуп, уара алҿыс еипш уцәеи-ужьи еикәыршоуп. Ус иахьынаудсылоугьы уцәа ухыртдәрааны, ужьы ҟапшышьза иаарпшны инаувсуеит...

Мараса иаразнак дыцәҩабжьаза дааҟалан, лыбла аапсақәа рыла пытрак ҿымт лычкәын дихәапшуан.

Дыпшқоума уажәшьта... Абар, абжьаапны усћак иузгәамто лкычырақәа зегьы лхы-леы рыптаны иша-

хысхьоу. Абри лара илтәымкәа илкыз ажьы-маћа лцәыхьантоуп, еидара баапсык еипш датцоуп, илзышьтымхуа.

- Сара соуп уаф игәаламшәазо... лҳәеит уи атцыхәтәан.
- Сара сахьыказаалак бара бысхасырштуам, бынсыжьуам... Сара сганахь ала бара зегьы банасыжьуеит. Аха егьырт, дызустазаалак, изакөызаалак акы ранасыжьуам, ианакөызаалак!
 - Урмеисан, нан... Уршато џьумшьан, урмеисан!..
- Сагьреисоит, сагьрыцәшәом! Ицеит... Зынза имцацзаргьы, ицазароуп урт реипш раамта!

Мараса дааччашәа лун, лхы аалыртысит.

- Ус уара уда уафы имҳәац џьушьома?!
- Издыруеит. Урт ыкамзар, саргьы уажаы ас сызҳаомызт. Сара сышьтахь иааиуа итцегь ҿыӷаӷаала иҳаароуп. Илшароуп!
- Тшәарас иҡоу зегьы куп, нан, Рушьни... Уабацои? Амшә иакыз «дад» иҳәароуп нас. Уи имариоу ҳҿыҳгоуп.
- Бзиоуп, сан... Ажәа еимаҳкрым... иан лахь даанаскьан лнапы ааникылт. Иџьаџьаза, ипҳаза иҟан уи. Игәы аапшқаҳеит, данҳәыҷыз ааҳыс дзышьцылаз иан лыфҩы-ҳаа, лыпҳарра аниныр. Илаӷырӡқәагьы арыжәтә џьбареипш игәы цәыҳәҳәаны, иблақәа тыблаауа иаарыҳшылт.

X

Убри аамҳазы аҩны аҳхьаҳа ауаа рацаа рыбжьы геит. Аҳаца ҡадыџь ашьаҳа аҡынтаи арахь дааргозар акахарын. Мараса лыџьымшьқаа ҩхаҳалан, иаразнак деилаҡаца, дықасны дыҳарц лыелырхиазшаа дааҡалеит.

- Сара сцеит, нан, Рушьни!..
- Бца... Сара хьаас сћабымтцан...
- Рушьни уан уара дукәыхшааит, уахь улбаа... Ма ашьапахь унеи... Иахьыкәашо, ашәа ахьырҳәо унарыхәапшып, угәы аадырçыхап... Угәы азәы инирхазар, иухаштып, иухыпсаап... Ус ами, нан? Убас, ушеибгоу уан... Уара уеилкаара асакала ишыкоу сара издыруан... Азәы усыс дкоумтан... Сара ана сымнеир хәшәы сымам... Унеи, уан уара дукәыхшааит...

Уажәы уи лаапсара зегьы аалхыпсаан, абыскатәи жьы-мака илықәыз атачкәым еипш «иратцәан» дгылан. Дыццакы-ццакуа леыналхан, ауадақәа дрыфнысуа дахьцоз атәра қыџқыџуан...

Рушьни дааитакьан, ичамадан ахьыказ ауада дныфнаххит, аха уа акгьы имбеит. Игэы наимкьеит. Абастыкьа ацара ианақык, акы дааннакылар ҳәа дшәон.

Иан илтцәахызаргь ҟалоит, аха уи дагьанбахьзарыз... Дырҩегьых ауада лапшыла еимидеит, аха акгьы имбеит.

Ауаа ршыкьыбжь еиҳа-еиҳа иааигәахон.

Атцыхәтәан аҳаҷаҳәа иааигәалашәан, ашифонер ашә данааҳа иаатит. Ичамадангьы таҟа итагылан.

Ашә цапхала иахьадмыркыз ауп иџьоушьаша. Насыпны ирхаштит уи.

Иплашь ахьтакнахаз иаакныхны, инапы инахшьны ичамадан аашьтипааит. Апхьала акәзар, ауаа ытцеибагәа абарта италахьан.

– Ашәа шәҳәа, ашәа! Акәымзар зынзагьы уахь дшәаҳҭазом! – игон абжьқәа.

Ачыс зыфноу афацарала уаф дызцом. Ачамадан икны рбар, ачыс игеит ҳәа ргәы иаанагауоу! Уччар уа-

баччари акәымзар, уччартә икан... Аха уажәшьта зыпшра атахым. Иара дахьыкоунзагьы иааиуеит...

Рушьни ииулак Аџыр икабинет аҟынза дназеит усынтәи. Нас ашьтахь ихаз апенџьыр ааиртын, ичамадан шикыз ииулак дналбааит. Ишьапы нылашәо Ацатіла иамтіаҳаз абтыжә днылагылт. Акыр еихсытыхыз апша, икказа иарыцқыз амахәқәа ааинҟьо, уи атіла ахыцәқәахь абжыы гон.

Уаҳагьы ихы дҩахан днатцампшзакаа, ичамадан иман ишьапы еибгала, ишимчыз уи абӷьыжа дҩасны еимгаыцкыа ифынеихеит.

Афны апхьа еифыхо игылаз, атцыхөтөан «Уаридада» аацөырыргеит. Зныказ еикөшөомызт, аха нас рыбжькөа аадырееин, ишьтымхцөакөа ихааза иналагеит. Рушьни даатгылан дазызырфит.

Изҳәоз ус ирҳәозу издырамызт Рушьни, аха даара лахьеиҳәтҳарак иахҳәааушәа акәын ишгоз.

Иара ашәа ахата ахаангьы ус иказар акәхарын. «Гәыргьароуп» ҳәа ахьӡҵан, агәакашәа рзуҳәаргьы иацкәашо ыкоуп...

Ус, ашәа знык иҳәаны ианаалга, аҩы иашьны иҟаз аӡәы бжьы баапсык аатирҟьеит:

Дырҳәеит, дыргеит...

Дырчапеит...

Азәгьы ицимҳәеит. Иара пытрак даҟәытцуамызт. Рушьни ашҭа дтытцны агәарабжьарахь днаскьаанзагьы, фынтә-хынтә деиталагеит уи:

Дырҳәеит, дыргеит...

Дырчапеит...

26

Саса изакәызаалак акы изхәыцуамызт, акы ихафы изаа-гомызт. Ихы инаркны ишьапаћынза атдла гәа-

феипш дтыкка дыкан, иара иакөымкөа игага акөызшөа уажөы ас ицоз.

Ма уаҳа акы имаҳаӡацкәа дыҟазма! Ауаа ианаамҳоу усура ианҳымҳуа, иаргьы ҳаҳа анримҳаӡалак мацара шаҟантә еилалан еисҳьаз, шаҟантә рҿы аӡы ҳыршаны иацәҳаҳьаз. Аҳа мышкы ҳәлаанӡагьы акы гәним-гацызт. Илаӡоне... Уажәы абысҟак деиҳазҟьаз, иҳсырҳаҳәҟьа зыҳшааз иарбан ҳыз иаргьы дзазҳәыцуамызт.

Дцон амарда дкыдлан, ипсы кыдхало. Дышиашоу, уаҳа днахыкәша-аахыкәшан акәымкәа. Дышиашоу, ҵәҩанҵәыҟа ажәҩан дызлақәлаша акьыба кыдгылоушәа.

Ҵаҟа аҭаҳараҿ зынза зымч мачхахьаз апша, ара макьана амч гәгәан. Зата дҩаскьацыпхьаза, апша дашьтуамызт. Аҿывҳәа ианислак, рмахәар ихшьны инарго акәымжә еипш дааиҩнарҿон. Нас дарбыруан. Зных – ҵаҟантәи итасны аҩада даҿанацалон.

Ус, ииулак, хыхь ахаы атафафараф, есышымы нырца игылоу абахақа гааан ибжыы «ыршаны» арахы «иахыфарыжыуаз» дыфхалеит. Аха убрагь ипсы аайтамкка, итцегь афада ифынеихеит. Апшагыы дықанаргыежыаауан, игралан игрысуан, аха апхзы илырфицон, ихарп иаталан дарчыхачыхауан.

Ахәы ақәцәан ићаз аџьынтұқәа днарыталт.

Урт апша ирххо иаман иқәын. Даргы ахықапоз рбгықа кыдгаыхаа ианца, рыбжыгы цеит, иқындахеит.

Аџьынтдқәа рымта лашьцан. Саса ачықьқәа ахьихьҳәазоз дцәырпуан. Аха ихы шхаз дцон.

Атілақаа дрымтіасны ахаҳаырдыдыра дахьнылагылаз, доықаыорын, зқаала дкаҳаит. Ахаҳа тіарқаа икаакахь шыкоу дахьраахаз убас ихьт, убаскак игаы енакааит, ибжьы аргаратцәҟьа илымшеит. Иеы ахьааихихыз, ус акраамта ажәҩан датцапшуа дышьтан. Ихьаа хыжьжьаанза.

Атдлақәа рыбжьы цаны, зны арахь еицхыхәон, зны – наҟ, иқьыцахан уаҳа рыламызт.

Илбаазахьаз амза иакәыршаз аеыкәаҳа, ашьеипш акапшь аахыоло, атплашьапқәа ирыбжыыпшуан.

Саса игәы нтыпсааит, игәы нытзызааит.

Хыхь – ажәҩан, тҳаҟа – адгьыл. Ажәҩан икыдыҩрны амшын изаалоит агәыргәыл ду еипш ашьа злажжы аеыкәаҳа зкәыршоу амза... Ҵаҟа – адгьыл аназараҿ, еилабгахьоу ажәытә хаҳәгәара зкәыршоу аныхатып, дықәыршәуп иара...

Дызустада, мшәан, иара? Шышкымсык иакараны абра ахаҳәқәа ирыбжьаршәу?.. Абри иара тәицк иа-карам, дыззықәзиз абриакара идуу адунеи, иацитцазеи, иагирхазеи?..

Хыма- қында доагылт. Аиашаз, тәыцк дакарамшәа, зында ихьамтара изгәамтадо даакалеит. Апша да- қыхьашәар, даашьтпааны цьара еифышьшьарак дныбжьаршәны дтанацыгәарашәа.

Дышиашаз изыхных ахапшьа ахьжыз днеин, дшьамхнышгылан инапала хыхь ик ахаз абгьыж аахих ахар акраны, ахлымв аахихит. Афы аффы лаха-лахауа ипынта ифтасит.

Ихатцәытцәны ихаз, алымҳацәҳәа змаз ихылпа ихыхны инкаижьын, аҳапшьа иҳьышә ҩӡааикылан дҩахеит. Иҟәата-псато иҟырҟы иҭысны аҿынанахеит аҩы.

Иқьышә лазонатцы ус ихы ахакны ижәуан. Афы аныласкьа, апхзы зыхьшы иказ инапқәа ивара инахьишьын, иуафа ала итганы ажәра далагеит.

Ижәуа, ижәуа, ипсы мшьазакәа ижәуа мацара, даара акры ижәит. Иахьа шьыжьы аахыс уафтас инатәаны акрызымфацыз, иблакы-блатдәо иказ ауафы иаразнак илсит, афы дышьтнахит. Итәахьазшәа изгәамтазоз ишьа, уажәы идақәа ирзымкуа еисуан. Ааигәа цьара игылаз ашьхытдә рыбжьы иаҳауазшәа, илымҳақәа «аууу» рытгон. Ихы ҳапшьак иакараны ичны ихагылоушәа ибо далагеит. Ишибоз ишьапқәа итнахуан.

Убасћан иааизцәыртит уи игәынхара. Уажәы ибозшәа ибла ихгылан, Леуа ихапыц аҿҿа арго, дцәытапжәо дшизыпшуаз.

Ааи, ааи, ихапыцгьы аееа аргон, дагьцэытцаччон...

Изиухьази абри ауаф цәгьарас... Иацы ихшәаз ачканцәа реипш аказы еитамхандаз, цьара аказы еиламхандаз, азәы игәы имыхьындаз ҳәа иахьа аашазар, ифа ыкамкәа ижә ыкамкәа, дшыфуа дыфуазар?.. Иахьа мацара аума?..

Леуа иара игәаӷ дыкны дагазозаарын. Уи дтәаны дихыччон. Иара ҩы-кәармак џьара ишпатамхари ҳәа апатхь дҩахон. Иахьҩу азы акәым, азба дакытдәҟьон, деажәкны дыҟан...

Ианбатәиу уи? Дѣатаза рапхьаза бригадирс аколнхарафы ихьз анырҳәа инаркны, абарт ауаа – Аџыр хадара ззиуа ддырдысын иахьа уажәраанза ддысны дыѣан... Уаха иаалырѣьаны ицәа тапахеит, аҳауатафъа ахьидкьысло изымычҳауа аѣынза.

...Иааизааргазеи урт ихы зитаз ауаа...

Дыржьеит, дыркатәеит... Ишидыруазгьы иртахыз иларыгзон, иахьыртаху ддырфуан, рхы дадырхәон. Зны-зынла аиаша иапхьатдәкьа ибла тызза дахәап-

шуан, аха снапы назсырххап ҳәа игәы иааҭеикыр, иахьцаз-иахьааз имбо инытдабон...

Аџыри, абни ашьапызатца – абухгалтери, нас уажаы ақалақьқаа рахь еимпыз шьоуки... Урт ршьапы еиқаыргылан, иахьа уажараанда бригадирс дынкылан дрымоуп, аҳаблаҿ зегьы ргаы ихыршаны.

- Уара, ауаа рус эхы ақәызтцахьоу уафуп! рҳәон урт.
- Уара, уи азы ушоуп... рҳәон урҭ.

Иаргьы ус акәыз џьишьон...

Иахьа шар хәлаанза хәыцыпхьаза қытуа дзышьтаз ауааи иареи затдааира еицәыхарахон.

- Ианакәызаалакгын ус акәын... рҳәон урҭ.
- Ауаа рзы бзиа ҟазҵоз, дара ауаа деилыркаауа ианбаҟалахьаз! – рҳәон урҭ.
- Абасеицш аан, уара уеицш икоу ахацаа, дара ирзымхаыцкаа ауаа рыцсы фырхуан. Фатахьас реыкатцан, ауаа рыцсы реартон!.. рҳаон урт.
- Axa ус егьа ићазаргьы абзиара атцыхәа ызуам, иупылоит! рҳәон...

Иаргьы зхала еилкааны, зхы ианкаышлан избаны акы казтоз иаказамызт. Ихала, аеазаы иимырбакаа иидыруаз аныша арппара акаын... Уи данакаырх, цаматаак дафызахеит, акы дацрахаазар акахеит, имаа азаы икызар акахеит...

Ари иара издырзомызт, аха напы илазкыз ибзиащакъан ирдыруан.

Иара имхы аҳәира тиааны, ацгәыхш шьамхахьы иҩеиуа ишыҟаз, аколнхара аҟынтәи иреигьыз ацәугәҳәа такны, УРТ рымхҳәа дырҳагьежьны, ирҩшьны икаижьуан. Илеитон, ичалтуан. – Иумбо абант афархаыдаа узхаыцра иакаытт, – рхаон урт шьоукы лапшықатан, – урылагьежь акаымзар, дара ус рзумур, уара иузыруеит... Анхафы убас адагь, акгьы узиркатом... Ацаагааца ахы ушьышьыр акаыфыхаа итаоит. Лаха-лахаы иушьклапшуазаргьы усыс иумкын. Уара дара ирзеигьу ауп узфу. Уи ахаынтқаррагы иадыруеит. Мышкы ахы мышкы атыхаа урт зегын ныхахаырак еипш иуашьапкуагыы убахра укоуп.

Иара иахьиаҳауаз ддырехәон, ргәы иладуузшәа ҟартıон...

– Даара хара ихәыцуа азәы иакәымзар, ари иеипштәкьа аус зхы ахтнызто дубарым!.. – рҳәон урт иара ицәырӡошәа, иара иаҳаратәы... Ихыччозаарын!

Арахь ихы наздикылашаз фызатцәҟьа димамкәа зегьы ипыртцит... Азәи фыџьеи ус аламала дказмыжьшаз ифызцәа аибашьра фы итахеит...

Ускангьы зынзатцэкьа игэатцэа тхэамызт, зны-зынла абарт ируази-ирхэози агэра игомызт. Аха ас ааигэахэцыпхьаза, иара ихы иара дабашьуа, ихы дахыччо далагон... Урт ус шпарыдыскылазеи ҳәа...

Хәычы-хәычла, хәычы-хәычла, итууа икартцахьаз ихы зынза интыпшша ицеит, иаргьы ддысит. Ипстазаарагьы атдла гәафеипш итыкка, шьыжьымтанла ахәы дықәгыланы ахьеитуаз, ибжьы мацара апшадаас еипш ианыфуа инхеит.

Еиҳа-еиҳа аҩы илсуан. Ашьтахь аҳапшьа ахьжыз анаҩсшәа днеизҟәаҿын, ахаҳәрдыдыра днылатәеит.

«Уу-уу» – харантәи бжьқәак ртафуан илымҳақәа. Нас урт абжьқәа иааскьо-иааскьо мацара, еилыкка иаҳауа иалагеит:

```
«Саса, уара ухаща бзиоуп!»
```

«Саса, уара умшуп...»

«Саса, уара уакәымзар ауаа хтцәон!..»

«Ачаиртахь!..»

«Арашәарахь!..»

«Атагаларахь!.. Азә думышьтын!»

«Азә унымхан!..»

«Аизарахь!..»

«Аизарахь!..»

«Аизарахь!..»

«О, Caca, capa уаасыдтаал...»

«Саргьы...»

«Саргьы...»

Нас арт абжьқәа илымҳа штцырхуаз, хәытҳаытҳла апсзы еипш иаҳауа далагеит а•са быжьқәак.

«...Саса, иудыруазеи уи итәы?»

«?..»

«Ишпоузымдыруеи? Ани зны ишпеиҳәаз?..»

«?..»

«Уара ицсы уащеищарц итахын уи! Иахьа – уара, уащәы – ҳара. Нас?.. Нас иҟаищоз уара идыр...»

«Аҳа-аа-аа... Убас иҳәеит! Ишуаҳауаз?»

«Hac?»

«Егьи?..»

«Yaxa?..»

«Ашьыжь ахәаҿы үи ихьз ҳәаны ҿумтын!..»

«Уи акәамжәи акабеи уимырааит ҳәа ҳаҳаит. Ани аматәа ауаара итиуа дыҟоума?! Дудыруоу уи акәым-

жәи акабеи изтаз?.. Ибзыцәашьа, аҩзыбжьараа рцәа рхызххьоу аамста... Азыхкыра ишыруаз тыпх иршьыз...»

- «Уаҳа иудыруазеи уи азы?/
- «Иахьа из умтын Нарықь!»
- «...Сит!»
- «...Кәаста!..»
- «...Tapac!»
- «...Сасран!»
- «...Володиа!»

Саса уажаы дахьтаоу илымха амат еипш итатцаитцаиуа итоуп урт абжькаа.

Аха ускан, амат хьшәашәеипш ауаа рыфнқәа ирыфналоз иара ифымтра акәын. Зызфытра даквытуаз рылган ирго ианалага нахыс, ақытаф ауаа рыцәа ызт. Уаанза Саса ибжыы зламзоз ауаа, ианбаҳазфитришь ҳәа рыгәқәа тыпсаауа ипшын...

- Иубома убжьы аҳара насыпс ирыпҳхьаӡо ишыҟала!рҳәон урҳ.
 - Хара ҳааигәара уҟанаті умшәан!.. рҳәон урт.
 - Хара ҳнапаҿы узуам! рҳәон урҭ.

Дырфегьых амат еипш ихразо илымха инталон акыр мши-тихи ирылсны иаафуаз урт абжыкра.

Данашьцыла, ускангьы, ашьтахыгыы, азэы иахьа аусура дкылымсыр, адыроаены ашьжымтан, ахэы дықәгылан днаҳәы-ааҳәуа анеитуаз, уи ихьз ааиеытаиршәомызт. Зыхьз ҳәаны еимтыз али-пси рыбжьара аусура дынкылкьон. Шар хәлаанза Саса ииҳәарызеишь ҳәа ибла тырхаха дихәапшуан...

«Саса уатцөы зықо еимтыз бзиа даниом...» – амат хьш аш әе иң а онқ әа инары онала-аары оны суа ақыта и оарылалт.

Уажәы игәы иқәҩыхуа иалагеит иара иҿытыбжьқаа. Абасҟатәи шықәса ирылҟьа рҿаархеит урт... Шәҩық, зықьҩық, жәа-нызқьҩык Сасараа еихьымзаеипымзо еицеыртуан... Ахразагеипш аҳауа кылыхха иҟартдазар ҟалап урт аҿытыбжьқәа.

Ус, иаразнак ддагәахазшәа, изакәызаалак акы имаҳаӡо дааҟалеит. Данхәыҷыз, и•аникәабоз илымҳа азы анҳалалак ишҳихлоз еипш, ихы ааиҟьеит, аха уаҳа умпсит.

Ани есыены зызеытра дакоытцыз рыхотаа акозар ари аеаха-еымтра? Деиханы, дгазеазуа доагылт.

Урт рзы фитроуп уажны, азназнала, дахындахно...

- Уаа, Нарықь! ишимчыз ибжьы наиргеит. Ибжьы апша ашьтыбжь инахәлаҳа ицон.
 - Уаа, Махаз!
 - Уаа, Кәаста!
 - Уаа, Кәица!
 - Уаа, Tapac!
 - -...Володиа!
 - ...Гәас!

Аҿытра уаҳа илымшо, агыларагыы уаҳа илымшо даныкала, деиталеизкөыены ахаҳөырдыдыра днылатөеит. Аџынтцқөа ршыапқөа дрыбжыыпшны дшыпшуаз даагачамкит: нырцәтәи ахәы инавтагылахыз амза ҳатгәынк еипш еиқәатдәаҳа џыар дук ахарсын.

Зылпха ҳаура... Издыруада уажәы зыхьз ҳәаны ҿитуаз убра акәзар анышә иахьамоу?..

Уи, нырцәтәи апсыжрақәа рыћны, ахаы атқартдәҟьаҿы нышәынтрак иахарсыз аџьар амза иадибалон, аха уажәы уртқәа цқьа ирзеилыргомызт иблақәа. Ихы ахаҳәра инылаҳан, ахырхыр аатӷеит ихәлымшәы.

Дытрак ашьтахь дахьыцааз дхыз ибон итацаыз адатхь ифытдакны даакаымтдакаа дышфахоз... Цьара кармак тшааны скыркы азырцааакуазар ҳаа. Дфажакны дыкан...

27

Дигәа акраамта ихы ахынахаз ддәықәын. Акыр атых цахьан еипш, ихы итамкәа игәы итамкәа дыр- фегьых акәара дынхықәгылт. Иахьа шакантә уи дныр-аархьоу уара идыр. Пхыз ибазшәа акәын цқьа ишигәаламшәоз. Акәара зынза апсы заны икан. Аихсықъра иарыз апша, макьанагы атпла рымахәқәа еимыре ео ирылан.

Данмачыз акырынтә иақәикхьан, абри апа фаћынтә и егьи апа ф дықә палар ц. Зны ды фаны данны қә ыххлак, изымгә агьык ә а и еникылон. Ианиг ә агь та дта хауан. зын за ишьапы изахьмыр с зак ә а, а зы а г ә та дта хауан.

Егьа иундазгьы нырцэтэи апаф дзахьымсит.

Ускан еыф-чкөынра иуртө дыкан. Зны, аееиқөа апхьа ирымаз аеыф лахь-чашь дақөтөан афныка дшаа-уаз, акөара данааепынгыла, иааигөалашөеит шьапыла дышзахымпалоз.

«Чоу» ҳәа аеыҩ-ццышә даннатцакьа, еиҳа илакәыз аарцәтәи апаҩ илықәсны ианыпа, иара дахкьаны дцан абардра дылаҳаит. Абардра дшылаҳаз ауп акәымзар, адгьыл аҩарахь дкаҳар дыцкьа дцон. Деимацәкәыкәы дрыцҳаҳәҳа абардра даалтит. Аеы алаҳь ҷашьӡа нырцә апаҩ ҳарак иқәгылан, ихьаҳәны иара ихәапшуан.

Мачк шьтахька дцан, деитас дууаза дыпеит. Адыжәҳәа ишҿыбгара иказ нырцәтәи апаҩ днықәпалеит. Уажәы ари акәара ахыцара зышьтрак ахыцара иза**о**ызан.

Хәарада, ихыщны ианыкам. Ианхыщуа уи зиаск иакарахоит...

Дигәа уаҳа дмаангылакәа, ахәылцаз аеҳәа ахьынижьыз адәахьы иҿынеихеит.

Иара иееиқәа адәы агәтахышәа икан. Егьырт абна ҳандақь ахь рееиларгәгәа еилагылан. Азҳара азымфа-до ажәыр-жәырҳәа аҳәра иаҿын аеан. Уи инацәыҳаран икәитӡа аҳала игылан аетысгыы. Ицәазар акәҳап.

Дигәа дышиашаз иеыф ахь иеанынеиха, ахандақь зеаваргага игылаз аеқаа рҳан, аддыҳаа иааилагьежьит. «Ҭхырр» ҳаа рҳы ашьа иапҳьо иаазырфит.

Аеан аақәырқәырын, исыгә-сыгәуа аетцыс ахь аеынанахеит. Аеы оыцәазамызшәа ахы оышьтнапаан, иахыгылаз иахымтдысит. Абга инапы аннықәишь, ацәа аахпеит, иаразнак апхзы-фоы гәгәаны ипынта итаст.

– Уеушьзеит ҳәа сыҟоуп, – иҳәеит уи, – уадызцалазеи, ашьшьыҳәа уҳәлар...

Аха гәыбқанс иамоузеи... Ауаагьы аеқәагьы ҳаниз, акрыфара ҳахымпсаарц, ҳазшьышаз аеакы ҳшьа иалартәеит...

Имаћа ааимгихын, ицәаакда ићаз ақьышә ипшаан, асаса ааихыхны инафеитеит. Дфапан, убриаћара дшыҳаракызгын, акраамта ифимырххакәа, афы азқәа акында дзымфеит. Дфакәтәан ифааитцихит, афыферы дышыткарыцааа афынанахеит. Дигаагын дласда даа- калан, ипсы ааилалеит.

Аеыф шнатікьаз еипш, аетцыс абжьы тарыхатаза иаакьыркьырт, аеангьы аагарым-шарымит. Уинахыс акгьы иаҳауамызт Дигаа. Иприт аеыф азқаае ауаф

данаиу. Уи имаћа нафеикыр итахын, аха амаћа аквым, агвра афазаргын уажвы уи анкылара цөгьан.

Апыҟҟаҳәа аеышьтыбжь атҳх иҩаларпыҟҟо, амҩаду ахь ахы археит аееиҳәа. Убас итрысны итҳәиит, Дигәа еергьҳәа аеызҳәа иеахеикит.

Амала баша амаћа афеитцеит, иара иахьатахыз дагон. Аха, анаарахьтраћьа ианнеи, ибжьы ақаирго, амаћа афымшарта ахы дахо, ииулак акарахь ахы ирхеит. Таћа атаћьаћьараф ианылбаа, ишьхаа аирбан, акара дахыпарц афынаирхеит. Аха иара, апафахь иназарц пытк шагыз иааҳаын, апшаҳаа иаваршаны афада ифит.

Егьа иундазгьы аеинамтеит. Иаангылт уи тыс злымпраауа инашьтыз аршөыраеында ианнеи. Ауразоуроу еисуан, ацәа ахыпан ицон.

Ари алагьы ифашьом уи шажәыз. Ианааз, иахьа хәлаанза ифуазаргьы усыс иамазамызт, еиҳа-еиҳа иаапкуан.

Пытк апсы анааитанак, еитахьаирхэын, акәара дахыпарц ахьитахыз ахь идәықәитахт. Иаргьы ахәда тҳәа ду дықәиан ахыцеипш ирхәон, ихьеирҳәуан, аха уатаркьа ианнеи, ирҳазшәатаркьа ганҳа ипан, итрысны нада-аада иаҿалт. Уаҳагьы даазыбзиамҳазакәа, аҩызцәа аҳьыказ адәаҳьы дагеит. Иаргьы даҳымкьарц апырцәқәа инапы рыларпсны икын, иаҳьитаҳу адәықәтара дакъытны.

Аееиқәа, Дигәа даман знык адәағы ианызфеи, ахәылпаз афызцәа еидцалан изларфуаз амфа аашытпан, адәы иакәшо иаақәлеит. Аҳандақы иавагылаз аеқәагыы аавтын, рыхқәа шытыхны ипшуан. Аетцыстыы шәаны игылан, аин иадыгәгәала. Аеан аакәымтҳзакәа ажәыр-жәырҳәа аҳәра иағын.

Дигәа иеы, макьана имтәацыз апша кылжәо даман игьежьы-хынҳәуа адәы иқәын.

Уи агәы иаанагозар қаларын, даеа еык захымпшзакәа иакәшан аталара иаеушәа. Убасқак ипырны иахьнеиуаз атрибунақәа рқынтәи ауаа ршыкьыбжыы алымҳақәа ирывыкықы апша иагошәа. Убри азы акәушәа урт рыбжыы иара алымҳа акынза изымаазауа.

Ифуеит, ифуеит, ифуеит... Агьежьыртақаа реы еитасны арахь ифеиуа амза агаышта днытапшуеит Дигаа. Уи, иеыцао апыртеипш, ихиатта-хиқаарааза икоуп...

Иаангылом, ишзахәо ицоит аеы@. Иашьтам, иавагылам, иҟам-иным аеқәа ирапхны@ло, иҟам атрибунақәа реы, иҟам ахәапшцәа ира@ҟьҟьо... Ихатанцыпхьаза инаҳәы-ааҳәуеит ажә@ан, изхагылоу адгьыл ацҳатары еипш иататануашәа.

Абас акраамта, акраамта инахәы-аахәуан ажәфан, акраамта адәышкәагьаз иафасуан иххаахьаз афенимаақаа... Дигәагьы даапсеит уаҳа иламкәа, уажәшьта ифызқәа ифизахакуамызт. Аха афы аангылара агәы итазамызт. Ибжьы ақәиргеит, аха ианамуза дааилашәан, апырцәқәа ааушьтны ишимчыз амака дахан ахәда аниртцәи, афыф ықәкьеит. Иаргьы уаҳа ифизнымкылакәа даҳкыан, адыжәҳәа адәы днықәҳаит. Исаркьалыхызшәа агьфоҳәа абжыы ган, ажәфан иахькыдыз икрыбаса иааимышәшәеит амза. Инеиқәлашьцеит.

Пытрак ус дышьтан Дигәа, ипсы изтымкаауа, ибла изхымтуа, ихы тууа. Ашьтахьшәа зны ибла аахитит. Зныказ дахьыпшуаз акгьы еилганы ибомызт, нас хәычы-хәычла аташәара згәы итаз амза ибеит. Уи

иакәыршаз аеыкәаҳагь алапшҳәаа иҩалагылон. Пытрак ус иемыртыс закәа уахь дыпшуан Дигәа.

Аеыкәаҳа. Уаха абри адәаҿы аеыҩ зыкәшо атагьагьеипш... Ипсадоу алашара, ныха ҩазак, ныха жьагак еипш, амза иакәыршоу... Аха уажәшьта дук мыртыкәа итахоит ари амза. Дук мыртыкәа азара тырфача, икеикеиуа иҩагылоит амзаҿа. Уи иацгылап атаақәа. Угәы зыреыцуа, уеилкьа-еилгәыцәаа указтцо. Ашьхақәа инарықәнатдап асыршәы, арахыгы илбаанагап уи, ахәычкәа «рыхәмарга» пшза, адгыыл ду ахәышәтәыга... Азиасқәагыы акраамта ирымымтдәартә аҩҿеипш иеацаза асырз агьама...

Дигәа деихан доагылеит. Уи иалкаан џьаргьы ижьы ицаны дыкамызт, аха деилаххаа, дхьантаза, адгьыл дахьық әгылаз итаир еылараш әа ибон.

Иџыџза иахьыҩагылаз игылан иеыҩгьы. Днадгылан абга инапы нықәишьит, апхзы макьана иаламбацызт. Инап кьакьа дуқәа ҩақәыргәгәан, атцыхәа ашьата акынза инықәишь-аақәишьит.

Ахгьы хьарҳәны инаихәапшит. Егьи аганахь диасны авара инапы анынахьишь, дырҩегьых дахьгылаз ахь ихьаҳәит. Дигәа иџьыба дынҳалан аспычка пшааны иааихьишьын, иара иахь ихаз абла инхирпҳалт. Аеы ахы амырҳәацеит. Уи абла аш хын, еимаҩызны акгьы абаӡомызт.

Даеа спычкак аиркын, егьи абла ианынхирпхала, ашырхаа ахы аашытнакаыцаааит, игазго ихыжьлаз агаырфеи аапсареи еимырееаны инаихаапшит.

Абри акәзаап акәара апаф ахь изықәымлоз, иажәзеит рыцҳа... Аеы азқәа дырфегьых инапы нықәишьын, уа иааныжыны адәы дықәлан иеынеихеит Дигәа. Амза азыбжа амшын иаеытыхәҳәон. Аеыкәаҳагьы акыдбалара иаеын. Апша еиқәтәахьан. Апсабара кәызгаза, икараха ихырсысуан. Аҳандақь ахь игылаз аеқәагыы рыедыртынчит. Аеантҳәкьагыы аҳәра иакәытҳт. Зегыы аҳәр реартон.

Икараха икоу ачыштыы ыцоозар акохап, еибганы инхаз азблак хфаны...

... Ишгылоу!

Дигәа амҩахь данкылс, амза ташәеит. Иаалашьцашәа ауит, аха уажәшьта ацәылашара апсы заны џьара атцых аҿакәахьан. Шьыжьынза икаитцара, дахьцо изымдыруа амҩа дананхала, ихьыз зегьы изеизыкәкәо иалагеит.

Иацы ашьыжь инаркны уажәынза, уахыки-енаки акәым, шықәсык цазшәа ауп ишибо.

Лара... Лара лакәын ассир, дышпаччоз лкьатеиах птро... Уажәшьта игәы ахьыпсыз ипсит: Убриакара акәын уи иитахыз... Уиакра иара изы егьымыцхәын. Уажәшьта лара иаакалталак, илҳәалак, илҳлак – иара изы зегьы дара ракәын...

X

Уа игылан иччоз, избаз еиҳараҩык ирхашҭхьеит. Иргәалашәаргьы, «митәык ҟалама» рҳәашт. Аха иҟалаз урт иабардыруеи! Урт дыршьа рымазам, урт рыблақәа аеа дунеик иҳәыпшуеит, иара дызмоу адунеи рбартазам. Уа урт лашәуп, идагәоуп... Аха лара ус дыҟоуп

ҳәа ҳхыӡ ибаргьы ихеиҵомызт. Убасҟан, аҟама аҿы еиҳш, уи лыбла ибла ихылымшьылар...

Ииашоуп, усћан итаххар, ихьаа анаахыжьжьа дфагылан, УИ даашьтыхны анышә днанкьо, даашьтыхуа, деитананкьо... Ауафы амш илагара зеипшроу иирбарын, цқьа-цқьа... Аха уи афыза ауафы ишпакаито! Егьи драхәхаргыы, уара уеизгыы-уеизгыы урахәхар аума! Ишпакало зегы еицлабны ирахәхар! Арахәра пхашьароуп, еитапхашьароуп, рыцхароуп! Шәарта дууп!..

Аха уа игылақааз рзы уи аилкаара цагьоуп. Лара лыбла зегьы рзы ихтыз џьимшьоз, мшынзаргьы атцанза дтапшуаз џьимшьоз...

Ииашоуп, зегьы рыблақа хтын, ирбон. Аха баша ирҳәом, ахьшьгьы хара иабоит, аха ауа@ иибо азбом ҳаа...

Игәы уркьар акгьы убазом, аха иара ида уао изгәамто игәы атдәымг алаптдәеит. Иеанааиртдыслак уи аптдәахақәа нак-аак илакшалашт... Акраамта.

X

Ашарахь еигөо ианалага, хьшөашөарахеит. Ахьшөашөара Дигөа ихы-иеры арпсахаан, амца зхылан иказ иб-лақа хнатуан.

Дышнеиуаз, акы ааигәалашәан даангылт. Даахәыц-хәыцын, иргәгәаны иеынеихеит. Дахьнеиуаз убас ишьа еилашуан, адыжә-дыжәҳәа игәы еисуан, ихы ицәымӷнатәуан иизбаз. Аха еиликааит, абас дшыказ уи игәаламшәар акәын, ианигәалашәа ихы шизным-кылоз... Иара иакәзамшәа дкалеит.

– Иарбан сара уаф игәнимгара зыгәнызго, зегьы среицәоума?!. Ма зегьы среицъума?! – дафын уи ихала ацәажәара, игәы ишамуаз.

Итачкөымкөа ааиратцөеит, ихатагыы иааџьеишьеит ибаф-ишаф, ицөа-ижыы иазымкуа, гарта змамкөа икалаз имч ду.

Доатікьан, дыоны и ынеихеит. Амарда ашьапа ы игылаз Цуца лыоны днахьы пшит... Дшы оуаз уахь ихы рханы дцон.

X

Зны-зынла, азәгьы изымдырдо, Цуца лхы ныбжьганы џьара дцалон. Мышкы-фымш данымаадоз ыћан. Ақытантәи абызҳәацәа ихтны ирфытдашәалак аҳәара иалагон, дхынҳәны данырпыхьашәалак.

- Уаха ишпазури, шәара зегьы шәыпсызар! лҳәон үи.
- Жә-камбашьк сыман, иҳәон абызҳәацәа рахьтә аӡәы, ақыҳан акамбашь-цәаӷьқәа ҳәны ишыҳазгьы, уи, ианазаалак, абарҳ аӡқәа зегьы ирырны архақәа рахь икылымсыкәа иаангыломызт. Нас уатәи ацәаӷьқәа анаслак ицәтәны, иқәач-мачуа ашьшьыҳәа ахала игәарлон.
- Ҳа-ҳа-ҳа! Сара сакъым, шәара шәыҳәсақәа егьарааны ишәытцытҳхьазаарын, царҳа ҳәа акгьы рбом акәымзар... Анышә уашьын, ушынкашәара угылоуп, изакәыхи нас сара сҿы убз узасуа!.. – ирҿалырцеиуан уи.
 - Уааҳә аауп, нас, уааҳә!!!

X

Ддоухазшәа акәын ихы шибоз Дигәа. Убыскак имч ижәлан дыкан. Амардуан аҿҿа алго, хыма-псыма дҩыхәнан, абартца-кьаҿ хәычы тареыло дҩықәгылт. Ашә дагәеит, аха накстәи аихатдәы ылатдан иаркызар акәхарын, нак-аак атзамцқәагь шамаз иаахыџхыџит, нас днас-насит. Иармарахь џьара апенџьыр аатит. Цуца лпынтца аакыллырҳәҳәеит. «Коҳ» ҳәа ақъреипш

лыфнытікантә акы ныткьеит уи. Апенџьыр дадымтыц иҳәоны, ашә аӷьӷьа ахган иаатит. Дигәа ишьаҿа неихиган, ипҳаӡа, иказазгаза иказ афнытікатәи аҳауа дналагылт.

– Знымзар-зны ҳәа сгәыӷуан... – лҳәеит уи ҳәыҭҳәыт-ла. Лыблақәа кәеицеиуа ацәытҳлашьцара ианыҳшуа иаҳхьа дахьгылаз. – Уаха, ааҳәлазар, слаҳықәшәа «абар, абар» аҳәон...

Уи зынза ацәа далтұхьан, лиарта дықәтәан дизық-шыттәкьазшәа.

Иара ихы шхаз инапы гәгәақәа аалыкәыршан данаалыха, лхы игәышпакынзоуп иахыынзафазаз. Дшаҳәшаҳәуа, дтамтамуа дыкан.

– Аа, сушьуеит, – акыркырхәа дааччеит уи лыбжьы атдәы иахаттаны, – уажәы ускак уеумырххан, иаасаразеи... Уееилых, ццакыра ҳамазам...

Дышцәытцаччоз, ара-тіла адац дтысуашәа, хәычык иааиркәадаз Дигәа инапқәа лхы нарытылган, хымапсыма ихәынті әрақәа днарышьталт деилылхырц.

– Сгәы пті әахьеит сара... Схалазаті әык... – да еын уи. Диг әа ици-иш әи еихамгыло дарыхы ташы зш әа деитасуан. Ишы амхқ әа рак әзар, ит агыломы зт, аффах әа ит ак әаш он.

Деитафалзытрысын, иеыларкәшәа даашьтикәыцәааит. Лгәыпҳәқәа kackaco, лхарп итырфны инеигәыдҳалт. Лцәа-лжьы ашыра, афы џьбара еипш ишьаида италан дааимнадеит.

– Икоумтцан, умыццакын... – дхаапы-зыпуа даагьатаыгьаттанг лара. – Минутк... Соушьт... Умыццакын...

Убри аамтазы иара дааилууаан, акы дактамкө аа аада ахалара далагазшө ибеит. Нас минутк акара адунеи

зегь ишьеи-идеи иртысны ицон... Даагаз еазын, арахь данааиуаз изнымкылоз имч зегьы илапсылмыткуа, дхьаса k дхьантаза днеик дааса.

– Дигәа... – лҳәеит уи дшәаны, аӡы шыцәаз ибаны илҳәоз лҿамшәазшәа – иахьа аус суӡом... Шәахьоуп...

Дигәа, уи деиталыдкьыслар ҳәа дшәаны, аца даблызшәа дҩатрысын, даанаскьеит. Нас ашә ааимпааны дындәылкьеит.

28

Шьашькөа афны данааи, апшасра хыжьжьахьан. Дкараха, деитанамго агааша лычнадылтцеит. Лылахь ааитцыхны данынапш, аза дуауаза абартца дшытцагылаз лылапш наиқәшәеит. Зныказ лгаы нтыпсааит, аха уаҳа дымхьаҳа-хьачака уахь леыналхеит. Амардуан данынкыдла дылдырт ари Шьасиа шлакаыз. Уи леы нак ирҳаны дгылан.

- Ибыхьзеи, бара?! лгәы тыпсааны, лыбжьы лызтымкаауа, уи лнапы лгәытцапса дахьгылаз дааипхьылшышьааит Шьашькәа.
 - Быпха бгәы тылгеит...

Уи лыбжьы уаф имхацэгьахартэ ићан.

- Ићалазеи?! зынза лыпсы цазаны дтцааит Шьашькәа.
- Дабакоу Шьыта?! даалкьеит Шьасиа леаалыриашан, апша еиланажәжәаны илхагылаз лхахәгьы лнапы налылшьит. – Бара ибзымдырзошәа бызцәажәозеи?! Сара соума абри афнатасы зегьы зцәышәтцәахуа?! Исыдыжәбалазеи, исыхьзеи абри сара, издыруада схы еиқәшәамзар, сара исызгәамтозар! Исашәҳәа бара, исашәҳәа! Уи асоума шәахьысцәыпҳашьо, смаршәа ахьышәкуа! Дасаџьара шәсыграгылазаргьы, шәсыхәампшзакәа шәсыгрысуеите!

- Дабаћоу, бара, Шьыта?!
- Иазхоуп емырдагәа аҟатдара, иазхоуп емырҳа аҟатдара, сан! Сызустада абри сара, скашәарахума, снашпоума?! Бара бами уи цқьа издыруа, иҳәа! Иарбан сара шәызсывсуа, иарбан?... Исашәҳә, шәуаами, бара!
 - Иҳәа, бара, иҟалаз!
- Издыруада сара сахьыпҳәызбатәахьоу азы шәылахь ада пыстіразар? Шәысцәыпҳашьо акынҳа шәнеизар?! Исашәҳәа, ианбанҳасцәышәтірахои? Аха убри афыза агратіра шәызҳоуп шәызынтәык, убри азоуп ус шәзыкоугьы! Абри афны, абри еилатірытіры ифнажьу ауп шәара хәыцырҳас ишәымоу! Убри шәшахыбаауаз шәыбжак агахьеит! Ауаф иакрым, ашрарахгы иарииз азы шьац пшқак апшаауеит.
- Бакәыті, бакәыті, уажәшьта! Иазхоуп! Исаҳәа икалаз! дныҩныҳәҳәеит Шьашькәа.

Шьасиа, леааиқәылкит. Аха цқьа дыхьшәашәаанза еылтуамызт.

- Шьыта дцеит... Хатца...
- Дзыццада?!
- 3ayp!
- **-** ?!
- Заур... Аџыр ида!...

X

Шьашькаа леы итахысызшаа, иахьааихылхыз ус даанхеит. Дгыла, дгыла, дгыла, нас деитанамгошаа леыналхан, икьакьаза иаартны иказ Шьыта луада дныфнашылт.

Ашифонер кьакьа ду ашә аартын. Шьасиа лтыкқәак қәықәма-шәықәмаха, икалкало акнахагақәа ирхьынхалан. Уаҳа хыхьгьы-такагьы џьара цаха таршәмызт. Ашифонер аханы иқәгылаз хәычи-дуи хә-чамаданк ыћамызт. Ауада фныкка, итацәза ићан. Шьыта лиарта шьтыхзамкәа, еилажәжәа лкаруат ианын.

Шьасиа луадахь ихаз ашəгьы аартын икьакьаза. Убрагь арадиоприомник ахьық әгылаз икказа икан...

Шьасиа луада даныны@нала, арадиоприомник ахьықәгылаз днықәтәан, лхы кны дхәыцуан.

- Наћ азалахыгыы быфнал, ус баналага, лҳәеит Шьасиа лан длыхәампшӡакәа, УИ акәзар иббарц ибтаху, уахыынтәи илгазгыы рацәоуп...
- Шәара устын сара зынза сыңсыз џыншәшьоит, лҳәеит Шьашькәа дацтымісьака, амца иагааит зегын, шәара шәахыалакым!

Ашьшьыҳәа днеин Шьасиа лиарҳа дныҳәтәеит, аурҳ баапс иапҡаз апсаатә еипш дхьышьшьы.

- Ани түр кьа дыш паиццеи, лх эрыцхалымшьазеи, леыз фалырш эда?..
- Уахатцәкьа ари шылгәагьуаз здыруандаз... Аха зынза исызгәаамыгзеит... Абиблиотека иаргьы ларгьы ацәашьы ырцәан иштәаз санрыхтыгәла, исҳәашаз сҳәеит... Саҳәшьа лыхәтаагь убра салгеит!
- Ианрытцыбх, лыпсгатэы лыман дықәтцит... Иҟалақәоз еилылкаазар акәхап... атдәыуара дакуан Шьашькәа.

Пытрак фымт итәан ангыы апхагыы.

Ашьтахьшәа Шьашькәа, атҳарцәҳәа дҩатҳѣьан, азал ахь днеит. Хыла-гәыла еилаз аматәаҳәа днарылсын, иаркыз апенџьырҳәа аартуа лҿыналхеит.

Аихатдәқәа хыма-псыма иаамхны, агьефҳәа икыдҟьо, дакәшан шәгьы пенџьыргьы къакъаза иаалыртит. Иерыхаза иказ шарпазтәи аҳауа неи-феиуа ауадақәа инары@ныст. Аха алашьцара акраамта ус ићәазгаза а@ны и@натәан.

Шьасиа дфагылан алашара алыркит.

- Бызҿу закәызеи, мшәан?
- Сыз-еу-ба? нак з-еы рх-өны аценцыыр иадгылаз Шьашьк-өа арахь даахьах-өт. Уи лыцстазаараз даара акрызтцазкуаз уск лызбозш-өа, лхы-л-еы еицраш-өаны дык-ан. Сара издыруеит урт ускак уи лхы-лг-өы изталаз излышьтаз... Ака-еы иаанымгылак-өа дагызыргаз... Издыруеит абри аус абаскак их-өж-өаны изыкартца!
 - Изакәызеи ибдыруа сан?!
 - Издыруеит!..
 - Саргьы издыруеит...

Бара ибдыруа мацара акәындаз...

- Сара зегьы здыруеит...
- Зегьытдәкьа абабдыруеи!.. Урт зыргәакуа аеакзоуп... Атаҳмада рыцҳагь изшьапык ала аҳатгәын дыштагылоу рбоит... Иахьеи уатдәи ипсыша иоуп... Урт шәара шәуазәк ишышәтәхо уеизгьы ирдыруеит. Уи лыбла пшзақәа ракәзам дҳызҳыз... Сыпҳа лыблақәа ихырымҳшаз дызустадаз! Уи лыпшзарагь, лкәымшәышәрагь цыфак еипш иршьеит... Агәыҳәтдәкьа ЕГЬИ ауп. Избан абас изыкаларыз, излықәнагаз уи сара сыпҳа?! Избан?! Ичышәын ларгьы саргьы ҳлаҳьынта!..
 - Беынкыл, сан!

Шьашькәа лыблақәа алабжыш рыхгылан.

- Шьасиа, бара ибыздыруам... Зегьы. Бара бгәы бзырхьқәоугьы здыруеит, урт саргьы игәнысымго цьыбымшьан... Аха сара уи исзацуп уаф изхымгазо...
 - Бееиқәк, сан, иазхоуп!

- Урт ргәы итаркқәаз здыруеит... Даарагьы избаны икатцоуп, аха уи ианакәзаалак калашьа амам. Убри рдыруазар зегьы аеакала икалон.
- Сан, быз-еу зак-өыз-еи, былха блылазеит, егьи бызламдахуа иарбану?! Ларгьы сыс-мікаак лак-өзам, сан. Уртгы зеилшроу бдыруеит, аха рхы длыркырц ийоуп...
- Убригь здыруеит... Сара ус сыћамызт, аха уи аеа шьоуп ус дћазтца... Уи ашьа иара атәы ианаргеит...
 - Уи ишпа... Ҳара ҳшьа?..
 - Бара бакәым! Уи... Аеа шьоуп илылоу!..
 - Сан?!
- Усоуп!.. Бара шьта ибцәыздо закәызеи... УБРИ АҼНЫ инаркны бан дыпсхьан! Уи лыбаҩқәа уажәы абра лцәа итапсоуп, аха лхата убри АҴӘАҚӘА рымтан джуп...
 - Сан?!
- Убри акынтә, урт атрақра зтәу бара боуп. Шьыта лус алазам! лыблақра шатрышатруа ашырхра дфатркьеит. Ианбанзастрахуеи ари, ианбанза?! Сцоит. Иара убратракьа, зегьы шеилагылоу ирасхроит!.. Баша ирхро цьыбшьома, агрырфа маза уаф дагоит хра. Уаха сахрартатракьам сара, сахрартатракьам!!! ашырхра ашр ахь леаныналхоз Шьасиа дналыхьзан, лнапы аалыкрыршан дылкит.
- Сан, сан барамыжда, беилагама, ҳахәда пыбҟома?! Ҳазлаҟоу ҳара иҳазхоит...
- Инеитаргаша баб, изсанаижьзеи, сзимшьызеи убри ауха... Дзимшьызеи уи алахшагьы, адунеи цқьамхоз! Сыпсы сымшьоз саргьы!.. Анышә, анышә, анышә убри ада сара сыпсы згарц сыҟазам уажәшьта!
- Сан, сбыҳәоит, сан, беыртынч! Шьасиа ауеимадаҳәа инеималтәеит. Уиеипш иагьаџьара иҟалахьеит... Иааурызеи нас, убас ҳлахьынта ианызар акәхарын. Ҳеыргмыгны, ҳазцәымӷу ргәы иахәо зыҟаҳтарызеи?!..

- Уажәы ус бҳәоит, аха бгәы иаанагогьы здыруеит!...
- Сан, ибыхьзеи бара мыжда! Сара сфыза амц ихәар дҳашҳатәарахап. Сара агәра ганы сыҡоуп бара ишыбхарам... Саргьы зегьы банасыжьуеит, сан, зегьы зегьы, зегьы! Убри бара бзы акы иапсазар... Бара ишыбхарам здыруеит, избанзар... Бара сара бсеипшуп.

Шьашькәа лыпҳа дҩалытцапшын, леааиқәылкшәа луит. Нас днеины адиван днықәтәеит.

– Шьасиа... Бара бзоуп адунеи сзықәу уажәшьтарнахыс... Бара азә затрық бзы. Амала бара бтәы ағазәы игар калом. Быфны алфа бара ифабышьтроуп, бытрафаншьап бмырзроуп акәымзар, нарцәгы неирта ситашам баб... Шьыта разкыцәгьа, Шьыта зхы зфаз... – лылагырзқәа леыкьаса реынархеит. Дтрауон уи лыбжы мыргакәа, дымқыызқызкәа, ус лқышә еихаргәгәа дтәаны.

Адәахьы ицәылашон. Зпенџьырқәеи зышәқәеи аатыз афнгьы, ипхашьа-пхатто ифналаз ацәылашара иаафнартраааит. Ажәфан алахь еиқәышьшьы афны ифнапшуан.

ИАНША

29

Фадантә макьана ашьхақәа афны ифнапшуам абжьаапнеипш: урт макьана апстҳәақәа рхаршәуп. Ладантәгьы амшын иатцәара уаф ибартам: ажәфан атцахь ихәашьуп, насгьы, иахьынзахәтоу имшац макьана.

Аха икказа аранза иаафуеит ҵаҟа аифхаа итҵәрааны ифеиуа адәыӷбақәа рыҵәаабжь.

Азаақьҳәа ацәылашара иалҟьан оынтә раҟара иааохьеит агба абжьы. Еергьҳәа аранӡа иааӡоит ҵаҟа аҭшәарраҿ изеивымсуа аидарашьҳыхга машьынақәа ахьеибарҳәҳәо.

Аха уаҳа Басиат ихьз ҳәаны ҿыртуам урт... Избанзар... Изаҳауа дыҟам...

Икараха, ићәитхан игылоуп атрақра рбахча. Игрыхны, икказа игылоу егьырт ашрапырын рылымкаа, урт иахатри апша иацрыргеит имшлацыз рыбгыы. Амала, итаамкра ифахаз, зышрра иахыпахьаз атракра акрыбеит, така абгыжа иалазны иалапсоуп...

Убарт ацстазаара зитаз ащаақаагы, уажараанда ихьз злаз абжықаагын Басиат ицстазаара иалтцит, иара дара дышрылтцыз еицш.

Аха урт рыцстазаара макьана акыр аацны, акыр шәтра-аамта азыцшуп...

30

Дигәа игәы бжысны, ихы дацәыпхашьо амҩаду ианыршәланы дцон иҩныка ихы рханы. Ахәышәтәырта дазааигәаны даннеи, игәеитеит еилагьежьуа еилагылаз ауаа. Убасканоуп аҳачаҳәа ианааигәалашәа урт зустцәаз.

Икоузеишь, анаџьалбеит... Дышпеилгеишь уи ап-хәыс?..

Иацы акәын аҳақым дыҩны данипылаз. Иацы ашыыжы! Игәаҟуа изгыы шықәсык иназозар акәҳап ари аамта!..

Еилагәжәажәо еилагылаз ауаа ргәырҩа, рыгәтыха, баагәарак еипш инаидтәгәалазшәа ибеит Дигәа.

- Макьана азәгьы?.. дтцаашәа иуит Дигәа.
- Дгәаҟуеит...

 дтысзомызт. Макьана цқьа иахьымшацыз акәу, уи ихы-иçы хшаааны иkан.

Еилагьежьуан, еилагьежьуан игылаз зегьы. Даргьы мач@ымызт. Хәсақәакгьы рхахәқәа рнапқәа нарылакуа, рызққәа тыбқачаауа игьежьы-гьежьуан, иқьыпшәыпуан.

- Анцәа игәы иамыхәо ҟашәымтан, шәыстыҳә! урт аҳәсақәа инарабашьит шьоукы.
- Анцәа, анцәа, анцәа! даакәымтұзакәа дматанеиуан Дигәа иапхьатдәкьа игылаз пҳәысбыргк. – Анцәа, анцәа, анцәа...

X

Ауаа неиханы ахәышәтәырта инадибагәалазон, нас инеилышәшәа-ааилышәшәо, иааилытқаон. Ахәышәтәыртахь џьара гызыбжыкгы дәылыфуамызт. Тынчран.

Ус ашәақьткьареипш игеит асаби итцәаабжь.

- «Уау-уаау-уаау!..» иешьуа дтцәыуон уи.
- Диит!!!
- Деилгеит...

Еилагылаз ааилагьежь-ааилахынхәит. Шьоукы рыцсы ааргеит, шьоукых еиҳагьы ишәаны ицшуан.

Ахәычы итцәуабжь гон.

Пытоык, ипсны иказ рхы-рекәа пхашьа-пхащо аччапшь аакәлеит.

– Иа, ухьышьарганда саканхшоуп, улбаапшны хахьгаоутаз, хашшыпхьыз ахьудукылаз. Уажашьтарнахысгы уара унапы хануп, суканхшоуп... – Дигаа иапхьа игылаз апханс-бырг, лхы фышьтыхны макьана бла-еы зхазамыз ажафан днатапшын, лылахь-лы- цьымшь лзатауан...

Убри аамтаз, ашә аатын, пшшәы ихазамкәа даадәылтит аҳақым. Уи, иахьигара изымдыруа изнапык ала икын акислород хчы.

Дахьаадэылтыз пытрак ус дгылан иара. Зегьы ихэапшуан, ихэапшуан, ихэапшуан. Иара дызрыхэапшуамызт. Нас ахчы итаз апсып аауишьтуа, иаргьы ааилшэакьалт.

- Иида? дтцааит игылаз рахьтә азәы лыбжыы леытдзааны.
 - Апа...
 - Лара?..

Аҳаҳьым уаҳа изымчҳакәа, инапы илахь иапыракны ашырҳәа наҟ иҿынеихеит...

Иаразнак така игылаз аҳәса зегьы ааибаргызит.

Дигәа дхьапшны Сунар иахь дыпшит. Уи ақьаад еипш дышкәакәахахьан. Аха дахьгылаз дгылан дым-кәацакәа.

Ҳаи, анаџьалбеит!...

VII

Ашьха хоура ақәцәан иқәу анакәоу аикәпарақ ифалшәоит уи – АЗЫ ЦӘЫКӘБАР. Илбаазома уҳәартә илакәны уи ихыпшылоит ажәфан иацаа. Иакәаҳҳа иаакәшоит ахра еибаркырақәа. Аблабарта, анпшыларта рибамто...

Уи ииуеит қсра ақәымларц... Ианиуаҳәҟьа, ҳәыкәбарк иаҟараны иаҳиуеит амшын амчи абжьи...

Аейәақәа кыды@өы йа-змазам адунеи иналацәон... Ашәақьхәшәеипш аҳауақ ибылуан аметеоритқәа. Ииазаауан атоурых агьежь ду иайахаз ажәларқәа... Анцәа ишьапкразы анеира иахьактыйхьои ауахтамақ икыдхалаз аныхачапеипш, зны-зынла а*еык*әаҳа акәыршан иаапшуан амза...

Икеикеиуа ишиц ииуеит уи анаћәоу аићәŋараҿ азы: абжьы рхоуп арҩашқәа, рыŋсы ҭоуп азиасқәа, ацәқәырŋа хуп амшын...

Тіака апшахәақәа, агақақәа, ахәқәа икьаны ирықәыпсоу анхарақәа рқы цьара, ашышықра, имсакны икоу инапқра назаза рыпсы ршьарц инеивацан, икааицихуеит азғы... Аецра кыднахуеит ахәҳрабжь.

Аха, еснагь еиңш, еиҳа агәаҟра аныҟазгыы, уахык иалагзан анацәа аншлозгыы, игәеибатон аҷкәынреи аӡҳабреи... Шарпазык аеҳәа кыднахуа ибжы гарҳ ҳыҳ ииз асаби...

Абри анаћооу назаза зыпсы танайо азеипш, абзиабара апстазаара апсы танайоит.

Сынла уи ахьынзацо иажәуеит амра ашәахәақәа рық-хара. Уахыла иҩежь-ҩежьза, айәаҟалақәа реиңш ажәҩан иайақоу аейәақәа зааггала, ииасны ицоит, ицоит, ицоит.

Абас ииуеит цәыкәбарк азы, абас ииуеит азиасқәа рыпстазаара, амшын абжы...

Нагзара ақәзааит зегьы ирыцку ацабырг ду – АИРА!

31

Рушьни, Акрака игаз амфаду афы даннеигы, акраамта дыпшын. Иара дааины дыпшижьтеи, еидарашьтыхга машьынақраки, икарахан ицраз ауаа рыла итрыз ЗИМ фазаки ракрын ииасзахьаз... Урт иара игьизхьампшит. Апша ифакьаны инықрлан ицеит.

Дыпшын, дыпшын, длеифеиуан, длеифеиуан. Акраамта амфа тацаын.

Такәы аатұхьаны даныпшы, ацәылашара еимгәҳәо иаацәырікьеит втобус дук. Иерыҳҳараӡа. Инапы шьтых-

ны амфа дааныххылт. Автобусгы Рушьни инаивакны ажыжәҳәа иаангылт. Иаргьы ичамадан аашьтдаан, зыбжьы мыргаӡакәа жәфангәашәдхьарак еидш иаатыз ашә ахь дыфхалан, адхьатдәкьа днатәеит.

- Аҟәанӡа!

Ашафиоргы, уаха уи ақәсымтзака, автобус асынаирхеит. Ифашьазомызт уи шака деилахан аруль икыз. Дтаритауна, дахынкаашо апханзба дылхымсзака имахар дытижьуазша акан, атариртақар реы имырхыазака амашына ширхынхауаз. Автобусгы, иахысынз акынта, изгоз бзиа иахыбоз акынта, изса-зсо астол еипш еикароу амфа ианызша акаын ишнеиуаз. Автобус шеибакау иацпыханы ихханиуан бзиа ибаны иназгоз ауафы.

Рушьни атәарта тата дахьланага-фанагоз, ицәаижьы зегьы ианыруан аласра, уажәы-уажәы адгьыл аеынакты инышьтпраарашәа, ишьтхысаа дназгоз автобус.

Ауафы снагь анасып, анасып, ҳѳа дгѳаҟуа-гѳаҟуа дашьтоуп. ИАРА еизакны џьара ишышьтоу уафы имбазацт, уи ацыпхьҳѳа еснагь ауаф ипстазаара иалапсоуп. Урт аныҟамлагь ауафы дтахеит!

Рушьнигьы уажаы, иара ида уаф дызтамыз автобус дама иахьцоз, уи абри еипш ачкаын қаыпш, бзиа ибаны иахьигоз, насып иманы ипхьазон. Анасып дуқаа рыбжьара еснагь урт еипызшьуа, излеибарку анасыплапсақаа ыкоуп.

– Мчыбжьык туам исоуижьтеи, – ихэеит ашафиор, иапхьака дшыпшуазгьы дышпышнырччоз мфашьо, – макьана сызхара сақнымтнац. Унапы азурхаанда угны итоу адыруеит...

– Ссирк ауп! – ихәеит Рушьнигьы.

Нас афыџьагь рынасып рҟатәар ҳәа ишәошәа ҿымт иаатәеит.

Рушьни деихыкка дыкан. Автобус дынтапшы-аатапшит. Иара иварафытдакьа анбан шкаакала ианыз афыра кьаф изымдыруаз бызшаала акы ахаон. «Ахаычкаа ртып» ҳаа акахап. Егьирахь «Ататын шаамыхан!», «Шаыбжьы рдуны шаымцаажалан!» «Аинвалидцаа ртып!» ҳаа абжьаапны автобусқаа рфы Рушьни игаы пызтаахьаз афырақаа цьаргыы имбеит.

Аекскурсиаз џьара шьоукы ныжьны даауазар акәхап. Афыџьагь фыртуамызт. Убасћак инасыпын ипырны инеиуаз амашьынаф афымтра.

Рушьни игәы иаанагон ишьтахь ауаа тәны итәоушәа. Урт убом, избанзар ҿыртуам. Уа икоуп бзиа еибабо, ҿыц еибагаз, даагылазар ицхыз иалаз, аха акраамта зыеизымтоз аҩымта ссир атдыхәтәан изықәманшәалахаз ашәкәыҩҩы, алашара ззыхынҳәыз алашә иеипш, апстазаара ҿыц ззаатыз, ҿыцбарах избаз, ахықәкы зыпшааз азәы...

Ишьтууаа, амҩа шьткәыцәаа, зегьы аманы инеиуеит автобус. Иҿыцҳҳараӡа. Иаман ицоит, ицоит, ицоит абри аҿымтра зроурц зтаху автобус.

Еихьыс-еицысуа, еибарыфуа ирывкькьоит ацша иараацсаны икоу атдлақаа. Апсабара ахататтакьа автобус иавафны ишнеиуаз, иахьым зошаа анаба, шьтахьлашьтахьла идаықалазша, ирафжьны ицон, ицон, ицон.

Амҩа дықәнаті Рушьни игәы тынчхеит, Маринагьы дышиниашаз, дшыманшәалахашаз агәра игеит. Насып

иман ихы ибон. Абас калалон уи ишьапы анеибгаз, дкаашонаты.

Акаа ианналала, икказа ишахьан. Ақалақь ыцаан. Аха амфа-пссацаа ыцаамижьтеи акыр туан. Уахьыпшлак иаха апша иакаыбаз абгьыжа чака-чака еизганы иахагылан. Аеаџьара макьана ирыпссон аулицақаа, атротуарқаа, аскверқаа. Ирпссон, ирпссон, ирпссон.

Автобус шнеиуаз иаахатанн, ишиашаз «Атынчра апраспект» ианнаршәлеит. Ленин иулицеи апроспекти ахьеихагылаз икнахаз афонар ағы алашара капшы аркын. Автобус аагылеит.

Рушьни доагылан, ичамадан аашьтихит. Иџьыбахь инапы ндөықөищеит, аха ацарақәа кәыбзкәыбзуа ианааицыхьашәа, ииура изымдыруа даақәхеит. Иахьатәи амоагәыртыра, амоа-насып ахә шпеишәарыз!..

Ашафиор дхьапшны даапышәырччеит. Абжьы мгазакәа ашә аатит. Рушьни дынтытит.

- Бзиала! иҳәеит ашафиор.
- Абзеираз! Итабуп!

Афонар аҿы алашара еишьылза иааҟалеит. Автобус абжьы рацәак имыргазакәа аҿынанахеит.

– Бзеила, бзеила!

Автобус наскьаны иаватцәиаанза дгылан дазыпшуан уи.

Амашьына даақәтіны аулица данынаныла, Рушьни игәы хьухьууа Марина днытіалт. Иаразнак ашәазызара деилнашьаауа даакалеит. Ишилшоз дыццакны и фынеихеит, аха ишьапы мыжда дашьтуамызт.

Уи Марина дахьынхоз араион идыруан. Рушьни дахьыфназ ауадахьгьы дыдымгылазакаа дышиашоу уахь дцарц избеит.

Абра акәзаргь аброуп ҳәа аҩны еихагылақәа – аҿыцҳаа, аҩазақәа – рашта данынтала, амашьынақәеи ауааи тәны иқәжьын. Игәы тыпсаауа даанапшы-аапшит. Ускан ауп иангәеита, еихык-еитыкны пасатәи аҩнқәа рыбжьара идыргылаз аҩн ҿыцқәа ҩба, ауаа рыҩналарц ишааз. Амашьынақәа ирныз аҩныматәа рықәырхуан. Шьоукы иапхьатцәкьа ицәҳа-шҳауа акрызхытцуаз буфет хьанта дук, аҩны ашәқәа ирзыбжьымго ирххо иалгылан...

Рушьни, амашьынақәеи, ауааи, ана-ара еилагылаз аҩны матәақәеи дрылсуа, иҿынеихеит. Игәы тыпсаауа дыҟан.

Ишпыкәу уи Марина дахынхоз шеилимкаа? Лара илымҳәазаргыы. Ус идыруазар акәымзи!..

Деихо ифынеихеит, амашьына зышьтахь аиархан игылаз афны фаза дуахь. Абра акәзар ҟалап ҳәа игәы инатон.

Зны, иахьеипыртдлоз ианааи, Рушьни Марина лмахаар нтарсны иааникылан, есыхаылпаз иара дипыртдны дызлацалоз ала дима ифынеихеит.

Марина лшьапқәа ытцарбаћа илкит иаразнак.

- Қалашьас иамоузеи?! убаскак ашәазызара хибалааит уи лыблақәа, иаразнак игәы аафбахеит. Уаҳа лылаҿымтзакәа, ихы иқәыжьны дналпыртцит. Ларгыы деихьыс-еипысуа днаишьталт. Ихахә ылихуамызт Рушьни, аҳа иҳы изнымкылт. Данҳәычыз ааҳыс игәы тшьааны измаз игра атәы, уи длыцны ианакәзаалак уажәада игәаламшәацызт.
- Уара иуздырам урт сара стәқәа шыҟоу! лҳәеит уи дихьӡаны диҿагьежьуа. Рылапш унытцашәан, џьара акы уарҳәар ҳәа сшәаны баҩ-баҩ сеиҿышәшәахьеит...

Рушьни игәы азаз алырҳәазшәа иҳәапы-зыпуан.

- Усћак агәырҩа збыстарызеи?! иҳәеит уи игәы цаны.
- Ишпа, ишпа? Сара ишпасоухоо абас?! Марина, даанылкылан, иблақоа, иблақоа, иблақоа мацара еимданы дрыгозуа далагеит. Нас иаргыы инапы аалыкоиршан, акраамта ус еигоыдеибахохоалан игылан.

X

Рушьни деиханы дышнеиуаз, дзымцо даанхеит. Аидарашьтыхга машьынақәа фба нак-аак иадыргылан, иааикәыршазаны акәарџ-марџ гылан: ашифонерқәа акымкәа-фбамкәа, асервантқәа, ашәкәы шкаф ду, нас уи авараф еиқәын инеибеипшны ашәкәы еиқәатцәақәеи ашәкәы капшьқәеи, макьана уафы инапы иамкыцкәа, ифыц-фыцза, ауарҳалқәа — ахәыцқәа, адуқәа, адуззақәа...

Уафеиқәа, наза-аазак, шәпакы, изгы цәхапшьқәа кылтіны ицо, ипатіа еилачы рацәаххыраха... Ипҳәысты иара дааидфыло, лышьтахь арахь иаарханы, накак феваза дуқаак кны... игылан. Рушьни имфа зкыз ароиаль еиқәатіәа ду хыхь дхалан дықәтәан бжыбака шықәса зхытіуаз чкәына хәычык, амытімый еипіш изамфақа ттірраауа, кәтык амаха игәарпханы ихыкакаауа. Уи ифшьапыкгыы рыла дзықәтәаз ароиаль амгәацәа дтасуан.

- Актәи аетаж... игәы цыжәжәо ибжьы тахәа•за дцәажәон уи ахата... Ас илакәхоит ҳәа икадаз! Ҳапҳьакагь аамтоуп... Ҳаитеиқәшәахып!.. шьоукы дрықәмақаруан уи.
- Уи уажәраанза акәын ианҳәатәыз, иара атуанқәагь шпалакәу, – инеиепнылкылеит ипҳәыс, – слиус-

трқәа акгьы азыбзиахазом... Сышпатдабгеи, слиустра хазынакәа...

Рушьни ароиали асервантқәеи дахьынарыбжысыз, аилаҳәарақәа акы дҩахҟьашан, ачык ааигхеит ахрусталь ҵәыца-маҭәа зҭаз аиашьыкьқәа дрықәҳарц.

- Уарбан уара уеибгами?! дхаааит ахатца.
- Унан, дызгәықәхада, ссервиз пимеи, ссервиз... Дии-да, дии-да! лҳәан лшьапқәа надаада иргыло иара иахь лҿаалхеит апҳәыс. Ахатагьы дналышьтаххит. Рушьни урт дагърызхьампшыкәа, анышә рыппеипш еилажьыз аилаҳәарақәа днарылсын, наҟ днықәлеит.

Изакә уааузеи, уара, ламыс змазам! Ионы дыкоушәа хаматаақа кәахауа дрылоуп! – ибжьы неихьигзеит ахата.

– Акры игар дацәурпхашьара укоуп! – лҳәеит лыбжьы ҩеитцыхны уи ипҳәысгьы. – Изҿузеи абарт амилициаа?!. Сара сакәзар, зегь кны итҳскуан!..

Аламыс. Уи змырххац дызустада! Зны-зынла зынза зымпан ићазам роуп уи ажәацыпхьаза из фытцаку.

X

Рушьни ихы доахан, днапшы-аапшуа днеиуан. Егьирахьтәи аон қыц аобатәи аетаж ақы, рееидыргә-гәала иқәгылан иаапшуан цкәынки згабки. Икалап қыц еиднагалаз шьоук ракәзар. Рацәак рҳәазатәы рымамзар акәҳарын, рыбзиабара рыман иоҳалан, убри ала руада қыц рҳәны игылан.

Урт Рушьни дызлахаз рбон, иаапшны иччон. Иаргыы игәы аарзыбылны днарыхәаччеит.

Марина дыфназаргы абри ауп дзыфноу ҳәа игәы иззаанагоз афнаҿы дназеит. Уи афн фаза егьырт аҿыцқәа ратқыс иҳарақын, ихаффала. Џьара-фыџьа-

ра ргәылацәа ҿыцқәа инарылапшырц индәылтққәаз ҳәсақәак рхахәқәа еилажәжәа, рхалатқәа рыерылаҳәо абалконқәа рыерыхшьны игылан.

Рушьни игәы ааимы фрит. Уи еиликааит ас џьаргьы Марина дшизым пшаауаз. Икалоит зында уаҳа еибамбадар. Иаҳҳәап, уаҳа, уаҵәуҳа, уи ашьҳахьгьы иаҳьеиҳәшәалоз дымнеир?! Нас лыпшаашьас икаитцозеи?..

– Акы збатәуп, акы збатәуп... Аха иарбану уи избатәу?!..

X

Рушьни иварахьшаа хаыцык игаы екаазаны дтауон. Ихы ихаыцыртаха иара дахыгылаз, зныказ хырф азиуит, аха ахаыцы данакаымтцза даахьапшит. Згабк хаыцык, лыхцаы кашза илықапсан, лыфнапык рыла леы хфаны аилахаара дахьықатааз дтауон.

Пҳәыс аапсакы, абаакы, лылацәақәа тчаа, дагьуадыпсуа аҟәырџ-марџ еизылкуан. Знык илзышьтыхшаз... Уи ахәычы лан лакәхап...

– Иаачҳа бара ҵапҟа, иаачҳа! Иаасараза... Сызҿу бымбазои?!

Рушьни азгаб хәычы даарыцҳаишьеит. Ичамадан наиргылан, лапҳьа ишьамҳы дныҳтәалеит.

- Бзыртцәуо сабҳәарауеи, сара акыр сахәартазар? уи лнап хәычҳәа ааникылт, леы хитырц, аха илымуит.
- Амла, амла ҳәа сылкит, лҳәеит лан, иаха атҳхыбжьон дсыргылт, амла дакгәышьоит, аха сыматәа зегьы ҿаҳәоуп... Иабасыпшаауеи?! Атҳхыбжьон сымгыларгы сабацоз... Ҵыпҳ убас ацҳырааф дахьсмоуз аҟынтә, сагҳан санааи, ауада исыртаз аҳәы иеыфнаижьҳын. Сыҳәҳәеит, сҟааит, аҳа уаҳагыы акы аасы-

зилымхит. Шьоукы акыр рееижьзар акәхап, иахьагьыуахагьы илтаҳәахаа игеит. Иҟәрит-иприт рҳәан, иахьа уажәраанза сыргәагәо сааргон.

Уи илзышьтыхуаз акоырц-марц лыма дцеит.

Рушьни урт рыматәа хәычқәа илапш аархигеит: напыла-уастак икаитаз ашкаф, азбжак аматәа ахьчо, егьи азбжак асаан, атдәца абартә. Уи даара акрахытуан. Нас тумбочкак, еихатәы каруатқ, акәбасқәа иахагылоу тачкәымк-тачкәымк иакараны. Аметәы кәардәқәа оба еыцххараза абарт аматәа оазақәа ирылагылан. Уаха џьара мпылк иадамзаргьы, хәычы хәмаргак илапш накәымшәеит...

Рушьни игәы акынза инеины иааиднаргәгәалт ари иибаз. Ачамадан афоы ахымларц, Марина лзы инапы иахшьыз иплашь аџьыбақәа иртеитцаз атцәақәа оба аарылхны ахәыцы иналыдигалт.

– АА, быст! Иббоу зеипш тракроу?

Уи ашьшьыхэа лнапқаа ааимылхын, алагырд иарбаазан иказ лхы-леы аалырпшит. Нас дгачамкны дышрыхаапшуаз, цқьа агара лзымго атцаақаа афбагьы акакала иааимылхит.

- Унан, иазууазиз, нан! лҳәан лхы-лҿы аалашеит ахәыҷ лан данылбаа. Ее, лаб ипсы таны дыҟандаз усҟак дгәаҟӡомызт... Аха егьызҳәым итәы убасоуп ишыҟоу...
 - Сшәыцхраауеит, аха...
- Ишпаћалои, нан, сара исызфамго исымоузеи?!.
 Уажәы анкьатәи сгәылацәа ааиуеит, ани ашкафжәгьы урт ихаргалап.

Ахәычы аттәа дацҳауа дахьтәаз лхы инапы нықәишьын, урт дрыдтіны и фынеихеит Рушьни.

Иара дахьы@ноу ауадаҿ днеир, Марина дналықәшәарашәа агәыгра иоун, дыццакны уахь иҿынеихеит. Иахьатәи апша зыбгьыжә енаҳәаз алаҳа-тіла ду амахәқәа рыпҳны акәытқәа ықәтәан макьана. Арбагь дуқәа иандыршәалак, алаҳа ахыцәқәанӡа ихалан иқәтәоз арбагь хәычы хәцәырххо уажәыгь аеытра иаеын. Өыцбарах иабазар акәҳап.

Арт уажәааны илбаалон, аха иахьа еыртцысы рымам. Амшцәгьа рбозар акәхап... Сык леиндаз...

Дигәа ашта дахьынталоз урт дрыхаапшуа даатгылан, афныка дымнеизака, аказармахь иеынеихеит. Аказарма данныталаттакьа ибеит хыхь ахарпа икатааз ахышь.

Ихынхәит!..

Ахапыц ырхәа ахәыжә иалакны, аереиџьны иахыықәтәаз апшәма данаба, аеыриашан аеааршәшәеит.

Дигәа егьа иундазгьы уи иблақәа уафтас дзырхымпшылеит. Ахы ырнаан, ахарпақәа ирывтыпшны еергьҳәа иубоз ажәфан ахь ипшуан.

Амала упшгәышьоит... Иара ажәҩан аҿгьы иҟаз џьушьон ахақәитра наза! Ажәҩан апырраз мацара акәзам изапу: ажәҩан фатәуп, ажәҩан хныҟәгагоуп, агацәа ирабашьыртоуп, хыхьчартоуп. Убарт рахьтә акы иадамзаргьы зымч ақәымхаз, ахаҳә еипш иалшәан таҟа илеиуеит...

Дигәа аматцурта едцан, адулап дынтапшын, ианпса лашьеи лареи ирцәынхаз акәтыжь аатиган, иман ахьшь ахьыказ дцеит. Иара ахьық әтәаз ахарпа днатцагылан, инапы нагзаны иааигаз акәтыжь намтцеитцеит. Ахьшь акраамта уи абомызт. Иахьыпшыц ипшуан.

Баша упшгәышьоуп...

Нас зныкыршәа акәтыжь гәанатан, аеыоҳәа ахапыц-ырхәа моантцаны, жыыхәтак аашьтнахит.

– Убас, убас...

Дигәа афныћа ифынеихеит.

Дышиашаз афнду дахьыфналаз, арагаацшь иалхыз акаруат ахьыфнагылаз дныфнацшит... Акаруат ацаарта-реырақаа ықахны, ауарҳал рытцаршаны, акаакьахь инаскьаган, агараеы ишьтан. Акаруат ианҟатцалаз аиарта еилажажа ус иқаын.

Лашьа дышьталтцазаап ара иаха...

Дигәа, уаҳа уахь дымпшзакәа, ианду луада хәычы дазымкуа дныҩналт. Уи дшеилаҳәаз дхәахәаза лиарта дықәыршәын.

Иаха уи лаха змадаз... Дагьеилылымхит, дагьышьталымтцеит...

– Ушпакарахеи рыцха, уцәа ыкам, утәа ыкам... – лҳәеит лара дангәалҳа.

Дигәа уи лмаршәа кны, апша еипш дласза даашьтихын, лиарта днықәиртәеит. Иаргьы дналыватәеит.

- Ианакәызаалак иухоумырштын... лхы лықәыжьны дпатошәа дналагеит уи. Нас даакантын, акы лгаалашаазшаа пытрак еымт ус дтаан. Ашьтахьшаа лхы фышьтылхын тачкаымк иакарамыз лхы-леы аимакачырақаа азыхаашь еипш инартатаеит ашаазызара. Иухьзеи, Дига, уанду хгааша, ишакаым узбоите?.. Асыс уафызане, ас ушпакалеи, шьоуки уареи шагаы нибархама?!
- Иаха атцх пысеит, нанду, уи азы акәхап аеакала сзыббо...
 - Атіх пызеуа ауафы дсымбацка сыкоума...
- Насгьы, абыржәытдәкьа ахәышәтәырта акынтәи саауеит...
 - Ићалазеи?!
- Апҳәыс ахшароура дахпсааит... Сунар ипҳәыс!.. Ҳаҩны алашара аазгаз ачкәын дыбхаштма?..

- Илтынхада?..
- Апа...
- Ее, нанхеит...
- Уи леипш апҳәыс пшза даара дмачын... Дышпапшзаз, дышпапшзаз!..
- Апсра мыжда еилнахзом... Еиҳагьы изхылапшу убарт зегьы реиҳа угәы зкуа роуп... Еиҳа ипшзоу, еиҳа ибзиоу, еиҳа апсра дазааигәоуп, еиҳа дшәартоуп ианакәызаалак...
 - Избан, нанду?..
- Акрыздыруоу... Апсреи апстазаареи еиды еырбалозар акөхап. Апстазаарагь иамоу иреигьу цөырнагоит...

Афыцьагь фымт пытрак ус итран...

Дигәа ианду дааихыкказаны дыћан уажәы, данҿаз еипш лыхшыҩ цҳафыруа.

- Убри азами, алаҳәа шьтәуп ҳәа зуасҳәаз... Уи аз убла инхушьылар, мшаенеипш ибзиахоит ухарагь, уааигәагь... лхы лкалт ианаҳалома уҳәартә иахьылкыз итыстысуан.
- Иазыбуазеи, нанду, абри алаҳәа, аӡбахә ыршо ибыма бзықәу... Шьашәы итарыееит!
- Иара ус иушьыргьы... Исабапуп. Алаҳәажә... Адунеи ианыӡааша! лхы шьтылхшәа луит, ихәыҳхахьаз лылаҳәа аҩбагьы иреиҳа-реиҳаны алабжышҳәа рыхгылан.
 - Нанду?!.
- Зыдгьылгьы заргьы цәакәатәарахаша хара ҳа-мазамкәа абас ҳнақәзыршәаз... дналагеит уи дқәацқәаџуа, – ҳанызҳыргаз... Аквара мыжда ықәырҳаан алаҳәа ықәжьын. Еиқәаҳәа-еиқәаҳаа. Рым-

таыжа а кыр-чыр» қаа иаххагьежьуан. Унарытайьаргы фархасымтак имназакаа реынкарыжьхуан. Ахаычқа анпслак, ранацаа хлахаацагьақа ихахаарц ианаахьахалак, рфы аихыхха радразомызт... Алахаажақа ахаычқа рыблақа инартасны иаатырхуан... Бла рызтазамка ижуп убра интааз асабицаа...

- Нанду, сбыхәоит баҟәыті!
- Иа, анцәа ду, сҳәоит, адунеиаҿ аҵабырг, ақьиара ҳәа акы ыҟазар, ирзыӷьашкратә, ирзыцәгьахартә иҟата УБРИ зхароу... Каамет еиқәаҵәа рзыҟаҵа даргьы убас!.. дырҩегьых лхы лкалт иҩанылҵеит. Лыматәа еиқәарақәа ирылыҳәҳәо лыбаҩқәа ҵысҵысуан.
 - Нанду, баћәытц!!!
- Ҳмизар иауаз... Ҳара аӷба аҟынтәи агаҿахь ҳанаапш, ауаа хытцны амшын италан иааиуан... Аӷба ҳахьзоит ҳәа. Аха убри рыдгьыл изықәымгыло, иабылуа иҟартцахьан!.. Иабацоз, иабаццакуаз урт арыцҳақәа, адунеи иаақәыршаз зегьы реиҳа ипҳаз рымцахаарақәа, рыдгьыл ныжьны, рыпсцәа рыбаҩқәа змадаз?!.
 - Нанду, бееиқәк, ибзеицәоуп!..
- Ахәыцқәа рыцҳақәа амла иакны рыгьатдәыгьатдәбжьы уаҳар, ухы агарта уоуамызт. Саҳәшьеиҳаб иаҳа дҟәышын... Слыргәыбзыгуан, слыргәыбзыгуан... Ҿатдақәак илаӡоз еиҩшаны сара исылтон... Илыгхеит уи, леихада дахҟьашаны дкаҳауа дҟалеит... Уахық, бна дук, бна лашьцак аҿы апҳъара ҳақәшәеит. Ҳангәышьа, бӷъынтдәқәак наҳатдапсаны, шьаршьаф ҩазак наҳақәылтдан, саҳәшьагьы саргы ҳаицышьталтдеит. Иахьцәаҟәатәараҳаша, еынла ҳҟәыкны ҳапсуан, уаҳынла ахьта баапсхон. Уи ауҳа ахьта баапсхеит еиҳагьы... Сара атдәыуара салагеит. Саҳәшьа сгәыдылкылосхыдылкыло, сыгәшәа-мшәа анылҳәа, сагъпҳеит, сагыцәеит... Ашьжьымтан санаапш...

- Нанду, сбыхәоит баҟәыті!
- Ашьаршьаф еифырфан сара исықаын... Саҳашьеиҳаб лкьаф хаычгьы... Лара лытқ хаычы лшьамхы иахымсуа ус абқынтца дыларшаын... Уи лырфыхара салагеит, сналыгаеит-саалыгаеит, аха ахаҳа еипш дхьантаза дыҟан.
 - Нанду, сбых эоит...
- Уаа, нан, нан, деыхом... Слыршөоит! сҳәеит сара агаза рыцҳа. Сан дааины данаалҳагыла, ишызбоз апсы иеипш даакалеит... «Дыцәоума дыпситеи, баргыы саргыы арыцҳақәа!». Сан-гәышьа ус дыпсны дгылан, уаҳа лаӷырзыкгы нартымшәеит итҩааҳьаз лыблақәа... Агәакра мыжда уаҩ дышпаканатю!.. Шьамсиа ацәажәара дакәытын, лҳы лымҩрны мыцҳәы игәаҩаз лкалт иҩанаҳалеит. Лцәеи-лыбҩеи зегыы қачқачон.

Дигәа и фыцххараза дааимнадеит уи анкьа зны и калахьаз арыцхара.

- Нанду, ихрала, ихрала!
- Шьамхышәара анышә аарыбгьатын, ауха иҳақәыз ашьаршьаф ҩаза днылаҳәан дыжны амҩа ҳақәлеит...

«Ҳаи уанаџьалбеит, абна дылган џьара мрак лгәы иахьықәпхашаз дужырауаз...» – рҳәеит шьоукы, саб-гәышьа иахь. «Изылҳахгәышьоузеи шьҳа амра...» – иҳәеит уи ахәаша. Нас уаҳа уаҩы дихәампшҳакәа дцон аены хәлаанҳа...

- Иҳәала, нанду, иҳәала!...
- Сара схьапшны уажәы-уажәы уи абна мыждахьы сыпшуан... Сгәы зызон, итдәуон. Абна усгьы дацәшәон, лаҳәшьа адунеи зымбаша... Алаҳәа мыждақәагьы амтц реипш абна иахапапан иахьыказ харантәи иубон... Қара амышьтрак ҳахь уи леипш аблақәа зхаз дабаказ...

«Абла шапшап» ҳәа акәын ишлышьҭаз... – дырҩегьых Шьамсиа лхы лымҩрны лкалт инанаҳалеит.

- Иҳәала, нанду, иҳәала!...
- Уаха пхьарах а хахьаагылоз, ифес хылпа ачых гьалгьало, ахәса реипш ишьата ашьхаа харакны дықагылан дааиуан Афзыбжьара иалтыз аамстарахыгы икамыз анхафрахыгы икамыз азаы... Уи алахша!.. Икаымжаы-икаба датаанырбо дышдаықаыз, рапхьаза аурысцаа анааи, аурыс фицарцаа рыматаа иақакны кьа қырак изахын, инылаханы, иахаа ду наидхало ддаықаын... Иуаажалар ааихаон, итиуан уи да езан. Уажаы ара дахьааизгы, иаразнак атырқацаа ртаы шытихит, иаразнак рымата тахатагарқа ишаитцеит... Абра дины абра даазазша. Ес-пхьара дааины, згаы кыдгылан иказ ртаацаа цьара акы нарешьны, еиха игагаақаза, еиха ипшзақаза ачкаынцаеи азгабцаеи халкакан игон... итиуан.

Уи аухагьы дааит... Дааҳалапшқәеит, аха иҟадаз? Ахәычқәеи зымч зшәахьази ракәын, егьырт ҳалҟәшәаны игахьан... Аха дцомызт. Сара сыҳтакны дсыҳәапшуан...

– Башаза улыхаапшуеит! – иҳаеит саб рыцҳа. – Лоызагь иахьа абна аныша дастеит. Абригь аныша дастап акаымзар, уара дустом!

Иигәаӷьызеи ҳәа зегьы иџьашьаны инеихәапшыааихәапшуеит. Саб-гәышьа, ахааназ анышә ахара ада акгьы ззымдыруаз, апшқаҵәҟьа игәы нызмырхацыз, дшыҵҟьара дгылан... Ипикуаз!.. «Уара насыпда, уаҳа Апсныҟа ахынҳәра утахӡами? — иҳәеит егьи. — Зегьы ара шәықәынҵәар аҵкыс, иаанхаз шәыпсы ықәыжәгап...»

– Егьырт шушьтыз еипш!.. – ихәеит саб-гәышьа ипсахы еикәыччо. – Арахь ҳхы аншәырхазгьы ус акәын ишҳашәҳәоз... Ҳкьатошәа!

- Ҳзықәшәоз иаадыруаз, иеирпсышәеит уи, ас ишыҟалоз аадырыр, ма ауаф ипсышьа ҳхы иаҳамтоз... Псышьацәгьа зпеипшу ҳара...»
- Уара арагь иубаргузеи, ари адгьылгьы узырахатуп! – инеи ееикшеит акы злам зазо игылаз саб-г эышьа...

X

- Ихрала, нанду, ихрала!...
- Дцеит уи азы шцара... Уаҳагь џьара дҳамбеит. Ҳара ҳаргон ҟәапа-ҿапа баапсзак ҳаҿагалан. Зылпҳа ҳаура дыҟазтгьы ҳабжьы иаҳарын. Аҳа атәым жәҩан иаҳҳагылазгьы ҳара иҳаӷан... Ҳара ҳанцәа ҳанипсаҳ, нас ҳазтаҳыдаз!.. Сара-гәаша сшьапы аштақәа алаҳартеипш рцәа рҳытит... Уаҳа сзеитатуамызт. Саашьтыхны, аеы иаҳәыз аидараҳәа снаргәылаиршәит саб. Ҳашнеиуаз аеы аашьыцәҳныслан, аидарагьы иаргын, зибнаҟа, улапш ламзо атымитышаттәҟьа иагеит. Сара саҳшәаны араҳь амҩаҳь сыҳәшәеит. «Абри насыпҳ лымазаргь ҟалап!» иҳәан саашьтихит саб.

- Ихәала, нанду, ихәала!...
- Уеизгьы иааулак, ҳҳаи-ҳҷышьи еицшьны, ҩышықәса рыла уи аҿаҩа баапсы акынҩааларақәа рҿы иқәааҳрыхызгьы, иааидаҳқылазгьы тины ҳақәтшт... Апсныка ҳаҳхытцт... Убра амхы антаагоз, сышьхәа аҩымсаг ҳәтцәы алалан, амҩан ишәит. Абра аӡлагараҿ ҳаанза убас икан. Аӡлагараҿ ҳахьааиз, аӡлагарахьча иҷкәын... сааникылан, «атәа тысхуеит» аниҳәа, саргьы сҳәыҷӡамызт, уи сицәыпҳашьеит... Ипижәеит. Сыпсы шпазгеи... Насып дук еипш исыпҳьазеит...

Убри уабду иакәын...

Атакәажә ацәажәара дараапсан, иаразнак ахыркәысра далагахьан. Дигәа уи ашьшьыҳәа лиарта днықәириеит, ахыза налықәитцеит. Иаразнак ацәа дынтанагалт.

Ддәылтіны дахьналбааз, ианцса аайга дышгылаз мфашьо, дцәыс-жьысуа даайпылт. Уи лылацаақаа тырчаа, амамиқаара лхатааны, илықашаацагьан дгылан.

Иаха лашьа цқьа ҳатыр ахьиқәимтцаз акәу... Ма иаха илжәыз афы лпырхагахоу!..

- Иахьатцәҟьа бцаны башьцәа руазәы даабгоит! иҳәеит Дигәа уи дналыдгылан.
- Избан, руазәы?! ала-цҳа еипш лхапыцқәа аахлырџьаџьеит уи, аха иҳәашьақәеи иҿапшылареи лцәымӷҳазар акәҳап, лгәы леанылтцеит.
 - Бтахызар, афыцьагь аага!
- Иацы ара дыћамзи, акыр иоухоозтгын. Уи иеипш аиашьа дсымам сара, дго-дааго амш злазгаша!
 - Иацы дыззыћаз азы акәым сара дыззыстаху!
- Уара азәы дыззутаху ҳәа акры удыруама?! апҟапца шьтыхуа далагеит.
- Издыр исзымдыр, уи уажәшьтарнахыс бара гәырфас ибыстом. Егьирахь ишбасҳәаз бныҟә!
- Ишпыкәу уара, çыртаыла ушсацаажао, ус смариахазазша убома?!
- Уаха иахымгакәа!.. Уатцәы ианаашо иаргьы баргьы ара шәыҟамзароуп!
 - Сабоугарц угәы итоу, уара рыцҳа?!
 - Быфныћа, бзыцсу рахь!

Ахаҳә налыхәлашәазшәа днеиқәыпсы дцеит. Уаҳагы цыфа лзамтеит.

Убри аамтазы агәашә ахь азәы изҿитит Дигәа. Уи азлагарахьча иакәын.

- Стахеит абаапсы, уара џьара акы анаасзуму, Дигәа, уххь згеит! иҳәеит уи, исаны иҟаз ихы иалтцыз апҳзы иоупцәа хылпала ирбо.
 - Ићалазеи?
- Алуқәа фызын, фымш раахыс ус итәоуп. Иацгыы азәык-фыџьак ирасҳәеит улымҳа интыршыырц, аха, амеышаха, уаргы урыцҳан, ушырымбаз ауп...

Дигәа дааигәыргьеит, иаалыркьан аутәы аниоу.

- Уааи зны арахь! Алугьы хкрап, хахьзап...
- Уаҳа уара умсит. Уажәы аҩны сныдыххылан, уахь сылбаароуп. Аҳәса сыршьуеит, еизаны уа итатәоуп, џьара акы иақәсыргәыгыр, издыруада срыцҳашьан сынрыжьыр... дааччеит уи.
- Уажәытцәҟьа сыматәахәқәа аашьтыхны уахь сылбаауеит, ихәеит Дигәа.
- Итабуп, уахьаам фахыт дакгы хиам фаанц әа уқ әит цалаант, сыш пеи қ әурш әеи!
 - Узхатабуазеи!

Азлагарахьча и ынеихон еипш, деитаахьах эит.

- Дигәа, азгаб даасышьтыр, Шьамсиа даалхылапшып!..
 - Аха лымазар!..
- Аха лымамкәа, жәларык аҳәса ирзыҟамто ирымоузеи?! Уажәытдәҟьа даасышьтуеит.
 - Итабуп.

Дигәа, алукәагеи аблахьчагеи аашьтихын, аказармае днеины, иеы@агзан ахардаеы ихырқәақәо иқәтәаз ахьшь аалбааигеит. Уи инапы ианнықәиртәа, иаацыр-прын, ахгьы фышьтыхны аеааибнаташәа ауит.

Амҩаду уарла-шәарла ауаа анылахьан. Аиқәҿытбжьқәа, ауакьан-чакьан бжьқәа ааҩуан. Хыхь анаарахкаарақәа рҿы арахә кыдықтала аҳәра иалагахьан.

Апстхэақәа аматәажә еипш ана-ара ажәҩан ажьы ҟьантазза ирылпшуан. Ашьхақәатдәҟьа апстанза ифтакны апстҳәақәа рхажьын ихфаны.

Уахынапш-аапшлак ашаапырып хахаза игылан. Уажараанза абгыжа уалпшны иумбоз афика, ахака, адака — зегын кказа иаахтит. Абгыжа зегынрыара адгыл иахыгзаны икажын. Амфака ирыкажын, афихыбка ирыкажын, амзырхака хыркын, абартакатакы иканы ирытапсан.

Апссатаы гагаа рымоуп афныхасақаа. Уи ари амчыбжықын ирызхоит...

Уажәы Дигәа дахьнеиуазгьы, амфа нымфахытдаамфахыт, ҳәсақәак рхы-реҳәа таҳәҳәаны, абӷьыжә ихнафаз раатраҳәа ирытапшуа, рымзархаҳәа ирықәыпшуа игылан.

- Шаћа пссатәузеи!

Аха уеизгьы абтыж дареи иахат апша бзиа еилнаргеит. Маш ырны и фамхазар, цьара акы ааннамыжыт, иаразнак иат ых Сынт ала уаха пссат ыроуам.

Шаћа ић әышузеи, ицқьоузеи апсабара!

Амфаду ианыжылаз абгыыжә иалҳәа-алҳәан иган амашыына шытақәа.

Иаха ачара икақ аз, ииасхь азар ак акахап...

Ихэынгашьаны, урт дырхымгылакэа, днарывс-аарывсуа дцон Дигэа.

Аусҳәарҳа, акрыфарҳа, амагазин – зегьы макьана рышәҳәа ыҳарҟаца иаркын. Арадиогьы абжыы газо-

мызт, иахатәи апша уи ателқәа акыр рызнауу! Игәгәагәгәаза игылан астолбқәа – асыцқәа, ажәқәа – афымца моанызго ателқәа рыла ирхханы. Еицрыхәхәа, ахәада ихамлакәа, нак нада-аада ашьакьастақәа рахь ихьахәуан.

Сунар рыцҳа, изакә гәеитцахароузеи дзыҳәшәаз, изакә рыцҳароузеи! Ларгьы, лыҳарат бзиаҳааит, лыҳсышьа уеилаҳап...

X

Дигәа аусҳәарҭа дахьнавсыз, Чанҭала дааихьӡеит. Уи апошьта зланыҟәигоз артмаҟагьы имамызт, иахьагьы меышоу џьушьап.

- Дигәа, иацы иҟалаз удыруоу? дтцааит уи апсшәа анааибырҳәа.
 - Ићалазеи?!

Чантала ахьышәтҳәа даахьапшын Дигәа цқьа днеиҿапшит, ицәажәашьа ааизышьтымхыкәа.

- Иухьзеи? Акыр ћалама? Шьамсиа дышпаћоу?!..
- Хар лымазам... Усшәа иубеит ауп...
- Иацы Москватәи «Динамо» «Спартак» атцанархеит! Уа иказ уазымтцаан!..
 - Ићазиз?!
- Ахәапшцәа зегьы гылан, азәгьы дымтәазеит. Убри афыза ахәмарра ыкан... Анапышьашәа ыкан. Афбатәи атаим аан «Спартакаа» ркынтә азәы дкаҳан, саатқ акара уеизгьы деифыр аха дышь тан. Зегьы идеизалт, еидт ралт. Икалап, хәмар хабок әгьы калазар, аха еиқ әыр гәеит...
 - Уара иубозма?..
- Сазымдырфуаз... Уи ашьапылампыл мыжда сыфнытіка иті выгьаны исыгроуп... Хөыц-хөыц исымдыруеи, зегьы уа срыдгылоушва избоит. Уеизгьы абла акву цьушьома, агвы ауп акрызбо!

- Ус акахап...
- Ихоущом... Уи ус иузхащом, ҳәарада.
- Изхасымтозеи?!.
- Кох, ари ахьшь абоугои? уажэы игэеитазшэа еыртдаа каитцеит уи.
 - Чашәара! дааччеит Дигәа.
- Уара изҳәо егьыҟаутцар ҟалап! иџьымшь аӷақәа хацалан дааччеит Чантала.
- Уара ауаа ианыркуагьы иузкуам, иҳәеит Дигәа, Чанҳала илакҳа дынҳапшны, сара уажәы сашьҳаларгьы исыпшаауеит!
- Ҟах, иутцалазеи, Дигәа, уанаџьалбеит, уара азә затдәык уакәын ҳқыҭаҿы ихааны ацәажәашьа здыруаз, уаф дназацәажәартә иҟаз, уаргьы убжьысма?! иҳәеит уи, аха дырҩегьых ирхаразан џьара тдәык налеитдеит. Иаха ачараҿ уҟазтгьы ацәа угхеит... Уи ауп.
 - Хафны сыћан сара... Бзеила!..
 - Уара лапшык ухарахеит ҳәа сыҟоуп...

Улица – курица, Дом петуха, Ҳәынҋәа ыҟам, зынҋәа ыҟам, Ушиашоу уцала... –

Дигәа инаишьтеиҳәеит Чантала иееицакуа.

Аха Дигәа уаҳагь дхьампшзакәа ирццакны иҿынеихеит.

Амарда дахьынкыдлаз, накстәи иаацәыркьеит иацы ипылаз амаланыкәақәа ирықәтәаз ачкәынцәа.

Урт меышала ес-уажаааны архахь илбаауан. Ари амчыбжьк – атцарамшқаа раангьы.

Апша неи факьаны, рхапыц шкракрақ ацыз аччапшь наизныжьны, инаиа фкъкьеит. Дигра даангылан днарзыпшит: урт леиуан еивагылан, зны азры днарапысуа, а фазных — а фазры, хара еибамышьтуа. Амаланыкра агьежь крарыла амфа ианыжылаз абты ықраны, амашына шьта тбаақ рала хытартра-хытатаны инахысуеит.

Рмаикақәа ҟапшь-ҟапшьза, бираҟ ҟапшьык, бираҟ ҟапшьык мтарсны иргошәа, атыхәтәан иахьаватануаз днархьыпшит Дигәа.

Ианцагьы ацсык даагылан дхэыцуан, абарт ачкэынцэа ҟатазақәа иашьцэа хэычкэа ракэны, уаҳа еикэымшэо еиҩнагазшэа...

Дырфегьых инаҳәы-ааҳәуа ицоз амфа шьтыхны иҿынеихеит Дигәа. Ахьшь ласӡа, апша иаутар иаго, инапы иахьықәтәаз џьаргьы ипшзомызт.

Ус бзиоуп – алукәара... Алукәага амца аҵҟьо, ахаҳәцыпҳьҳәа ахьуҳапсо, ахәыц уадрызшәа ухы-уҳы бызбызуа, алу кәаны инаган инахоутоит. Аӡлагарахьча дыҩуа дындәылтіны азы анишьтлак, алу пырны агьежьра иалагоит. Уажәраанза итыҳҳа, иҟәызгаза ишьтаз ахаҳә, убас игьежьуеит, убас иласуп, убас ипшӡоуп, уи абра дызхыкәласуаз ахаҳә хьанта ауп ҳәа узхатцарым.

Еиҳагьы еиӷьуп алу ахата аҟатцара. Дук имгакәа напы рылеикыроуп Уаамыр адгьыл бжьаха иамоу ацаћьа дуҳәа. Хмажыр-гәышьа урт игәы иштыхоз дахыымзакәа дыпсит. Иаргьы иахьа уажәраанза иахырпо иааигон, аха уажәшьта, уеизгьы-уеизгьы, иҟаитцароуп.

Ус бзиоуп алу катцара. Баша азы иархәазан, цакьа еикәжәак шьтоуп, алуқәа ртәы здыруа азә иакәымзар, дагьазхьапшуам. Аха уи цәны алуқәа аналухлак, дарбан изызгәамто. Нас шәышықәсагьы имхазакәа ауаа рхәы алагоит...

Амала, зны-зынла икәалатәуп... Ианфызлак.

Дигәа хәычы-хәычла игәалаћара изааиуан, имч ишьа итахәмаруан, ижьышәқәа ћаца-ћацаза ићанатон.

...Иаҳауеит: амшын абжыы ааигәахазшәа. Ибоит ашьхақәа ааскьазшәа. Ифнытіка икоушәа ашьха шьапқаа, аифхаақәа, атаҳарақәа, насгыы, акатірара кыышәкышәрақәа. Ибоит: амшынгыы игәы патпатуа аус ахьауа иатіа ееошәа. Ашьхақәеи уи амшыни ирыбжыгоу азиас хышәашәақәа иара идақәа ирытгоушәа...

Шаћа ић вышузеи апсабара!

Дышпацқьахо ауаоы, ишпацқьахо уи илоу амч, иара дазааигәаны ихы анибо аминутқәа рзы!

Амарда дхаларц акгьы игымкәа ибеит, ажра зхы такны, ихаттдала игылаз амашьына-лас «Москвич». Дуауаза ихы кны уи дадгылан Суслик. Илацәақәа тчаа, афы иижәыз макьана ихы-ифы иқәымбацкәа.

- Дигәа! иҳәеит уи дгәырӷьатҳәа. Аха ахьшь аниба, ибла иҳасны иҳнахыр ҳәа дшәазшәа ихы днахан, дагьынеиҳатҳит.
 - Умшәан, ари макьана азәгьы дамфац!
- Уи сымдыруеи, аха санхэычзаз кәарт мыждак ҳаман, саршәахьан... Убри аахыс исхаштзом. Абри ахьшь ахапыц еипшу акы ахапыц снахәапшцыпхьаза абасоуп...
- Уи усћак иулаезар, уанхэычзаз акәхарым... дааччеит Дигәа.

- Мап, смачын, смачзан...
- Абӷьыжә мыжда ҵәырҵәыруеит, асахҳан еипш...
 Сахьааваҵәиз надаада идәықәлан, атормазгьы еергьҳәа иасыркит...
 - Иауауеи!
- Шьыжьнатцы Аҟәа снеироуп. Аматериал агазет ахь ирысымтар ҟалом. Ипшуп... Иҳәеит уи ибжьы ҳәаркьиуа. Ма изеипш материалузеи, изакәтәы фақт-ҳәоузеи!.. Иахьа ианрысымта, нас сыблит!

Дигәа уи ииҳәоз ихы ихнахуан, наҟ ирласны дипыригарц итаххеит.

– Унеины унтатәеи...

Суслик хыма-псыма дынтатаан, аматор аус аируит. Алфа еишьылза инатцачит. Ашьтахьтаи азбарбалки апхьатаиқаа аки ус игьежьуан, еергь-еергьхаа акаын аныша ишықакьысуаз.

Дигәа ихьшь амҩа нымҩахыт инаиртәан, амашьына ашьтахь иҩнапыкгьы натарпан дҩахеит.

– Axa!

Амашьына пхьака ианыфеиха, Диграгь аныша феифанартатеит, аха иеыфеибытан днагрытасын, ахухра цьабаада амфа агрта ифаниргылт.

- Ҳаи, анцәа уара уиныҳәааит, сышпауркьатеи! иҳәеит уи амашьына аусура иакәымҳзакәа дыштатәаз. Уара уакәымзар сматериал бжыысуан, изакә материалузи, изакә фақтҳәаз ибжыысуаз!.. Уи мацара аума, иара ачара, аитачара ацлеит. Ипа иаалыркын иаҳа пҳәыс диган, лнапы кны ашьапа дныталт... Ассир убалап... Урт, раб иҳала иакәым, зегьы акреилызцо уаауп. Ирымҳәыцуа акы ыкам!..
 - Дызустада пхәыс дызгаз ҳәа узҿу?

- Заур... Аџыр ида...
- Иигада?!
- Шьыта ҳәа... Думдыруеи? Бзиацәак лоуп...

Изакәу здырхуада, апҳәысаагара атәы аниҳәа нахысгьы, Дигәагьы атыҟҳәа убри игәы иааҭашәеит. Урт уск рымоуп ҳәа акәым, џьара еиҳәапшуеит ҳәагьы имаҳацызт. Иаҳаргьы иацынӡа иҳеитіо дыҟазма? Уи ани иҟынҳа лҳы налгоит ҳәа иҳаҳьгьы иааиуамызт.

Амала, ииашоуп, ауаа рахьҵәҟьа уҵаар, уи лара дылцәымыцхәуп рҳәашт... Аха ус, аиаша-аҵабырг ҳәа акы ыҟами...

Аха иабеитаху, иахьыртаху иказ, иара изыхаа зегь дара роуп...

Уи иашоуп. Зегь дара роуп... Уажәы абри аниаҳагьы џьаргьы имыхьӡеит. Амала иџьеишьеит, иаҳҳәап, Суслик имашьына абрантәи иурпар, акгьы амыхькәа ҵа-ҟа илбаар ишџьоушьареипш...

- Иара убри атәгьы зоып сгәахәуеит. Дигәа, угәы ишпаанагои? Урт ирзуолакгы рықәнамгои?
 - Иаарзуфлакгьы!!!
 - Бзиала, итабуп, уи аруль инапы нақәитцеит.

Иудыруазеи абасынтәи ибгоутцаргьы, имашьынагьы иаргьы акгьы рмыхьзар!..

Суслик, Дигәа ипшшәахәы иамхацәгьахазар акә-хап, иртрысзан имашьына фытциркьеит.

Дигәа ҿымт ихапыц еихыргәгәа ихьшь аашьтикәыцәаан, ирццакны ахә акьышәкьышәра дыҩхашәалт.

Асынтәи икказа ухыпшылон Уаамыр. Икрашккараза илакыы-лакыуа арха икрдан уи.

- Дигәа-аа! иаафит фытыбжьык.
- Дигәа!..

Афытыбжьы ахьгоз данпшы ибеит, абнара уахьнылшоо иқоыз адохоыпш афы ифыцххараза зхафа шьтыхны игылаз афны.

Иаразнак иааигөалашөеит изустцөаз. Уаантөи цкөынцөа гөартак гыланы арахь рнапқөа рѣьон.

Хыгә иқьапта иахьарнахыс иқьаптазам...

Дигәа ила-и

еы ааихаччеит.

– Иахьа снеиуеит цхыраара, иахьа, иахьа-аа!!! – ибжьы наиргеит иаргьы.

Уажәы азлагара акынтәи дшааиуа днеир... Иахьагыы, уатцәгыы иатаххозар, – уатцәашьтахыгыы дицхраап.

- Ишәахама?!
- Хаузыпшуп!!!

Нас инапы иқәтәаз ахьшь днахәапшит Дигәа. Уи инапы нархьишьит ашьаптазгақәа ахьынзахаз ашьапқәа быжьхәраа-быжьхәрааза ицәҳәны иахьыҟаз. Инапсыргәыта инықәиртәан, иааиртыс-ааиртысит. Ахьшь атҳарцәҳәа иаалтын, а•еааршәшәеит, ахы фышьтнахит.

– Упры, упсуазар ажәҩан ушхало упсы! Пытрак ма ажәҩан убап!.. – ихы ианыҩахик, инапы иҩаныпраан ажәҩан иҩалалт.

Дигәа уи пытрак дазпшуан, аха ибла ианацәыз, еитазбозар ҳәа дшыпшаауаз, апстҳәа-еимҟьара дыб-жыпшны ашьхақәа днаргәыдпшылт.

Урт иаха асы рықәнаузаап, икәаш-кәашза икан.

Рушьни макьанагьы дзыфнымтыцыз, инкылан имаз ауадары даннеи, апшәмапхәысгьы дикәшәеит.

– Узырццакызеи, пытрак сынхоит ҳәа аҩныҟа умцази? – дтааит уи, иҳақьпсықьуа илымтагылаз Рушьни дихәапшуа. Ус, ишибоз уи лхы-леы аалхаччеит, уаҳагьы акгьы мҳәакәа, луада дныҩналан салам шәҟәык ааҩнылгеит.

– Уажәшьта издыруеит уаазцаз! – лҳәеит уи. – Дзакә ссирузеи ЛАРА тҳапҟа, мфара-мжәра слыхәапшландаз уҳәап...

Аконверт ацәа-еы иара ихь зада акгы ақәоымызт. Иаразнак иаахижәан днахәапшит. Рапхы иара бзиа дшылбоз, дагышылбо атәы анны ианиба, днеилууеит, ишыамхқәа наитцакалт...

Назаза еицыртцуашәа...

- «...Сара хаща срыман. Убри гәагьны исызуаҳәомызт. Иаалыркьан иара иахь сымцар амуа стадыргылт (Иара ащарахьы дыкоуп). Изыхкьаз саргьы цқьа исыздырам... Акыр сыщырдыраау... Сымцар амуит...»
 - Данбаћаз?!
 - Рацәакгьы ҵӡом, абыржәы ашьыжь ауп...
 - Џьаракыр сцоит ҳәа лҳәо баҳама?
- Ааи! Уара урехәара снаскьашәа салаган, лхы тыскьазап ҳәа, аха лара дыццакуан... Иахьа џьара сцоит ҳәа акы даҿын... Аӷба сагхоит лҳәон уажәы-уажәы...

Рушьни уи дналыдкьан, дышзахооз асқьалахь и ынеихеит.

Агаҿахь данкылс, оынтә еиқәырццакны аӷба абжыы геит. Дыот, дыот, аха ишитахыз ишьапы дашьтуамызт.

Асқьала ишьапы анықәиргылоз, асынтәи ақба зкыз ашаха дуқәа уахь идыршәхьан, иаргьы асқьала иавоыр аеынанахеит.

Рушьни игэы наимыфрны наћ итахазшэа ибеит.

Деихо мацара, аӷба рацәак имнаскьацкәа ахынҳәра ишаҿыз, ииулак асқьала днықәыххит.

Арахь игылаз ауаа макьана атбахь ипшны рнапкөа рѣьон. Рушьни, азәгьы дымшатакәа, зегьы еимыре-еаны ахыцпахьза днеит, Марина џьара апалуба дықәгылазар даапшны дылбарц.

Аӷба ааҳәра иаҿын.

Ус, дгәаҟ-гәаҟуа дшыпшыз, Рушьни дибеит УИ. Ақба ақышаа сытартын, апалуба амаакыра леахшышаа, егырт зегын днарылтыны дгылан.

Уи илшәын лытқк-цәыш, лџьемпыр шкәакәа хыхь иақәтцаны. Зегьы еилыкка ибон асынтәи. Рушьни идыруан уи атқ-цәыш ахәдеи амаграқәеи бырфын шкәакәала ишхыр цаз. Идыруан афоы-хаа иахыз. Идыруан лџьемпыр ласалыхымкәа, ажьа ахәы иалхушәа, икәымшәышәза ишыказ...

Инапы икьеит, еитеикьеит, еитеикьеит, аха лхы лықәыжьны дгылан.

– Марина!!! – ишилшоз ҿитит. – Марина!!!

Даатрысызшәа ибеит, лыхгьы фышьтылхызшәа, аха нас уаҳа леылмырқәацазеит. Ус дышгылац дгылан.

Ићалап ибжьы лаҳазаргьы, аха днаскьазгоз реы даргамамхарц емырҳа ћалтцазар?!.

Ашырҳәа ишьҳахьҟа дхьаҳәит, аха азәыр дихәаҳшуазаргьы, иаразнак наҟ аҳбахь иҳшуашәа ҟарҳеит. Рнапҳәа рҟьоит иааҟәымҳзакәа.

Арт игылоу рахьтә азәыр еиликаазаргы, еымдыр картозар акәхап. Ус еиҳа иманшәалоуп... Ауаа ркынтагы... Урт ақалақы акны издыруа рацәаҩхашт, ҳәарада, иара абри асқылаҳғыы иказар акәхап издыруа...

Игылахьаз амра апстхаақаа ирызнымкылакаа ианаакылпха, агба аахаымтаз «Абхазиа» ҳаа аоыра ахьаныз инақаыччеит.

Уи акәхеит. Аӷба ааҳәны амшын-гәы еиҩыхуа аҿынанахеит.

- Ишсашәҳәара, иҿыхааӡа, бжьрабжьҵәа иҵҩуашәа Рушьни иҟынза иааҩуан ишьтахь ицәажәоз азәы ибжьы, ари анкьатәи акиносахьа «Акапитан иҵҳа» аҿы зыӡбахә ыҟоу «Абхазиа» аума?
- Мап, мап! Рушьни ишьтахьтцәкьа ибжьы фаиргеит аеазәы. Уи еибашьыгас икартцан, Севастополь азааигарара цьара итцаадыркәрылт. Аибашьра ашьтахь, амшын атцантә ифарган, уажәы цьара еидарак арҳәазоит... Еидара шьтыхрамзар акгьы иапсамкәа икалеит.

Ари «Абхазиа» фыцуп. Цаса «Ленсовет» ахьзын...

Хәычы-хәычла ауаа рыбжықәагыы еиқәтәеит. Иара дгылан икәашза алапшҳәаа ахытцра иаҿыз аӷба дазпшуан.

Уи алапшҳәаа иныхшәан, инеимкъытдабеит. Рушьни дахьынзапшуаз, ицәагәаны ишьтоу адәеипш дызқәыпшуаз амшын, ишкәакәахаанза идыршыз аиха апшшәы аман. Апстҳәақәа кылыжәжәан, ицәытдпҳан ирықәпҳоз амра ашәаҳәақәа убас икартцозу, иара ус ибозу издырамызт.

Рушьни данаахьахә, асқьала уаопсы дықәыршәымызт. Икказа итацәын. Ишьи-ишьи еиқәтіо иемнеихеит. Уи макьана дзықәшәаз цқьа дзазхәыцуамызт. Цқьа акәым, зынзагьы... Дышнеиуаз асқьала иқәгылаз аканторка атзывараеы ианыз аоыра днадгылт: «Абхазиа» – изсо санаториоуп. Зегьы еицырдыруа атба пшза ду «Абхазиа» уажәы пасаџьырцәас иамоуп 520-оык атуристцәа. Урт рыоны икоушәа ргәы тынчны атба итоуп...

Агәабзеира чапага ӷба уажәы ицеит актәи ареис ахь. Аӷбаҿы уаҩ гәҿыӷь ихьуам. Шьоукы аӡҭарчы итоуп, шьоукых амузыка иазызырҩуеит, изтаху акино дахәапшуеит. Згәы бзиам рзы аҳақыымцәа хиоуп... Афатәи ажәтәи рзы усгыы акы уаҳашшаартә иҟам...

Аӷба абаӷәазақәа рҿы ианааҿықәгылалак, атуристцәа аекскурсиақәа рзы итытцуеит...

Ари даса зны икыдыртдаз акәын. Уажәшьта мчы амамызт.

Уи днавсын пытк дахьынаскьаз, асқьала амаакыра иеынахшьны даагылт. Рушьни ибла акы або дыкамызт Ддысза, дзымпшуа, дзымзырфуа, ихы зқәикра изымдыруа дыкан.

Дышгылаз, амшын агәахьы азәы инапы икьазшәа илапш иташәеит. Ихы доахан днапшит. Асқьала иахьнатісыз апра кәашза апша тачымкәа, еицарсаза итыстысуа амшын ихгылан ашхәа хәычы. Амаика иатарақәеи аиқәа иатарақәеи рыла еилаҳәаз оыџьа азтабцәа қәыпшцәа ақәтәан уи.

Руазәы апскы лкын, егьи ахәашақәа ыршәны ачнышқәа ирылалыпсон. Ачныш псылақәа рымтдәыжәҩақәа рыла амшын ткьо, рыбжьқәа рганы урт ирзыҩуан. Апскы зкыз лакәын иара иахь знапы экьозгьы. Рушьнигьы инапы икьеит.

Егьи илкыз ача еыт зегьы рпытцны, иршәны ачнышқәа инарылалыпсеит. Дара ачнышқәагьы нақәпапеит, рымтцәыжә@ақәа ахьыркьоз еилаарцыруа.

Нас апра аадырххан, афыцьагь хьапшны Рушьни иахь ипшын, иччо рнапқаа ркьеит. Иаргьы инапы кьо дааччеит. Ашхаа апскы зкыз иаарханы амшын агаахьы иналырхеит. Апра апша иарчын, ашхаагьы амшын еифырссо афынанахеит.

Рушьни иаҳа идсы ааивигазшәа ибеит.

А•еазнык апрашла хәычы илапш нахьигзан, асқьала доықәсны агәгәаҳәа зыбжыы ипылауаз ақалақь дналалан, ашацаҳәа и•еынеихеит.

...Хәынцәа ыкам, зынцәа ыкам, Ушиашоу уцала...

1966

АХҚӘА

АШЬЫЖЬ 5

ШЬЫБЖЬОН 128

ШЬЫБЖЬЫШЬТАХЬ 262

АХӘЫЛПАЗ ИНАРКНЫ... 314

> ИАНША 416

АЛЫҚЬСА НОЧА-ИПА ГОГӘУА

Аеыкәаҳа

ароман

АЛЕКСЕЙ НОЧЕВИЧ ГОГУА

Нимб

роман

На абхазском языке

Аредактор Л. Чамагәуа Асахьатыхфы Р. Габлиа Акомпиутертә виорстка Н.Гәынба

Аформат 84х108 $^{1}/_{_{32}}$. Атираж 500. Ићацә. акь. бӷь. 15,75. Инықә. акь. бӷь. 26,46. Аҿапапћа №

Отпечатано в ООО «Флер-1» 350058, г. Краснодар, ул. Уральская, 98/2